VEDE[illegible]

B. BE[illegible]

[illegible]

HET EERST[illegible]

[illegible]

JACOBUS [illegible]

[illegible]

MET EEN

AANHANGSEL

VAN DEN

[illegible]

En van een [illegible]

HENRICUS [illegible]

[illegible]

Tovery en [illegible]

Uit het [illegible]

t'AMSTERDAM,

By JOHANNES BO[illegible]HOLT, [illegible]
in de [illegible] Anno 169[illegible].

WAARSCHOUWING.

ALzo den Autheur van deze Wederlegging hier ondinaar volgt, en volgen most den Leeuwaarder Druk van de Betoverde Wereldt in 8. En het bevonden wordt, dat desselfs tweden Druk in Quarto tot Amsterdam by Daniel van Daalen, veel veranderingen en vermeerderingen heeft, en zo mede dat de dar deDruk ook tot Amsterdam in 4o, noch al meerder veranderingen en toevoegsels heeft, zo weete dan den Leezer, dat die twe Amsterdamse Drukken, in de navolgende dingen van den Leeuwaerdsche Druk verschillen. 1. De Pagina's zijn alle verandert. 2. Alle de Paragraphi, Numbers of afdeelsels, getekent met §. §. zijn wechgeworpen. 3. Veele woorden, Sententien, ook wel deelen der Kapittelen zijn 'er uitgelaten. 4. Veel woorden en afdeelingen zijn 'er weder in-gelast. 5. Eenige Kapittelen zijn 'er in uitgelaten. 6. Wederom zijn 'er ettelijke Kapp. toe-gedaan. 7. Een Kap is somtijds in tween verdeelt, 8. De order en 't getal der Kapp. is niet eenderley, zelfs ook niet van die Amsterdamse Drukken, gelijk ook haar Sectien of Paragraphi verschillen. Weshalven de Citatien uit de eerste Druk niet te vinden zouden zijn, door de gene, die alleen een Amsterdamse Druk hebben. Dies maakt den Autheur tot behulp des Leezers bekent, dat die den eersten Amsterstamse Druk heeft, moet na-zien voor Kap. 7. van 't twede Boek, het 7 en 8 Kapp. van 't zijne; en voorts voor Kap 8. ziet 9. voor Kap. 9. ziet 10. voor Kap. 10. ziet 11. voor Kap. 11. ziet 12. voor Kap 12. ziet 13. 14. voor Kap. 13. ziet 15, voor Kap. 14. ziet 16. voor Kap. 15. ziet 17. voor Kap. 16. ziet 18. voor Kap. 17. ziet 19: voor Kap. 18 ziet 20. voor Kap. 19. ziet 21. 22. voor Kap. 20. ziet 23. voor Kap. 21. ziet 24. voor Kap. 22. ziet 25. voor Kap. 23. ziet 26. 27. voor Kap. 24. ziet 28. voor Kap. 25. ziet 29. voor Kap. 26 ziet 30. voor Kap. 27. ziet 31. voor Kap. 28. ziet 32. voor Kap. 29. ziet 33. voor Kap. 30. ziet nergens. voor Kap. 31. ziet 34. 35. voor Kap. 32. ziet nergens. Maar indien gy de laatste Druk hebt, die meest vermeerdert is; zo ziet voor Kap 7. van 't twede Boek, het 8. en 9. Kapp. van de laatste Druk; voor Kap. 8. ziet 10. voor Kap. 9. ziet 11. voor Kap. 10. ziet 12. voor Kap 11. ziet 13. voor Kap. 12. ziet 14. 15. voor Kap. 13. ziet 16. voor Kap. 14. ziet 17. voor Kap. 15. ziet 18. voor Kap. 16. ziet 19. voor Kap. 17. ziet 20. voor Kap. 18. ziet 21. voor Kap. 19. ziet 22. 23. voor Kap. 20. ziet 24. voor Kap. 21. ziet 25. voor Kap. 22. ziet 26. voor Kap. 23. ziet 27. 28. voor Kap. 24. ziet 29. voor Kap. 25. ziet 30. voor Kap. 26. ziet 31. voor Kap. 27. ziet 32. voor Kap. 28. ziet 33. voor Kap. 29. ziet 34. voor Kap. 30. ziet nergens. voor Kap 31. ziet 35. 36. voor Kap. 32. ziet nergens. Zo het 'er niet gevonden wordt, zo heeft BEKKER het wech genomen. Dit zy tot Narichting gezeydt voor dit en 't volgende Deel der Wederlegging.

AAN DEN
LEESER.

HIer geev' ik u, beſcheiden en goedwillige Leeſer (want tot onbeſcheydene, quaadwillige, en onbeſchaamde Laſteſteraars, zodanig als *Erik Walten* en andere bekent zijn, wil ik niet een woordt ſpreeken) een generaale wederlegging van *Balthazar Bekkers* Betoverde Wereldt, welke ik vertrouwe, dat van alle (die niet moetwillig blindt en godloos zijn) bevonden ſal worden, zo veel overtuigende kracht te hebben op de Conſcientien der Chriſtenen, datſe ſich niet en ſullen kunnen wederhouden, van het zelve boek als onrechtſinnig, en ten hoogſten ſchandelijk en ſchadelijk, te verwerpen, en als verfoejelijk en grouwlijk te veroordeelen. Het heeft gewiſſelijk maar enkel onverſtandt, of immers quaade informatie geweeſt van een menigte van menſchen in ettelijke ſteden van Nederlandt, en byſonder tot *Amſterdam*, datſe dit Boek van *Bekker* voor een treflijk geleert ſtuk werks hebben aangeſien en geroemt; Want een ieder die maar taamelijk geleert is, is genogſaam Capabel, om het zelve te wederleggen, wanneer hy daar toe zijn tijdt en ernſt wil beſteden; Men heeft op-gegeven, en met die Voor-oordeelen was men in-genomen, en heeftmen ook andere zoeken in te nemen, dat *Bekker* was een gauw en ſubtiel Philoſooph, een groot Carteſiaan, die uit de gronden van de beſte Philoſophie, en uit de

reden, alle sijn zaaken Demonstreeren en wiskonstig bewijsen konde; Daar-en-boven dat hy een groot *Linguist* en Taalkundige was, dewelke even uit de grondt-taalen (als zonderling zich daar op verstaande) diep had uitgehaalt, dat de gemeene gevoelens der Kerke ontrent de Duyvelen en haar werkingen, ontrent Tovery, Waarseggery enz. niet op de Schrift gegrondt waren; en eyndelijk, dat hy was een Groot en Wijs Theologant, als die wel eer *Doctor Theologiæ* gepromoveert was, en nu een oudt man, een Predikant van *Amsterdam enz.* Maar ik ben versekert, dat hy in dit zijn schrijven geen van dryen heeft getoont; zo dat indien hy gezweegen had, hy lichtelijk voor zodanig had mogen by veele passeeren, daar nu met alle billijkheidt zal aan getwijffelt worden. Want wat aangaat zijn Philosophische kennis, bysonder ontrent de *Logica, Metaphysica,* en *Pneumatica,* ja ook ontrent de *Physica*, hoe sober hy daar van voorsien is, en hoe weinig hy redeneert, en redeneeren kan, immers over de Hooft-stukken, waer mede hy in dit boek besig is, als mede hoe ongesondt en redenloos, en onschriftmatig die Cartesiaansche Philosophie is, daar hy zich van overlang een Voorstander van getoont heeft, dat heb ik eeniger maate in dit Deel der wederlegging getoont, en zal het noch in het volgende bewijsen, en ik heb het uitvoerig met uitgebreydtheidt aangeweesen in mijn laatst uit-gegeven boek, genaamt, het *Vergift van de Cartesiaansche Philosophie grondig ontdekt.* Belangende zijn Taal-kunde, 't is waar, daar mede

schijnt

ſchijnt hy byſonderlijk in zijn boek te braveeren, als of hy zijn Grieks en Hebreewſch weergaa-loos verſtondt, zo dat andere zouden moeten by hem als ter ſchoole komen, om Griekſche en Hebreeuwſche woorden in haar kracht en aart te leeren verſtaan; overmits hy onſe Neerlantſche Overſetters des Bybels zo meeſterlijk doorhaalt, en niet zonder vinnig ſpotten, ſchimpen en ſmaaden ſcholiert, en 't Neerlandtſche volk, als een groot Taal-meeſter, toeroept, dat den Duytſen Bybel wel zo een ſo heeft, maar dat het anders in den Hebreeuſchen en Griekſchen text is, en dat hy het dekſel, dat onſe Overſetters en andere daar op gelegt hadden, daar afgeligt had; maar ik vertrouwe, dat de gene die taalen verſtaan, even uit dit boekjen ras zullen zien, dat hy geen Overvlieger in de kennis van de grond-taalen is, maar veel eer dat hy een groote laatdunkentheidt en verwaantheidt vertoont en laat zien, als hy met zo weinig of geen fondament, alle de Leeraars van Nederlandt (waar onder gewiſſelijk veele zijn, die zich op de grond-text vry zo wel verſtaan als *Bekker*) als komt ten ſtrijde uit-dagen, om met hem tot de grondt-taalen te komen, en over de Neerlandtſche Overſetting met hem te diſputeeren. Maar ten darden, wat zijn Theologiſche kennis aangaat, die vertoont hy in dit boek zo mager, dat ik my derve verzekeren, dat menig goedt en wel-geoeffent Catechiſant hem zijn onvaſtigheidt en onkennis ontrent de H. Schrift, en verſcheyde Theologiſche materien zouden kunnen aanwijſen, en het zal ten deele

uir dit en byzonder uit het volgende Deel der Wederlegginge blijken, dat dezen *Theologiæ Doctor*, zeer weinig in de Schriftuurlijke Theologie, en in Gevallen van Conſcientie, en in verſcheyde Theologiſche Queſtien ervaren is.

Ik heb hier zijn Boek uit Tien generale Hoofden en Conſideratien wederlegt, en achte, al zeid ik-'er niets meer toe, dat elk Chriſten, ziende dat mijn bewijs-redenen tegen hem bondig en wel gefondeert zijn, zich ruym voldaan, en te vrede mocht houden; overmits uit deze Hooft-zaken ten minſten de ergerlijkheidt en walgelijkheidt van zijn Boek zo veel blijkende is, dat elk Lief hebber van Chriſtus en zijn Woordt, en Religie, het zal billijk, ja nodig achten, dat de Leeraars en Opzienders van Chriſti Kerk zich tegen hem, en tegen zijn Boek zouden kanten, volgens Chriſti Voor-ſchrift en order, en na de beveſtigde Diſcipline der Kerke. Wanneer het Synode van Noord-Hollandt, haar finale Kerkelijke Vonnis tegen hem, en tegen zijn Boek zal gegeven hebben, is het te hoopen, en te vertrouwen, dat veele die zich tot noch toe eenigſins hebben laten verſlingeren en vervoeren, tot eenige goedtkeuring, ja voor-ſpraak van zijn Boek, ten goede zullen beveſtigt, te recht gebracht, en geruſt geſtelt worden. Maar of *Bekker*, van zijn Ampt afgezet zijnde (gelijk ik niet anders verwachten kan) zal nalaten verder te ſchrijven, en dat beyde tot zijn beſcherming, en beſtrijding van ons gemeen gevoelen ontrent de bewuſte Pointen, daar aan is zeer te twijffelen; ja veel eer is het te vreezen,

zen, dat hy met zijn Vriend, den Haarlemsen Doctor van *Daalen*, en lichtelijk noch andere Atheistisch-gezinde Lieden (want van geen andere verwachten wy de Patrocinatie van *Bekkers* Sustenuen) haast met haar Schriften zullen voor den dag komen, om verder onze Kerk moeyte aan te doen, en te beroeren. Daarom is het, dat ik van voornemens ben, om in 't volgende *Twede Deel*, niet alleen de rechte zin der Texten, die door *Bekker* zijn verdraeyt en verkeerdelijk uitgelegt, te verdeedigen, maar ook byzonder het stuk van Tovery, Waarzeggery, Verschijningen, Spookeryen, Bezetenheidt, en al wat daar aan grensende is, zodanig vast te maken uit de H. Schrift, en de natuurlijke Reden, en de Wel-betuigde ondervinding, met oplossing van der Atheisten en Vry-Geesten en Sadduceën tegenwerpingen, en uitvluchten, die men in ons Land, en byzonder in Engeland heeft uitgegeven; dat wy (zo ik hoop) geen noodtzaak zullen hebben, om verder over die stukken met eenige War-Geesten of tegen-spreekers in debat te komen, overmits ik de Gemeinte over die stoffe zodanige Wapenen, en bewijzen, en tegen-redenen, zal toe-dienen, datse zeer lichtelijk niet alleen *Bekkers*, maar ook anderer schijn-redenen zullen kunnen oplossen; Het welk ik daarom te meer nuttig en nodig oordeele, overmits 'er in onzen Lande by een groote menigte weinig kennis en opgeklaarheidt, en gevestigtheidt des geloofs gevonden wordt, ontrent de zaken van Tovery, Spookery, enz. 't Welk ik oordeele voort gekomen te zijn; eensdeels, door dien 'er

maar zeer zelden gezettelijk iets over die stoffe in Predikatien en Catechesatien tot den Volke gesproken wordt, gelijk 'er ook heel weinig en byna niets in 't Nederduyts daar over geschreven is; ander-deels, om dat de Overheden in Nederlandt in 't gemeen nalatig en onwillig zijn, en lang geweest hebben, om tegen Toveressen, Waarzegsters, Duyvels-konstenaars, Rechts-pleging en Justitie te doen, apparent niet klaar zijnde overtuigt, dat 'er waare Toveryen, en Waarzeggeryen, door een uitdruklijk of ingewikkelt Verbondt met den Duyvel, gevonden worden, welke de Heer met de doodt te straffen geboden heeft; waar toe ook niet weinig gedaan heeft, dat onder de Papisten, veel verdichte betooveringen, bezetenheden, en Spookeryen, als van zielen uit het Vagevyer komende, gevonden worden, en door haar menigten op verkeerde proeven en bewijzen, als Toveressen en Toveraars zijn ter doodt gebracht.

Ik heb met opzet alles in geen een Boek willen bevatten, dewijl het verdrietig valt, een groot Boek in handen te neemen, en te door-leezen, byzonder als men maar weinig tijdts heeft, en meer andere Boeken te leezen zijn, gelijk 'er als nu verscheydene goede Schriften tot Wederlegging van *Bekkers* Aanstotelijk Boek zijn uitgekomen, zo door ettelijke van onze Rechtzinnige Predikanten, als door twe Professoren der Theologie van Utrecht. Ik achte, dat dit Boek wegens zijn Methode en verdeyling en duydelijkheidt ras zal kunnen door-zien en door-leezen worden, en dat desselfs kracht en zin, ook van ongestudeerde Lieden gemaklijk zal gevat worden; waar mede ik moet af breken.

t'Utrecht den 6. Juny 1692. J. KOELMAN.

BEK-

Op het Voortreffelyk ONTOVEREN Van Dr. BEKKERS Betoverde Weereld.

Door den Heer

JACOBUS KOELMAN,

Beroemt ADVOCAAT voor de Heylige Wetten van KONING JESUS.

Verbeelt onder de woorden

Galat. 3: 1.

Gy uytsinnige... wie heeft u Betoovert dat gy de waarheyt niet soude gehoorsaam zyn.

Volgender wijse uytgebreyt.

WAt Toverkonst en Spook, beloert
hier dus *Godts Tempel?*
Wie staat 'er op de waght, van
Sions lugte drempel?
Die 't heiloos *twistvier* brandend aansteekt, om
en om:
k'Sie BEKKER, als een *Snoode* SINON met
een drom

Van SPINOSISTEN, vast het *Heiligdom* Beklimmen:
De Geest van HOBBES, aangeport door Afgronts *Schimmen*,
Wijst hun den weg, hoe zy de WAARHEYD hoog in Trans,
Berooven sullen van haar KONINCKLYKEN Glans,
Met een *Vergifte-Punt*, van Hels-versnede Pennen:
De DAVID-JORISTEN, die stygen vast en Rennen
Op 't ongeteugelt Paart, van dwaalings *Reden*-Konst,
Om heimelijk met List, door weereldlingen gonst
Ter smuyk, de *Duivels-Rol*, van KOERBACH af te speelen;
Haar *Krijgs-bestek* op nieuw, in twe verscheide Deelen,
Verdeelt: waar van het eerst, in uitkomst ondermijnt
Den Grontslag van *Godts woord*; het Solfer Nacht-Light Schijnt,
Door Sotte-Raserny, op 't Hert der BEKKERISTEN,
Die *Voorspraak* zyn van 't Quaat: men hoort haar vast betwisten,
D'onwrikb're Stem en Taal, van JESUS *Wil* en *Wett*;
Zy hebben reeds den Voet, verachtelijk geset

Op

Op aller HERD'REN-*Konst*, en 't *sweet* van
soo veel eeuwen,
't Geen men Bespottelijk, in Echo naa wil
schreeuwen,
Als of zy blindeling, de *Bont-Kist* van *Godts*
Geest
Beschoude maar van verr': dus schoeitmen op
de Leest
Van een *verwaande Slaaf*, door Naam en
Eersugt dronken,
Die 's KONINGS *Huisgesin*, ter moetwil doet
ontfonken,
Door Vlammen die men niet, als maar met
schaamten dekt:
Wat seg ik Schaamt! Door *Yver* wertmen op
gewekt,
Om Uytteroepen, Ach! wat Ramp en Te-
genheeden?
Het KERCK-SCHIP lijt gevaar; de WAAR-
HEYD werd Bestreden:
Sta VADERS! LEERAARS Staa! op 't
Schild-wagt, vat het *Roer*,
In weerwil van soo'n Storm; by BEKKERS
Krijgs-Rumoer,
Die naa zyn Hersen-Drift, en Dool-Lust om-
gedreven
't Regtzinnige *Geloof*, een Blaam heef aan-
gewreven,
Waarom den VRYGEEST lacht, en d'A-
THEIST ontleent
Zyn dulle drift: terwijl de waare *Kerk* be-
weent

Haar ſmert en wiſſel val, met natt' en ſchreiend'
Oogen:
Wat Geeſt'lijk-KRYGSMAN heeft, nu Liefde
en Medoogen
Om ſulck een GOLIATH, en *Hoonder* van
Godts-Reght,
In tegenkeer te gaan? wie treet 'er ten ge-
vegt
Met d'*Helhonts-Boeyer*, en dien grooten *Duivel*
Dwinger?
t'Is KOELMAN die met Konſt, door 't
Swaeyen van Godts *Slinger*
Hem als een DAVID Toond, in 't blinkent
Krygs gewaat;
Hoewel veraght, en van zyn *Broederen* ge-
ſmaat;
Dog Trouw en wel beproeft, door 't vier
van tegenheden:
Een *Held* in kraght, by 't worſt'len van *Ge-
beden*,
Die 't Heylig *Schrift-Light* heeft, tot een
Borſt-Wapen Kleet,
Dat Scheut-vry *Harnas*, in den *Winkel Godts*
geſmeet;
Om deftig pal te ſtaan, en 't ſchuim der On-
godiſten
Te Bonſen van haar Throon: Siet BEKKER!
BEKKERISTEN!
Uw' Overwinnaar ſtapt, dus voor de waar-
heyd uyt
En die u LOGICA, met TEGEN-REDEN
ſtuyt.

JACOB. GORDON.

BEKKERS Betooverde Wereldt WEDERLEGT.

Het Eerste Deel.

I. KAPITTEL.

Waar in getoont wordt, hoe het Boek van *Bekker* regel recht contradictoir, en weerspraakig is tegen de duydelijke verklaaring van de Heylige Schrift.

ALso het boek van Bekker, ('t welk zo grooten opschudding en ergernis over-al gegeven heeft/ en noch staat te geven in het toekomende) niet spreekt enkelijk of principaal van Tovery, Waarzeggery, Spookery of Droomen, maar ook van verscheyde andere groote pointen/ daar de H. Schrift breedt van spreekt/ en die in Godts Kerk t' allen tijde geleert/ gelooft en aangenoomen zijn; en welke zonderling dienen tot de praktijke der godsaligheidt/ en tot verheerlijking van de Heere; Zo zal het nodig zijn/ dat ik/ my in des Heeren Naam en kracht stellende/ om het zelve te wederleggen/ het werk niet overloops/ maar met nauwkeurigheidt en grondiglijk verrichte; De Vraag is hier grootelijks; of Godts Woordt de

Waarheidt in alles spreekt / en of zulks tegen een Philosooph / die zijn Cartesiaansche Reden en licht daar tegen in-brengt / wel kan beschermt worden? Bekker maakt ons bekent / dat hy in het eerst niet meinde / zo verre te zullen moeten komen / als hy gekomen is / naamlijk / om alle werkingen der Engelen na buyten te loochenen; maar dat hy in 't verhandelen van de stoffe zach / dat het een met het ander most geloochent / en om verre geworpen worden / zoude hy kunnen staande houden / dat'er noch tovery / noch waarzeggery / noch spookery in de wereldt was; Want zo spreekt hy; *a* Ik geve my dus verre bloodt, en verder, dan ik in 't begin mijns schrijvens dacht te doen; en elk zal lichtelijk bevinden, die slechts een stuk weegs met my wil gaan, dat hy 't spoor, daar ik in trede, niet en mach verlaaten, of hy zal bemerken, dat hy doolt; Het heeft my derhalven niet gebaat, een deel der aangenoomene gevoelens te verwerpen, zo ik 't eerst begrepen had; dan op de grondt gekomen, zach ik 't ander mede, daar ik eerst noch meinde by te houden, voor een zelfde maaksel aan, en dat het gansche gebouw staan of vallen moet. Zo zeker is het / dat die eens de waarheidt begint te verlaaten / in eenig stuk / allengskens moet / en zal vervallen / tot meer andere dwalingen / en loochenen meer andere waarheden / die hy noch meinde vast te houden; En hier op dient de Leezer wel te letten / die misschien maar eenige pointen / als van spook en tovery, wil loochenen: Want hy zal van trap tot trap verder vervallen / indien hy zijn stuk wil vast-maaken / en vast-houden; Dit zoude een ieder schrik aanjaagen / en doen beven / die de stoutigheidt zoude neemen / van iets te loochenen / 't welk klaar genoch in Godts Woordt bevestigt wordt / doch

a 2. Boek van de Betooverde Wereldt. Kap. 32. §. 78. pag. 657.

doch met zijn gewaande wijsheidt en vooroordeelen niet over-een-komt; De waarheden Godts hangen als een keten aan malkanderen / die eene schakel daar uit-trekt / bevindt ras / dat hy noch meer andere op deselve wijse en grondt moet wech werpen / zal hy zijn eerste dooling beschermen en staande houden. En zo hoop ik / dat de gene die dese wederlegging zullen leesen / zullen een af keer krijgen / van een eenige van Bekkers gevoelens / door onse Kerk verworpen / aan te kleven; want ik kan my niet licht inbeelden / dat de toejuychers van 't werk van Bekker, zo verre zullen willen komen / datse een merkelijk groot deel van den Bybel / en van onse Religie / zouden willen verstooten / om datse dachten / dat de stelling van Tovery / en Spook niet wel op Godts Woordt / en goede reden gegrondt was.

De Wederlegging nu zal ik in de Eerste plaatse doen / met eenige Generale Aanmerkingen en Bewijsen daar tegen op te stellen; en in de Twede plaats met een speciale verhandeling van de Theologische verschil-pointen / tussen ons en Bekker, zullende daar mijn werk maaken van vast te stellen de bysondere waarheden / welke Bekker in twijffel trekt / en op te lossen en te beantwoorden de exceptien / uitvluchten en verdraaijingen / welke hy in-brengt tegen de texten der H. Schriftuur / welke tegen zijn nieuwe stellingen aanloopen; want meer valt hier niet te doen; dewijl Bekker geen Schrifftuur voor zich heeft / en zijn Redenen zijn zo weinig / en zo mager / dat het niet te begrijpen is / hoe een Predikant / die liefde tot / en respeet voor het Woordt Godts voorwendt te hebben / het van zijn gemoedt heeft kunnen verwerven / dat hy zo gansch weinig of geen fundament hebbende in het woordt / en in de gezonde reden voor zijn meiningen / onderstaan heeft / zo een merkelijk deel van Godts be-

schreeven Woordt tegen te spreeken / ja daar tegen opentlijk te schrijven / en zijn uitterste best te doen / om met eenige verw en schijn de kracht der Schriftuur-texten / die tegen hem zijn / te ontzenuwen / en te verwringen; maar wy moeten hier zitteren voor Godts rechtvaerdig oordeel / in hem de toom / in dit te schrijven / zo los te laaten / dat het eer schijnt een boek te zijn van een Profaan Philosooph of Atheist / dan van een Christen / veel min van een Leeraar onder Gereformeerde Christenen; zo dat het mijns oordeels een waarachtig woordt was / 't welk ik uit geloof-waardige heb gehoort / dat van een hoog-aanzienlijk Heer van Amsterdam over weinig dagen gezegt was / als hy zijn oordeel en vonnis gaf over Bekkers boek / naamlijk; Dat hy aldien dit Boek / de Betoverde Wereldt , in een andere taal dan de Nederlantsche was geschreven / zonder de naam van den schrijver / men zekerlijk zoude gedacht hebben / dat het ergens uit Italien herwaarts was gesonden / en dat het van d'een of d'ander Atheist was geschreven.

Ook moet ik hier in den beginne aanmerken / dat Bekker in dit schrijven zo onordentlijk heeft te werk gegaan / dat hy / gelijk 't betaamde / de staat van de questien / die hy wilde verhandelen / niet voor - af klaar en distinct heeft gestelt / op datmen mocht weten / wat hy wilde verdeedigen / en wat hy wilde bestrijden ; wat gevoelens hy aan onse Kerk toeschreef / en wat contrary meiningen hy daar tegen stelde / en meinde staande te houden ; behalven dat hy ook niet onderschejdentlijk / als een verstandig Schrijver / zijn argumenten in eenige order heeft voorgestelt / en aangedrongen / maar alles verwardelijk onder een geworpen / zo datmen met moeyte zijn Redenen moet opsoeken / en niet kan zien / hoe hy 't gevoelen onser Leeraaren / en onser Kerke /

't welk

't welk hem niet onbekent kan zijn / dewijl hy in de tegen geworpene texten wel ziet / wat wy gelooven / onderschepdet van eenige woorden / en Phantasyen van een deel van 't kleyn-wetende volk / ja van het Pausdom zelfs; zo dat hy geensins toont / een geleerdt en wijs man te zijn / en veel min een oprecht schrijver; zo dat d'eere / die sommige Libertijnen hem toeschrijven met veel toejuyching / als of hy een recht geleerdt man was / hem geensins toekomt; Maar dit alleen met een woordt; ik zal komen tot de zaak.

In mijn generale wederlegging van zijn boek zal ik dese dingen doen; Eerst. Ik zal aanwijsen / dat dit heele Schrift / zo samen-genoomen / is regel-recht gekant tegen de naakte verklaaringen van de Schrift / zo dat het bevonden wordt te zijn een plompe en stoute contradictie / en weerspraak tegen Godts Heylig Woordt; Ten anderen. Dat het is een Schrift-bespottend / en Kerk en Leeraars belacchend Schrift / om alle de spotters en heylloose Vry-geesten stoffe te geven / om als zy geen redenen voor haar gevoelen hebben / immers met spot-redenen tegen de Leeraars en Schrift verklaaringen / en tegen de gevoelens / die wy aangaande de werkingen van goede en quaade Geesten volgens de H. Schrift staande houden / te wapenen / en de monden open te doen. Ten darden; Dat Bekker zijn gevoelens en zijn antwoorden tegen onse stellingen / en zijn schijn-redenen en wijse van verklaaren van de H. Schrift in desen / heeft gemein met verschepde Atheisten / Sadduceen / Libertijnen / en Schrift-versmaders / die voor hem geweest zijn. Ten vierden; Dat onse Voortreflijke Oversetters zonder reden zeer smaadelijk en onchristelijk van hem zijn bejegent / om zo ons gevoelen / dat wy uit de Schrift voornaamlijk bewijzen / by het onweetende volk / ja

hy alle/ die het Hebreeusch en Grieks niet verstaan/ suspect en verachtelijk te maken. Ten vijfden; Dat hy alle de getrouwe Leeraars/die in de Kerk geweest zijn of noch zijn/ en haar schriften/ en haaren arbeydt/ en haar preeken/ bidden/ ziel-behandelen/ troosten bestraffen etc. ja haar gansche dienst/schandelijk bevlekt/ en merkelijk onnut-maakt. Ten zesden; Dat Bekkers gevoelens en stellingen zodanig tegen alle de Formulieren van Eenigheidt aanloopen/ dat hy van alle moet bekent worden/ van deselve in verscheyde pointen af gevallen te zijn. Ten zevenden; Dat hy met dit zijn boek zo grouwlijke en algemeene ergernissen en struykel blokken heeft gelegt voor duysenden van zielen/ dat geen Profaan Schrijver capabel zoude zijn/ om diergelijk te doen. Ten achtsten; Dat hy de Cartesiaansche Philosophie, die vol van vergift is/ in verscheyde verkeerde stellingen de grondt van zijn gevoelens maakt; en dat hy volgens desselfs Methode en maximen de H. Schrift zeer stoutelijk mishandelt/ en haar geloof-waerdigheidt beneemt. Ten negenden; Dat hy uit de Hebreeusche en Grieksche woorden des Bybels/ verkeerdelijk voor geeft eenige grondt of Bewijs te kunnen haalen tot vast-stelling van zijn opinien. Ten Tienden; Dat zijn geheele schrijven gansch geene goede eynden of vrugten hebben kan. En dan zal ik dit deel besluyten.

Voor eerst dan/ ik zal dit boek wederleggen met op te stellen 't geen de H. Schrift duydelijk zegt/ en wat hy in tegendeel duydelijk daar tegen zegt/ zonder dat ik de zaak by Consequentien/ of redenkavelingen zal uithaalen/ om hem eenigsins te bezwaaren; want belangende de zin van de texten/ daar van zal daarna gesprooken worden/ ter bescherming tegen zijn onnosele uitvluchten/ looze verdraajing/ en stoute ontzenuwingen; Hier wil ik den Leezer maar laaten zien/ wat buyten alle dispuit de Heylige

ge Schrift zegt / en wat Bekker in tegendeel zegt; en dat zal ik doen / door in alle getrouwigheidt de H. Schrift te citeeren / en zijn woorden daar by te stellen / op datmen moge zien / hoe dit boek de geloofwaardigheidt en Authoriteyt van Godts Woordt verbreekt / en ontneemt; En ik ben van dit vast vertrouwen / dat alle Christen Leezers / die maar dit Hooft-stuk in Godts vreese overwegen / en de tegenstellingen beschouwen / al terstondt in haar hert zullen verfoepen dit Schrift van Bekker, en zullen oordeelen / dat al quam'er geen andere wederlegging / zy zouden daar by kunnen berusten / en verdoemen zulken schadelijken boek; Want ik stel hier het licht by de Duysternis / en doe hier hooren de levendige Godt / spreekende in zijn Woordt / en een arme worm / opgeblaasen door een Philosophische waanwijsheidt / spreekende in dit zijn boek het tegendeel / en dat zo directelijk en stoutelijk / als of hy met opzet het zijn werk wilde maken / zijn mondt tegen den hemel op te sparren / en zijn spog na boven uit te werpen / 't welk doch gewis tot zijn smaadt en schande op zijn aangezicht zal nedervallen. Laat nu dan gelet worden op de navolgende contradictien tussen het spreeken van de Schriftuur / en van Bekker; Ik volge geduurig den eersten Druk van zijn boek / gedrukt tot Leeuwaarden in 8o.

1. De Schrift zegt / De Engelen zijn gedienstige geesten. *Heb.* 1. *vers* 14 zy draagen de vroomen op de handen en zy bewaaren haar, *Psal.* 91. *vers* 11 12. en legeren zich om haar, en rukkense uit, *Psal.* 34. *vers* 8. „ *b* Bekker zegt / ik denk datse ons bewaren / en op de „handen draagen / gelijkse eeten; De Engel legert „zich om ons / en draagt ons / in dier voege / dat Godt „zelf het werk doet. 2. De Schrift zegt / De Engelen die haar beginsel niet bewaart hebben, maar haar eygen

b 2. Boek 9. Kap. §. 424. pag. 331, 332.

eygen woonstede verlaaten hebben, heeft hy bewaart tot het oordeel des grooten dags met eeuwige banden onder de duysternis. *Jud. v.* 6. Bekker zegt / *c* ik derf „ my niet meer verlaaten op de uitlegging der gener/ „ die dit van de val der Engelen verstaan; *d* Ik staa „ overtuigt / door de redenen van Daillon, zo veel het „ eerste belangt / dat hier door de Engelen de verspie- „ ders van 't Landt Kanaan verstaan worden. *e* Ik „ heb getoont / dat Judas zo niet spreekt / gelijk men „ 't doorgaans tot op heden van den val der Engelen „ verstaan heeft. 3. De Schrift zegt. Indien Godt de Engelen, die gezondigt hebben niet gespaart en heeft, maar die in de helle geworpen, 2. *Pet.* 2. *vers* 4. Bekker „ zegt'er 't zelve over / 't geen hy zeyde over Jud. v. 6. „ verstaande het niet van de Duyvelen / maar van de „ verspieders. 4. De Schrift zegt / De Duyvel had in 't herte van Judas gegeven, dat hy Hem verraden zoude, en na de beete voer de Satan in hem *Joh.* 13. *vers* 327. waarom heeft de Satan uw herte vervult. *Hand.* 5. *vers* 3. Bekker zegt; *f* Men zal in de gansche schrift „ niet een eenige spreuk of exempel vinden / dat oit „ Engel den mensch eenige gedachte in gaf / of het „ minste wrocht op zijn gemoedt. 5. De Schrift zegt Twe Engelen (die by Abraham geweest waren) quamen tot Sodom in den avondt, de Engelen drongen Lot. *Gen.* 19. *vers* 1. 15. *Gen.* 18. waar op Paulus ziende zegt / dat zommige onwetens Engelen geherbergt hebben. *Heb.* 13. *vers* 2. Bekker zegt. *g* Het waren „ menschen; het geen daar anders van geleert wordt / „ is zonder grondt of reden. 6. De Schrift zegt. De Engel strekte zijn handt uit over Jerusalem, om haar te verderven; de Heere zeyde tot den Engel, die het verderf onder den volke maakte; 2. *Sam.* 24. *vers* 16. Godt

c 2. Boek 7. Kap. §. 403. p. 312. *d* Ibid §. 408. p. 317. *e* 2. Boek Kap. 14. §. 488. pag. 394. *f* 2. Boek Kap. 8. §. 415. p. 324. *g* 2. Boek. Kap. 13. §. 463. p. 370.

Godt zondt een Engel na Jeruzalem om die te verderven, ende als hyze verdorf zach het de Heere; en Hy zeyde tot den verdervenden Engel, 't is genoch, trekt nu uwe handt af, David zach den Engel als hy 't volk sloeg, 1. *Chron.* 21. *vers* 15. 16. Bekker zegt; De „ pest was des Heeren handt/daar had Hy geen En„ gel toe van doen; Een Engel quam hier niet verder „te pas dan by vertooning; *i* 't geen de Schrift vande „ verrichting der Engelen meldt/ moetmen verstaan „ zo als van de wolk/die onsen Heere opnam/datmen „ het zach/daar eygentlijk geen wolk toe bequaam is; „ de Engelen zijn daar genoemt of vertoont / om de „ staatsie te verbeelden / die zo grooten Rechter past; „ *k* men merkt niet / dat iemant den Engel zach/ dan „ David alleen. *l* Noit heeft Engel zelf en door eygen „ kracht iemant door de pest gedoodt; *m* zulken pest „ most met de benaaming en verschijning van een En„ gel opgeschikt zijn/en daar door de geschiedenis van „ aanmerkelijker geheugenis zijn; *m* David zach het „ by gelijkenis. 7. De Schrift zegt/En van stonden aan sloeg hem een Engel des Heeren, ende hy wierdt van de wormen gegeeten, ende gaf den Geest. *Hand.* 12. *vers* 23. Bekker zegt. *n* De Engelen groejen natuurlijk / „ zonder dat daar toe dienst van Engelen nodig is; al „ is 't dat zulks den dienst van Engelen toe-geschreven „ wordt; ook is Herodes niet zo schielijk als van den „ slach des Engels doodt gebleven / also de wormen „ tijdt behoefden / om zijn lichaam te door-knaagen; „ Het en blijkt niet dat een Engel daar in gewerkt „ heeft; Josephus zegt/ die quelling heeft vijf dagen „ geduurt / ist zo/ zo is 't niet zo zeer de schielijkheidt „ des doodlijken overvals / maar Godts gerechtigheidt/

h 2. Boek Kap. 9. §. 425. p. 333. *i* Ibid §. 431. pag. 338. *k* 2. Boek Kap. 11. §. 462. p. 368. *l* 2. Boek Kap. 8. §. 417. pag. 326. *m* 2. Boek Kap. 9. §. 434. pag. 341. *m* §. 427. pag. 335. *n* 2. Boek Kap. 9. §. 426. 427. p. 334. 335.

„heidt/die hem gestraft heeft; de plaage wordt eenen „Engel als zijn Dienaar toe-gepast: want menschelijker wijze gesprooken/de Richters gebruyken hunne Dienaars tot uitvoering der straf aan misdadigers. 8. De Schrift zegt / de Engel des Heeren voer uit, en sloeg in 't leger van Assyrien hondert en vijf en tachtentig duysendt. 2. *Kon.* 19. *vers* 35. *Jesa.* 37. *vers* „36. Bekker zegt. *o* Men moet het niet anders neemen/als dat Godt het werk gedaan heeft; zo eenen „Engel genog was/om 185000 neer te vellen / waar toe hadden Elisa en Gehazi met haar beyden een „gansch heyr van Engelen te zien? De *p* Engel is „daar in genoemt/ om de staatsie te verbeelden / die „zo hoogen Majesteyt en zo grooten Richter past. *q* „Godt heeft die menschen met de pest gestraft; dit „most met de benaaming van een Engel op-geschikt „zijn/en daar door de geschiedenis van aanmerkelijker geheugenis zijn. *r* Ook is dien Engel van niemant gezien/immers zo veel alsmen uit de Historie „merken kan; 't is derhalven een bloote vertooning geweest. 9. De Schrift zegt. Jacob droeg zich vorstelijk tegen den Engel, en overmocht hem, hy weende en smeekte hem *Hos.* 12. *vers* 5. Een man worstelde met Jacob tot dat de daageraat opging; en doe hy zach, dat hy hem niet en over-mocht, roerde hy 't gewricht zijner heupe aan, zo dat het gewricht van Jakobs heup verwrongen wierdt, als hy met hem worstelde, en hy zeyde, laat my gaan: want de dageraat is opgegaan: maar hy zeyde, ik en zal u niet laaten gaan, ten zy dat gy my zegent, *Gen.* 32. *vers* 24. 25. 26. 32. „Bekker zegt. *s* In den zelfden zin was 't een „Engel die met Jakob worstelde/genoemt of vertoont om

o 2. Boek Kap. 9. §. 428. p. 335. *p* Ibid §. 431. p. 338. *q* Ibid §. 434. pag. 341. *r* Kap. 11. §. 462. p. 368. *s* 2. Boek Kap. 9. §. 432. pag. 338.

„om de staatsie te verbeelden / *t* 't is geschiedt in een
„nacht-gezicht / zo zach hy Engelen klimmen. Hem
„docht in dit gezicht / dat hy worstelde met een man ;
„de kracht der inbeelding deede hem zijn lichaam zo
„krachtiglijk beweegen / dat hem zijn heup daar af
„dus verwrongen wierdt.

10. De Schrift zegt, de Koning zeyde, ik zie vier mannen los wandelende in 't midden des vyers; en de gedaante des vierden is gelijk eenes Zoons der Goden.. geloofd zy de Godt van Sadrach, Mesach, en Abednego, die zijnen Engel gezonden, en zijn knegten verlost heeft, die op Hem vertrouwt hebben, *Dan.* 3. *vers* 25. 28. Bekker zegt / *x* dat van de dry jongelingen is met dat van David gelijk (ziet boven num. 6.) 't was haar niet nodig te zien / zo als 't verhaalt wort / „dat zulks door den Engel wierdt gedaan / dan om „tot haar troost te begrijpen / dat Godts hulp haar „bewaarde. Of het wordt slechts op die wijse daar „vertelt / om den Leezer zulks op 't levendigste te „verbeelden ; even eens of men zeyde dat een groot „Heer zijn dienaars zondt / om verlegene menschen „uit de noodt te helpen. 11. De Schrift zegt / Daniel sprak tot den Koning, mijn Godt heeft zijnen Engel gezonden, en hy heeft de muyl der Leeuwen toegeslooten. *Dan.* 6. *vers* 22. 23. „Bekker zegt. *y* Dit „doet zich klaarlijk op (gelijk mede Dan. 3. vers 28.) „als na der Heidenen gevoelen gesprooken / die alle „onvoorziene hulp den Dæmones toe-schreven / die „van der oppsterste Godtheidt wege de zaaken hier „beneden stuuren ; dit heb ik uit Plato en Plutarchus „aangeweezen ; 't is even veel als of Daniel, en de „Koning Nebukadnezar zeyden / dat het de Godt „des hemels / als Hy de zijnen helpen wil / aan geen

„Die-

t Ibid §. 433. p. 339. 340. *x* 2. Boek Kap. 9. §. 329. pag. 336. *y* 2. Boek Kap. 11. §. 461. p. 367.

„ Dienaars ontbreekt. z D'Engel die zich aan „ Daniel vertoonde/was slechts by inbeelding. 12. De Schrift zegt / dat Daniel hoorde eenes menschen stem die riep, en zeyde, Gabriel, geeft dezen het gezichte te kennen; en hy quam nevens daar ik stondt, en als hy quam verschrikte ik, en ik viel op mijn aangezicht; doe zeyde hy tot my. En wederom; Als ik noch sprak in den gebede, zo quam de man Gabriel, dien ik in den beginne in een gezichte gezien had, snellijk gevlogen, my aanrakende; en hy onderrichtede my, en sprak met my en zeyde. *Dan.* 8. *vers* 16. 17. *Dan.* 9 *vers* 21. 22. Wederom Van Zacharias wierdt eenen Engel gezien, staande ter rechter zyde van den altaar; en hem ziende wierdt hy ontroert; en vreeze is op hem gevallen: maat de Engel zeyde tot hem en vreest niet Zacharia; want uwe gebedt is verhoort.. En Zacharias zeyde tot den Engel, waar by zal ik dat weeten; En de Engel antwoordde, en zeyde tot hem, ik ben Gabriel, die voor Godt staa, en ben uitgezonden om tot u te spreeken... En den Engel Gabriel wiert van Godt gesonden, na een Stadt tot een Maagt, welkes naam was Maria; En de Engel tot haar in-gekoomen zijnde, zeyde, weest gegroet; en als zy hem zach, wierdt zy zeer ontroert over zijn woordt, en overleyde, hoedanig deze groetenis mocht zijn; en de Engel zeyde tot haar, en vreest niet Maria, en Maria zeyde tot den Engel.. en den Engel antwoordende zeyde... En de Engel ging wech van haar, *Luc.* 1. *vers* 11. 12. 13. 18. 19. en *vers* 26--30. 34. 35. 38. Bekker zegt. „ a Ik zie dat dit alles zo verbloemder wijse gezegt „ wordt / gelijk het ook met die dry bootschappen in „ een gezichte was; datmen qualijk weeten mach / „ wat'er af te zeggen zy. Gabriel maakte zich selven „ bekent / dat hy de gene was die voor Godt staat / „ als of hy dat besonder boven d'andere Engelen „ had/

z Ibid §. 462. p. 368. a 2. B. Kap. 10. §. 437. p. 343.

„ had / die nochtans alle het aangesichte Godts zien/
„ Matth. 18. vers 10. *b* De Engel die zich aan Daniel
„ en Zacharias vertoonde / was slechts by inbeel-
„ ding ; 't zijn bloote vertooningen geweest. 13. De Schrift zegt / Een Engel des Heeren, nederdalende uit den hemel, quam toe, ende wentelde de steen af van de deure, ende zat op den selven, *Matth.* 28. *vers* 2. „ Bekker zegt / 't is in den selven zin / de Engel
„ wort'er genoemt of vertoont / om de staatsie te ver-
„ meerderen. Marcus zegt alleenlijk / dat de steen af-
„ gewentelt was / geen van de Apostelen of van de
„ Vrouwen heeft ook den Engel gezien / voor dat het
„ graf geopent was... Godt heeft het zelfs gedaan /
„ de Engelen zijn'er niet dan tekenen der Godlijke
„ Majesteyt geweest ; het zy datse blootelijk daarin
„ genoemt zijn / of met een gezien. 't Is alles waar-
„ lijk geschiedt / na den stijl der Schriften verstaan. 14. De Schrift zegt ; De Engel des Heeren opende des nachts de deuren der gevankenis, ende leyddese uit, ende zeyde, gaat heenen, en staat, en spreekt in den tempel, *Hand.* 5. *v.* 19. 20. Wederom. Een Engel des Heeren stont daar, en een licht scheen in de wooning en slaande de zyde Petri, wekte hy hem op, zeggende staat haastelijk op, en de Engel zeyde omgord u, en bindt uw schoen-zoolen aen, en uit gaande volgde hy hem, ende en wist niet, dat het waarachtig was, 't geen door den Engel geschiedde; maar hy meinde, dat hy een gezichte zach, en terstondt scheydde de Engel van hem, en Petrus tot hem zelven gekomen zijnde, zeyde, Nu weet ik waarachtelijk, dat de Heere zijnen Engel uitgesonden heeft, en my verlost heeft. *Hand.* 12 *vers* 7-11. „ Bekker zegt. *d* In de zelve zin
„ was 't een Engel / die Petrus uit de gevankenis
„ ver-

b 2. Boek Kap. 11. §. 362. p. 368. *c* 2. Boek Kap. 9 §. 431. 432. p. 338. 339. *d* 2. Boek Kap. 9. §. 431. 432. p. 338. 339.

„ verloste; de Engel is daar genoemt om de staatsie
„ te verbeelden...'t geen ontrent Petrus en Johan-
„ nes wordt gemeldt van den Engel/ Hand. 5. vers
„ 19. en Hand. 12. vers 7. wordt aangaande Paulus
„ en Silas verhaalt/ zonder Engel te noemen....
„ Godt heeft het zelf gedaan/ d'Engelen zijn'er niet
„ dan tekenen der Godlijke Majesteyt geweest/ het
„ zy datse daar blotelijk in genoemd zijn/ of met een
„ gezien. *e* Dit doet zich klaarlijk op/ als na der
„ Heydenen gevoelen gesprooken/ die alle onvoor-
„ ziene hulp den Dæmones toe-schreven.

15. De Schrift zegt. Doe stont de Satan op tegen Israel, en hy porrede David aan dat hy Israel tellen 1. *Chron.* 21. *v.* 1. „ Bekker zegt/ *f* Het was een tegen-
„ party/ een boosaardig mensch... *g* Hoe gaf de
„ Duyvel David dat in? of hoe heeft hy hem/ uit-
„ wendig of inwendig/ daar toe aangeport? 't is geen
„ van beyde waarschijnlijk. Zal men om zo kleinen
„ oorsaak zeggen/ dat de Duyvel uit ter helle te Je-
„ rusalem gekomen zy/ om den Koning te overre-
„ den... was David zonder vyanden op aarde/ dat-
„ 'er uit de hel een komen most/ om hem quaaden
„ raadt te geven? zekerlijk alle Achitophels hadden
„ zich noch niet verhangen; menschelijk vermogen
„ was hier genoch/ om David te stooten waar hy
„ weesen wilde; geen Duyvels in-geven of aandrij-
„ ven behoefde dat te doen.

16. De Schrift zegt; Christus genas'er veele van boose Geesten. *Luc.* 7. *vers* 21. De boose geesten voeren van haar uit, en sommige duyvel-bezweerders hebben haar onderwonden, de naame des Heeren Jesu te noemen, over de gene die boose geesten hadden. *Hand.* 19. *vers* 12. 13. „ Bekker
„ zegt/ *h* Daillon heeft het my eerst geweesen/ en ik
heb

e Kap. 11. §. 461. pag. 367. *f* 2. Boek Kap. 10. §. 438. pag. 344. *g* 2. Boek Kap. 19. §. 564. 565. 566. p. 459. &c.
h 2. Boek Kap. 10. §. 439. pag. 345.

„ heb bevonden/ dat hy gelijk heeft/ dat de Schrift „ maar eenen Duyvel kent/ dat is/ maar eenen „ boosen Geest/ die door die naam betekent wordt; „ *i* men dient wel te onthouden/ dat'er niet meer dan „ eene boose geest is/ welken de Schrift Duyvel en „ Satanas noemt. 17. De Schrift zegt/ dat'er veele Duyvelen zijn. Zy Heidenen hebben de Duyvelen geoffert, niet Gode, *Deut.* 32. *vers* 17. 1. *Cor.* 10. *vers* 20. En de Duyvelen baden Hem; *Math.* 8. *vers* 31. De Duyvelen geloven 't ook, dat'er een eenig Godt is, ende zy 't sitteren, *Jac.* 2. *vers* 19. „ Bekker zegt/ „ *k* Daar den Duyvel al genoemt wordt/ daar staat „ hy ook alleen/ Duyvel/ maar geen Duyvelen; hoe „ komt de Schrift dan den Duyvel/ die maar een is/ „ Overheden en Machten te noemen/ als een gansche „ schaar? 18. De Schrift zegt/ Godt is een Geest en die Hem aanbidden, moeten hem aanbidden in Geest en waarheidt, *Joh* 4. *vers* 24. „ Bekker zegt/ „ *l* De mondt der waarheidt voegt zich na onse zwak- „ heidt/ zeggende/ dat Godt een Geest is/ maar „ hy toont/ dat hy daar door geheel wat anders „ meent/ zeggende/ datmen desen Geest in den „ Geest moet aanbidden; *m* De naam van Geest „ wordt in een geheel andere zin op Godt gepast/ als „ op eenige schepselen. 19. De Schrift zegt/ Godt zeyde laat ons menschen maaken na onse beelde, na onse gelijkenisse. *Gen.* 1. *vers* 26. Godt heeft den mensch na zijn beeldt gemaakt, *Gen.* 9. *vers* 6. den nieuwen mensch, die vernieuwt wordt tot kennis, na het evenbeeldt des genen, die hem geschapen heeft. *Col.* 3. *vers* 10. Bekker zegt. *n* De ziel/ of so daar eenige andere Geest is/ onder 't geschapene behoorende/ kan

B „ des

i 2. Boek Kap. 16. §. 511. pag. 416. *k* 2. Boek Kap. 26 §. 586. pag. 568. *l* 2. Boek Kap. 1. §. 322. pag. 245. 246. *m* Kap. 2. §. 360. pag. 277. *n* 2. Boek Kap. 4. §. 359. 360. pag. 277.

„ kan den Schepper nergens in gelijk zijn / so veel
„ het weesen aangaat; ik wil my af-speenen van al
„ zulke gedachten / dat'er eenige de minste gelijk-
„ heidt tussen Godt en eenig schepsel zy / also de be-
„ tekenis en 't begrip der woorden ons gemeenlijk tot
„ zulken begrip der zaaken leydt. 20. De Schrift
zegt / dat al de H. Schrift is nuttig tot leering en onderwijzing, 2. *Tim.* 3. *vers* 16. en dat al wat te vooren geschreven is, tot onser leeringe te vooren geschreven is. *Rom.* 15. *vers* 4. „ Bekker zegt / *o* dat de stijl
„ der Schriften niet en is geschikt/om ons natuurlij-
„ ke dingen te leeren / zodanig als zy in haar zelve
„ zijn; en *p* en dat men de wooning der Engelen in
„ den hemel stelt / maar dat de gansche draad en stijl
„ der Historie enkelijk geschikt is na de aarde / en by-
„ sonder na een seker volk uit Israel gesprooten.

21. De Schrift zegt. Dat de Jooden de Wet ontfangen hebben door bestellingen der Engelen, en dat de wet door de Engelen is bestelt in de handt des Middelaars *Hand.* 7. *vers* 53. *Gal.* 3. *vers* 19. „ Bekker zegt.
„ *q* Dit wil 't zeggen / dat de wet op Sinai met de
„ grootste statelijkheidt / Gode betaamlijk / is uit-
„ gesprooken; 't geen Moses van dien toestel der
„ hoogste Majesteyt had geschreven / wordt op een
„ wijse voor Godt betaamlijk zijn Engelen toe-ge-
„ schreven. 22. De Schrift zegt; Dat Godt eenen Engel zondt voor het aangezichte Israels, om haar te behoeden op den weg, en hy zoude haar in-brengen, tot de Amoriten en Hethiten, &c. *Exod.* 23. *vers* 20. 23. behalven datse ook zegt onderscheydemlijk / dat Godt een wolk-colomne gaf, die van haar niet en week, om haar te leyden en te lichten, *Neh.* 9. *vers* 19. *Num.* 9. *vers* 19. *Exod.* 40. *vers* 34. en uitdrukkelijk staat 'er/

o 2. Boek Kap. 8. §. 418. pag. 427. *p* 2. Boek Kap. 7. §. 401. pag. 310. 311. *q* 2. Boek Kap. 12. §. 474. 475. pag. 379. 381.

'er / met onderscheydt / de Engel Godts, die voor 't heyr Israels ging, vertrok, eede ging achter hen; de wolken Colomne vertrok ook van haar aangesicht, en stont achter hen. *Exod.* 14. *vers* 19. Bekker zegt; r ,, 't schijnt dat Godt die wolk / een teken van Godts ,, tegenwoordigheidt / den naam van Engel / dat is ,, bode / geeft / en dat een uitterlijk teken van Godts ,, tegenwoordigheidt Godts Engel genoemt wordt. 23. De Schrift zegt duydelijk / dat Engelen iets deeden ontrent en voor de menschen; dat een Engel Christus versterkte, *Luc.* 22. *v.* 43. dat een Engel quam op een zekere tijdt, en beroerde het water, *Joh.* 5. *vers* 4. dat Cornelius vermaant is van een Engel, *Hand.* 10. *vers* 22. Dat een Engel stont by de Herders, en zeyde tot haar enz. en dat daar met den Engel een menigt was des hemelschen heyrlegers, prijsende Godt, ende zeggende, Eere zy Godt enz. *Luc.* 22. *vers* 9. 10. 13. 14. ,, Maar Bekker zegt / s Van het doen van de Engelen ontrent de menschen is niets zekers uit de ,, Schrift te haalen; 't geen zy somtijds verkondigen / ,, wordt geacht / als ofze het deeden; en somtijdts ,, doet Godt het werk zelfs en geen Engel / daar de ,, dienst eenes Engels in benoemt wordt: De Schrift ,, zeydt wel dat de Engelen het doen / datse den geloovigen ten dienste staan: maar alles watmen ,, van haar doen leest / dient maar / om Godts bedrijf op een hemel-statige wijse te verbeelden. 24. De Schrift zegt / Michael een van de Vorsten quam om my te helpen (zo sprak een man met Linnen bekleet tot Daniel) ende ik wierdt aldaar gelaaten by de Koningen van Persen; Doch nu zal ik weder keeren, om te strijden tegen den Vorst der Persen... en daar is niet een, die zich met my versterkt tegen dese, dan uwe

r 2. Boek Kap. 12. §. 479. 480. p. 384. 385. s 2. B. Kap. 12. §. 480. p. 384. 385.

Vorst Michael. Ik stont in het eerste jaar Darii, des Meders, om hem te sterken, en te stijven... En te dier tijdt zal Michael opstaan, die groote Vorst, die voor de kinderen uwes volks staat. *Dan.* 10. *vers* 13. 20. 21. *Dan.* 11. *vers* 1. *Dan.* 12. *vers* 1. „ Bekker zegt / *t* het „ blijkt dat dese Vorsten by Daniel Engelen zijn; Mi„chael altoos: want die wordt uitdrukkelijk alzo ge„noemt; dies is het voeglijk / dat men door d'an„deren insgelijks alsulke geesten verstaa. Wat seg„gen wy dan / dat d'Engelen bestierders van de „volkeren zijn? dat is hier niet uit te zien. Maar „alles vergeleken / is hier niet meer af te maaken / „dan dat Godt de wereldt / en byzonder zijn volk zo „wel regeert / en bestuurt / dat hem geen Koning op „der aarde dat na doen zal / schoon hy noch zo trou„we Land-voogden over zijn volkeren bestelt hebbe.. „De zin is hier / dat de Engelen of Vorsten / die „over Godts volk staan / en daar voor-strijden / te „kennen geven Godts godlijke zorg / tot hoede van „zijn volk / en tot straffe hunner vyanden. En wie „weet / of dese wijse van spreeken en verbeelden / niet „ontleent zy van der Heydenen gewoonte / om haar „Daimones, door deselve na te bootsen / te bespot„ten / en zulks op dat niemant die Daimones na de „oogen zie / maar Hem alleen.

25. De Schrift zegt. Dat de Engelen der kinderkens het aangesicht Godts in den hemel zien. *Math.* 18. *vers* 10. „ Bekker zegt. *v* Doch laat het also zijn / dat „Christus elken kinde zijnen Engel geeft / dat wint „noch weinig uit: want het is zeker / dat Christus „menigmaal de meiningen der Joden / waar of niet „waar / zo als die zijn / tot gronden van zijn zeggen „neemt... En also noit het minste van de Engelen „gewaagt wordt / daar haar Godt niet menschelij-ker

t 2. Boek Kap. 13. §. 483. 484. p. 388. 389. *v* 2. B. Kap. 13. §. 487. p. 392. 393.

„ ker wijse als dienaars zijner Majesteyt vertoont ; „ zo en volgt uit al dat zeggen en verschijnen van de „ Engelen niet/ dan alleenlijk / dat Godt de wereldt „ zeer bysonderlijk met een onwederstaanbaare kragt „ regeert / en dat het hem noit aan middelen ont- „ breekt. 26. De Schrift zegt / Op dat Paulus zich door de uitneementheidt der openbaaring niet en zoude verheffen, zo is hem gegeven een scherpe doorn in het vleesch, een Engel des Satans, dat hy hem met vuysten slaan zoude, op dat hy zich niet en zoude verheffen. 2. *Cor.* 12. *vers* 7. „ Bekker zegt / *x* wat de „ Engelen des Duyvels haar bedrijf is / daar van „ vindtmen noch taal noch teken in de Schrift ;.... „ *x* Dewijl een Engel niet anders dan boode te seg- „ gen is / en Satan zo veel als tegenstander en laste- „ raar en aanklager / wat behoeven wy die vuyst- „ slagen verder te zoeken / dan by zijn boose vyan- „ den / die de waarheidt tegenspraken / en zijn goe- „ de naam met lastering bezwaarden ; zulks alles te „ verdragen / dat viel den vleesche zwaar / dies bad „ hy uit vrees / dat hy eens bezwijken mocht / en „ wierdt daar op van Godt vertroost / dat hy gee- „ nen nood en hadde.... Ik verstaa de plaats niet / „ en ik zie datse niemant verstaat ; my is genoch / „ dat'er geen bewijs voor des Duyvels groote macht uit te haalen is. 27. De Schrift zegt / De vyandt die het onkruyt gezaeyt heeft, is de Duyvel. *Math.* 13. *vers* 39. „ Bekker zegt / *y* zeg Lasteraar / te weeten „ die de gesonde leere tegenstaat / niet sonder lasteren „ en schelden / de ongeloovige Jooden. 28. De Schrift zegt / het zaadt by den weg gezaeyt, wierdt vertreden, en de vogelen des hemels aten dat op, en dat verklaarde Christus aldus / die by den weg bezaeyt wor-

x 2. B. Kap. 14. §. 488. p. 394. *x* 2. B. Kap. 21. §. 619. 611. p. 498. *y* 2. B. Kap. 14. §. 490. pag. 396.

worden, zijn dese die hooren; daar na komt de Duyvel, ende neemt het woordt uit haar herte weg, op dat zy niet en zouden geloven en zalig worden. *Luc.* 8. *v.* 5. 12. ,, Bekker zegt, z Die het woordt weg-neemt ,, Luc. 8. vers 12. is de tegenstander, lasteraar, de ,, ongeloovige Jooden. 29. De Schrift zegt, geeft den Duyvel geen plaats. *Eph.* 4. *vers* 27. Bekker zegt, ,, a ik zeg, geeft de lasteraar geen plaats, 't is 't selve, ,, ziet dat uw goedt niet gelastert werde. 30. De Schrift zegt, Onderwerpt u Gode, wederstaat den Duyvel, en hy zal van u vlieden. *Jac.* 4. *vers* 7. Bekker zeg, b wederstaat den tegenspreeker en lasteraar, ,, zo zal hy van u vlieden. 31. De Schrift zegt. Zijt nuchteren ende waakt: want uwe tegenpartye de Duyvel gaat om als een briesschende Leeuw, zoekende, wien hy zoude mogen verslinden. 1. *Pet.* 5. *vers* 8. ,, Bekker zeg; c Die tegenpartye, die Petrus noemt ,, Diabolos, is te verstaan van een lasteraar en te- ,, genspreeker, een slach van menschen die onsen goe- ,, den wandel lasteren: die Duyvel gaat rontom; ,, want wy hebben altijdt volks genoch om ons hee- ,, nen, dat ons op die wijse wel verslinden zoude, ,, mochtense na haar zin begaan; 32. De Schrift zegt, Doet aan de geheele wapen-rustinge Godts, op dat gy konnet staan tegen de listige omleydingen des Duyvels. *Ephes.* 6. *vers* 11. Bekker zegt, d 't is tegen ,, listige streeken en strikken des tegenspreekers, zul- ,, ke als Elymas gebruykte, om Sergius Paulus om te ,, leyden, hy was daar op uit, dat hy den Stadt- ,, houder door zijn Philosophie mocht als een robe ,, verboeren, gelijk Col. 2. vers 8. e de tegenspreekers ,, en lasteraars zijn gewoon zo te doen, gebruykende ,, li-

z Ibid pag. 397. a 2. Boek Kap. 14. §. 491. pag. 397. b Ibidem. c Ibidem en Kap. 10. pag. 345. d 2. Boek Kap. 14. §. 492. pag. 397. 398. e 2. Boek Kap. 26. §. 680. pag. 562.

„ listige omleidingen; tegen welke Paulus wil / dat „ een Christen zich wapenen zal. 33. De Schrift zegt. Elymas de Toveraar (want alſo wordt zijn naam overgezet) wederſtont haar; doch Paulus de oogen op hem houdende, zeyde, ô gy kindt des Duyvels. *Hand.* 13. *vers* 8-9-10. Bekker zegt / *f* hy was geen „ toveraar / hy was een Philosooph / een tegen- „ ſpreeker / die ſpitsvinnige redenen gebruykte / *g* „ hy was een van de geeſtelijke boosheden / daar „ Paulus van ſpreekt / Eph. 6. vers 12. 34. De Schrift zegt / dat een opſiender niet moet een nieuweling zijn, op dat hy niet opgeblaſen worde, en in het oordeel des Duyvels valle; en een goedt getuigenis hebben van die buyten zijn, op dat hy niet en valle in ſmaadtheidt en in de ſtrik des Duyvels. 1. *Tim.* 6. *vers* 6. 7. Bekker zegt / *h* ik verſtaa dat oordeel en dien „ ſtrik des Duyvels van de liſtige ſtreeken en omley- „ dingen der tegenſpreekers. 35. De Schrift zegt; onderwijſt met zachtmoedigheidt de gene die tegenſtaan, of haar Godt t'eenigen dage bekeering gave tot erkentenis der waarheidt; en zy wederom ontwaaken mochten uit den ſtrik des Duyvels, onder welke zy gevangen waren tot zijnen wille. 2. *Tim.* 2. *vers* 25. 26. „ Bekker zegt. *i* Het is te verſtaan van de tegenſtan- „ der / die liſtige redenen als ſtrikken gebruikt / waar „ door hy zijn gevangens wijs maakt wat hy wil. 36. De Schrift zegt / Michael de Archangel, doe hy met den Duyvel twiſtede, en handelde van het lichaam Moſis, en durfde geen oordeel van laſtering tegen hem voortbrengen, maar zeyde, de Heere beſtraffe u, *Jud.* *vers* 9, 2. *Pet.* 2. *vers* 11. Bekker zegt. *k* Wie de Duy- „ vel geweeſt zy / met wien Michael twiſtede over het „ lichaam van Moſes / is niet wel te weeten; In

 „ allen

f 2. Boek Kap. 14. §. 492. pag. 398. *g* 2. Boek Kap. 26. §. 680. 681. pag. 562. 563. *h* 2. Boek Kap. 14. §. 492. pag. 398. *i* Ibid. *k* 2. Boek Kap. 14. §. 493. pag. 398. 399.

„ allen gevalle / dit is also licht van eenig mensch / „ waerdig die naam van lasteraar of tegenspreeker / „ te verstaan / als van de Duyvel zelve; zulk een „ konde zelf wel een lid of Leeraar van de Kerk zijn / „ gelijk Diotrephes; altoos / daar uit is niet ze„ kers te besluyten van den aart / of van de macht „ des Duyvels. *i* Na allen schijn wistmen doe wel / „ uit welke schriften dit verhaal getroken was: want „ zo hem dit besonderlijk buyten boeks van Godt „ was ingegeven / zo en konde hy uit iets / dat hem „ alleen bekent was / de gemeinte niet overtuigen „ van den pligt / die allen even eens betrof. *k* Wat „ maak ik dan van deseu twist? Niet meer / dan van „ verscheyde andere dingen / in de Schrift vermeld / „ daar niet van te maken en is: Waarom? Door „ dien dat de bescheyden / daar 't recht verstandt uit „ te haalen was / niet meer voor handen zijn. 37. De Schrift zegt / De Satan quam ook in het midden der kinderen Godts, om zich voor den Heere te stellen. *Job* 1. *vers* 6. *Job* 2. *vers* 1. Josua stont voor het aangezicht van den Engel des Heeren, en de Satan stondt aan zijn rechterhandt, om hem te wederstaan; Doch de Heere zeyde tot de Satan, de Heere schelde u gy Satan, *Zach.* 3. *vers* 1. 2. stelt eenen godloosen over hem, en de Satan staa aan zijn rechterhandt. *Psal.* 109. *vers* 6. „ Bekker zegt / *l* In den Hebreeuschen text / komt het „ woordt Satan noit zo voor / datmen 't noodsaak„ lijk op den Duyvel passen moet. De Satan by „ Job. Kap. 1. en 2. is daar een menschen kindt / een „ boos mensch / daar gekomen / om Job aan te klagen. 38. De Schrift zegt / dat Paulus was gezonden, om de Heydenen te bekeeren van de duysternis tot het licht, en van de macht des Satans tot Godt. *Hand.*

i Ibid §. 569. pag. 463. 464. *k* Ibid §. 572. p. 466. *l* 2. B. Kap. 14. §. 495. 497. p. 400. 402.

Hand. 26. *vers* 18. Bekker zegt / *m* dat die macht des „Satans is de macht der verdorventheidt/dewijl de „boose menschen het licht schuwen. 39. De Schrift zegt / Als zy het woordt gehoort hebben, de Satan komt terstondt, en neemt het woordt weg, 't welk in haar herte gezaeyt was, *Marc.* 4. *vers* 15. Bekker „zegt / *n* des Duyvels hulp is daar toe niet nodig / „'t is des menschen erflijke verdorventheidt / die „hem hindert in 't aanhooren van Godts Woordt/de „zorgvuldigheden deses levens/ en de verleyding des „Rijkdoms/ en begeerlijkheden. 40. De Schrift zegt/ dat de Duyvel is de verzoeker, *Matth.* 4. *vers* 1. 3. Komt wederom by een, op dat de Satan u niet en verzoeke. 1. *Cor.* 7. *vers* 5. Bekker zegt; *o* Ik wil van „een ieder verwachten / dat hy my een eenig bewijs „uit de Schrift toone / van dat de Duyvel ons tot „zonde versoekt en aanport; 't is des menschen ver„dorventheidt / en niet de Duyvel die tot zonde ver„zoekt. 41. De Schrift zegt / dat wy moeten toezien / dat de Satan over ons geen voordeel krijge. 2. *Cor.* 2. *vers* 10. Bekker zegt / *p* 't is te zeggen / dat „het quaade in ons niet toeneeme. 42. De Schrift zegt / van de groote Draak, dat de verklager onser broederen, die haar verklaagde voor onsen Godt dag en nacht, is neder-geworpen. *Openb.* 12. *vers.* 9 10. „Bekker zegt / *q* dat is / het knaagen onser Con„scientie over de zonde houdt op / en de boose wereldt „en bezwaart ons niet met aller-hande lastering en „dreiging. 43. De Schrift zegt / de Satan heeft u lieden zeer begeert te ziften als de tarwe. *Luc.* 22. *vers* 31. „Bekker segt *r* dat doet eygentlijk de verdorvent„heidt / dewelke van de Satan is af komstig. 44.

m 2. Boek Kap. 16. §. 514. pag. 418. *n* 2. Boek Kap. 16. §. 517. p. 420. *o* 2. Boek Kap. 16. §. 518. pag. 421. *p* Ibidem. *q* Ibid. §. 519. pag. 422. *r* 2. Boek Kap. 16. §. 520. pag. 423.

De Schrift zegt / dat de Satan voer in Judas, en dat hy het toen in 't hert van Judas gegeven had, dat hy Christus verraden zoude, *Luc.* 22. *vers* 3. *Joh.* 13. *vers* 3. 27. Bekker zegt / *s* dat is maar te zeggen/ de „ boosheidt wierdt in Judas gaande / welke boos„ heidt oorspronkelijk van de Duyvel was. 45. De Schrift zegt / dat de Satan 't hert van Anania vervult had, dat hy den H. Geest zoude liegen, en ontrekken van den prijs des Landts. *Hand.* 5. *vers* 3. Bekker zegt/ „ *t* 't is maar te zeggen / de boosheidt (die oorspron„ kelijk van de Duyvel was) wierdt gaande. 46. De Schrift zegt / dat de Duyvel zommige van die van Smyrna zoude in de gevankenis werpen, op datse verzocht zouden worden, *Openb.* 2. *vers* 10. Bekker zegt/ „ *v* de vervolgers der geloovigen zijn Duyvels ge„ noch / die worden alleen verstaan/ en niet de Duy„ vel; 47. De Schrift zegt / dat de geloovigen in Pergamus daar woonden, waar den throon des Satans was, *Openb.* 2. *vers* 13. Bekker zegt / *x* de godloos„ heidt had in die Stadt d'overhandt / maar hy er„ kent niet / dat de Satan daar iets deede. 48. De Schrift zegt / dat de Satanas Paulus belet had, om tot de Thessalonicensen te komen. 1. *Thess.* 2. *vers* 18. Bekker zegt / *y* de vyanden des Euangeliums brach„ ten hem belet; zonder dat de Satanas iets wrocht. 49. De Schrift zegt / het is geen wonder dat de valsche Apostelen haar veranderen in Apostelen Christi: want de Satan zelfs verandert hem in eenen Engel des lichts. 2. *Cor.* 11. *vers* 13. 14. Bekker zegt / *z* hoe „ heeft de Duyvel zich dit so aangestelt? my dunkt / „ indien hy dat slechts eenmaal heeft gedaan / dat „ zulks genoch is om van hem te spreeken. Voorts „ erkent hy zulken veinsing van de Satan niet.

50. De

s Ibid. *t* Ibid. *v* 2. Boek Kap. 14. §. 494. pag. 399. *x* 2. Boek Kap. 16. §. 520. pag. 423. *y* Ibid. *z* Ibid §. 521. pag. 424.

50. De Schrift zegt/ dat de Draak, de oude slang, welke is de Duyvel en Satanas, de geheele wereldt verleydt; doch dat deselve duysend jaaren soude gebonden worden, op dat hy de volkeren niet meer en soude verleyden, tot dat de duysent jaaren souden geeyndigt zijn, en dat hy daarna soude ontbonden worden, en uitgaan, om de volken te verleyden. *Openb.* 12. *vers* 9. *Openb.* 20. *vers* 2.3.7.8. Bekker a erkent hier geen „werk des Duyvels/ maar alleen dat de verdorventheidt en verleyding der zonde zoude bedwongen worden/ en daar na uitgelaaten.

Wat dunkt u/ Christen-leeser, van zulken boek/ daar dese directe tegen-stellingen tegen des Heeren Woordt in gemaakt worden? Kondemen wel stouter en met schaamteloofer voorhooft tegen de Heylige Schrift aanspreeken/ terwijl men noch blijft belijdenis doen van de godlijke Authoriteyt der zelve? hoort daar zijn taal in die bijftig staaltjens; Gy hebt daar Godts verklaaring en getuigenis over veele zaaken gezien/ en verstaan; Gy hebt'er ook zijn tegenspreeking/ zijn smading en loochening met stijve kaaken tegen gehoort; zijn woorden zijn naaktelijk en getrouwelijk ingevoert/ en bygebracht/ gy zultse zo bevinden/ en hy zalse niet ontkennen; 't is niet uit eenige van zijn stellingen beslooten/ noch by verre gehaalde gevolgen uit zijn boek getrokken. Wie en merkt hier niet/ hoe zijn Neen staat tegen Godts Ja? Hoe hy de Godtspraaken toetsende aan zijn natuurlijk vernuft/ en Philosophisch verstandt/ en vindende die niet te accordeeren met zijn regelmaat van klaar en distinct begrip/ als een neus wijse Censor en Berisper herbormt/ wat daar tegen schijnt te strijden/ en meesterlijk vonnis geeft/ hoe het moet zijn/ en hoe men het zoude dienen op te vatten/ op dat'er

a Ibid §. 522. pag. 424. 425.

dat'er tussen zijn reden en dat woordt geen tegenklank zy. Ik kan niet denken / of ieder Christen zal dit boek daarom voor een Atheistisch / Godslasterlijk en Schrift vertredend boek verklaaren en versoeijen / gelijk ook de Synoden en de Kerkenraadt van Amsterdam het zodanig versoejen en verdoemen? Gewis / hy moet een heymelijke Atheist weesen / die met genoegen zulke tegen-spreekingen van Bekker tegen des Heeren Woordt kan leesen en hooren. Maar ik heb noch niet gedaan; Daar is veel meer van die stof; hoewel het onaangenaam is / deselve te schrijven en te leesen / nochtans dewijl wy nu de natuur van dit Boek onderzoeken / om'er over te vonnissen / zo moeten wy desen verdrietigen arbeydt opneemen / en daarin voortgaan.

HET II. KAPITTEL.

Behelzende noch meer andere directe tegenstellingen en contradictien in 't Boek van *Bekker* tegen het Woordt Godts.

51. De Schrift zegt / de slang was listiger dan al 't gedierte des Veldts, 't welk de Heere Godt gemaakt had. *Gen.* 3. *vers* 1. Bekker zegt / *b* men bevint niet / dat de slang in listigheidt al het andere gedierte overtreft; 't is al te „ wel bekent / dat verscheyden anderen de slang daar „ in te boven gaan; van de listigheidt der slangen weet„ men minst. 52. De Schrift zegt / dat de slang stof zal eeten, en dat stof der slangen spijse sal zijn, *Gen.* 3. *vers* 14. *Jesa.* 65. *vers* 25. en datse stof lekken. *Mich.* 7. *vers*

b 2. Boek Kap. 17. §. 531. 533. p. 432. 434.

7. *vers* 17. Bekker zegt. *c* Men ziet de slang heden het
,, stof niet eeten / zo als dat hier ter straffe wordt ge-
,, zeydt ; de slang eet by na alles. Hier in steekt dan
,, een onoplosselyke zwarigheidt. 53. De Schrift
zegt. Dat de slang listig was, en heeft gesprooken, en
Eva bedrogen, zo datse van de verboden boom heeft
gegeten. *Gen.* 3. en dat de slang Eva door archlistig-
heidt heeft bedrogen, en Eva is verleydt geworden.
2.*Cor.* 11.*v.*3. 1.*Tim.*2.*v.*14. Bekker zegt/ *d* de Historie
,, kan niet waar zyn / alles na de letter opgenomen ;
,, maar verbloemder wyse kanse waar zyn; 't geen
,, daar Gen. 3. gezeydt wordt / kan niet eygentlyk en
,, in een letterlyke zin verstaan worden / noch van de
,, slang / noch van de Duyvel / noch van beyde ; Te
,, denken dat de Duyvel waarlyk door de slang ge-
,, sprooken heeft / of zulken redenvoering gehouden
,, heeft met de vrouw / schoon ik het eertydts als een
,, ander gelooft heb / zo geloof ik het nu niet meer ;
,, gaat wat verder met my / en gy sult wel zien / dat
,, wy maar al te licht-geloovig zyn geweest. D'eerste
,, oorsprong der zonde is uit den Duyvel / maar of
,, het door raad zy geschiedt / dat en zeydse niet ; Zo
,, als het Moses hier verhaalt / zo was 't de Slang /
,, die het deede / en die kon 't nochtans niet doen.
,, Buyten twyffel had Moses reden / na de tydt /
,, wanneer hy schreef / en na den staat des volks in
,, zulken tydt / om het gansch verhaal onder zulk be-
,, dryf van een slang te verbeelden ; al en past het
,, werk de slangen niet ; nochtans die iets wil schil-
,, deren / brengt'er zulke streeken en coleuren toe / als
,, het zinne-beeldt vereyst. 54. De Schrift zegt / dat
de Duyvel met Christus den tweden Adam heeft samen-
gesprooken, *Math.* 4. en *Luc.* 4. gelyk wel eer met
Eva.

c 2. Boek Kap. 17. §. 542. p. 440. 441. *d* 2. Boek Kap. 17.
. 548. 550. 549. p. 445, 446. 447.

Eva. *Gen.* 3. ,, Bekker zegt. *e* Heeft de Satan zulken praat uitterlijk met de menschen al gevoert/ ,, doe de wereldt eerst begon ? hoe en leestmen dat niet ,, meer ? zelfs na verloop van viermaal duysent jaaren /, in die vermaarde saamen-spraak met den ,, tweeden Adam / daar de Duyvel wel uitdrukkelijk ,, genoemt wordt / en is dat niet geschiedt: Want al ,, is 't dat beyde Lucas en Matthæus dat omstandiglijk ,, verhaalen ; zo moetmen echter zich wel hoeden/ ,, datmen alles na de letter niet verstaa... 55. De Schrift zegt / dat Petrus, Johannes en Jacobus op den berg gezien hebben Moses, ende Elias, twe mannen met Christus saamen-spreekende. *Matth.* 17. *vers* 1. 3. *Marc.* 9. *vers* 2. 4. *Luc.* 9. *vers* 30. 31. Bekker zegt/ *f* gy ,, moet het niet na de letter verstaan / dat de Duyvel ,, met Christus gesprooken heeft / of gy most ook ,, met eenen gelooven / dat Moses en Elias beyde per- ,, soonlijk even zeer op den berg hebben geweest / en ,, met de Zaligmaker saamen-gesprooken ; gelijk ,, dat eens en andermaal / ja drymaal wordt ver- ,, haalt; nochtans was Moses gestorven en begraven; was hy verreesen en lijf-haftig in den hemel ,, opgevaren; wonder / dat de Schrift zo grooten ,, wonder nergens meld ; 't is dan in-gezichte ge- ,, schiedt ; die dan zulks van de letter verstaat/ en zo ,, spreekt / die weet niet / wat hy zeydt / gelijk Petrus. 56. De Schrift zegt / dat Jesus van den Geest wierdt wech-geleyd in de woestijne, om verzocht te worden van den Duyvel, en dat hy in alles is verzocht geweest gelijk als wy, doch zonder zonde; dat de Duyvel hem stelde op de tinne des Tempels, en daar na op een zeer hoogen berg, enz. *Math.* 4. en *Heb.* 4. *vers* 15. ,, Bekker zegt / *g* dat al wat hier verhaalt wordt is ,, den Zaligmaker vertoont door kracht der inbeel- ,, ding;

e 2. Boek Kap. 18. §. 551. pag. 448. *f* Ibidem. *g* 2. B. Kap. 18. §. 555. 557. pag. 451. 453.

„ ding ; 't is oneigentlijk te verstaan/ en niet na de letter ; Godt wilde / dat zijn Zoon/ in eenzaamheidt „ geweeken / zich den Duyvel eens verbeelden zoude/ als den genen die den menschen zo veel ramps „ had aangebracht / wiens werk hy nu tegen-ging; „ en die zich ook met alle kracht daar tegen stellen „ zoude / zo hy konde ; Hy zach/ zo als Hem docht/ „ den versoeker komen/die Hem dus en so tot den af„ val zocht te brengen ; de droef heidt/ angst en vreese „ hebben hem doe op 't begin in het woeste landt be„ vangen.

57. De Schrift zegt / dat Stephanus vol zijnde des Heyligen Geests, en de oogen houdende na den Hemel, de heerlijkheid Godts zach, en Jesum staande aan de rechterhandt Godts *Hand.7. vers 55.* „ Bekker zegt/ „ is dat lichaamelijk geschiedt ? wat was de Geest „ in sulken volheidt nodig tot een vleeschlijk ge„ sichte. 58. De Schrift zegt; Dat de Duyvel tot de Zoone Godts meermaals sprak *Matth. 4. vers 3.6.9.* dat eenen Engel Christus versterkte, *Luc.22.v.43.* en datse Christus volgens 't Gebod des Vaders aanbaden, *Hebr.1.vers 6.* „ Bekker zegt/ De Engelen hebben ten „ hoogsten maar met zondige menschen gesproken; zy „ hebben nooit (zo veel men leest) tot hem / maar „ altijdt slechts van Hem gesprooken ; en zoude die „ vervloekte Duyvel Godts eygen Zoon hebben „ aangesproken ? 59. De Schrift zegt / dat Christus de Leeuw uit den Stamme Juda heeft overwonnen, en byzonderlijk dat hy de Slang de Kop verbroden heeft / en den sterk-gewapenden berooft, ja hem uitgetogen, en over hem getriumpheert *Openb. 5. vers 5. Openb. 3. vers 21. Openb. 17. vers 14. Col. 2. vers 15. Luc. 11. vers 21. 22. Gen. 3. vers 15.* „ Bekker zegt / „ *i* de menschen meinen/ dat het Christus zelfs tot eere

h Ibid. p. 453. *i* 2. D. Kap. 18. §. 558. pag. 454. *k.* Ibid. §. 559. pag. 454. 455.

„ re strekt; wat eere heeft 'er de Heyland af / zeg„
„ genze / indien die waare strydt met de Duyvel /
„ dien Hy zo ridderlyk afsloeg / niet na waarheid zo
„ geschiedt is / als de letter mede brengt? Is 't geen
„ wonder / dat de menschen zulken eere stellen / in 't
„ vechten met een Vyandt / die geboeyt en geketent
„ is. 60. De Schrift zegt / Godt en kan niet verzocht worden met het quaade, en hy zelve verzoekt niemant; *Jac.* 1. *vers* 13. nochtans zegtse ook / Hy porrede David aan tegen Israël, zeggende gaat, en telt Israël ende Juda. 2 *Sam.* 24. *vers* 1; Doe stondt de Satan op tegen Israël, en hy porrede David aan, dat hy Israël telde. 1 *Chron.* 21. *vers* 1. „ Bekker zegt/
„ *l* aanporren en aanporren is een; Zo men dan/
„ Godt aangaande / hier op zeggen mach / dat Hy
„ niemant aanport of verzoekt ten quade, *Jac.* 1. *v.* 13.
„ zo moet volgen / dat het ook den Duyvel niet moet
„ worden toegeschreven / uit dien / dat hier gezeid
„ is / hy porrede David aan, dewyl 't zelve eerst van
„ Godt gezeydt is. Onderscheidt alhier te maaken/
„ dat een zelfde werk Godt toegeschreven wordt / als
„ Opperstier-man / van al 't geen een Schepsel doet /
„ en de Duyvel als de naaste onder oorzaak / dat en
„ geldt hier niet / de taal is even eens. 61. De Schrift zegt / dat Saul, na dat hy (volgens Gods Gebodt) de Waarzeggers en Duyvels-konstenaars uit den Lande weggedaan had, zeide tot zijn Knegten, zoekt my een Vrouw, die een waarzeggende Geest heeft, dat ik tot haar gaa; en datse tot hem zeyden, ziet te *Endor* is een Vrouw, die een waarzeggenden Geest heeft; en komende tot haar, zeyde hy, voorzegt my doch door den waarzeggenden Geest, ende doet my opkomen, dien ik tot u zeggen zal, enz. en dat Godt hem ook daarom doodde, om dat hy de Waarzegster gevraagt had. 1 *Sam.* 28. *vers* 3. 7. 8. *&c.* 1 *Chron.* 10.

vers

l 2. Boek. Kap. 19. §. 562. pag. 457.

vers 13. 14. *Levit.* 19. *vers* 31. *Levit.* 20. *vers* 6. 27. *Deut.* 18. *vers* 11. "Bekker zegt / *m* dat hier geen "Duyvel verscheen / dat dit Wijf met kunsjens "omging / dat zy al dit Spook gemaakt geeft / dat "het maar bedrog was; met een woordt / dat'er "geen Waarzeggers of Waarzegsteren of Duyvels- "konstenaars zijn; maar dat dit maar enkel men- "schen bedrog is. 62. De Schrift zegt / dat / als Paulus en Silas te Philippi tot het Gebedt heenen gingen, een zeekeren dienstmaagt, hebbende een Waarzeggende Geest, haar ontmoettede, welke haaren Heeren een groot gewin toebracht met Waarzeggen; en dat zy riep, dese menschen zijn dienst-knegten Godts des allerhoogsten, die ons den weg der zaligheidt verkondigen; maar Paulus daar over t'onvrede zijnde, keerde hem om, ende zeyde tot den Geest, ik gebiede u in de naame Jesu Christi, dat gy uit haar uitgaat; en hy ging uit ter selver uure; als nu de Heeren van deselve zagen, dat de hoope haares gewins wech was, grepen zy Paulum en Silam. *Hand.* 16. *vers* 16-19. „Bekker zegt / *o* dat dien waarseggenden geest geen „Duyvel was / dewijl die een leugenaar is; maar „dat het wel kan geweest zijn / zo verre als men ge- „looft / dat een Engel / (insonderheidt een goede) „des menschen ziel sulken indruk geven kan / dat „dese dienstmaagt die in-gevingen eenes goeden „Engels misbruykende / door deselve te veel of te „ontijde te openbaaren / daar over van den Apostel „met recht bestraft / en echter daar mede voortvaa- „rende / eindelijk door Godts rechtvaardig oordeel / „en door den dienst van Paulus daar van berooft „is. Maar ook dat desen waarzeggenden Geest „niet behoefde een Engel te zijn / of met Duyvels

C „ver-

m 2. Boek Kap. 20. §. 474. 577. 587. pag. 468. 470. 478. en Kap. 30. §. 761. pag. 639. *o* 2. Boek Kap. 20. §. 588. 589. 590. 591. pag. 479. 480. 481.

„ verstandt begaaft most weesen ; dewijl zy maar „ wist en zeide/'t geen daar Paulus en Sylas zich opentlijk voor uit-gaven / en dat het by alle man genoch „ bekent was ; en misschien zochtse daar haar voordeel door.

63. De Schrift zegt / dat Paulus en Job van den Duyvel geplaagt zijn. *Job* 1. en 2. 2.*Cor.* 12. *v*.7. Bekker „ zegt ; *p* Dat meintmen zo; niemant is my voorgekomen/ die dat eenigsins in twijffel trekt ; Ik heb „ 't selve wel eer gelooft ; Ik was in dat gemeen gevoelen / eer ik dit stuk uit de grondt opgehaalt had/ „ en my van die vooroordeelen ontslingert / daar my „ de taal van alle man en de overlevering der Leeraaren in beneftelt hieldt ; zo heb ik vast-geleert / „ datmen dikwils in den Bybel leest / 't geen daar „ niet in staat. 64. De Schrift zegt / dat Godt zeyde tegen de Satan, al wat hy (*Job*) heeft, zy in uwe handt, alleen aan hem en strekt uwe handt niet uit... De Satan antwoordde den Heere, strekt uw handt uit, ende tast zijn gebeente en zijn vleesch aan, zo hy u niet in uw aangezicht zal zegenen ; ende de Heere zeide tot den Satan, ziet, hy zy in uwe handt, doch verschoont zijn leven ; doe ging de Satan uit van het aangesicht des Heeren, ende sloeg Job met boose zweeren, van zijn voetsoole aan tot zijn hooft-schedel toe: *Job* 1. *v*. 12. *Job* 2. *v*. 4. 5. 6. 7. „ Bekker zegt / *q* zekerlijk dese woorden hebben grooten schijn / om wel dubbeld te bewijsen / 't geen ik daar effen zo sterk erkende. *r* Wie „ sloeg Job? de Satan? dat staat'er niet ; maar de „ Heere... *s* Hier is niet de minste reden/om dit van „ de Satan te verstaan : *t* De Satan wordt in het „ minste niet gekent / Job 1. vers 12. &c. noch genoemt in 't uitwerken van eenig ding / dat Job in „ desen

p 2.Boek Kap.21. §.592.594. pag. 482.484. *q* 2. B. Kap. 21. §.598. p.487. *r* Ibid §.603. pag. 492. *s* §. 605. pag. 493. *t* §. 597. pag. 487.

„ desen wedervaaren is: 't is in de macht des satans „ niet, te verrichten, 't geen Job tot hier toe weder„ vaaren is. Dit gansche verhaal aangaande Job „ is opgeschikt met verbloemde redenen, na den stijl „ des ouden tijdts. De sekerheidt en waarheidt der „ geschiedenissen sta ik toe, schoon daar by veelen al „ van oude tijden af aan getwijffelt is: maar de saak „ wordt in 't vertellen met omstandighedn bekleedt, „ die so niet geschiedt sijn, als de letter mede brengt, „ om meerder indruk van so merkelijken voorval op „ des leesers herte te geven. 65. De Schrift segt. Dat de Heere seyde tot de Satan, hy (Job) houdt noch vast aan sijne oprechtigheidt, hoewel gy my tegen hem opgehitst hebt, om hem te verslinden zonder oorzaak; ziet hy zy in uw handt, doch verschoont zijn leven. *Iob* 2: vers 3. 6. Bekker zegt. *x* Men kan die laat„ ste woorden vertaalen, maar let op zyn gemoedt, en „ dan brengen de woorden geensins mede, dat de „ Duyvel op dat na (te weeten, dat hy Job niet aan „ zijn leven most komen) de macht van Godt ver„ kregen had, om hem aan zijn lijf te komen; ik wil „ wel eens sien, wie my deze vertaaling en verklaa„ ring zal ontwringen, wanneer ik die vast wil hou„ den. Daar tegen zal ik hem, die 't my betwist, in „ de uitterste verlegentheidt brengen; te weeten, „ om my eens te zeggen, hoe zich Godt van den „ Duyvel ophitzen laat. Zo wie zig van een ander „ laat ophitsen, die is zo verre genog in 's anderen „ macht. *y* Zal zig Godt van den Duyvel ophitsen „ laaten, om zijn liefste vrienden, hem te gevalle „ quaadt te doen? Wat schuldt dan had onze eerste „ moeder Eva, of heeft de mensch noch heden, zo „ hy voor des Duyvels verzoekingen bezwijkt? Wat

 „ had

v §. 607. p. 495. *x* 2. Boek Kap. 21. §. 600. 601. pag. 489. 490. *y* Ibid §. 607. pag. 496.

„had Hy David dan zo zwaar te straffen / indien „Hy zelf zich / zo wel als die / van den Satan overreden laat? z Wat is hier dan af te maaken? (van „'t verhaal van Micha 1. Kon. 22. Het zelfde als „van Job)'t verhaal leert ons/wat Job heeft kunnen „lijden / maar geensins wat de Duyvel oit konde doen. 66. De Schrift zegt / zy en zullen niet meer haar slacht offeren den Duyvelen offeren; *Levit.* 17. *vers* 7. zy hebben den Duyvelen geoffert en niet Gode, *Deut.* 32. *vers* 17. zy hebben haar Zoonen en Dochteren den Duyvelen opgeoffert. *Psal.* 106. *vers* 37. (vergelijkt 1. Cor. 10. vers 20, Openb. 9. vers 20.) Bekker „zegt. a In 't heel Oude Testament wordt van „geen Duyvelen gemeld: want de twe Hebreeuw„sche woorden betekenen geheel wat anders / daar„men gemeenlijk door Duyvelen verstaat. 67. De Schrift zegt. Gy geloosft dat Godt een eenig Godt is, gy doet wel, de Duyvelen geloven het ook, ende zy tsitteren. *Jac.* 2. *vers* 19. Bekker zegt. b Daar wordt „van geen Duyvelen gesprooken/maar van de Hey„densche Priesters / die op de naam van de Daimo„nes den menschen antwoord gaven / en hen bedro„gen; die Paapen / schoon het volk door veelerley „verdichtselen verleydende / geloofden echter / dat„'er maar een eenig godlijk weesen is / en door wroe„ging van hun gewisse / als die eens wakker wordt/ „zo tsitteren zy/ wanneer zy daar aan denken. 68. De Schrift zegt. Dat Christus genas die van den Duyvel bezeten waren. *Matth.* 4. *vers* 24. en dat Hy de Apostelen macht gaf over de onreine geesten, om dezelve uit te werpen *Math.* 10. *vers* 1. en zeide / in mijnen naame zullen zy duyvelen uitwerpen, *Marc.* 16. *vers* 17. en dat de seventig Discipelen met blijdschap zijnde wedergekeert, zeyden, Heere ook de Duyvelen zijn ons

z Ibid §.609. p.497.498. *a* 2.Boek Kap,22. §.615. p. 503. *b* 2.Boek Kap.22. §.626.627. p.513.514.

ons onderworpen in uwen Naam. *Luc.* 10. *vers* 17. en dat Christus Herodes liet zeggen. Ziet ik werpe Duyvelen uit. *Luc.* 13. *vers* 34. Bekker zegt. *c* Wy
„ hebben nu de Dæmonas tot niet gemaakt / die an-
„ ders ook onreine en boose geesten genoemt zijn ;
„ Nu / dat niet en is / dat en doet of werkt ook niet ;
„ hoe hebben dan die Duyvels of onreine geesten
„ zulke werkingen gedaan / in en door de genen / die
„ van hen beseten waren ? het schijnt iets boven de
„ natuur te zijn / en dat de Duyvel groote macht
„ over menschen heeft ? Zo men op dit alles nader
„ ondersoek wil doen / het doet zich haast veel anders
„ op.... *d* De onreine geesten wierden onder de
„ ziekten en quellingen / die doe omgingen / gere-
„ kent ; een zelfde quelling in den selven mensch
„ wordt Duyvel of onreine Geest en ziekte genoemt;
„ dat meer is / 't schijnt dat de ziekte zelf de naam van
„ Geest heeft in de Schrift. Die niet wel by zijn zin-
„ nen is / schreven zy eenen Dæmon of onreine geest
„ toe. My dunkt / men mach dan wel besluyten /
„ dat dit slach van Duyvelen / Daimones, boose of
„ onreine Geesten / of Geesten eenes onreinen Duy-
„ vels / waren zekeren boose ziekten / die de hersse-
„ nen belemmerden / en daar door de inwendige zin-
„ nen / bysonderlijk de inbeelding / met koortsen / stuy-
„ pen tot razerny en dulligheidt overslaande ; die
„ een overval van dulligheidt had / wordt een onrei-
„ ne Geest of Dæmon toegeschreven. 69. De Schrift zegt; Jesus antwoordde, hier toe ben ik in de wereldt gekomen, op dat ik der waarheidt getuigenis geven zoude. *Joh.* 18. *vers* 37. Gy zoekt my te dooden, een mensch die u de waarheidt gezegt hebbe. *Joh.* 8. *vers* 40. 46. Dit zegt de trouwe en waarachtige getuige,

c 2. Boek Kap. 23. §. 629. 630. 631. pag. 515. 516. 517.
d Ibid §. 633. 634. 637. 638. pag. 519. 520. 522. 523.

Openb. 3. *vers* 14. genaamt getrouw en waarachtig. *Openb.* 19. *vers* 11. Christus is het waarachtige licht, 't welk verlicht een iegelijk mensch komende in de wereldt. *Joh.* 1. *vers* 9. Hy is ons van Gode geworden tot wijsheidt. 1. *Cor.* 1. *vers* 30. Bekker zegt / e Jesus
„ liet noit in zijn leeringe blijken / dat Hy gekomen
„ was / om de menschen de natuurlijke oorsaaken
„ van 't een of 't ander te leeren ; noch ook om de doo-
„ lingen ontrent de enkele bevatting der saaken/maar
„ alleenlijk / om de gene die de zeden en den Gods-
„ dienst betreffen / te verbeteren. Over de Geesten
„ en haar bedrijf heeft de Zaligmaker zulken taal
„ gesprooken / die na de letter verstaan / zo onge-
„ rymt is / dat het niet en gelijkt ; hoort Hem eens.
„ Indien ik door Beelzebul de Duyvelen uitwerpe,
„ door wien werpense dan uwe Zoonen uit ; Christus
„ geloofde niet / dat haar zoonen het deeden ; noch-
„ tans spreekt Hy 'er zo af / als of zy het waarlijk
„ deeden. Geeft Hy zo veel toe in een stuk / dat zijn
„ eer zo naby betrof ; zo machmen lichtelijk zien /
„ dat zijn oogmerk niet was / de menschen teffens
„ van de doolingen te verlossen / die zy in haar sprec-
„ ken toonden ; ja dat hy zich zelf met de doolingen
„ behielp / om den tegensprekers met hun eygen
„ woorden den mondt te stoppen.

70. De Schrift zegt ; Daar was in haar Synagoge een mensch met een onreine geest, een geest eenes onreinen duyvels, ende riep uit met grooter stemme, seggende, laat af, wat hebben wy met u te doen, gy Jesu Nazarener, zijt gy gekomen, om ons te verderven, ik kenne u, wie gy zijt, naamlijk de Heylige Godts, ende Jesus bestrafte hem, zeggende zwijgt stil, en gaat van hem uit ; ende de onreine Geest, de Duyvelen, hem scheurende, ende hem in het midden geworpen heb-

e 2. Boek Kap. 23. §. 645. 646. p. 528. 529. 530.

hebbende, ende roepende met een groote stem, voer uit van hem. zonder hem te beschadigen, en sy wierden alle verbaast, zeggende, wat is dit, wat nieuwe Leere is dese, wat woordt is dit, dat hy met macht en kracht den onreinen Geesten gebiedt, en zy hem gehoorsaam zijn, en zy vaaren uit. *Marc.* 1. *vers* 23-27. *Luc.* 4. *vers* 33-36. Bekker zegt. *f* Het was een geest „ van dulligheidt / de kracht der inbeelding bedorven zijnde; de man meende dat hy een boose geest „ was / en dat Jesus hem geen goedt kon brengen; „ dese man / gehoort hebbende wie Jesus was / en „ hoorende zo krachtig uit de Schrift bewijsen / dat „ hy de Messias was / zo schrikt voor hem zo zwaer„ moedigen man; Jesus bestrafte beyde de man en de „ onreine Geest / also de man hem zelven daar voor „ hieldt / dat hy was sulken onreinen Geest. 71. De Schrift zegt; Als Jesus aan 't Landt gegaan was, zijn hem twe van den Duyvel besetenen ontmoet, en ziet zy riepen, Jesu, gy Zoone Godts, wat hebben wy met u te doen? zijt gy gekomen om ons te pijnigen voor den tijdt... hem ontmoetede een zeker man uit de Stadt, die van over langen tijdt met Duyvelen hadde beseten geweest, die zijn woning had in de graven; als hy Jesus van verre zach, liep hy toe, viel voor hem neder, en aanbadt hem, en met een groote stemme roepende, zeyde hy, wat heb ik met u te doen, Jesu gy Zoone Godts des allerhoogsten, ik bid u, ik bezweere u, dat gy my niet en pijnigt: want Hy hadde den onreinen geest geboden, dat hy van den mensch soude uitvaaren, hy zeyde tot hem, gy onreine geesten, gaat uit van den mensche; en Jesus vraagde hem, welk is uw naam, en hy antwoordde, mijn naam is *Legio*: want wy zijn veele; want veele waren in hem gevaaren, en zy baden; hy badt Hem zeer, dat hy haar buyten

f 2. Boek Kap. 24. §. 650. 651. pag. 534. 535.

ten dat Landt niet wech en zondt, dat hy haar niet gebieden soude in den afgrondt heenen te vaaren; en alle Duyvels baden hem, indien gy ons uitwerpt, laat ons toe, dat wy in die kudde zwijnen vaaren, zend ons in die zwijnen, ende Jesus liet het haar terstondt toe, en Hy zeide tot haar, gaat heenen, ende de onreine geesten, de Duyvelen, uitvarende van den mensch, voeren in de zwijnen, ende ziet, de geheele kudde zwijnen stortede van de steylte af in de zee, ende storven in 't water, en de geheele Stadt ging uit, Jesu te gemoet, en zy zagen den beseten en, van welken de duyvelen uitgeworpen waren, zittende aan Jesu voeten, gekleedt en wel by zijn verstant, naamlijk die het legioen gehad hadde. *Math* 8. *vers* 28. *&c. Marc.* 5. *vers* 1. *&c. Luc.*8. *vers* 26. *&c.* Bekker zegt. *g* Christus zeyde / onreine geest / gaa uit van desen mensch / dat sprak hy / „ gelijk een ander ook wel doet; iemant voor eerst in „ zijn inbeelding / van dat hem dit of dat van binnen „ quelt / wat toegevende / om hem daar af te ver„ lossen / anderdeels / dat hy met kracht den onreinen „ geesten gebiedt / 't was te zeggen / boose quelling „ verlaat desen man; dese man zich inbeeldende / „ dat het in zijn lichaam van verdoemde geesten „ krielde / was verbaert voor Jesus; zo veel ten „ minsten wel weetende / dat sulken grooten Pro„ pheet / als Hem naging dat Hy was / en die reeds „ zulke Duyvelen al meer had uitgeworpen / de zij„ nen mede lichtelijk niet spaaren soude... *b* Deze „ man hebbende zijn Hooft vol muysenesten / geloof „ vol Duyvels te zijn / en dat hem des de naam van „ Legio wel toe behoort: want de Duyvelen past „ dat antwoordt niet; *i* 't is waar / ik lees daar / dat „ die man 't Legioen gehadt had; waar uit 't schijnt „ dat het niet by inbeelding / maar in waarheidt also „ was;

g 2. Boek Kap. 24. §. 654. 655. pag. 538. 539. *h* Ibid §. 657. p. 540. *i* Ibid §. 658. p. 541.

,, was; doch dat volgt niet: want ook wy noemen
,, de menschen na haar inbeelding/ de man met den
,, ekter in zijn lijf/ de man met den trommel in zijn
,, hooft. *k* Zo was het maar 't zeggen van dien ar-
,, men lijder/ dat hy als op de naam van veele Duy-
,, velen badt/ om in den afgrondt niet te vaaren;
,, *l* de man was dan verlost van Duyvelen/ wan-
,, neer hem die uit zijn hooft gedreven waren: want
,, te booren was zijn onverstandt / dat hy door en
,, door vol Duyvelen was. Christus nu/ de mensch
,, hebbende verlost van dese dulligheidt/ zo beliefde
,, het hem de verkens met al zulken tuymel-geest te
,, plagen/ en de inwoonders van haar vee te ontset-
ten. 72. De Schrift zegt/ dat uit Maria Magdalene seven duyvelen, boose geesten uitgevaaren waren, en dat Christus die zeven duyvelen uit haar had uitgeworpen, *Luc.* 8. *vers* 2. *Marc.* 16. *vers* 9. gelijk Christus genas alle die van den Duyvel (*Diabolos*) overweldigt waren. *Hand.* 10. *vers* 38. ,, Bekker zegt/ *m* daar wordt niet ge-
,, seydt/ wat haar die seven duyvelen gedaan had-
,, den/ en hoe het uitdrijven desselven was toege-
,, gaan. Christus heeft haar verlost/ 't zy datse
,, door krankzinnigheidt seven Duyvelen heeft in-
,, gebeeldt; 't zy datse teffens sevenderhande quale
,, onderhabig was.

73. De Schrift zegt. Dat daar een vrouw was, die eenen geest der krankheidt achtien jaaren lang gehadt had, en zy was te saamen gebogen, en Christus die haar verloste, seyde, dese die een Dochter Abrahams is, welke de Satan ziet nu achtien jaaren gebonden had, moste die niet los gemaakt worden van dese bant? *Luc.* 13. *vers* 11. 16. Bekker zegt. *n* Zulke ziekten gaf-
,, men toen de naam van boose geesten; David is

 ook

k Ibid §. 659. pag. 542. *l* Ibid §. 661. pag. 543. 544. *m* 2. Boek Kap. 24. §. 664. pag. 547. *n* 2. Boek Kap. 24. §. 665. pag. 548. 549.

„ ook van zulken Satan gebonden geweest / dat is/
„ hy had belet of tegenspoedt / dat hy den Tempel
„ niet konde stichten / zo hy voorgenoomen had ; een
„ andere Satan / dat is tegenspoedt / was het/ waar
„ over David klaagde Psal. 38. Ik ben krom ge-
„ worden, ik gaa den ganschen dag in 't zwart. 74.
De Schrift zegt / dat een Vader vallende voor Jesus op de knyen, seyde, Heere, ontfarmt u over mijn zoon; want hy is maan-ziek, en is in zwaar lijden; want een geest neemt hem, en scheurt hem, dat hy schuymt, ende en wijkt nauwlijks van hem, ende verplettert hem, en als hy na hem toequam, scheurde hem terstondt de geest, den Duyvel verscheurde hem, ende Jesus bestrafte den onreinen geest, zeggende tot hem, gy stomme en doove geest, ik beveele u, gaat uit van hem, ende komt niet meer in hem; en hy roepende, en hem seer scheurende, ging uit; en zijn Discipelen vraagden hem alleen, waarom en hebben wy hem niet kunnen uitwerpen? En Jesus zeyde, om uwes ongeloofs wille; maar dit geslacht en kan nergens door uitgaan, dan door vasten en bidden. *Math.* 17. *vers* 17. *&c. Marc.* 9. *v.* 14. *&c. Luc.* 9. *v.* 37 *&c.* Bekker zegt; *o* Om te we-
„ ten / wat die jongeling gedeert heeft / moetmen na
„ de reden / die de Vader gaf niet hooren/ also die met
„ vooroordeel sprak / na 't gemeen gevoelen van de
„ Jooden ; en de Schrift voegt sich daarna ; Dat hy
„ maanziek genaamt wort/ dat seit niet/ dat de maan
„ daar iets toe deede / of dat de Duyvel zich daarin
„ mengde; maar wel dat die menschen dat geloofden/
„ en om datse het zo geloofden/ ook zo spraken/ en om
„ dat elk een zo sprak/ een ander/ schoon hy beter wist/
„ sprak ook zo / om van alle man verstaan te zijn;
„ hier wordt niet verhaalt / dat in de vallende ziekte
„ niet en is/ of weesen kan: *p* als Christus nu zeydt/
„ dit geslachte gaat niet uit dan door vasten en bid-
„ den/

o 2. Boek. Kap. 25. §. 668. p. 551. *p* Ibid §. 676. pag. 558.

„ den / zo ziet dat niet op de verscheydenheidt der
„ Duyvelen / maar op de verscheydenheidt des ge-
„ loofs; dat slach van geloof / komt niet uit / (non
„ exit in actum) 't openbaart zich niet / dan door bid-
„ den en vasten. 75. De Schrift zegt / dat Christus is geset tot Godts rechterhandt, in den hemel, verre boven alle Overheidt, en macht en kracht en heerschappy, niet alleen in dese wereldt, maar ook in de toekomende, *Eph.* 1. *vers* 20. 21. en dat door Christus alle dingen zijn geschapen, die in de hemelen en die op der aarde zijn, die zienlijk en onzienlijk zijn, het zy throonen, het zy heerschappyen, het zy Overheden, het zy machten, *Col.* 1. *vers* 16. en dat Godts veelvuldige wijsheidt door de gemeente bekent gemaakt wordt den Overheden en Machten, die in den hemel zijn. *Eph.* 3. *vers* 10. Bekker zegt / *q* dat dit niet van de En-
„ gelen te verstaan is / maar van Overheden / Ko-
„ ningen en Richters op aarde; alleen van de text
„ Eph. 3. vers 10. zegt hy; 't zal hier na noch te bezien
„ staan / of men dat van de Engelen moet verstaan;
„ ik kan by voorraadt die Overheden en Machten
„ wel voor Engelen aanzien / want hier na komense
„ noch wel eens te pas. 76. De Schrift zegt / ik ben versekert, seyde Paulus, dat noch Engelen noch overheden noch machten ons sullen kunnen scheyden van de liefde Godts, *Rom.* 8. *v.* 38. 39. doet aan de geheele wapeningen Godts; want wy en hebben den strijdt niet tegen vleesch en bloedt, maar tegen de Overheden en tegen de Machten, tegen de gewelt-hebbers der werelt, der duysternis deser eeuwe, tegen de geestelijke boosheden in de lucht. *Eph.* 6. *vers* 12. Bekker
„ zegt; *r* Daar zijn Overheden ende Machten ge-
„ noch

q 2. Boek Kap. 8. §. 413. pag. 322. en Kap. 10. §. 448. 449. p. 354. 355. en Kap. 26. §. 678. p. 560. *r* 2. Boek Kap. 10. §. 451. 452. p. 357. 358. en Kap. 26. §. 678. 679. 680. 681. pag. 560. 561. 562. 563.

noch op der aarde / die de Kerk verbolgen en ver-
„ drukken / al en komender uit de hel geen by; by
„ aldien Rom. 8. v. 38. op de boose geesten slaat / wat
„ heeft het meer als naamen in / bequaam om ons
„ het hert te doen ontwaaken / om tegen zulken fel-
„ len vyandt schrap te staan; doch de Schrift spreekt
daar in waarheidt niet af. De Koningen der aar-
„ de zijn die Overheden en Machten / maar de ge-
„ loovigen zijn meer dan overwinners van die mach-
„ ten.... Aangaande de text Eph, 6. vers 12. ik moet
„ bekennen dat ik niemant noch vernoomen heb / die
„ de zin van dese woorden op de boose geesten niet en
past: Ik vraage eens / waarom de geestelijke
„ boosheidt buyten den mensch gesocht wordt? Pau-
„ lus een mensch / aan menschen schrijvende / zoude
„ die geen geestelijke boosheidt weeten / dan die in
„ den Duyvel is? Daar is gansch geen reden / om
„ den Duyvel hier in 't spel te brengen. Wilmen nu
die Overheden en Machten en geweldt-hebbers
„ deser wereldt / met hun geestelijke boosheidt in de
„ wereldt soeken / onse Koning Jesus zal ons zeg-
„ gen / de Oversten der volkeren voeren heerschap-
„ py over haar; by die macht en geweldt wordt door-
„ gaans mede list gebruykt / listige omleydingen; de
tegensprekers en lasteraars hebben 't geweldt van
„ de wereldt vast; De Magi hadden de Hoven der
„ Grooten in / met dat volk mostmen gestadig twi-
„ sten / en bereydt staan / om op haar spitsvinnige
„ redenen te antwoorden; Elymas was een van die
„ geestelijke boosheden / wiens listige omleydingen te
vreesen zijn; s Den Apostelt stelt zijn Christenen
„ voor / de strijdt dien zy van Jooden of Heydenen
„ hadden te lijden / niet zo zeer door lichaamlijke
„ vervolging (dat het minst is) maar door geeste-
„ lijken aanstrijdt op 't gemoedt; die in de wereldt
de

s Ibid §. 696. pag. 577.

„ de meester speelen / souden het meeste geweldt op 't
„ geloof doen / om haar de hemelsche zegeningen t'on-
„ bruyk te maaken. 77. De Schrift zegt / dat Christus de Overheden en Machten uitgetogen hebbende, dezelve in het openbaar ten toon heeft gestelt, en door het selve over haar getriumpheert, *Col.* 2. *vers* 15. en dat Hy aan Godts rechterhandt opgevaaren ten hemel, de Engelen, machten en krachten hem onderdanig gemaakt heeft. 1. *Pet.* 3. *vers* 22. Bekker zegt / *t* dat
„ daar niet verstaan worden door de Machten en
„ Overheden / de Duyvelen / maar menschen /
„ want daar is niet een woordt voorgegaan / noch daar
„ volgt niet na / dat met den minsten schijn op den
„ Duyvel past; Immers hoemen 't verklaart / dat-
„ men den Duyvel hier niet moet in 't spel bren-
„ gen.

78. De Schrift zegt; Nu zal de Overste deser wereldt, zeyde Christus, buyten geworpen worden. *Joh.* 12. *v.* 31. De Overste deser werelt komt, ende en heeft aan my niets. *Joh.* 14. *v.* 30. De Overste deser wereldt is geoordeelt. *Joh.* 16. *v.* 11. Bekker zegt / *v* daar door wor-
„ den verstaan de menschen / Overheden / Oversten
„ des Joodschen volks, die zijn nader by de handt / en
„ in de wereldt bet bekent / dan datmen den Duyvel
„ uit de hel in de wereldt haalt / om buyten gewor-
„ pen te worden; zo de Duyvel desen Oversten was /
„ waar toe was het / dat hy quam? waar zalmen 't
„ oordeel vinden? hoe is hy buyten geworpen? 79. De Schrift zegt. In welke menschen de Godt deser eeuwe de zinnen verblindt heeft, naamlijk der ongeloovige, op dat haar niet en bestraale de verlichting des Euangeliums. 2. *Cor.* 4. *vers* 4. Bekker zegt / *x* de
„ Godt van dese wereldt en is de Duyvel niet; de
„ ver-

t 2. Boek Kap. 26. §. 682. 683. pag. 563. 564. 565. *v* 2. Boek Kap. 26. §. 684. 686. 687. pag. 566. 568. 569. *x* 2. Boek Kap. 26. §. 688. pag. 569. 570.

„ verblinding der zinnen zal buyten hem seer wel te „ vinden zijn. De lieden van de wereldt / wandelende in duysternis / haar Godt is de buyk / de „ wereltlijke begeerlijkheidt. 80. De Schrift zegt / gy hebt eertijdts gewandelt na den overſten der macht des luchts, des geeſts die nu werkt in de kinderen der ongehoorſaamheidt. *Eph.* 2. *vers* 2. Bekker zegt / *y* „ dien oversten was niet de Duyvel / maar de begeerlijkheidt / of de drift der vleeschlijke begeerlijkheidt / den wille van 't vleesch en der gedachten / „ of de eeuwe deser wereldt; dus blijkt / dat zelfs dese plaats / daarmen zo veel staats op maakt / van „ den Duyvel niet en spreekt. *z* Maar de Heylige „ Schrift spreekende van Overheden en Machten / „ van de Overste deser wereldt / de Godt deser eeuwe / Overste van de macht des luchts / en van geestelijke boosheden in de lucht / en alzo verstaan / „ datse dus van den Duyvel spreekt / heeft al van „ oudts af tot gelegentheidt gedient / om der Heydenen Daimones in den Duyvel te veranderen / en „ hem zulken bewindt in de wereldt toe te schrijven; „ het Manicheisdom heeft doen voorts daarin genestelt. 81. De Schrift zegt / dat de Diſcipelen, ziende Jeſus op zee wandelen, ontroert wierden, en meinden dat het een ſpookſel was, en zy ſchreeuwden ſeer van vrees, *Math.* 14. *vers* 26. *Marc.* 6. *vers* 49. en als Jeſus na zijn opſtanding in 't midden van haar quam, zo wierden zy verſchrikt en bevreeſt, en meinden dat ſy eenen geeſt ſagen. *Luc.* 24. *vers* 36. 37. Bekker zegt / dat de Duyvel niet en kan spooken; *a* het „ strijdt tegen alle reden / en ook tegen 't weesen van „ een geest / dat de Duyvel zich in een lichaam vertoonen zoude; Maar van de Apoſtelen zegt hy, zy waren luyden sonder opvoeding / en van het geringste „ volk

y 2. Boek Kap. 26. §. 689. 691. pag. 570. 571. 572. 573. *z* Ibid §. 677. pag. 560. *a* 2. Boek Kap. 27. §. 604. 705. p. 586. 587. 588.

„volk der Joden / die insonderheidt te dier tijdt seer „tot by-geloovigheidt genegen waren / zy scheenen „in 't begin niet wijser dan de rest; Ik wil dan alle „spokery byna ontkennen; van Engelen / dat mis„saak ik niet. 82. De Schrift zegt/ uw tegenparty de Duyvel gaat om, soekende, wien hy soude mogen verslinden. 1. *Pet.* 5. *vers* 8. De Heere zeyde tot de Satan; van waar komt gy? En de Satan antwoordde den Heere, ende zeyde, van om te trekken op de aarde, en van die te doorwandelen, *Job* 1. *vers* 7. *Job* 2. *vers* 2. Wanneer de onreine geest van dese mensche uitgegaan is, zo gaat hy door dorre plaatsen soekende rust, en die niet vindende, zegt hy, ik sal wederkeeren in mijn huys, daar ik uit gevaaren ben; ende komende vindt hy het ledig met besemen gekeert, en verciert; dan gaat hy heenen, en neemt met hem zeven andere geesten, booser dan hy zelfs is, ende ingegaan zijnde, woonen zy aldaar; en het laatste van dien mensche wordt erger dan het eerste. *Luc.* 11. *vers* 24. 25. 26. *Math.* 12. *vers* 44. 45. Bekker zegt; *b* De „Duyvel zit in een duysteren hoek gekerkert en ge„ketent; *c* dien Duyvel die rontom gaat als een „briesschende leeuw / is een slach van menschen; „*d* Die Satan / die tegen Job verscheen / onder de „kinderen Godts / waarom was die geen boos men„schen kindt / verschijnende onder de menschen / om „Job aan te klagen? *e* dat van de onreine geest / „doorwandelende dorre plaatsen / en brengende met „zich seven andere boose geesten / is maar te verstaan „van een ondeugt / daar een mensch zich door een „tijdt van speent; doch 't kan in geenen deele van de „geesten verstaan worden; zulken boosen geest brengt „ieder mensch met zich in de wereldt; elders wordt dat

b 2. Boek Kap. 28. §. 717. 718. pag. 600. *c* Kap. 14. §. 491. pag. 397. *d* §. 497. pag. 402. *e* Kap. 23. §. 647. 648. pag. 531. 532.

„ dat vleesch genoemt / begeerende tegen den Geest „ die uit Godt is. 83. De Schrift zegt. Dat de Duyvel de Schrift by-bracht / zeggende; daar is geschreven, dat hy zijn Engelen van u bevelen sal, dat sy u bewaaren sullen, dat zy u op de handen sullen neemen, op dat gy niet t'eeniger tijdt uwen voet aan eenen steen aan en stoot. *Math.* 4. *vers* 6. *Luc.* 4. *vers* 10. 11. Bekker zegt / *f* de Duyvel is geen Schrift-ge„ leerde / hy kan noch leesen noch schryven; men „ meent dat hy de Schrift zo naarstig leest; die noit „ taal en hoorde / noch in boeken las / zeg my eens „ wat taal dat hy sprak? 84. De Schrift zegt / dat de Satan heeft zijn werkingen op de menschen; en dat hy verleyt de menschen in de wereldt, en de zinnen bederft, om af te wijken van de eenvoudigheidt die in Christo is, en dat hy Christus de heylige Godts kende. 2. Thess. 2. vers 9. 10. Openb. 20. vers 10. 2. Cor. 11. vers 3. Marc 1. vers 24. Bekker zegt / *g* de Duyvel „ kan niet het allerminste weeten van de saaken des „ geloofs; noch het een noch het ander kan de Duy„ vel weeten; niets kan de Duyvel weeten / niet „ meer dan zy / die in de boejen zitten / van't geen buy„ ten omgaat / *h* hy kan niets doen / noch in waar„ heidt noch in schyn; *i* dien geketenden hel-hondt „ schrijft de Schrift wonderlijke dingen toe / hoe kan dat een gevangen doen? *k* de werking des Satans, 2. „ Thess. 2. vers 9. is maar de werking der sonde / en „ de verleyding (Openb. 20.) is de verleyding der „ sonde.

85. De Schrift zegt / dat een boose Geest Saul verschrikte, en dat boose geest somtijdts van hen werk, en dat als de boose geest over hem vaerdig wierdt, Saul toen

f 2. Boek Kap. 28. §. 719. 720. p. 601. *g* 2. Boek Kap. 28. §. 721. 722. pag. 603. *h* Kap. 29. §. 737. pag. 616. *i* Kap. 15. §. 508. pag. 412. *k* Kap. 16. §. 516. pag. 419. Kap. 32. §. 779. p. 656, Kap. 23. §. 523. pag. 425.

toen Propheteerde midden in den huyse. 1. *Sam.* 16. *vers* 15. 1. *Sam.* 18. *vers* 10. Bekker zegt / *m* Die „ boose geest van Saul was een droefgeestigheidt / „ ontstaande uit die verwerping / die hem aangekon- „ digt was / die somwylen was met verheffing tot „ heete gramschap / en by na tot dulligheidt toe.

86 De Schrift zegt / dat de boose geest antwoordende zeyde tegen de Duyvel-bezweerders, Jesum kenne ik, en Paulum weet ik, maar gy lieden wie zijt gy! en de mensch in welke de boose geest was, sprong op haar, en kreeg de overhandt tegen haar, zo dat zy naakt, en gewondt uit dat huys ontvloden. *Hand.* 19. *vers* 13--16. en de Heere zeyde, hebt gy acht geslagen op mijn knegt Job? doe antwoorde de Satan, is 't om niet dat Job Godt vreest? hebt gy niet een betuining gemaakt voor hem, en voor zijn huys; het werk zijner handen hebt gy gezegent. *Job.* 1. *vers* 8. 9. 10. „ Bekker zegt; *n* wat weet 'er doch de „ de Duyvel van / waar Godt zyn volk heeft / en wat „ hy met haar doet; de Engelen en weetent niet / „ die Godt geduurig om boodschap zend / hoe kan „ de Duyvel bestryden / zonder dat hy kennis van „ saaken heeft? 87. De Schrift zegt / de groote draak, de oude slang, die genaamt wordt Duyvel en Satanas, die de geheele wereldt verleydt, hy is geworpen op der aarde, en zijn Engelen zijn met hem geworpen; Wee de geenen, die de aarde bewoonen; Want de Duyvel is tot u afgekomen, ende heeft grooten toorn, wetende dat hy eenen kleinen tijdt heeft; *Openb.* 12. *vers* 9. 12. De seventig seyden, ook de Duyvelen zijn ons onderworpen in uwen naam; en Hy seyde, ik sach den Satan als een blixem uit den hemel vallen, doch verblijdt u daar niet in, dat de geesten u

m 2. *Boek* Kap. 23. §. 640. pag. 525. *n* 2. Boek Kap. 15. §. 506. pag. 410.

onderworpen zijn. *Luc.* 10. *vers* 17--43. Bekker zegt/ ,, *o* Ik heb den Duyvel buyten de hel over al gesocht/ ,, en niet gevonden / 'k wil zijn beeldt in de herssenen ,, ook berooven; *p* Ik kan den Duyvel uit de wereldt ,, en bind hem in de hel; *q* de Duyvel is maar by- ,, gelijkenis neergeworpen / dat is de verleyding der ,, sonde / die in den hof van Eden zijn oorsprong nam; ,, al wat Duyvels is moet door Christi macht ver- ,, dwijnen. 88. De Schrift zegt. Dat de Schrift zijn throon en Koninkrijk heeft; Een ieder Koninkrijk dat tegen hem selven verdeelt is, wordt verwoest; Indien nu ook de Satan tegen hem selven verdeelt is, hoe zal zijn rijk bestaan? *Luc.* 11. *vers* 17, 18. Ende zy hadden over haar tot eenen Koning den Engel des Afgrondts, zijn naam was in 't Hebreeusch Abaddon, en in 't Griek, Apollyon. *Openb.* 9. *vers.* 11. Gy woont waar den throon des Satans is; den draak gaf hem sijnen throon, en groote macht. *Openb.* 2. *vers* 13. *Openb.* 13. *vers* 2. wy hebben den strijdt niet tegen vleesch en bloedt, maar tegen de gewelt-hebbers der wereldt, *Eph.* 6. *v.* 12. Bekker zegt/ die de gansche Schrift door ,, leesen heeft/zal eens mogen zeggen/of hy ergens iet ,, gevonden hebbe/ daar den Duyvel een Koninglijke ,, naam of heerschappy gegeven wordt; Wie heeft ,, ons dan geleert / dat de Satan ook een Koning- ,, rijk op aarde heeft? Hoe kan dat met de Schrift ,, bestaan? ik wil bewijsen dat de Duyvel geen Ko- ,, ningrijk heeft tegen Godt / noch tegen het Chri- ,, stendom / en dat hy 't noch in 't minst noch in het ,, meest hebben kan; *s* Door de listige omleydingen ,, des Duyvels / en geweld-hebbers deser wereldt / ,, moetmen menschen verstaan / die list en macht ,, heb-

o 2. Boek Kap. 32 §. 775. pag. 652. *p* Aan den leeser p. 13. de sevende regel van onderen. *q* 2. Boek Kap. 16. §. 523. pag. 425. Kap. 29. §. 732. pag. 612. *r* 2. Boek Kap. 29. §. 725. 726. pag. 606. 607. *s* Kap. 26. §. 680. pag. 562.

„ hebben. 89. De Schrift zegt / 't woordt is de waarheidt / en de H. menschen Godts door den Geest Godts (de Geest der waarheidt / die in alle waarheidt leydt) gedreven zijnde / hebben 't gesprooken; Joh. 17. vers 17. Joh. 16. vers 13. 2. Pet. 1. vers 21.
„ Bekker zegt; *t* De H. Geest bindt zich niet aan de
„ doolingen der menschen / om van dingen die het
„ haar lust also te noemen / ook also te spreeken / als
„ zy dat gemeenlijk verstaan; *u* Neemt dat ons den
„ H. Geest den boosen vyandt dus vervaarlijk be-
„ schrijft / om ons in vreese te doen leven / tot waaken
„ en tot bidden te verpligten; De Schrift spreekt
„ altijdt na waarheidt / al is 't datse vaak verbloem-
„ de redenen gebruykt / *x* Schrijft dan Moses / dat
„ niet waar en is? neen / maar verbloemder wijse /
„ verstaande wat anders / dan de woorden mede bren-
„ gen; zegt men dat die stijl in geen gebruyk is / daar-
„ men van geschiedenissen spreekt. De Schrift
„ komt ons hier genoch te baat. *y* Ik wil de Leeser
„ zeggen / dat het alles waarlijk is geschiedt / ver-
„ staan na de stijl der Schrift.

90. De Schrift zegt / dat de goede Engelen zijn in den hemel, siende daar Godts aangesicht, komende van den hemel, hebbende daar haar plaats, als een heyr des hemels, 't heyr der hemelen, hemelsche heyrschaaren; geschapen in den beginne met andere schepselen. *Gen.* 2. *vers* 1. *Col.* 1. *vers* 16. *Math.* 18. *vers* 10. *Math.* 28. *vers* 2. *Neh.* 9. *vers* 6. *Openb.* 12. *vers* 8. *Luc.* 2. *vers* 13. 15, en dat Godt op den vierden dag de Zon, Maan en Starren schiep, en op den darden de wateren van de aard scheydde, ende boomen en kruyden voortbracht; en op den vijfden dag de vogelen en vissen. *Gen.* 1. *vers* 14--19. *vers* 9--13. *vers* 20--23. Bek-

t 2. Boek Kap. 30. §. 749. pag. 628. *u* Kap. 15. §. 501. 502. pag. 406. 407. *x* Kap. 17. §. 549. pag. 446. *y* Kap. 9. §. 432. pag. 339.

„ker zegt. z De schepping der Engelen wordt in
„de Schrift met geen enkel woordt gemeldt. Men
„stelt de woonstede der Engelen in den Hemel; maar
„de gansche draadt en stijl der Schriftuur is na de
„aarde geschikt; *a* Geen verstandig man kan ont-
„kennen / dat Godt alles na proportie heeft ge-
„maakt; en is zo lichtelijk te denken / dat hy op den
„eenen dag niet hondert-duysendmaal meer geschā-
„pen heeft als op den anderen; nu zietmen dat het
„het werk op den vierden dag aangetekent oneindig
„overtreft het werk van de twe andere dagen / de
„darde en vijfde; 't is dan zo te verstaan / dat de
„zon en starren op den vierden dag eerst begonden
„gebruyk te krijgen op der aarde / die te vooren
„daar aan niet konde deelachtig zijn. 91. De
Schrift zegt; Dat'er Toveryen zijn / Toveraars, To-
veressen, Duyvels-Konstenaars. Exod. 22. vers 18.
Deut. 18. vers 10. 11. Openb. 21. vers 8. Openb. 22.
vers 15. Bekker zegt / *b* daar kan sulken tovery niet
„zijn; waar zijt gy / die zo roept / dat hy de Schrif-
„tuur tegenspreekt / die loochent dat'er tovery zy?
„waar leest gy ooit van sulk verbondt des Duyvels
„in de Schrift? zelfs de naam van Toveraar of To-
„very in dien zin / dat de menschen iet door kracht
„des Duyvels doen / zalmen daar zo licht niet vin-
„den / alsmen meint. 92. De Schrift zegt / dat de
Heydenen zich veel met Toveryen hebben opgehou-
den en met Waarseggeryen, en dat Godt de volke-
ren van Kanaan, om die grouwelen heeft verdreven,
Deut. 18. vers 10. 12. 14. Jesa. 47. v. 9. Bekker zegt.
c Men

z 2. Boek Kap. 7. §. 401. pag. 310 311. Kap. 8. §. 419. pag. 327. 328. *a* Leest daar van zijne Aanmerking op de Historie van 's wereldts Schepping, gedrukt op de eerste Kaart in den Bybel, 's jaars 1687. t' Amsterdam by Hieron. Sweerts en Daniel vanden Dalen. 2. Boek Kap. 7. §. 401. p. 311. *b* 2. Boek Kap. 30. §. 746. 748. p. 625. 627.

„ *c* Men noemt Toverye 't geen men gelooft / dat
„ door Duyvels hulp wordt uitgewerkt; aan dit voor-
„ oordeel is toe te schrijven / datmen eenige menschen
„ Toveraars en Toveressen noemt; men moet de
„ Heydenen aan geen Toverye schuldig houden / uit
„ dien hoofde / dat de Schrijvers haar dikwils To-
„ veraars en Toveressen benoemen; *d* Men mach
„ door Toveraars niet anders verstaan dan doorsle-
„ pen bedriegers / en alle Toverye is niet dan loos
„ bedrog; Dit heeft Lambert Pols Schoolmeester
„ in 't Aalmoessenier-huys al-gezien. 93. De
Schrift zegt / dat Bileam den Voorsegger meermaal
heenen ging tot de toveryen, en dat hy seyde, daar
en is geen tovery tegen Jakob, noch waarseggery te-
gen Israël, *Jos.* 13. *vers* 22. *Num.* 24. *vers* 1. *Num.* 23.
vers 23. en dat de vrouw te Endor een waarseggende
geest had, en dat Saul die waarsegster gevraagt had.
1. *Sam.* 28. *vers* 7. 8. 1. *Chron.* 10. *vers* 13. Bekker zegt.
„ Dat *e* Bileam maar geveinstheidt pleegde / en dat
„ *f* die vrouw maar bedrog pleegde; en dat Abraham
„ Paling, een linnen-perser tot Haarlem, zulks genog
„ ontdekt had / dus meer schranderheidt toonende /
„ dan de geleerde mannen onder ons pleegen.

94. De Schrift zegt / wanneer een ziel haar tot de Waarseggers en Duyvels-Konstenaars sal gekeert hebben, om die na te hoereeren, dat Godt zijn aangesicht tegen die ziel sal zetten, en haar uitroejen, en dat een man of vrouw die een waarseggende geest in zich sal hebben, of een Duyvels-konstenaar zal zijn, zekerlijk sal gedoodt, en met steenen gesteenigt worden; en dat de Israeliten waarseggeryen gebruykten. *Levit.* 20. *vers* 7. 27. 2. *Kon.* 17. *vers* 17. *Jesa.* 8. *v.* 19.

c 1. Boek Betoverde Wereldt, Kap. 8. §. 84. p. 61. *d* 2. Boek Kap. 30. §. 756. pag. 634. *e* 2. Boek Kap. 30. § 761. pag. 639. *f* Ibid Kap. 20. §. 575. pag. 468. 469.

" Bekker zegt / *g* de reden waarom Godt geen waar-
" zeggers en Duyvels-konstenaars wilde gevraagt
" hebben / om kennis of hulp te krijgen in tijde van
" verlegentheidt / was geen andere / dan om dat
" die menschen door behulp van de Baalim of Dæmo-
" nes niet konden weeten / noch verrichten 't geen zy
" voorgaven: datmen anders noit sal bevinden / dat
" Godt wetenschap of hulp verworpen heeft / ge-
" zocht ook van de Godlooste en vyandigste tegen
" Godt. 95. De Schrift zegt / dat de Egyptische Toveraars ook alſo deeden met haar bezweeringen, als Moses; en dat zy deeden vorschen opkomen, over Egyptenlandt, en dat haar staven ook wierden tot draken, *Exod.* 7. *vers* 11. 12. *Exod.* 8. *vers* 7. en dat de Toveraars ook met haar bezweeringen wilden luysen voortbrengen, maar datse niet en konden, so dat de Toveraars tot Pharao seyden, dit is Godts vinger. *Exod.* 8. *vers* 18. 19. Bekker zegt. *h* Moses verhaalt dat so /
" als het was in 't oordeel van Pharao en zijn kneg-
" ten / of zo het ook voor zijn eygen oogen scheen / en
" verder niet; de luysen waren te kleyn / men moet-
" se dicht voor oogen hebben / zalmen zien / dat het
" luysen zijn / zo na en derft 't bedrog niet komen; zo
" Heydensch als zy waren / hadden zy gansch geen
" gedachten / dat sulk de Duyvel konde doen; het
" was dus verre kunst geweest / al wat de wijsen
" hadden uitgericht; zo zy geloofden / gelijk ons
" volk / dat het toverij was / dat is door gemeen-
" schap met de Duyvel / waarom hadden zy op hem
" so klein vertrouwen / dat hy geen luysen konde te
" wegen brengen; de zo genaamde toveraars deeden
" het slechts in schijn. 96. De Schrift zegt / dat de Overheden de Toveresse niet en sullen laaten leven, en dat een man of vrouw die een waarseggende Geest in

g 2. Boek Kap. 31. §. 769. pag. 646. 647. *h* 2. Boek Kap. 30. §. 759. 760. pag. 638.

in sich heeft, of een Duyvels-konstenaar sal zijn, sekerlijk sal gedoodt, en met steenen gesteenigt worden, op dat haar bloedt op haar zy, en dat Godt selfs dreigt, sulk een ziel uit te roeyen uit het midden des volks, en dat Hy de Toveryen sal uitroejen. *Exod.* 22. *vers* 18. *Levit.* 20. *vers* 7. 27. *Mich.* 5. *vers* 11, en dat Saul (volgens dat gebodt) de waarsegsters en de Duyvels-konstenaars uit den lande heeft uitgeroeyt en weg-gedaan. 1. *Sam.* 28. *vers* 3. *en* 3. Bekker zegt / *i* Ik kan my
,, niet onthouden / van met droefheidt en met toorn
,, te gedenken aan die God-vergetene toverrechters;
,, die zo veel onnosel bloedts vergieten / onder deksel
,, van gewaande tovery; 't blijkt genoch / hoe wei-
,, nig dat des Duyvels boosheidt nodig is / om de
,, wereldt met grouwelen te vervullen; die boose to-
,, verrechters hebben dat bedrijf en die boosheidt
,, niet van de Duyvel / maar van zich selven / die
,, waarlijk also groot is / als de Duyvel zoude kunnen
,, doen.

i 2. Boek Kap. 31. §. 772. pag. 650.

HET III. KAPITTEL.

Waarin het voorgaande Argument, genomen van *Bekkers* opentlijke en stoute tegenspreekingen tegen het klaare Woordt Godts, wordt aangedrongen tot verwerping en wederlegging van zijn gansche Boek.

Dus verre heb ik aangeweesen / hoe Bekker in zijn Boek de H. Schrift in zeer veel plaatsen onbeschaamdelijk tegenspreekt; en ik heb noch niet alle de Schrifituur-texten aangetekent / waar tegen

tegen hy met een klaare contradictie uitkomt; nu sal ik dit een weinig nader voor 't oog en verstandt van ieder Leeser by-een vergaderen/ om'er dan een krachtdaadig en demonstratief bewijs uit te trekken/ dat dit boek een grouwlijk boek/ een Godslasterlijk en gansch verfoepelijk boek is.

Want ziet dusdanig is sijn tegenstelling en tegenspreeking/ gelijk de Leeser sal kunnen zien/ als hy de voorgaande numbers van staaltjens gaat nazien; alwaar hy de texten van 't woordt/ en Bekkers uitdrukkelijke woorden by en tegen malkander vint staan; en het verveelt my niet (en ik hoop 't sal den Leeser niet verveelen/ die geern soude klaar overtuigt zijn van 't quaadt/ dat in dit boek gevonden wordt) een ding nu tweemaal te zeggen/ om dat het niet mogelijk is/ een boek krachtiger te wederleggen/ dan so men den Leeser aanwijst/ dat het regel recht aan spreekt tegen het onfeylbaar Woordt Godts; als dit blijkt/ zo zijn'er geen redenen meer van noode by Christenen/ die het Woordt der Schrift voor het woordt der waarheidt/ en den Regel van 't geloof en zeden aanzien; Want tot Atheisten spreek ik nu niet so zeer; Ik hoop ook tot haar overtuiging te schrijven/ als ik de onwederspreeklijke bewijsen breng/ van dat'er zijn Spooken/ Duyvelen/ Toveraars/ Besetene/ Waarseggers etc.

De Schrift zegt/ dat al de Schrift/ al wat te vooren geschreven is/ tot onser leeringe geschreven is/ dat het alles nuttig is tot leering/ onderwijzing/ en wederlegging; dat alles is van Godt in-gegeven; Dat Christus altijdt de waarheidt getuigenis gaf/ als zijnde de getrouwe en waarachtige getuige; dat dit woordt is de waarheidt/door den Geest der waarheidt geschreven. Maar Bekker zegt; (*Num.* 19.) De Schrift is niet geschikt om ons natuurlijke dingen te leeren; en (*Num.* 69.) Christus heeft sulken taal ge-

gesprooken over de geesten, die na de letter verstaan, zo ongerymt is, dat het niet en gelijkt; hoort Hem eens; *indien ik door Beelzebul de Duyvelen uitwerpe, door wien werpense dan uwe zoonen uit*? hy spreekt, als of haar Zoonen het waarlijk deeden; zo veel geeft Hy toe in een stuk, dat zijn'er so naby betrof; zo was zijn oogmerk dan niet, de menschen van de doolingen die zy in haar spreeken toonden, teffens te verlossen; ja hy behielp sich met de doolingen, om de tegenspreekers met haar eygen woorden de mondt te stoppen; (*Num.* 24.) waar of niet waar, Christus neemt menigmaal de meiningen der Joden, zo als die sijn, tot gronden van sijn seggen. (*Num.* 89.) De geest bint sich niet aan de doolingen der menschen, om van dingen, die het haar lust alſo te noemen, ook also te spreeken, als zy dat gemeenlijk verstaan. Neemt dat ons de H. Geest de booze vyandt dus vervaarlijk beschrijft, om ons in vreese te doen leven, tot waaken en bidden te verpligten. De Schrift spreekt vaak verbloemde redenen; Moses spreekt verbloemder wijse, verstaande wat anders, dan de woorden mede brengen; 't is alles waar, na de stijl der Schrift. (*Num.* 36.) Indien Judas schrijvende van de twist tussen Michael en de Duyvel, zulks van Godt was in-gegeven, buyten boeks, zo en konde hy uit iets dat hem alleen bekent was, de gemeinte niet overtuigen van de pligt: Wat maak ik dan van die twist? niet meer dan van verscheyde andere dingen in de Schrift vermeld, daar niet van te maaken en is.

De Schrift **zegt / dat Godt is een Geest / en dat Hy is de Vader der geesten / en dat de geest weder tot Godt keert / naamlijk de geest des menschen / die in hem is / en dat de mensch na Godts gelijkenis geschapen is / na zijn eben-beeldt. Maar** Bekker **zegt;** (*Num.* 18.) **dat** Christus, als hy zegt, Godt is een Geest, sich na onse zwakheidt voegt, dat Hy daar door geheel wat anders meent, en dat die naam

 van

van Geest in een geheel andere zin op Godt gepast wordt, dan op schepselen, en (*Num.* 19.) dat de ziel, of zo'er eenige andere geschapene geest is, nergens in den Schepper kan gelijk zijn, so veel het weesen aangaat.

De Schrift zegt / dat Godt in de eerste zes-dagen volbracht het heyr der hemelen / so wel als der aarde / en dat de Engelen zijn een heyr des hemels / en der hemelen; Voorts dat Godt op de vierde dag schiep de Zon / Maan en Starren / en op den darden de wateren van de aarde scheydde / en de boomen en kruyden voortbracht / en op den vijfden dag de Vogelen en Visschen: Maar Bekker zegt. (*Num.* 90.) De Schepping der Engelen wordt niet met een enkel woordt gemeld in de Schrift; men stelt haar woonsteede wel in den hemel; maar de gansche draadt en stijl der Schrift is na de aarde geschikt; hadt Godt op den vierden dag Zon en Maan en Starren gemaakt, zo soude hy hondert duysendmaal meer, Ia oneindig meer geschapen hebben op dien dag, dan op den darden en vijfden; nu geen verstandig man kan ontkennen, dat Godt alles in proportie gemaakt heeft; 't is dan so te verstaan, dat op den vierden dag Zon en Maan en Starren eerst begonden haar gebruyk te krijgen op aarde.

De Schrift zegt / dat de twe Engelen / die by Abraham hadden geweest / tot Sodom quamen / en dat se Lot drongen / om'er uit te gaan / en dat'er by de dry jongelingen in den vierigen oven een vierde was / dien Nebukadnezar selfs zach / dewelke zeyde / dat Godt zijn Engel had gesonden / en zijn knegten verlost / die op Hem vertrouwden; en Daniel seyde / mijn Godt heeft zijnen Engel gesonden / ende heeft den muyl der Leeuwen toegesloten; ook dat Godts Engel / naamlijk Gabriel, quam tot Daniel, en tot Zacharias, en tot de Maget Maria; en met haar spraak

voor-

voerde; Maar Bekker zegt; (*Num.* 5.) Het waren geen Engelen, maar enkel menschen, die by Abraham en Lot quamen; en van den Engel in den overigen oven, zegt hy, [*Num.* 20.) Den Engel quam hier maar te pas by vertooning, hy wordt genoemt of vertoont, o... de staatsie te verbeelden; 't wordt met de benaaming van eenen Engel opgeschikt, om daar door de geschiedenis van aanmerkelijker geheugenis te maaken; of het wordt slechts vertelt op die wijse, om den Leeser 't selve op het levendigste te verbeelden; het was den dry jongelingen niet nodig, het te sien, so als 't verhaalt wordt, dat zulks door den Engel wierdt gedaan, dan om haar te doen begrijpen, dat Godts hulp haar bewaarde; (*Num.* 11.) Dat van Daniel, gelijk mede, zegt hy, dit van de dry jongelingen is klaarlijk na 't gevoelen der Heydenen gesprooken, die alle onvoorsiene hulp den *Dæmones* toeschreven; dien Engel die zich aan Daniel vertoonde, was slechts by inbeelding, (*Num.* 12.) dat van de verschijning van den Engel aan Daniel, aan Zacharias en aan Maria; dat wordt so gezegt verbloemder wijse; 't was in een gezicht, 't was slechts by inbeelding, 't zijn bloote vertooningen geweest.

De Schrift zegt, dat een Engel van Godt gesonden, ten tijde van David, Jerusalem verdorf, en onder 't volk een verderf maakte, en zijn handt uitstrekte om te verderven; en dat een Engel des Heeren Herodes sloeg, zo dat hy van de wormen wierdt gegeten, en den geest gaf; wederom, dat den Engel des Heeren uitvoer, en in 't leger van Assyrien 185000 menschen sloeg; Ook, dat een Engel des Heeren uit den Hemel daalde, en de steen van 't graf van Christus afwentelde, en op den zelven zat; Noch eens, dat den Engel des nachts de deuren der gevankenis opende, en dat hy Petrus en d'andere Apostelen uitleyde, en zeyde, gaat heenen, en staat,

en

en spreekt; en dat daarna op een andere tijdt een Engel in de gevankenis stondt / en slaande de zyde Petri hem opwekte / en zeyde / gaat haastelijk uit/omgordt u / bindt uw schoen-zoolen aan; en dat hy niet wiste / dat het waar was / 't geen door den Engel geschiedde / maar als den Engel van hem scheydde / zeyde Petrus / ik weet nu waarlijk / dat de Heere zijn Engel gesonden heeft / en my verlost heeft. Maar Bekker zegt / aangaande den Engel / die te Jerusalem 't volk verdierf. (*Num. 6.*) Den Engel quam hier maar te pas by vertooning; hy wordt daar genoemt, om de staatsie te verbeelden, noit heeft den Engel iemant door de Pest-gedoodt; die Pest most zo opgeschikt worden, met de benaaming en verschijning van een Engel, om de geschiedenis van een aanmerkelijker geheugenis te maaken. Aangaande den Engel / die Herodes sloeg / zegt hy / (*Num*: 7.) 't blijkt niet dat'er een Engel gewerkt heeft; den dienst van een Engel was'er niet toe nodig, al wordt het hem toegeschreven, al wordt de plaag aan een Engel als Godts dienaar toegepast, 't is menschelijker wijse gezegt; de wormen hadden tijdt van doen, om het lichaam te doorknaagen. Aangaande den Engel / die in het leger der Assyriers so veel menschen sloeg / zegt hy; (*Num.* 8.) Een Engel wordt'er genoemt, om de staatsie te verbeelden; dit most met de benaaming van een Engel opgeschikt zijn, om de geschiedenis van een aanmerkelijker geheugenis te maken; Godt deede het werk; was eene Engel genoch, om so veele neer te vellen? waar toe hadden Eliza en Gehazi een gansch heyr van Engelen te zien? Aangaande den Engel / die de steen van 't graf afwentelde / zegt hy; (*Num.* 13.) Den Engel wordt'er genoemt, om de staatsie te vermeerderen; Godt heeft het selfs gedaan, de Engelen zijn maar tekenen van de Godlijke Majesteyt geweest. Marcus zeidt maar, de steen was afge-

afgewentelt; en geen Apostel of vrouw heeft het ook gesien, voor dat het Graf open was. Aangaande de Engel/ die de deur der Gevangkenis opende/ en de Apostelen uitleyde/ zegt hy; (*Num.* 14.) De Engel is daar genoemt om de staatsie; 't geen daar gemeldt wordt van den Engel, wordt aangaande Paulus en Silas verhaalt, zonder Engel te noemen, Godt heeft het gedaan; d'Engelen zijn maar tekenen geweest van de Godlijke Majesteyt; Of het is *na der Heydenen* gevoelen gesprooken, die alle onvoorsiene hulp de *Dæmones* toeschreven.

De Schrift zegt; dat de goede Engelen ons bewaren/ ons uitrukken/ ons draagen als op de handen/ zich rontom ons legeren/ en zijn gedienstige geesten uitgesonden/ voor die de zaligheidt zullen bewaaren/ ook dat de Engelen van Godt gebruykt wierden/ om de wet te bestellen in de handt des Middelaars/ en dat de Jooden door haar de wet ontfangen hebben. Daar-en-boven dat Godt eenen Engel sondt voor het aangezicht van Israel/ om haar te behoeden/ en dat die somtijdts ging achter haar/ en dat dan ook de wolk-colomme vertrok van haar aangezicht / en achter haar ging staan. Maar Bekker zegt; (*Num.* 1,) De Engelen bewaaren ons, gelijk zy eeten; Godt doet het werk; wat belangt de bestelling der Wet door de Engelen/ 't is maar te zeggen, zegt hy/ (*Num.* 21.) de Wet is uitgesproken met een Gode betaamlijke staatelijkheyt, 't wort de Engelen toegeschreven, 't geen Moses van den toestel der hoogste Majesteyt had geschreven. hy segt (*Num.* 22.) Godt gaf die wolk de naam van een Engel, dat is bode; een uitterlijk teken van Godts tegenwoordigheidt wordt Engel genoemt.

De Schrift zegt/ Dat eenen Engel het water beroerde op een zekere tijdt te Bethesda; dat een Engel Cornelius vermaande/ by de Herders stondt/ en sprak tot haar/ en dat met dien Engel daar stondt een

een menigte van een Hemelsch Heyrleger / prijsende Godt / en zeggende/ eere zy Godt/ enz. Ook dat eenen Engel in den Hof Christus versterkte / en dat Christus hem zach; en Paulus zegt met den Psalmist / dat de Engelen hem aanbaden. Maar Bekker zegt. (*Num.* 23.) Daar is uit de Schrift niets zekers te haalen, van het doen van de Engelen ontrent de menschen; de Schrift zegt wel, dat de Engelen het doen, datse den geloovigen ten dienste staan: maar al wat men van haar doen leest, dat dient maar om Godts bedrijf op een hemel-staatige wijse te verbeelden; 't geen zy verkondigen, wordt geacht als of zy het deeden; daar dienst des Engels in benoemt wordt, daar doet Godt het werk, en geen Engel. (*Num.* 58.) De Engelen hebben ten hoogsten maar met sondige menschen, niet met Christus gesproken, *Num.* 25.) noit wordt het minste van de Engelen gewaagt, daar haar Godt niet menschelijker wijse als Dienaars zijner Majesteyt vertoont; en uit al dat zeggen en verschijnen volgt alleenlijk, dat Godt de wereldt met een onwederstaanbaare kracht regeert, en dat het hem aan geen middelen ontbreekt.

De Schrift zegt / dat de Engelen hier op aarde strijden tegen de vyanden van Godts volk; ook dat een man die een Engel was / met Jakob worstelde/ en het gewricht van zijn heup verwrong / als hy met hem worstelde/ en dat Hy seyde / laat my gaan. Want de dageraat is op-gegaan. Maar Bekker zegt / (*Num.* 24.) Aangaande de Engelen die voor Godts volk staan, en daar voor strijden; 't geeft maar te kennen, en daar is niet meer van te maaken dan, dat Godt zorg draagt voor zijn volk, haar behoedende, en haar vyanden straffende, en dat geen Koning Hem dat bestier en goede regeering van zijn volk zal na-doen, al had hy noch so veel trouwe land-voogden bestelt. Die wijse van spreeken, mach wel *ontleent zijn*

van

van der Heydenen gewoonte, om door het *nabootsen van haar Daimones*, deselve te bespotten; **Aangaande de worsteling Jakobs met een Engel / zegt hy**; (*Num.* 9.) 't was in een nacht-gesicht, hem docht dat hy worstelde; daar wordt een Engel genoemt, om de staatsie te verbeelden; de kracht van sijn inbeelding deede hem sijn lichaam zo beweegen, dat hem sijn heup verwrongen wierd-.

De Schrift **zegt / dat** Moses **en** Elias, **twe mannen / van de Apostelen** Petrus, Jacobus **en** Johannes, **gezien wierden / en datse met Christus samen spraken; en dat** Stephanus **de oogen houdende na den Hemel / Godts heerlijkheidt zach / en dat hy Jesus zach staan aan de rechterhandt Godts. Maar** Bekker **zegt.** (*Num.* 55.) Moses en Elias waren daar niet, die dat na de letter verstaat, die weet met Petrus niet, wat hy seydt; want Moses was gestorven en begraven, 't is dan in gesichte geschiedt. (*Num.* 57.) dat sien van Stephanus, is niet lichaamlijk geschiedt; want wat was tot een vleeschlijk gesicht sulken volheit des geests van noode?

De Schrift **zegt; Dat Godt die Engelen / die haar beginsel niet bewaart en hebben / maar haar eygen woonstede verlaaten hebben / en die gesondigt hebben / niet gespaart en heeft / maar dat hyze in de helle heeft geworpen / en dat hyse bewaart tot het oordeel des grooten dags onder de duysternis. Maar** Bekker **zegt.** (*Num.* 23.) Men heeft dat doorgaans van den val der Engelen verstaan, ik verlaat my niet meer op die uitlegging; ik ben overtuigt, dat hier door de Engelen verstaan worden de verspieders van 't Landt Kanaan.

De Schrift **zegt in de boeken van 't O. Test. Dat de menschen hebben aan de Duyvelen geoffert haar slacht-offeren en haar Zonen en Dochteren / en dat de Satan stondt in het midden der kinderen Godts / en**

dat de Satan aan de rechterhandt van Josua stondt / om hem te wederstaan. Maar zegt Bekker (*Num.66.*) In 't heel oude Testament wordt van geen Duyvelen gemeld: (*Num. 37.*) In den Hebreuschen text komt het woordt Satan noit zo voor, datmen het noodsaaklijk op den Duyvel passen moet.

De Schrift zegt / dat'er Duyvelen zijn in 't getal van veele / en dat'er veele boose Geesten zijn / dat de Duyvelen Christus baden / dat de boose Geesten uitvoeren uit de gene / die boose geesten hadden / en dat Christus veele genas van boose geesten. Maar Bekker zegt. (*Num. 16. 17.*) De Schrift kent maar eenen Duyvel, maar eenen boosen Geest, die door die naam betekent wordt; men dient wel te onthouden, dat'er niet meer dan eene boose Geest en is, welken de Schrift Duyvel en Satanas noemt; Daar den Duyvel al genoemt wordt, daar staat hy ook alleen, Duyvel, maar geen Duyvelen.

De Schrift zegt / dat de Duyvelen ook (zo wel als de belijdende geloovigen) gelooven / dat'er een eenig Godt is / en datse tzitteren / en dat Christus zijn Discipelen macht gaf / over de onreine geesten / om de selve uit te werpen / om de Duyvelen in zijn naam uit te werpen; en dat zy wederkeerende / zeyden / ook de Duyvelen zijn ons onderworpen in uwen naam / en dat Christus aan Herodes liet zeggen / ziet / ik werpe duyvelen uit. Maar Bekker zegt. (*Num. 67.*) Daar Jacobus zegt, dat *de Duyvelen ook gelooven, dat 'er een eenig Godt is, en datse tsitteren*, daar wordt van geen Duyvelen gesprooken, maar van de *Heydensche Priesters*, die op de naam van de *Daimones* antwoordt gaven, en de menschen bedrogen. (*Num. 28.*) De onreine geesten, en de Duyvelen, die door Christus en door de Discipelen in zijn naam uitgeworpen wierden, en selfs aan de Discipelen onderworpen waren, dat waren boose ziekten, die de herssens belemmerden, tot dulligheidt overslaande.

De

De Schrift zegt / dat uit Maria Magdalene seven duyvelen / boose geesten / waren uitgevaren / en dat Christus die uit haar had uitgeworpen ; en dat Christus alle genas / die van den Duyvel ((daar staat Diabolos) overweldigt waren. Maar Bekker zegt. (*Num*. 72.) Daar staat niet wat die Duyvelen aan Maria gedaan hadden, en hoe dat uitdrijven was toegegaan ; Christus heeftse verlost, 't zy datse sevenderley quale onderhavig was, 't zy datse sich seven Duyvelen heeft ingebeeldt.

De Schrift zegt / Daar was een mensch met een onreine geest / met een geest eens onreinen Duyvels ; die riep / laat af / wat hebben wy met u te doen / gy Jesu Nazarener ? zijt gy gekomen / om ons te verderven ? Ik kenne u wie gy zijt / naamlijk de Heylige Godts ; en Jesus bestrafte hem / zeggende / zwijgt / gaat uit van hem ; en de onreine Geest / de Duyvel scheurde hem / en roepende met een groote stem / voer uit van hem ; en de toehoorders zeyden met verbaastheidt / wat nieuwe-leer en wat woordt is dit / dat Hy den onreinen geesten met macht en kracht gebiedt / en dat zy Hem gehoorzaam zijn ? Maar Bekker zegt ; (*Num*. 70.) Het was een dulligheidt, zijn inbeelding was bedorven, de man meende, hy was een boose Geest ; hy had gehoort, wat Jesus was, en hy hoorde so krachtig uit de Schrift bewijsen, dat Hy de Messias was ; Jesus bestraft de man en de onreine Geest, dewijl hy zich daar voor hieldt, dat hy sulken onreinen geest was.

De Schrift ; Dat een zeker man over langen tijdt met Duyvelen had beseten geweest / en dat hy tot Jesus toeliep / en hem aanbadt / roepende / wat heb ik met u te doen / Jesu / gy Zoone Godts des Allerhoogsten ? Ik bid u / dat gy my niet en pijnigt ; want Hy had den onreinen Geest geboden / dat hy van den mensch soude uitvaaren ; Hy zeyde tot hem /

gy onreine geesten/ gaat uit van den mensche / en Hy vraagde hem / welk is uw Naam / en hy antwoorde/ Mijn Naam is Legio : want wy zijn veele : want veele waaren in hem gevaren / en zy baden / dat hy haar niet soude gebieden / in den afgrondt heenen te vaaren; alle de Duyvels baden Hem / indien gy ons uitwerpt / laat ons toe / dat wy in die kudde zwijnen vaaren ; en die van de Stadt zagen den beseténen / die het legioen gehad had. Maar Bekker zegt. (*Num.* 71.) Als Christus zeyde , onreine geest , gaat uit van desen mensch , zo sprak Hy dat , gelijk een ander ook wel doet , iemant voor eerst war toegevende in zijn inbeelding , van dat hem dit of dat van binnen quelt ; het was te seggen , boose quelling, verlaat desen man ; de man beelde sich in , dat het in sijn lichaam van verdoemde geesten krielde , hy geloofde dat hy vol Duyvels was , en dat hem daarom de naam van *Legio* wel toebehoorde ; want de Duyvel en past dat antwoordt niet ; dien armen lijder badt op de naam van veele Duyvelen , om in den afgrondt niet te vaaren ; Christus hem verlost hebbende van dese dulligheidt , plaagde de verkens met al zulken tuymel-geest.

De Schrift zegt ; Een Vader / vallende voor Jesus op zijn knien / zeyde / mijn Zoon is maanziek / een geest neemt hem / en scheurt hem / en verplettert hem ; en Jesus bestrafte den onreinen geest / zeggende / ik beveele u / gaat uit van hem ; en zijn Discipelen vraagden Hem alleen / waarom en hebben wy hem niet kunnen uitwerpen ; en Jesus zeyde om uws ongeloofs wil : maar dit geslacht kan nergens door uitgaan / dan door vasten en bidden. Maar Bekker zegt. (*Num.* 74.) Men moet na de reden niet hooren , die de Vader gaf , also die met *vooroordeel* sprak , na 't *gemeen gevoelen* van de Jooden ; ende NB. de Schrift *voegt zich daarna* ; Die menschen geloofden, dat de maan daar iets tot de ziekte deede , en dat de

Duy-

Duyvel ſich daarin mengde, en om datſe het ſo geloofden, zo ſpraken zy zo, en om dat elk een ſo ſprak, zo *ſprak een ander, ſchoon hy beter wiſt, ook zo*; al wat hier verhaalt wordt, is of kan weſen in een vallende ziekte; als Chriſtus zeydt, dit geſlacht gaat niet uit, zo ziet dat niet op de verſcheydenheidt der Duyvelen, maar op de verſcheydenheidt des geloofs.

- **De** Schrift **zegt / Dat een Vrouw een geeſt der krankheidt had / waar door zy ſaamen gebogen was; en Chriſtus ſeyde / de** Satan **had deſe / een Dochter** Abrahams, **nu achtien jaaren gebonden; en van Paulus ſtaat / dat hem een** Engel des Satans **gegeven is / dat hy hem met vuyſten ſlaan ſoude / op dat hy zich niet ſoude verheffen; en op een andere plaats ſtaat / dat de** Satanas Paulus **belet had / tot de** Theſſalonicenſen **te komen. Maar** Bekker **zegt.** (*Num.* 73.) Zulke ſiekten als die vrouw had, gafmen toen de naam van booſe geeſten; David was ook van ſulken Satan gebonden geweeſt, dat is, hy had belet of tegenſpoedt, dat hy den Tempel niet konde ſtichten, zo hy voorgenoomen had; een andere Satan, dat is tegenſpoedt, was het, waar over hy klaagde, *ik gaa den ganſchen dag in 't zwart, ik ben krom geworden.* **Wat het twede aangaat.** (*Num.* 63. *en* 26.) Ik heb ook wel eer geloofť, dat Paulus van den Duyvel geplaagt was; en ſo heb ik vaſt geleert, datmen dikwils in den Bybel leeſt, 't geen daar niet in en ſtaat. Wat het bedrijf is van de Engelen des Duyvels, daar van vindtmen noch taal noch teken in de Schrift. Dewijl een Engel niet anders dan boode te ſeggen is; en Satan zo veel als tegenſtander en laſteraar, wat behoeven wy die vuyſt-ſlagen verder te ſoeken, dan by zijn booſe vyanden, die zijn naam met laſtering bezwaarden; Ik verſtaa de plaats niet, my is genoch, dat'er geen bewijs voor des Duyvels groote macht uit te haalen is; **Wat aangaat het darde / hy zegt.** (*Num.* 48.) Die Satanas

waren de vyanden des Euangelinms, die Paulus belet by-brachten, zonder dat eygentlijk de Satanas iets wrocht.

De Schrift zegt / dat de Duyvel het in 't herte van Judas gegeven had / dat hy Hem verraden zoude / en dat na de beete de Satan in Judas voer / en dat de Satan het herte van Anania vervult hadde / dat hy den Heyligen geest liegen zoude / ende onttrekken van den prijs des landts. Maar Bekker zegt. (*Num.* 4.). Men sal in de gansche Schrift niet een eenige spreuk of exempel vinden, dat oit Engel den mensch eenige gedachte in-gaf, of het minste wrocht op zijn gemoet, Het is maar te seggen, segt hy (*Num.* 44. 45.) de boosheidt wierdt in Judas en in Ananias gaande (welke boosheidt oorspronkelijk van den Duyvel was.)

De Schrift zegt / de Satan zelf verandert hem in een Engel des lichts; Christus seyde / de Satan heeft u lieden seer begeert te ziften als de tarwe / maar ik heb voor u gebeden / dat uw geloove niet op en houde; en Paulus seyde / dien gy iet vergeeft / dien vergeef ik ook / om uwent wille voor het aangezicht Christi / op dat de Satan over ons geen voordeel krijge. Maar Bekker zegt / aangaande het eerste / (*Num.* 49.) Hoe heeft de Duyvel zich oit so aangestelt? (sich in een Engel des lichts verandert) my dunkt, indien hy dat slecht eenmaal heeft gedaan, dat sulks genog is, om van hem te spreeken. Op het woordt van Christus tot Petrus segt hy; (*Num.* 43.) de verdorventheidt, die van de Satan is af komstig, die is 't eygentlijk, dewelke de Apostelen begeerde te ziften als de tarwe. Op het darde / zegt hy / (*Num.* 41.) Het is te zeggen, op dat het quaadt in ons niet toeneeme.

De Schrift zegt door Petrus, zijt nuchteren / en waakt / want uw tegenparty de Duyvel gaat om als een briesschende Leeuw / soekende wien hy soude mogen verslinden / den welken wederstaat / vast

zijnde in het geloove; Jacobus segt/ onderwerpt u Gode; wederstaat den Duyvel/ en hy sal van u vlieden; en Paulus segt/ de zon en gaa niet onder over uwen toorn/ noch en geeft den Duyvel geen plaats. Maar Bekker zegt op 't woordt van Petrus (*Num.* 31.) die tegenparty is een lasteraar, een slach van menschen, die onsen goeden wandel lasteren; die Duyvel gaat rontom: want wy hebben altijdt volks genoch om ons heenen, die ons op die wijse wel verslinden souden, mochtense na haar zin begaan; Op 't woordt van Jacobus zegt hy. (*Num.* 30.) Dat is, wederstaat den lasteraar en tegenspreeker, so sal hy van u vlieden: Op 't woordt van Paulus zegt hy/ (*Num.* 29.) zo ik u zegge, geeft den lasteraar geen plaats, is dat anders, als wanneer hy seydt, ziet toe, dat uw goed niet gelastert worde?

De Schrift zegt/ de Heere zeyde tot de Satan/ van waar komt gy/ en de Satan antwoorde den Heere/ van om te trekken op der aarde/ en van die te doorwandelen/ en Petrus zegt/ uw Tegenparty/ de Duyvel gaat om/ zoekende wien hy soude mogen verslinden; en Christus seyde; wanneer de onreine geest is van de mensche uitgegaan/ zo gaat hy door dorre plaatsen/ soekende rust/ en hy segt/ ik sal wederkeeren in mijn huys/ daar ik uit gevaren ben/ en komende vindt hy het ledig/ en verciert/ dan neemt hy seven andere geesten/ booser dan hy selfs is/ en in gegaan zijnde/ woonen zy aldaar; en in de Openbaaringe staat/ de groote draak/ de oude slang/ die genaamt wordt/ Duyvel en Satanas/ die de geheele wereldt verleydt/ hy is geworpen op der aarde; eu zijn Engelen zijn met hem geworpen; Wee de genen/ die de aarde bewoonen: want de Duyvel is tot u afgekomen/ ende heeft grooten toorn/ wetende dat hy eenen kleinen tijdt heeft. Maar Bekker zegt. (*Num.* 82.) De Duyvel zit in een duysteren hoek

gekerkert eu geketent; Dien Satan, die tegen Job verscheen, waarom was die geen boos menschen kindt, verschijnende, om Job aan te klagen? dien Duyvel, die rontom gaat als een briessende Leeuw, is een lasteraar, een slach van menschen. Aangaande 't woordt van Christus zegt hy/ (*Num.* 82.) het en kan in geenen deele van de geesten verstaan worden; 't is maar te verstaan van een ondeugt, daar een mensch sich voor een tijdt van speent; sulken boosen geest brengt ieder mensch met sich in de wereldt, 't wordt elders vleesch genoemt, begeerende tegen den geest: Voorts zegt hy. (*Num.* 87.) Ik heb den Duyvel buyten de hel over al gesocht, en niet gevonden, ik wil sijn beeldt in de herssenen ook berooven, Ik ban den Duyvel uit de wereldt, en bindt hem in de hel; de Duyvel is maar by gelijkenis neergeworpen, dat is, de verleyding der zonde, die in den Hof van Eden sijn oorsprong nam.

De Schrift zegt/ de vyandt/ die het onkruydt gezaeyt heeft/ is de Duyvel/ so verklaart het Christus; en wanneer hy geseydt had/ het zaadt by den weg gesaeyt/ wierdt vertreden/ en de Vogelen des Hemels aten het op/ so verklaarde het Christus/ die by den weg besaeyt worden/ zijn dese/ die hooren/ daarna komt de Duyvel/ en de neemt het woordt uit haar herte weg/ op zy niet souden geloven/ en zalig worden; als zy het woordt gehoort hebben/ de Satan komt terstondt/ ende neemt het woordt weg 't welk in haar herte gesaeyt was. Maar Bekker zegt op het eerste/ (*Num.* 27.) Zeg lasteraar, te weeten, die de gesonde leere tegen staat, niet sonder lasteren, de ongeloovige Jooden. Op het twede zegt hy. (*Num.* 28.) Die het woordt wechneemt, is de tegenstander, lasteraar, de ongeloovige Jooden, en (*Num.* 39.) Des Duyvels hulp is daar toe niet nodig; 't is des menschen erffelijke verdorventheidt, die hem hindert in 't aanhooren van Godts woordt.

De

De Schrift zegt / dat de Duyvelen Jesus kenden en beleden / zeggende / gy zijt de Heylige Godts / gy de Zoone Godts des Allerhoogsten; ook dat hy de Schriftuur bybracht / in Christus te versoeken / seggende / daar is geschreven / dat hy zijn Engelen van u bevelen zal / enz. Dat hy de wereldt verleydt / dat hy de zinnen bederft / om af te wijken van de eenvoudigheidt die Christo is; en dat de boose geest zeyde tegen de Duyvel-bezweerders / Jesum kenne ik / en Paulum weete ik / maar gy lieden / wie zijt gy? Maar Bekker zegt. (*Num*.84.) De Duyvel kan niet het allerminste weeten, van de saaken des geloofs; noch het een noch het ander kan de Duyvel weeten; niet meer dan zy die in de boeyen sitten, van 't geen buyten omgaat; hy kan niets doen, noch in waarheidt, noch in schijn; dien geketenden hel-hondt schrijft de Schrift wonderlijke dingen toe, hoe kan dat een gevangen doen? (*Num*.83,) De Duyvel is geen Schrift-geleerde; hy kan noch leesen noch schrijven; men meint dat hy de Schrift zo naerstig leest; die noit taal en hoorde, noch in boeken las, zeg my eens, wat taal dat hy sprak? (*Num*. 86.) Wat weet'er doch de Duyvel van, waar Godt sijn volk heeft, en wat hy met haar doet; de Engelen en weeten 't niet, die Hy gedurig om boodschap zend; hoe kan de Duyvel bestrijden, sonder dat hy kennis van saaken heeft?

De Schrift zegt / dat de Duyvel is de versoeker / en dat man en vrouw weder by een moeten komen / op dat de Satan haar niet en versoeke; maar dat Godt niemant en versoekt / hoewel hy gesegt wordt / David aangepoort te hebben tegen Israel / zeggende gaat / en telt Israel; Doch dat het was de Satan / die David aanpoorde / dat hy Israel tellen soude; Maar Bekker zegt. (*Num*.40.) Ik wil van een ieder verwachten, dat hy my een eenig bewijs uit de Schrift toone, van dat de Duyvel ons tot sonde ver-

soekt en aanport; 't is des menschen verdorventheidt en niet de Duyvel, die tot sonde versoekt. (*Num.*60.) Aanporren en aanporren is een; Zo men dan Godt aangaande hier op seggen mach, dat Hy niemant aanport, of versoekt ten quaade, so moet volgen, dat het ook den Duyvel niet moet worden toegeschreven, uit dien, dat hier geseydt is, hy porrede David aan, dewijl 't selve eerst van Godt geseydt is; Onderscheydt alhier te maaken, dat een selfde werk Godt kan toegeschreven worden als opperstierman, van al 't geen een schepsel doet, en de Duyvel als de naaste onderoorsaak, dat en geldt hier niet, de taal is even eens. (*Num.*15.) Hoe gaf de Duyvel dat David in? of hoe heeft hy hem daar toe aangeport? inwendig of uitwendig? 't is geen van beyde waarschijnlijk. Het was dan een boosaardig mensch, die hem dat riedt; geen Duyvels in geven, of aandrijven behoefde dat te doen; menschelijk vermogen was hier genoch om David te stooten, waar hy weesen wilde.

De Schrift **zegt / dat Christus seyde / hoe sal des Satans rijk bestaan / indien hy tegen hem selven verdeelt is: want een ieder Koninkrijk dat tegen hem selven verdeelt is / wordt verwoest; Dat den throon des Satans te** Pergamns **was; en dat den Engel des Afgrondts was Koning over de Sprinkhaanen / die uit de hel quamen / en dat zijn Naam was in 't Hebreeusch** Abaddon, **en in 't Grieks** Apollyon; **en dat den Draak zijn throon en groote macht gaf aan het beest met seven hoofden en tien hoornen. Maar** Bekker **zegt.** (*Num.* 88.) Die de gansche Schrift geleesen heeft, sal eens mogen seggen, of hy ergens iet gevonden hebbe, daar den Duyvel Koninklijke naam of Heerschappy gegeven worden. Wie heeft ons dan geleert, dat den Satan ook een Koninkrijk op aarden heeft? Ik wil bewijsen, dat den Duyvel geen Koninkrijk heeft tegen Godt, noch tegen

het

het Christendom, en dat hy het noch in 't minst noch in 't meest hebben kan.

De Schrift zegt/dat de Godt deser eeuwe de zinnen verblindt heeft in de menschen/ die verlooren gaan onder 't Euangelium/ naamlijksde ongeloovigen/ op dat haar niet en bestraale de verlichting des Euangeliums Christi. 2. Dat de Overste deser wereldt tot Christus quam/ en niets aan Hem hadde; dat die Overste deser wereldt is buyten geworpen en geoordeelt. 3. Dat wy de strijdt hebben niet alleen tegen vleesch en bloedt/ maar tegen de Overheden/ tegen de machten/ tegen de geweld-hebbers der wereldt/ der duysternis deser eeuwe/ de Geestelijke boosheden in de lucht. 4. Dat noch Engelen/ noch Overheden noch machten ons sullen kunnen scheyden van de liefde Godts. 5. Dat de Ephesiers eertijdts hadden gewandelt na den Oversten der macht des luchts/ des Geests/ die nu werkt in de kinderen der ongehoorsaamheidt. 6. Dat de Duyvel sommige te Smyrna soude in de gevankenis werpen/ op datse versocht zouden worden. 7. Dat de Heydenen mosten bekeert worden/ van de macht des Satans tot Godt/en getrokken worden uit de macht der duysternis/en overgeset worden in het Koninkrijk van den Zoone Godts. 8. Dat de onbekeerde moeten ontwaaken uit de strik des Duyvels onder welken Duyvel zy gevangen waren tot zijnen wille; 9. Dat Christus de Overheden en Machten heeft uitgetoogen en ten toon-gestelt/ en over haar getriumpheert/ en dat Hem de Engelen en Machten en krachten onderdaanig zijn gemaakt. 10. Dat de goede Engelen zijn Overheden en Machten/throonen en heerschappyen/ door Christus geschapen/ en boven welke Christus in den hemel geset is/ en aan welke Godts veelvuldige wijsheidt door de gemeinte bekent gemaakt wordt. Maar Bekker dit alles

tegenspreekende / zegt op het Eerste. (*Num.* 79.) De Godt van dese wereldt en is de Duyvel niet, de verblinding der sinnen zal buyten hem seer wel te vinden zijn; Godt is de Buyk; Op het twede (*Num.* 78.) Door dien Overste deser wereldt, die tot Christus quam, worden de menschen verstaan, Overheden, Oversten des Joodschen volks; Die zijn in de wereldt beter bekent, en nader by de handt, dan datmen den Duyvel uit de hel in de wereldt haalt, om buyten geworpen te worden; Indien den Duyvel dien Overste ware, waar toe was het, dat hy quam? waar salmen 't oordeel vinden? hoe is hy buyten geworpen? Op het darde zegt hy. (N*um.* 76. 88.) Waarom wordt de geestelijke boosheidt buyten den mensch gesocht? zoude Paulus een mensch, aan menschen schrijvende, geen geestelijke boosheidt weeten, dan die in den Duyvel is? Daar is gansch geen reden, om den Duyvel hier in 't spel te brengen; Wiltmen nu die Overheden en machten en geweldt-hebbers deser wereld, met haar geestelijke boosheidt, in de wereldt soeken, Jesus zal ons seggen, de Oversten der volkeren voeren heerschappy over haar. Men moet door die geweldt-hebbers menschen verstaan, die list en macht hebben. Daar zijn Overheden en Machten genoch op der aarde, die de Kerk vervolgen, en verdrukken; al en komender uit de hel geen by. Op het vierde zegt hy. (N*um.* 76.) By aldien dat op de boosen geesten slaat, wat heeft het meer als naamen in, bequaam, om ons het hert te doen ontwaaken, om tegen zulken fellen vyandt schrap te staan; doch de Schrift spreekt daar in waarheidt nies af; de Koningen der aarde zijn die Overheden en Machten maar de geloovigen zijn meer dan overwinners van die machten. Op het vijfde zegt hy. (*Num.* 80.) Dien Oversten was niet de Duyvel, maar de begeerlijkheidt, of de drift der vleeschlijke begeerlijkheidt, of de eeuwe deser wereldt; dus blijkt

blijkt het, dat zelfs dese plaats, daarmen zo veel staats op maakt, van den Duyvel niet en spreekt. Maar de H. Schrift, zo in die texten van den Duyvel verstaan, heeft al van oudts tot gelegentheit gedient, om de *Daimones* der Heydeneu in den Duyvel te veranderen, en hem sulken bewindt in de wereldt toe te schrijven; waarin het *Manicheisdom* voorts genestelt heeft. **Op het zesde zegt hy.** (*Num.*46.) De vervolgers der geloovigen zijn Duyvels genoch, die worden alleen verstaan, en niet de Duyvel. **Op het sevende zegt hy.** (*Num.*38.) Die macht des Satans is de macht der verdorventheidt, dewijl de boose menschen het licht schuwen. **Op het achtste.** (N*um.* 35.) Dat van de strik des Duyvels, uit welke de menschen moeten ontwaaken, is te verstaan van den tegenstander, die listige redenen als strikken gebruykt, waar door hy sijn gevangens wijs-maakt wat hy wil. **Op het negende zegt hy.** (N*um.*77.) Door die Overheden en Machten, die Christus uitgetoogen heeft, worden de Duyvele niet verstaan, maar menschen; Men moet hier den Duyvel niet in 't spel brengen. **Op het tiende zegt hy.** (N*um.* 75.) Dit is niet van de Engelen te verstaan, maar van Overheden, Koningen en Richters op aarde; het sal hierna noch te besien staan, of men *Eph.*3. *vers* 10. van de Engelen moet verstaan. Ik kan die Overheden by voor-raadt wel voor Engelen aansien.

De Schrift **zegt/ dat de slang listiger was/ dan al 't gedierte des veldts/ en dat de slang** Eva **door arglistigheidt heeft bedrogen/ en dat Eva is verleydt geworden; dat de slang seyde/ is 't ook/ dat Godt geseydt heeft/ gy lieden en sult niet eeten van allen boom deses Hofs; gy lieden en zult den doodt niet sterven: maar Godt weet/ enz. Maar op de vrouw at/ en aan haar man gaf; en zy seyde/ die slang heeft my bedrogen/ en ik heb gegeten; doch de Heere seyde tot die slang; stof sult gy eeten/ en ik sal vyandschap**

schap stellen tussen uw zaadt / en haar zaadt / dat selve sal u den kop vermorselen / en gy sult het de versenen vermorselen. Maar Bekker zegt. (*Num*.51.) Men bevindt niet, dat de slang in listigheidt al het gedierte overtreft; 't is al te wel bekent, dat verscheyde anderen de slang daarin te boven gaan: van de listigheidt der slangen weetmen minst; (*Num*.53.) De Historie, van het spreeken van de slang met Eva, kan niet waar zijn, alles na de letter opgenoomen; Het kan niet eygentlijk en in een letterlijke zin verstaan worden, noch van de slang, noch van de Duyvel, noch van beyde; Te denken, dat de Duyvel waarlijk door de slang gesprooken heeft, schoon ik het eertijdts als een ander gelooft heb, zo geloof ik het nu niet meer; wy sijn maar al te licht-geloovig geweest; D'eerste oorsprong der zonde is uit den Duyvel, maar of dat door raadt geschiedt zy, dat en zeydse niet; zo als het Moses hier verhaalt, zo was het de slang, die het deede; en die kon 't nochtans niet doen; Buyten twijffel had Moses reden, na den tijdt, wanneer hy schreef, en na den staat des volks in zulken tijdt, om het gansch verhaal onder sulk bedrijf van een slang te verbeelden; al past het werk de slangen niet; nochtans die iets wil schilderen, brengt'er zulke streeken en coleuren toe, als het zinnebeeldt vereyst. (*Num*. 52.) Men ziet de slang heden het stof niet eeten, zo als dat hier ter straffe wordt geseydt; de slang eet byna alles; Hier in steekt dan een onoplosselijke zwarigheidt.

De Schrift zegt / dat de groote draak / de oude slang / die genaamt wordt Duyvel en Satanas / die de geheele wereldt verleydt / geworpen is op der aarde / en zijn Engelen zijn met hem geworpen; dat de verklager onser broederen / die haar nacht en dag verklaagde voor onsen Godt / is nedergeworpen / en dat eenen Engel hem greep / en bandt hem duysend-jaaren / op dat hy de volkeren niet meer verleyde zoude

tot

tot dat de duysend-jaaren souden geeindigt worden; en daarna moet hy eenen kleinen tijdt ontbonden worden uit zijn gevankenis / en hy sal uitgaan / om de volken te verleyden / om haar te vergaderen tot den krijg. Maar Bekker zegt. (*Num.* 87. 50.) Den Duyvel is maar by gelijkenis neergeworpen, dat is, de verleyding der sonde, die in den Hof van Eden sijn oorsprong nam; ik ban den Duyvel uit de wereldt, en bindt hem in de hel, Ik heb den Duyvel buyten de hel over-al gesocht, en niet gevonden; Ik wil zijn beeldt in de hersenen ook berooven. (*Num.* 42.) Dat de verklager onser broederen is neergeworpen, dat is te seggen, het knaagen onser Conscientie houdt op, en de boose wereldt en bezwaart ons niet met allerhande lastering en dreiging.

De Schrift zegt / dat de Geest des Heeren week van Saul, ende een boose geest van den Heere verschrikte hem; ende het geschiedde dat de boose Geest Godes over Saul vaerdig wierdt; ende als de Geest Godes over Saul was / zo speelde David met zijn harp / en de het werdt beter met hem / en de boose Geest week van hem; Ook dat de Satan stondt aan Josua's rechterhandt / om hem te wederstaan / en dat de Psalmist bid / de Satan staa aan zijn rechterhandt. Maar Bekker zegt. (*Num.* 85.) Die boose Geest van Saul was een droefgeestigheidt, en niet de Duyvel, (*Num.* 37.) 't woordt Satan komt in 't O. Test. noit so voor, datmen 't noodsaaklijk op den Duyvel passen moet.

De Schrift zegt / dat de Satan quam in het midden der kinderen Godts / om zich voor den Heere te stellen; en dat de Heere zeyde / al wat Job heeft / zy in uwe handt / alleen en strekt uwe handt aan hem niet / en de Satan ging uit van het aangezicht des Heeren / (en toen wierden Job alle zijn goederen / en ook zijn kinderen weg-genomen) daarna zeyde de Heere tot de

Sa-

Satan/ Job houdt noch vast aan zijn oprechtigheidt/ hoewel gy my tegen hem opgehitst hebt; ziet hy zy in uwe handt/ doch verschoont zijn leven; Doe ging de Satan uit van het aangezicht des Heeren/ ende sloeg Job met boose zweeren. Maar Bekker zegt. (*Num.* 37.) De Satan is daar een menschen kindt, een boos mensch, daar gekomen, om Job aan te klaagen. (*Num.*64.) Wie sloeg Job? de Satan? dat staat 'er niet, maar de Heere; Hier is niet de minste reden om dit van de Satan te verstaan; De Satan wordt in het minste niet gekent noch genoemt, in het uit-werken van eenig ding, dat Job in desen wedervaaren is; 't is ook in sijn macht niet, dat te verrichten. Dit gansche verhaal aangaande Job is opgeschikt met verbloemde redenen, na den stijl des ouden tijdts; de zaak wordt in het vertellen met omstandigheden bekleedt, die zo niet geschiedt zijn, als de lettet mede brengt, om meerder indruk van zo merkelijken voorval op des Leesers herte te geven. (*Num.*65.) Die laatste woorden, *doch verschoont zijn leven*, kan men vertaalen, *maar let op zijn gemoedt*, en dan brengen de woorden geensins mede, dat de Duyvel op dat na (te weeten, dat hy Job niet aan zijn leven most komen) de macht van Godt verkregen had, om hem aan zijn lijf te komen; Ik zal hem, die het my betwist, in de uitterste verlegentheidt brengen, te weeten, om my eens te zeggen, hoe zich Godt van den Duyvel ophitsen laat; zo wie zich van een ander laat ophitsen, die is zo verre genog in 's anders macht; zal zich Godt van den Duyvel ophitsen laten, om zijn liefste vrienden hem ten gevalle quaadt te doen? Wat schuld had dan onze eerste moeder Eva? of heeft de mensch noch heden, zo hy voor des Duyvels versoekingen bezwijkt? Wat had Hy David dan zo zwaar te straffen, indien hy zelfs zich van den Satan laat overreden, zo wel als die? Wat is hier dan af te maken? 't Verhaal leert ons, wat Job heeft kunnen

nen lijden, maar geenſins wat de Duyvel oit konde doen. (*Num.* 63.) Dat meintmen zo, dat Job van den Duyvel geplaagt is, niemant is my voorgekomen, die dat eenigſins in twijffel trekt; ik heb't ſelve wel eer gelooft; Ik was in dat gemeen gevoelen, eer ik dit ſtuk uit de grondt opgehaalt had, ende my van die vooroordeelen ontſlingert, daar my de taal van alle man, en de overlevering der Leeraaren in beneſtelt hield; zo heb ik vaſt-geleert, datmen dikwils in den Bybel leeſt, 't geen daar niet in en ſtaat.

De Schrift zegt. **Dat Christus van den Geest wierdt wech-geleydt in de woestijne / om versocht te worden van den Duyvel; en dat de Duyvel verscheyde woorden van versoekingen aan hem voorgestelt heeft / en hem van d'een plaats na de ander mede genoomen heeft / op de tinne des Tempels / en op een zeer hoogen berg; maar dat Christus hem gedurig tegenstondt en overwon / gelijk hy hem ook heeft den kop verbrooken / dien sterk gewapenden gebonden en berooft / ja hem uit-getoogen. Maar** Bekker zegt. (*Num.* 54.) In die vermaarde ſaamenſpraak met den tweden Adam, daar de Duyvel wel uitdruklijk genoemt wordt, daar is dat niet geſchiedt, dat de Satan uitterlijke praat met een menſch voerde: want al is't, dat beyde *Lucas* en *Mattheus* dat omſtandiglijk verhaalen, zo moetmen echter zich wel hoeden, datmen alles na de letter niet verſtaa; (*Num.* 55.) Gy moet het na de letter niet verſtaan, dat de Duyvel met Chriſtus geſprooken heeft, of gy moſt ook met eenen geloven, dat Moſes en Elias op den berg hebben geweeſt, en met de zaligmaker ſaamen geſprooken, gelijk dat eens en andermaal ja drymaal wordt verhaalt, 't is dan in gezichte geſchiedt; die dan zulks van de letter verſtaat, die weet niet, wat hy zeydt, gelijk Petrus. (*Num.* 28.) De Engelen hebben ten hoogſten maar met zondige menſchen, noit tot Chriſtus geſprooken, en

en zoude die vervloekte Duyvel Godts Zoon hebben aangesprooken? (*Num.* 56.) Al wat hier verhaalt wordt, is den Zaligmaker vertoont door kracht der inbeelding; 't is oneigentlijk te verstaan; Godt wilde dat zijn Zoon, in eenzaamheidt geweeken, zich den *Duyvel eens verbeelden* zoude, als den genen, die den mensch zo veel ramps had aengebracht; wiens werk hy nu tegen ging, en die zich ook met alle kracht daar tegen stellen zoude, zo hy konde; Hy zach (*zo als Hem docht*) den verzoeker komen, die Hem dus en zo tot den afval zocht te brengen: de droefheidt, angst en vreeze hebben Hem doe in het woeste landt bevangen. (*Num.* 59.) De menschen meinen, dat het Christus zelfs tot eere strekt. Is 't geen wonder, dat de menschen zulken *eere* stellen, in 't *vechten* met een *vyandt*, *die geboeyt en geketent is*.

De Schrift zegt/ doet aan de geheele wapen-rustinge Godts/ op dat gy konnet staan tegen de listige omleydingen des Duyvels; want wy hebben den strijdt tegen de geweldt-hebbers der wereldt/ de geestelijke boosheden in de lucht. Maar Bekker zegt. (*Num.* 32.) 't is tegen listige streeken des tegenspreekers, zulke als Elymas gebruykte, om Sergius Paulus om te leyden, en door zijn Philosophie als ten roove te vervoeren; Paulus wil, dat een Christen zich wapenen zal tegen de listige omleydingen van de tegenspreekers. (*Num.* 31.) Ik moet bekennen, dat ik niemant noch vernoomen heb, die de zin van dese woorden op de boose geesten niet en past; Den Apostel stelt zijn Christenen voor, de strijdt die zy van de Jooden of Heydenen hadden te lijden, niet zo zeer door lichaamlijke vervolging, maar door geestelijke aanstrijdt op 't gemoedt; die in de wereldt de meester speelen, zouden het meeste geweldt op 't geloof doen, om haar de hemelsche zegeningen t'onbruyk te maaken; by die macht en geweldt wordt doorgaans mede list gebruykt,

de

de *Magi* hadden de Hoven der Grooten in, met dat volk moſtmen geſtadig twiſten, en bereydt ſtaan, om op haar Spitsvinnige vraagen te antwoorden; Elymas was een van die geeſtelijke boosheden, wiens liſtige omleydingen te vreezen zijn.

De Schrift zegt / dat de Diſcipelen / ziende Jesus op zee wandelen / ontroert wierden / en meinden / dat het een ſpookſel was / en datſe van vrees zeer ſchreeuwden; op een ander tijdt wierden zy verſchrikt / en meinden dat zy eenen geeſt zagen. Maar Bekker zegt (*Num.* 81.) de Duyvel kan niet ſpooken, het ſtrijdt tegen alle reden, en ook tegen 't weeſen van een Geeſt, dat de Duyvel zich in een lichaam vertoonen zoude; De Apoſtelen waren luyden zonder opvoeding en van 't geringſte volk der Jooden, die inzonderheidt te dier tijdt zeer tot bygeloovigheidt genegen waren; zy ſcheenen in 't begint niet wijſer dan de reſt; Ik wil dan alle Spookery byna ontkennen; van Engelen dat misſaak ik niet.

De Schrift zegt / dat Elymas was een Toveraar / en dat zijn naam zo wordt overgeſet / en dat Paulus tot hem zeyde / ô gy kindt des Duyvels; van Bileam zegtze / dat hy meermaal heenen ging tot de Toveryen / hoewel hy gedrongen wierdt te zeggen / daar is geen tovery tegen Jakob, noch waarſeggery tegen Iſrael; en van een vrouwe te Endor zegt de Schrift / datſe een waarſeggende geeſt had / en dat Saul tot die waarſegſter ging / en haar vraagde / zeggende / voorſegt my doch door den waarſeggenden Geeſt; doet my Samuel opkomen. Maar Bekker zegt / (*Num.* 33.) Elymas was geen toveraar, hy was een Philoſooph, een van de geeſtelijke boosheden, daar Paulus van ſpreekt. Van Bileam zegt hy (*Num.* 93.) dat hy maar geveinsheidt pleegde; en van de Waarſegſter te Endor zegt hy (*Num.* 61. 93.) dat zy maar bedrog pleegde; dat zy met kunsjens omging, dat zy al dit

ſpook gemaakt heeft, dat hier geen Duyvel of Geeſt verſcheen.

De Schrift zegt / dat de Israeliten waarſeggeryen gebruykten / en dat de Heere zeyde / wanneer een ziel haar tot de Waarſeggers of Duyvels-konſtenaars ſal gekeert hebben / om die na te hoereeren / dat hy die ſoude uitroeyen / en zijn aangezicht tegen haar zetten ; Maar Bekker zegt. (*Num*. 94.) De eenige reden waarom men geen waarſeggers mocht vraagen, om kennis of hulp te krijgen in tijden van verlegentheidt, was, om dat die menſchen niet konden weeten of verrichten 't geen zy voorgaven, want datmen anders noit zal bevinden, dat Godt verboodt wetenſchap of hulp te zoeken ook van de vyandigſte tegen Godt.

De Schrift zegt / dat'er te Philippi een dienſtmaagt was / die een waarſeggende geeſt had / en haar heeren groot gewin toebracht door waarſeggen / en dat zy riep van Paulus en Silas, deſe menſchen zijn dienſtknegten Godts des Allerhoogſten / die ons de weg der zaligheidt verkondigen ; maar dat Paulus daar over t'onvrede zijnde / tot den Geeſt zeide / ik gebiede u in de naame Jeſu / dat gy uit haar uitgaat / en hy ging uit ter ſelver uure. Maar Bekker zegt / (*Num*.62) dien Waarſeggende Geeſt was geen Duyvel, maar of 't kan een goeden Engel zijn geweeſt, die haar dien indruk in de ziele gaf ; welke in-geving wanneer die dienſtmaagt misbruykte door te veel of te ontijde die te openbaaren, haar door den dienſt van Paulus ontnomen wierdt, of zy wiſt, en zeide 't geen daar Paulus en Silas zich opentlijk voor uitgaven, en 't welk by alle man genoch bekent was ; en miſſchien zocht zy haar voordeel daar door.

De Schrift zegt / dat'er zijn Toveryen / Tovenaars / Tovereſſen / Duyvels-konſtenaars / en dat Godt de Heydenſche volkeren van wegen haar grou-

grouwelen van Toveryen/ Waarseggeryen/ enz. verdreven heeft. Maar Bekker zegt. (*Num*. 91.92.) Daar kan sulken tovery niet zijn; waar zijt gy die zo roept, dat hy de Schriftuur tegenspreekt, die loochent, dat'er tovery zy? waar leestmen van Toveraar of Tovery in dien zin. Men noemt tovery 't geen men gelooft dat door Duyvels hulp wordt gedaan. Aan dit vooroordeel is toe te schrijven, datmen eenige menschen Toveraars en Toveressen noemt; Men moet de Heydenen aan geen tovery schuldig houden uit dien hoofde, dat de schrijvers haar zo benoemen. Door Toveraars machmen niet anders verstaan, dan doorslepen bedriegers; en alle Tovery is niet dan loos bedrog.

De Schrift zegt dat de Toveraars van Egypten/ ook also deeden met haar bezweeringen/ gelijk Moses; naamlijk/ dat haar staven wierden tot draaken/ en dat zy deeden vorschen opkomen over Egyptenland; doch datse geen luysen konden voort-brengen/ zeggende/ dit is Godts vinger; Maar Bekker zegt/ (*Num*. 95.) dat het al bedrog en kunst, en in schijn was, wat zy deeden, maar zo zy door gemeenschap met den Duyvel hadden gewerkt, datse ook wel luysen souden voortgebracht hebben; maar nu mostmen de luysen, als te klein zijnde, van te naby zien; zo verre dorst het bedrog niet komen; dit was dan de vinger Godts.

De Schrift zegt/ dat de Overheden de Toveressen niet moeten laaten leven/ en dat Godt wilde/ dat een man of vrouw/ die een Duyvels-konstenaar is/ of een waarseggende geest heeft/ soude zekerlijk gedoodt ja gesteenigt worden; en dat Saul (volgens die wetten) de waarsegsters en Duyvels-konstenaars had uitgeroept/ en weg-gedaan uit den lande; Maar Bekker zegt. (*Num*. 96.) Ik gedenk met toorn aan die Godt-vergeten Toverrechters, die onder deksel van gewaande tovery, zo veel onnosel bloedt vergie-

gieten ; die Toverrichters hebben een boosheidt, alſo groot als de Duyvel.

Nu / Mijn Leeſers, wie gy ook zijt / die Chriſtenen wilt genoemt worden / neemt dat nu eens met my op ; Waar hooren wy Bekker, in zo veele ſtaaltjens tegen het uitdrukkelijke Woordt van de levendige Godt ſpreeken ; 't is waar / niet alle zijn ſententien zijn even ſteut en klaar tegen den H. text aangeſet / maar de meeſte zijn zo duydelijke contradictien / en directe wederſpreekingen tegen Godts beſchreeven Woordt / als iemant ſoude kunnen voort-brengen ; Ik heb meermaal beroert geweeſt / in 't leeſen en ſchrijven van deſe dingen / en ook nu is mijnen geeſt bitter ontſtelt / dat een menſch zo tegen zijnen Maaker opſtaat / en tegen den hemel ſpreekt / en met opgehevene handt hem verſtout / uit te brengen ſo veel Gods-laſteringen / zo veel ſmaad-redenen tegen het Woordt als of het een menſchen Schrift / een leugenachtig een beuſel-ſchrift was / met ydele vertellingen / en onwaarachtige uitdrukkingen op ſeer veel plaatſen opgevult / waar en onwaar onder een gemengt / menſchelijke doolingen / en Phantaſyen / en overleveringen op deſelve wijſe en ſonder onderſcheydt nevens Godts andere woorden voortgebracht / en ter neer-geſtelt / waar door men niet kan weeten / wat waar / wat onwaar / wat ernſtig geſeydt / en beveſtigt / en wat met toegeving aan de menſchen haar meiningen en dwalingen voortgebracht worde ; Ik bid u l: Leeſers, overweegt met aandacht deſe tegenſtellingen / van 't geen Godt in zijn woordt zegt / en van 't geen Bekker in zijn Boek zegt ; en ik verſekere my / zo gy voor Godts Woordt beeft / zo gy eenige vreeſe Godts op uw hert hebt / gy ſult zitteren en ſchrikken van wegen deſes menſches onvergelijkelijke Profaniteyt / en Godt-vergetenheidt ; menigmaal ſult gy vinden / dat de Heere zo en zo een ſaak verhaalt

haalt en bevestigt / en dat Bekker het heel omstoot / en het contrary zegt; gy sult Christi woorden en Bekkers woorden dikmaal zo tegenstrydig en regel-recht tegen een gekant zien / datmen niet soude kunnen bedenken een klaarder contradictie; Ik sal geen exempelen by-brengen; zy staan daar voor gestelt / en dat sonder additien / sonder consequentien / zonder verandering van zyn woorden; Gy hebt den text van 't H. Woordt / en den text van zyn boek / en de plaats kunt gy telkens nazien; en ik ben versekert / en betuige het voor den Heere / dat ik in waarheidt en oprechtigheidt zyne woorden hebbe uitgetekent; zo sullen 't myn Leesers bevinden / en Bekker zelfs (dat weet ik) zal 't niet loochenen en contrary toonen. Desen elendigen mensch is met zyn voor-ingenoomene gevoelens tot de H. Schrift gekomen / en met een desseyn / om al wat hy daar soude leesen / dat tegen zyn meiningen / tegen zyn Philosophische concepten / tegen zyn reden soude aanloopen / te loochenen / en haatelyk te maaken / mits-gebruykende zyn gewoone uitvluchten / en verzierde maximens / 't Woordt Godts leert ons geen natuurlijke dingen; 't Woordt Godts voegt zich in het spreeken na de dwalingen des volks; Christus wilde die dwalingen niet wech-neemen; die sprak ook zo al wist Hy beter, die noemde deziekten met de naam van Duyvelen, boose geesten, onreine geesten, Demons; De Schrift spreekt allegorisch, met verbloemde redenen, verstaande wat anders door de woorden, van die in zich zelven mede-brengan; men moet het niet zo na de waarheidt der letter, maar na de stijl der Schrift verstaan, schikkende een Historie zo op, met dese, en die vertooningen en benaamingen, diemen niet eygentlijk moet neemen; maar op datse in opmerkelijker geheugenis soude zinken; of om het den Leeser seer levendig te verbeelden; of spreekende na de wijse en gewoonte der

Heydenen, en na 't gevoelen der Heydenen, en naboorsende der Heydenen Dæmones; indienmen dit vast en voor uitstelt / dan is 't gedaan met de Schrift / met al de Authoriteyt der Schrift; dan hebben wy geen vastigheidt / geen sekerheidt; Indien die Historische verhaalen van de val Adams / van de versoeking Christi / van Jobs plaagen door den Duyvel / van 't uitwerpen der Duyvelen / van de bezetene / van des Duyvels werkingen / versoekingen / macht / en kennis en bestrydingen / van der goede Engelen haar verschyningen / werkingen / diensten voor de vroome / en tegen de vyanden / en menigten andere / zo worden verklaart als fabelen / Als Heydensche inbeeldingen / gewoonten / en naboorsingen der Heydenen / als verbloemde woorden / op inbeeldingen en dwalingen van menschen gefundeert; dan valt het alles wech; helaas / waarlis dien armen mensche toe vervallen! Is dit een Christen! een Gereformeerde! een Leeraar onder deselve! O vervaarlyke val! ô onvergelykelyke stoutigheidt! wel met waarheidt zegt hy ergens; *a* Ik heb niet geschroomt Godts H. Woordt op verscheyde plaatsen anders te verklaaren; doch hy most'er by voegen / ja ik heb my verstout de Schrift tegen te spreeken / en na myn inbeelding en opgenomene gronden te transformeeren / en te verwringen / op datse daar mede mochte overeen-komen. Gewis indien wy een Atheist recht uit hoorden lasteren het Woordt / en als uit de helle wederspreeken de Schrift in hondert klaare dingen; wy en konden'er niet meer over verwondert en verschrikt staan. Ik en zeg niet / noch ik en derf / noch en wil niet gelooven / dat Bekker een Atheist is: Maar dit stel ik vast / en het blykt voor aller oogen; daar zyn geen doekjens om te winden / dat hy is een Anti-

a Betoverde Wereldt. Aan den Leeser. pag. 14.

tiscripturarius, een Schrift-bestrijder / een Schrift-verloochenaar / een Schrift-lasteraar in veele dingen; ja gewis een man die zijn mondt tegen den hemel open doet / die den Godt des hemels spreekende in het woordt / in zijn aangezicht tegenspreekt; die de Zoone Godts / de Leeraar van Godt gesonden / de groote Propheet / de mondt der waarheidt / de getrouwe getuige / die niet liegen kan / seer smaadelijk en onbeschaamdelijk wederspreekt; Die dat Woordt der waarheidt seer stoutelijk na zijn Phantasyen doet spreeken / al roept het ons duydelijk het contrarye toe; Ik mach geen exempelen brengen / dewijlse eenmaal en andermaal verhaalt zijn / en voor oogen zijn; waarom het een verbaast makende taal van hem is / als hy *b* ergens zegt. Ik ben hier ten vollen af versekert, dat niemant de Godlijkheidt der Heyliger Schriftuur bet beveyligde, en dat zich noit iemant krachtiger tegen de Atheistery stelde, dan die zich op zulken wijse als ik doe tegen 't algemeen gevoelen stelt, dat de wereldt van de kracht des Duyvels heeft.

Men sal misschien verwondert staan / dat ik op dese saak zo breedt ben / en daar niet afscheyde; maar ik wil / datmen bedenke / dat hier aan den Leeser het kracht-daadigste bewijs voort-gebracht wordt tegen Bekkers boek / datmen soude kunnen brengen; 't is wel waar / Bekker heeft hier en daar wel eenige schijn-redenen in-gemengt / om niet heel uitzinnig te schijnen / als hy zo tegen het licht des Woordts en desselfs duydelijk verhaal aanloopt; Maar die zijn zo ydel / zo los / zo ongegrondt / zo dwaas / en ongerijmt / gelijk ik hier na sal vertoonen / dat het niet genoch met verbaastheidt kan uitgedrukt worden / hoe dien elendigen Leeraar op zo slechte gronden en fondamenten

b Aan den Leeser. pag. 12.

heeft onderstaan / de Schrift te wederspreeken / in zo veele / zo machtig veele Schriftuur texten / die zo middag-klaar tegen hem zijn / en geen andere uitleggingen kunnen dulden / of men sal van de heele of halve Schrift een Allegorie/ een verbloemt schrijven maaken / dat is / iets dat elk na zijn Phantasye dus of zo uitlegt / dewijl toch de woorden niet na haar eygen kracht en zin moeten verklaart worden: Niet dat ik wil zeggen / dat'er noit in de Schrift verbloemde spreek wijsen zijn / maar die kunnen met de Heylige Schrift so klaar uitgelegt / en de uitlegging uit de Schrift en gesonde reden zo volkomen beweesen worden / dat'er geen tegenspreeken aan is/of kan zijn.

Ik zegge dan / en maake dit argument tegen dit Boek van Bekker, de Betoverde Wereldt; Also elk Christen / die het Woordt volkomentlijk gelooft/ uit de tegenstelling van de woorden der Schrift en van de woorden van Bekker, klaar kan zien / ja voelen en tasten/ dat dit Boek seer stoutelijk en onbeschaamdelijk tegen het H. en onfeylbaar Woordt Godts spreekt / zo is dat Boek dan een verfoeyelijk/ grouwlijk / Gods-lasterlijk boek / een boek dat waerdig is door beuls handen verbrandt te worden / zo zeer en meer dan eenig boek dat eenig Profaan mensch of Atheist heeft uitgegeven; Dit is myn eerste Generale argument tot wederlegging van Bekker, genoomen van Godts tegenspraak tegen Bekker; Want 't is of wy de Heere uit den Hemel hebben hooren spreeken tegen desen mensche / en tot zijn bestraffing en veroordeeling / terwijl wy Godts ja/ tegens Bekkers neen/ uit de H. Schrift hebben voor-gestelt.

HET

HET IV. KAPITTEL.

Waarin getoont wordt, dat *Bekker* in dit boek veelsins en smadelijk met de H. Schrift spot en lacht en scharst, en deselve aldus aan Atheisten en Vry-Geesten ter bespotting en uitlacching maakt, en voorstelt.

NA dat wy dus lang de stoute en Godslasterlijke tegenspraak van Bekker tegen de H. Schrift hebben gehoort, en zo gezien de versoepelykheidt van zijn boek; zo sullen wy nu zijn spot-redenen hooren tegen de Schrift, en tegen de verklaaringen, welke alle Christenen in alle tijden aan deselve gegeven hebben, in opzicht van de voornoemde hooft-stukken; Nu sullen wy hem zien zittende in het gestoelte der spotteren, en dat niet tegen menschen, maar tegen 't geen de H. Schriftuur, contrary zijn in-genoomen concepten over de Engelen en Duyvelen, zegt; en hier sal ik niet wederleggender, maar verhaalender wijse handelen: de Leser merke op, wat een boose geest het moet zijn, die desen mensche zo doet bespotten, belacchen, en te spot stellen 't geen de Heere in zijn Woordt voorhoudt; En hoewel hy meint, dat de zin der Schrift moet anders zijn, dan zy schijnt; zo sullen wy doch daarna van stuk tot stuk toonen, dat het valsch is; zo dat alle zijn bespottingen zijn tegen het woordt des levendigen Godts.

1. De H. Schrift zegt. 2. *Kon.* 2. *vers* 1. 11. Dat Elias met een onweder ten hemel voer, en dat 'er een vyerigen Wagen met vyerige Paerden was, die tussen Elias en Eliza scheyding maakte; Dit bespot Bekker

ker aldus; *a* Wie is zo zot, dat hy 't al-verslindend vyer bequaam sal achten, om een mensch tot Paerd en Wagen te verstrekken; besluyt iemant uit 't geen van de Engelen gemeldt wordt, datse menschen door de Pest doen sterven, zo wil ik insgelijks beweeren; dat het vyer bequaam is, om menschen van der aarde na den hoogsten hemel op te voeren.

2. De Schrift beschrijft de Engelen met de naam van Cherubim, dewelke met een vlammig lemmer eenes zwaerdts, dat sich omkeerde, de weg bewaarden van den boom des levens; *Gen.* 3. *vers* 24. en dat'er twe Cherubim van goudt wierden gemaakt uit de beyde eynden des versoendeksels, en dat de hoogte van die Cherubim was van tien ellen, en dat elke vleugel van die Engelen was van vijf ellen. *Exod.* 6. *vers* 18. *&c.* *Kon.* 6. *v.* 23. *&c.* en dat Godt op eenen Cherub vloog. *Psal.* 18. *vers* 11. Hier op discoureert Bekker in het breede aldus bespottelijk; *b* Kerubim, zegt hy/ betekent ossen; wat is nu hier af te maaken? men diende wel van dit onvertaalde woordt wat meer te weeten, wat het toch voor beelden, en van wat dieren geweest zijn, om te zien, of die naam ook op Engelen past; van aangesicht geleekense na ossen, doch die vleugels hadden; dus veel hadden dese beelden van 't veelvoetig, en van het pluym-gedierte; doch buyten dat schijnt, datse eenes menschen lichaam vertoonden, zo de hoogte van tien ellen vergeleken met elken vleugel van vijf ellen te kennen geeft; want wanneer de kunst al iet versiert, zo salse het rechtmatig doen; versintse menschen of beesten met vleugelen, het zal zijn in die gelijkmatigheidt van leden, datse het gebruyk souden kunnen hebben, om daar mede te vliegen; maar een viervoetig dier, gelijk een os, en dat tien voeten hoog, te

a 2. Boek Kap. 9. §. 431. pag. 338. *b* 2. Boek Kap. 11. §. 442. &c. pag. 348. &c.

te doen vliegen, zoudemen het veel langer wieken, als van ieder vijf voet, moeten geven; doch voor een mensch van die lengte soude het even-matig zijn; Waar toe dit verhaal? als om de Atheisten te doen spotten en lacchen/ met die ossen/ die beide van 't vierwoetig en van 't pluym-gedierte waren/ en even-wel een 's menschen lichaam hadden: want dat anders de wieken hadden langer moeten zijn; en dan zegt hy/ zy verbeelden de Engelen, voor zo verre zy Godt dienaars zijn; hy wordt een Cherub genoemt, die Godt (by gelijkenis gesprooken) door de lucht voerde; neemt dat de vleugelen bedieden mosten haar vaerdigheidt, de menschelijke gestalte haar groot vernuft, de gelijkenis van leeuw of os haar edelmoedigheidt en kracht; want zo hebben 't de uitleggers op het waarschijnlijkste gegist; Dit laatste konde hy ras gesegt hebben/ zonder de saak zo als bespottelijk (en dat tot geen oogmerk of nuttigheidt) met zo veel woorden/ bijf zes pagina's aan malkander/ voor te stellen.

3. De Schrift zegt/ dat Abraham met dry Engelen, die mannen genoemt worden, wegens lichaamlijke gedaante, Sodom-waarts ging, *Gen.* 18. *vers* 16. en dat de Heere zeyde, sal ik Abraham verbergen wat ik doe enz. *vers* 17. 21. en dat Abraham noch bleef staande voor het aangesichte des Heeren, ende toetradt, en zeyde *vers* 22. en dat toen de Heere wech-ging, als hy geeyndigt hadt tot Abraham te spreeken, en dat de twe Engelen quamen te Sodom. *vers* 33. *Gen.* 19. *vers* 1. Hier op spreekt Bekker, als of hy'er mede spottede/ zonder eenig respect of eerbiedt ontrent het verhaal van 't woordt/ zeggende; *c* Misschien wierdt dien darden ook elders heen gesonden; het aangesicht des Heeren was niet het aangesicht van den darden; de Heere

c 2. Boek Kap. 12. §. 467. 468. pag. 373. 474. 475.

Heere was niet verre te haalen, noch te soeken; de darde kan wel onder des zijn weg-gegaan, als hebbende zijn boodschap slechts aan Abraham gehad en afgedaan, gelijk die twee aan Lot, die verder mosten, om dat hun last op Sodom lag; gelijk uit, maar niet gelijk weer t'huys; waar d'eene bleef, dat wordt niet gemeld; veel gemaklijker is 't, dat niet te kunnen zeggen, dan om sulken kleinen reden, van een schepsel (dat terstondt noch at en dronk) Godt te maken.

4. De Schrift zegt/ dat de Duyvel is aller mensch verleyder. *Open.* 12. *vers* 9. *Openb.* 20. *vers* 3. en ook selfs der vroomen versoeker, en bestrijder, *Math* 4. *vers* 3. 2.*Cor*.2. *vers* 10. 11. die over-al omgaat/ enz. Job 1. vers 7. 1.Pet.5. vers 8. Jac.4. v.7. en datse daarom bidden/ leydt ons niet in versoeking, maar verlost ons van den boosen *Math.* 6. *vers* 13. dat nochtans de goede Engelen de vroome bewaaren/ haar dienen/ en zich om haar legeren. *Psal.* 91. *Heb.* 1. *vers* 14. *Psal.* 34. en dat Godts Geest haar leydt/ *Rom.* 8. *vers* 14. enz. Maar Bekker spot en scharst hier mede als een Dry-geest/ of Sadduceer/ en soekt het uit te lacchen/ en zijn Leesers te doen uitbarsten in lacchen; zeggende. *d* Zal een wederspanneling 't heele Landt beslaan, het over-al van Stadt tot Stad, van Dorp tot Dorp besetten, zijn heyr legers op alle plaatsen neerslaan zijn winter-legering over-al betrekken, alle wegen door buyt-loopers onveylig maaken; op alle toegangen zijn brandt-wachten uitzetten; ieder een, groot en kleyn, niet alleen op weg en buyten, maar ook binnen de wachten aanpakken; menigen onvoorsiens, of ook al vechtender handt, en op zijn hoede zijnde. weg-slepen; zo gelooft men, dat de Duyvel over-al omgaat, gansche benden zijner helsche geesten op de ziel of in het lichaam van eenen mensche smijt, in huys, op straat, of in de Kerk, onder 't hooren, onder

d 2. Boek Kap. 29. §. 733. pag. 612.

onder 't leesen van Godts Woordt, onder 't bidden selfs, binnen al die wachten van Godts Engelen, onder dat geleyden van Godts Geest, de kinderen des Koninkrijks ten quaade aanport; Kort om, al doet, wat hem gelieft. *e* Ik wil den Leeser door de Schriften kenden, gy zult moeten zeggen, dat-'er veel meer texten en breeder van den Duyvel spreeken, dan van de Heylige Engelen. Wonderlijk evenwel; dat den volke des Heeren des vyands heyr, zijn rustingen en krijgs-daaden zo veel beter souden bekent zijn, dan heele legers zijner Engelen, die Hy haar als tot een lijf-wacht geeft; zegt gy, dat de Schrift Godts Geest daar tegen stelt, dat heeft hier geen bescheidt; *f* Hoe kan de Duyvel de Kerk in 't algemeen, en elk een der geloovigen also bestrijden, zonder dat hy kennis van saaken heeft; Lieve, zeg my doch eens, wat weet'er doch de Duyvel af, waar Godt zijn volk heeft, en wat Hy met haar doet? Wat gedachten hebben wy van Godt en van zijn Koninkrijk; Bestiert Hy dat min wijsselijk, dan de Koningen der aarde doen? lekt zijn raadt zo licht uit, dat het de boose vyandt aanstondts weet? En weet hy 't niet, hoe zal hy zijn dingen aangaan, zonder kennis van saaken? Wat baat arglistigheidt, zo 't niet is, dat hy de toegangen, de zwakste en opene plaatsen bespiedt, om te zien, waar voor hem best is, in te booren? Of leyt die Stadt, dat hemelsch Jerusalem, voor zijn rijks wederspannelingen en bandyten open? Is'er dan geen wacht? Heeft de Heere der Heyr-schaaren geen Engelen in dienst? Laat hy den Duyvel dan los-bondig heen door gras en koorn loopen? Zoud ons de Schrift dat leeren, zoude Godt zelfs daar zo van spreeken? onmogelijk; die de waarheidt zelfs is, beliegt hem zelve niet. Zoude dat zo na de letter te verstaan zijn, dat

e Kap. 15. §. 502. pag. 407. *f* Ibid §. 506. 507. 508. pag. 410. 411. 412.

dat de Duyvel zo bysonderlijk op der geloovigen zinnen werkt? Zeg doch eens, hoe versoekt hy ons? wat weet hy, waar wy bequaam toe zijn? Zo hy niet en weet, hoe den mensch 't hooft staat, dien hy ergens toe versoeken wil, zo moet hy dubbelt zot zijn, om die kans te waagen; want het mocht hem tegen-loopen, zo hy mis taste; hoe zo? By aldien iemant tot het steelen mocht versoeken, dien hy niet en kende, het mocht by avondtuuren eens een Schouten Dienaar zijn, en zo zoude hy in plaats van dien te verleyden, hem zelfs verraden, was het dan niet wel versocht? wederom zo hy 't zaadt des Euangeliums bysonder uit 's menschen herte steelt, hoe weet hy dat het daar is? Wat zijn dat voor tekenen, daar hy 't uyt gewaar wordt? weeten de Engelen die mede niet? wordt hyse eer gewaar van buyten om, dan zy in het midden van Godts volk? Hoe ist dat ons de Schrift dan ook geen Engelen vermeld, die ons ten goede versoeken, zo wel als hy ten quaade; geen Engelen, die het goede zaad also wel in onse herten bewaaren, als den Duyvel die het steelt? Dien geketenden hel-hont schrijft de Schrift wonderlijke dingen toe; hoe kan dat een gevangen doen? Wat geweld kan hy met de doodt doen, die alreedts ter doodt verweesen is? Loopt hy zo geboeyt over alle akkers heen, daar Godts woordt gezaeyt wordt? Is hy over-al by, om elk een zo tot het quaat te brengen, door versoeken en verleyden? wordt hy somtijdts wel eens los-gelaaten, buyten dat legt hy aan de bandt? hoe versoekt hy dan, hoe verleydt hy dan, hoe quelt hy dan Godts kinderen altijdt? Een gevangen wat heeft die te zeggen? 't luydt wonder, dat gevangene party-gangers zijn, en datmen van 't leger niet bysonders en hoort, dit of dat wordt daar mede uitgericht; Doe de Satan Paulus plaagde, men verneemt niet eenen Engel by dat uitverkooren vat, om hem te bewaaren en te helpen. **Dit is geen Di-**

spu-

sputeeren / maar enkel spotten / en dat met de Heylige Schrift.

De Schrift zegt / dat de Duyvel acht neemt op de menschen / en op haar doen / geloovigen en andere / om haar te versoeken / kennende veel dingen / ook uit de Schrift / van Godt / van Christus / enz. Job 1. en 2. Math. 4. Math. 12. Marc. 1. Marc. 9. 2. Cor. 2. vers 10. 11. Met dese kennis des Duyvels spot en scharst Bekker aldus. *g* Stelt eens; dat de Duyvel, die zo slim, zo loos, zo veel ervaaren is, die de menschen versoekt, kettery, en dooling sticht, alle heymelijke guyteryen weet, en werkt, ja die de grootste Godgeleerde in kennis is, gelijkmen zich gemeenlijk niet ontziet te spreeken; dese diepsinnige hoog-geleerde, wel ervarene, zeer voorzienige Doctor Satan, gelijk hem onse eygene Leeraars roemen, is nu noch zo bot dat hy Christus niet en kent; *zo gy Godts Zoon zijt*, zegt hy, hy heeft de klokke gehoort, maar en wist niet; waarse hing; plompe Duyvel als gy zijt, meint gy, dat Godts Zoon noch plomper is, dan gy? zal hy wel Godts Zoon zijn, die zich van den Duyvel laat bedriegen? Ziet daar desen wijsen Duyvel, die in dit bedrijf betoont heeft, dat hy gauw is om met de Schriftuur om te gaan. *h* Zo der doe sulken twist is geweest tussen die twe hoofden der goede, en der boose Engelen, waar quam die twist van daan? was 't uit geleertheidt of onverstandt, dat sulk een dispuit ontstond? Wilde mogelijk de Duyvel zo wel van Godts verborgentheidt spreeken, daar hy al te weinig af verstaat, als de gene die 't hooft van Godts Engelen is? wilde niet de koster (gelijk het oude spreek-woordt zeydt) maar de Duyvel zelfs uit de Schrift praaten? en was hy wel bequaam, om een wijs woordt voor den dag te brengen. Die Jesus zelfs zo weinig kende, dat hy met den

g 2. Boek Kap. 18. 7. 552. pag. 449. *h* 2. Boek Kap. 19. §. 570. 571. pag. 464. 465.

den genen, dien hy Godts Zoon wist te noemen, niet wetende wat Godts Zoon te zeggen is, den gek begon te schreeren; waar quam hem toch zo schielijk de geleertheidt van daan? In vier duysend jaaren had hy niet zo veel geleert, dat Godt dry in een is, dat de Zoon eens weesens met den Vader is, dat hy boven de Engelen is, en sich geensins aan den Duyvel onderwerpen kan. *i* Hy (**de Duyvel**) sal over my niet klaagen, dat ik zijn verstandt betwiste; nochtans zonder hem verlof te vraagen, wil ik seggen, dat hy geen natuurkenner, geen taal-kundige, en voor-al geen geleerde is; Na al die groote dingen, die men van den Duyvel opgeeft, zo was Salomo maar een groote gek by hem; Daar is niets, dat die boose Geest niet weet; Men vraagt hem alle dingen; hy kent so wel appelen als peeren, en heeft 'er van sijn leven geen geproeft; Hy weet, welk vis of vleesch best van smaak is, en hy heeft 'er noit het minste van gegeten, hy verstaat het onderscheydt van kalveren en koeyen, en heeft noit kalf gesien; hy kent Lelien voor roosen, ende heeft zo goeden neus niet als een verken; hy verstaat sich op de zang-kunst, als een ezel op de luyt; Zach Solomo zonder oogen? hoorden hy zonder werktuig van gehoor? de Duyvel die geen van Salomons vijf zinnen heeft, hoe wordt hy het al gewaar. Ik zegge rond uit, dat het onbegrijplijk is, hoe een geest lichaamlijke dingen begrijpt sonder middel van 't lichaamlijke; *k* Hoe komt de Duyvel de verborgentheidt des Euangeliums zo te verstaan? Waarom heeft hy die dingen noit sijn eygen volk geleert: want hy doch om anders geen reden zo naerstig in den Bybel leest, als men meint, als om daar uit stof tot twisting te neemen? Wat had hy schoonder hoop tot geoeffende Studenten kunnen hebben, om tegen de Zoonen der Propheeten in

i 2. Boek Kap. 28. § 514. 515. pag. 597. 598. *k* 2. Boek Kap. 19. §. 571. 572. pag. 466.

in dispuit te brengen? Ik houde my versekert, wist hy wat, hy had het tot al sulken eynd lang al aan sijn volk geleert: wat maak ik dan van desen twist? niet meer, dan van verscheyde andere dingen, in de Schrift vermeld, daar niet van te maaken is, door dien de bescheyden, daar 't verstandt uit te haalen was, niet meer voor handen zijn; men zeg my, wat voor Cherubim het waren, *Gen.* 3. *vers* 24. **Dit is al maar spotten / en scharssen.**

6. **De** Schrift **spreekt veel van de macht des Satans / de macht der duysternis / den sterk gewapenden / die de macht des doodts heeft / den Oversten der macht des luchts/den Godt deser wereldt.** *Hand.* 26. *vers* 18. *Col.* 1. *vers* 13. *Math.* 12. *Heb.* 2. *vers* 14. *Eph.* 2. *vers* 2. 2. *Cor.* 4. *vers* 4. **Doch** Bekker **spot met die macht des Satans / zo wel als met zijn wetenschap / zeggende.** *l* Ik ondervind aan my selven, dat het waar is, 't geen ik van des Duyvels klein verstant, en onvermogen schrijve. Zonder na den boosen vyandt om te sien, bestondt ik in Godts naam dit boek te schrijven, en tot hier toe heeft my de Heere geholpen (**gewis de Satan heeft** Bekker **niet weinig geholpen / dewyl 't boek inder daat is tot vordering van sijn rijk/ en tot afbreuk van Christi rijk/waer van hier na.**) Die boose geest, zo schrander, zo nagaande, zo over al by alle dingen op zijn scherpst, hoe heeft die 't minste niet geweeten van dit mijn bestaan, of noit gemerkt in al dien tijdt, dat ik met alle krachten besig ben, om hem de kroon van 't hooft te rukken; en zijn throon in 't vuur te schoppen; nochtans heb ik hem niet onvoorsiens op 't lijf gevallen, maar lang gedreigt; noch door bedekte wegen op hem aangeleydt, maar opentlijk, zo dat het al de wereldt weet; de Duyvel dien ik dus bevecht, en weet'er selfs niet af; of weet hy 't?

G die

l 2. Boek Kap. 3. §. 774. pag. 651.

die geest der boosheidt en der hovaerdy, hoe lijdt hy sulken hoon? hoe laat hy my met vreden dus begaan? Ik sie noch hoor hem niet; ik schrik voor schim noch spook. *m* Dit gaat seer oneven toe, dat wanneer van Godt en zijn Engelen gesprooken wordt, maar eens Michael, en anders Godt of Christus selfs daar in benoemt staan, zo dat de Engelen doorgaans by menigten gedacht worden, maar de Duyvel wordt geduurig alleen genoemt, en maar tweemaal van sijn Engelen in 't gros, eens van eenen Engel des Satans gewaagd; dit staat even eens, of de Satanas sijn volk weinig van doen had, en alleen machtig ware, om alle Godts Engelen werk te geven: wat maakt dat versmachte schepsel den Duyvel nu so groot, dat hem zo veel Legioenen van Godts Engelen, die krachtige Helden, niet bedwingen kuunen, en dat Godt zelfs (om so te spreeken) moet tegen hem te velde gaan? Hem wordt een heerschappy toegeschreven, die tegen Godts en Christus Koninkrijk evenaart, zo lang als dese wereldt staat, daer binnen woelende, en daer buyten, zo verre als Godt Landt heeft, heerschende: maer Godts lieve Heylige Engelen hebben niet te seggen, so 't schijnt: de Duyvel is een heerschende, en zy slechts gedienstige geesten. Hoe kan Godt heerschen, daer den Duyvel heerscht, op sulken wijse, alsmen daer van spreekt? Wie kan loochenen, dat de Duyvel meester is, wanneer hy de vrucht des Euangeliums in den akker van ons hert vernielen kan? Daer hy Godts gesanten, die boven al met goedt geleyde zijner Engelen reysen, den pas af snyden, en den weg onveylig maken kan? Heerscht dan ook de Duyvel over 't Christen Israel niet; wanneer hy een Dochter Abrahams 18. jaar gebonden houdt, wanneer hy de sinnen verblindt, wanneer hy zommige in de gevankenis werpt? maer hy moet niet heerschen; hy mach wat spartelen;

Dit

m 2. Boek Kap. 15. §. 503. 504. pag. 408. 409.

Dit is tegen 't woordt met spot-redenen uitgekomen/ om het selve verachtelijk te maaken; Wederom. *n* De Duyvel (zo spreektmen) is Godts aap; hy siet Hem de kunst af, en brengtse daeglijks tot noch meerder volkomenheidt. Godt kan sich nergens bergen noch vertoonen, of de Duyvel vindt hem daer, en laat sich mede sien; waar sich de Schepper of Zaligmaker keert of wendt, de Duyvel volgt op 't selve spoor: Godts gangen in Godts Heyligdom, die speurt hy vlijtig na; Hy let op zijn mondt (om so te seggen) en siet Hem na de handen. Spreekt Godt een vry-woordt tot zijn volk; hy heeft'er 't zijne tegen; doet Godt iets, hy doet Hem alles na. **Noch eens/** *o* men maekt den Duyvel tot een beul, die 's menschen boos geweeten plaagt en pijnigt in dit leven, of hierna aan 't vuur der helle braden zal; zo iemandt sijn gemoedt hem wroegt over ondaadt, men zegt dat hy van den boosen geest bestreeden wordt; en na dit leven zegt men dat de Duyvel de godloose menschen haalt, en in de hel sleept; doet hy voorwaar? zo is hy wel een Joseph in de gevankenis, die sulken groot gesach in de hel heeft, of mogelijk is hy de stokwaerder of gevangen meester zelf; maar 't mach hem niet eens beuren, dat hy scherprichter zy; des menschen vonnis is, gaat wech vervloekten, en niet de Duyvel haale u (gelijk de onheusche taal van 't grootste deel der menschen is) die leyter dan al toe; waar toch? in 't eeuwig vuur dat den Duyvel en zijn Engelen bereydt is. Men leest wel, dat Engelen de ziel van Lazarus ten hemel droegen, maar niet dat den rijkaart van den Duyvel ter helle-waart gevoert is.

7. **De** Schrift **spreekt van spooksels/ en verschijningen des Duyvels/ tot verschrikking der godloosen/ en ook wel van vroomen.** *Math.* 9. *Math.* 14.

n 2. Boek Kap. 31. §. 765. pag. 642. 643. *o* 2. Boek Kap. 29. §. 745. pag. 624.

vers 26. 1.*Sam*.16. *vers* 14.15. 1.*Sam*.28. **Maar** Bekker **spot daar mede / zeggende**; *p* wat is 't geene dat spookt? de Duyvel zeydt men in des menschen schijn; waarom de Duyvel? zijn dan de Engelen alle doodt? van den Duyvel leestmen dat maer eens, en noch oneigentlijk, of immers niet dat hy in uitterlijke schijn tot onsen Heere quam, hoe heeft het dan de Duyvel nu so drok, dat hy in de tijdt des N. Test. dus dikmaals in so veel plaatsen van de gansche wereldt spookt? hoe komt het, dat wy zo selden de Engelen en zo menigmaal den Duyvel sien? laat Godt dien vervloekten rekel om een kleinigheidt, en dat dagelijks uit den bant springen, om een deel nietige cabriolen te maken, en dit dan noch te doen voor 't een of 't ander suffend besjen, of onbedreven jongen, of een man als een kindt, of eenigen anderen slechten bloedt; verhevene verstanden en doorsichtige oogen sien hem so niet spoken. De Apostelen sijn geweest luyden sonder opvoeding, uit het geringste volk der Jooden, zy scheenen in 't begin, niet wijser dan de rest. *q* De ziel is dan al, daarse blijven sal; dat most de Duyvel ook wel weeten, is hy sulken Schrift-geleerden, als gy meint. Wel waar sijn dan Godts Engelen nu? of passen die niet beter op? houdt men in haar leger ontrent de gene, die Godt vreesen, dan geen wacht? het schrik-spook mocht den rijken brasser haalen, maar Lazarus droegen de Engelen ten hemel op.

8. **De** Schrift **zegt / dat de** Slang **in den Paradijse als de listigste van** al 't gedierte des veldts sprak tot Eva, **en haar verleyde / zo datse at van de verboden vrucht** Gen. 3. **en Paulus zegt dat de** slang door haar arglistigheidt Eva bedrogen heeft, 2. Cor. 11. vers 3. **en elders staat dat de** oude slang genaemt wordt Duyvel, en Satanas, die de geheele wereldt verleydt, Openb.

p 2. Boek Kap. 27. §.700. &c. pag. 583. &c. *q* Ibid §. 707. pag. 590.

Openb. 12. vers 9. **Zo dat de Duyvel door dese slang gesproken heeft. Maar** Bekker **spreekt hier zeer bespottelijk van / en stelt het voor ter belacching / seggende** r Daar kan geen listigheidt zijn, daar geen verstandt is; des isset onbegrijplijk, wat reden dat een vrouw mensch hebben konde, om te seggen, gelijk Eva, *de slang*, dat is, een dom beest, *heeft my bedrogen, dat ik at*; zeydmen, dat den Duyvel door de slang sprak; zo schijnt, dat hy een lichaam van een beest kan aandoen, en inneemen, en daar door spreeken; had de Duyvel tong en stem van doen, om met de mensch te spreeken? en most hy die dan leenen van de slang? wat reden geef'ter Moses af? de listigheidt, waarin dit beest al d'andere te boven ging; dat komt op't verstandt aan, en niet op de spraak; maar wat verstandt heeft een beest? en van de listigheidt der slangen weetmen minst; gelijk't verstandt de slang ontbreekt, zy deugt noch alsо weinig tot de spraak; koos de Duyyel dan de slang, om datse listig was tot spreeken; wat hielp het, zo de selve ook niet spraaksaam was; de listigheidt had hy buyten twijffel aan hem selven wel, maar niet de spraak; daar toe was een lichaam van doen, waarom nam hy dan geen exter of papegaey, die tong en stem heeft, om te spreeken? waarom ook het lichaam niet veel liever van een aap, die den mensche meest gelijkt? Geen ongelijker lichaam van gestalte dan de slang, by dat van de mensch. Het is dan geensins te begrijpen, waarom dat de Duyvel door de slang (daar zo veel keurs van bequaamer schepsels was) de vrouw toe-spreeken en bedriegen kon. Stelt nu evenwel, dat de Duyvel door de slang sprak, en ziet, of Godt dan wel oit een zo grooten wonder heeft gedaan? twe duysend jaaren en noch meer had de wereldt al gestaan, eer oit een beest door

r 2. Boek Kap. 17. §. 532. &c, pag. 433. &c.

Godts in-geven heeft gesprooken; en de Duyvel geeft aanstondts (wanneer de Schepper pas zijn werk voleyndigt heeft) noch grooter proeve van de kunst; waarom zeg ik, grooter? Vergelijkt my Bileams Ezel eens met dese slang; De slang mocht so listig zijn, en den Ezel so bot, alsse waren; noch die listigheidt vorderde, noch die bottigheidt hinderde in't minst aan de spraak; die dan 't lichaam en de leden van een beest tot de spraak gebruyken wil, toont so veel te grooter kunst, als het gene hy daar toe gebruykt, min bequaam is; gelijk het grooter kunst is, op een reddeloos speeltuig voys te maken, als op een dat wel gestelt is; Nu en sal my niemant loochenen, dat een Ezel minder onbequaam is, om te spreeken, dan de slang: want die heeft noch een krachtig geluyd; dese niets dan een gesiffel en geblaas. Waar wil dit nu dan heen? Ik weet het niet; van twe wonderen is het grootste, dat een slang noch eerder dan een Ezel spreekt. Ik voeg hier nu noch by, dat de Duyvel ongelijk meer geestigheidt in het spreeken door de slang heeft betoont, dan Godt selfs door den Ezel, behoudens de eere der eerbiedigste Majesteyt; want die sprak slechts als een slaaf; *ben ik niet uw Ezelinne.* Maar de slang stelt sich meesterlijk in, niet alleenlijk tegen de vrouw, maar self tegen Godt; de reden van de Ezelin was slechts een klachte over 't ongelijk; maar de slang spreekt by wege van een beter onderricht; Ziet dan eens, hoe groot des Duyvels wonderdaaden zijn, die een verwaten schepsel is, boven die van Godt de Schepper selfs, indien men wil, dat de Duyvel door de slang gesprooken heeft. Waarom wordt hier ook niet geseydt, de Satan, of de Duyvel opende de mondt der slang? dan haddemen versekert kunnen zijn, dat de Duyvel sulken baas is, die de beesten, zelfs de stemmeloose slangen, kan doen spreeken; maer men stelt aanstondts vast, dat het Duyvels werk was, al even

eens of de Duyvel door verscheyde proeven dies tijdts al bekent geweest mocht zijn, van sulke wonderen te kunnen doen, sonder dat het allerminste kon gemerkt worden, uit Moses gansch verhaal van de Schepping tot hier toe, dat 'er Duyvel in de wereldt was; gy ziet wel, neemt het vry, zo als gy wilt, 't geen dat 'er gesseydt wordt, kan niet eygentlijk van de slang, noch van de Duyvel, noch van beyden verstaan worden; de Historie, alles na de letter opgenomen, kan niet waar zijn; zo als 't Moses hier verhaalt, zo was 't de slang, die de oorsprong van de sonde was, die 't echter niet doen kon. Buyten twijffel had Moses reden, na den tijdt wanneer hy schreef, en na den staat van het volk in sulken tijdt, om het gansch verhaal onder sulk bedrijf van een slang te verbeelden; al en past het werk de slangen niet: nochtans die iet wil schilderen, brengt-'er sulke streeken en coleuren toe, als het zinnebeeldt vereyscht. Maar te denken dat de Duyvel waarlijk door de slang gesprooken, of sulken redenvoering met de vrouw gehouden heeft, schoon ik het eertijdts als een ander heb gelooft, zo geloof ik het nu niet meer; die dan meint dat ik in desen al te ongeloovig ben, die gaa noch wat verder met my, en hy zal wel sien, dat wy maar al te licht-geloovig zijn geweest. **Ziet daar een bespotting van de Historie van den val / en van de verleyding door de Duyvel zo bitter en smadig / zo lasterlijk en Atheistisch / als oit mensch voortgebracht heeft.**

9. **De** Schrift **zegt / dat de** Satan opstondt tegen Israel, en hy porde David aan, dat hy Israel tellen soude. 1.*Chron*.21. *vers* 1. **Doch** Bekker **spreekt hier van gansch spottelijk / en smadelijk; zeggende.** *s* 't Moet den Duyvel niet toegeschreven worden, dat hy David aanporde, want van Godt, die niemant aenport ten

 quade,

s 2.Boek Kap.19. §.562-566. pag.457--462.

quade, wordt geseydt, hy porde David aan, aenporren en aenporren is een, de taal is even eens; gy zult zeggen, ook Absaloms bloedschandig by-slapen wordt Godt toegeschreven, *ik zal deze zaak doen*, zegt Godt; maer zeyd Hy ook, *ik zal by uwe wijven liggen*? 't geen Absalom gedaan heeft? Maar hoe gaf de Duyvel David dat in? heeft hy hem uitwendig of inwendig daar toe aengeport? In uitterlijke schijn des lichaams? dit most dan 't eenigste exempel in den Bybel zijn, daar zulks eenigsins gemeld wordt; men leest nergens 't allerminste bewijs in Godes Woordt, dat de Duyvel oit met de menschen in lichaamlijken schijn gesprooken heeft. Wilmen 't nu inwendig hebben, zo mostmen eerst de redenen wederleggen, waarom ik niet geloof, dat een Geest sonder behulp van lidt of lichaam spreeken kan. Zalmen dan om zo kleinen oorsaak zeggen, dat de Duyvel uit ter hellen te Jerusalem gekomen zy, om den Koning te overreden; zonder datmen eerst eens overslach make, wat 'er al werks aan vast is, om dat zo te doen? Want hoe? maakt den Satan zo toe, zo als gy wilt; in wat gedaante meenje wel, dat hy mach verscheenen zijn? Van een slang? of van eenig ander beest? David wist al wel, dat die niet en spreekt. Van een mensch? hoe dan? als vriendt of vyandt van de man? Als een Engel des lichts? Waarom staat'er dan niet by, dat hy niet met eygen gedaante verscheen, die met eygen naam genoemt wordt? Was het ook in een vyandelijke of vervaarlijke schijn? waarom heeft hy hem dan meer gelooft, dan Joab, die hem ten besten gunde? Schildert hem zo als gy wilt, en bewijst dat hy 't kan doen. Het was een Satan, die David aenporde, om het volk te tellen. Maer was David sonder vyanden op aerde, dat'er een uit de hel most komen, om hem quaden raedt te geven? Was het in zijn eygen hof al klaer? Zekerlijk, alle Achitophels hadden sich noch niet verhangen; of hy had'er wel nieuwe

nieuwe onder sijn eygen Zoonen gevonden; menschelijk vermogen was voor al genoch, om David hier te stooten, daar hy weesen wilde; geen Duyvels in-geven of aendrijven behoefde dat te doen. **Hoe zoude eenig spotter dese Historie vinniger en verachtelijker te spot stellen / en doen uitlacchen?**

10. **De** Schrift **verhaalt de Historie / hoe de Satan op Godts toe-latende voorzienigheidt /** Job **heeft geplaagt / met hem te berooven van al zijn goedt / van alle zijn kinderen / en van zijn gesondtheidt des lichaams /** slaande hem met boose zweeren van zijn voetzoole aan tot zijn schedel toe, *Job* 1. *en* 2. **Maar** Bekker **zoekt de geloofwaerdigheidt van dat verhaal / aangaande des Duyvels werk / door zijn bespotting buyten crediet te brengen; zeggende.** *t* Wie maakte Job de runderen en ezelen afhandig? de Duyvelen? neen; Sabeers; wie warense, die hem de kameelen roofden? de Chaldeers; waar ontstak het vuur, dat de schapen met de jongens verbrande? quam dat van den Duyvel uit de hel? neen; maar Godts vyer viel uit den hemel? Wie stiet het huys onder de voet? De Duyvel met sijn boks-voeten, en Satyrs-hoornen? Neen; maar een groote windt. Wat zeydt het boose wijf? na haar gevoelen was het Godt, en niet de Duyvel die het haar deede; een wijf zo onverstandig als dat was, soude heden so verstandig niet meer spreeken, terwijl men alles wat 'er quaadts of vremdts gebeurt, terstondt den Duyvel toe-schrijft, als of 'er Godt geen raadt toe wiste. Ja wel, doch Godt ten voorste; maar de Duyvel door toelaating van Godt. Is 't mogelijk, waren gansche hoopen van gewapende Sabeers en Chaldeers, dan geen domme schapen, of weerloose jongers magtig, haddense daar toe de hulp des Duyvels noch van doen? Den hemel zal hy sich wel wachten oit so na te ko-

t 2. Boek Kap. 21. §. 595--607. pag. 485--496.

komen, dat hy als *Prometheus* Godt ſijn vuur onthaale? Voorts hy mach ſo windig zijn, als hy wil, Godt ſal hem in zijn ſchat-kameren niet laten, om den windt daer uit voort te brengen; De woorden, *verſchoon alleenlijk zijn leven*, kunnen aldus vertaelt worden, *maar let op zijn gemoedt*; Ik wil wel eens ſien, wie my deſe verklaaring en vertaling, als ik die vaſt wil houden, ontwringen zal; hoewel ik noch daarom niet ſou verlegen ſtaan; daar tegens zal ik hem, die 't my betwiſt, in de uitterſte verlegentheidt brengen, te weeten, om my eens te ſeggen, hoe ſich Godt van den Duyvel ophitſen laat, en nochtans in des Duyvels macht niet en is. Maar als 't al gezeydt is, was'er zo veel omſlags wel van noode? want wie kan ontkennen, dat dit ganſche verhaal, aangaande Job, met verbloemde redenen, na den ſtijl des ouden tijdts, is opgeſchikt; om meerder indruk van zo merkelijken voorval op des Leeſers hert te geven; zo wordt de ſaak in 't vertellen met omſtandigheden bekleedt, die ſo niet geſchiedt en zijn, als de letter mede brengt. Of zoude iemant ſo dwaaslijk van Godt kunnen denken; dat hy den Satan, dien helſchen bandt-rekel, eerſt de wereldt zal laten doorſlenteren, en dat meer dan eens; en daarna noch onder ſijn oogen laten komen, een gemeenſaam praatje met Hem maken, als of ſe groote maats te ſaamen waren? Zal ſich Godt dan van den Duyvel ophitſen laaten? wat ſchuldt had dan onſe eerſte moeder Eva. Wat had Hy dan David zo zwaar te ſtraffen, indien Hy ſich zelfs, alſo wel als David, van den Satan overreden laat?

11. De Schrift verhaalt/ hoe de Duyvel Christus verſocht heeft / zeggende/ zo gy Godts Zoone zijt/ zegt dat deſe ſteenen brooden worden; en hoe hy Christus mede nam na de Heylige Stadt/ en hem ſtelde op de tinne des Tempels/ en tot Hem zeyde/ indien gy Godts Zoon zijt/ werpt u nederwaart: want

daar

daar is geschreben/ enz. en hoe Hy Hem op eenen seer hoogen berg nam/ en Hem toonde alle de Koninkrijken der wereldt/ en haar Heerlijkheidt enz. Math. 4. Maar Bekker zoekt met zijn bespottingen die gansche Historie na de letter ongelooflijk te maken/ als zijnde maar een puure inbeelding van Christus/ zeggende; *v* Ik sie 't gemeen gevoelen niet gemaklijker te wederleggen, dan dat ik 't na de letter neem. Stelt eens dat de Duyvel hier selfs in het strijd-perk tegen Jesus treedt, op hoop van hem als den tweden Adam te verleyden, gelijk hy aan den eersten heeft gedaan; dese diepsinnige, hoog-geleerde, wel ervarene zeer voorzienige Doctor Satan, is nu noch zo bot, dat hy Christus niet en kent; hy seydt, *zo gy Godts Zoone zijt*, hy heeft de klokke gehoort, maar en wist niet niet, waarse hing. Plompe Duyvel als gy zijt; meint gy dat Godts Zoon noch plomper is dan gy? Zal hy wel Godts Zoon zijn, die sich van den Duyvel laat bedriegen? Zal Godts eygen Zoon niet weten, wien zijn Vader over alle Koninkrijken deser wereldt heeft gestelt? zal hy daar den Duyvel een goedt woordt om-geven, ik zwijge, nedervallende hem aanbidden? ziet daar desen wijsen Duyvel, die in dit bedrijf betoont heeft, dat hy gauw is, om met de Schriftuur om te gaan; want dit is 't bewijs, datmen daar voornaamlijk toe-neemt. Heeft hy Christus waerlijk met zijn lichaam op des Tempels hoogste dak gevoert, zo hebben 't duysenden van menschen moeten sien; Of is 't by nacht geschiedt; echter dat staat 'er niet; Maar doe hy Hem alle Koninkrijken van den berg liet sien; was 't buyten twijffel licht schoon dag; Maar zegt my eens, die de wereldt meest bereyst hebben, die de Alpes enz. beklommen hebt, hoe veel Koninkrijken hebt gy daar wel kunnen sien? Maar siet hier wederom een grooter won-

v 2. Boek Kap. 18. §. 552. &c. pag. 449. &c.

wonder, dan Godt zelfs op ſulken wijſe gedaan heeft; Hy toonde Moſes een van de kleinſte Koninkrijken, het Landt Kanaan, van een berg, maar de Duyvel toonde teffens alle Koninkrijken van de wereldt; Noch nader; was den aardtbodem toen niet rondt, gelijk hy noch is? Hoe konde hy dan vertoonen, en dat in een oogenblik, de Koninkrijken die aan d'andere zyde van den aart-kloot waren? Of had den Duyvel konſt-glaſen, waar mede hy 't geen verre af was, en achter de rug, konde naby en recht voor oogen brengen; Zo moeſt het inſgelijks met al de Heerlijkheidt der Koninkrijken gaan; de Koninklijke ſchatten, hun Hofſtoet, wapening en diergelijk, is meeſt al binnen muurs, en onder; om die te ſien, heeft men op de bergen niet te klimmen, maar daar af. **Dus wil** Bekker **al ſpottende ſeggen / dat de Hiſtorie niet waar is / zo als zy beſchreven wordt; dit doet de Atheïſten lacchen in de vuyſt / ja zy ſullen uitbarſten in vrolijk gejuych; 't welk hy niet zal hinderen / al komt hy daar na zijn eygen droom of phantaſye voorhouden / die in de Schrift niet en ſtaat / zeggende;** Godt wilde, dat zijn Zoon den Duyvel eens verbeelden ſoude, hy zach, zo als hem docht, den verſoeker komen, die hem dus en ſo tot den afval ſocht te brengen; **te meer / dewijl hy aldus ſpottende voortgaat / tegen het verhaal van den Euangeliſt;** zoude die vervloekte Duyvel Godts eygen Zoon op ſulken wijſe aangeſproken hebben? heeft oit goeden Engel iemant ſo van d'eene plaats na d'ander vervoert, daar hy niet weeſen wilde? d'Engelen hebben noit, zo veel men leeſt, tot Chriſtus, maar altijdt ſlechts van Hem tot andere geſprooken; hoe komt een helſch gevangen dan aan de eer, dat hy zelfs zijnen grooten Rechter, zo vry, zo ſtout, zo onverdraaglijk verwaand toeſpreeken derf? Is 't geen wonder, dat de menſchen ſulken eere ſtellen in het vechten met een vyandt, die geboeyt en geketent

tent is; of geen vyandt in de wereldt voor den mensch vinden kunnen, zo der geen uit de gevankenis gehaalt, of ten minsten uit-gelaaten wordt?

12. De Schrift verhaalt/ dat Christus eenen man genas/ in welke veele Duyvelen/ ja een Legioen van Duyvelen was/ en dat Christus die Duyvelen uit drijvende/ deselve op haar versoek toeliet te vaaren in een kudde zwijnen/ die daar op in de Zee van de steylte neerstortteden. Marc. 5. 1--17. Luc. 8. vers 6-39. Maar Bekker spot met dit uitwerpen van Duyvelen/ en wil door zijn bespottingen doen geloven/ dat het maar inbeeldingen waren van een uitzinnigen/ zeggende; x Christus zeyde, *onreine Geest, gaa uit van desen mensch*, dat sprak hy, als een ander ook wel doet, iemant voor eerst in zijn inbeelding, van dat hem dit of dat van binnen quelt, wat toe-gevende, om hem daar af te verlossen, 't was zo veel te zeggen, als, *boose quelling verlaat desen mensche*; wiltmen dat (*mijn Naam is Legio: want onzer zijn veele*) op de geesten passen; hoe zalmen die by namen onderscheyden, indien elk rot, een goedt getal uitmakende, *Legio* heet? waar toe is doch de naam, zo die het een van het ander niet onderscheydt? Maar dese man, hebbende zijn hooft vol muyse-nesten, gelooft, dat die vol Duyvels zijn, en dat hem de naam *Legio* wel toe-behoort: want de Duyvelen en past dat antwoordt niet, want sy mosten seggen, *onze*, en niet *mijn* naam is zo. Ook pastse niet op een voor allen, die als 't hooft van d'andere konde geweest zijn; want wat zeggen soude dat zijn; zo een Kapiteyn gevraagt zijnde, hoe heetje, zoude antwoorden, ik heet Compagnie, of een Colonel, ik heet Regiment, of een Brigadier, ik heet Brigade? Daar staat wel, *de man die het Legioen gehad had*, maar daar uit volgt geensins, dat het niet by inbeel-

x 2. Boek Kap. 24. §. 654, 657--661, pag. 538, 540-544.

beelding, maar in waarheidt alſo was; wy zelf zijn zo gewoon te ſpreeken: want gelijk men menſchen vint, die zich vaſtelijk inbeelden, datſe 't een of 't ander levendig dier in haar lichaam hebben, zo zullen wy haar dikwils volgens die inbeelding ook ſo noemen, als de man met den exter in ſijn lijf, de man met de trommel in ſijn hooft, de man ſonder ingewand, enz. Maer neemt dit hier eens, dat het Duyvels waren, die zo ſpraken en baden, *gebiedt ons niet, in den afgrondt heen te vaaren, zend ons in de kudde zwijnen*; zo ſtondt het by haer vaſt, datſe na den afgrondt moſten, wanneerſe geen verblijf meer op Aarde hadden. Wonderlijke dingen, dat de gevangens dus by menigten vau Legioenen uit de hel gelaten worden, om de arme menſchen lang en veel te plagen: want het op dien eenen of twe niet aenquam, die van een of ſeven, of een Legioen beſeten waren. Ook laet geen Richter iemant uit de Kerker buyten noodt, veel min zal dat den Richter der Engelen en menſchen doen: Maar wat noodt was het, zo hy dien eenen Man voor een tijdt kaſtyden wil, op het minſte dry duyſend Duyvels uit de hel te laten? Een der zelven alleen maekte het Paulus, die zo veel grooter man was, dan deſen armen bloedt, al zuur genoch. Wat wonnen de Duyvelen toch uit, met in de zwijnen te varen? Wanneer de verkens allegaer verdronken waren, waar vlogen doe de Duyvels heen? heeft haer Jeſus langer tijdt gegunt, dan zy zelfs begeert hadden, dat denk ik niet; zo hy den Duyvel een geeſſel in 't byſonder ſchuldig is, hy ſtelt hem heel kort dag; 't is doch 't gemeen gevoelen ook, dat hy hem eer binnen tijdts, als laeter op ſijn dak zal komen. De man was van Duyvels verloſt, wanneer hem die uit ſijn hooft gedreven waren, daar te vooren zijn onverſtandt was, dat hy door en door vol Duyvelen was; *de Duyvelen voeren in de twe duyſend zwijnen*; dat is, 't beliefde Chriſtus de verkens met al

zul-

zulken tuymel-geest te plagen; en dus verklein ik zeker het mirakel niet; alſo ik niet kan zien, dat het meer is, den gevangen 't een gat uit, en het ander in te jagen, dan de menſch van de zwaerſte razerny te verloſſen, en het vee daer mede te plagen.

13. **De** H. Schrift **verhaalt van een door den Duyvel beſetene/ die maan-ziek was/ uit wien de Diſcipelen den Duyvel niet konden uitwerpen; maar Christus beval die** ſtomme en doove geeſt, gaet uit van hem, ende komt in hem niet meer; **en hy zeyde tegen zijn Diſcipelen/** dit geſlacht vaart niet uit, dan door bidden en vaſten. *Math.* 17. *Marc.* 9. *Luc.* 9. **Maar** Bekker **gebruykt veele ſpot-redenen tegen deſe Hiſtorie/ om elk te doen lacchen/ en geen Duyvel of uitwerping van een Duyvel te erkennen/ zeggende.** *y* De Schrift voegt zich na de vooroordeelen en 't gemeen gevoelen der Jooden; het zy dan, dat hy maan-ziek of beſeten wordt genoemt, dat zeydt niet, dat de maan daer iets toe deede, of dat zich de Duyvel daarin mengde; maer wel dat de menſchen dat geloofden, en om datſe het geloofden, ook ſo ſpraken; en om dat elk een zo ſprak, ſprak een ander zo, ſchoon hy beter wiſt..... De maan is geen onreine Geeſt; zo 't hem dan de Maan gedaan heeft, zo is de Duyvel buyten ſchuldt; neen zegt gy, maar de maan en Duyvel gaen ſamen; maer zeg my dan, wat was'er van de Maan, en wat was van den booſen geeſt.... *l.* 't Mocht wel ſulken ſiekte weeſen, die zich op zekere tijden der Maan verhief, en de Duyvel daar op paſſende zich daer by ſchikken, om den armen lijder op ſijn zwakſt, noch meer te plagen; ik beken, datmen my dat al over 30 of 40 jaren heeft geleert; en noch moet ik vragen, of dat allegaer die eene Duyvel doet? zo moet hy dan wel een *Weete-veel*, dat is een rechte

De-

y 2. Boek Kap. 25. §. 668. &c. pag. 551. &c.

Dæmon weesen; die zo wel weet, waer de menschen door de gansche wijde wereldt maen-ziek zijn; Indien 't besondere Duyvels zijn, hoe loopen die zo dik, dat-'er de wereldt vol af is (want het met de maen-zieken niet alleen te doen is) en dat geduurig aan, zonder eens de hel, daer zy in gevangen zijn, leeg te loopen? Doch in ernst eens van de Maan gesprooken.... Men dient wel te zeggen, of het is de wassende of afgaende Maen, die de menschen maen-ziek maekt; ik mein datmen de maen ongelijk doet, de ziekten in plaets der gesondtheidt, na haer noemende; men moest den lijder maen-gesont noemen. . Doch zo een boose geest op sulke menschen loert, die by tijden zieker zijn; ik acht hem boos genoch, om den kortsten tijdt (binnen welken zich de ziekten keeren) liever als den langsten waer te nemen: want hoe hy dikmael 'er beurten heeft, hoe hy ook meer quaeds doen kan; zo most hy zich by de koorts dan vleyen, dan had hy drokker werk, gemerkt geduurig meer menschen aen de koorts gaen, dan maen-ziek zijn. Laet sien, of de maen-zieken, zo der zijn, alle teffens op eenen zelfden tijdt het quaetst hebben. Maendt-ziekten zijn daerom geen maen-ziekten; of de maendelijke verandering der vrouwen most haer alle t'effens t'eener stonde overkomen; daer men weet, dat'er niet een uur van de maend is, of daer zijn'er eenige aen vast; zo is 't ook met de koorts; die noit van de koorts gehoort had, maer veel van de boose geesten, zoude die niet veel waerschijnlijker denken, dat die quale sulken oorsaek had? zekerlijk de dardendaegsche koorts is insonderheidt zodanig; zo men die ook onder de boose geesten stellen wil, zo heb ik al voor 34 jaar bevonden, dat dit geslacht niet uit en vaert, dan door bidden en door vasten; Ik zeg 't in goeden ernst; **Doet hier by/ dat hy elders zegt**; z Dese en diergelijke dingen komen my zo ongesouten voor,

z 2. Boek Kap. 31. §. 777. pag. 645.

voor, dat ik my bezwaerlijk kan bedwingen, of ik moet schier lacchen in 't midden van den meesten ernst; lacchen echter, dat de droefheidt dus verkropt, daar na te meer verzwaert.

14. De Schrift beschrijft ons den helschen vyandt, de Duyvel, als vreeslijk voor den mensch, als een tegenparty, moordenaar, een briessende leeuw, den grooten draak, de oude slang, die ons soekt te ziften als de tarw, te verleyden, te bedriegen, ja te verslinden, tegen welken wy met nuchterheidt moeten waaken, en stryden met de gansche wapen-rusting Godts, 1.Pet.5. vers 8.9. Openb 12. vers 9. Eph. 6. vers 10.11.12. 2.Cor.11. vers 3. Joh.8. v. 44. 2. Tim. 2. vers 26. Maar Bekker spreekt van den Duyvel enkel, gelijk de spotters, die voor geen Duyvel vreesen, en nochtans wegens haar godloosheidt al in zijn strikken zijn, ja van hem verblindt, verovert en verleydt zijn; Want zo spreekt hy van hem, *a* laet Godt den Satan dien helschen band rekel de wereldt doorslenneren? en dat meer dan eens; *b* hoe loopen de Duyvels zo dik, dat'er de wereldt vol van is, zonder eens de hel leeg te loopen? *c* Laet Godt dien vervloekten rekel, om een kleinigheidt, daaglijks uit den bandt springen, om een deel nietige cabriolen op der aarde te maken? *d* De Duyvel sal over my niet klagen, dat ik sijn verstandt betwist; nochtans zonder hem verlof te vragen, wil ik seggen, dat hy voor al geen God-geleerde is: ik gaa ondersoeken, wat geleertheidt in den dommen Duyvel steekt? *e* Laat Godt dit alles den Duyvel toe? Hoe na zou 't wel waar weesen, 't geen men leest, dat die grootsche gek tegen Zions Koning van sijn vermogen zwetste, dat alle

a 2. Boek Kap. 21. §. 607. pag. 495. *b* 2. Boek Kap. 25. §. 669. pag. 552. *c* 2. Boek Kap. 27. §. 703. pag. 585. *d* 2. Boek Kap. 28. §. 714. pag. 597. *e* Kap. 29. §. 733. 734. pag. 613.

alle Koninkrijken hem gegeven waren? hoe plomp dat hier de Duyvel loog, hy zeid 'er niet te veel aan, zomen 't al glooft, watmen van zijn groot vermogen zeidt; Godts eygen Zoon moet maer een leer-jongen by hem zijn (met eerbiedigheidt zy dat hier gemeld) zo 't waer is, dat hy doen kan, 't geen hem na-gegeven wordt. *f* Daer is ganſch geen reden, om den Duyvel hier in 't ſpel te brengen... *g* de zin vloeyt gemaklijker, dan den Duyvel hier in 't ſpel te brengen? *h* Het eerſte woordt ziet op den *baas* van 't ſpel (om zo te ſpreecken) de vier op de *ſpeelders*, en de twe laatſte op het *ſpeelen*. *i* Merkt mijn Leeſer niet, datmen den Duyvel noodeloos in 't ſpel brengt? *k* Ik ondervind aan my zelf, dat het waer is 't geen ik van des Duyvels klein verſtandt en onvermogen ſchrijve; hoe, heeft die booſe geeſt in 't minſte niet geweeten van dit mijn beſtaen? of heeft hy noit in al dien tijdt gemerkt, dat ik beſig ben, om hem de kroon van 't hooft te rukken, en zijn throon in het vuur te ſchuppen? Ik ben hem nochtans niet op het onvoorſienſt op 't lijf gevallen, maer lang gedreigt, noch 'k heb niet door bedekte wegen op hem aengeleyt, maer opentlijk, zo dat het al de wereldt weet; de Duyvel die ik dus bevechte, en weet'er zelf niet af; of weet hy 't wel, hoe lijd die geeſt der boosheidt en der hovaerdy zulken hoon? *Hoe laat hy my met vrede dus begaan? Ik zie noch hoor hem niet.* Ik ſchrik voor ſchim noch ſpook... *l* Ik wilde den Duyvel, dien ik buyten de hel over-al geſocht, en niet gevonden heb, ook met eenen beroven van zijn beeldt, dat hy in der menſchen herſſens heeft. *m* Ik ſtel buyten twijffel, dat het grootſte deel der Leeſers ſullen meinen, dat ik my met dit ſchrijven grootelijks beſon-

f Kap. 26. §. 679. pag. 562. *g* Ibid §. 683. p. 565. *h* 2. Boek Kap. 30. §. 751. pag. 629. *i* Ibid §. 755. pag. 634. *k* Kap. 31. §. 774. pag. 651. *l* Kap. 32. §. 775. pag. 652. *m* Betoverde Wereldt. Aan den Leeſer op het eynde.

sondige, doch dat zal alleenlijk weesen, om dat ik, na haar oordeel, al te weinig van den Duyvel houde: want het is alreedts zo verre gekomen, datmen het schier godvruchtigheidt gelooft te zijn, veel wonders aan den Duyvel toe te schrijven; dat is nu godzaligheidt, zo iemant van herten Godt vreest, dat die ook den Duyvel vreese; zo niet, men houdt hem voor een *Atheist*, om dat hy niet kan gelooven, dat'er twe Goden zijn, d'een goedt en d'ander quaadt; dese mein ik datmen met veel grooter recht de naam van *Ditheisten*, dat is, die twe Goden geloven, geven mocht; wiltmen my ter oorsaak van mijn gevoelen een nieuwe naam geven, ik mach lijden, dat het *Monotheist* mach zijn, dat is, die maar eenen Godt geloove. Ik vrees veel min hem (**den Duyvel**) die over geen van beyde, over ziel noch lichaam macht heeft; noch ook en vrees ik het oordeel van die voor hem pleyten: maar indien hy sulken Godt is, hy twiste voor hem selve, en dat tegen *My*, om dat ik zijnen Altaar omgeworpen heb; ik heb desen Goliat dus aangegrepen; *Laat zien, wie dat hem helpen zal.*

15. **De** Schrift **zegt / dat'er zijn Toveraars / Toveressen / Duyvels-konstenaars / die den Duyvelen na-hoereeren / Duyvels-konsten / Toveryen / Waarseggeryen / die omgaan met waarseggende geesten / den waarseggenden geest vragen / om iemant te doen van den dooden opkomen; en datmen zulke menschen moet steenigen / en niet laten leven / maar uitroeyen** / *Levit.* 19. *vers* 31. *Levit.* 20. *vers* 6. 27. *Deut.* 18. *vers* 11. 1. *Sam.* 28. *&c.* **Maar** Bekker **spot met alle eygentlijke Tovery / Toveraars / en Duyvels-konstenaars / op datmen van de selve niet meer geloove / dan de Atheisten / en nieuwe Sadduceen; want zo spreekt hy**; *n* Laet haer eens seggen, waer 't ver-

n 2. Boek Kap. 30. § 747. 748. 755. pag 626. 627. 533.

verbondt uit ontstaet, dat de mensch in desen met de Duyvel maekt; wie van beiden is het, die den anderen daer toe aensoekt, de Duyvel of de Mensch? En om daer toe te komen, hoe vindense malkander? Voorts als zy dan malkanderen gevonden hebben, wat is'er uitgevonden? Een middel, 't zy voor den Duyvel, om den mensche ter helle te voeren, of voor den mensch, om daer eerder in te komen, dan misschien anders soude geschiedt zijn. Maer wat den Duyvel aengaet, heeft hy een verbondt van noode, om geselschap in de hel te krijgen? En wat den armen mensch betreft, heeft die sulken vermaak, om met een besemstok uit de schoorsteen te vliegen; 's nacht op een stinkenden bok na 's Duyvels School te rijden; hem voor sijn achterste te kussen?.. Waer leest gy oit van sulk verbondt des Duyvels in de Schrift; zelfs den naem van Toveraer of Tovery in dien zin, dat de menschen iet door kracht des Duyvels doen, zalmen daer so licht niet vinden; die namen, Toveraars, Toveressen, Toverye staen in den Duytschen Bybel te leesen; maer nergens staet'er by, datmen door die woorden sulks alsmen voorgeeft, verstaen moet, te weeten, dat de menschen dingen, de natuur te boven gaende, door de kracht des Duyvels doen... zeg my nu eens lieve Leeser, zo de Schrift van Toveraers en Toverye spreekt, door welk van alle de voornoemde woorden in 't Hebreusch of Grieks ons dat bekent wordt?

Ziet daar nu / Leeser, **een** twede **generaal** Bewijs, **van dat dit Boek van** Bekker, **zijn** Betoverde Wereldt, **is een grouwlijk en gansch verfoejelijk Boek / genomen van alle de railjeryen / spotteryen / en belacchingen / welke hy daarin voortbrengt / niet tegen menschen / tegen de Oversetters / en andere / waar van hier na / maar tegen het Woordt Godts / tegen dessels verhaal / en beschrijvingen. Gy hebt daar zijn Godslasterlijke en zeer smadelijke bespottin-**

tingen gehoort / ontrent 't geen de Heylige Geest in het woordt heeft voorgedragen; gelijkt desen mensch na een Rechtzinnig Leeraar / na een vroom mensch / na een Christen? of na een vileyne spotter / die in een gestoelte zit by de Profaane Esaus en Ismaels, en Rabsakee's? Is niet zijn taal recht-eenderley met die van de hedensdaagsche Sadduceen / Vry-geesten / en Atheisten? Gewis die taal is uit de heylloose menschen te bekent geworden / dan dat wy die uit 't zijn Afdoodische spreeken niet kennen zouden; 't is eenderley geest / eenderley gevoelen / en eenderley oogmerk / naamlijk / datmen niet moet geloven / dat eenige geesten / goede of quaade / in dese wereldt iets doen / of werken; Dit zagen alle Atheisten geern beweezen / en aangenoomen onder de menschen / op dat zy te geruster mogen zijn in haar geforceerde inbeelding / dat'er geen Godt en is; Dit is dan mijn Argument, Een boek / dat vol is van vergiftig spotten / en schimpen / en scharssen / en dat direct tegen de Heylige Schrift / het onfeylbaar Woordt / den Regel van ons geloof en leven / dat is een vervloekt / versoejelijk en yselijk boek / waerdig om ten vuure gedoemt / en uitgeroept te worden. Nu zodanig is 't boek van Bekker, gelijk uit het voorgaande blijkt. Ergo. Dit is nu mijn twede Bewijs tegen dit gansche Boek / 't welk noodzaaklijk zal plaats gegeven en toegestemt worden / van alle / die eenige eerbiedt voor des Heeren Woordt hebben.

HET V. KAPITTEL

Naakte en volle vertooning, van dat *Bekker* zijn voornaame nieuwe gevoelens, in zijn *Betoverde Wereldt* uitgedrukt, gemeen heeft met Atheisten, Sadduceen, Epicureers, Libertijnen en andere Schrift-versmaders, en in 't bysonder met *Thomas Hobbes*, *Benedictus Spinosa*, *Adr. Koerbach*, *David Jorissen* en andere diergelijke.

Nu zal ik gaan aanwijsen / wien Bekker in dese zijne argerlijke stellingen / bysonder ontrent de geesten/goede Engelen / Duyvelen/ Verschijningen/ Toveryen/ en Spookeryen gelijkt; en dan salmen daar uit kunnen en moeten besluyten / dat waarlijk zijn gevoelens ten uittersten versoeyelijk zijn / dewijlse zulke beschermers hebben/ die meest alle zijn Godt-verloochenaars/ Schrift-bestrijders / en Apostaaten.

Om dit te toonen / zal ik een begin maaken van Thomas Hobbes, met wien Bekker zonderling zaamen-stemt / en uit wiens heylloos schrift/ genaamt / Leviathan, hy sommige van zijn dingen schijnt uitgeschreven te hebben / hoewel hy hem niet aan en haalt/noch noemt/wel wetende/dat hy daar door zich selven met zijn gevoelens zeer verdacht en haatelijk zoude maken; want desen Hobbes was een geslagen Atheist / hoewel hy noch wilde schijnen een Godt / en de H. Schrift te erkennen; want ziet dit waren zijn Atheistische Stellingen / welke hy beschermde insonderheidt in dat genoemde boek / waarin Bekker hem noch niet en heeft gevolgt. 1. Dat de zaden en beginselen van een Religie / zijn een vreese van onzichtbaare

baare geesten (hoewel hy geene zodanige erkent) een onkunde van twede oorsaken/een zotten dienst ontrent dingen die wy vreesen/ en een uitlegging van gebeurlijke gevallen/ als Godlijke voortekenen. 2. Dat Godt lichaamlijk is. 3. Dat Moses Godts persoon vertoont heeft/ en zo by wege van vertooning Godt is geweest/ en so de eerste persoon van de dry godlijke persoonen; 3. Dat de ziele na de doodt/voor de dag der opstanding/ niet en is/ en niet en werkt; 4. Dat het eeuwige leven hier op aarde zal genooten worden na de opstanding/ en dat het zelve zal gelijk zijn aan het leven van Adam in het Paradijs/ en dat het aartsche Jerusalem zal weezen de Fortresse van die gelukzaligheidt. 5. Dat de Godloose ook weder op aarde zullen leven/ maar datse het geluk der rechtvaerdige zullen missen/ en dragen lichaamlijke zwarigheden/ en datse eyndelijk zullen sterven een twede doodt. 6. Dat het N. Testament en desselfs geboden geen kracht van wet hebben gekregen/ die tot gehoorsaamheidt verbondt/ dan wanneer Constanstijn de Groote die tot wetten maakte. 7. Dat 'er maar eene Artikel ter zaligheidt nodig is te geloven/ te weeten/ dat Jesus is de Christus; en geen ander naamlijk/ van zijn Godtheidt/ van zijn ampten/ verdiensten/ weldaaden en andere Artikelen/ die tot het Christendom behooren. 8. Dat Godt ook is de oorsaak van quade daaden. 9. Dat de opperste Wet voor ieder een is de Wet der politijke of Souveraine macht/ en dat die voor een godlijke Wet is te houden. 10. Dat geloof en heyligheidt niet door boven-natuurlijke genade ingestort worden/ maar uit natuurlijke oorsaaken voortkomen. 11. Dat de Geboden in de Schrift/ die tot 's menschen goedt eyndigen/ maar raaden zijn/ en niet komen by wege van heerschappy/en bevel-macht. 12. Dat de daaden niet zijn te schatten na de rechtvaerdigheidt of onrecht-

rechtvaerdigheidt / maar na de grootheidt / macht en succes / en hooger of laager krachten. 13. Dat den staat der natuur is een staat des oorlogs / dewijl alle van natuure even gelijk zijn / dat daarom d'een d'ander door een natuurlijke Wet / 't zy met geweldt of bedrog / tracht t'onder te brengen. 14. Dat het eerste natuurlijke recht bestaat in het recht van zelfs bescherming / en dat op allerley wijsen en wegen / zo als hy het verstaat en kan / en tegen alle / wie zy ook zijn / ook tegen de opperste macht. 15. Dat'er geen zekere kennis is van de staat na dit leven. 16. Dat de macht om te leeren / en Sacramenten te bedienen / onmiddelijk resideert in de opperste macht / van welke de Herders en Leeraars die onmiddelijk hebben / als gesondene van de Overheden. 17. Dat de boeken der Schrift worden Canonijk door den Souvereyn. 18. Dat de Propheeten qualijk deeden / met de Koningen te bestraffen. 19. Datmen geen leer moet aanneemen / dan van de Souvereyn / en datmen zijn reden aan hem moet onderwerpen. 20 Dat elk is een Rechter over de Schrift; en dat de Apostel Paulus quam zonder Commissie / en men hem niet behoefde te gelooven. Ziet dit zijn eenige staaltjens / waar uit men kan besluyten / hoedanigen Arch-ketter / en Hooft-Atheist / en Leeraar van Atheisterey desen Hobbes geweest zy.

Om nu klaar te merken / hoe Hobbes en Bekker accordeeren / zo zal ik uit zijn Leviathan ettelijke woorden aanhaalen / waarin Hobbes zijn gevoelen uitdrukt / en wijsen dan de leeser na de woorden van Bekker, boven uitgedrukt / en uit zijn boek beweesen.

1 Hobbes zegt. a In de Heydensche Godsdienst wierden ook de *Satyrs*, *Fauni*, *Nymphen*, en diergelijke meer geëert; en nu ter tijdt is het onervaren volk,

a Leviathan Kap. 2. pag. 14. 15.

volk, noch hedensdaags de gansche wereldt door, met dat gevoelen in-genoomen, dat'er Velt-duyvelen, geesten, spookſels, bullebakken ende toverye zijn. Voor my, wat Toveraars of Toveressen belangt, ik en kan my niet inbeelden, dat haar tovery een daadlijke kracht is, maar nochtans wel, datse rechtvaerdelijk gestraft worden, om datse van haar eygen selven valschelijk gelooven konden, datse iemant zodanigen quaadt zouden kunnen aandoen, als met haar oogmerk overeen-quam. Bekker heeft het zelve gevoelen van spookselen, velt-duyvelen, bulle-bakken, toverye, toveraars en toveressen; ziet boven pag. 32. 46. 52. 53. 100. alleenlijk dat hy de straffe der Toveraars en Toveressen niet voor rechtvaerdig erkent. pag. 54.

2. Hobbes zegt; *b* Het blijkt zo klaar, als de Zon op den middag schijnt, dat de Jooden meinden, dat de luyden die haar op een ongemeene wijse onder haer droegen, met een goeden of quaden Geest beseten waren, zo zeydense, *Joh.* 10. *vers* 20. hy *heeft den Duyvel, en is uitsinnig*, maar andere zeyden, *dat en zijn geen woorden van een besetenen*: uitgenoomen de Secte der Sadduceen, dewelke aan d'andere zyde zo verre quam af te dwaalen, datse niet konden gelooven, dat'er eenige goede of quade geesten waren, ('t welk waarlijk helt, om een *Atheistery* staande te houden) waar door zy dan de luyden, die van een ander gevoelen waren, te meer tergden, om die soort van luyden liever *Dæmoniaci* dan dulle te noemen.... En wat belangt, dat onse Zaligmaker tot de ziekte als tot een persoon spreekt; dat is een gebruyklijke maniere van spreeken geweest; want wordt'er niet gezeydt, *Math.* 8. *vers* 26. dat Christus de winden bestraft heeft? heeft Hy ook de Koorts niet berispt, *Luc.* 4. *vers* 39. nochtans bewijst dit niet, dat de koorts een Duyvel zoude ge-

b Leviathan Kap. 8. pag. 77. 78.

geweest hebben; En nademaal dat'er gezeydt wordt, dat veele van dese Duyvelen Jesus Christus erkenden, zo ist niet nodig, die plaatsen anders uit te leggen, als dat dese dulle menschen erkenden Jesus de Christus te zijn. Bekker schrijft het ook de Jooden toe / datse de dulle noemden besetene met boose geesten; en dat die dulle Christus kenden / en dat de bestraffing van de geesten/was maar als de bestraffing der winden; ziet boven pag. 37. 39. 40. 65.

3. Hobbes zegt; *c* Men zoude hier kunnen vragen, waarom dat onse Zaligmaker, als Hy zodanige persoonen by der handt nam te geneesen, deselve genas, als of het besetene, en niet als of het dulle en uitzinnige menschen waren? Aan dese vragers kan ik geen andere soort van antwoordt geven, dan 't geen gegeven wordt aan de gene, die de Schrift aandringen willen tegen de gene, die beweeren, dat de aarde sich beweegt; De Schriftuur is geschreven, om de menschen het Koninkrijke Godts aan te wijsen, en haar gemoedt te bereyden, om gehoorzame onderdaanen daar van te zijn, latende de wereldt en de Philosophie, om van menschen bedisputeert te worden; of de beweeging van de aarde, of van de zon den dag maakt, of de uitspoorigheden van der menschen passien ontstaan, of van den Duyvelen, dat is al even eens ten aansien van onse gehoorsaamheidt; het welk alleen de zaak is, waarom de Schriftuur geschreven is. Bekker zegt ook / dat de Schrift niet is geschikt / om ons natuurlijke dingen te leeren / noch dat Christus quam om onse doolingen ontrent de bevatting der zaaken / maar om de reden te verbeteren. Ziet boven pag. 18. 38. 56. 57.

4. Hobbes zegt. *d* Als onse Zaligmaker *Math.* 12. *vers* 43. van een onreinen geest spreekt, die uit iemant zoude weesen uitgegaan, die door dorre plaatsen doolde,

c Leviath. ibid pag. 77. *d* Leviathan Ibid. p. 78.

de, die met zeven andere geesten wederkeerde, die slimmer waren, dan hy zelver; zo alludeerde hy op iemant, die na dat hy een weinig moeyte had aangewent, om zijn lusten te temmen, van deselve overwonnen wierdt, waar door hy zevenmaal erger geworden was, dan te vooren; Zo dat ik in de gansche Schriftuur geen ding bespeuren kan, waar door men zoude kunnen beweegt worden, om te gelooven, dat door *Dæmoniaci* eenige andere als dulle menschen zouden moeten verstaan worden. Bekker **verklaart die text ook zo/ gelijk** Hobbes, **en zegt/ zy moet dan in geenen deele van de boose geesten verstaan worden.** Boven pag. 47.

5. Hobbes **zegt**/ *e* dat wanneer Godt in de Heylige Schrift een Geest genoemt wordt, zulks door 't menschelijk verstandt niet verstaan kan worden, dewijl Godts natuur t'eenegaar onbegrijplijk is; en wy niet kunnen verstaan wat Hy is, maar alleen dat Hy 'er is, en dat daarom de eygenschappen die wy Hem geven, niet en dienen, om te verhaalen wat Hy is, noch om ons gevoelen van zijn natuur bekent te maken, maar om uit te drukken, om Hem met zodanige naamen te eeren, die wy meenen onder ons allerheerlijkst te zijn. Bekker **zegt ook/ dat Christus zich na onse zwakheidt boegt/ als Hy zegt/ dat Godt een Geest is/ verstaande daar door heel wat anders/ en passende het op Hem in een heel andere zin.** Boven pag. 17.

6. Hobbes **zegt**/ *f* Wat de Schepping der Engelen aangaat, daar wordt in de Schriftuur geen gewach van gemaakt; datse geesten zijn, wordt menigmaal verhaalt, maar door het woordt geest wordt in de Schriftuur, en gemeinlijk ook by Jooden en Heydenen, somtijdts dunne lichaamen verstaan, somtijdts de beeltenis, die zich iemant in een droom en in

e Leviath. Kap. 34. p. 407. *f* L iath. Kap. 34. p. 413.

in een gesichte inbeeldt, wanneer Godt die verschijningen boven natuurlijk verwekt, om zijn wil bekent te maken, zo wordense zijn Engelen genoemt; de Jooden meinden, dat de gene die met de gebreken van dulligheidt, maan-ziekte, vallende ziekte ontroert wierden, met Duyvelen of quade Geesten beseten waren. Bekker **zegt ook/ dat de Schepping der Engelen in de Schrift met geen enkel woordt wordt gemeldt/** Boven p. 52. **en dat de Engelen in de Schrift dikwils genoemt worden/ wanneer het maar inbeeldingen/ droomen en nacht-gezichten waren/ of tekenen van Godts tegenwoordigheidt;** Boven pag. 12. 13. 16. **en dat de Jooden met de Heydenen de dulle en andere noemden beseten met boose geesten.** Boven pag. 37.

7. Hobbes **zegt.** *g* De Engel die voor het heyrleger Israels ging aan de roode Zee, en dan weer achter het zelve, die verscheen in de gedaante van een wolk-pilaar by dag, en in de gedaante van een vyerpilaar by nacht, dese pilaar is de gansche verschijning, en 't is den Engel; dese wolk diende als een teken van Godts tegenwoordigheidt, en zy was een Engel. Bekker **zegt ook/dat Godt die wolk/een teken van Godts tegenwoordigheidt/ de naam van Engel gaf/** boven pag. 19.

8. Hobbes **zegt**; *h* In den ganschen Bybel is geen Schriftuur plaats te vinden, die ons zoude kunnen zeggen, wat een bezweering of tovery is; bezweering moet voor valsche bedriegery en verleyding gehouden worden, die de bezweerders door gemeene manieren van doen uitwerken; zo moeten dan noodsaaklijk alle de texten die de zwarte kunst, de tovery, en bezweeringen schijnen goedt-gunstig te zijn, in een andere zin worden uitgeleyt, danse ten eersten opsichte schijnen

g Ibid pag. 415. *h* Leviathan Kap. 37. pag. 453. 454.

nen mede te brengen. Bekker zegt/ **de naam van Toveraar of Toverye is in de Schrift niet te vinden in die zin/ dat de menschen iets door kracht des Duyvels doen ; door Toveraars moetmen maar verstaan door-slepen bedriegers**/ boven pag. 52.53.

9. Hobbes zegt/ *i* die betekenende naamen, Satan Duyvel, Abaddon, geven ons geen bysonder persoon te kennen, gelijk de eygen naamen, die aan iemant in het bysonder gegeven zijn; zy moeten voor gemeene namen gehouden worden; en men behoorde die niet onovergeset gelaten te hebben, gelijk als in de Latijnsche en hedensdaagsche Bybels gedaan is, om darse daar door schijnen eygen namen van Duyvels te zijn; en hier door worden de menschen zo lichtelijk verleydt, om de Leer der Duyvelen te gelooven; door de Satan wordt een aarts-vyand van Godts Kerk verstaan... *k* Wy zouden mogen denken, dat *Math.* 25. *vers* 41. door de naam van Duyvel en zijn Engelen moeten verstaan worden de tegen-partijders van Godts Kerk. Bekker **wil ook/ dat Duyvel en Satan meest altijdt maar in de Schrift betekent tegenstander/ lasteraar.** Boven p 21--24.

10. Hobbes zegt/dat door de Overheden en Machten der duysternis deser eeuwe, door den Oversten der macht des luchts, *Eph.* 2. *vers* 2. en *Joh.* 16. *vers* 11. door de Overste deser wereldt, allegoricè verstaen worden een samen-rotting van bedriegers; en dat het een mensch was, die het onkruyt van dwalingen zaeyde; ook datmen heeft ingevoert de Demonologie der Heydensche Poëten, dat is haar fabelachtige Leere, aengaende de Duyvelen, Demons, die niet anders en waren dan Afgoden en inbeeldingen van 's menschen herssenen; en dat de Schriftuur vermengt is met verscheyde

i Leviathan Kap.38. p.468.469. *k* Kap.34.pag.417. *l* Leviathan Kap.44. pag.623.624.625.

ſcheyde overblijfſels van andere Godsdienſten, en men gehoor geeft aan de Demonologie. 1. *Tim.* 4. *vers* 1. 2. Bekker verſtaat ook maar menſchen door den Oberſten der wereldt / en door den oberſten der macht des luchts / en door Overheden en Machten en geweltheббers enz. boven p. 44, 45. 46. en dat de vyandt die het onkruyt gezaeyt heeft Math. 13. niet is de Duyvel in perſoon / maar een laſteraar / boven pag. 21. 22. en dat daar ſomtijdts klaarlijk na 't gevoelen der Heydenen geſprooken wordt / ja haar gewoonte nagebootſt wordt / boven pag. 13. 59. 63.

11. Hobbes zegt / *m* dat de Demonologie der Heydenen, is 't gene den Apoſtel noemde Leere der Duyvelen. 1. *Tim.* 4. *vers* 1. en dat die Leer van Dæmons, was enkel verſonnen, en dat de Jooden daar ook mede beſmet waren, alles dat quaadt was, gavenſe de naam van Dæmon, en ſomtijdts ook de naem van *Cacodæmon*, dat is een quade Geeſt of Duyvel, en derhalven die zy *Dæmoniaci*, dat is, beſetene van de Duyvel noemden, dat waren luyden die wy zeggen dul te zijn, of de maan of vallende ziekte te hebben, of die by gebrek van verſtand iets ſpraken, datſe dochten ongerijmt te zijn; van een onreine zeidenſe, dat hy een onreine Geeſt hadde, van een ſtomme, dat hy een ſtomme Duyvel in zich hadde; van Johannes om dat hy zich van ſpijs en drank konde onthouden, zeidenſe *Math.* 11. *vers* 18. dat hy *den Duyvel in had*; en van onſe Zaligmaker, *nu weeten wy dat gy den Duyvel hebt*; *gy hebt den Duyvel Joh.* 8. *vers* 52. *Joh.* 7. *vers* 20. 't blijkt dan zekerlijk, dat de Jooden ook het zelve gevoelen van de Phantaſmata hadden. Bekker zegt / *n* de Dæmones worden in de Schrift genoemt, niet om datſ'er waerlijk zijn, maar om te betekenen dat gene, dat alleenlijk in der Heydenen inbeelding is; de Schrift noemt

m Leviath. Kap. 45. pag. 658. 659. 660. *n* Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 22. §. 625. 626. pag. 512. 513.

noemt Daimones, om datse van de Heidenen en Jooden geloooft wierden; maer noit zijn'er Daimones geweeſt; Nu dat noit was, daer quam ook noit iet van. Hoe zijn'er dan in Chriſtus tijdt zo veel beſetene geweeſt; die wierden in het Griekſch *Daimonizomenoi*, als of men zeyde, beduyvelde genoemt; indien de Dæmones Duyvels zijn, het welk ik beweeſen heb, neen. Deſe Dæmones zijn't, en geen *Diaboloi*, Duyvelen, die Chriſtus en de Apoſtelen uitdreven. Zulken Duyvel, dat is, een *Dæmon* was't, waer mede Chriſtus vyanden waenden, dat hy en Johannes beſeten waren, *Math.* 11. *vers* 18. *Joh.* 7. *vers* 20. *Luc.* 7. *vers* 33. deeſer Duyvelen leer is't, daar den Apoſtel ons voor waerſchouwt, 1. *Tim.* 4. *vers* 1. waerom zy ook *Daimoniodes* Duyvelſch genaamt wordt *Jac.* 3. *vers* 15. **Ziet ook** boven pag. 37.

12. Hobbes **zegt** / *o* wanneer daar gezegt wordt, *Math.* 4. *vers* 1. dat de Duyvel Chriſtus wech-nam na de Heylige Stadt, en dat hy hem ſtelde op de tinne des Tempels, zullen wy hier uit beſluyten, dat Chriſtus is beſeten, en met geweldt wech-gevoert? En wanneer dat'er voor de twedemael geſeydt worden, dat Hem den Duyvel op een hoogen berg nam, en Hem toonde alle de Koninkrijken des wereldts, en haar Heerlijkheidt, zo en moeten wy evenwel niet geloven dat Hem de Duyvel eenig geweldt heeft aengedaen, noch dat'er een berg in de wereldt gevonden wordt, volgens den letterlijken zin, die hoog genoch is, waer van daen dat de helft van de aartkloot zoude kunnen geſien worden. Wat kan'er dan voor een andere zin in deſe plaets beſpeurt worden; als deſen, dat Chriſtus van zich zelven in de woeſtijn gekomen is; en dat dit wech-brengen van de wildernis na de Stadt, en van daer na den berg een gezicht is geweeſt: want hier mede

o Leviathan Kap. 45. pag. 661. 662.

mede schijnt de manier van spreeken van Lucas over een te komen, dewelke zeydt, dat Hy in den Geest daer geleydt wierdt. Bekker **zegt ook/ dat het maar Christi inbeelding was / en niet dat de Duyvel iets ontrent Christus deede; hy spot ook met zulken berg/ daar de Koninkrijken en haar Heerlijkheidt zouden getoont zijn geweest aan Christus.** Boven pag. 107. 108. **en** pag. 30. 31.

13. Hobbes **zegt**; *p* Op die plaets *Luc.* 22. *vers* 3. *De Satan voer in Judas*, zoude men aldus kunnen antwoorden, dat door het invaren des Satans in Judas, verstaen moet worden die vyandige en verraderlijke genegentheidt, om zijn Heer en Meester aan de Jooden voor geldt te verkoopen, en over te leveren; gelijk het vry hardt soude vallen te zeggen, dat den Duyvel in Judas gevaren was, eer hy eenige vyandige tekenen en genegentheden getoont had, alzo en zoude het niet gevoeglijk zijn, datmen zeide, dat hy eerst Christi vyandt in zijn hert geweest is, en dat den Duyvel naderhandt in hem gevaren is; Derhalven zo kanmen alhier zien, dat het vaaren des Satans in Judas, en het quade opzet, dat hy hadde, om Christus over te leveren, een en deselve zaak is geweest. Bekker **zegt ook / dat de Duyvel niet het minste op 't hert van Judas wrocht /** Boven pag. 20. **en dat het maar te zeggen was / zijn boosheidt wierdt gaande.** Boven Pag. 26.

Dit zijn zo eenige staaltjens / waar uit men zien kan / dat desen Engelschen Machiabel / en Hooft-Atheist / tegen wien / behalven de Uitlandtsche Schrijvers / veele Geleerde Engelschen / Lawson, Filmer, Cumberlandt, Templer, Morus; **en verschepde andere geschreven hebben / aanwijsende zijn uitzinnigheidt en boosaardigheidt in 't behandelen van de Schrift / en in 't redeneeren) al lang voor** Bek-

p Ibid pag. 662.

Bekker deselve dwalingen heeft voor-gesprooken; Dies komt hy maar als een Discipel achter zijn Meester; dien men tot Amsterdam over 25 jaaren dit vers ter eere op zijn print drukte;

Dit 's Hobbes, die door Godts, Natuurs, en Redens
Wet,
De Hooge oppermacht aen *Een* heeft vast-gezet;
Die door de donk're Hel zach Nickers Spookery,
Der Pausen overlast, en preekers hovaerdy.

Ik voeg dit hier in/ op dat de loftuytende Poëten en Versemakers/ die Bekker hemel-hoog hebben willen verheffen/ wegens zijn tegenspreeken van Tovery/ Spook &c. mogen zien/ dat een befaamde Atheist desen Bekker daarin voorgegaan heeft / en hem de oogen-zalf heeft mede gedeylt / om die Atheistische stellingen te kunnen voor waarheden aanzien.

Nu kome ik tot den Atheist Spinosa, zo berucht in Nederlandt / wegens zijn Atheistisch schrijven in den jaare 1670. en gestorven in den jaare 1677. gelijk Bekker, die hem in den Haag eens is gaan besoeken/ en van zijn zedigheidt en beleeftheidt getuigt/ *q* ons dat te kennen heeft gegeven/ met eenen ons toonende/ zes van zijn grofste Atheistische dwalingen; Maar ik sal ettelijke van die stellingen/die wy in Bekkers Boek veroordeelen/ uit desen Atheist aantekenen; *r* elders heb ik zijn gevoelens/ bysonder de Cartesiaansche / breeder uitgehaalt; die lust heeft kanse daar na-zien; maar hier zal ik alleen kortelijk noemen / waarin hy met Bekkers snoode stellingen over-een komt.

I 1. Spi-

q Ziet zijn kort begrip van Kerkelijke Historie pag. 38.
r In het boek genaamt. *Het vergift van de Cartesiaansche Philosophie ontdekt.* p.491.&c.

1. Spinosa **zegt.** *s* De Schrift spreekt na de bevatting van 't gemeene volk, dewelke zy niet geleert, maer gehoorsaem zoekt te maken; *t* Die gene dwalen allesins, dewelke trachten uit de boeken der Propheeten kennis, wijsheidt en kennis van natuurlijke zaken te haelen... *v* De Propheeten heeft Godt noit geleerder gemaekt, maer heeft haer in haer voor-ingenoomene opinie gelaten; en daerom zijn wy geensins gehouden, die ontrent enkel speculative dingen te gelooven.... *x* Hier uit blijkt, dat Godt de openbaeringen geschikt heeft na de bevatting en opinien der Propheeten, en dat de Propheeten de dingen, die enkel op speculatie zien, hebben kunnen niet weeten, en daadelijk niet geweeten hebben; daerom is het verre van daer, dat van haer de kennis van natuurlijke saken te haelen soude zijn: want dat is 't oogmerk van de openbaering, te vermaenen tot een goedt leven, niet Philosophische dingen te leeren... *y* De Schrift is niet alleen geschikt na de bevatting der Propheeten, maar ook van het ongestadig volk der Jooden... *z* In de Schrift wordt dit geleert na de bevatting en opinien der gener, aan welke de Propheeten en Apostelen dit Woordt Godts plachten te prediken; 't welk zy daerom gedaan hebben, op dat de menschen dat zonder wederstreving zouden omhelsen; **Diergelijk spreekt** Bekker, **ziet boven pag.** 18. 20. 38. 51. 57.

2. Spinosa **zegt**; *a* Het zelve moetmen zeggen, van de redenen, waer mede Godt zijn macht over alles toont, indien het waer is, datse aen Job geopenbaert zijn geweest, en dat den Autheur heeft getracht een Historie te verhaelen, en niet (gelijk zommige gelooven) zijn gedachten *op te schikken*; Zy zijn na de bevatting van Job, en alleen om hem te overtuigen by-

s Tract. Theol. Politicus pag. 158. *t* Ibid pag. 15. *v* Ibid pag. 21. *x* Ibid pag. 28. *y* Ibid pag. 159. *z* Præfat. Tract. Theolog. Polit. *a* Tract. Theol. pag. 29.

bygebracht, en 't zijn geen generale redenen, om alle te overtuigen. *Bekker* spreekt diergelijk / zeggende / *b* was'er wel zo veel omslags van noode? Want wie kan ontkennen, dat dit gansche verhaal aengaende Job, is *opgeschikt* met verbloemde redenen, na den stijl des ouden tijdts: Ik staa de waerheidt en zekerheidt der geschiedenissen toe, schoon by veelen al van ouden tijden af daar-aan getwijffelt is. Maer om meerderen indruk van zo merkelijken voorval op des Leesers hert te geven, zo wordt de zaak in 't vertellen met omstandigheden bekleedt, die zo niet geschiedt en zijn, als de letter mede brengt; *c* elders zegt hy aangaande de Pest / ten tijde van David door den Engel veroorsaakt / welken Engel David zach staan boven den dorsch-vloer van Arauna, met een zwaerdt in de handt; Godt had daar geen Engel toe van doen, om een Pest te brengen; een Engel quam hier niet verder te pas, zegt de Historie zelf, dan by vertooning; noit heeft Engel zelfs en door eygen kracht iemant door de Pest gedoodt; zulken Pest most met de *benaaming* en verschijning van een Engel met een degen in de vuyst *opgeschikt* worden; en daar door zoude de geschiedenis van aanmerkelijker geheugenis zijn; even eens is het gelegen met de 185 duysendt Assyriers: want wie heeft oit van zo vervaerlijken sterfte gehoort? .. Dat van de dry Jongelingen is met dat van David gelijk; of het wordt slechts op die wijse daar vertelt, om den Leeser zulks op het levendigste te verbeelden.

3. Spinosa zegt. *d* En wy moeten niet anders oordeelen van de redenen van Christus; waar mede hy de Phariseen overtuigt van hardtnekkigheidt en onwetenheidt, en de Discipelen opwekt tot een waar leven; naamlijk dat Hy zijn redenen heeft geaccommodeert

 (ge-

b Betoverd. Kap. 21. §. 607. pag. 495. *c* Betoverde Wereldt §. 425. 426. 427. 434. pag. 333. &c. 341. *d* Tract. Theol. Polit. pag. 29.

(gevoegt of geschikt) na elk eens gevoelens en grondbeginsels. By exempel als, Hy tot de Phariseen gezegt heeft (ziet **Math. 12. vers 26.**) ***En indien den Satan den Satan uitwerpt, zo is hy tegen hem selven verdeelt, hoe zoude dan zijn rijk bestaan?*** daar heeft Hy niets anders willen doen, dan de Phariseen overtuigen uit haar beginselen; maar niet haar leeren, dat'er Duyvelen zijn, of dat'er een Koninkrijk van Duyvelen is. *Bekker* **spreekt diergelijk / zeggende**; *f* de Heylige Geest bind zich niet aan de doolingen der menschen, om van dingen, die het haar lust alzo te neemen, ook alzo te spreeken, als zy dat gemeenlijk verstaan... *g* De naam Satan wordt ook op boose geesten in 't gemeen gepast: want wanneer d'eene Satanas den anderen uitwerpt, dan is'er meer dan een, *Math.* 12. *vers 26.* Doch wie die boose geesten zijn, zal hierna ondersocht worden; zijnde hier genoch, dat Satanas te deser plaatsen de naam niet en is des genen, die Duyvel genaamt wordt.... *h* Die de gansche Schrift doorleesen heeft, zal eens mogen zeggen, of hy ergens iet gevonden hebbe, daar den Duyvel een Koninklijke naam of Heerschappy gegeven wordt; daarmen meint dat hy Overste, of Vorst genoemt wordt, hebben wy onderricht, hoe qualijk datmen toeziet, zo wanneermen meint, dat daar van dien verdoemden geest gesprooken wordt; Wie heeft ons dan geleert, dat de Satan ook een Koninkrijk heeft? Koninkrijk tegens Koninkrijk, des Duyvels tegens Godts, en of dat noch te weinig ware, Koninkrijk in Koninkrijk, en dat van Vyandelijke macht; Ik wil bewijsen, dat de Duyvel geen Koninkrijk tegen Godt, noch tegen 't Christendom, veel min daar binnen, in't meeste noch meeste hebben kan.

4. Spinosa **zegt**; *i* Als Christus tot zijn Discipelen zegt,

f Betoverde Kap. 30. §. 749. pag. 628. *g* Ibid Kap. 14. §. 498. pag 403. *h* Ibid Kap. 29. §. 725. 726. pag. 606. 607. *i* Tract. Theol. Pol. p. 29. 30.

zegt, *Math.* 18. *vers* 10. *Ziet dat gy niet een van die kleine veracht, want ik zeg u, dat haar Engelen in den hemel enz.* zo voegt hy sich na de opinien der Discipelen; maar Hy wil niet anders leeren, dan datse niet moeten hovaerdig zijn, en datse niet iemant souden verachten, maar het overige, dat in zijn redenen, die Hy maar by-brengt, om te beter de Discipelen tot die saak te beweegen, bevat is, wil hy niet leeren; 't selve moet men zeggen van de redenen en tekenen der Apostelen: want zoude ik alle de Schriftuur texten optellen, die alleen na den mensche, of na zijn bevatting geschreven zijn, en die, niet zonder groot nadeel van de Philosophie, als een Godlijke Leer beschermt worden, zo zoude ik van de kortheidt, die ik betrachte, afgaan. *Bekker* **zegt diergelijk**/ *k* Doch laat het zo zijn, dat Christus *Math.* 18. *vers* 10. elken kinde zijn Engel geeft, dat wint noch weinig uit; want voor eerst is het zeker, dat Hy menigmaal der Jooden meiningen, waar of niet waar, zo als die zijn, tot gronden van zijn zeggen neemt; Dat mocht Hy hier ook doen, om hen nader te overtuigen; daar aan zal niemant twijffelen die maar gedenkt, 't geen ik van den stijl der Schriften zeide; uit al dat zeggen en verschijnen van de Engelen volgt alleen, dat Godt de wereldt zeer bysonderlijk met een onwederstaanbaare kracht regeert, **elders zegt hy**; *l* De Zaligmaker heeft van de Geesten en haar bedrijf sulken taal gesprooken, die na de letter verstaan, zo ongerymt is, dat het niet en gelijkt; hoort Hem eens, indien ik door Beelzebul de Duvvelen uitwerp, door wien werpense dan uwe Zoonen uit? Christus geloofde niet, dat haar Zoonen het deeden; zo kanmen wel sien, dat Hy zich zelfs met de doolingen behielp, om de tegenspreekers met haar woorden de mondt te stoppen.

k Betoverde Kap. 13. §. 487. pag. 392. 393. *l* Ibid Kap. 23. §. 646. pag. 529. 530.

5. Spinosa **zegt**/ Bileam is een waar Propheet geweest, nochtans wordt hy van Josua *Kap.* 13. *vers* 22. een *Voorzegger* genoemt, en zo is het zeker, dat die naam ook ten goede genoomen wordt; Doch de Phariseen drijven sterk, dat de gave van Propheteren haar eygen natie is eygen geweest, maar dat de andere volkeren, ik weet niet door wat voor een Duyvelsche kracht, toekomende dingen voorseydt hebben; Wat zal de superstitie noch al eyndelijk niet versieren? *Bekker* **zegt/dat** *m* Bileam **maar** geveinstheit **pleegde/en dat de** Heydenen **geen** Waarzeggeryen **pleegden door** de hulp en kracht des Duyvels, **en dat zulks** onwederleggelijk beweesen is door Antonius van Daalen, een beproeft Schrijver aangaande de Orakelen, **en dat hy dat** nader zal toonen in zijn ondersoek van de Heydensche Voorseggingen, die in 't O. Test. vermelt worden; **en hy wenscht/ dat** Godt hem lang tot so nutten werk beware.

6. Spinosa **zegt.** *n* Veel dingen worden in de Schriftuur als daadelijk verhaalt, en die ook als daadelijk geloof wierden, die nochtans maar vertooningen en ingebeelde saaken zijn geweest; gelijk dat Godt uit den Hemel quam, en dat den berg Sinai rookte; en dat Elias met een vyerigen Wagen en vyerige Paarden ten Hemel is opgevaren; nochtans zijn dat al maar vertooningen geweest, toegeschikt na de opinien der gener, die ons deselve, zo als zy haar vertoont zijn, te weeten, als daadelijke dingen overgegeven hebben. *o* Ik weet, dat ik eertijdts in een boek geleesen heb, dat een man, wiens naam was den Raesenden Orland, een monster in de lucht placht te beweegen, en dat hy over alle Landen heenen vloog, en dat hy alleen een groot getal van menschen en reusen doodsloeg,

l Tract. Theol. Polit. pag. 39. *m* Betoverde Kap. 30. §. 761. pag. 639. Kap. 20. §. 574. 575. 588. 589. pag. 468. 469. 481
n Tract. Theol. Polit. p. 79. *o* Ibid pag. 96.

sloeg, en andere diergelijke Phantasyen, die in opzicht van 't verstandt t'eenegaar onbegrijplijk zijn; Een diergelijken Historie had ik in Ovidius geleesen van Perseus: en een ander in het boek der Richteren van Samson, die alleen en ongewapend duysenden van menschen ter neer velde; en in de boeken der Koningen van Elias, die door de lucht vloog, en eyndelijk met vyerige Paerden en Wagens ten Hemel voer; dat zijn gelijke Historien, nochtans vellen wy daar een ongelijk oordeel over, wegens de opinien, die wy van de Schrijvers hebben. *Bekker* spreekt diergelijk/ zeggende; *p* Hoe zalmen verstaan, 't geen Godts Woort van de verrichting der Engelen meldt? Zo als van de wolk, die onsen Heere opnam, datmen het zach, daar eygentlijk geen wolk toe bequaam was; Zo als Elias in een onweder ten Hemel voer, dat in donder en blixem bestondt, waarin sich een vuurige Wagen en Paerden vertoonden. Wie is zo zot, dat hy 't al verslindende vyer bequaam zal achten, om een mensch tot Paerdt en Wagen te verstrekken. Besluyt iemant uit 't geen van de Engelen gemeldt wordt, datse met menschen kunnen worstelen, of haar met de Pest dooden, zo wil ik ook beweeren, dat een wolk, ja dat zelfs het vuur bequaam is, om de menschen van der aarde na den hoogsten hemel op te voeren? Zo loochent ook Bekker, dat Elias met Christus op den berg Thaboris geweest, en met hem gesprooken/ en dat die zulks zeggen/ niet weeten/ wat zy zeggen/ hoe wel het klaar als een Historie verhaalt wordt. Ziet boven pag. 30.

7. Spinosa hield de Historie van den val des menschen door versoeking van de slang/ om te eeten van de verboden vrucht, door een Parabel, en niet een enkel verhaal van een geschiedenis; zeggende; *q* Daar wordt

p Betoverde Wereldt Kap. 9. §. 431. pag. 338. *q* Tract. Theol. Philos. pag. 52.

wordt in de Schrift verhaalt, dat Godt aan Adam geboden heeft, dat hy niet en zoude eeten van de boom der kennisse des goedts en des quaadts, 't welk schijnt te betekenen, dat Godt Adam geboodt, het goedt te doen, en te zoeken onder de aanmerking van het goede, en uit liefde tot het goede, niet uit vreese van quaadt..... En het zoude niet zwaar vallen, dese heele Historie of Parabel van den eersten mensch uit dit fondament te verklaaren; maar ik wil het liever laten varen, om dat de meeste niet toestaan, dat dese Historie een Parabel is, maar zy stellen vast, dat 't een enkel verhaal is; **En** *r* **elders loochent hy/ dat de** Eerste mensch door den Duyvel bedrogen of verleydt wierdt; **als mede/dat de** Duyvel een Overste is, die de meeste menschen verleydt en bedriegt, en dat hy zal de pijniger zijn van de boose menschen in de hel; **Daar-en-boven zegt hy/ dat het maar** een droom is, te meinen, dat eenige onreine Geesten ons valsche denkbeelden of bevattingen, (de ware gelijk) in-geven. Bekker **houdt ook de beschrijving van den val door de verleyding van de slang** Gen 3. **niet voor een** Historie, **want** zo **zegt hy/** kanse niet waar zijn, **maar voor een** verbeelding die Moses gebruykte, na den tijdt wanneer hy schreef, en na den staat van 't volk, in zulken tijdt; die wat schilderen wil, **zegt hy/** brengt'er sulke coleuren by, als het zinnebeeldt vereyst; **Ziet** boven pag. 29. 101. &c. **Ook loochent hy / dat de Duyvel is een Overste/ en dat hy de** menschen verleydt en bedriegt, **en** eenige quade gedachte in geeft; **en dat hy de menschen** hier pijnigt, **of in de hel haalt/** of hier namaals zal pijnigen; **Ziet** boven pag. 25. 45. 46. 99.

Dus zien wy/ hoe Bekker **een-gevoelig is met den Atheist** Spinosa, **in dese genoemde pointen/ waarin hy**

r In zijn 74 Brief aan Albertus Burgius.

hy van alle rechtzinnigen verfoeyt wordt.

Zo komt ook een Darden Atheist met hem over een/ genaamt Adriaan Kourbach, waar van ik *s* elders spreeke / en zijn Atheistisheidt aantoone.

Dese schreef / *t* dat de besetene waren enkelijk dolle ontsinnige menschen, en dat de onreine geesten waren onreine bedenkingen, en quade getempertheden en ziekten, 't welk mede het gevoelen van Bekker is. Ziet boven pag. 37. Ook spottede Kourbach met de *v* toverkunst, en tovery, of het handelen met/ en leeren van de boose Geesten; Zo hebben wy Bekker ook daar mede hooren spotten. Boven pag. 115. 116. Daar-en-boven geloofde Kourbach geen *x* Waarseggeryen door de Duyvel / noch de Heydensche Orakelen of Duyvel spraaken; Bekker geloofdese also weinig. Boven pag. 33. Van de Naamen/ werkingen en verschijningen en spooken van Engelen en Duyvelen / en van de Satan / van zijn pijniging van de godloose in de hel / daar van toonde hy also weinig/ en minder te geloven dan Bekker; gelijk de gene / die 't boek heeft/ kan nazien / op de naamen van Duyvel, Satan, Engel, Gehenna, enz.

Den Vierden Atheist / en te gelijk een Libertijn en Enthusiast, waar mede Bekker in eenige quaade stellingen over-een-komt / is *y* David Joris, die grouwzaame ketter / tot Delft gebooren / die eerst hebbende een tijdt lang in Nederlandt verkeert / te Basel quam in het jaar 1544. en aldaar stierf in het jaar

 1556.

s Ziet het Vergift der Cartesianery pag. 508. &c. *t* In zijn Bloemhof of woorden-boek, op het woordt Demoniaak. *v* Ibid op het woordt Magie, Fascinatie, Geomantie. *x* Ibid op 't woordt Orakel. *y* Ziet van hem D. Henr. Morus, Enthusiasmus Triumphatus, in het Engels. Hoornb. Summa Controv. De Anabaptismo pag. 349. &c. & de Enthusiastis pag. 387. &c. Ubbo Emmius De Spiritu David-Joristico.

1556. en weder opgegraven wierdt in het jaar 1559. en met zijn beeltenis / dat in zijn huys gebonden wierdt / verbrandt is; Dese was in Vrieslandt nevens Menno Simons, door Obbo Philippi Predikant gemaakt / onder de Geest-drijvende Wederdoopers; en hy konde zich zo bedriegelijk en geveinsdelijk / als een heylige / aanstellen / dat de Vermaarde en Hoog-Edele Johannes à Lasco in 't begin van 't jaar 1544. menigmaal brieven aan hem schreef / met dit opschrift / Aan zijn zeer geliefde Broeder, David Georgii, Dienaar des Godlijken Woordts; Maar zijn grouwlijke dwalingen waren dese. ,, 1. Dat de ,, Leere / door Moses en de Propheeten en door Chri- ,, stus zelfs en zijn Apostelen geleert / onvolmaakt ,, was / maar dat zijn Leer alleen de menschen geluk- ,, zalig konde maaken. 2. Dat hy was de waare ,, Christus / de Messias / de lieve Zoone Godts. ,, 3. Dat hy 't huys Israels en den Tabernakel ,, Godts / niet door kruys verdrukking en doodt / ,, gelijk de andere Messias / maar door zoetigheidt / ,, liefde en genade zoude oprichten. 4. Dat hem ge- ,, geven was de macht / om de zonden te vergeven / ,, en dat hy gekomen is / om de wereldt door het ,, laatst te oordeelen. 5. Dat de heele Schrift ziet ,, op zijne heerlijke komste. 6. Dat de opstanding ,, Christi uit den grave / en de opstanding der ,, dooden een enkele verborgentheidt / of Allegorie of ,, verbloemde reden was. 7. Dat Engelen en Duy- ,, velen zijn alleen goede en quade menschen / of haar ,, deugden / en fouten. 8. Datmen veel vrouwen ,, mach hebben / en dat alle die door zijnen Geest we- ,, dergebooren waren / de vrouwen gemein zouden hebben; gelijk de Academie van Basel dat uit-gegeven heeft in den jaare 1559. Hy schreef in den jaare 1540. een Apologie aan Anna van Oldenburg, Gravin van Embden, genaamt / Onschulde van

David

David Jorissen; Waarin hy zijn stellingen bemantelt en versacht; in 't bysonder zegt hy, dat hy 't weezentlijk zijn van de Duyvelen wel geloofde, maar niet haar werken hier op de mensch; Dit was zeker, en daarin accordeerde hy met Bekker; hy oordeelde, dat al watmen aan den Duyvel toe-schreef, was maar de werking van 't vleesch, de zonde en de boose wil, en dat d'eene mensch den anderen een Satan of Duyvel was; Dat hy de Duyvel uit de wereldt bande; dat hy den Duyvel uit-tarte, zeyde, geen vermogen in hem te zijn, om te beschadigen, dat de mensch hem zelven is een vyandt en Duyvel; is 'er iemant, zeyde hy, die van zijn geslacht is, die mach voor hem antwoorden; Uit zijn wonderboek kond ik veele woorden, hier op slaande, uit tekenen; Maar het schijnt niet te pijne-waerdt, andere hebben 't onlangs voor my gedaan; zijn spotten met de Duyvel dient bysonder opgemerkt, zeggende; Kan de Duyvel sich met macht bekleden. Ik trots hem toe; ik ontzet my voor hem niet; laet de Duyvel komen aan den dag in het licht; hy toone zijn levendig blijkelijk weesen uitwendig of inwendig, ik wil den Duyvel, dien men geern eenige macht zoude toeschrijven, te niet maken; waar blijft die Satan nu, daer zo veel van gehouden is enz. Dat Bekker ook geen werkingen van de Duyvel in de wereldt erkent, maar alles enkelijk de verdorventheidt en zonde in de mensch, is boven meermaal gehoort; Dat hy ook geen Duyvel vreest, maar hem uit-tart, en bespot, vindt gy boven p. 114. 115. 116. Evenwel dien zelven mensch, indien men de z History-schrijvers hier in gelooven mach, is noch daar na in daadlijke onderbinding gekomen, van dat'er Duyvels verschijningen en spooksels zijn, waar door hy niet dorst alleen zijn, vreesende, dat de Duy-

z Hermannus Moded, van de Beginselen der Secte der Wederdoopers pag. 91, Glimmeri Collectan. pag. 391.

Duyvel hem naderde; Of Bekker door zijn doodt noch diergelijk niet zal onderwinden / met groote schrik en verbaertheidt / daar twijffel ik aan; 't ware geen groot wonder / zo de Heere hem die plaag onder andere ook oplegde.

Hebbende zo gezien en verstaan / hoe dese vier Atheisten met Bekker tegen de gansche Christen-Kerk conspireeren en accordeeren in de gevoelens van de werkingen en verschijningen van goede of quade geesten; zo zal ik hier noch eenige generaale en particuliere getuigenissen by brengen / van dat dese gevoelens van Bekker zijn door Geest-drijvers en Atheisten / en Apostaten beschermt.

Gisbertus Voetius, waar hy schrijft *a* van de Duyvelen / van de Spooksels / van de Besetene / van de Tovery / en Waarseggery / daar toont hy telkens overvloedig / dat de gene die dese dingen geloochent hebben / in voorige dagen / waren / of Heydenen / of Sadduceen of Atheisten / Nieuwe Epicureers / en Libertijnen / en Spotters; „Daar zijn / zegt hy / „in onse eeuw zeer veele nieuwe Epicureers / Sad„duceen / Libertijnen / David-Joristen / Lucia„nische spotters en belacchers / die alle ervarent„heidt en Historien / van de spooksels of verschij„ningen van de quaade Engelen / als oude-wijfsche „fabelen of Melancholische sufferyen uitkloppen; Zo „was 't wel eer onder de Heydenen (gelijk Plutarchus „getuigt in het leven van Dion) de reden / die zom„mige gebruykten / welke alle die dingen wech-na„men of loochenden; Dat noit van een verstandig „man een Duyvel of spook gezien was / maar dat „kinderen / vrouwkens / en menschen die door „zwakheidt des lichaams suffen / door dwaling des „verstandts en ongesondtheidt des lichaams / die

„vremde

a Vide ejus Dispp. Select. part. 1. pag. 909. &c. 999. &c. 1○2. &c. part. 3. pag. 563. &c.

„ vreemde gevoelens aanneemen/ geloovende su-„ perstitieuselijk/ dat haar een quaade geest beseten „ of ingenoomen heeft; Strabo en Polybius zijn niet „ verre van haar af; Alwaar ook de godloosheidt/ „ Atheistery/ Epicuersheidt en Scepticismus meest „ in zwang gaat/ daar is dat gevoelen gemeen. Alex-„ ander. lib. 4. Genial. dierum cap. 19. noemt het „ een gemeene volks dwaling (te weeten in Ita-„ lien/ daar wil 't volk geen spook gelooven) zijne „ woorden zijn; Wy leesen dat'er ook veele spooke-„ ryen van boose geesten dikwils by heylige mannen „ geweest zijn, die in onse tijdt meer dan eens gezien „ zijn; door welke heylsaame exempelen wy ver-„ maant worden, dat wy gewapent mogen zijn tegen „ haer laegen, die ons vyandig en vinnig zijn, en dat „ wy niet door 't gemeen gevoelen, naamlijk der ge-„ ner, die dese dingen geensins gelooven, in eenig „ gevaar geraaken. Marinus Mersennus, in zijn tus-„ sen-redenen tegen de Atheisten/ die hy ingevoegt „ heeft in zijn verklaaringen over ettelijke van de eer-„ ste Kapittelen van Genesis, schrijft aldaar aan de „ Atheisten/of Deisten toe/ datse loochenen alle spo-„ kerpen; Deselve/ alsmede Raphael de la Torre, in „ zijn Tractaat van de macht der Kerke, oordeelen/ dat „ de Atheisten ook moeten door de verschijningen en „ werkingen der Duyvelen overtuigt worden; Spre-„ kende elders van de werkingen der Duyvelen/ „ zegt hy, dat Aristoteles, en alle die hem in alles „ volgen (gelijk insonderheidt Avicenna, Averroës, „ en de Averroïsten van de voorgaande eeuw in Ita-„ lien) geen Duyvelen erkenden/ en dat het vast „ staat by alle/ die zijn schriften zelfs maar in-ge-„ zien hebben/ dat zy alle der selver werken/ of fa-„ buleus achten/ of tot natuurlijke oorsaaken bren-„ gen; Pomponatius met opset hier over disputeeren-„ de/ en zich in alle vormen swendende/ belijdt/ dat

„ hy

„ hy Aristoteles niet heeft kunnen excuseeren; We-
„ derom, disputeerende aangaande de besetene, ver-
„ haalt Voetius, dat La Torre te kennen gaf, dat'er
„ ook noch heden zijn, die disputeeren tegen 't licht
„ van die waarheidt, van dat'er zijn besetene van de
„ Duyvel, die hy gelooft te zijn Atheisten of absur-
„ de Philosophen, of diergelijke; van welke, zegt
„ hy, die hedensdaagsche Libertijnen en halve Sa-
„ duceën niet verre af zijn, die byna alle de werkin-
„ gen des Duyvels uitlacchen; te weeten, om dat
„ zy het niet en vatten, of niet beproeft hebben; wat-
„ se in Italien doorgaans geloofden, ten tijde van
„ Cardanus, dat schijnt hy zelfs te kennen te geven,
„ lib. 14. de Varietate rerum cap. 76. pag. 959. na dat
„ hy verhaalt had de Historie van 70 Dochter-
„ jens, die in het Weeshuys te Romen te gelijk bese-
„ ten wierden.

Hier nevens zal ik 't gevoelen van Doctor Thomas Brown hy brengen, aangaande de gene die loochenen dat'er Tovereßen zijn; het is bekent, dat dien Brown een Engelsman, niet van de licht-gelovigste noch veel min van de tederhertigste ontrent de Schriftuur was; want zijn twe boeken, naamlijk zijn *b* Beschrijving van de gemeene dwalingen des volks, en dan zijn boekjen, genaamt, Religio Medici, dat is, de beschrijving van de Religie, die de Medicijn-meester tot Norwich, Mr. Thomas Brown hadde, geven wel te kennen, dat hy al vry in gevaar is geweest, van tot Atheistery, Libertinage, en alle Profaanitept te vervallen; zo dat hy, zo 't schijnt, zich te meer verbonden dacht, om zijn Religie en gezintheidt te beschrijven, dewijl de Medicijn-meesters in 't gemeen, en hy in 't bysonder de quaade naam hadden, van alles de natuur toe te schrijven, en zo noch Godt noch

Gee-

b Pseudoxia Epidemica.

Geesten te erkennen. Den Oversetter van de Leviathan van Hobbes heeft wel gezien / dat de werken van desen Brown ook eenigsins tot de Atheistisheidt konden aanzetten ; Waarom hy dan het Eerste, doch aanstootelijkste Kapittel van 't eerste boek van des volks-dwalingen / heeft vertaalt / en achter 't werk van Hobbes gestelt ; Den Oversetter van de Religio Medici, ook wel wetende / dat 't boekjen de beste naam niet en heeft / en by veele niet al te wel en staat / heeft het nochtans daarom te lieber in het Neerlandts overgebracht / gelijk hy selfs in de Voorreden zegt / en hy toont wel met zijn Annotatien / dat hy gansch onsuyver was in veele dingen / en zeer hellende na Vrygeesterye / indien niet ook tot Atheisterye en Schrift-verachting ; 't welk een ieder die het maar met een oog door-bladert / ras zien kan. Evenwel dezen Brown zegt het navolgende / 't welk ons bewijs geeft / dat Bekker in zijn gevoelens niet verre van de Atheisten verschilt ; c Het schijnt my wonder boven wonder te weesen, dat alle die dingen, die doorgaans by d'een en d'ander worden verhaalt van de Orakelen, de menschen noch niet uit het hooft hebben kunnen brengen, die twijffeling, van of 'er ook Geesten en Toveressen zijn ; Ook zo en kan ik niet versinnen, dat zo een groot getal van geleerde mannen, zo haer zelven hebben komen te vergeeten, in haar kennis van Metaphysische dingen, datse de ladder, langs de welke men tot het top-punt der geschapene dingen opklimt, om verre werpende, het weesen, en 't sijn der Geesten t'eenemaal in twijffel trekken ; Dat is zo, voor my, ik heb het altijdt gelooft, en nu zekerlijk met der daadt bevonden, dat 'er Toveressen zijn ; Dier hier twijffel aan slaan, ontkennen niet alleen de Toveressen, maar ook de

c Religio Medici, in 't Neerlandts Kap. 30. in 't Latijn Kap. 29.

de Geesten; ende zijn niet alleen by gevolge ongeloovig, maar mogen ook wel voor Atheisten heenen gaan; Die om zodanigen ongeloovigheidt van haar te werpen, wenschen, datse eens spookeryen mogen komen te zien, zullen zonder twijffel noit tot dien wensch geraaken; ja zy zouden ook geen Toveraars kunnen zijn, schoon zy het wilden zijn; den Duyvel heeft haar al verwart en verstrikt in een Kettery, die grooter is dan de tovery, van de welke hy haar bekeeren zoude, als hy aan haar quam te verschijnen; **Daar erkent desen Doctor / dat die loochenen / dat 'er Toveressen zijn / loochenen dat 'er Geesten zijn / en bygevolge Atheisten zijn. Alle Atheisten in haar hert / loochenen tovery / spooken enz. Indien zy 't werk des Duyvels konden gelooven / zy zouden eer gelooven / dat 'er een Godt was; nu wenschen zy wel een spook te zien / zo het 'er was; maar 't gebeurt haar niet / want / gelijk desen Autheur zegt / hy heeft haer al in 't net van een Capitaal der Ketterye / dan die / van dat 'er geen tovery is / te weeten / zy gelooven niet dat 'er een Godt is; Zo de Duyvel haar verscheen / hy zoude haar eenigsins van haar quaadt geneesen; dat wil hy niet doen.**

Maar ik merke by dit verhaal uit Thomas Brown, **dat den Neerlandtschen vertaaler van dat ergerlijk boek / die 'er korte** Aantekeningen **over gemaakt heeft in den jare 1665. en beloofde noch breeder** Commentarien **daar over te maken / over dese plaats van** Brown **het navolgende aanmerkt / zeggende.** Ik weet niet, wat voor slach van Toveressen, dat den Autheur hier verstaat; wat die Toveressen belangt, waar van dat hy in de naaste afdeeling spreekt, die haar dingen door de grondt-regelen van de natuur komen uit te voeren, daar is niemant die ontkent heeft; datse 'er niet en zouden zijn. Maar dat 'er Toveressen zouden zijn, dewelke met den Duyvel mede-werken, wordt van

veele

veele niet aangenoomen, ja zelfs van veele Gereformeerde Godts-geleerde tegengesprooken; Zeker uit de Oraculen kan niet gehaalt worden tot bevesting der Geesten, of der Toveressen; Dese man wil ons wijs maken/ dat gelijk hy weinig gelooft / van dat'er Toveressen zijn / ook veel Gereformeerde Godsgeleerde het zelve tegenspreeken; maar wy kennen zulke mannen niet / behalven Bekker, die zich voor de gansche Gereformeerde Kerk ten toon stelt als een wonder / loochenende 't geen alle Gereformeerde Leeraars eenpaariglijk belijden; of zo 'er onder haar zijn die 't niet gelooven / zo houden zy zich bedekt; of zijnse te voorschijn gekomen / zo zijnse van haar ampt afgestaan / waar van ik terstondt een exempel of twe zal toonen. Ik vind wel / en heb het in *d* een ander boek aangeweesen / dat den Cartesiaanschen Theologant Burman in zijn Synopsis zegt / dat alle werkingen, diemen ondervondt, als van Engelen komende, aan andere oorsaaken kunnen toegeschreven worden; ook dat hy zeer twijffelachtig spreekt van de Orakelen of Duyvel spraaken onder de Heydenen, alsmede van de Spooksels; Daar-en boven / dat hy de kollen en hexen, die in haar eygen oogen door een verbondt met de Duyvelen veel dingen doen, (en die dan op haar eygen belijdenis ter doodt veroordeelt / en gestraft zijn) voor Melancholijke wil aangezien hebben / en als zodanig gecureert hebben; also het maar een ingebeeldt verbondt soude zijn; Dit geeft my veel achterdenken / dat'er wel mochten van zijn Discipelen zijn / die diergelijk gevoelen; en 't schijnt dat desen Aan-tekenaar zulke Gereformeerde Leeraars kent (zo hy anders de waarheidt zeydt) die tegenspreeken / dat 'er Tove-

K ressen

d 't Vergift van de Cartesiaansche Philosophie ontdekt. pag. 279. 280.

ressen zijn / die met den Duyvel mede-werken; indien ikse kende / ik zoudese daarin voor geen Gereformeerde erkennen/ja haar niet waerdig kunnen rekenen/ datse de preekstoel betraden/ als niet gelovende het uitdrukkelijke Woordt Godts / 't welk stelt/ dat 'er zulke zijn / zeggende / de Tovereslen zult gy niet laaten leven / en ook een exempel daar van voorhoudt in de Toveresse en Waarzegster te Endor, daar Saul by quam. Waar van ik hierna noch veel te zeggen hebbe.

Zijnde nu juyst bezig met het door-bladeren van de Religio Medici, welk ik over 25 jaaren geleesen/ en sint niet ingezien heb / dat ik weet / zo bemerke ik / dat'er eenige bewijsen my voorkomen / dewelke my schijnen te verzekeren / dat dien Aantekenaar over 't boekjen van Brown wel mocht weesen den Doctor Antony van Daalen, woonachtig tot Haarlem, van wien Bekker meermaal spreekt in sijn boek/ zeggende / *e* dat hy een onwederleggelijk boek in het Duytsch geschreven heeft van de Orakelen, en dat wy eerlang NB. wat anders dien aangaande van de selfde handt hoopen, (die Godt (zegt hy) tot zo nutten werk bewaare) in zijn ondersoek van alle die soorten van Heydensche voorzeggingen, die zo *Levit.* 19. *vers* 26. *Deut.* 18. *vers* 10. 11. als elders in 't Oud. Testam. worden vermeldt;en wat daar over zo de H. Schriftuur zelfs, als Maimonides en andere cordatere Jooden (ook de Cordaatste Heidenen en Christenen, wanneer die buyten Papen interest waren) hebben geseydt, en gevoelt ontrent die stoffe, *gelijk zijn* E (zegt Bekker) *in eenen Brief van den* 6. *Feb.* 1689. *aan my te kennen gaf.* Dus merken wy / dat Bekker en dien Ant. van Daalen, als in gevoelens over-een stemmende/gemeinsaame vriendtschap houden; Noch spreekt hy elders

e Betoverde Wereldt Kap. 20. §. 575. pag. 499.

elders aldus tot lof van hem/ zeggende; *f* Men wil het doch zo hebben, dat de Duyvel door der Heydenen afgoden spreekt, hoewel zulks door den Heer van *Daalen* ten krachtigsten wederleydt is; en wederom; *g* Voor zeker is het zo, dat de gene die men Waarseggers en Toveraars noemt, natuurlijk weeten of werken, 't geen zy voorseggen of doen, of datse den mensch, daar de kunst te kort komt, de list te werk stellende, door bedrog misleyden; Dit heeft de Heer van *Daalen*, in zijn boek van de *Orakelen*, zo veel als het *waarseggen* betreft, zo geleerdelijk en zo bondig aangeweesen; dat ik niet begrijpen kan, hoe hy daar over door luiden van verstandt niet alleenlijk tegengesprooken, maar ook noch gelastert wordt; 't zelve lot verwachtende, en nochtans niet schroomende, wijs ik dat ook in 't kort aan, aangaande 't geen men Tovery noemt. Zo dat Bekker desen van Daalen aanziet als een groot Kamp-vechter/ die hem de weg gebaant/ en treflijk zich gequeten heeft/ in wiens spoor hy treden wil/ al zoude hy ook zo tegengesproken en gesmaadt worden; ja het schijnt/ dat van den selven Van Daalen aan onsen Bekker schriften sijn ter handt gestelt, die hem wel te staade sullen komen, gelijk hy *h* dat zelfs te kennen geeft.

Het is al om bekent/ dat Doctor Antony van Daalen in't Latijn/en daarna in het Duytsch een boek geschreven heeft van de Orakelen, om te bewijsen/ dat 'er in der daadt geen Orakelen/ dat is Duyvelsche antwoorden waren/ ja dat 'er noit zijn geweest of noch ook nu niet zijn waarseggingen/ door de hulp en kracht van de Geest des Duyvels; maar dat zulks alles was/ en noch is enkele bedriegery van menschen; en dewijl de Schrift zo duydelijk het contrary

f Betoverde Wereldt 28. Kap. §. 723. pag. 604. *g* Ibid Kap. 30. §. 756. pag. 634. *h* Betoverde Wereldt. Voorreden aan de Leeser pag. 6.7.

bevestigt / zo doet desen mensche zijn uitterste best / en belooft het noch meer te doen / om 't geen in de H. Schrift daar tegen strijdt / op te lossen ; Zo dat het baarblijkelijk is / dat desen Doctor het respect voor de H. Schrift al lang verlooren heeft ; en dat hy apparent van de Geesten en van de Duyvelen gansch weinig gelooft ; 't is waar / hy heeft in zijn boek noch die woorden zich laaten ontvallen / of met opzet tot zijn eynden ingevoegt ; Wy erkennen dat'er zo wel onder het Oude als onder het Nieuwe Testament boose Geesten zijn geweest, en dat'er ook noch zijn, en dat de zelve door Christus en zijn Apostelen uit de lichamen der besetenen uitgeworpen zijn geworden. Maar wat hy verstaat door de boose geesten / of Duyvelen naaml: / of ziekten en krankheden / dulligheidt / vallende ziekte / enz. dat en drukt hy niet uit / en wy hebben door Bekkers uitlegging grondt genoch / om te denken / dat hy ook zulke boose geesten verstaat / als Hobbes en Bekker ons hebben willen wijs-maaken.

Nu ik zegge / dat ik meine grondt van achterdocht te hebben / van dat desen Van Daalen de Autheur is van die oversetting van 't boek / Religio Medici, en van de by-gevoegde Kant-tekeningen; 't welk ik besluyte. 1. Dewijl 't klaarblijkelijk schijnt / dat gelijk Doctor van Daalen zo ook desen Autheur een Doctor in de Medicijne is / dewijl hy zich zo veelsins by alle gelegentheidt wel ervaren toont in de boeken der Medicijn-meesters / oude en jonge ; waar door hy ook te liever aan Nederlandt de Religie van een Doctoor in Engelandt (Thomas Brown) heeft willen vertaalen / en de zijne daar byvoegen. 2. Om dat en de stijl / en de cierlijke Duytsche taal / en de geleertheidt / vertoont in de kennis van de Latijnsche / Griecksche / Hebreusche / Fransche / Engelsche / Italiaansche taalen / en in de doorleesene erva-

rent-

rentheidt in allerley Griekscher Autheuren/en in oude en nieuwe schriften / schijnt duydelijk te kennen te geven / dat desen Van Daalen de Schrijver daar van is. 3. Overmits dese Vertaaler en Kant-tekenaar juyst heeft/en uitdrukt die zelve dwalende meiningen en gevoelens/ aangaande de Orakelen / de Toveressen / waarseggeryen enz.; welke desen van Daalen heeft / en in zijn boek van de Orakelen uitgedrukt en beschermt heeft ; en even toen beloofde hy al / dat hy over die materie breeder zoude schrijven / en dat hy 't boek van Brown met breeder Aantekeningen zoude voorzien. Dus schreef hy toen (in 't jaar 1665.) *i* Dese antwoorden die hier gesproken wierden, die wierden *Oracula*, dat is, *Goddelijke antwoorden* genaamt: maer op wat wijse, dat dese Oraculen zijn uit-gesprooken, en wanneer datse ophielden gegeven te worden, daer van is onder de geleerde geen eenpaarig gevoelen. Dese twe dingen dan alhier te verhandelen, zoude te lang vallen; zullen het derhalven spaaren tot nader gelegentheidt; dewijl onze meening is. dit boekjen haast te laten herdrukken, en het zelvige met wijdt-loopiger Commentarien te versien; dit zeggen wy alleen, dat'er veele boevery onder geschoolen heeft. en een weinig daar na zegt hy; *k* Om dat alle de dingen, die der van de Oraculen by de Oude Schrijvers verhaalt worden, tegen malkanderen strijden, en zeer dubbelsinnig zijn, zo dunkt my, dat het onmogelijk is uit dese zaak een vast besluyt te maken, en te geloven dat'er geesten zijn.

Indien hy dan den Autheur zy van dese vertaaling en Kant-tekeningen / gelijk ik uit dese bewijsen afneeme / zo wilde ik hier kortelijk aantoonen / hoe weinig licht / en hoe weinig goedts van zulk eenen is te wachten/ die zich toen al zo gevaarlijk Profaan en

i Religio Medici Kap. 29. *k* Ibid Kap. 30.

Atheïstisch vertoonde ; want dien vertaaler heeft zich met zijn Kant-tekeningen aldus afgrijslijk vertoont en afgemaalt.

1. Moses, *zegt hy*, verhaalt het *Num.* 21. *vers* 4. als een wonderwerk Godts, dat het volk Israels gebeten van de vyerige slangen, geneesen wierden, als zy de kopere slange aanzagen ; Maar het soude voor geen mirakel doorgaen kunnen, by aldien dat'er een Sympathetische kracht had ontrent geweest. Ziet Cogneus, over Augustinus van de Stadt Godts. Kap. 8. 10. Boek.

2. *m* De Egyptenaars hebben altijdt onder haar gehadt haare *Magi*, die in alle kunsten en wetenschappen boven andere volkeren uitstaken ; Dat Moses, die de maker is geweest van de genoemde kopere slang, boven anderen met kennis voorzien was, zo dat hy wat meer dan gemeens konde uitvoeren, kan voorwaar niet ontkent worden : want Stephanus getuigt *Hand.* 7. *v.* 23. dat hy toen al krachtig was in woorden en werken, eer dat hy van Godt tot een Propheet of Leydsman over Israel wierdt aangenomen. **Hy wilde zeggen/ misschien dat die kopere slang zulken Sympathetische kracht had/ om de gebetene van de slangen te geneesen ; en dat Moses die zo gemaakt had/ als zijnde door de** Magi **(die wy Toveraars noemen met de Schrift) in alle konsten onderweesen/ al eer hy een Voorganger wierdt. Dus wilde hy dan geen mirakel erkennen.**

3. *n* Men leest 1. *Kon.* 18. *vers* 38. van het wonderwerk van Elias, dat hy een groeve rontom het autaar maakte, en daar water in deede gieten, en daer quam vyer, 't welk het offer ontstak ; Daar zijn'er, *zegt hy*, die haer vermeeten durven, datse eenen Altaar, die zo toegestelt was als dese van Elias, door mid-

l Religio Medici Kap. 19. pag. 81. *m* Ibid pag. 82. *n* Ibid pag. 83.

middel van het *naphta* (dat is steen-oly, de bloem van het *bitumen* of Jooden-pek) zouden kunnen aan brandt steeken, en doen verteeren; ik meen nochtans niet, datse zouden raadt weeten, om die andere mirakelen te doen, die Elias gedaan heeft; **als of hy zeyde/ al deeden zy dat eerste wonder-werk na/ zy zoudense niet alle na-doen..**

4. *o* Van het verbranden van Sodom leestmen *Gen.* 19. *vers* 24. *Strabo* verhaalt, dat desen brandt op een natuurlijke wijse, en van zelfs is aangegaen; Tacitus heeft van dese zaak een goedt gevoelen, meenende dat'er eenige steden van dit Landt door den blixem sijn aengesteeken: **Waar toe dese Autheuren in tegenstelling gebracht met de Schrift/ als om te doen twijffelen/ of het niet wel natuurlijk werk was?**

5. **Spreekende van de** *p* Sondvloedt ten tijde van Noach, **zegt hy**/ de Heidenen hebben de kleine water-vloeden met de algemeene Zunt-vloedt komen te vermengen; Is'er iemant, die weeten wil, wat hier tegen gesegt kan worden, die leese den Autheur van de Præadamiten, Kap. 7. 8. en 9. 4. Boek. **en spreekende van de** *q* stilstandt der Zonne ten tijde van Josua, Joh. 10. vers 13. **zo zegt hy**/ hier over sijn verscheydene gevoelens; en hoe den Autheur van de Præadamiten dit zoekt uit te leggen, kan gesien worden. 5. Kap. 4. Boek.

6. *r* Nu en t'allen tijde (**zegt hy**) zijn'er zodanige menschen gevonden geweest, die het boek der schepping van Moses voor zo waerachtig hebben gehouden, als het boek der herschepping van *Ovidius*; die de brieven van *Seneca* zo Canonijk geacht hebben, als die van *Paulus*, en die geoordeelt hebben, dat 't deuntjen van *Anacreon* voor het hooghliedt Salomons niet een hayr be-

o Ibid pag. 84. *p* Kap. 22. pag. 100. *q* Kap. 16. p. 58. 59. *r* Kap. 21. pag. 93. 94.

behoefde te wijken. In Petri tijdt zijn'er ook al spotters geweest; ziet eens hoe *Lucianus* in zijn tractaat, *Philopatris*, met de schepping van de wereldt enz. de spot steekt; Paulus scheldt hy uit voor een lang-neus, en kaal-kop; daar is noch een tractaat, daarin hy Christus en de Christenen elendig hekelt; Hierocles zeydt, dat Apollonius Thyanæus grooter en meerder mirakelen gedaan heeft dan Christus zelf; **Voorts voegt hy'er de duyvelste woorden van den Atheist** Vaninus **by / tot lastering van Christi woorden /** Zalig zijn de Arme van Geest, **ook de godlasterlijke Redenen van** Julianus den Apostaat, **en van** Keyser Frederik de II. **en** Paus Leo; **eyndelijk zegt hy /** men zoude hier noch wel eenige staaltjens kunnen byvoegen, maar het zoude te lang vallen. **Dus toontmen/ een lust te hebben / in de snoodtste godlasteringen te verhaalen/ en by een te stellen/ om te lacchen.**

7. *s* Daar zijn veele geweest; **zegt hy /** onder de Oude, en men behoeftse noch tegenwoordig met geen Lantaernen te gaen zoeken, die de H. Schriften van Moses voor zotte en belacchelijke fabelen komen te achten, om dese reden, dewijl het haar onmogelijk schijnt, dat'er zo veel beesten, van het reyn Vee zeven paar *Gen. 7. vers 2.* van de onreine een paar, met genoegsaam voeder in zo een eng begrip van de Arke Noë zoude kunnen gestouwt zijn geweest.

8. *t* Men behoeft niet te twijffelen, of daar zijn veel ouder schrijvers geweest dan Moses: want waar zoude hy zelfs zijn Egyptische wijsheidt van daen gehaelt hebben? Daar zijn'er ook, die meenen, dat die vijf boeken, die Moses worden toegeeygent, van hem niet geschreven en zijn, en datse dienvolgens van zo hoogen Ouderdom niet en zijn, als zich de gemeene man wel inbeeldt; Ziet wat *Thomas Hobbes* zeydt in

t Kap. 22. pag. 101. *s* Kap. 23. pag. 110.

in zijn boek, genaamt den Leviathan op het 33.Kap..
v Die van dat gevoelen zijn, dat Moses de vijf boeken t'eenemaal zoude geschreven hebben, die moeten noodzaaklijk dit ook voor vast stellen, dat hy zijn doodt beschreven heeft; Het is een beter gevoelen, dat Moses het laatste van het vijfde boek niet zoude geschreven hebben; maer daer zijn'er weder, die uit dat gevoelen dan vast-stellen, dat Moses geen van allen zoude geschreven hebben.

9. *x* Hoe dat Loths Vrouw in een zout-pilaar veranderde, kan geleesen worden *Gen.* 19. *vers* 26. Augustinus meent, dat dese verandering eenigsins natuurlijk kan uitgelegt worden; de reden kan by hem nagesien worden, als ook by *Jan de Brune* de Jonge in zijn *Wetsteen der vernuften.*

10. *y* Hoe komt het, dat de natuur geen ander middel tot de voortplanting der menschen heeft uitgevonden? Daer komen ons immers in de wereldt andere menigvuldige teelingen voort, die al t'zamen zo zuyver zijn, dat haer de eerbaerheidt, zonder een roodt voorhooft te krijgen, kan beschouweu; De Zonne, die tot voortbrenging aller dingen te pas komt, oeffent die bediening door 't middel der straalen.... Waerom hebben de menschen ten minste het voorrecht niet van den Phenix, die uit zijn assche wordt herbooren, en Vader van sich zelven is? Daer de musijk uit over-eenkoming van stemmen wordt gebooren, waerom is de gelijkheidt van willen niet machtig menschen te teelen? Zijn wy minder dan peerlen, die door den dauw des Hemels in haer schelpen worden gebooren? Of indien wy ons zelven by zodanige juweelen (die seltzaamheidts halven heel kostelijk worden gerekent) niet durven vergelijken, waerom slachten wy de krekels

v Kap. 29. pag. 138. *x* Kap. 37. pag. 178. *y* 2. Deel Kap. 9. pag. 328. 329.

kels niet, die haer geboortens en voedsels uit den dauw trekken?... En kond 'er dan tot de teeling der menschen geen ander middel weesen, als de zotste daadt, die een wijs man in zijn leven bedrijft? **Dus derft dezen Atheistischen Schrijver de Godt der natuure berispen/ en smaaden over zijn werk en order/ als of hy met dien beruchten Koning van Spaanjen/ zo hy by de Schepping had geweest/ de zaaken beter zoude geordonneert hebben.**

11. *z* Ik heb my dikwils verwondert, wat den Duyvel sijn zelven heeft ingebeeldt, doen hy Petrus zo aan boort quam, of hy niet en wist, dat hy door de kracht Godts bewaardt wierdt door het geloove tot de Zaligheidt? 1. *Pet.* 1. *vers* 5. Maar noch meer ben ik verwondert, wat hy gemeent heeft, doen hy onsen gezegenden Zaligmaker eenmaal, andermaal, dardemaal versochte, of hy daer ook meinde wat op te sullen doen? Want van te vooren te weeten, datmen niet op doen en zal, en evenwel zijn zelven en een ander moede te maken, is dulle-mans werk. Zo als ik dit eens een zeker Theologant vraagde, gaf tot antwoordt, dat hy zijn zelven noch eerst daar op wat bedenken zoude.

12. *a* David spreekende over de schepping van de mensch, zo als die tegenwoordig in 's moeders lichaam geschiedt *Psal.* 139. *vers* 14. 15. gebruykt het Woordt רֻקַּמְתִּי, 'k ben als een *borduursel* gewrocht; het welk wy met recht op Godt, als Hy den eersten mensche schiep, zouden mogen passen; want het is een manier van spreeken; die van de tapytwevers of borduurwerkers ontleent is, even al eens of 't menschelijk lichaam een kostelijk tapijt was, dat bestaat uit vel, beenderen, muskels en senuwen. Wanneer een Tapijtwerker een schoon stuk onder handen neemt, zo laat hy zijn jongens wel toe de gemeene dingen, als beesten,

z Kap. 57. pag. 264. *a* Kap. 36. pag. 167.

ſten, vogelen en diergelijk te weeven; maar wanneer het op de gedaante van een menſch aankomt, zo acht hy het zo veel waerdt, dat hy het zelfs in handen neemt; even zo heeft Godt in de ſchepping des wereldts gedaan; Hy zeide, laat de wateren viſſen voortbrengen, en de aarde beeſten, Hy liet dit ſtuk-werks, om zo te zeggen, van zijn leer-jongens doen; maar komende tot den menſch, zo heeft Hy hier als een zienlijk werkmeeſter zelfs over willen gaan, zeggende, laat ons menſchen maken..... *b* En om dat Eva doen uit de ribbe van Adam noch niet gemaakt en was, zo zijn'er eenige Rabbynen, die meenen, dat Adam een Hermaphrodiet zoude geweeſt hebben.

Voorts bevind ik daar/ dat deſen menſch/ gelijk hy de Atheiſten/Thomas Hobbes, en de Schryver van 't boek der Præadamiten, en Machiavel, ſo wel als ander wil geleeſen hebben/ *c* ook veel moeyten heeft gedaan, om het ſchelmachtig boek van de dry-bedriegers, eens te zien, wat dat'er tegen zo een verzekerde waarheidt zoude kunnen by-gebracht worden; en dat hy zich niet ontziet gelegentheidt te neemen/ om van naakte beelden, en de *d* vuylſte daaden daar ontrent/ te ſchryven/ en in 't byſonder ook van de ſchildery van *e* Joh. Torrentius, te Haarlem op 't Stadthuys/ (van welken man, zegt hy/ veel zoude te zeggen vallen) (Den Leeſer weete/ dat dien Torrentius een grouwlyken Atheiſt/ en Epicureer was/ die veele/ zo mannen en vrouwen/ tot een Epicureiſche belydenis trok; zyn Atheiſtery quam daar op uit/ dat het de hel is/ hier elendig te leven/ maar den hemel/ hier wel te leven/ en goeder dingen te zyn; De Magiſtraat van Haarlem, hebbende haar getuigeniſſen by een gezocht/ heeft op den raadt van zeven van de voornaamſte Rechts-geleerden tegen hem

b Kap. 21. pag. 98. *c* Kap. 20. pag. 88. *d* 2. Deel Kap. 7. pag. 317. *e* Kap. 39. pag. 184.

hem proces gemaakt / maar als hy niets beleedt / hebben zy hem verweesen tot een twintig-jaarige gevankenis; weinige jaaren daar aan losgelaaten zijnde / is hy na Engelandt gegaan / en daar eenigen tijdt geleeft hebbende / is hy / wanneer den Inlandtschen Oorlog begon / in Hollandt wedergekeert / en is t'Amsterdam in 't jaar 1644. gestorven en *f* begraben; Ik verhaal dit te meer / dewijl'er tot Haarlem wel meer bekent zijn / die Atheïstisch en Godslasterlijk spreeken / en waardig waren gevangen geset / en exemplaarlijk nevens andere booswichten gestraft te worden) Verder zie ik / dat dien vertaaler occasie zoekt / om Calvinus publijk te lasteren / zeggende / *g* van *Mr. Jean Calvin* wordt getuigt, datmen alleen uit zijn boeken zoude kunnen toe stellen een volkomen *Dictionarium* van toenaamen, en scheld-woorden, het geheele A.B.C. door, vervolgens van vooren tot achteren; Als mede dat hy het boekjen van Brown zo hoog verheft / dat hy meest alle de Leeraars niet capabel rekent / om zulke uitneemende bedenkingen voort te brengen / hoewel het gemelde boekjen vervult is met verkeerde en zeer aanstootelijke uitdrukkingen en stellingen / gelijk op een andere tijdt zoude kunnen getoont worden; maar hy zegt / *h* 't is zeker, dat'er wel duysend den Predikstoel beklimmen, die voor Godts-geleerden willen heenen gaan, die ook tot Doctooren van die hoogwaerdige verborgentheidt gevordert zijn, dewelke alle de krachten van haar verstandt inspannende, noit tot zulke NB. deftige en uitmuntende bedenkingen gekomen zijn, als desen genees-meester gehadt heeft. *Similes habent labra lactucas*; de distelen zijn voor de Ezels smakelijk.

Nu

f Dit getuigt Gisb. Voetius Dispp. Select. part. 1. pag. 223. *g* Religio Medici 2. Deel Kap. 4. pag. 297. *h* Ziet de Voorreden van den Oversetter.

Nu blykt dan / dat desen man / die Browns boekjen vertaalt / en met aanmerkingen verrykt heeft / (en wien ik uit de boven-staande gronden besluyte niemant anders te zyn / dan den Doctor Antony van Daalen) zich bekent maakt als eenen / die niet alleen de Tovery en Toveressen / en Waarzeggeryen en Duyvel-spraaken loochent / maar ook die de mirakelen / in de Schrift vermeld / wel voor natuurlyke werken zoude willen aanzien / die de boeken Mosis niet voor zeker stelt te zyn door Moses geschreven / die de versoekingen Christi door de Duyvel niet ten vollen gelooft / die de lasteringen van menschen onder de Heydenen en Naam-Christenen / tegen Godt en Christus en zyn waarheidt / met zyn heele hert heeft doorkroopen / en zich verlustigt / in die te verhaalen / die de schriften van Vaninus, Machiavel, Lucianus, Julianus, den Autheur van 't boek aangaande de Præadamiten, en Thomas Hobbes, en andere Atheisten vlytig heeft doorsnuffelt en geern 't geluk had gehadt / om 't boek / dat Moses, de Messias en Mahomet voor de dry Bedriegers der wereldt uitmaakte / te mogen leesen; en die diergelyke tekenen van Profaaniteyt meer draagt; Zo besluyt ik dan / (en zo geef ik met eenen de reden / waarom ik desen Vertaaler in zyn eygen verwen dus uit zyn Kant-tekeningen beschreven heb) dat indien die man / of zyns gelyke / om Bekkers zaak te helpen / ook mochte een boek uitgeven / om te bewysen / dat'er noch Toveraars noch Waarseggers noch Duyvels-konstenaars / noch Duyvel-spraaken oit zyn geweest / of noch zyn / niemant zich daar over moet verwonderen; Want wat zoude men niet al ongezoute en Profaane schriften hebben te verwachten van menschen / die zo gestelt zyn / en zo weinig eerbiedt voor Godt en zyn H. Woordt hebben.

Doch het zal hier nuttig en tydig zyn / dat ik wat

spreeke

spreeke van de Autheuren/ die voor Bekkers gevoelen of geheel of ten deele geplept hebben; Wy hebben daar wat van Antony van Daalen gehoort/ en hoedanigen man hy zich vertoont heeft; waar van misschien hier na meer; Hy brengt eenen Reginald Scot voor zich by/ ook citeert hy meermaal Agrippa en Wierus, dan ook een Fransch Predikant Daillon; sint zijn hem'er noch andere bekent geworden/ of misschien heeft hy ze al gekent/ doch verzwegen met opzet; Want alsmen zijn redenen met de haare vergelijkt/ vindtmen een zonderlinge over-een-stemming; D'andere Engelschen/ die ook het gevoelen van dat'er Toveryen en Spookeryen en Waarzeggeryen zijn/ bestreden hebben/ zijn geweest Mr. Wagstaff, Mr. Ady, Mr. Webster, en den Autheur van de Leere der Duyvelen, den afval der laatste tijden, dewelke gezeydt wordt te zijn/ N. Orchard, Predikant in Nieuw-Engelandt.

Aangaande Reginaldus Scot; daar van schrijft Gisbertus Voetius aldus. *i* ,, Reg. Scot, een En-
,, gels Edelman heeft opentlijk de misdaadt van To-
,, very geloochent/ en breedt bestreden/ brengende
,, alle deffelfs wonderbaare werkingen tot de Melan-
,, cholie/ en andere natuurlijke ziekten/ of tot de
,, kunst/ gauwigheidt en verstandt van menschen/
,, die door haar verstierselen en begoogchelingen be-
,, driegen/ of tot dwaase inbeeldingen van die ge-
,, zeyde Toveraars/ of tot haar ydele beuselin-
,, gen en verdichtingen. Zijn boek/ met de Titel/
,, *Discoverie of Withcraft* (Ontdekking van de Tovery)
,, is in Engelandt verbrandt; den welken den Ko-
,, ning van Groot-Britannien Jacobus, in zijn *Dæ-*
,, *monologia* (Reden-voering aangaande de Duyvelen)
,, ook met naamen deurstrijkt; Hem heeft ook Jo-
,, han-

i Dispp. Select. part. 3. De Magia part. 2. pag. 564.

„ hannes Rainoldus, die Theologant van zeer uitge-
„ breyde geleertheidt / aangeraakt / in Censura libr.
„ Apocryph. Tom. 2. Prælect. 169. Tegen den sel-
„ ven / doch zonder hem te noemen / heeft Wilhelmus
„ Perkinsus, die vortreflijke Theologant / en van het
„ beslepenste oordeel / de pen gevoert / in zijn Tractaat
„ van de Toverye. Het Elenctische of Disputeerende
„ deel van dat boek van Reginaldus Scot (want het
„ andere deel in den Engelschen Druk / bevattede be-
„ zweeringen) is over ettelijke jaaren tot Leyden in de
„ Neerlandtsche taal over-gezet door Thomas Basson;
„ uit het leesen van dat boek / als uit een altijdt vloe-
„ jende fonteyn is het gekomen / dat van die tijdt af
„ niet weinige / geleerde en ongeleerde / hebben be-
„ gonnen te wankelen / en op zijn Libertijns te dub-
„ ben en te twijffelen / aangaande de tovery (gelijk
„ ons Vaderlandt veel gequelt wordt van heele en
„ halve Libertijnen) ja menigmaal tot zo veel on-
„ wetenheidt te vervallen / dat haar met recht heeft
„ mogen toegepast worden / 't geen de Koning Jaco-
„ bus in zijn Dæmonologia op zijn onderdaan / Regi-
„ naldus Scot, paste / datse als nieuwe Sadduceen
„ zijn; dewijlse alle werkingen en verschijningen der
„ Duyvelen zoetelijk uitlacchen / als Phantasyen en
„ fabeltjens van oude wijfjens / of van vreesachtige
„ superstitie.

Alzo dien Scot de Vader was van de nieuwe Advocaten van de Toveressen (gelijk Joseph Glanvil hem noemt) en Bekker hem geduurig aanhaalt / zo zal ik hier aanwijsen / wat twe geleerde mannen van hem zeggen / (zijn boek zelf heb ik noit gezien / ook heb ik 'er geen lust toe / wel wetende uit andere / hoedanigen schrijver hy was / en wat armelijke redenen hy by-bracht.)

D'eerste

k Saducismus Triumphatus, the third Edition 1689. pag. 298.

D'Eerste is Johannes Rainoldus, Professor der Theologie tot Oxford; dewelke in zijn geleerde Lessen gedaan in de Academie, over de Apocryphe boeken, (en dat ettelijke jaaren achter een, beginnende ontrent het eynd van 't jaar 1585.) aldus van hem spreekt, Onse landt-genoot *Reginaldus Scotus*, zegt, dat de Papisten belijden, dat de Duyvelen de naam van Jehova niet kunnen aanhooren; en dewijl hy gemerkt had, dat eenige Toveressen somtijdts zulken verhaal verdichten, zo heeft hy gemeint, dat het al versiert was, uit een onkunde van de Redeneer-kunst, en van andere goede wetenschappen, als die zonder eenig oordeel, zonder eenige Methode, zonder eenige wetenschap van de voornaamste kunsten, op deselve wijse dese saak heeft aengevangen, als den Poeet spreekt, *tenet insatiabile multos scribendi cacoëthes*, veele zijn vast aan de ongeneeslijke eerzucht en quade gewoonte van te willen boeken schrijven; en hy redeneert t'eenemaal op deselve wijze, als dat vrouw-mensch by den Poëet, *jamjam nulla viro juranti fœmina credat*, dat nu voortaan geen vrouw een man meer geloove, al zweert hy; nu zijn alle de mans leugenachtig: want ik ben van eenen bedrogen..... *m* Dit is de reden, die den Engelsman *Reginaldus Scotus* betovert heeft, zo dat hy zeyde, dat het niet konde geschieden, dat het de Duyvel zy geweest, die in de gedaante van Samuel de antwoorden gaf aan Saul, om dat de Papisten zeggen, dat de Duyvel wegens schrik zelfs niet hooren kan de naam van Jehova, dewelke vijfmaal in dat verhaal genoemt wordt: maer desen mensch, als aen die ziekte vast zijnde, waar van den Schimp-poëet, *tenet insatiabile multos scribendi cacoëthes*, kan niet van grooter Authoriteyt zijn, in dit argument, dan *Bodinus*, hoewel hy in een t'eenegaer recht-strijdige uitsinnigheidt ver-

l Censuræ Libr. Apocryph. Tom. 1. Prælect. 93. *m* Ibid Prælect. 94.

vervoert is: want om dat hy gesien had, dat eenige die dingen liegen, en verdichten, die van de Duyvelen-bezetene verhaalt worden, daerom heeft hy gemeint, dat niemant waerlijk van een Duyvel beseten wordt; gelijk die Vrouw by den Poëet, *jamjam nulla viro juranti fœmina credat*, of gelijk de Virgiliaansche *Dido* zeide; *Nusquam tuta fides*. Men mach langer niemant geleoven; Voorts gelijk *Diogenes* den hoogmoedt van *Plato* met voeten trapte, maar met een grooter hoogmoedt, zo berispt hy de verkeertheidt van *Bodinus*, maer met een verkeerder ydelheidt; en hy heeft leugenen van een andere soort: want hy handelt de heele zaek zo, dat hy zich belijdt in dat gevoelen te zijn, dat noch *Samuel*, noch den Duyvel in *Samuels* gedaante aan de waerzegster is verscheenen, maer dat zy een enkele bedriegster was; als die in de kamer een boef had zitten, een snooden en listigen Priester, die geantwoordt zoude hebben 't geen'er geantwoord is, 't welk *Saul* meinde van *Samuel* voort te komen, en gesprooken te worden; Ik zoude het niet nodig achten te zeggen, met hoe ongerymder redenen hy dit ongerymder gevoelen bevestige, dan *Bodinus* het zijne bevestigt, ten ware daer eenige dingen ingeweven waren, waer mede misschien de onervarener zouden meinen, wederlegt te worden 't geen boven van ons tot bevestiging van 't ware gevoelen gezegt is: En nochtans moet gy niet verwachten, dat ik in zijn redenen op te haalen, (want ik salse zeer kort voorstellen) u citeeren zoude de Kapittelen van het zevende boek, waerin dese dingen gehandelt en voortgebracht worden: Want dat zoude u en my moejelijk zijn; want hy en schijnt sich geen andere Methode, in dese dingen te schrijven, voorgestelt te hebben, dan dat hy al wat hem voor zijn mondt quam, zoude uitstorten, zonder eenige order; en al wie hem zal willen nasien, zal sijn onervarentheidt en onbequaamheidt gemakkelijk

gewaer worden..... *Scot* zeydt, *voorts, al heeft Saul zo gemeent, zo zoude nochtans zonder twijffel een voorzichtig man misschien ondervonden hebben*; zonder twijffel misschien, en dat in deselve sententie; misschien, *ergo* niet zonder twijffel; zonder twijffel, *ergo* niet misschien. *Marcus Cicero*, *Antonius* aanspreekende, zegt, *gy waart zo verstandeloos, dat gy in uw heele Oratie met u zelven streedt, zo dat gy niet alleen spraakt dingen, die aan malkander niet en hangen, maar die ten hoogsten van een gescheyden, en recht-strijdig zijn, zo dat gy niet zo grooten twist met my, als wel met u zelven haddet.* Maer 't geen *Cicero* van *Antonius* zegt in verscheyde sententien, dat kan van *Reginaldus Scot* in deselve sententie gesegt worden. Want *Reginaldus Scot* is zo verstandeloos, dat hy in een en deselvige sententie zegt, 't geen niet alleen niet aan een hangt, maer 't geen t'eenegaer rechtstrijdig is; misschien, zonder twijffel, zeker, en nochtans misschien, onseker, en nochtans zonder twijffel; Het en ware Godt hem geslagen had met een geest van zwijmeling, zo dat hy schreef 't geen hy niet en verstondt, zo zoude het wonder zijn, dat de man zo onsinnig had kunnen zijn... Maar misschien moetmen het *Reginaldus Scot* vergeven, zeggende, dat alle de Papisten uit eenen mondt bevestigen, dat het *Samuel* selfs is geweest, die Saul verscheenen is, hoewel hy weet, dat *Leonardus Vairus* 't contrary zegt; dewijl het wel kan zijn, dat hy niet gemeent en heeft, dat hy was een van de Papisten, maer misschien een van de Oudt-vaderen: want in 't achtste boek in 't 5. Kap. daer hy met de getuigenissen van Oudt-vaders bewijst, dat met Christi eerste komst de Duyvels antwoorden hebben opgehouden, zegt hy, Getuigenissen der Oudt-vaderen staan in dese &c. en hy noemt *Plinius* en *Plutarchus* onder de Vaders; zo dat hy schijnt gemeent te hebben, of dat *Plinius* en *Plutarchus* Oud-vaders waren, of dat zy getuigenissen van Oud-vaders verhalen;

Waerlijk 't is geen wonder, zo hy ook gemeint heeft, dat *Vairus* is een van de Oudt-vaders geweest; hoewel *Vairus* zelfs zegt, dat hy van *Beneventum* is, van de order van de H. *Benedictus*, en *Prioor* van deselve Abdye in Italien; Maar laet ons de slechtigheden en sufferyen van dese man laten vaaren. Dus verre die gesegende man Godts / Joh. Rainoldus; wiens woorden ik te meer heb uitgedrukt / dewijl zijn boek in weiniger handen is.

D'andere geleerde man / die van desen Scot en zijn werk getuigt / is Meric Casaubon, wel eer Doctor in de Godgeleertheidt in Engelandt, de Zoon van den vermaarden en zeer geleerden Isaacus Casaubonus; die in den jaare 1668. en 1670. in het Engels twe tractaaten schreef / aangaande licht-gelovigheidt en ongeloovigheidt, en bysonder handelde van de Toveryen / Toveressen / en Geesten / tot wederlegging van Atheisten en andere; deselve sprak aldus van desen mensch. „Zo iemant opmerkt / wat „soort en slach van menschen het meesten-deel ge„weest zijn / die op zich genomen hebben / het ge„loof van 't menschelijk geslacht of van de menschen „in 't gemeen tegen te staan / aangaande Toveressen „&c. te weten eenige notoire Atheisten / als Pompona„tius, Vaninus &c. andere / verwaande en ongeleerde „menschen; gelijk eenen van dit Landt / Reginald „Scot, en diergelijke; die zal gewis denken / in„dien de zaak niet beter is / dan de Patroonen of be„schermers / datse niet veel deugen moet zijn / noch „hy en sal geen reden met allen zien / om dat gevoe„len te omhelsen. Maar ik moet Reginald Scot zo „niet laaten doorgaan / zonder verder van hem iets „te gewaagen / om der gener wil (zo'er eenige zijn) „die een beter gevoelen van hem hebben / hoewel

* A Treatise Proving Spirits, witches &c. pag. 40.

„ andersins een zeer in-considerabel man/ die in geen
„ achting behoort te komen. Zijn boek/ beken ik/
„ heb ik noit gehad/noch oit geleesen/dan alleen zo als
„ ik het by geval vondt/ waar ik geweest ben/ in de
„ huysen van mijn vrienden/ of in boek-verkoopers
„ winkels/ en gelijk mijn gewoonte is/ ik sloeg'er
„ mijn oog op hier en daar/ door welke overlooping
„ van het boek/ ik zo veel merkte/ dat ik gewis geen
„ versoeking had/ om meer van hem te leesen. Ik
„ en neeme dan niet op my/ van hem te oordeelen uit
„ 't gene ik van hem zelfs geleesen heb/ ('t welk zo
„ weinig zijnde my bedriegen mocht) maar uit het
„ gene ik van hem in andere geleesen heb/ die ik
„ weet/ dat geleerde mannen zijn geweest/ en van
„ groot oordeel/ gematigtheidt en oprechtigheidt/
„ in het oordeelen zelfs van vyanden. Dit mach ik
„ (zo ik hoop) zonder aanstoot of tegenspraak zeg-
„ gen van eenen/ wiens toe-naam/ niet tegenstaan-
„ de het wyde onderscheydt in opzicht van waerdye/
„ wat na-komt (want ik weet/ dat'er ook op naa-
„ men aanmerkingen zijn gemaakt) tot des anderen
„ voornaam/ en dat is/ Doctor Reynolds, die wan-
„ neer hy leefde (zo als ik het neeme) was Regius
„ Professor der God-geleertheidt in de Academie van
„ Oxford; die zo het schijnt/ op het gerucht/ 't welk
„ dien Scot onder 't gemeene volk kreeg/ de curieus-
„ heidt hadt (een rechte helluo librorum (een onversa-
„ delijke Leeser/ en op eeter/ als het ware/ van boe-
„ ken/ zo als'er iemant was in zijnen tijdt) om hem
„ te leesen. Hy maakt van hem gewach meer dan
„ eens of tweemaal/in die zijne geleerde en uitgewerk-
„ te Prælectiones, lessen over de Apocryphe boeken;
„ en hy noemt hem niet alleen/ maar neemt kennis
„ van verscheyde particuliere passagien/ en hy we-
„ derlegt die; of liever/ hy maakt dat beyde hy en
„ zijn toehoorders (nu Leesers) daar mede spel-

„ dry-

„ dryven, doch altijdt in verwondering zijnde van
„ de onvergelijkelijke stoutigheidt en impertinent-
„ heidt van dien mensche; Ik gedenke niet, dat on-
„ der alle de boeken, die hy aanhaalt in die wijde en
„ bewrochte lessen, een is, die hy met meerder be-
„ spotting en verontwaerdiging berispt. En Dr.
„ Reynolds is de eenige man niet, dien ik geleesen
„ heb, die hem zo berispt. Ik kond 'er twe af dry
„ meer noemen, indien het ware tanti, de pijne-
„ waerdt. En wat zouden wy niet van zo een mensch
„ te verwachten hebben, die Plutarchus en Plinius
„ (zo vindt ik dat hy wordt aangehaalt en gete-
„ kent) onder de Vaders van de Kerk rekent; en
„ die Leonardum Vairum, een Spaanjaart, die
„ (over een hondert-jaar) dry boeken geschreven
„ heeft de Fascino of incantatione (ik heb hem niet
„ dan in 't Fransch) en zich zelven intituleert Bene-
„ ventanum, Ordinis Sancti Benedicti, & priorem
„ Abbatiæ ejusdem in Italia) maakt te zijn of een
„ Protestant, of een Out-vader. Maar met dese
„ dingen mochten wy lacchen, indien dat zijn groot-
„ ste dwalingen waren, van de welke de gene die'er
„ meer kennis van begeeren, genog zullen vinden,
„ in dat geleerde boven-genoemde boek; Als ik dit
„ over-geschreven had, wierdt my een boek gebracht,
„ met desen titel, A Philosophical endeavour, in the
„ Defence of the being of Witches, and apparitions,
„ against drollery and Atheism. 1668. Ik was blij-
„ de, dat ik het boek zach, en daar bevond, dat wy
„ zo wel over een-komen, in ons oordeel en ver-
„ haal, beide in die bysonderheit aangaande Reginald
„ Scot, en in 't stuk van de Toveressen in 't gemeen,
„ hoewel op verscheyde wegen; Hy Philosophisch
„ en subtiel, ik duydelijker na 't verstandt van 't ge-
„ meene volk, doch zo ik hoop, niet min nuttiglijk.
Dus verre M. Casaubon.

En nu hebben wy iets gezeydt van die twe Schrijvers; welke Bekker voor een deel van zijn gevoelens of voor 't geheel by-brengt / en welker redenen hy belooft / daarna noch aan te dringen / zeggende; *o* Niemant maakte ontrent al 't voor-zeyde den Duyvel in verstandt en kracht oit kleinder, dan voor desen Reinhalt Schott, en op heden de Heer *Antonius van Daalen*, *Med. Dr*. tot Haarlem, in zijn boek van de Orakelen heeft gedaan: want hy schrijft die al te maal aan 't bedrog der Paapen toe, en aan den Duyvel niet met al.. Het zal zelfs noch volgen, dat ik met *Schott*, en van *Dale* voor den dag zal komen; en zo daer iemant meer is, die 't gemeen gevoelen tegenspreekt; Doch wy zullen zijn verder schrijven niet afwachten / noch van noode hebben / alzo wy alle de Redenen van Scot, van Dale, en van andere / die hy zegt / dat hem ter hant gestelt zijn / wel zullen vinden / eer hy spreekt of verder schrijft. Maar wat belangt zijnen *p* Lambert Pols, School-meester in 't Aalmoessseniers huys, en eenen Joannes Schuyt, die hem een brief geschreven heeft / en Abraham paling, Linnen-persser tot Haarlem, die by hem hoog verheven worden / als schranderder dan onse geleerde lieden; wy zullen zulke lieden niet eens in consideratie neemen; alleen zal ik in 't voorby-gaan zeggen / dat dien Reinholt Schott, geen Schotsman was / gelijk hy hem noemt / maar een Engelsman / gelijk hy even ter plaatse / daar hy den Leeser na-toe wijst / zegt / dat hy *q* een gebooren onderdaan van het Engelsch Koninkrijk was / en gelijk wy daar even Doctor Reynolds en M. Casaubon hem hoorden beschrijven; hy was een Gereformeerde / en hy is behalven door Reynolds, ook wederlegt van

o Betoverde Wereldt 1. Boek Kap. 22. §. 309. 310. pag. 231. 232. *p* 2. Boek 30. Kap. §. 756. pag. 634. 20. Kap. §. 575. pag. 468. en in de Voorreden pag. 7. *q* 20. Kap. §. 575. pag 468. 1. Boek Kap. 22. §. 300. pag. 223.

van Perkins, en alle de exemplaaren van zijn boek/ zo veel als men'er konde krijgen/ zijn door publijke Authoriteyt verbrandt; hy hadde daar ook in voorgestelt/ hoewel met eenen quaadt-gekeurt/ verscheyde formulieren/ hoe de Toveraars haar bezweeringen en Toveryen betrachteden; De gene die in den jaare 1609. het eerste deel van dat boek hebben doen oversetten en drukken/ hebben voorsichtig gedaan/ zegt *r* Voetius, datse die formulieren of wijsen van bezweeringen hebben na-gelaten.

De Darde, die van Bekker by-gebracht wordt/ als schrijvende van de Tovery/ is Henr. Cornelius Agrippa van Nettenheim; Doch dese kan niet als tot schande van Bekker aengehaalt worden: want dit was een Leeraar van Tovery/ even gelijk Trithemius, Petrus de Appono, Jos. Niger, Bacon, Michael Scotus en andere geweest zijn. Voetius noemt hem onder de *t* Doctores Magici, die tot een voornaam fundament/ en tot een aanlokking tot de praktijk van de Tovery namen/ dat de Dæmones, volgens het seggen van Plato, en van zijn navolgers/ Plotinus, Porphyrius enz. een goedtheidt hadden/ om de menschen goede diensten te doen; *v* hy was een Papist/ en is door Keyser Karel, en Paapsche Vorsten tot veel eerampten/ ja tot de Professie in de Theologie in de Academie van Dola en Ticinum gepromoveert; Delrio, Tannerus en andere Paapsche Theologanten beschuldigen hem van Tovery; ook uit de onsen Marnix Heer van St. Aldegunden, schrijvende tegen de Geest-drijvers; dewelke daar toont/ dat Sebestiaan Frank, 't Hooft en de voornaamste van Libertijnen en Geest-drijvers/ zijn voornaamste dingen uit Agrip-

r Dispp. Select. part. 3. pag. 551. *s* Betoverde Wereldt. 1. Boek 4. Kap. §. 44. 45. 48. 49. pag. 29. 30. 33. 34. *t* Dispp. Select, part. 1. p. 911. *v* Vide Voetium Dispp. Select. part. 3. pag. 616.

grippa's schriften gehaalt heeft; Desen Agrippa heeft de Formulieren, welke de Toveraars gebruyken, 't zy om te vervloeken, 't zy om te zegenen, te saamen gebracht, ook heeft hy de Toversche Ceremonien beschreven; en die staan alle in zijn *x* werken, genaamt de Verborgene Philosophie; ja dat hy zelfs mede aan daadelijke Toveryen vast is geweest, wordt overvloedig van de Schrijvers bevestigt. Bodinus zegt van hem, *y* niemant die recht by sijn verstandt is, zal niet belijden, na dat hy de boeken van Agrippa geleesen heeft, dat hy onder de Tovenaars de voornaamste plaats heeft; zulks is blijkelijk uit de brieven, die hy aen het eynd van het darde boek van de verborgene Philosophie gevoegt heeft, alwaer hy aen seker Italiaan van de order der Augustijners schrijvende, zegt, dat de sleutel van de verborgene Philosophie van hem alleen voor de vrienden bewaert wort; nu die is het vierde boek, door toe-doen van Agrippa's Discipelen en Vrienden na zijn doodt gedrukt, welk boek het grouwlijk vergift van de Tovery zonneklaer ontdekt, met alle de aenroeping der Duyvelen, haer cirkels, Characters, en offeranden aen de Satan toegebracht; 't is waar, hy wordt met grooten yver ontschuldigt van Naudæus; en ook van Wierus, waar van wy terstondt zullen spreeken; desen laatsten *z* loochent, dat het vierde boek van de Verborgene Philosophie, aangaande de Toverse Ceremonien, van Agrippa is; 't welk zo het waar was, voor zo verre hem zoude onschuldigen; Voetius meint, *a* Men moet een onderscheydt van tijden maken, zo datmen zegge, dat Agrippa in sijn jonkheidt *speculativè* en *practicè* in die boose zwarte kunsten verstrikt is geweest,

x De occulta Philosophia in primis lib. 2. & 4. *y* De Magorum Dæmenomania pag. 485. *z* Lib. 2. de Præstig. Cap. 4. & 44. *a* Dispp. Select. part. 3. pag. 616. 617.

weeſt, waer van hy ſich daerna in ſijn hooger ouderdom,'t ſy door vreeſe van Godt of der menſchen, heeft willen ontwikkelen; zelfs Agrippa (zegt Voetius verder) verſoekt in de voorreden van de boeken van de verborgene Philoſophie vergifnis, voorwendende ſijn jongelingſchap, en dat hy veel gevoelens der Platoniſten gevolgt heeft, en veel dingen eer verhaalende dan beveſtigende geſchreven heeft, en dat hy die boeken ten grooten deele geretracteert heeft in ſijn boek van de ydelheidt der wetenſchappen; nochtans mogen daerom de geleerde mannen, die hem wegens ſijn ſchriften en daden met recht verdacht hebben gehouden, niet van laſtering beſchuldigt, noch Agrippa geheel vry-geſproken worden; inſonderheidt dewijl zijn ſchriften, zo als hy die voor de darde en laatſte reys uitgaf in 't jaar 1531. als hy die dediceerde aen Hermannus Biſſchop van Keulen, niet geſuyvert zijn van curieuſe en gevaerlijke ydelheden en ſuperſtitien, dat is, van indirecte tovery, waer van men lichtelijk komt te vervallen tot directe toveringen.

Zo dat ik beſlupte/ dat deſen Cornelius Agrippa van Bekker niet diende dan met een teken van afgrijſen/ aangehaalt te worden/'t welk hy niet en doet; ja dezen zelven Agrippa dient tot een bewijs tegen Bekker; Want daar zijn dryerley argumenten/ waar mede wy bewijſen/ Dat'er zijn menſchen in de wereldt/ die met de helſche Geeſten in gemeinſaame onderhandeling en verbondt zijn; D'eerſte ſoort van redenen neemen wy uit de Schrift; de twede uit dien dat'er veel zijn geweeſt/ die op overtuiging beleden hebben/ datſe ſchuldig waren aan gemeinſaamheidt met de Duyvel; de darde ſoort van argumenten haalen wy van de ervarentheidt/ uit welke het dikwils is blijkelijk geweeſt/ dat'er zulke in de wereldt zijn/ die met de helſche Geeſten onderhandeling hebben; Daar hebben bekende Toveraars geweeſt/ ja zulke

die andere geleert hebben / wat Ceremonien zy zouden moeten gebruyken / in gemeinschap te onderhouden met de Duyvelen; gelijk Trithemius in zijn boek de Septem Intelligentis, en desen Cornelius Agrippa in zijn boeken van de Verborgene Philosophie, waar in vele van die abominabele grouwelen beschreven worden / en die noch veel in der menschen handen zijn / behalven noch verscheyde andere boeken / die 'er te vinden zijn / die met opzet de weg en wijse leeren / hoe met de Duyvelen gemeinsaam om te gaan; Zulke menschen zijn Toveraars / en Leeraars en Formeerders van Toveraars; en daar wordt verhaalt / gelijk Doctor Faustus, en Christophel Wagenaar en Tolpardus bekent zijn geworden / te hebben den Duyvel familiaar by haar gehadt / in de gedaante van een beest of mensch / ettelijke jaaren aan malkanderen / en gelijk *b* Cardanus van zijn eygen Vader verhaalt / dat hy zulken Familiaren Geest dartig jaaren aan een by zich had; dat alzo ook Agrippa den Duyvel ordinaar by zich had in de gedaante van een zwarten hondt / welke hy Heer noemde; en waar van *c* Paulus Jovius en andere geschreven hebben / na dat Agrippa in het Gast-huys te Grenobelen overleden was / dat dien hondt in 't gezicht van alle zich van boven neder in de Rivier begeven heeft / en van die tijdt af, noit meer gezien is; hoewel Wierus schrijft / dat het de Satan niet en was / in de gedaante van een hondt / maar een waren hondt / die in 't midden tussen Agrippa en hem placht te slapen. Doch *d* Casaubonus zegt / op 't getuigenis van so veel andere van beter Reputatie kan ik niet anders als denken, of 't was een schepsel van een anderen aart. Immers desen Agrippa is blijkelijk een godloos mensch / een Libertijn / een halve Atheist / en weinig minder dan / indien niet geheel / een Toveraar en Duyvels-

b De subtilitate lib. 19. pag. 963. *c* In Elogiis Doctorum Virorum. *d* Of credulity and incredulity, pag. 128.

koppelaar geweest; hoewel hy anders het met Bekker schijnt te houden / in zijn boek van de ydelheidt der Wetenschappen, zeggende daar / d Dat alle die to-
„ verkunsten maar zijn beuzelingen en bedriegeryen /
„ samen-gestelt uit eenige Profaane onderhoudingen
„ van onze Religie (hy verstaat zekerlijk de Paapsche)
„ en uit ingemengde Ceremonien / en veel onbekende naamen; Doch e in dat zelve boek / zegt Voetius, heeft hy veel gevaerlijke dingen, recht-strijdig tegen de Christelijke Religie; deselve Agrippa heeft in den brief aan Trithemius, die voor zijn werk staat van de Verborgen Philosophie, met een zwarte kool geteekent / en verworpen de boeken van ettelijke Tover-Leeraars / Rogerius Baccho, Robertus Anglicus &c. f De welke, zegt hy / daar zy belooven, de Toverkunst te sullen beschrijven, niet anders hebben opgestelt, dan of eenige sufferyen, die op geen reden met alle steunen, of superstitien, die alle vrome menschen onbetaamlijk zijn.

De Vierde, dien Bekker aanhaalt / en die hem een weinig begunstigt / is Johannes Wierus, een Doctor in de Medicyne; g Dese, zegt hy / leefde in 't opkomen van de herstelling der Leere door Luther en Calvinus, en had noch eer dan Reinold Scot, of Koning Jacobus de zesde, zijn gevoelen van het bedrog der Geesten en van de Toveressen aen het licht gebracht, ende was den middel-weg tussen beyden in-geslagen; Wy bekennen / deze was een Gereformeerde / in belijdenis; deselve h erkende wel / dat de Duyvel vreesselijke dingen uitwerkte by het doen der Toveressen / maar dat de gene die Toveressen genoemt wierden / het quaadt niet en deeden; en datmen de Toveressen niet behoorde te dooden / ten ware zy bevon-

d De Vanitate scient. cap. 45. e Dispp. Select. part. 3. pag. 617. f Citante Voetio ibid supra. pag. 567. g Betoverde Wereldt 1. Boek. Kap. 22. §. 300. pag. 224. h De Præstigiis Dæmonum & in libro de Lamiis.

vonden waren vergift gegeven te hebben. Hy oordeelde, dat de Toveressen een deel superstitieuze en melancholijke wyven waren, die de Satan, door droomen in haar Phantasyen te zenden, bedroog, en derhalven dat wat quaadt zy ook beleden, gedaan te hebben, daar op geen recht most geschieden, alzo bevonden was, dat eenige Vrouwen, leggende voor de oogen van de Magistraat, in een diepe slaap, en wakker wordende, meinden, en zeyden, zy hadden op zulken plaats geweest, en een schaap of koey gedoodt, 't welk na-gespeurt zijnde, was op die uur wel bevonden een schaap of koe gedoodt te zijn, maar zy waren niet van haar plaats bevonden, hoewel zy vast meinden, dat gedaan te hebben; *i* Somtijdts zegt hy, dat ja de Toveressen eenige gemeinschappen hebben, en een verbondt met de Duyvel, en datse door hulp van de Duyvel niet weinig schelm stukken bedrijven; maar *k* somtijdts loochent hy, dat'er tussen de Satan en de Toveressen een verbondt is, immers dat het niet kan beweesen worden, noch haar belijdenis mach geloofst worden; Maar hy is wederlegt door Biensfieldius, Bodinus en Sennertus; Het schijnt dat Wierus, een man van byzondere geleertheidt, ervarentheidt, en oordeel, uit verscheyde dingen klaar gemerkt heeft, dat 'er te zijnen tijde en te vooren veele onnosele ter doodt wierden gebracht, onder 't concept van Toverye, en dat op pijnigingen, en superstitieuse en toverachtige wijzen van beproeven en ondersoeken, die in de Paapsche plaatsen en tijden in gebruyk waren; Waar van hierna breeder, zo dat hy tot een extremiteyt aan d'andere kant overgevallen is, door een fout, die de Grieken noemen ἐξ ἀμετρίας ἀνθολκῆς, dat is, door ongematigheidt van overtrekking in 't disputeeren, in twijffel trekkende, of 'er wel men-

i Lib. 2. de Præstig. Cap. 4. 8. 34. & lib. 4. cap. 14. & lib. 5. Cap. 9. *k* In libro de Lamiis.

menschen zijn / die daadelijk met de helsche Geesten in 't verbondt zijn. Voetius zegt van hem / *l* dat hy dit gevoelen beschermt heeft, daar toe bewoogen zijnde door het dooden van zeer veel onschuldige in de quartieren van Hoogduytslandt; terwijl hy die wreede en veelvuldige misbruyken (die geen verstandige kan goedt-keuren) al te hevig vervolgt, is hy lichtelijk onvoorsichtelijk tot het ander uitterste overgegaan, of hy heeft immers zodanig gescheenen aan zijn tegen-partijders; Doch het heeft sommige wat achter-denken gegeven / dat Wierus zo voor de Toveressen en tegen het dooden der selve pleyttede / terwijl men wist / en hy *m* beleedt het zelf / dat hy den Discipel van Agrippa was geweest / ja dat hy zijn by-woonder / zijn knegt en bedienaar eenigen tijdt lang had geweest / dat hy met hem gegeten en gedronken en geslapen had / na dat Agrippa van zijn Vrouw gescheiden was; en dat hy hem met respect zijn waarde Meester noemt; daar Agrippa zodanig eenigsins toen al bekent was / gelijk wy hem boven beschreven hebben; Daar-en-boven is 't zeer aanstootelijk geweest / dat hy in zijn *n* boeken / uitdrukt veele wijsen van toveren / waarseggen / lot-gissen / en dat hy der snoodtste Toveraars woorden / aanroepingen / figuuren cirkels / en characters daar byvoegt; Doch indien dese Schrijver geleeft had / in de tijdt / in welke zo veele klaare en onwedersprekelijke bewijsen van de grouwelen der Toveraars en Toveressen / zonder eenige superstitieuse of wreede beproeving en pijniging / zijn bevonden onder de Gereformeerden / gelijk wy van voorneemen zijn aan te toonen / en Historien daar van voor den dag te brengen; het is billijk te vertrouwen / dat hy tot netter en gesonder oordeel zoude gekomen zijn.

Hier

l Dispp. Select. part. 3. pag. 564. *m* Lib. 2. de Præstig. cap. 5. lib. 3. cap. 35. *n* Lib. 3. & 4. de Præstigiis.

Hier zal ik alleen dit toevoegen/dat Bekker zich niet veel heeft te verblijden over de schriften van Wierus, als of ze hem zonderling tot verdeding waren; Want voor eerst/erkent deselve alle de werkingen des Duyvels met ons / zonder die te verkleinen / of de texten zo anders uit te leggen / dat de Duyvel geen invloedt ten quaade zoude hebben / 't welk te loochenen de bysondere groote dwaaling is van Bekker; Ten anderen / gelijk ik getoont heb / hy is ook niet t'eenegaar vast-houdende / dat de Toveraars geen verbondt hebben met de Duyvel / hoewel hy meint / dat het niet by de Richters te bewijsen is / 't welk Bekker ook zelfs van hem getuigt; want ° verhaalt hebbende het gevoelen van Sennertus, aangaande het Verbondt, 't welk Toveraars, Waarseggers en bezweerders met de Duyvel maken, naamlijk / dat het twederley is, middelbaar en onmiddelbaar, uitgedrukt of bedekt; onmiddelbaar of uitgedrukt, wanneer iemant in 't werk stelt de middelen, onmiddelbaer van den Duyvel aan hem gegeven; een middelbaer en bedekt verbondt; wanneer iemant gebruykt de middelen van den Duyvel wel verordend, doch niet van den Duyvel zelfs, maer door handen van anderen aen hem gegeven, enz. Zo zegt hy / zo veel als ik ervaren heb, de geleerden onder ons, zullen hem daarin niet tegenspreeken, ik hoore vast over-al deselve taal NB. en *Wierus* in dit stuk voornaamlijk geoeffent, en boven allen vermaert, stelt die dingen door malkanderen, meest al op den selven voet.

De Vijfde Schrijver / waar mede Bekker zonderling zijn profijt / zo hy meint / gedaan heeft / en waar mede hy als komt triumpheeren en pronken / is een Fransche gevluchte Predikant / die by dese laatste vervolging in Vrankrijk zijn kudde heeft verlaten / en

° Betoverde Wereldt 1. Boek Kap. 22. §. 307. pag. 230.

en nu zich in Londen ophoudt/ en zijn onderhoudt vindt/ hoewel hy daar geen bediening heeft/ naamlijk eenen *Monſ. Benjamin D'aillon.* Deſe heeft tot Amſterdam eenige ſaamen-geſtelde Tractaatjens laten drukken/ naamlijk; Onderſoek van de vervolging en onderdrukking der Gereformeerde in Vrankrijk, deſſelfs oorſaaken, enz. Afval van 't geloof en van de Leere der Demons; opklaaring van zwarigheden, aan den Autheur daar over voorgeſtelt; een brief aan de geloovigen van Angoumors, &c. tot bewijs, dat het Pausdom de Leere der Demons heeft in haer Godsdienſt; en een antwoordt op de beſchuldigingen, tegen de Predikanten, die uit Vrankrijk gegaen zijn; en opwekking aan de vluchtelingen; Ook heeft iemant/ apparent den Drukker om zijn profijt/ in de voorreden geſtelt. Datmen daer ſien zal, dat'er maer een Duyvel is, en dat de Heer Bekker reden gehadt heeft, van hem zo veel macht niet te geven, als veele perſoonen voorgeven dat hy heeft. Deſen Schrijver heeft Bekker in zijn Boek *p* meermaal aangehaalt/ veel uit hem uitgetrokken/ en tot zijn eygen eynden gebruykt/ toonende hoe verre hy door hem geholpen was. Dus meinde hy zijn gevoelens/ en zijn verklaaringen/ of liever verdraaijingen der Schrift/ by 't gemeen ſmaakelijker te maaken/ hoopende/ zy zouden beter ingang krijgen/ dewijl hy hier een Predikant bybracht/ die hem voorgegaan was. Het zal nodig zijn/ dat ik hier een weinig toe zegge/ om de ergernis wech te neemen/ die door dit ſchrijven van deſen Franſchen Vluchteling aan veele is gegeven/ maar voornaamlijk door Bekker met blijſchap (helaas tot zijn verharding/ en zwaarder val) aangenoomen is.

Ik

p Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 7. §. 403--407. pag. 312. &c. Kap. 10. §. 439. pag. 345. Kap. 23. §. 639. pag. 523. §. 647. pag. 530. Kap. 24. §. 652. pag. 536.

Ik beken / ik was bedroeft / en ontstelt / dat Bekker een mede-stemmend Leeraar (hoedanig hy ook mocht zijn / immers een Gereformeerde) konde inbrengen / die hem eenigermate in zijn snoode behandeling van de Schrift geholpen had; Ik wist niet / dat'er zulken boek in de wereldt was / voor dat ik't in Bekker las; Ik heb het my dan bekomen / om het te leesen; en bevondt daar ja veele aanstootelijke verklaaringen van de Schrift / en zach voorts den Geest van dien Fransman in zijn Tractaatjens / naamlijk / dat hy was gelijk de meeste / die uit Vrankrijk zijn gevlucht / verwaant / geensins verootmoedigt over zijn zonden / dartel van verstandt / en weinig of niet behertigende het werk / 't welk de Heere de Fransche vervolgden / zo Leeraars als andere / te desen dage af-eyst / en van haar verwacht / 't welk ik uit dat zijn boekjen klaar konde toonen; maar ik mach my zo breedt niet uitlaten; in 't gemeen moet ik voor mijn Leesers dit zeggen / dat de Leeraars der Fransche Kerken / die nu verwoest en heel gebroken zijn / zich uitneemende hebben schuldig gemaakt / door dien se zo los en wereldts-gezindt en vleeschlijk zich hebben gedraagen / terwijl zy noch in haar landt waren / zo datmen de kracht der godzaligheidt uit haar spreeken en omgang / ja zelfs niet uit haar preeken konde bemerken / (hoewel ongetwijffelt de Heere eenige noch hier of daar gehadt heeft / die hem in den Geest en met teerheidt der Conscientie zochten te dienen /) My komt nu zo te binnen / wat ik over 36 jaaren tot Utrecht Studeerende / hebbe van die gewenste en zeer krachtige en Geestelijke Leeraar Justus van den Bogaart hooren verhaalen / dat hy zich beklaagde / dat zijn Vader hem in zijn jonkheidt / als hy tot Utrecht was studeerende / na Vrankrijk zondt / alwaar hy nauwlijks waare vroomigheidt hadde bemerken kunnen / niet alleen onder de gemeene belijders /

ders/ maar ook onder de Leeraars / wenschende dat hy in die tijdt ware na Engelandt gereyst / daar de kracht der Godzaligheidt toen veel uitblonk; Ik heb nevens andere ook by gelegentheidt onderzocht / hoe de Vluchtelingen zo Leeraars als Gemeene Ledemaaten / ontrent de innige Godzaligheidt/'t werk der genade / en der wedergeboorte / gestelt waren / doch hebbe tot mijn verwondering en smerte ondervonden / dat d'een en d'andere het werk der wedergeboorte / en de waare kracht der godzaligheidt niet eens en verstonden / veel min behertigden / als of het al wel was / alsmen tegen de Paapsche Religie gekant was. Hier over heb ik my *q* elders in onze taal eeniger-maate uit-gedrukt / en de Vluchtelingen gezocht/ haar pligt aan te wijsen in broederlijke liefde; maar daar over heb ik van een van de Fransche Leeraars / die eenige weinig jaaren vroeger dan d'andere was over-gekomen (hoewel hy zeide/ dat hy mijn boek niet gesien had, ook het zelve niet konde leesen, na-dien het in een taal beschreven was, die hy niet en verstondt) een smadelijke bejegening gekregen/ die ik ook *r* elders kortelijk beantwoordt en zijn verkeertheidt aangeweesen heb.

Maar het is niet alleen/dat de Fransche gevluchte Leeraars haar veel verloopen hebben in en ontrent de praktijk/ maar ontrent de Theorie en zaken des geloofs worden veele niet suyver bevonden; Veele jaeren te vooren hadden Admiraldus en Dailjè (tredende in de voet stappen van Camero) de Fransche Kerken begonnen te verontreinigen met een Leere / die zeer na de Arminianery zweemde / naamlijk/ drijvende een soort van algemeene genade / algemeene doodt Christi / een algemeene roeping / een algemeene

M

q In de Voorreden van de laatste Brieven van Retorfort.
r In de Sleutel der Openbaaring Johannis pag. 1. &c.

meene barmhertigheidt en wille Godts / om alle zondaars Zalig te maaken; Waar tegen zich den Ouden Petrus Du Moulin, Spanheem, en Marees gekant hebben; maar 't geen een wonderlijke inbinding en bewaaring van de handt Godts was / zy bleven noch gesondt in haar gevoelen ontrent de machteloosheidt des zondaars / om zich zelven te bekeeren / en in Christus te gelooven / en ontrent de vrye en onverdiende genade / tot ziel-verandering en aanneeming van de Heere Jesus; 't welk met 't voorgaande zo weinig als hout en yzer over-een-quam; Daar-na heeft Claude Pajon, Predikant van Orleans, een nieuw gevoelen in Vrankrijk voortgeset / waer door hy verwierp ons gevoelen / van dat de genade onmiddelijk het hert van een zondaar veranderen / en bekeeren moet / en stelde dat de genade maar middelijk wrocht op de redelijke ziel / in en door den Predikdienst / door uitterlijke voorstelling van beweeg-redenen / als of de zondaar eenige kracht had / om de genade van zelfs aan te neemen; ook heeft men bevonden / dat'er begost Socinianery / Pelagianery en Libertinage onder de Leeraars in te kruppen; zo dat de Walsche Kerken in Nederlandt hebben moeten waaken / en tegenstandt bieden / en orders stellen / op dat met het overkomen van die vluchtelingen / de pestige lucht van haar Heterodoxie / ook niet dese Kerken mochte besmetten; Daarom wierdt al in 't Walsche Synode gehouden tot Rotterdam, den 24 April 1686. eenpaarig beslooten / datmen geen van buyten komende Leeraar in Nederlandt zoude beroepelijk stellen / dan die versekering gaf van zijn Orthodoxie / door haar Confessie / en de Besluyten van 't Nationale Synode van Dordrecht te ondertekenen / en verders beloofde / dat hy niets zoude leeren / in 't openbaar en in 't bysonder / tegen 't geen dat in dese Provincien is vast-gehouden. Ook is'er

in 't Walsche Synode tot Amsterdam in den jaare 1690. op den 23 Augusti en volgende dagen / tegen negen dwalingen, dewelke 't Synode zeyde / dat onder de handt en in 't openbaar door onrustige geesten wierden gestroyt, besluyt gemaakt; en wierdt van die haare Resolutie kennis gegeven aan de Gedeputeerden van de Synoden van de Nederduytsche Kerken, en aan de gevluchte Predikanten haar Medebroederen in Engelandt, dewelke door zekere Missive aan de voornoemde Synodus hadden geklaagt, dat zy tot haar droefheidt ondervonden hadden, dat het zelve quaadt ook aldaar gezaeyt wierdt.

Daar-en-boven heeft Petrus Jurieu, Frans Predikant tot Rotterdam, verscheyde verkeerde en aanstootelijke dingen in zijn schriften voorgestelt/ sint hy in dese Landen is geweest; bysonder in twe van zijn boeken/ eerst in een Opening over den Brief Pauli tot de Romeinen; ten anderen in zijn beruchte schrift/ genaamt de Vervulling der Prophetyen; over beyde wierdt geklaagt in 't Synode der Walsche Kerken / gehouden tot Rotterdam in 't jaar 1686. Over 't laatste klaagde ook ons Noordt-Hollandts Synode; Waar op dan een volgende Walsch Synode / gehouden in Vrieslandt tot Balk, drie Kerken committeerde/ om dat boek te examineeren; dewelke rapport deeden / in 't volgende Synode / gehouden tot Middelburg; waar op besloten wierdt in zeer zachte termen / wy souden wel gewenscht hebben, dat den Autheur zich wat meer in-gebonden had in zulke saaken, en dat hy spreekende van de staat, waarin de Kerk sich noch moet bevinden op der aarde, niet hadde een sentiment voortgebracht, 't welk in onse Kerken niet ordinaar aangenoomen wordt; Ook zouden wy wel gewilt hebben, dat hy niet ware in-getreden in de precise bepaalingen, gelijk hy gedaan heeft, en dat hy zo bepaaldelijk de tijdt van de uitkomsten niet hadde getekent,

kent, dat hy ook in zijn uitdrukkingen meer gemenageert had de Majesteyt van de Prophetyen, die voor godlijke erkent worden, en de gevoelens van onse broederen, die van de zijne verschillen, en diergelijke andere zaaken, die quaade uitleggingen hebben onderworpen geweest. (Waarlijk een zeer zachte Censure tegen een Schrift/ dat zo veel gerucht gemaakt/ en veel ergernis gegeven had aan de Neerlandtsche en Fransche Kerken/ ja ook in Engelandt/ en waar-in zeer veel aanstootelijke stellingen en dwalingen bevonden worden/ gelijk ik dat in 't breede heb getoont in mijn wederlegging van zijn boek/ in den jaare 1689. tegen hem uit-gegeven.

Wat aangaat 't andere s boekjen/ 't welk Jurieu zonder naam had laaten drukken/ doch 't wierdt ras gekent/ dat 't van hem geschreven was; in het Noordt-Hollandtsche Synode van 't jaar 1685. tot Alkmaar, wiert door de Gedeputeerde van de Classis van Haarlem over dat boekjen geklaagt/ met een vraage aan de Synodus/ of men daar tegen niet behoorde te waaken? En den uit-slach was/ datmen zien zoude/ wat de Walsche Synode daar in deede/ en dat men'er ook aan die Synode zoude kennis van geven; waarna in den jaare 1687. het Walsche Synode/ gehouden tot 's Hertogenbosch, het navolgende stelde/ *Art.* 4. Onse zeer lieve Broeders, de gedeputeerden van Utrecht en van Haerlem, genoemt tot Gedeputeerden door de Synoden van *Balk*, en *Middelburg* tot het ondersoek van een boekjen sonder naam des Autheurs, die tot een titel draagt, *Ouverture &c. Opening over den Brief tot de Romeinen*, hebben haar rapport gedaan, en getuigt, dat de sentimenten van de gene, die'er Autheur van is, verre af zijn van de gemeene Leere en schriften van onse Reformateurs over het stuk van de Recht-

s Ouverture sur l'Epitre aux Romains.

Rechtvaerdigmaking, en dat hy dat boekjen bezaeyt heeft met menigten van wijsen van spreeken, die hardt en weinig respectueus zijn. Waer op de Vergadering ziende, dat hier gehandelt wordt over een gewichtigen artikel voor het Christendom, en waarin de eensgesintheidt behoort onderhouden te worden met onse broederen; en dat voorts dit boekjen aan het meerderen deel van 't Synode niet bekent was, zo belastse aen alle die'er leden van zijn, het selve te leesen tussen dit en 't naast volgende Synode, ten eynde dat de Kerken haar gevoelens geven aen de gene, die zy na deselve zullen deputeeren; Waar op dan gevolgt is in 't volgende jaar 1689. dat 't Synode / gehouden tot Campen den 5. May, gehoort hebbende alle de instructien van de Gedeputeerden der Kerken over 't subject van 't naameloos boekjen, waer van in dien 4. Artikel van 't vorige Synode gehandelt wordt, bevestigt heeft den voorseyden Artikel, quaadt-keurende de singulariteyten, die den Autheur daer heeft geaffecteert; en zy ordineerde aan alle de leden van 't lichaam van haar Synode, zich stip te houden aan die leere, die tot noch toe gemeenlijk in onsen Kerken geleert is. Dit was wederom een zeer slappe Censure over sulken notabelen ergernis / en afwijking in de Leere van de Rechtvaerdigmaking. Verscheyde verstandige Leeraars onder de Walsche Kerken / ziende dat Jurieu in zijn schriften verscheyde verkeertheden heeft / die Censurabel zijn / hebben van tijdt tot tijdt / van het eene Synode in het ander / aangedrongen / dat Jurieu, zo wel als een ander / zoude volgens de Kerken ordre zijn boeken moeten laaten visiteeren door de gestelde ondersoekers der boeken / of zo 'er grooten haast by was / door zijn Collegen / die 't voor 't Synode / dat volgde / zouden moeten verantwoorden; maar Jurieu heeft zich daarna niet willen gedraagen tot op desen dag / hoewel ettelijke leden al verscheyde

van zijn verkeerde leeringen hebben begonnen aan te toonen in 't Synode/en gereedt zijn noch meer te toonen; gelijk nu blijkt uit de *t* Verantwoording van de voordeftige Theologant Saurin, Predikant van de Walsche Gemeinte tot Utrecht. Wat hier op volgen zal / dat zal ons de tijdt leeren. Ik brenge het maar by / tot bewijs / dat veele Fransche Predikanten / die acht of tien jaaren herwaarts uit Vrankrijk zijn gevloden / niet zeer suyver zijn in de Leer; op dat een ieder te meer gewapent zy / om zich niet te laaten schudden in de Leere / door 't geen desen anderen Vluchteling D'aillon heeft voortgebracht tot stijving van Bekker in zijn quaadt; Waar van ik nu verder iets zal zeggen / op dat blijke / dat Bekker ook over desen Schrijver / als zijn medestander / niet heeft te pocchen.

Ik merke dan aan in dat boekje van D'aillon, dat hy in veele dingen met Bekker geensins over-een-komt; want zo spreekt hy. *v* Het woordt διάβολος, *Duyvel*, hebben de 70 Oversetters *Job* 1. en 2. gebruykt, om uit te leggen het woordt Satan, 't welk is de naam van die boose Geest, die *Job* lasterde, en hem wilde verderven. In de Historie van de versoeking Jesu Christi noemen *Mattheus* en *Lucas* dien Versoeker de *Duyvel*, ὁ διάβολος, en *Marcus* noemt hem *Satan*, waar uit klaar blijkt, dat de gene, die *Job* beschuldigde, deselve is, die Jesus Christus versocht; Het was ook gewisselijk deselve, die de Apostelen begeerde te ziften gelijk de tarwe *Luc.* 22. *vers* 31. die *Judas* zijn verraadt in gaf, *Joh.* 13. *vers* 2. die Ananias het herte vervulde *Hand.* 5. *vers* 3. die tegen ons het quaade smeedt, of gedachten denkt, 2. *Cor.* 2. *vers* 11. die rontom ons gaat, als een briesschende leeuw, zoekende wie hy mochte verslin-

t Apologie pour le Sieur Saurin, contre les Accusations de M. Jurieu. *v* Examen de l'oppression des Reformés pag. 156. 157.

slinden, 1. *Pet.* 5. *vers* 8. Het is die grooten draak, de oude slang, de Duyvel genaamt, en Satanas, de aanklager onser broederen; die de heele wereldt verleydt, *Openh.* 12. *vers* 9. 10. en *Openb.* 20. *vess* 2. 7. 8. en bygevolge de gene, die *Eva* verleydt heeft 2. *Cor.* 11. *vers* 3. .. Het is dieselve *Satan*, na 't Hebreeusch, een *Duyvel* na de 70 Oversetters, die zich stelde tegen den Hooge-Priester Josua *Zach.* 3. *vers* 1. 2. en die vertoont wordt, disputeerende tegen Michael den Archangel over het lichaam Mosis, *Jud. vers* 9. Het is deselve, die Jesus Christus noemt den Oversten deser wereldt, *Joh.* 12. *vers* 31. vergeleken met *Openb* 12. *vers* 10. en Paulus noemt Hem de Godt deser eeuwe, 2. *Cor.* 4. *vers* 4. en den Overste der macht des luchts, *Eph.* 2. *vers* 2. en van onder wiens macht de menschen getrokken worden door de prediking des Euangeliums, *Hand.* 26. *vers* 18. Eyndelijk 't is deselve, die de macht des doodts had, en dien Jesus Christus door zijn doodt overwonnen heeft, *Heb.* 2. *vers* 14. **Dus erkent van desen/ dat die alle zijn des Duyvels werkingen/ en hy neemt alle die texten in deselve zin/ gelijk wy; maar** Bekker **verdraeyt die alle/ en verstaat 'er niet de Duyvel/ maar menschen door/ gelijk wy boven gehoort hebben.**

Aangaande de besetene, **en van de Duyvel-geplaagde/ spreekt hy aldus.** x Ik zegge dan, dat alle de tormenten, daar Christus de menschen van verloste, waren wel de effecten van siekten, en ongetempertheden van de Geest; maar dat de Satan de capitale vyandt van 't menschelijk geslacht in het meeste deel werkte door Godts toelating, gelijk hy wrocht in de quaaden, daar *Job* zo uitneemend mede gequelt wierdt; Godt liet hem toe de kracht van zijn boosheidt uit te laaten; insonderheidt ten tijde als de Messias zich

x Ibid pag. 183. 184.

moste openbaaren, op dat de heerlijkheidt van zijn Zoon te meer luyster zoude krijgen; my dunkt dat dit klaar genog beweesen wordt door 't geen Christus zeide, *Luc.* 13. *vers* 16. aangaende die vrouw, die een Geest der krankheidt had, die haar gekromt hield achtien jaaren lang, zodanig datse sich niet konde oprichten; het was dan ook de Satan, die de pijnen der besetenen veroorsaakte, 't zy in haar somtijdts zelfs te beweegen, 't zy in haaren Geest te troubleeren, en haer temperament te verderven, op datse voor altoos zouden van den Duyvel gepijnigt zijn, δαιμονιζόμεναι.. Doch Bekker wil enkel dulligheidt en vallende ziekte erkennen in de besetene/ uit welke Christus de boose Geesten heeft uitgeworpen/ hy erkent 'er geen werkingen van de Duyvel ontrent; die zit by hem gekerkert/ verre af van de besetene.

Aangaande de Waarseggeryen, die erkent hy/ dat ook dikwils van den Duyvel zijn gekomen. *y* Voorts moetmen niet de gene, die door de Wet veroordeelt worden, wegens waarseggeryen, gelijk stellen met die dienstmaagt, waar van staat *Hand.* 16. *vers* 16. *&c.* die haar Heeren een groot profijt aenbrachte door het waarseggen, door middel van een waarseggende Geest, die zy had, en die genoemt wierdt den Geest van Python, dat is, van *Apollo*, diemen *Pythius* noemde, en aan wien men onder die naam bysonderlijk toeschreef de macht, om te waarseggen, en Godlijke antwoorden te geven; Dewijl de Apostelen dien geest deeden uit die meydt uitgaan, zo datse daarna niet meer waarseyde; 't was de Satans zelfs die haar besat, en haar deede waarseggen; gelijk hy het was, die de Duyvel-spraaken gaf, dewelke bevonden wierden voorseggingen, of boven-natuurlijke verklaaringen, en niet boeveryen en bedriegeryen, daar zich de Priesters meesten tijdt toe begaven, dewijl den *Demon* niet en wilde

y Ibid pag. 186.

wilde, of liever niet en konde altijdt antwoorden; **en daarna zegt hy /** z dat het niet en was te twijffelen, of de Duyvel had het de menschen in-gegeven, om door instrumenten te spreeken, en waar te seggen uit den buyk, en dat hy het instrument zelfs wel trachtede krachtdaadig te maken, bewegende dat somtijdts zelfs, om eenige waare antwoorden te doen geven, om daar door crediet toe te brengen aan de gene, die aldus de menschen van Godt afleyden; **Doch** Bekker **is het hier met de Atheisten heel eens / niet willende eenen Duyvel / ontrent de waarseggeryen / daar in de Schrift van gesproken wordt / of daarmen by de Heydenen van leest / erkennen;**

Maar tot verder overtuiging en beschaaming van Bekker, **komt ons hier wel te pas een brief van denselven** Daillon, **geschreven van** Londen **den** 16. Decemb. 1691. **waarin hy aldus spreekt.** Verstaan hebbende door een brief, die mijn Heer Jurieu my de eer gedaan heeft van te schrijven, dat hy en eenige andere mijner broederen, de Fransche Predikanten, Vluchtelingen in Hollant, quaat gevonden hebben, 't geen ik ergens voorgestelt hebbe aangaande de eenheidt van een Duyvel, ter oorsaak der quaade gevolgen, die se meinen, datmen daar uit kan trekken, en wel besonderlijk wegens het voordeel, dat daar uit neemen willen de gene, die loochenen alle de werkingen der boose Geesten, als blijkt uit een voorreden, welke men onlangs voor-aan mijn boek gestelt heeft, zo verklaar ik voor eerst, dat aangaande dese voorreden, zo haast als ik daar van ben verwittigt geweest, ik deselve heb aangesien voor een ongelijk my aangedaan, met opset, om my by mijn broeders een quaaden dienst te doen, 't welk ik getuigt heb door brieven, geschreven over dit subject; Ten tweden verklaare ik, dat daar noit iets geweest is

 noch

z Ibid pag. 191.

noch in mijn meining, noch in mijn schriften, dat strekte tot het loochenen van de werkingen des boosen Geests. Ik houde het daar voor, dat de Duyvel heeft, en in alle eeuwen gehadt heeft een groote werksaamheidt om quaadt te doen, en een groote kracht om te verleyden, en dat hy in het een en in het ander werkt, zo door hem selven, als door de andere schepselen, zo veel als hem Godt toelaat, zich van deselve te bedienen; Ik verstaa in een eygentlijke zin, en zonder allegorie, 't geen Paulus zegt, dat de Overste der macht des luchts, dat is, de Duyvel, krachtig werkt in de kinderen der ongehoorsaamheidt, als ook 't geen Petrus zegt, dat onse tegenpartijder rontom ons gaat, als een briesschen leeuw, zoekende wien hy zoude mogen verslinden; het welk ons verplichten moet nuchteren te zijn, en te waaken; Ik geloove, dat het is in een eygentlijke sin, en zonder allegorie, dat wy van Godt moeten versoeken, volgens de onderwysing van onsen Zaligmaker, dat hy ons verlosse van den boosen. In de darde plaats verklaar ik, dat wat aangaat het gevoelen, dat aan eenen Duyvel alles toeschrijft, 't geen men gemeenlijk aan veele toeschrijft, ik niet anders voorgehad hebbe, als het selve voor te stellen, als een problematike zaak. Ik heb noit geloofd dit gevoelen zodanig te zijn, dat ik de gemeinte daar van op de preekstoel of de particulieren in den omgang moeste onderhouden, niet zelfs, om my daar op te setten, om het selve te beweeren, alsmen betuigt heeft, het zelve af te keuren; Ik verklaare daar-en-boven, dat hoe waarschijnlijk my ook dit gevoelen toe gescheenen heeft, ik het selve noit voor den dag gebracht zoude hebben, indien ik voorsien had, dat het zelve aanstoot moste geven aan het verstandt van iemant onder mijn broederen; dat het my zelfs berouwt heeft, zulks gedaan te hebben, zo haast ik geweeten heb, datmen 't zelve tegen mijn gedachte en met een openbaare fortseering

wilde

wilde trekken tot het begunſtigen van een Leere (NB.) welke my ſchijnt baarblijkelijk ſtrijdig tegen 't woordt van Godt; eyndelijk ik verklaare, dat ik ganſch geen gedachten hebbe, om ſtaande te houden, 't geen ik daar over heb voorgeſtelt tegen 't gevoelen van mijn broeders; Ik bidde haar te gelooven, dat ik overtuigt ben, dat de H. Geeſt de H. Schrijvers geleydt heeft niet alleen in de zaaken, dieſe geſchreven hebben, maar ook in het uitkieſen van de manieren van uitdrukkingen, of woorden *enz*.

En wederom in een laater brief geſchreven den 19 Feb. deſes jaars 1692. ſchrijft hy deſe woorden. Het ſmert my, dat ik gelegentheidt gegeven heb, om my by den Heer *Bekker* te voegen, wegens mijn gevoelen van de eenheidt des Duyvels. Ik betuige, hoe waarſchijnlijk het my geſcheenen heeft, dat ik het zelve noit zoude geopenbaart hebben, had ik gedacht, dat het zulken droevigen gevolg zoude voortbrengen;... Daer over zeg ik, dat het *Bekker* ganſch niet dienen kan; hy loochent alle werkingen der Duyvelen, en hy legt oneigentlijk uit, alles wat de geheele Schriftuur daer van zegt; dan aengehaelt hebbende eenige woorden uit zijn boek/ die boven verhaelt zijn/ zegt hy/ Het blijkt uit dit alles, dat het gene ik geſchreven heb, niet kan voordeelig zijn aen het gevoelen, van veele booſe Geeſten zonder eenige werking, en van de Allegorie of oneigentlijke uitlegging der Schriftuurplaatſen, in dewelke van die werkingen geſprooken wordt; en dat het ganſche verſchil, 't welk is tuſſen het gemeene gevoelen, en het welke ik heb voorgeſtelt, is over 't getal der booſe Geeſten, en niet over haer werking?... Indien de eenheidt van een Duyvel niet kan beſtaen met deſe dingen (van dat de Duyvel is een bepaalt ſchepſel, en dat hy alle die werkingen doet, die de H. Schrift aan de booſe Geeſt toeſchrijft) Zo heb ik duyzendmaal liever daer van af te ſtaan, als

de

de Duyvel oneindig te maken, of zijn werkingen te loochenen; Wat aangaat de uitlegging die ik gegeven heb over eenige Schriftuur plaatsen, van dewelke ik my bedient hebt, om te bevestigen het gevoelen dat tegen het gemeen aanloopt, ik zou veel te zeggen hebben, om te doen zien, dat ik niet verdient heb, datmen my zoude verwyten, de Schriftuur verdraeyt te hebben. *Daar is geen mensch die meer respect heeft voor de Schriftuur als ik.* Ik wil niet zeggen, dat ik niet gedwaalt en hebbe: het oordeel van mijn Broederen zal altijdt de voorrang hebben in mijn gemoedt over mijn particuliere gevoelen; en ik verklaar altijdt, en van ganscher herten, in de verklaring die ik gesonden heb aan mijn Heer *Jurieu*, te berusten.

Dus kan de Leeser klaar zien / dat desen Daillon, hoewel hy aan 't gemeen en bysonder aan Bekker een groote ergernis heeft gegeven met sijn schryven / nochtans niet eens-gevoelig met hem is / ja dat hy het alles nu verwerpt / en niet wil vast-houden / 't geen hy van de eenheidt des Duyvels heeft geseydt. Met eenen heeft Bekker hier een voorbeeldt / waarna hy zich mochte schikken in zijn herroeping van zijn tienmaal-aanstootelijker en Godslasterlijker schryven; Doch daar van hierna meer.

Nu zijn'er noch ettelijke Engelsche Schryvers / die Bekkers gevoelen / aangaande de Toveraars enz. eenigermaate hebben beschermt / naamlijk / eenen Wagstaf, Ady, Webster, en Orchard; van de twe eerste zal ik niets spreeken / niet hebbende haar schriften oit gezien; maar wel 't geen Casaubonus, Morus, Glanvil, en andere daar tegen hebben gedisputeert; de twe laatst genoemde hebben laatst geschreven / en hebben in Engelandt de meeste opschudding gemaakt; en men heeft tot Amsterdam dat van Orchard, genaamt de Leeringe der Duyvelen, zo 't schijnt / om Bekkers zaak te helpen / en om het pro-

proffijt voor den Drukker / overgeset / en gedrukt in onse taal. Doch dat den Autheur daar van / is een Predikant in Nieuw Engelandt geweest / met naame Orchard, daar aan is met reden te twijffelen; want het boekjen is in Engelandt gedrukt geweest / zonder de naam des Autheurs / en de gene die'er tegen geschreven hebben / noemen het doorgaans / het Naameloose boek, genaamt de Leeringe der Duyvelen, den afval van de laatste tijden, zonder oit te zeggen / dat eenen Orchard den Autheur was / en dat die wel eer Predikant was / en wel bysonder in Nieuw Engelandt; te meer schijnt dat niet geloofslijk / dewijl een Predikant van Nieuw-Engelandt, tot Boston, genaamt / Increase Mather, dewelke laater dan die alle geschreven heeft / naamlijk in het jaar 1684. en breedt bewijst met exempelen / en ook met redenen / dat'er Toveryen en Spookeryen / en besetenen zijn / wel noemt de Engelsche Schrijvers die'er tot die tijdt toe geschreven hadde / tegen 't aengenoomene gevoelen / ontrent Toveressen / doch hy noemt geen Predikant van Nieuw-Engelandt, maer dat schrift / van de Leering der Duyvelen, stelt hy te zijn van een onbekende Schrijver. Zeggende op een plaats; *a* Daar zijn vier of vijf Engelsche Schrijvers, naamlijk, *Mr. Scot*, *Ady*, en onlangs *Wagstaff*, en *Webster*, en een ander *Naameloos* Autheur (dit is de Autheur van de leere der Duyvelen / of van de groote afval / gelijk *b* Glanvil te kennen geeft) dewelke met groote hevigheidt bevestigen en stellen, dat noit iemant die gemeinsaamheidt met de boose Geesten heeft gehouden, welke gemeinlijk geloofte wordt; en immers zoude zulken Predikant van Nieuw-Engelandt dit niet voorby gegaan hebben zo de Schrijver van dat boekjen aldaar was Predikant geweest; Ik geloo-

a An Essay of Remarkable providences p. 174. *b* Saducismus Triumphatus pag. 276, 284.

geloove wel / dat de gene die het in 't Neerlandts heeft vertaalt / de naam daar voor gevonden heeft in de Engelsche Copie; maar 't kan zijn / dat iemant in Engelandt het titel-bladt zo verandert heeft / stellende daar op een naam / die'er te vooren niet op stondt; en waarom stondt 'er zijn voornaam niet by / maar alleen de letter N. zo dat 't schijnt dat die voornaam onbekent was / alzo wel als de plaats / waar hy in Nieuw-Engelandt zoude Predikant geweest hebben; Indien die Autheur evenwel een Predikant is geweest / 't kan zijn / dat hy een van de dwaal-geesten daar geweest is / en dat hy maar heymelijk / (uit schaamte en vreese van bekent te worden) dat zonder naam heeft uit-gegeven; dewijl de Leraars toen niet wisten / dat het van een Predikant was.

Wat aangaat den anderen / naamlijk John. Webster, die was / en noemt hem zelven in zijn boek een Doctor of Practisijn in de Medicijne; doch ook heb ik geleesen / dat hy in zijn jonkheidt een Predikant is geweest / zo dat het blijkt / dat hy 't Predik-ampt heeft laaten vaaren (om wat redenen / dat is my onbekent) en heeft zich geheel tot de Medicijne / en tot private studien geschikt; Van hem / gelijk mede van de voornoemde Mr. Scot, Wagstaf, en de Autheur van de Leere der Duyvelen, zullen wy hierna dikwils spreeken; Ik houdese niet voor Atheisten / maar voor Advocaaten van de Toveraars; het en blijkt noch niet / dat eenig Leeraar / die actuelijk in de Predikdienst was / 't gevoelen van Bekker staande gehouden heeft; en al was het zo / dan zoude het noch weinig inwinnen; dewijl ook een Apostel een verrader van Christus wierdt.

En hier zal ik / dewijl Bekker dus lang en Predikant en Doctor Theologiæ is geweest / een exempel verhaalen van eenen / die het beyde was / en die seer tegen alle tovery preekte / en sprak / en nochtans

eyn-

eyndelijk bevonden wierdt een Toveraar te zijn; de voornoemde Engelsche Predikant Mr. Mather verhaalt het exempel kortelijk in de aangetogene plaats; maar Joh. Bodinus verhaalt het in zijn boek op drie plaatsen, schrijvende aldus; *c* Zodanig is geweest Petrus de Apono, een Medicijn-meester, die het volk wilde wijs maken, dat'er geen geesten waren, daar nochtans daarna ten vollen beweesen is, dat hy de voornaamste geweest is van alle de Toveraars, die in Italien geweest zijn; maar op dat het niemant te vremt dunke, 't geen ik zegge, dat'er menschen van de Duyvel opgemaakt zijn, die schrijven, uitgeven, en leeren, dat het al fabuleus is, 't geen van de Toveraars gezegt wordt; zo zal ik een remarkabel exempel bybrengen, 't welk *Petrus Mamorius* heeft aangetekent in zijn boek van de Toveressen, van *Mr. Guilhelmus Linensis* Doctor in de Theologie, die beschuldigt was van Toverkunsten, en daar over veroordeelt is den 12. Decemb. 1453. Dese als hy eyndelijk berouw kreeg; heeft beleden, dat hy zeer dikmaals in de nacht met andere Toveraars vervoert is geweest, om den Duyvel aan te bidden, dan in een menschelijke, dan in een boks gedaante zichtbaar; en dat hy de heele Religie had versaakt; ja dat ook by hem bevonden is een schriftelijk instrument van een verbindend contract met de Satan, waarin weder-zydsche beloften waren bevat; waar van dit onder andere een was; Dat den Doctor verbonden was, om publijk te prediken, dat al wat van de Toveraars geseydt wordt, een fabel is, dat het niet weesen en kan, datmen aan die discourseen geen geloof moet geven, en door die Predikatien nam het getal der Toveraars wonderlijk toe, en het bevestigde sich, terwijl de Rechters ophielden, van haer te vervolgen. Gewis, hier uit blijkt, dat den Satan uit alle or-

c Dæmomania, Præf. pag. 10. 11.

orders en uit allerley ſtaat zijn getrouwe Dienaars heeft. . . . Ook zoude niemant te *Toledo* (daer eertijds een School van de Toveraars gehouden wierdt) oit gemeint hebben, dat die menſchen aan deſelve misdaadt ſchuldig waren, die zo lachten datſe ſchaterden, wanneer daar over de Toveraars gevraagt wierdt; zy beweegden al het geſelſchap tot lacchen door haar aardige en vermaaklijke woorden, ſteedts beveſtigden zy, dat het fabelen waren, onmogelijke dingen enz; *d* **Daarna verhaalt** Bodinus **'t zelve noch eens en andermaal / en zegt / dat** hy was een Doctor van de Sorbone, een vermaart Prediker, tot Poictou veroordeelt, alwaar de getuigeniſſen en eygen belijdenis, in het Acte boek noch bewaart wierden; **En dan voegt hy 'er by /** alle de metgeſellen van die Predikant zijn noch niet doodt: want onlangs is 'er een Prieſter geweeſt, met naame *Motanus*, een befaamt Toveraar, die 't werk van een bezweerder deede; de Duyvel zeide opentlijk, hy zoude om niemant, als om zijnent wil uitgaan. **Doch deſe dingen zijn oudt; maar in onſe dagen komt ons** Bekker **voor / een Prediker / en** Doctor **in de Theologie / die preekt en ſchrijft (om het alle man wijs te maken) dat geen eygentlijke Tovery / noch handel met de Duyvel / noch ſpookery en verſchijning van quade Geeſten is / of weeſen kan / dat het onmogelijk is / dat het al maar bedriegeryen en beuſelingen zijn; Hy verhaalt ons / dat hy / in** zijn verantwoording voor zijn boek, *de vaſte ſpijſe der volmaakten* (**waarin hy geſtelt en geleert had / dat** Job en Paulus betovert waren) **geſchreven had**; *e* Doch kan my iemant beter leeren; ik wil geerne bekennen, dat ik, Gode dank, het toveren niet en verſtaa; **en nu voegt hy 'er dit op.** 't Is haaſt twintig jaaren geleden, dat ik dit zo ſchreef; NB. tijdts genog, om beter

te

d Ibid pag. 204. 484. *e* Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 21. §. 593 594. pag. 484.

te leeren; gelijk ik doe, zo lang ik leve; en zo heb ik vast geleert, datmen dikwils in den Bybel leest, 't gene daar niet in en staat. Ik wenste wel in liefde tot hem, dat hy van de boeken van Cornelius Agrippa, De Occulta Philosophia, niet langer by zich hield, maar verbrandde, en het zijne daar by: Want ik vreese voor den uitslach, indien hy in dit stuk zo voortgaat met leeren; facilis descensus Averni; alsmen aan 't hollen en neerstorten is geraakt, 't blijft 'er niet by, men verbalt van quaadt tot erger.

Wy zouden veele hedensdaagsche Schrijvers kunnen brengen, die alle verklaaren, dat het zijn Atheisten en Saduceen, en nauljjks eenige andere, die loochenen, dat 'er toveryen, spookeryen, en verschijningen zijn. Ik zal eenen Engelsman, die ook een Leeraar was, noemen, die in den jaare 1668. voor de twede of darde reys uitgaf met approbatie van de geleerdtste mannen, de Historie van het Spook in 't huys van Mr. Mompesson, veroorsaakt door tovery, genaamt den Duyvel van Tedworth (waar van hierna) daar by voegende zijn Consideratien aangaande Tovery; In zijn Voorreden toont hy dat de Atheistery in Engelandt zich vertoonde in het loochenen van Toveryen; zeggende. *f* ,, Philosophische verhandelingen, om te bevestigen het gemeene geloof ontrent Toveryen, zijn al te tijdig en nodig voor onse eeuw, waarin de Atheistery begonnen is in Saduceisheidt. De gene, die niet botuit derven zeggen, daar is geen Godt, houden zich te vrede, (als een bequaame stap en inleyding daar toe) met te loochenen, dat'er Geesten of Toveressen zijn; welke soort van ongeloovigen, hoewel zy niet ordinaar zijn onder het slechte volk, zo zijnse doch in groot getal onder verstanden, die van

N ,, een

f Joseph Glanvil, Saducismus Triumphatus, Preface.

„ een weinig Hooger rang zijn; En de gene die iets
„ van de wereldt weeten / die hebben daar wel ken-
„ nis van / dat de meeste van den lossen adel / en die
„ een weinig voor-geven van Philosophie en ver-
„ nuft / zijn in 't gemeen uitlacchers van 't geloof
„ van Toveryen en Spookeryen ; En indien dit
„ maar een slechte en enkel speculative misvatting
„ was / zo zoude ik my zelven / of haar niet moejelijk
„ vallen : Maar ik vreese / dat dese dwaling een pit in
„ zich heeft / die slimmer is dan Ketterye ; en daar-
„ om denk ik reden te hebben / my een zaak aan te
„ trekken / die zo van na-by raakt het grootste aan-
„ belang van de Religie. En waarlijk ik ben som-
„ tijdts verbaast / in te denken / in wat voor een eeuw
„ wy vervallen zijn / in welke de grootste godlooshe-
„ den / maar bullebakken en vreeslijke naamen / zon-
„ detjens / of phantasyen genoemt worden ; De zon-
„ de van tovery was zekerlijk een zonde van ouden
„ tijden / en hoe komt het dan / dat in onse eeuw / die
„ in allerley godloosheidt de ouder tijden zo zeer te
„ boven gaat / de menschen in desen heel onschuldih
„ zouden zijn ? Dat 'er kunnen Toveressen en Spo-
„ keryen zijn in onse dagen / dat geloof ik (niet te-
„ genstaande de tegenwerpingen van de laatere Sadu-
„ ceen) in de navolgende Aanmerkingen te hebben
„ getoont. Ik heb geen humeur noch vermaak / in
„ geschiedenissen te verhaalen / maar ik geve dese
„ uit / als argumenten / tot bevesting van een waar-
„ heidt / die door menigten van diergelijke blijken in
„ alle plaetsen en tijden is beweesen en betuigt : maar
„ dingen die verre af / of lang geleden zijn / worden
„ vergeeten of niet gelooft ; daar men van dingen /
„ die versch en naby zijn / en by zich hebben alle de
„ omstandigheden van geloofbaarheidt / verwachten
„ mach / datse meer succes zullen hebben op de hart-
„ nekkigheidt der ongeloovigen ; Maar na dit alles /

„ moet

„ moet ik bekennen / daar is een argument tegen „ my / daar niet mede te handelen is / te weeten / een „ krachtige waan en stijve inbeelding / die op niets „ gegrondt is / die stoft / en zwetst / en zweert / daar „ zijn geen Tovereffen in de wereldt ; Wat zulke „ wijs-geerige belangt / laat haar genieten haer opi- „ nie van haar superlatief al-overtreffend oordeel / „ en laatste my stellen in den eersten rang van de „ dwaasen / wegens dat ik mijn zinnen en die van al „ de wereldt gelove / boven haar bezwoorne dictata en „ enkel zeggen ; Willen zy in Scott, in Hobbes, en „ in Osborne glooven / en deselve onfeylbaerder re- „ kenen / dan de heylige Gods-spraaken / de Histo- „ rien van alle eeuwen / en dan de volkomene onder- „ vinding / die wy 'er zelfs van hebben / wie kan 't „ helpen ? Zy en moeten niet tegen-gesprooken wor- „ den / en zy zijn geresolveert / haer niet te laten over- „ reden.

Dit getuigenis breng ik by / op dat den Leeser zien mocht / dat in Engelandt zo wel als in Nederlant een menigte van waan-wijse Libertijnen / halve en heele Atheisten / Profaane Edelen / en diergelijke zijn / die met Bekkers gevoelens het houden : En dus maak ik dan mijn Argument op / tegen Bekker, en tegen zijn heele boek / en zegge.

Een boek / 't welk verscheydene zodanige stellingen en leeringen bevat / en tot bewijs der selver zodanige Schrift-verklaaringen en Schrift-verdraaijingen by-brengt / dewelke in 't gemeen van alle Libertijnen / David-Joristen / Nieuwe-Sadduceen / Nieuwe-Epicureers / Atheisten / Schrift-verachters / en Schrift-bespotters worden omhelst / en met strijdt en gejuych voorgesprooken ; Stellingen die in 't bysonder in onse dagen in publijke schriften / tegen de gansche Kerk / en 't gansche Christendom / uitdrukkelijk zijn verdeedigt en voortgezet / door dry grouwzaa-

me befaamde Atheisten / naamlijk den Engelschen Atheist Thomas Hobbes, en den Neerlandtschen Atheist / Maledictus Spinosa, en een darde / haar's gelijken / Adriaan Kourbach, te zaamen hebbende door haar schriften gedient/om de Atheistery in te planten/ en staande te houden. Stellingen, die in der daadt zijn/ en bevonden worden te zijn / de naaste trap tot verloochening/immers tot twijffeling/ of 'er geesten zijn/ of 's menschen ziel onsterffelijk is/ of Godts Woordt en de Christelijke Religie de waarheidt zy / en eyndelijk of 'er een Godt is. Stellingen, die zonderling behagen/ en met veel genegentheidt gretiglijk omhelst worden / en zonder veel ondersoek der Schrift / op een enkele losse redenkaveling voorgesprooken worden/ van menschen die vleeschlijk zijn / en zich in ongebondenheidt des levens toe-geven / en geern daarin zouden gerust zijn; Eyndelijk / Stellingen waar voor gene andere (die onse Religie hebben beleden) als beschermers zijn uitgekomen / dan dry Doctooren in de Medicijne / Wierus, Webster, van Daale, en noch vier Engelschen / lieden van geen naam/ of zonderlinge geleertheidt / of godzaligheidt/ Scot, Ady, Wagstaff en Orchard; en in tegendeel / waar tegen zich tot op desen dag gekant hebben alle vroome Leeraars/en alle eerlijke en godt-vreesende mannen/ die de eere Godts en haar Zaligheidt ernstig soeken/ en waarlijk geloof en eerbiedt hebben voor des Heeren Woordt; Zulken boek / zeg ik, 't welk zulke stellingen bevat / en met zulke Schrift-verdraajingen verdeedigt wort/is te verwerpen/te versoepen/en ten vuure te veroordeelen. Nu zodanig is dit boek van Bekker, zodanig zijn de stellingen daarin bevat / te weeten / dat de Duyvel hier niet en werkt / noch gewerkt heeft / noch in noch buyten de Kerk / op godloosen noch op vroome / dat de Duyvel niet en verschijnt / noch spookt / dat 'er geen van den Duyvel beze-

bezetene zijn / dat 'er noch Toveryen noch Waarseggeryen zijn/ of geweest zijn / door middel en hulp van de Duyvel / en meer diergelijke andere ; en zodanig zijn de Schrift-verdraajingen en valsche verklaaringen tot verdeeding van die stellingen ; Zodanige zijn de voorspreekers / beschermers en hand-havers van zijn stellingen / Atheisten / en Atheistisch - gezinde menschen / en in 't bysonder wel eer David-Jorissen, en in onse dagen Hobbes, Spinosa, Kourbach, Befaemde Atheisten en voorzetters van Atheistery enz. gelijk zulks nu getoont is ; Derhalven besluyt ik / dat dit Boek van Bekker, en hy zelfs / is te veroordeelen / te versoejen en te verwerpen. Dit is mijn Darde generale Reden.

HET VI. KAPITTEL.

Vertoonende, hoe *Bekker* in zijn Boek onse Neerlandtsche Oversetting en Oversetters gansch smaadelijk bespot, en veracht, en zo allerley ongeletterde aan de gansche Oversetting des Bybels doet twijffelen. En wordt met eenen aangeweezen, Dat onse Oversetting is, boven alle andere Oversettingen, de getrouwste en allerbeste, waar op men allerveyligst mach berusten.

DE Vierde Generale Reden tegen Bekkers boek / neem ik uit dien / dat daarin de Neerlantsche Oversetting van den Bybel / (en zo in de grondt alle Oversettingen des zelfs) ten spot en gansch verachtelijk gestelt wordt / waar door dan de de geloofwaerdigheidt van den Bybel in de gemeene taalen zeer merkelijk by den volke / die noch Grieks noch

noch Hebreeuwsch en verstaan/ wech-genoomen wordt/ 't welk de weg tot Atheisterey en ongeloovigheidt zoude baanen.

Te dien eynde zal ik aen den Leeser hier eerst/ in de eygen woorden van Bekker, vertoonen/ hoe hy onse Oversetting en Oversetters veracht/ en bespottelijk maakt; ziet/ aldus drukt hy zich daar over uit. *a* Die den Bybel leest, *moet in overleg neemen*, zo dikmaals als hem een van dese woorden, *Engel*, *Duyvel*, *Satan*, ontmoet, of de zaak daar vereyst, datmen deselve van zulke geesten, of van menschen moet verstaan; Maar de Oversetters hebben 't zo begrepen, datse de Hebreeuwsche en Grieksche Naamen, zo van Engel, als van Satan, en van Duyvel (uit het Grieks aldus verkromt) behouden, wanneerse verstaan, dat de Schrift van zodanige geesten spreekt, die geheel onlichaamlijk zijn; maar zo zy 't op menschen duyden, zullense deselve woorden in goedt duyts vertaalen, en in plaats van 't eerste stellen *gezandt* of boode, van 't twede *tegenpartijder*, en van 't darde *lasteraar*, uitgesondert, indien een man zo genoemt mach weesen in vergelijking met zulke geesten; hy wil dan/ dat elk die den Bybel leest/ zal richter staan over de Oversetters/ die 't wel zo begrepen hebben/ als zy schreven/ maar elk moet in overleg-neemen/ (als twijffelende aan der Oversetters verstandt/ en kennis) of het zo is te verstaan. Dit is noch maar een beginsel; hy gaat voort. *b* Daer staet met klaare woorden, *de Satan ging uit*, en *sloeg Job met boose zweeren.* Wie sloeg Job? de Satan? dat staat 'er niet; maer de Heere; Waerom is hier uitgelaten 't woordeken Hy? In 't duyts kan men 't zelde missen, hier voor-al niet.. Onse Oversetters, die al mede; zo 't schijnt, in dat ge-

a Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. I. §. 326. pag. 247.
b Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 21. §. 603. 604. 605. p. 492. 493.

gevoelen waren, hebben het *daarom* zo **vertaalt**, dat de Satan wordt verstaan die gene geweest te zijn, van wien twe dingen gezeydt worden, dat hy *uitging van 't aangezicht des Heeren*, en dat hy *Job met boose zweeren sloeg*; maer waarom geen dry? te weeten, dat het ook de Satan was, die sich met een pot-scherf schrabde, ja noch ten vierden, dat hy in de assche neder sat? Al gelooft men het vast zo, men weet het echter niet, dat het beyde op den Satan gezeidt is, *zijn uitgaan*, en dat *slaan*. Doch het gaat zo met de *vertaalingen*, Leeser; *Oversetters* worden dikmaals *uitleggers*, zo als zy den zin verstaan, zo *schikken* zy de woorden, *in plaats* van de rechte betekenis der woorden uit derselver afkomst, gebruyk, en schikking eerst na te speuren, en daar uit dan den zin na eysch der zaaken te verklaaren; Zo zeg ik dan, dat hier niet de minste reden is, om dit van den Satan te verstaan, dat is, om de woorden *buyten eysch, en eygenschap* der Hebreuwsche taal, tegen de natuur aen, op een schepsel uit te leggen, over zaaken, die den Schepper eygen zijn; **Dus spot hy met de Oversetters/ die te kennen geven/ dat de Satan Job sloeg; hy zegt/ zy mochten alzo wel ook zeggen/ dat de** Satan zich schrabde met een pot-scherf, **en dat hy** in de assche neder-zat; **voorts drukt hy den Leser in/dat de** vertalingen **dikwils zijn** uitleggingen, **en dat de** vertaalers de woorden schikken, na datmen den zin verstaet; in plaets van de rechte betekenis der woorden eerst na te speuren, uit der zelver afkomst, gebruyk en schikking; **hy wil zeggen/ onse Oversetters hebben de zin niet nagespeurt/ en zy doen het dikwils zo niet; wat geloof kan men dan aan die Oversetters geven? Immers gansch weinig/ bysonder indiense in zulken klaaren text/ (gelijk hy ons wijsmaaken wil)** de woorden zonder de minste reden op de Satan passen, en leggen die uit op een schepsel, buyten eysch en eygenschap der Hebreewsche taal, en tegen

de natuur aan, **en dat** over zaaken, die den Schepper eygen zijn. **Wat zoude men van zulken Oversetting en van die Oversetters kunnen verwachten? hoe zoudemen niet duysend suspicien aangaande die heele Oversetting hebben? hoe zalmen dan op die vertaalde Schrift Godlijk geloof vestigen? Maar verder.** *c* Twee Naamen vindtmen in 't Hebreusch des Ouden Testaments, die onse Oversetters *Duyvelen* verduytst hebben; maar ik zal haar zelfs *doen bekennen*, dat *geen* van beide *na behooren* is vertaalt: **Kan'er iets harder en smaadelijker van Oversetters gezegt worden/ dan datmen** haer zelfs doet bekennen, **en** zal doen bekennen, dat geen van beyde na behooren is vertaalt? **Jo doetmense bekennen/ datse qualijk hebben vertaelt; dus veroordeelen zy dan haar zelven opentlijk; Hy gaat voort.** *d* D'eerste plaats hebben d'onse dus vertaalt; *zy zullen niet meer haar slacht-offeren den Duyvelen offeren*; de twede is van hen aldus vertaalt, *Hy had zich Priesters gestelt voor de Duyvelen en voor de Kalveren*; ziet voor eerst, hoe hier de Duyvelen en de Kalveren saamen *over een kam* geschooren worden; hoe veel beter pasten hier de bokken? Onse vertaalders hebben 't selve woordt op die dry plaatsen even eens verduytst, en verklaart; maer byna is'er niet een van d'andere vertaalingen, die haar mede-stemt.... Uit zo verschillende vertaalingen blijkt genogsaem, dat die twe Hebreeuwsche woorden geheel wat anders betekenen, danmen gemeinlijk door Duyvelen verstaet; volgens dien dat in 't *geheel oude Testament* van geen Duyvelen gemeldt wordt; ten anderen datse evenwel den text na dien zin hebben *willen schikken*, dat de *Duyvel in 't spel* komen mocht; hun vertaaling past niet op die vijf texten: Want het en leydt in den aart en oorsprong van de woorden niet; noch den inhoud en de t'samenhang

c Betoverde Wereldt. 2. Boek Kap. 22. §. 612. p. 500. *d* Ibid §. 613. 615. pag. 501. 502. 503.

hang der rede eyscht dat ook niet, noch in het een woordt noch in het ander; zy en lijdt het ook niet. **Dus scherst hy met onse Oversetters / als** scheerende de Duyvelen en Kalveren over eene kam, **en hy zegt /** de bokken zouden beter by de Kalveren gepast hebben; **hy verwijt haar / dat daar** in 't heel O. Test. van geen Duyvelen gesproken wordt (**hoe zijn wy bedrogen / zo dat waar is!**) zy het hebben willen schikken na die zin, dat de Duyvel in't *spel* mocht komen. (**even of het een speel-werk was / vertaaling te maken**) **hy veroordeelt haar assurantelijk / zeggende / dat** haer vertaaling op die vijf texten gansch niet en past; dewijl zy niet en leyt in den aart noch oorsprong van de woorden; **en den** inhoudt en saamen-hang van de rede het niet en eyscht, noch en lydt. **Is 't zo gestelt / wie durft op zulke vertaalers eenige staat maaken / of haar vertaaling ergens geloven?**

Doch dit spotten en verachten heeft noch geen eynde. e Bokken pasten in de plaets *Jesa.*13. *v.* 24. vry wat beter, dan dat woordt van Duyvelen, dat daer zo *weinig als een tang op een verken sluyt*: Wat doen de Duyvelen by dat geselschap van wilde dieren? d'andere naamen hebbense in de zelfde reden meest *na-gissing* vertaalt; Waerom mogen daer geen bokken by? Of krielt het over al van Duyvelen, daer zich 't wild gedierte houdt? wat gedachten hebben zo geleerde mannen van de Duyvelen, datse die doen huppelen in de woestijnen? Is dien Duyvel-dans tot eere of vermaak van dat wild gedierte aengestelt? wie is zo vernuftig onder alle die wilde beesten, dat hy die Duyvels in sijn geselschap daer voor kent? of is dat der Duyvelen eygen vermaak? zeg my toch geleerde liens, hoe dat huppelen der geesten in zijn werk mach gaen? Waer komt dit dan by toe, dat de Oversetters meestendeel, en insonderheidt

e Ibid §.618. 619. pag. 504. 505.

heidt de onsen, *met de Duyvelen zo gereedt* zijn, om haer in den Bybel *plaats* te maken? **Hy antwoordt**; 'tis, datse gelijkelijk met het gemeen gevoelen, belangende de boose geesten, *ingenoomen*, en met dat *vooroordeel* tot de vertaaling gekomen zijn; Anders indiense onverschillig waren, wat zwarigheidt haddense te maken meer dan elders, om het na de letter te verstaen, en hun mening in de kant-tekening te verklaren? zo had geen eenvoudig Leeser misleydt geweest, door 't woordt Duyvels in den text gestelt... *f* Het woordt *Daimon* en *Daimonia* wordt in 't N. Test. wel 63 mael gevonden, en van de Oversetters altijdt vertaelt *Duyvelen*, behalven eene plaets *Hand.* 17. *vers* 18. daer zy liever *Goden* hebben willen stellen: wat haer vertaling belangt, zy waren genoodtsaakt, het hier ook, *Duyvelen*, te vertaalen: want een eenige stem wordt door 62 al te ruimelijk overgestemt.... Machmen een uit 63 plaetsen afscheyden, om het anders te vertaalen, dan het op alle d'andere vertaalt wil zijn, zo en zie ik *geen zekerheidt altoos*, in het ondersoeken van den zin van eenig woordt;.. *g* 't zijn geen Duyvelen, *hoewel* het onse Oversetting zo noemt. **Dit is niet alleen zeer smadig en vinnig spotten met de Oversetters/ maar haar heele oversetting los en ongeloofbaar maken/ als die 62 maal** Duyvelen **noemen/ en 't zijn doch geen Duyvelen; Wat zullen de menschen van de Schrift denken/ als zy dit hooren? wat zullen zy geloven van onsen Bybel?**

Verder. Bekker **zegt** / *h* In den Griekschen text van *Mattheus* en staet niet *van den Duyvel*, maer alleen *bezeten*; onse Oversetters onderscheyden evenwel die ingevulde woorden niet (gelijkse anders zo zorgvuldiglijk doen, wel tienmael meer dan 't nodig is,) zy stel-

f Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 22. §. 620. 621. pag. 506. 507. 508. *g* Ibid §. 626. pag. 513. *h* Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 23. §. 635. pag. 521.

ſtellenſe niet met andere letters, of tuſſen twe haakskens; waer uit blijkt dat het *haar geluſt* heeft, den *Duyvel* mede *in te ſchuyven* ter plaetſe, daer hy niet te doen en heeft. . . . . *i* Al leeſtmen daar *Eph. 6. vers* 12. volgens onſe Nederduytſche Overſetting, van *geeſtelijke boosheden in de lucht*; in het Griekſch en *ſtaat zo niet*; de lucht en wordt'er niet genoemt; nochtans hebben 't d'andere meeſt alle op den zelven zin vertaalt. . . maer hoe komen de Overſetters aan de lucht? tweerley vooroordeel heeft haer ontwijffelijk daer toe gebracht; het eerſte door dien zy voor vaſt hielden, dat hier en in 't voorgaande vers van den Satan geſproken wordt; maar hoe weinig grondts dat heeft, heb ik al beduyd; Het ander is, dat haer die oude droomen noch in het Hooft lagen, van de Duyvelen, zich in de lucht onthoudende, 't welk zy meenden, dat door den Apoſtel zelfs *Eph.* 2. *vers* 2. beveſtigt wordt; dat gevenſe te kennen met haar verklaaring op de kant, zeggende, dat is des Satans, gelijk terſtondt verklaart wordt (zo zy meinen, **zegt** Bekker) uitdruklijk wordt den Satan *Eph.* 2. *vers* 2. den Overſten der macht des luchts genoemt (*die uitdruklijkheidt* (**zegt** Bekker) *is nu, mein ik, al uitgewreeven*. . . . . 't ſchijnt dat onſe Overſetters van gevoelen zijn geweeſt, dat de Satan voor deſen niet alleen plaats, maar ook macht in den rechten Hemel heeft gehadt, *daar men echter noit af las*.

Noch eens. *k* Die naamen van Toveraars, Toveresſen en Tovery ſtaan wel te leeſen in den Duytſen Bybel neffens andere; Maar op zo menigen plaats als ons een derſelver woorden voorkomt, zo en *ſtaat'er nergens by*, datmen daar door zulks verſtaan moet, *alsmen voorgeeft*; Ziet hier al de plaatſen, daarmen in onſen Bybel van Toveraars, van Toveresſen, of van Tovery, het zy onder die naamen, of van Waarſeggery, of

i Ibid Kap. 26. §. 692. 693. 694 pag. 573. 574. 575. *k* Betoverde Wereldt Kap. 30. §. 748, 749. pag. 627, 628.

of van Duyvels kunsten spreekt, (**en dan noemt hy meer dan vijftig Schriftuur-plaatsen / en hy doet'er by**) leest en ziet of in een van dien allen gezeydt wort, 't geen datmen van de tovery zeydt? Ik wil het goedt doen. *neen*.... De vraag is, of zy het wel vertaalt hebben? alzo de boeken van 't Oude Testament in 't Hebreeuwsch (uitgesondert weinig dat Chaldeuwsch is) en die van 't Nieuwe Testament in 't Grieks beschreven zijn? Men moet dan weeten, wat het voor Hebreewsche of Chaldeewsche of ook Grieksche woorden zijn, die de Oversetters dus vertaalt hebben.. zes woorden van de Oversetters zijn op verscheyde plaatsen verscheydentlijk vertaalt... *l* Dus verschillen de Oversetters van haer zelven, hoe zoudense zich dan beter met d'andere verdragen? daer zy 't al onderling eens zijn, daer zijn d'anderen van haer verscheyden, niet alleen over de gemelde woorden, maer ook over dese, die ik noemen zal... Ziet hier wederom, hoe onse Oversetters beter met andere over-een-stemmen dan met haer zelven..... dit is het eenigste woordt waer over onse oversetting met alle de andere eens is, nochtans verschiltze wederom van haer selven daarin, datse *enz*..... zeg my nu eens lieve Leeser, zo de Schrift van Toveraars en Tovery spreekt, door welk van al die voornoemde woorden in het Hebreewsch of Grieks, dat betekent wordt? Zalmen onse Oversetters alleen gelooven, en d'andere verwerpen? Ja zalmen d'onse wel mogen geloven, die haer zelven dat niet vertrouwen, een zelfde woordt buyten nood, dan dus, dan zo, vertaalende? En wanneerse al Toveraars noemen, hoort eens watse daer by verstaan... merkt mijn Leeser niet, datmen den Duyvel nodeloos in 't spel brengt... zo een Toveraar anders niet en is, of en doet, dan onse vertaalders hier verklaaren, zo kan de beste

l Ibid §.753.754.755. pag.631.632.633.634.

beste Philosooph, buyten Duyvels-kunst of by-geloovigheidt, voor den grootsten Toveraar verstrekken.... *m* Alle die uitleggingen, vertaalingen der Schrift, in de plaetsen die ik ben genoodzaakt geweest, anders te verklaaren, zijn uit dat vooroordeel ontstaan: want zonder dat zoude men daarin van zulken menigten der Duyvelen en Duyvels-konstenaars niet leesen, die zy in den grondt-text noit en vonden; maer waer mede zy den grondt-text zelfs beklededen, zo datmen die nu niet en ziet dan door dat deksel; dat heb ik 'er afgelicht.

Neemt dit nu eens op/ Leeser, en oordeelt dan/ of desen mensche niet met al dit spreecken en schrijven over onse oversetting/ de gemeene menigte tot Atheistisch twijffelen beweegt/ ontrent den heelen Bybel; en of hy de monden van spotters en ketters/en dwaalgeesten niet en opent/ om te lasteren de heylige waarheidt/ die in onse Kerk uit onse oversetting geleert wordt? Geeft hy niet klaar genog te kennen/ dat dese Oversetters zijn geweest onverstandige/ trouwloose/ bedrieglijke en valsche Oversetters/ die niet verder te gelooven zijn/ dan men met zijn eygen oogen ziet/ dat de Hebreeusche en Grieksche woorden daar staan in de grondt-taalen/ en dat die woorden haar afkomst en gebruyk enz. recht na gespeurt zijn? Zijn het geen trouwloose en valsche Oversetters/ die haer eygen uitleggingen maken haar vertaalingen? die de woorden maer schikken zo als zy de zin verstaan, in plaets datse zouden naspeuren de rechte betekenis van de woorden, uit haar afkomst, gebruyk en schikking? Van welke men zeggen kan/ 't staat 'er niet, 't geen zy daarin stellen? Zy hebben 't willen schikken, dat den Duyvel in 't spel zoude komen; daar in 't heele Oude Testament van geen Duyvelen gesprooken wordt? zy hebben de eenvoudige misleydt, door te

m Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 780. pag. 657.

te stellen 't woordt, Duyvelen, in den text? 't Luste haer den Duyvel in te schuyven? Al leestmen dat daer in den text volgens de oversetting; in het Grieks staet zo niet? hoe komen de Oversetters daar aen? **Zijn het geen bedrieglijke Oversetters / van welke men zeggen kan /** zy hebben een deksel voor de grondt-text gelegt; zy bekleedense zo, datmense niet dan door dat deksel ziet? **doch** ik neem dat deksel daer af? het staet 'er wel in den Duytschen Bybel, maer daer staet niet by, datmen dat daer door verstaen moet; zy waren in zulken gevoelen, en daerom vertaelden zy het zo; zy zijn met vooroordeelen in-genomen, tot de vertaaling gekomen; zy brengen de woorden daer in, door vooroordeel; zy hadden de oude droomen in 't Hooft van de Duyvelen enz. 't zijn geen Duyvelen, hoewel het onse oversetting zo noemt. **Zijn dat geen onverstandige Oversetters / de naam daar van niet waerdig / die** de woorden schikken na haer zin, zonder de rechte betekenis der woorden na te speuren? die buyten eysch en eygenschap van de Hebreewsche tael, ja tegen de natuur aen, de woorden brengen op een schepsel, die alleen op den Schepper passen? welker vertaaling niet op de texten past? **die in de** Oversetting iets stellen, dat niet en legt in den aart, noch oorsprong van de texten, en van den inhout, en 't geen den inhout, en den saamen-hang van de reden niet en eyst, ja niet en lydt? ja 't geen daer zo weinig past, als een tang op een verken? Die van haer zelven verschillen, met haer selven niet over-een-komen; die haer selven ook niet en vertrouwen; en buyten noodsaak een woordt, dan dus dan zo vertaalen? na welker verklaaring de beste Philosophen de grootste Toveraars zijn? **Die** alzo weinig met andere als met haer selven accordeeren, en met welke byna niet een van alle de vertaalingen mede stemt? **Zijn dat wijse Oversetters / van welke men zeggen kan /** ik zalse doen bekennen, dat geen beyde

woor-

woorden na behooren zijn vertaalt? machmen zo overſetten, zo en zie ik geen zekerheidt altoos in 't onderſoeken van de zin van een eenig woordt? Kan zulken Overſetting geloofbaar en goedt gehouden worden/ van welke men dat alles zegt/ dat wy daar uit Bekkers eygen woorden aanhaalen? Ja daar Bekker de gemeene Leeſer aldus over aanſpreekt; 't ſtaet wel in den Duytſen Bybel, maer men moet weeten, wat Hebreewſche en Griekſche woorden in de Grondt text ſtaan; zeg my eens, Leeſer, door welk Hebreeuſch of Grieks woordt Toveraars en Tovery gemeent worden. De Leeſer moet in overleg neemen, of het woordt Angelos, Diabolos, Satanas van menſchen of Duyvelen verſtaan wordt?

Eer ik hier verder iets toe zegge/ om Bekkers verkeertheidt aan te wijſen/ zo zal ik hier voor-af gaan toonen/ om wat Redenen onſe Overſetting in de hoogſte waerdye en achting by ons billijk is te houden; naamlijk.

1. Deſe Overſetting is gedaan niet van een of twe/ maar van verſcheydene van de geleerdtſte/ en taalkundigſte mannen van Nederlandt/ naamlijk Joh. Bogermannus, Gulielmus Baudartius, Gerſon Bucerus, deſe hebben 't O. Teſtament overgeſet; en dan Jacobus Rolandus, Antonius Walæus en Feſtus Hommius; deze hebben het Nieuwe Teſtament vertaalt.

2. Elk deel van deſe Overſetting/ die door de voornoemde Mannen geſchiedde/ had ook zijn Reviſores, die de Vertaaling na-zagen/ om te letten/ wat 'er in te verbeteren/ en wat te veranderen was/ zijnde die mede van de voornaamſte/ geleerdtſte/ en ervarendtſte mannen/ die in ons Landt gevonden wierden; naamlijk/ d'Overzienders van de boeken des O. Teſtaments waren/ Anton. Thyſius, Polyander, Jodocus Larenus, Abdias Widmarius, Bernardus

dus Fullenius, Jacobus Revius, Franciscus Gomarus, Arnoldus Teckmannus. Over de Boeken van 't N. Testament waren Overzienders Seb. Dammannus, Arnoldus van der Linden, Guilielmus Nieuwenhuysen, Carolus de Maets, Ludov. a Renesse, Casparus Sibelius, Henr. Altingius. Dus waren 'er Zes Oversetters en Vijfthien Overzienders/ te samen Een-entwintig mannen.

3. Dit werk is ook niet geschiet met verhaasting/ zo dat'er geen behoorlijke tijdt toe zoude gegeven zijn/ hoewel vier jaaren tijdts van het Nationale Synode genogsaam geoordeelt waren. Zy begonnen het werk der vertaaling eerst/ van het jaar 1628. en vol-brachten het in vier jaaren tijdts; naamlijk in de Stadt Leyden, alwaar zy hadden de publijke Bibliotheek tot haar gebruyk/ behalven datse de geleerde mannen van die Academie en in die Stadt ook konden aanspreeken/ en vraagen; Het overzien van het vertaalde werk/ behalven dat het ook geschiedt was van elk Overziender privatelijk in haar huys/ als zy elk boek van de Vertaaler ontfingen/ is ook eenpaarig met mondelinge Conferentie geschiedt; De Oversienders van 't O. Test. quamen tot Leyden in 't jaar 1633. in Julij/ met de Vertaalers te zamen/ in 't huys van de Præses Bogerman, en hebben de Revisie van 't O. Test. voleyndigt in September des jaars 1634. Toen zijn ook saamen geroepen/ de Oversetters en Oversienders van 't Nieuw Testament, in Novemb. 1634. in 't huys van den Præses Walæus, en hebben de Revisie voleyndigt in de maent October des jaars 1635.

4. Over dese Vertaaling is de grootste vlijt en naerstigheidt en zorge aangewendt/ die in zo grooten werk van zulken belang zoude kunnen gebruykt worden/ gelijk uit het geen ik daar al genoemt heb/ is af te neemen; waar by ik alleen zal voegen/ dat

van

van de Overzienders en Oversetters getuigt wordt / datse alle dag voor en na de-middag daar toe saamen quamen;

Ik heb nuttig geoordeelt / dit met de woorden van de Professor *n* Hoornbeek noch eens wat breeder uit te drukken; dewelke dese zaak aldus verhaalde in een Lijk-oratie over de doodt van Revius. „ Wanneer het onse Vaders en Hooge Machten in't Synode van Dordrecht goedt gedacht heeft / den Bybel over te setten uit de oorspronkelijke taalen in de Nederlandtsche / en al daar van alle kanten de geleerdtste mannen tot dat zwaare werk / zo om de Oversetting te doen / als om de Oversetting te Overzien / gecommitteert wierden / most ook Revius onder de zelve verkooren worden / tot Revisor van de Oversetting des Ouden Testaments / en Scriba van het Eerwaerde Collegie van de Revisoren. Want wanneer het haar behaagt had (want ik meine dat het niet on-aangenaam zal zijn dit hier ter plaatse / en te deser gelegentheidt open te leggen / wegens de waerdigheidt van de zaak / die in 't gemeen zo niet bekent en is) Dry mannen tot de Oversetting van 't O. Testament / en even zo veel mede tot de vertaaling van 't Nieuwe Testament te stellen / tot de eerste Joh. Bogermannus, Guilielmus Baudartius, en Gerson Bucerus, en tot de laatste / Jacobus Rolandus, Hermannus Faukelius, en Petrus Cornelii; zo zijn'er verkooren tot de Revisie van het eerste Deel / of van de boeken van het Oude Testament, Antonius Thysius, in de Hooge-School van Harderwijk Professor Theologiæ, uit *Gelderlandt*; uit *Hollandt* Polyander, en Petrus Plancius; uit *Zeelandt*, Jodocus Larenus; uit *Vrieslandt*, Sibrandus Lubbertus, by welke gevoegt is uit *Over-*

O *yssel*

n Miscellanea Sacra lib. 2. Orat. Funebri in Obitum D. Jacobi Revii pag. 582. 583.

,, *yssel* Jacobus Revius, en uit *Groningen* Franciscus Gomarus; en tot de Revisie van de Oversetting der
" boeken des Nieuwen Testaments, zijn gestelt Sebast.
" Dammannus, Festus Hommius, Goswinus Gel-
,, dorpius, Antonius Walæus, die toen noch te Mid-
,, delburg leefde; Bernardus Fullenius, Joh. Langius,
,, Ubbo Emmius; Deze nu waren van het Synode in het jaar 1618. tot dit werk/ zo nodig/ als nuttig
" voor de Nederlantsche Kerken/ verkooren. Maar
" wanneer zy eerst in den jaare 1628. wegens ver-
" schepde tussen-komende bezigheden/ en de Remon-
,, strantische beroerten/ zich tot dat werk begonden
,, te verledigen; en daar onder-en-tussen vande verkoozne Oversetters van 't Nieuw-Testament/
" Hermannus Faukelius en Petrus Cornelii gestorven
" waren/ zo zijn in haar plaatse gesurrogeert Anto-
,, nius Walæus, en Festus Hommius, als zijnde haar
,, in de stemmen de naaste geweest in de Synode.
,, Nu dit moet voor een zonderlinge eere van onse Stadt gerekent worden/ dat Leyden verkooren is
" geweest/ zo wegens de menigte der geleerde man-
" nen/ en van de Professoren in de Theologie en
" Taalen/ als wegens het gebruyk van de publijke
,, Bibliotheek (want die redenen worden in 't Sy-
,, node bygebracht) en dat als een ander Alexandria, alwaar niet 70 Celletjens/ maar alle plaatsen voor
" ieder werk/ ook het heyligste/ bequaam waren; Al-
" daar zijn de Oversetters des Ouden Testaments
" ten genoemden jaare saamen-gekomen/ van de-
,, welke wanneer een in zijn werk stierf/ naamlijk
,, Gerson Bucerus, zo is niemant anders in zijn plaats gestelt; maar in het volgende jaar quamen daar ook
" te saamen de Oversetters van het Nieuwe Testa-
" ment, den welken het zelve/ dat de eerste gebeurde/
" naamlijk in dat werk des Heeren stierf Jacobus Ro-
,, landus, als hy dat werk gebracht had tot aan de

,, Han-

„ Handelingen der Apostelen ; van welke tijdt en „ paale af Walæus en Hommius het overige onder „ malkander verdeelt hebben ; gelijk zo ontrent het „ Oude Testament gedaen hebben Bogermannus en „ Baudartius ; En wanneer in den jaare 1633. de O- „ versetting van beyde het O. en N. Testament ten „ eynde gebracht was / en de Revisoren stonden ge- „ roepen te worden / en ook ettelijke van die sint het „ houden van 't Synode overleden waren ; zo zijn „ van de particuliere Synoden der Provincien / na „ den zin van 't Nationale Synode / andere bequame „ Mannen in de plaats gestelt geworden ; De Revi- „ sores nu van de boeken des O. Testaments zijn sa- „ men-gekomen ten huyse van Johannes Bogerman- „ nus in den jaare 1633. den 9 July ; deselbe naam- „ lijk / die tot dat werk van het Synode te vooren ge- „ ordineert waren ; dan alleen / dat in de plaats van „ Petrus Plancius, zijnde overleden / gesuccedeert is „ Abdias Widmarius, Predikant toen ter tijdt in de „ gemeinte van Uitgeest, naby Haarlem, en na de „ doodt van Sibrandus Lubbertus, Bernardus Fulle- „ nius ; en overmits 'er wegens de Remonstranti- „ sche Beroerten / niemant uit de Provincie van „ Utrecht door het Nationale Synode gestelt en was / „ zo heeftmen goedt gevonden / daar na tot dat werk „ te verkiesen Arnoldus Teckmannus. Nu dese Re- „ visoren van de boeken des Ouden Testaments in het „ Neerlandts vertaalt / hebben tot Præses van haer „ Collegie gestelt Bogermannus, tot Assessor Polyan- „ der, en tot Scriba Jacobus Revius. Gelijk de Re- „ visores van de boeken des Nieuwen Testaments, de- „ welke geweest zijn Dammannus, en in plaats van „ Festus Hommius (die wegens de doodt van Petrus „ Cornelii was Oversetter geworden) Henricus Ar- „ noldi van der Linden, Predikant van Delft ; in „ plaats van Geldorpius, Guilielmus Nieuwen-huy-

„sen, Rector van de Latijnsche School tot Haar„lem, mijn eerwaerde Meester; uit Zeelandt in „plaets van Walæus, die ook Oversetter was ge„worden/ Carolus de Maets; uit de Provincie van „Utrecht, Ludovicus Gerhardus a Renesse; uit Over„yssel, na de doodt van Joh. Langius, Casparus Si„belius; uit Groningen, in plaets van Ubbo Em„mius, Henr. Altingius; dese alle zijn saamen-ge„komen in den jaare 1634. den 16. Novemb. in het „huys van Walæus, die Præses was/ Henricus Arnol„di van der Linden was Assessor, en Festus Hommius „Scriba. En na dat aldus de Revisie van de boeken „des Ouden Testaments den 18 Septemb. des jaars „1634. en van de boeken des Nieuwen Testaments „den 10 Octob. des jaars 1635. volbracht was/ zo „is de Neerlandtsche Bybel/ dat voortreflijke werk „van zo veel jaaren en Mannen/ in het licht gekomen „in den jaare 1637. Waar voor/ gelijk wy weten/ „dat de grootste mannen Godt met de aller-uitdruk„lijkste woorden gedankt hebben/ het ook redelijk „is/ dat wy onse Neerlandsche Kerken geluk-wen„schen/ met die zonderlinge weldaadt Godts over de „Kerken en over onse tijden/ en dat wy erkennen en „prijsen de geleertheidt/ vlijtigheidt/ en getrouwig„heidt van de dienst-knegten Godts/ die dat werk „standtvastig bearbeydt hebben.

5. Dese Oversetting hebben de onse gedaan met het voorgaande licht/ en arbeidt/ van zeer veel andere geleerde mannen/ dewelke haar of in het vertaalen van den Bybel/ of in het open-leggen van de kracht en zin van de grond-taalen/ de weg hebben gebaant/ en de fakkel hebben voorgedragen/ en het ys gebroken; Het zoude hier te breedt vallen/ aan te wijsen/ wat kostelijke behulp-middelen onse Neerlandtsche Oversetters hebben gehadt/ boven alle die voor haar tijdt in dat werk bezig waren/ om

haar

haar vertaaling te doen op de aller-nauwkeurigste wijse/ na den aart en 't gebruyk van 't Hebreewsch en Grieks; alleen zal ik hier zeggen/ dat'er waren drie uit-neemende getrouwe Oversettingen gemaakt van den Bybel/ die tot op desen dag hebben de lof onder alle/die de oorspronkelijke taelen best verstaan/ datse zeer gelukkig en zeer net zijn gedaan met zeer grooten arbeydt/ en dat door verscheyde zeer geleerde mannen/ dewelke alle de behulpselen van andere Oversetters en wijse taal-kundigen gebruykt hadden/ die voor haar geweest waren; naamlijk/ de Geneefsche Oversetting/ de Oversetting van Junius en Tremellius, met die van 't Nieuwe Testament van Theodorus Beza, en de Engelsche Oversetting; De Fransche Oversetting/ die de Geneefsche Oversetting van de geleerden genoemt wordt/ om datse gemaakt is van de Predikanten van Geneven/ ontrent het jaar 1560. daar van zegt o Matthæus Polus, datse geen kleine lof heeft van geleerdtheidt, oordeel en getrouwigheidt. De Latijnsche Oversetting van Junius en Tremellius, is een ongemeen heerlijke Oversetting/ alle de voorgaande verre te boven gaande/ waar van de voornoemde Polus aldus spreekt; p De Oversetting van *Franciscus Junius* en *Emmanuel Tremellius*, die eerst is uitgekomen ontrent het jaar 1575. en daarna van *Junius* overgesien en verbetert is, in 't jaer 1587. is met groote toejuyching van de Gereformeerde Kerken ontfangen geweest, gelijk dat de over-eenstemmende oordeelen van de vermaartste mannen over de voortreflijkheidt van dien, als mede de menig-werf herhaalde Drukken desselfs, genogsaam aenwijsen; en hoewel eenige Oversettingen in zommige plaatsen wat nader by het Hebreewsch zijn, en ook ettelijke de zin duydelijker en fraayer geven; nochtans alle dingen

O 3 die

o Synopsis Criticorum Præf. ad lect. p Ibid.

die tot een nette Overſetting behooren, wel aengemerkt, en ſaamen-geſtelt zijnde, dat deſelve heeft een over-een-ſtemming met den Authentiken text, zelfs tot de Accenten toe, die de andere gemeenlijk verſuymen, dat de zin niet zonder groote ſchranderheidt wordt uitgehaelt, en met de grootſte getrouwigheidt wordt uit-gedrukt, met woorden, die al zijnſe niet altijdt de polietſte of cierlijkſte, nochtans gemeinlijk zijn eygene en bequaame, dat de zwaere plaetſen aldaer vlijtiger overwogen, en geleerder en bondiger open-gelegt worden, zo zal deſe Overſetting zich lichtelijk de eerſte en waerdigſte plaets vereyſchen, en by billijke Rechters de hoogſte lof wech-dragen. **De Engelſche Overſetting/ die door Authoriteyt en het toedoen van Koning** Jakob **de Zesde gemaakt is/ was ook een uitneemende Overſetting/ gelijk den Ouden** Spanheem **daar van getuigen/ en** *q* Sixtinus Amama **zegt 'er van.** Die nette en tot benyding van andere volkeren uitgewrochte Overſetting geeft bewijs, dat de Autheuren van de nieuwe Engelſche Overſetting zijn geweeſt mannen, die boven al prijſſelijk waren; **en een geleerdt Engelsman** *r* Dr. Featly **getuigt 'er aldus van/** Gelijk de Overſetting van *Junius* de bovenrang had boven alle voorige Overſettingen, van welke zy licht ontleende; zo heeft deſe Engelſche om de ſelve reden, de Preferentie boven de Overſetting van *Junius*, en zy is ongetwijffelt de aller-correćtſte Overſetting, die 'er in de wereldt is; **Ook geeft** Polus **daar van een zonderlinge lof/ zeggende;** *s* Ik verſtaa, en volge hier die Engelſche Overſetting, dewelke op het bevel van den Doorluchtigſten en geleerdtſten Koning Jacobus; maer door den raadt en veelvuldigen arbeydt van de Biſſchoppen en andere geleerde mannen, tot dat werk verkooren, gemaakt is in 't jaar 1611. daarin

q Præfat. ad Druſium in Pentateuchum. *r* In his Preface to Newmans Concordance. *s* Ibid ſupra.

in komen zeer veel proeven van groote geleerdtheidt en ervarentheidt in de oorſpronkelijke taalen, en van een meer dan gemeene ſchranderheidt en oordeel, en dewelke my in de zwaarſte texten niet zelden tot het grootſte behulp en nuttigheidt is geweeſt. Nu deze Overſettingen (om van de veelvuldige andere behulpſels van Uitleggers des Bybels/ en groote Taal-kundige in Neerlandt/ Vrankrijk/ Engelandt en Duytslandt en elders niet te ſpreeken) hebben onſe Overſetters voor haar oogen/en tot haar hulp gehadt/ zo dat zy ſtaande als op haar ſchouderen/ verder hebben gezien/ en een zeer getrouwe Overſetting hebben uitgewrocht.

6. Deſe onſe Neerlandtſche Overſetting heeft den lof van de geleerdtſte mannen/ als waarlijk alle de andere/die voor haar uit-gekomen zijn/noch te boven gaande/ en onwederſpreekelijk de beſte/ de nauwkeurigſte en getrouwſte; de groote Taal-kundige *t* Arnoldus Bootius gaf 'er die lof van/ gelijk my geheugt over veele jaaren/ als ik tot Utrecht noch op de Academie verkeerde/in zijn boek geleſen te hebben; Doch alzo zijn boek my niet by der handt is/ zo en kan ik zijn eygen woorden niet aanhalen. Johannes Leusden, Profeſſor in de Hebreeuwſche taal tot Utrecht (dien ik als mijn eerwaerde Meeſter eershalven noeme) ſchreef 'er in een Diſpuit over 34 jaaren aldus van. *v* Ik derve onſe Nieuwe Overſetting vergelijken met allerley andere Overſetting, van wat bekende taal zy ook zy; en neemt dat 'er een Overſetting is, die alzo Correct is als onſe Nieuwe Nederduytſche, zo meen ik nochtans niet, dat 'er eenige Overſetting beter is dan deſe onſe Overſetting, noch die nadruklijker den originelen text uitlegt, dan deſe onſe. De zeer geleerde

t In Animadverſ. ſacris. *v* Philologi mixti Diſp. 10. de Nova SS. libb. verſione Belgica.

leerde/ en in de taalen en Oversettingen best geoeffenden Engelsman/ die lof heeft wegens zijn werken/ by alle geleerden/ die hem kennen/ Mattheus Polus spreekt 'er aldus van. *x* De Neerlandtsche Oversetting, die in het Synode van Dordrecht was besloten in den jaare 1618. en die daarna, op het Bevel van de Staaten Generaal van Nederlandt, van geleerde mannen, die veele jaaren aan-een haaren arbeydt saamen-gebracht hebben, uitgewerkt is, en eyndelijk in het jaar 1637. in 't licht quam, met by-gevoegde korte Annotatien; deselve correspondeert vry wel met den Hebreeuschen text, en zy geeft den zin in de meeste plaatsen duydelijk, getrouwelijk, en bondiglijk, en hoewel zy in de laatste plaats genoemt wordt, zo moetse nochtans onder de laatste niet getelt worden; En hier moet ik by-doen/ dat ik heb aangemerkt/ (en wie het vergelijken wil/ zal het ondervinden) dat dien zelven Polus, schrijvende zijn Engelsche Annotatien over den Bybel/ na het uit-geven van zijn Synopsis, zeer dikwils/ waar de Neerlandtsche Oversetting van de Engelsche afgaet in het vertaalen/ zijn approbatie geeft aen onse Oversetting/ hoewel hy die met naame niet en noemt/ toonende zo met der daadt/ dat hy die boven de Engelsche Oversetting stelde; Zo dat dan blijkt/ dat de grootste Taalkundigen onze Oversetting voor een van de allergetrouwste en nauwkeurigste/ en meest met de grondttext over-een-komende/ rekenen;

7. Ook heeft deze Oversetting de toets al door gestaan van haar bitterste vyanden/ naamlijk de Jesuiten, dewelke hoewel quansuys door den mondt en pen van den Vlaamschen Boer, (om meer by den volke verachting te hoopen op onze Oversetting) evenwel al haar kracht hebben aangewendt/ om de-

ze

x Ibid supra in Præfat ad lectorem Synopseos Criticorum.

ze Overzetting in fouten en trouwloosheden te achter-haalen/ en daar over ten toon te stellen; maar met een gansch onnutten arbeydt/ gelijk de taal kundige zo wel van de Paapsche/als van onze zyde moeten erkennen/ en 't is ook door een van de boven genoemde Revisoren van de Overzetting/Arnoldus Teckmannus, Predikant tot Utrecht, schriftelijk aangewezen/ en klaarlijk getoont.

Hebbende dit nu voor-uitgestelt/ tot onderrichting van de Neerlanders/die daar van zo geen kennis hebben/ of kunnen krijgen/ zo zal ik wederkeeren tot Bekker, die gelijk wy hoorden/ deze onze Overzetting zo leelijk gehavent/ geheekelt/ en voor al de wereldt ter spot/ en ten toon gestelt heeft; en zegge daar toe deze dingen.

Eerst. Bekker betoont in die boven-genoemde veelvuldige veroordeeling/ en smaading van onze Neerlandtsche Overzetting/ een over-groote onbeschaemheidt/ stoutigheidt/ en laatdunkentheidt/ alzo hy daar zulke wijze en vroome en treflijke mannen/ zo de Oversetters als de Overzienders/ zijnde zulk een groot getal van bekende geleerde Theologanten en Taal-kundigen/ zo hoog geacht/ zo zeer gepreesen van allerley geleerden/ wegens haar Oversetting/ zo bitterlijk verongelijkt/ versmaadt/ belacht/ en tot belacching van gansch Nederlandt voorstelt/ en dezelve zeer meesterlijk scholiert/ en berispt.

Ten Tweden, Hy stijft daar door niet weinig de vyanden der H. Schrift/ en de Atheistisch-gezinde menschen/ die niets lieber hooren noch zien/ dan dat den Bybel in kleyn-achting raakt/ en dat'er maar weinig geloof aan gegeven wordt; ja hy doet'er menigten anderen/ die zo verre tot Atheisterey en Schrift-verachting niet overgegaan zijn/ sterk twijffelen/ of zy dien Duytsen Bybel wel mogen gelooven/ daar zulke en zo veele vervalschingen/ na

dezes Leeraars zeggen/ in gebonden woorden; en dewijl zy geen Hebreeusch noch Grieks en kunnen/ en geen hoop hebben/ van 't zelve oit te zullen kunnen verstaan/ zo zullen zy licht blijven in twijffel/ of men haar geen vervalschte text in handen gestooken heeft; Want indien men daar twe-en-festigmaal de Duyvel of Duyvelen invoert/ als doende of spreekende/ en nu bevindtmen/ na Bekkers stoute bevestiging/ dat daar van geen Duyvel gesprooken wordt; en indien daar meer dan vijftig texten zijn/ die van Tovery en Waarseggery enz. spreeken na't gevoelen van onze Oversetters/ en Bekker wil gestand doen/ dat 'er niet een is/ die dat gene zegt/ 't geen wy'er door verstaan/ wat zullen zy niet al denken van duysend andere woorden? Immers heymelijk zullen zy gelooven (zo zy Bekker in desen gelooven) datse met den Duytsen Bybel bedrogen zijn; 't welk dan in versuym van 't leesen van den Bybel/ ja in Atheistery mocht komen te eyndigen.

Ten Darden. Bekker geeft in desen een grouwlijk voorbeeldt/ om alle die wat Hebreewsch en Grieks verstaan/ als zy tot eenige kettersche bevattingen komen/ aan te zetten/ om diergelijken smaadt op onse gewenschte en zeer getrouwe Oversetting te werpen. Daar zijn'er alreedts niet weinige/ die al zijnze maar jonge quanten/ die nauwlijks maar van de Academie komen/ en hebben maar weinig van 't Hebreewsch en Grieks geleert/ nochtans de stoute assurantheidt/ en trotsen hoogmoedt laaten blinken/ in haar meesterachtig verwerpen van de Nederlantsche vertaalingen/ zeggende/ 't is niet na behooren overgezet/ 't most zo of zo weesen; waar toe haar z Coccejus zonderlinge aanleyding gegeven heeft/ met geduurig byna een andere Oversetting te

z Ziet Brinks Toetsteen 2. Deel. 4. Vraag pag. 25. &c.

te maaken / en boven de onze te prefereeren; ja het is 'er zo verre al gekomen / dat ettelijke lidmaaten der Kerke / hebbende wat Hebreeuwsch geleert / door hulp van d'een of d'ander / onze Oversetting meesterlijk ter zyde stellen en verachten / als ziende nu door haer eygen oogen / alsof zy ook het deksel, dat onze Oversetters over den grondt-text zouden gelegt hebben / met dezen Bekker daar zouden aflichten.

Ten Vierden. Bekker toont hier in 't minste geen respect voor de besluyten van Synoden en Staaten / aangaande het gebruyk deser Oversetting; De Staaten Generaal hadden in haar Placcaat, dat voor alle Bybels gedrukt wordt / gezeydt / datse de meer-gemelte Oversetting Authorizeerden en approbeerden ten eynde, dat deselve in de Kerken en publijke Schoolen der Vereenigde Nederlanden mogen worden aangenoomen en gebruykt, en dat diensvolgens alle Kerkelijke Vergaderingen, Kerken-Dienaaren, Professoren, en NB. Doctooren in de H. Theologie, Regenten van Collegien, en voorts allen en een iegelijken, die dit eenigsins aangaan mach, in het exerceeren van der zelver diensten, en bedieningen, haar daer na mogen reguleeren, om alzo de eenigheidt, welstandt èn dienst der gemelde Nederlandtsche Gereformeerde Kerken, en de Schoolen meer en meer te vorderen. Het Noort-Hollandtsche Synode gehouden tot Alkmaar in den jaare 1674. heeft desen vijfden Artikel als een Reglement beraamt en vast-gestelt / Accordeeren de Respective Classen daarin, datmen de nieuwe Oversetting niet en zal taxeeren, noch tot verkleining citeeren; behoudens datmen daar of oyt of oyt modestè zal mogen in 't een of in 't ander differeeren; Haar Ed. Groot Mog. de Staaten van Hollandt hebben dit ook geapprobeert / en in 't volgende jaar 1675. stelden de Ed. Mog. Heeren Staaten van Zeeland ook dese ordre aldaar voor de Leeraars/

raars/ *a* Alzo de Nieuwe Overſetting van de Heylige Schriftuur, begrepen in de boeken des Ouden en Nieuwen Teſtaments, mitsgaders de Uitlegging aan de kant geſtelt, een zeer voortreflijk en nuttig werk is, zo willen en begeeren wy, dat die allesins daer voor zal werden gehouden en gereputeert, zonder die tot verkleining te wederleggen, of te citeeren, en zo evenwel iemant in 't uitlegggen van eenige plaatſen in de Heylige Schrift, na de grondt-text, daer van mochte diſſentieeren, zo zal het zelve niet als modeſtelijk, en geenſins tot ontſtichting, en dan noch zo weinig als mogelijk is, moeten geſchieden; Zo dat wel blijkt/ dat het niet is verboden/ ergens in van onſe Overſetting te verſchillen/ want zy ſtaat niet in een graad met den oorſpronkelijken text/ maar dat zulks zedig lijk moet geſchieden; zelfs geven onze Overſetters en Revisores zulken Vryheidt te kennen/ als zy aan de kant menigmaal aantekenen; zeggende/ of anders, eygentlijk betekent het woordt, of in de grondt-text ſtaat een woort, 't welk zo veel te zeggen is als enz. Maar Bekker vertrapt en verſmaadt zulken billijken order/ hy ſpreekt met de grootſte verachting en verkleining/ja met vinnige beſpotting van deſe Overſetting / hy taxeertſe op de baldaadigſte en onzedigſte wijſe. Dit verfoejen onſe Theologanten met recht; *b* zo ſpreekt een van haar; Gelijk Godzalige Overheden en Voorſtanders der Kerken ten hoogſten zorg moeten dragen, dat de Kerk publijk en privaat van een getrouwe Overſetting, door mannen in de taalen ervaren, voorſien worden, zo is het een bewijs van een ondraaglijke dertelheidt en eerſucht, zodanigen getrouwen en opentlijk beveſtigde Overſetting (hoedanig by exempel onſe Neerlandtſche is, byna

a Ordonnantie den 22. Juny 2675. Art. 3. *b* Mark Compend. Theolog. cap. 2. §. 34.

na door de toeſtemming van een iegelijk) 't zy in Predikatien, 't zy in Neerlandtſche Schriften, op zijn eygen, of op een ander privaat mans goedt dunken, met opzet voorby te gaan, te beriſpen, te corrigeeren, en op allerley wijſe aan 't gemeene volk verdacht te maaken; Waar uit geen andere vruchten kunnen voortkomen, als van twijffeling, verwarring, ydele verwondering, en geduurige verandering tot beſpotting van het Chriſtendom. Ondertuſſen verre zy het van ons, dat wy eenige Overſetting als onfeylbaar, den Authentijken text zouden even-gelijk, of daer boven ſtellen, en dat wy de Leeraars zouden ontneemen of haar betaamlijke pligt, van de kracht der grondt-taalen aan te toonen, en veele Overſettingen, die gemeinlijk aan de kant aangetekent ſtaan, daar mede te confereeren, of haar vryheidt in te verſchillen, en van 't zelve met zedigheidt en behoorlijke voorſichtigheid aan te wijſen.

Ten Vijfden. Bekker heeft zonder grondt of reden/ ja tegen alle recht en waarheidt/ onſe Overſetters en haar Overſetting zo ſmaadelijk beſchuldigt en te ſpot geſtelt/ gelijk ik hierna noch hoope te toonen/ als ik van de Hebreeuwſche en Griekſche woorden zal ſpreken/ waar over hy verſchilt van die Overſetters/ en van alle Geleerden/ mach ik wel zeggen/ dewijl het niemant/ dan des Duyvels en Toveraars Advocaten met hem houden zullen; en daarna wederom ſal aenwijſen/ als ik de byſondere texten verhandele. Maar ik merke/ dat'er twe grondt-oorſaaken zijn/ waer uit Bekker tot deſe verachting van de Overſetting gekomen is; D'eerſte is/ dewijl hy die nieuwe gevoelens/ en Ketterſche dwalingen ontrent de werkingen en verſchijningen van goede en quaade Engelen/ Toveraars enz. had omhelſt/ en wilde vaſt-houden en beſchermen; indien hy die Ketteryen in zijn hooft niet gekregen had/ hy en zoude zich tegen die koſtelijke

Oversetting niet gekant hebben; De Twede oorsaak is; Dewijl Bekker door een hoogmoedigen geest gedreven, geern uitsteeken zoude, en een naam verkrijgen, dies hy meesterlijk de taal-kundigste Theologanten komt vertreden en smaaden, willende zo een indruk geven aan zijn Leesers, dat hy de taalen zo wel door-kroopen heeft, en zo wel daarin beleesen en ervaren is, dat hy onse Oversetters en andere haars gelijke wel zoude kunnen, in veele vertaalingen, verstellen, ja haar doen belijden, datse qualijk vertaalt hebben, en dat hy is de man, dewelke het dexel voor den volke komt af-lichten, waar mede de Oversetters de grondt-text bekleden. Desen hoogmoedt heeft hem doen vallen in den strik, en in 't oordeel des Duyvels. Arme man; waar op verheft hy zich boven zijn broederen? Heeft hy kennis van taalen, van Latijn, Grieks, Hebreewsch, Frans, Engelsch, Italiaans en Hoogduyts? Wat heeft hy in desen, dat ook veele andere in Nederlandt niet met hem gemeen hebben, indien niet boven hem? Is hy een Doctor Theologiæ gemaakt? weet hy dan niet, dat andere, die den titel missen, en noit gezocht hebben, wel zo diep en dieper dan hy, alle de deelen van de Theologie mogen doorzien hebben? Immers het zal in 't vervolg blijken, dat hy zeer magere kennis heeft van den zin der Schrift, van de praktijk en gevallen der Conscientie, van de Didactische en Elenctische Theologie; ook dat hy van de Redeneer-kunst en van de Metaphysica en Pneumatica weinig onthouden, en apparent niet heel veel oit van geweeten en verstaan heeft; Zijn kennis van de Astronomie, of andere deelen van de wiskonst, en van de wereltsche Historien, daar hy veel tijdts in versleten heeft, heeft hem niemendal toegebracht, om een beter Theologant of Christen te worden, gelijk blijkt uit dit boek, de Betoverde Wereldt, en dat van de Comee-

meeten, welk hy heeft laten herdrukken/met een vermeerdering/ (waar van hierna) als ook 't boek/dat hy over twintig jaaren uitgaf/ valschelyk genaamt/ De Vaste spijse der Volmaakten, waar van ik in myn c boek tegen de Cartesiaanen gesprooken heb.

Ik besluyte dan nu dit Kapittel/ en formeere myn Argument tegen dit boek aldus; Zodanigen Boek is verfoejelyk en verwerpelyk/ waarin niet alleen onse Neerlandtsche Oversetters en Overzienders/ mannen van naam en bysondere waerdigheidt/ zeer vinnig gesmaadt en te spot gestelt worden/ maar waar door ook alle de beste Oversettingen/ niet alleen onse Nederduytsche/ maar ook de Engelsche/ Fransche/ Hoogduytsche van Piscator, en Latynsche van Junius en Tremellius (want zy komen alle over-een met elkander in de stukken/ waar over Bekker met de onze disputt heeft) haar geloofwaerdigheidt by den volke (die de grondt-taalen niet kunnen na-zien noch overwegen) merkelyk wordt benoomen/ zo datse daar door in kleyn-achting en twyffeling ontrent de heele Schriftuur zouden kunnen geraken. Nu zodanig is Bekkers Betoverde Wereldt, gelyk even getoont is. Ergo. En dit is zo myn Vierde generale Reden en Demonstratie.

c Ziet 't Vergift van de Cartesiaansche Philosophie pag. 540.

HET

HET VII. KAPITTEL.

Waarin getoont wordt, dat *Bekker* met dit zijn Schrijven de Naam en achting der Oude en laatere Leeraars krenkt, haar dienst veel vruchteloos en krachteloos maakt, haar preeken, bidden, zielen-behandelen te spot, en ter verachting stelt; en derhalven ten hoogsten schadelijk is.

En andere Generale Reden tegen dit boek van Bekker neem ik uit de schande en schade / die hy de Leeraars toebrengt; Want 't zy wy ons oog slaan op de trouwe Leeraars / die wel eer in Godts Kerk geweest en gearbeydt zijn / 't zy op de gene / die nu noch getrouw zoeken te zijn in het werk der bediening / Bekker legt smaadt op haar beyde / en hy maakt haaren arbeydt veelsins te schande / ja een groot deel daar van onnut / gelijk blijken zal uit het navolgende.

Want Vooreerst, hy maakt den volke wijs / dat door 't aangenoomen gevoelen van de werkingen en heerschappy des Duyvels / Godt zoude berooft zijn van zijn opperheerschappy; dat daar uit moet volgen / dat 'er twe Goden zijn / een goede en een quade / en dat Christus geen vrye regeering zoude hebbe hebben; ja hy roept uit / dat de heele Christelijke Religie met dat gevoelen van de Duyvelen niet bestaan en kan / en datse niet kan staande gehouden worden; want dat (gelijk hy zegt) den Atheist geen andere wapenen van noode heeft / om het Christendom heel om verre te werpen / dan dit gevoelen / 't welk hy bestrijdt; Voors dat *a* noch Godts eer noch Godts

a Betoverde Wereldt 2. Boek 31. Kap. §. 762. &c. p. 640. &c.

Godts Woordt bestaan kan / zo 't niet waar is het geen hy schrijft / en valsch 't geen hy bestrijdt; Datmen na ons gevoelen niet volkomen kan bewijsen / dat de Heere alleen Godt is / noch dat Christus de Messias is / noch dat den Bybel Godts Woordt is; Hoe kunnen de Leeraars / wegens het gevoelen datse leeren met zwarter koole getekent worden? Wat Ketterye is diergelijk als dese / die zulke gevolgen heeft / na zijn zeggen?

Ten Anderen. Hy beschuldigt de Oud-vaders / en voorts de Reformateurs / en volgende Leeraars tot op desen dag / datse aangaande de Geesten en Duyvelen hebben *b* Heydensche gevoelens, en dat onse Leeraars / zeggende tegen 't Pausdom dat de Duyvel in den schijn van Samuel aan Saul verscheen, op de toverye van de Waarzegster te Endor, *c* wilden Heydensch weesen, om voor als niet Paapsch te weesen; en wat wonder / dewijl hy zelfs *d* Daniel beschuldigt / als na der Heydenen gevoelen hebbende gesprooken, als hy zeyde / Mijn Godt heeft zijn Engel gesonden, en den muyl der Leeuwe toe-gesllooten.

Ten Darden; Hy verkleint 't gezach en de achting der Leeraars by den volke / door haar den indruk te geven / datse bedrogen zijn door haar Leeraars / zo wel als door de Oversetters / wanneer die haar hebben geleert / dat de Duyvel zijn Rijk op aarde heeft / dat die de menschen versoekt / of tot zonde aanport / of iets hier op aarde werkt / of dat de goede hier iets werken / hy roept 'er tegen / en zegt / *e* den Dnyvel kan niets doen, noch in waarheidt noch in schijnt *f* van het doen der Engelen, ontrent de menschen is niets

b Betov. 2. Boek Kap. 1. §. 320. pag. 242. Kap. 32. §. 766. 768, pag. 653. 655. *c* Ibid Kap. 20 §. 574. pag. 468. *d* Kap. 11. §. 461. pag. 367. *e* Kap. 29. §. 737. pag. 616. *f* 2. Boek Kap. 13. § 480. pag. 385.

zekers uit de Heylige Schrift te haalen; Beza zegt/ dat de Duyvel ons dagelijks tot zonde port, maar hy tart daar op alle de Leeraars uit/ zeggende/ g Ik wil van ieder een verwachten, dien dit zo goedt dunkt, dat hy my een eenig bewijs van zulks uit de Heylige Schriften zal toonen.

Ten Vierden. Bekker maakt met zijn schrijven/ zo veel als in hem is/ den getrouwen arbeydt van veele Leeraaren onnut/ ja belacchelijk/ dewelke hebben verhandelt in haar schriften/ het werk der versoekingen en verstrikkingen des Duyvels/en hoe zich daer tegen te wapenen; hoe den strijdt tegen hem te strijden/met al wat daar toe-behoort;ja hy zegt/ datse voorstanders van den Duyvel zijn/ en hem helpen/ wanneer zy zo schrijven en prediken.

Ten Vijfden en bysonderlijk; Door Bekkers schrijven zullen de Leeraars dagelijks by veele bespottelijk/ of immers als niet wel geloof lijk en aanneemelijk voorkomen/ in de uitvoering van haer Predikampt; Dit is 't bysonderste dat ik hier voor hebbe te toonen; naamlijk drysins/ of in dry op-zichten. 1. In haar publijke Prediken. 2. In haar privaat behandelen van zielen. 3. Ja haar publijke of meer private gebeden.

Voor eerst, Bekkers boek spreydt zulken Pestilentiaalen lucht over de gemeinte van Nederlandt/ dat de publijke bediening des woordts nu met minder vrucht en geloof en toe-passing zal gehoort en gebruykt worden/ van wegen dat de herten der menschen/ die door zich tot ongeloof overneigen/ veel besmet zijn door 't vergift zijner dwalingen. Want

1. Zo nu ergens een Leeraar gaat Prediken/ over eenige van die texten/ dewelke leeren/ dat de goede Engelen ten nutte en dienste van de vroomen uit-gesonden worden/ datse zijn gedienstige Geesten ten goe-

g Kap. 16. §. 515. pag. 419.

goede van die de Zaligheidt zullen be-erven. Datse zich rontom de Godt-vreesende legeren/ datse die bewaaren/ en als op handen dragen/ op datse haar voet aen geen steen stooten/ datse blijde zijn over haer bekeering/ datse tegenwoordig zijn in de Gemeinte/ en letten op haer gedragingh volgens Heb. 1. vers 14. Psal. 34. vers... Psal. 91. vers 11. 12. Luc. 15. vers 7. 1. Cor...... dit heele stuk van leering zal de lieden verdacht zijn/ die met Bekkers dingen wat vervoert zijn/ ja ook de andere zullen te meer tentatie daar over hebben.

2. Laat nu iemant de Historie van de val des menschen/ van de versoeking en verleyding des Satans ontrent Eva Prediken/ en toonen dat de Duyvel zeer listig is/ als de oude slang en draak/ die de heele wereldt verleydt/ volgens Gen. 3. Joh. 8. vers 44. 2. Cor. 11. vers 3. Openb. 12. vers 9. Openb. 20. terstondt zullen 'er zijn/ die met de tegenwerpingen van Bekker verblindet/ of geschuddet/ deze heele zaak met een voor-oordeel en groote twijffeling zullen aenhooren/ en haer verdorven reden-kaveling daar tegen gebruyken.

3. Zo een Leeraar de Historie van Christi versoeking door den Duyvel/ zal willen verklaaren en aandringen/ om te toonen/ hoe de Duyvel onbeschaamdelijk en looselijk versoekt op allerley wijse; zo hy die zaak als een ware Historie (gelijkze is) zal willen verhandelen/ volgens de texten Math. 4. Luc. 44. Marc. 1. vers 12. 13. hoe veele zal het drijven van Bekker te binnen komen/ die de Historie/ zo als zy daar legt/ loochent/ zo dat 't volk zal bezig zijn met een/ deel ongeloovige gedachten en twijffelingen ontrent het geen haar daar van gepredikt wordt.

4. Indien een Leeraar de Christenen zal willen bevorderen en leeren/ hoe te strijden tegen den Duyvel en zijn listige omleydingen; zo hy zal aanwijsen

de wapenen / die te gebruyken zijn tegen zijn versoekingen; hoe hy moet tegen hem waaken / en bidden/en geloof oeffenen tegen zijn pijlen/ met beweegredenen/ genoomen van de listigheidt / macht / en sterkte / getal en menigte / en geduurige rusteloosheidt en omgaan des Satans / soekende te verslinden / en dat uit en volgens de texten Eph. 6. vers 10-19. Jac. 4. vers 7. 1. Pet. 5. vers 8. Luc. 22. vers 31. 32. 2. Cor. 2. vers 10. 11. 1. Cor. 7. vers 5. 1. Thess. 3. vers 5. ras sal de Satan deses Bekkers prediking en schrijven in 't hert op-brengen / of de menschen zullen verstrikt worden/ door haar selven te binnen te brengen / dat misschien de Duyvel niet by ons is/ noch ons versoekt / maar in de hel is / gelijk desen Schrijver (die een Leeraar was) heeft uit-gegeven; en voorts sal de Leeraar te meer vruchteloos arbeyden op de herten der menschen / als zijnde al te vooren vergiftigt en verpestet met de grouwlijke leeringen van desen Mensche.

5. Indien een Leeraar de heerschappy en macht des Satans in de wereldt en over de godloose sal willen uitleggen / zo hy het Rijk des Duyvels / en de middelen / waar mede het staande gehouden en bevordert wordt / wilde aanwijsen / en in tegendeel door wat middelen het selve verbrooken kan worden / en in 't bysonder/ zo hy gaat vertoonen / hoe de Duyvel is de Godt deser wereldt / de Prince der duysternis / hoe hy werkt in de kinderen der ongehoorsaamheidt / haar oogen verblindt / haar onder zijn macht heeft / en gevangen houdt na zijnen wil / hoe hij als de sterkgewapende zijn huys inhoudt / en dat uit en volgens de texten Math. 12: v.|.. Col. 1. v. 13. Hand. 26. vers 18. 2 Cor. 4. vers 4. Joh. 12. vers 31. 2. Timoth. 2. vers 26. Eph. 2. vers 2. Luc. 11...... De verwekte twijffelingen tegen allen desen / zullen de menschen bespringen / en als een kopere muur

door

voor de godloosen zijn / om 't geen van Duyvels werkingen ontrent haar gezeydt wordt / niet veel plaats te geven / noch met geloove te vermengen ; ja veele zullen in haar herte met al dat prediken spotten / en het selve quaadt keuren / dewijl Bekker zoude getoont hebben / dat de Satan als gekerkert gevangen zit in de hel.

6. Zo een Leeraar de Historie van Jobs plaagen door den Duyvel / verklaart / of de Historie van het aanporren des Satans / ontrent David, om het volk te tellen / en de straffe des Heeren over den volke door middel van een Engel / verderbende 70000 menschen door de Pest ; of de Historie van Jakobs worsteling / of van Pauli vuyst-slagen door den Engel des Satans / of van zijn verhindering door des Satan / of van dat Petrus is door een Engel uit de Gevankenis verlost / of van Judas, dat de Duyvel hem in gaf / om zijn Meester en Heer te verraden / en dat hy in hem voer / ook dat de Satan 't hert van Ananias en Sapphyra verbulde / om den H. Geest te liegen / uit en volgens de klaare en nadrukkelijke texten / die daar van spreeken Job 1. 1. Chron. 21. Gen. 33. 2. Cor. 12. Hand. 12. Luc. 22. vers 3. Joh. 13. vers 27. Hand. 5. vers 3. Hy zal het niet met die vrucht en kracht kunnen doen als te vooren / dewijl de menschen aan het dubben gebracht zijn / of dit van de Duyvel te verstaan zy / of het verbloemder-wijse moet begrepen worden / enz.

7. Indien een Leeraar Christi mirakelen in 't uitwerpen van Duyvelen / en het verlossen van bezetene / wil prediken / en maken daar toepassinge van uit de texten / die daar van spreeken ; Zo veele als met eenig genoegen de verklaaringen en stoute bevestigingen van Bekker hebben geleesen of gehoort / dat 'er geen van de Duyvel bezetene waren / dat het enkel dulle / of melancholijke en phantastijke menschen waren / die

zullen onder de prediking niet veel aangedaan zijn met Christi macht over de Duyvelen/ en weinig toepassing van't gepreekte woordt op haar herte maken.

8. Indien maar een Leeraar eenige texten in zijn Predikatien aanhaalt/ aangaande de goede Engelen/ of aangaande de Duyvelen/ en haar werkingen/ na de ordinare zin en verklaaring/ veel menschen zullen 'er over mymeren/ hoe de Geesten dit of dat doen kunnen/ als niet hebbende oogen/ of handen/ of monden/ noch kennende de taalen/ enz. gelijk dat Bekkers taal is. Neemt hy bewijst den val der Engelen uit de texten Jud. vers 6. 2. Pet. 2. vers 4. dewelke klaar genog daar van spreeken; of hy brengt by/ dat de Satan het zaadt des woordts uit het hert wech neemt Marc. 4. vers 15. Dat de Duyvel zich verandert in een Engel des lichts/ 2. Cor. 11. vers 14. Dat eenen Engel verscheen aan Zacharias/ de Maagt Maria/ en Cornelius/ en dat hy tot haar sprak/ en zy hem zagen/ Luc. 1. Hand. 10. enz. duyzendmaal en meer zal het de mensch in-komen/ dat het een Gereformeert Leeraar was/ en in de voornaamste Stadt van Nederlandt/ die dese dingen heel anders verklaarde/ also Engelen noch Duyvelen geen lichaamen en hebben/ en niet spreeken kunnen.

9. Zo een Leeraar zal over de Zesde bede Prediken/ hy zal veele herten voor in-genoomen vinden met dese vergiftige Leere/ dat daar maar een Duyvel is/ en dat hy in de hel is/ verre van ons/ enz. zo dat hy alzo veel moeyte sal hebben/ om de menschen van die boose dwalingen te redden/ als om haar te toonen/ hoe zy tegen het quaadt der versoeking des Satans moeten op haar hoede zijn/ en bidden; ja hy zal zich genoodsaakt vinden/ menigmaal in zijn verhaalen en aandringen van texten/ die van

den

den Duyvel en zijn werkingen / of van de Engelen en haar verschijningen / woorden en werken / spreeken / bewijsen daar by te doen tot wederlegging van de verdraajingen der Schriftuur door Bekker, waar door het volk /- immers ettelijke onder den volke / zijn besmettet / of met voor-oordeel in-genoomen.

10. Indien een Leeraar Prediken zal tegen de zonden van Toverp / Waarseggerp / en het geloof geven aen de zegeningen van de Waarsegsters / en het loopen om hulp / en het soeken van kennis van 't geen gestoolen is / enz. by-brengende daer toe de klare en krachtige Texten / Deut. 18. vers 10. 11. 12. Lev. 19. vers 31. Levit. 20. vers 2. 27. enz. Veele zullen-'er zijn onder dat Prediken / die het Schurft van Bekker zal aengewreven zijn / en sullen niet geloven dat het in den Bijbel zo staet / al staet het in onze Overzetting / ja dat zelfs in de Grondt-taal zo niet en staet / hoewel zy het maar zullen zeggen en denken op de stoutmoedige bevestiging van Bekker; Dus zal het Prediken van de Leeraars allesins veel schade lijden door dit Boek en Preeken van Bekker.

Ten anderen. De Leeraars zullen door Bekkers schrijven / veel verhindert worden in haer privaet behandelen van zielen / dewelke of onder de heerschende Macht of onder de quellende en tyrannizeerende Macht / des Duyvels zijn; overmits hy loochent / en de menschen wijs wil maken; dat de Geesten / en byzonder booze Geesten niet en werken / noch kunnen werken / noch op lichamen noch op zielen / van goede of quade.

Want van d'een zijde zal hy de onbekeerde te bezwaarlijker haar ellendige en rampsalige staat ververtoonen / en haer daer van met het woordt Godts overtuigingen: want dit is een van de schriklijkste vertooningen van haer jammerlijke staet / dat de booze Geest / de Duyvel haer in zijn macht en ge-

weldt heeft / dat hy haer de oogen verblindt / op dat haer niet en bestrale de heerlijkheidt des Evangeliums; dat hy in haer werkt / gelijk als een Smit in zijn Smisse / smedende in haer veel quade beweegingen / verbeeldingen / hertstochten / gevende haer het quade in / 't welk zy dan omhelsen; want hy werkt in de Kinderen der ongehoorsaemheid / Eph. 2. vers 2. en zy zijn gelijk als slapende in strikken / waer mede de Duyvel haer gevangen houd na zijnen wille / 2 Tim. 2. vers 26. en zullen zy bekeert worden / zy moeten getrokken worden / uit de macht des Satans en der duysternis / en overgebracht worden in het Koninkrijk van den Soon van Godts liefde / Hand. 26. vers 18. Col. 1. vers 13. of anders zullenze zijnen wille en zijne werken doen / als Kinderen de werken van haer Vader / Joh. 8. vers 44. Dit moet een Leeraar ook particulierlijk den onbekeerden / die in haer zonden moetwillig leven / klaarlijk toonen / datse zijn des Duyvels Slaven / die haer tot grouwlijke voornemens / grouwlijke woorden / en grouwlijke daden aenport / aenzettet / en voort-drijft / en gelijk in Judas en Ananias, haer 't booze in-geeft / en haer herte daer mede vervult / Joh. 13. vers 2. 27. Hand. 5. vers 3. zo datse zijn Geestelijk / als bezeten / en aen zijn Macht / als een sterk gewapende overgelaten / die haer ook kan verschrikken / gelijk als Saul, 1 Sam. 16. vers 14. zo datse door een Almachtige handt alleen kunnen en moeten in vryheid gestelt worden; Waerom zy dan na Jesus de Verlosser moeten gaen / die sterker is dan de Duyvel / en die gekomen is / om zijn Macht en werken te verbreeken. Wanneer nu de menschen met Bekkers Gronden vergiftigt zijn / zo zullen zy dat in de windt slaen / en niet willen gelooven / dat de Schrift sulks in waerheidt van den onbekeerden zegt; zo dat des Leeraars arbeydt op haer onnut gemaakt wordt.

Aan

Aan d'andere zijde, zoude een Leeraar zeer verhindert worden / om privatelijk de aengevochtene bestredene zielen / te vertroosten en te ondersteunen/ en voor desperatie en zelfs-moordt te bewaren; Dewijle Bekker gansch geen ervarentheidt heeft / om met bestredene gelovigen te handelen / zo spreekt hy van haer enkelijk als van melancholijke en phantastijke menschen / die door zwarte gal bezwaert / zich droeve dingen verbeelden/ die nien en zijn; niet dater zulke niet gevonden worden; waar hy scheertse al over een kam/ hij houdtse alle voor phantastijk / die van de Duyvel bestreden en met dreeslijke inwerpinge gequelt worden; zulke Quaksalvers willen ook Medicijnmeesters zijn; hy wil het al met eene zalf geneezen; Doch hy is een onervarene Zwetser in deze zaken. Want de menigvuldige ondervindingen van de Vroomen (om nu niet te spreeken hoe verre ook onbekeerde menschen moordaadige en Godslasterlijke inwerpingen van de Satan krijgen/ zo datse ook dikwilks daer onder gebukt gaen) hebben dat buyten alle twijffel gestelt / dat haer de Satan (wanneer het de Heere tot haer vernedering en beproeving/ en andere eynden / gelieft toe te laten) somtijdts krachtdaadelijk / grouwelijke gedachten inwerpt / 't zy tot vermoording van haer selven of andere/ (die zy anders geensins haten / maer lief hebben) 't zy tot Godts lastering; zo datse seer bezwaarlijk kunnen geloof oeffenen/ van dat 'er een Godt is/ van dat de H. Schriftuur Godts Woordt is / van dat Godt Drieenig is in Persoonen / Heylig / Altegenwoordig / Rechtvaerdig / Waarachtig / enz. O de ysselijke grouwelen / die in haer hert ingeworpen worden van buyten / zulke die ze noit zouden durven uitten! Doch ik mach my hier niet in-laten. Nu een getrouw en Beproeft Leeraar moet hier deze zieke zielen / die zo beangst en bezwaart zijn / en denken

ken/ dat deze gedachten van haer eygen herte voortkomen/ verstandelijk handelen/ troosten en ondersteunen/ 't welk hy niet doen en kan/ zo hy het werk des Satans niet recht onderschepd/ van 't geen van des zondaars herte komt; De Satan werpt als een blixem schielijk en krachtig/ en als onwederstandelijk in des menschen inbeelding niet alleen/ maer ook in zijn verstandt ysselijke bevattingen/ en de mensche wordt gelijk gedreven/ en gedwongen/ al roept hy/ en zucht en beeft hy daer onder/ om zulke dingen te denken/ die Godslasterlijk zijn/ en 't schijnt dat hem de mondt en tong zelfs geroert en bewoogen wordt/ dat hy 't haest sal uitspreeken; dit zijn des Satans vuyst-slagen; Indien Bekkers stellingen aen zulke elendige voor-quamen/ zy zouden zinken moeten in desperatie/ zo de Heere haer niet vast hieldt; Immers geen troost zoude haer kunnen toe-gepast worden/ indien dat enkel van haer eygen herte quam; Maer 't zoude te breedt vallen/ indien ik zoude toonen/ hoe veelsins een Leeraar door Bekkers dwalingen zoude kunnen verhindert worden/ om de bestredene van den Satan hulp toe te brengen.

Ten darden, de publijke gebeden der Leeraaren/ zullen door Bekkers Schrijven verhindert/ ja bespot worden van de gene/ die met sijn dwalingen ten deele of geheel ingenomen mochten worden; Want dit zouden menigmaal de gebeden van de Leeraars moeten zijn; Dat de Heere de zondaars wilde brengen uit de macht en uit het Rijke des Duyvels in het Koninkrijk zijnes Zoons/ dat hy zijn Volk Wapene tegen de strikken/ aanvechtingen en versoekingen des Satans/ dat hy het Rijk des Duyvels meer en meer verbreeke/ en te schande make/ dat het goede zaadt des Woordts gezaept onder den Volke/ niet mochte door de Duyvel wech-genomen worden/ dat hy de zijne bewaare van den boozen/ dat hy haer een

een Schildt des geloofs geven / om de vyerige Pylen des Satans daer mede uit te blusschen / dat hy de bestredene en aengevochtene zielen helpe / en door zyn Almachtigen arm ondersteune / op dat de Satan over haar geen macht krijge ; dat hy de zijne bewaare door zijn goede Engelen / enz. Maar dese en diergelijke gebeden zullen van die toehoorders niet kunnen achter / volgt worden met haar Amen, maar zy zullen belacchelijk en ongerymt schijnen door de gene / die het vergift van zijn leeringen in-gezogen hebben.

Zo dat ik hier uit besluyt / en mijn Vijfde generale Reden tegen dit Boek van Bekker aldus in-brenge. Zulken boek / 't welk de getrouwe Leeraars haar boeken en schriften in een groot deel verachtelijk en bespottelijk maakt ; 't welk de Leeraars beschuldigt / van Heydensche verdichtselen voor waarheden te leeren / en van de menschen wijs te maaken / dat de Duyvelen of goede Engelen iets hier op aarde ontrent de menschen werken / daarse in het minste niets en werken; 't welk den arbeydt der Leeraars veelsins onnut en vruchteloos maakt / naamlijk / waar door zy in haar prediken de Texten en Historien der Schrift open-leggen / die van de goede en quade Engelen spreeken / de mensch tegen de versoekingen des Duyvels wapenen / tot den strijd tegen den Satan opwekken / enz. 't welk den Leeraaren in haar private behandelingen van zielen hinder-blokken legt / zo datse met te minder kracht en succes de zielen bewerken / met waarschouwingen / bestraffingen / en bedreigingen / en vertroostingen / ja 't welk merkelijk haar publijke gebeden den menschen tot een aanstoot en bespottelijk maakt / dat is een grouwlijk en verfoejelijk Boek. Nu dat doet dit Boek van Bekker, gelijk zo klaar blijkt / als de zon op de middag schijnt ; derhalven moet dit boek van alle Christenen veroordeelt worden.

HET VIII. KAPITTEL.

Wordt klaar getoont, dat het boek van *Bekker* bestrijdt, en tegen loopt de Formulieren van Eenigheidt, welke in onse Neetlandtschc Kerken zijn vast-gestelt, en van elk Leeraar ondertekent moeten worden.

IN de Zesde plaatse zullen wy de verwerpelijkheidt van dit boek van Bekker daar uit toonen/ dewijl het klaar aanloopt tegen de Formulieren van Eenigheidt/ welke in onse Neerlandtsche Kerken zijn aangenoomen/ en by Bekker zelfs ondertekent; Wy verstaan door die formulieren van Eenigheidt de Leere onser Kerken/ zo als die uitgedrukt en begrepen is in onse Confessie/ en in onse Heydelbergsche Catechismus/ en in de verklaaringen van't Nationale Synode van Dordrecht van 't jaar 1619. over de vijf artikelen; Niet dat wy eenige menschelijke schriften/gelijk als dese zijn/den regel maat zijn van ons geloof achten; want in tegendeel wy houden het beschreven Woordt Godts alleen voor den Regel van ons geloof en leven; Maar dese formulieren houden wy voor korte begrippen van de voornaame Godlijke Waarheden/ en van de Zaligmakende leere/ die wy saamen belijden; uitgevende hoe en waarin wy eenigheidt hebben in den geloove; waarom zy dan genoemt zijn Formulieren van Eenigheidt, waar door wy ons dan ook onderscheyden van andere Gesintheden/ die van de Gereformeerde Kerk niet en zijn; Die Formulieren zijn Voorbeelden van de gesonde woorden/ uit des Heeren Woordt genoomen en saamen gebracht.

In het laatste Nationale Synode is in de Post-Acta, of Nahandelingen in de 175 Sessie den 25 May / voorgeleesen en geapprobeert het Formulier / na het welke de Professooren der H. Theologie / de Regenten ende onder-Regenten der Theologische Collegien / de Belijdenis / de Catechismus / ende de verklaaringe des Synodi moeten onder-tekenen / aldus luydende.

„ Wy onderschreven Professooren der H. Theologie in de Academie tot N. ofte wy Regent en onder „ Regent van het Theologische Collegie van N. ver„ klaaren oprechtelijk en in goeder Conscientie voor „ Godt / met dese ondertekening / dat wy van herten „ gevoelen en glooven / dat alle de Artikelen en stuk„ ken der Leere / in dese belijdenis / en Catechismus „ der Gereformeerde Neerlandtsche Kerken begre„ pen / mitsgaders de verklaaring over eenige Ar„ tikelen der zelver Leere in de Nationale Synodus „ in den jaare 1619. tot Dordrecht gedaen / in alles „ met Godts Woordt over een komen. Beloven „ derhalven dat wy de voorseide Leere naerstelijk „ zullen leeren / ende getrouwelijk voorstaan / zonder „ iets tegen deselve leere / opentlijk of heymelijk / di„ rectelijk of indirectelijk te zullen leeren of te schrij„ ven; Gelijk ook dat wy niet alleen alle de dwalin„ gen daar tegen strijdende / en met naamen ook / die „ in de voorseide Synodus veroordeelt zijn / verwer„ pen: maar dat wy ook deselve genegen zijn te we„ derleggen / ons daar tegen te stellen / en allen ar„ beydt aan te wenden / om deselve uit de Kerken te „ weeren. Doch zo het naderhandt mogelijk moch„ te gebeuren / dat wy tegen dese leere / of verschey„ dene Consideratien of gevoelens mochten hebben / „ belooven wy dat wy 't selve noch opentlijk / noch „ heymelijk zullen voorstellen / leeren of verdeedi„ gen / 't zy met predikatien / 't zy met schriften /

„ maar

„ maar dat wy het zelve al vooren / en met ordre der „ Provinciale Synodus / daar onder wy behooren / „ of derselver Gedeputeerden / ten vollen zullen „ openbaaren / op dat zulk gevoelen in de voorseide „ Synodus volkomelijk mach geëxamineert wor- „ den / bereydt zijnde / ons selven het oordeel des Sy- „ nodi voornoemt / ten allen tijden gewilliglijk te on- „ derwerpen / op pene dat wy hier tegen doende / van „ de Synodus gecensureert worden; En indien de „ Synodus t'eeniger tijdt om gewichtige Redenen „ van na denken / om de eenigheidt en zuyverheidt „ der Leere te behouden / zoude mogen goedt-vin- „ den / ons te vorderen tot nader verklaaring van „ ons gevoelen / over eenigen Artikel der voorseyde „ Belijdenis / Catechismus of verklaaring des „ Synodi / zo beloven wy ook mitsdesen / dat wy „ daar toe t'allertijdt willig ende bereydt zullen wee- „ sen / op pene als boven / behoudens nochtans het „ recht van appel / in gevalle wy door de sententie „ des Synodi meenden bezwaart te zijn. Geduu- „ rende welken tijdt van appel wy ons met 't beslupt „ ende uit-spraak des Provincialen Synodi te vrede „ zullen houden.

Doch dese Ondertekening / gelijkse gevordert wordt van de Professoren der H. Theologie / zo zijn de Doctoren van de H. Theologie / ter tijdt als zy ge- doctoreert worden / en de Predikanten / als zy in de bediening komen / van gelijken gehouden / deselve te doen; en daar staat in de Kerken-ordening / die ook van de gemelde Synodus geexamineert / en in sommige artikelen vermeerdert is / desen 53 Arti- kel; De Dienaaren des Woordts Godts, en de Pro- fessoren in de Theologie ('t welk ook andere Profes- soren wel betaamt) zullen de belijdenis des Geloofs der Nederlandtsche Kerken ondertekenen, en de Die- naaren, die zulks refuseeren, zullen de *facto* van haa- ren

ren dienst by den Kerkenraadt ofte Classe opgeschorst worden, ter tijdt toe zy haar daarin geheellijk verklaart zullen hebben, en indien zy obstinaatelijk in weigering blijven, zullen zy van haaren dienst geheellijken afgestelt worden.

Ook heeft het zelve Nationale Synodus volgens besluyt genoomen in de 177 Sessie den 27 May des maandags na de middag/ den Gedeputeerden Synodi in last gegeven in haar Requeste aan haar Ho. Mog. in den tweden Artikel te versoeken/ met dese woorden; Insonderheidt om dat de Leere deser Kerken, begrepen en verklaart in de belijdenis deser Kerken, ende in de Heydelbergsche Catechismus, die by dese Kerken aangenoomen is, volgens uitgedrukte bevel van u Hoog-Mog. in de voorzeyde Synodus na Godts Woordt rypelijk is geëxamineert, ondersocht, en met eenpaarige advijsen, zo van de Uitheemsche Theologanten, als van de Gedeputeerden der Nederlandtsche Kerken, is geoordeelt, met Gods Woordt, en de Belijdenis van alle de Gereformeerde Kerken zeer wel over-een te komen, gelijk uit de verklaaring dezen Annex blijken kan. Verzoekt ende bid de gezeyde Synodus met alle ootmoedigheid, dattet U Hoog Mog. goede gelieftе zy, deze voorzeide Leere voortaan in de Kerken deser Landen, langs zo meer te beschermen, te versterken, te bevestigen, ende te verdeedigen, als mede der zelzer breede verklaringe in dezen Synodus gedaan en gedecreteert, door last van Uw Hoog-Mog. uit Godts Woordt over de vijf Verschil-pointen, met verwerping der dwalingen, die van zommige in dezen Landen, tegen de gezonde Leere, worden voor-gestaan.

En in de 178 Sessie den 28 May des Dingsdags voormiddag/ is ook dit vast-gestelt/ de Nederlantsche Liturgie, waar in begrepen zijn de publijke gebeden ende Formulieren van de bediening der Sacramenten,

ten, oeffening der Kerkelijke Discipline, bevestinge der Kerken-Dienaren, Ouderlingen en Diaconen, inzegening des Houwelijks, zal van de Reviseurs van de bekorte Handelingen des Synode over-zien zijnde, by de andere publijke Schriften gevoegt worden; (te weeten by de Confessie en Catechismus/ en besluiten van de Synode over de vijf Artikelen.)

Nu dewijl Bekker Predikant is geworden/ in de Amsterdamsche Classis/ zo zal het wel te pas komen/ dat wy hier particulierlijk in-voegen een Copye van de Ondertekening en verbintenis die hy met andere Leeraars dies selven Classis gegeven heeft/ als hy daar Predikant wierdt; dezelve luydt aldus.

„Wy ondergeschreven Dienaren des Godlijken „Woordts/ resorteerende onder de Classis van Amsterdam/ verklaren oprechtelijk/ in goeder Conscientie/ voor de Heer/met onze ondertekening/dat „wy van herten gevoelen en geloven/ dat alle de Articulen en stukken der Leere in de Catechismus/ „en de Confessie der Nederlantsche Gereformeerde „Kerken begrepen/ mitsgaders de verklaaring „over eenige pointen der voorseide Leere/ in de Nationale Synode Ao. 1619. tot Dordrecht gestelt/ in „alles met Godts Woordt over-een-komen. Beloven derhalven/ dat wy de voorseyde Leere neerstelijk zullen leeren/ ende getrouwelijk voorstaan/ „zonder iets tegen deselve/ 't zy opentlijk/ of in het „bysonder/ directelijk of indirectelijk te leeren of te „schrijven; gelijk ook/ dat wy niet alleen alle de „dwalingen daar tegen strijdende/ en naamelijk die „in de voorschreven Synode gecondemneert zijn/ „verwerpen/ maar ook zullen tegenstaan/ wederleggen/ en helpen weeren; En indien het zoude „mogen gebeuren/ dat wy naar dezen eenig bedenken ofte gevoelen tegen de voorschreven Leere/ofte „eenig point der zelver zouden mogen krijgen/ be-

„loo-

,, looven wy / dat wy 't zelve noch opentlijk noch hey-
,, melijk / zullen voorstellen / drijven / prediken / ofte
,, schrijven: maar dat wy 't zelve al vooren den Ker-
,, kenraadt / Classi ende Synode zullen openbaaren /
,, om van deselde geexamineert te worden / bereydt
,, zijnde het oordeel der selver ons altijdt gewillig te
,, onderwerpen / op pene / dat wy hier tegen doende
,, ipso facto van onsen dienst zullen zijn gesuspendeert.
,, Ende indien t'eenigen tijdt de Kerkenraadt / Clas-
,, sis of het Synodus om gewichtige oorsaaken van
,, na-denken / zoude mogen goed-vinden / tot behou-
,, ding van de eenigheidt ende zuyverheidt in de Lee-
,, re / van ons te vereyschen onse naarder gevoelen
,, en verklaaring over eenig artikel van de voorschre-
,, ven Confessie / Catechismus / ende Synodale ver-
,, klaaring / zo belooven wy ook mits desen / dat wy
,, daar toe t'allen tijden zullen bereydt ende willig
,, weesen / op peene als boven. Behoudens het recht
,, van appel in casu van bezwaarnisse / geduurende
,, welken tijdt van appel / wy ons na de uitspraak en
,, ordre des Synodi Provincialis zullen regulee-
,, ren.

Nu laat ons zien / hoe het prediken en schrijven van Bekker in veele dingen is recht-strijdig geweest tegen de van hem-ondertekende Formulieren van Eenigheidt / waar by de Neerlantsche Liturgie / gelijk wy uit het besluyt der Synode even boven hoorden / moet gevoegt worden.

Voor eerst dan / Bekker heeft aangeloopen tegen onse Neerlandtsche Confessie: want deselve spreekt aldus in den twaalfden Artikel. Wy gelooven, dat Godt ook de *Engelen* goedt geschapen heeft, om zijne zend-boden te zijn, en *zijne uitverkoornen te dienen*, van welken zommige van die uitneemendtheidt, in de welke haar Godt geschapen had, in het eeuwig ver-verf vervallen zijn; *De Duyvels ende boose Geesten zijn*

alzo verdorven, dat *zy* de vyanden Godts *en alles goedts zijn*; *na alle haar vermogen als Moordenaars loerende op de Kerk*, *en op een ieder lidmaat van dien*, *om alles te verderven*, *en te verwoesten*, *door haar bedriegeryen*; ende zijn daarom door haar eygen boosheidt veroordeelt tot de eeuwige verdoemenis, dagelijks verwachtende haer schriklijke pijningen. Zo verwerpen en versoejen wy dan hier over de dwalinge der *Saduceen*, dewelke loochenen, dat 'er Geesten en Engelen zijn, en ook de dwalinge der *Manicheen*. **En dan in den** dartiende Artikel. Wy gelooven, dat in dese wereldts niets geschiedt zonder Godts ordonnantie; hoewel Godt geen schult heeft van de zonde die daar geschiedt: want zijn macht en goedtheidt is zo groot en onbegrijplijk, dat Hy zeer wel en rechtvaerdelijk zijn werk beschikt en doet, wanneer ook de *Duyvelen* en *godloosen onrechtvaerdiglijk handelen*..... Wy verlaaten ons op Godts zorge, weetende dat Hy de *Duyvelen in den toom houdt*, en alle onze vyanden, die ons *zonder zijn toelaating* en wille *niet beschadigen en kunnen*.... **En in de** veertiende Artikel; Wy gelooven, dat de mensch hem zelven willens der zonde onderworpen heeft, *de oore biedende den woorde des Duyvels*.

Zo stelt dan onse Belijdenis dese acht dingen. 1. **Dat de** Schepping der Engelen **te** gelooven **is**. 2. **Dat Godt de** Engelen **geschapen heeft**/ om zijn uitverkoorne te dienen. 3. **Dat 'er** Duyvelen **in 't getal van veele zijn**/ **en niet alleen** boose Geesten; dewelke van die uitneementheidt, waarin zy geschapen waren, in 't eeuwig verderf vervallen zijn. 4. **Dat de** Duyvelen (**niet Duyvel in 't getal van eenen**) zijn vyanden van alle goedt, en datse als Moordenaars na al haar vermogen loeren op de Kerk, en op ieder lidmaat van dien; om door haar bedriegeryen alles te verderven en te verwoesten. 5. **Dat wy verwerpen de leere der** Saduceen **en** Manicheen. 6. **Dat de** Duy-

Duyvelen **hier in de wereldt niet** zonder Godts ordonnantie onrechtvaerdelijk handelen, gelijk de godloosen, hoewel Godt geen schuldt aan die zonden heeft. 7. **Dat Godt de** Duyvelen zo in den toom houdt, **datse** zonder zijn toelaating en wille niet beschadigen kunnen. 8. **Dat de** mensch in den beginne zijn oor geboden heeft den woorde des Duyvels.

Hier tegen stelt Bekker. 1. **Dat** *a* **de** Schepping der Engelen met geen enkel woordt gemeldt wordt; **dat** *b* van den oorsprong der Geesten ons de natuur niet met al en leert, en de Schriftuur ook niet zeer veel. 2. **Dat** *c* **de** goede Engelen ons bewaaren en helpen, gelijk zy eeten; dat Godt alleen 't werk doet; dat een Engel zich legert om ons, draagt ons, leid ons, vecht voor ons, alles in diervoege, dat Godt zelfs het werk doet, **en** *d* datmen in de Schrift niet een spreuk noch exempel vindt, dat een Engel iets wrocht op 's menschen gemoedt; Kan een Engel nu zo weinig aan de ziel doen, die een Geest is, hoe zal hy die een Geest is, iet op eenig lichaam kunnen werken? 3. **Dat** *e* **de** Schrift niet meer dan eenen Duyvel kent, dat is, maar eenen boosen Geest, die door desen naam betekent wordt; dat de Duyvel maar een is, doch zijn Engelen veele; *f* Dat'er niet meer dan eene boose Geest is, welken de Schrift Duyvel en Satanas noemt, *g* **Dat de** Zaligmaker *Joh.* 8. *vers* 44. **en de** Apostelen, 2. *Pet.* 2. *vers* 4. *Jud. vers* 6. ten hoogsten maer zeggen, dat de Engelen gevallen zijn; en dat de twe texten, 2. *Pet.* 2. *vers* 4. *Jud. vers* 6. van de verspieders van 't Landt Kanaan te verstaan zijn, en dat het geen men byson-

Q 2 der-

a Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 7. §. 401. p. 310. *b* Ibid Kap. 1. §. 323. pag. 244. *c* 2. Boek Kap. 9. §. 423. pag. 331. 332. *d* Kap. 8. §. 415. 416. pag. 324. Kap. 6. §. 497. pag. 307. *e* 2. Boek Kap. 10. §. 438. 439. pag. 345. *f* 2. Boek Kap. 16. §. 511. pag. 416. *g* 2. Boek Kap. 7. §. 402. pag. 311. 312. § 408. pag. 317. Kap. 19. §. 564. pag. 460.

derlijker van den val der Engelen kalt, uit der Jooden oude droomeryen opgehaalt, en den verdichtselen van den Alcoran gelijk-matig is; *h* Dat Petrus noch Judas van den val der Engelen zo breedt niet en spreeken alsmen doorgaans tot op heden heeft gelooft; nu ons dat ontschiet, mocht ons, **zegt hy/** noch wel meer ontvallen; *i* Daar zijn noch plaatsen die men *Niet Wel* anders als van den Duyvel zelfs verstaan kan. Ik zegge, *Niet Wel*: want *Als 't Naawde*, zoude men hier en daer noch wel wat anders vinden, en toonen, dat het noch zo klaer niet en it. Doch laat ons aan de ruymte; blijven; **en dat** *k* in 't geheel Oude Testament van geen Duyvelen gemeld wordt; *l* dat zodanige Duyvelen daerin onbekent zijn. 4. Bekker **zegt/** *m* hoe kan dat een gevangen doen? wat geweld kan hy doen? loopt hy zo geboeyt over alle akkers heen? Is hy over al by, om elk een tot het quaadt te brengen door versoeken en verleyden? De mening der schriften is niet, ons te leeren, wat de Duyvel met der daadt is werkende, maar 't geen de verdorventheidt des menschen zelfs veroorsaakt; *n* Als of het quaadt door des Duyvels bysonder in-geven geschiedde; also het genog is, dat al 't quaat uit die eerste overtreding voort-komt, die door zijn in-geven begaen is; *o* Men zal niet vinden, dat den Duyvel, na dat hy in 't begin der Schepping de mensch verleyd heeft, tsedert zelf in persoon iet meer op den zelven werkt of vermach; maar wel dat het is, als of de Duyvel al 't quaadt deede. Maar hoe kan de Duyvel de Kerk u 't algemeen, en elk der geloovigen alzo bestrijden, zonder dat hy kennis van saaken heeft? lieve, zegt my eens, wat weet'er doch de Duyvel af, waar

h 2. Boek Kap. 14. §. 488. pag. 394. *i* 2. Boek Kap. 15. §. 499. pag. 403. *k* 2. Boek Kap. 22. §. 615. pag. 503. *l* §. 622. pag. 509. *m* Kap. 15. §. 508. pag. 412. *n* Kap. 16. § 516. pag. 420. *o* Ibid §. 526. p. 428. *o* Kap. 15. §. 506. 507. p. 410. 411.

waar Godt sijn volk heeft, en wat hy met hem doet; d'Engelen weeten 't niet; zeg dan eens, hoe versoekt hy ons, wat weet hy, waar wy toe bequaam zijn? *q* toont my eenig bewijs uit de Schrift, dat de Duyvel ons dagelijks tot zonde port; *r* het is in 't voorige wel duidelijk geleerd, dat de Duyvel niets kan doen, noch in waerheidt noch in schijn. 5. **Dat** *s* de leeringen der Manicheen wel eer zijn de bron der gemeenste gevoelens hedensdaags; *t* **datse de** naam van Ditheisten wel mochten hebben, dat is, die twe Goden geloven, die veel wonders aan de Duyvel toe-schrijven, d'andere noemt men Atheisten, om datse niet kunnen gelooven, dat'er twe zijn, d'een goedt en d'ander quaadt. 6. *v* **Dat den** Duyvel in een duysteren hoek gekerkert en geketend zit; *x* Dat hy in den diepen afgrondt is; *x* Ik heb den Duyvel over al buyten de hel gezocht, maar niet gevonden. 7. **Dat** *y* **het** gemeene zeggen is, dat de Duyvel dit of dat doen kan, wanneer het hem Godt toelaat; hier openbaart zich by de Voorstanders van de groote macht des Duyvels, een bysondere streek van gauwigheidt, mitsdien datse deselve met Godts toelaating bepaalen, even eens of Godt den Duyvel konde toelaaten Godt te zijn; veel geluks dan Jooden en Sociniaanen. 8. **Dat** *z* **de** slang, of de Duyvel door de slang, noch beyde tot de vrouw niet gesproken heeft, 't geen 'er verhaalt wordt *Gen.* 3. *a* de oorsprong der zonde is uit den Duyvel, maar of dat door raadt of door quaadt exempel zy geschiedt, of op wat andere wijse, dat en zeitse niet.

q 2. Boek Kap. 16. §. 515. pag. 419. *r* 2. Boek Kap. 29. §. 737. pag. 616. *s* Betoverde Wereldt 1. Boek Kap. 18. §. 240. 245. pag. 179. 183. *t* Voorreden aan den Leeser ontrent het eynd. *v* 2. Boek Kap. 28. §. 717. pag. 600. *x* Kap. 29. §. 728. pag. 608. *x* Kap. 32. § 775. pag. 652. *y* 2. Boek Kap. 29. § 739. pag. 618. *z* Kap. 17. §. 548. pag. 445. en *a* §. 550. pag. 447.

Ten anderen, Bekker heeft in veelen aangeloopen tegen onse Catechismus / die hy onderteekent had: want daar vinden wy dese navolgende uitdrukkingen. 1. *Vra.* Christus heeft my uit alle geweldt des Duyvels verlost, (dit antwoordt een geloovige wel-verseekerde ziel / die erkent / datse voor haar bekeering was onder de macht en in 't geweldt des Duyvels.) *Vra.* 9. De mensch heeft hem selven en alle zijn nakomelingen door het in-geven des Duyvels, en door moetwillige gehoorsaamheidt, derselver gaven berooft; (zo erkent de geloovige dan / dat de Duyvel den eersten mensch het quaade in-gegeven heeft / naamlijk doe de slang de vrouw verleydde.) *Vra.* 32. Op dat ik in desen leven tegen de zonde, en den Duyvel strijde. (zo erkent hier de geloovige twe vyanden / de zonde van binnen / en de Duyvel van buyten / strijdt voerende tegen hem.) *Vra.* 34. Christus heeft ons van alle geweldt des Duyvels verlost, en ons alzo hem tot een eygendom gemaakt. (Dus erkennen de geloovigen / dat Christus haar Verlosser haar vondt onder de heerschappy / macht / en geweldt des Duyvels / en dat Hy haar door de kracht van zijn Geest daar uit verlost heeft.) *Vra.* 94. Dat ik zo lief als my mijner zielen Zaligheidt is, alle afgodery, tovery, waarsegging, superstitie of by-geloof, aanroeping der Heylige of andere creaturen myde en vliede. (Hier erkennen de gelovigen / dat 'er is een afgrijselijke zonde van Tovery en Waarsegging / die zy naast afgodery stellen / en datse die aanzien als een zonde tegen 't eerste gebodt.) *Vra.* 123. Bewaart en vermeerdert uw Kerk, verstoort de werken des Duyvels, en alle geweldt, 't welk hem tegen u verheft, mitsgaders alle boose raad-slagen, tot dat de volkomentheidt uwes rijks toekome; Hier gelooft men / dat 'er werken des Duyvels en alle gewelt zijn tegen de Kerk / zo dat de Duyvel als de voornaamste vyandt van Godts

Rijk

Rijk en Kerk wordt gehouden / wiens werken wy vreesschen verstoort te zien.) *Vra*. 127. Dewijl onse dood-vyanden de Duyvel, de wereldt, en ons eygen vleesch niet ophouden ons aan te vechten, wilt ons doch sterken door de kracht uwes Heyligen Geests, op dat wy in desen geestelijken strijdt niet onder en liggen, maar altijdt sterken wederstandt doen. (Hier wordt vast-gestelt / dat de Duyvel (en niet alleen de wereldt en het vleesch) de geloovigen bestrijden en aanvechten / en datmen de kracht des H. Geests tegen de Duyvel zelfs van noode heeft / om kloeke wederstandt te doen.) En zo zingt de gemeinte publijkelijk uit het gebedt des Heeren over de twede en zesde bede aldus. Breekt Satans toorn en groot gewalt, voor zijn ergheidt uw Kerk erhalt; Leydt ons Heer in bekooring niet, als ons de boose geest strijdt-biedt, ter rechter of ter slinker-handt, helpt ons te doen sijn wederstandt.

Maar Bekker loochent alle dese dingen / die de Catechismus daar vast-stelt; Hy erkent niet / dat een onbekeerde is in de macht / en 't geweldt van de Duyvel / en dat hy door Christi Geest daar uit moet verlost worden; Want hy zegt / de Duyvel zit in den afgrondt / en hy doet hier niets op aarde; en zo verklaart hy de texten Hand. 26. vers 8. Col. 1. vers 13. 2. Tim. 2. v. 26. Eph. 2. v. 5. zo dat hier van hem geen Duyvels werking erkent wordt / gelijk boven gehoort is; Ook loochent hy / dat'er in-geving van de Duyvel was of konde zijn op den eersten mensch / of ook nu / 't zy door een aanspraak der versoeking en verleyding / door de slang Gen. 3. 't zy door inwendig in de ziel iets in te geven / en te werken; 't welk hy onmogelijk stelt; gelijk in de *b* aan de kant getekende

b Betoverde Wereldt Kap. 17. §. 548. 550. pag. 445. 447. Kap. 6. §. 397. pag. 307. Kap. 19. §. 564. pag. 460.

kende texten van zijn boek te zien is; hoewel hy op c een andere plaats of twe zegt, tegen zijn eygen gronden aan, en om 't quaadt gerucht te vermijden, dat d'eerste overtreding door des Duyvels ingeving begaan is, en dat hy den mensch in 't begin verleydt heeft, dat de oorsprong der zonde uit den Duyvel is. Ook loochent hy recht uit en sterk, dat wy een strijdt met de Duyvel hebben, of dat de Duyvel een mensch aanvecht, daarom verklaart hy de texten die van die strijdt spreeken Eph. 6. vers 11. 12. Jac. 4. vers 7. 1. Pet. 5. vers 8. enz. heel anders, gelijk boven getoont is; Hy erkent ook niet, dat de Duyvel nu eenig werk doet tegen de Kerk, of tegen eenig mensch, godloose of godzalige; Voorts loochent hy alle eygentlijk gezeyde zonde van tovery en waarseggery, als een zonde tegen het eerste gebodt, waar door men Godt verlaat, en de Duyvelen na-hoereert.

Ten Darden. Bekker verloochent in verscheyde pointen 't geen de Neerlandtsche Kerk heeft gestelt, als van alle Gereformeerden toegestemde waarheden, in haar Liturgie.: Want daar wordt in het Formulier van het H. Avondmaal gezegt, dat alle Toveraars en Waarseggers, en alle die vee of menschen, mitsgaders andere dingen zegenen, alsmede NB. die zulke zegening geloove geven; worden vermaant, haar van de tafel des Heeren te onthouden, en haar verkondigt, datse geen deel in het rijk Christi hebben; Zo dat klaarlijk onse Kerk te kennen geeft, datse die grouwlijke zonde van tovery en waarsegging en zegening op de toverachtige wijse aanziet, als een uitdruklijklijk of bedekt verbondt met de Duyvel, waar door men zoekt van de Duyvel raadt ontdekking en hulp, tot het gene, daarmen geen verstandt noch krachten toe heeft, of hebben kan; en derhalven dat zelfs

c Kap. 1. §. 516. 526. pag. 420. 428. Kap. 17. §. 550. pag. 467.

selfs de gene/die de zegening van zulke Toveraars en Waarseggers geloove geven / en haar raadt vragen enz. buyten staat van Zaligheidt zijn / en niet ten Avontmaal mogen komen: Maar Bekker erkent niet anders in desen dan bedrog aan d'een zijde/ en onnosel-heidt in zich te laaten bedriegen aan d'andere zijde.

Daar-en-boven in het Formulier van de ban, of afsnijding van de gemeinte, zegt de Leeraar tot de Gemeinte; Dat den ergerlijken broeder door haar Christelijke vermaaning en gebeden, hem mocht bekeeren, en dat hy los geworden zijnde van de banden des Duyvels, die hem gevangen houdt, mocht ontwaaken tot den wille des Heeren; en daarna staat 'er in de vermaaning aan de Gemeinte; Merkt dan aan, hoe listig de Satan is, om den mensch te brengen tot het verderf, en af te trekken van alle heylzaame middelen; en in het Formulier van Weder-aanneeming wordt den boetvaerdigen zondaar vermaant met dese woorden; Zijt naerstig, om u voortaan te wachten voor de listigheidt des Satans, en de boosheidt der wereldt, ten eynde gy niet weder en vervallet in de zonde. Voorts zijn'er verscheyde uitdrukkingen in ettelijke Formulier-gebeden / welke daar in de Liturgie staan / en voor al de wereldt te kennen geven/ wat wy gelooven van het rijk en van de macht des Duyvels en zijn bestrijding; want daar staat in de danksegging na den kinder-doop, wy bidden, dat die gedoopte kinderen vromelijk tegen de zonde, den Duyvels, en zijn gansche Rijk strijden, en overwinnen mogen. In het Formulier-Gebedt na de handeling des Kerkenraadts wordt gebeden / dat door de Achtbaare Magistraat het Rijke des Duyvels, (welk is een Rijk aller schanden en lasteringen) langs zo meer verstoort en te niet gemaakt worde, en in 't Formulier Gebedt voor alle noodt der Christenheidt staat / wilt ook alle uwe Christelijke gemeinten, genadelijk bewaaren en re-

regeeren in eenigheidt des waarachtigen Geloofs en Godzaligheidt des levens, op dat uw Rijk dagelijks toeneeme, en des Satans Rijk te niete gaa, tot dat uw rijk volkomen worde, en in 't Formulier van 't gebedt na de Leere des Catechismi. Geef ons genade op dat wy onse kinderen zo onderwijsen, in uw kennis en vreese, op dat door haare Godzaligheidt het Rijk des Satans verstoort worde, en het Rijk Jesu Christi versterkt worde; in 't gemeene Morgen-gebedts-Formulier staat / verstoort alle werken des Duyvels, en in het Avondt-gebedt. Beschermt ons voor alle aanvechting des Duyvels, en geeft troost aan aangevochtene herten. Tegen dit alles opende Bekker zijn mondt in 't preeken / en gebruykte zijn pen in 't schrijven; 't is allegaar in zijn oogen maar Phantasye / ydele droomen / beuselingen / bedrog / enz. daar is na zijn zeggen geen Rijk des Satans / geen strijdt noch aanvechting des Duyvels / geen gevangen-houding van een zondaar / geen listige handel des Duyvels / om een zondaar af te trekken van de middelen der Zaligheidt / en om hem te brengen tot het verderf; 't is onnutte wacht-houding / en 't zijn onnutte gebeden / om tegen de Satan te strijden / of om zijn Rijk door Overheden of Leeraaren / en de Godzaligheidt van particulieren verstoort en te niet gemaakt te krijgen.

Ziet alle die Formulieren van Eenigheidt worden dus door Bekker te schande gemaakt / en verbrooken / in 't gezichte van alle die binnen of buyten de Kerk zijn; Doch eer ik nu uit het gesepde mijn argument formeere tegen Bekkers Boek / zo vind ik my hier gedrongen / iets te zeggen tot bescherming van mijn eygen naam / tegen eenen / die tegen Bekker schrijvende / my smadelijk heeft derven vergelijken by Bekker, dat hy wilde / dat de straffe en Censure / door 't verbreeken en tegenloopen van de Formu-

mulieren van Eenigheidt verdient / door Bekker had moeten/volgens Kerken ordre/te gemoet gezien worden uit 't geen my als een exempel is overgekomen. Dit is een Predikant/ de Hoogt, die eenige brieven onder de verdichte naam van Haggeber Philalethes, over 't werk van Bekker schryvende/ zich aldus voor de ooren van onse Kerk uitdrukte / in zyn twede brief p. 39. §. 6. Het staat doch vast, dat D. *Bekker* zijn misslag zal moeten bekennen, en herstellen, of dat zijn E volgens Kerken-ordre geen Predikant mach weesen in de Gereformeerde Kerk; daar leggen tegen hem het 53 Artikel van onse Kerkenordre, en zo veele Formulieren als hier vooren zijn verhandelt; En daar heeft hy voor zich het exempel van D. *Jacobus Koelman*. Gewis / of het is groot onverstandt / en merkelyke onkunde in desen Prediker / die niet te verschoonen is/ of 't is noch wat slimmer / dat ik niet wil noemen; dat hy aldus over myn geval spreekt / en vergelyking maakt; Weet desen man dan niet / waar over en door wien ik van myn gemeinte geweert ben? Zit hy nu zo veele jaaren mede in zyn Classis / en vonnist hy jaarlyks met het gros van de andere Leeraars tegen my? en weet hy niet / wat myn geval is? Heeft hy niet eens vernoomen / wat myn Competente Kerkelyke rechters daar over gevonnist hebben? Maar dat daar laatende / verstaat hy dan ook niet / dat het oneindig verschilt / tegen de Formulieren van Eenigheidt aan te loopen / of een vry gebedt in plaats van een gedrukt Formulier-Gebedt te gebruyken / en een vrye aanspraak en onderrichting te doen / tot de Gemeinte / in plaats van een Formulier-onderrichting uit een boek voor te leesen? Indien hy 't verstaat / hoe maakt hy dan de vergelyking tussen my en Bekker, als beyde zynde tegen de Formulieren van Eenigheidt? Hoe komt de 53 Artikel van de Kerkenordening tegen my te pas / die

ik

ik boven heb uitgedrukt? of besluyt hy quidlibet ex quolibet? ontrent gelijk Bekker over een jaar twe of dry op de Preek-stoel bewees uit het Griekssche Woordt αἵρεσις, Hæresis, dat ik mede onder de Ketters te stellen was? Meint desen broeder dan, dat ik na dien artikel of eenige andere van de Kerken-ordening veroordeelt en gedeporteert ben? Ik beklaage en verfoeje dan zijn onkennis; en wilde dat hy in 't toekomende meer lettede op zijn zeggenen, publijk schrijven; Of zoude wel, na zijn oordeel, het niet onderhouden van de Feest-dagen, die 't Nationale Synode noch in de Kerk verdraagt, hoewel voorgaande Synoden die al verworpen hadden, aanloopen tegen de Neerlandtsche Confessie of Catechismus, of tegen de besluyten over de vijf artikelen? Laat hem dan deselve Formulieren van Eenigheidt noch eens en andermaal overlesen, en zien, of hy 't een of 't ander daar vinden kan, dat 't niet-gebruyk-maken van Formulier gebeden en Formulier onderrichting in den publijken dienst, en het niet houden van de Feest-dagen een onverdraaglijke en Gode haatelijke dwaling is? Of meint hy, dat twe pointen of Canones van de Kerken-ordening niet te onderhouden, de misdaadt is, van de Formulieren van Eenigheidt te verlaaten, of te bestrijden? Acht hy het in zijn onnoselheidt zo? dan zal ik hem alleen zeggen, Dat hy die Kerken-ordening dan noch eens over-leese, en de Canones aan de kant aentekene, die van hem en andere Leeraars niet nagekomen worden, (gelijk ikse hem en andere elders meermaal publijk heb aengeweesen) en dat hy dan besluyte, dat alle de Leeraars van Nederlandt, hy zo wel als d'andere, de Formulieren van Eenigheidt hebben verlaten, en derhalven, datse volgens Kerken-ordre geen Predikanten mogen weesen in de Gereformeerde Kerk. Indien hy daer over beschaamt is, zo laet hem

hem van hooren / 't geen ik voor de geheele Neerlantsche Gemeinte zegge / dat hy my publijklijk gelastert heeft / door my voor Bekker tot een Patroon te stellen / waer aen deselve zich had moeten spiegelen; Dus schepde ik daer af / biddende / dat de Heere dien Leeraar meer aan hem zelven bekent-maake / op dat hy in meer ootmoedigheidt den Heere en zijn Gemeinte diene.

Ik besluyte dan aldus tegen Bekker, en zijn Schrift; Een boek 't welk in veele stukken opentlijk vertreedt / en bestrijdt de Formulieren van Eenigheidt / welke in onse Kerk om bondige ja Schriftuurlijke Redenen gehouden worden / en gehouden moeten worden / en van Bekker zelfs ondertekent zijn; 't zelve is te veroordeelen en te verwerpen / met den Autheur van dien; Nu zodanig is dit boek van Bekker, gelijk boven is aangeweesen. Ergo. Dit is dan mijn Zesde generale Reden.

HET IX. KAPITTEL.

Wordt getoont, dat *Bekker* door zijn nieuwe gevoelens, in zijn Prediken en door dit Boek voorgehouden, zeer grouwlijke en een gansch uitgebreyde ergernis heeft gegeven, dewelke op de hoogste wijse verzwaart is, tot onteering van Godts Naam, tot lastering der waarheidt, tot verderf en bedroeving van zielen.

DEze Zes Hooft-zaaken, als Generale Redenen, tegen dit boek van Bekker, dus voor 't verstandt van een ieder Leeser naaktelijk en duydelijk (zo ik vertrouwe) voorgestelt hebbende / zo zal ik nu tot volle overtuiging (hoop ik) toonen / dat dit selve

de boek is het ergerlijkste / schandaleuste en aanstootelijkste / en daarom het grouwlijkste en verfoejelijkste boek / 't welk in honderden jaaren / zo veel ik weet / is uit-gekomen in het midden van 't ware Christendom; Nu elk zal my toestaen / dat geen boek onder de Christenen te verdragen is / 't welk de bloedigste en grouwzaamste aanstoot / schandaal en ergernis geeft: want dat roept dan van zelfs / dat 't zelve dient verbrandt en uit de wereldt uitgeroept / en gebannen te worden / zo veel als mogelijk is.

Om dit aan te wijsen / zal ik Vier dingen doen / Voor eerst, ik zal een naekte beschrijving geven van de natuur van een ergernis. Ten anderen, zal ik toonen; Door welke zaaken desen Bekker groote ergernis in dit zijn schrijven gegeven heeft. Ten darden, Wat slach en soorten van menschen / en op wat wijse door dit Schrift zeer geergert zijn. Ten Vierden. Wat groote verzwaaringen dese ergernissen van Bekkers schrijven hebben / aengemerkt in alle haer omstandigheden / boven veele / indien niet boven allerley ergernissen / die van Christen-menschen kunnen gegeven worden.

Wat het eerste belangt; Ergernis / door iemant gegeven (want van genomen ergernis / die men zonder reden / of uit iemants goede werk / of lijden voor een goede zaak neemt / door toeval van zijn eygen boosheidt / zodanig als die gene was / welke eenige aan Christus namen / stootende en ergerende zich aan zijn Leer / of lijden / of geringheidt / 1 Petr. 2. vers 7. Luc. 2. vers 34. Matth. 13. vers 57. Matth. 15. vers 12. Matth. 26. vers 31. daar van spreeken wy nu niet:) ik zegge / gegeven ergernis of aanstoot is een daadt / niet die aan andere menschen mishaagt / en waar over zy moejelijk worden / (want men kan iemant aanstoot geven / en hem evenwel behagen / en men kan hem mishagen / en nogtans stichten) maar en daad

die

die tegen de stichting is/en die de geestelijke stigting van een ander verderft of hindert; 't is een ergernis/'t welk een struikel-blok is/of aan een ander occasie geeft om te vallen/ of hem kan doen struykelen of hinken in den weg heyligheidt/ of dat zijn wandel in de geboden kan vertraagen. De volle beschrijving daar van acht ik te zijn/ Dat zulken ergernis is een uitwendige daadt/ 't zy woordt of werk (of nalating van een van beyde) het welk of door zich zelven/ of van wegen de wijze/ tijdt/ en andere omstandigheden van desselfs verrichting (of nalating) bequaam is/ andere/ wie zy ook zijn/ aan te leyden/ om in de wegen Godts te struykelen/ of te verhinderen haar stichting/ 't zy in opzicht van haar geestelijk leven/ het zy in opzicht van haar troost. Uit welke beschrijving onder andere vier dingen op te merken zijn. 1. Dat het een aanstootelijke of ergerlijke daadt kan zijn/ al wordt niemant daar door tot struykelen gebracht/ als het maar bequaam is/ andere tot zonde aan te leyden/ of het goede te verhinderen; en al weet men niet/ dat zulken daadt zoude ergeren/ en al heeft men niet voor/ daar mede te ergeren/ maar veel eer te stichten/ gelijk Petrus Gal. 2. ergernis gaf/ hoewel hy 't niet voor-had. 2. Dat het ergernis is/ niet alleen als men zwakke/of Leden van de Kerk/een struykel-blok legt/ maar ook als men voor sterke/en voor geen Leden van de Kerk/ ja voor moetwillige zondaars een aanstoot legt/ gelijk Paulus zegt/ 1 *Cor.* 10. *vers* 32. Weest zonder aanstoot te geven, en den Joden, en den Grieken, en der Gemeinte Gods. 3. Dat het niet alleen een ergernis is/andere te doen zondigen/ of gelegentheidt te geven/ datse in zonden vallen: maar ook als men haar vordering en wasdom verhindert/ of dat gene doet/ dat daer toe strekt. 4. Dat het niet alleen ergernis is/'t welk tot eenige daadlijke zonde brengt/ maar ook 't geen iemants troost/ blymoe-

moedigheidt en wakkerheidt der ziele / in het gaan op den weg der heyligheidt / hindert; als men iets doet / 't welk den moedt kan beneemen / of haar doen droevigiijk en bezwaarlijk voort-gaan / vertragende en stuytende alzo haren gang; 't is een struykel-blok op haar weg / of een onderdrukkend gewicht / zo datse niet zo kunnen met troost vorderen / gelijk zy behoorden; Dit alles is af te neemen uit de bekende Texten Rom. 14. en 1 Cor. 8. en 10. Meer mach ik niet zeggen tot verklaaring.

Nu kom ik tot de toepassing van 't gezeyde op Bekkers Schrift; en daar zal ik ('t welk het twede was dat ik beloofde te doen) aanwijsing doen / door welke zaken Bekker, in zijn Boek te schrijven / en uit te geven / grouwlijke ergernis gegeven heeft; het is naamlijk in de navolgende dingen.

Voor eerst. Door dien hy ettelijke gewichtige waarheden Godts / in zijn Woordt klaar en overvloedig geopenbaart / daar-in heeft tegen-gesprooken / en recht contrarie van 't geen Godt daar in geopenbaart heeft / gepoogt heeft aan de Gemeinte wijs te maken; naamlijk onder andere / deze vier Hooft-waarheden.

1. Godt stelt in sijn Woord op veele plaatsen voor / dat de goede Engelen menigmaal met zichtbaare lichaamen hebben verscheenen / en datse tot eenige der menschen Kinderen hebben gesprooken / en van haar gezien zijn / en datse groote dingen hebben uitgevoert / waar toe zy van den Heere gezonden waren / 't zy tot plaagen van vyanden / 't zy tot verlossing / bewaaring en bescherming van des Heeren Vrienden en gunst-genooten; en dat haaren dienst ten goede voor de Godtvreezende belooft is; Dit alles spreekt Bekker tegen / en zegt / dat de Engelen / als zijnde Geesten / die maar gedachte en wil hebben / niet kunnen op lichaamen werken / en hy *a* doet doorgaans zijn best

a Betov. Wereldt, 2 Boek, Kap. 8. en 9. 11. 12.

best/ om te toonen/ dat de verschijningen en verrichtingen van de Engelen niet na de Letter zijn te verstaan/ hoewel hy somtijdts als verlegen/ om een antwoordt te vinden/ een letterlijke zin gedwongen toestaat/ of schijnt toe te staan.

2. Godt verzekert ons in zijn H. Woordt/ zo van 't Oude als van 't Nieuwe Testament/ dat 'er veele Duyvelen of booze en onreine Geesten zijn/ maar Bekker zegt daar tegen/ dat *b* de Schrift maar eenen Duyvel kent, dat is/ maar eenen boozen Geest, die door dezen naam betekent wordt, en Satanas en Duyvel genoemt wordt; en dat *c* in 't heele Oude Test. van geen Duyvelen gemeld wordt, maar dat die daar *d* onbekent zijn.

3. De Heere zegt doorgaans in de H. Schrift/ dat de Duyvel is de verzoeker/ en verleyder/ dat hy is een Overste dezer Wereldt/ dat hy over-al omgaat/ en zoekt te verderven/ en dat hy daadelijk tot zonden brengt/ ja ook veele plagen en quellingen toe-brengt/ aan goeden en quaden/ en dat men derhalven tegen hem moet waaken/ en met Wapenen strijden/ enz. Maar Bekker loochent dat alles; en zegt in tegendeel/ dat Godt de Duyvel/ na de eerste verleyding des menschen/ niet toe en heeft gelaten/ eenige werking te doen/ tot verleyding van de mensch; dat hy nu geen mensch verzoekt/ noch sint Adams val verzocht heeft/ dat hy niets meer doet in de Wereldt/ als zijnde een gevangen/ en gekerkert in de Hel; ja/ dat de Duyvel noch op 't lichaam noch op de ziele der menschen niet werken kan; en dat zulks onmogelijk is; en derhalven dat de menschen geen vrees voor zijn verzoeking moeten hebben/ noch tegen hem waaken/ of strijden.

4. De Heere heeft menigmaal in zijn Woordt te kennen

b 2 Boek Kap. 10. §. 438. 439. pag. 345. *c* 2 Boek Kap. 22. §. 615. pag. 503. *d* Ibid. §. 622. pag. 509.

kennen gegeven / dat 'er is een zonde van Tovery / een zonde van Waarzeggery/en van Goochelery; dat 'er zijn geweest en noch zijn/ Toveraars / Toveressen/ Waarzeggers / die met een waarzeggende Geest omgaan / Duyvels-konstenaars / en dat de zelve moeten gedoodt / en niet in 't leven gelaten worden; ook dat 'er zijn des Duyvels-verschijningen en Spookeryen. Maar Bekker acht dit alles voor oude-wijfsche Fabelen / kinder-praatjens / leugenen; Dat 'er bedriegers zijn / die meer onderwinden / en voor-geven te doen en te voor-zeggen / dan zy kunnen / en dat 'er melancholijke / en phantastijke menschen / en byzonder oude Wijven zijn / die zich inbeelden te doen / 't geen zy in der waarheidt niet en doen / noch kunnen doen / dat erkent hy; Maar hy loochent dat 'er eygentlijk gezeyde Toveressen / Toveraars / en Duyvels-konstenaars / Waarzeggers / Guychelaars / en Waarzegsters zijn; Dat niets gedaan is/ noch voorzeydt is / door hulp of toedoen des Duyvels / dat niemant eenig uitdruklijk of bedekt verbondt en onderhandeling met de Duyvel heeft/of oit gehadt heeft/ en dien-volgens dat het grouwlijke moorden zijn geweest / wanneer de Rechters wegens 't stuk van Tovery of Waarzeggery / en Duyvels-konsten / eenige/ 't zy Mannen of Vrouwen/hebben ter doodt gebracht; Voorts / dat 'er geen Duyvelsche Spookeryen noch verschijningen zijn / noch geweest zijn / onder Heydenen / Joden / noch Christenen.

Dit nu is een groote ergernis / ja een bundel van ergernissen / zo veel waarheden God 's / zo overvloedig in het woordt betuigt / en die noch zo verscheydene byzondere waarheden in zich bevatten / te loochenen / te bestrijden / en den Volke daar tegen te leeren; Dit is 't Volk van de Waarheidt Godts afleyden/ en de tegen-gestelde valsheden en leugenen inprenten / 't welk een roepende grouwel is.

Ten

Ten anderen; Dewijl Bekker 't gevoelen van onze Kerk/ ja van de geheele Christen Kerk/ nu 1600 Jaaren lang zonder ophouden geleert (zonder dat oit eenig Leeraar van Godts Gemeinte de zelve heeft tegengesprooken) op het schandelijkste zwart maakt/ en bezwaart/ met de ijsselijkste vruchten en gevolgen daar uit te trekken. Ik spreek nu in 't byzonder van onze Leere/met toestemming van de gansche Christenheidt/ nopende der Duyvelen werkingen en verschijningen/ enz. en van de Toveraars en Waarzeggers en Duyvels-konstenaars/en van het werk des Duyvels daar ontrent: want aldus lastert Bekker ons gevoelen/ door te seggen/ dat het *e* in zich zelven maar Heydens is; dat de *f* de geleerden onder ons wilden Heidensch weezen, om voor al niet Papist te weezen; *g* Dat 't gansche Hof van Koning Pharao, gansch geen gedachten hadden, zo Heydensch als zy waren, dat de Duyvel konde Luyzen of iets diergelijks voortbrengen; Dat alle die gevoelens eerst uit 't Heidendom ingang kregen onder 't Volk der Jooden; en dat daar na het eerste Christendom, uit Jooden en Heidenen ontstaande, dezelve gevoelens aan zich hieldt; en dat de hervorming van de Leer, in 't begin van de naastvoorgaande Eeuw, tot deze dingen niet en ging. Dat *i* het Manicheisdom, van dat de Duyvel een Godt is/ en de oorzaak van het quaadt/ is de Bron van de gevoelens die de Christenen ontrent de Duyvel hedensdaags hebben; hoewel wy in onze Belijdenis uitdrukkelijk der Manicheen gevoelen verfoejen/ gelijk boven gehoort is; Ja hy heeft daar na by zijn Boek noch/ onder andere/ deze woorden toegevoegt; *k* Is het

e Betov. Wereldt 2 Boek Kap. 1. §. 320. pag. 242. *f* Ibid. Kap. 20. §. 574. pag. 468. *g* Ibid. Kap. 30. §. 760. pag. 638. *h* Ibid. Kap. 32. §. 778. pag. 655. *i* Bet. Wereld. 1 Boek Kap. 18. §. 240. 245. pag. 179. 183. *k* In zijn laatst vermeerderde Druk aldaar 2 Boek Kap. 22. §. 6. pag. 139.

dan ook wel door ingeving geschied? (te weeten dat de Satan David aanporde / om het Volk te tellen) Zo geloof ik, dat men het liefst zal hebben willen; te weeten, dat de Duyvel op 't gemoedt van David heeft gewrocht, om hem zulke gedachten te doen hebben, dat hy 't Volk eens tellen most; maar ziet daar N. B. wederom den tweden Godt der Manicheen, die wel quaadt is, maar het goedt en quaadt in 's menschen herte, zo wel als Godt zelf, kan zien; N. B. Tegen deze doling schrijf ik dit geheele Boek; en 't is derhalven 't geschil zelfs, dat wy betwisten; Daarom neemt hy zich aan / de naam van *l* Monotheist, (dat is een eenige Godt stellende) in tegenstelling van zijn tegen-partijders / die hy zegt / datse de naam van Ditheisten wel mochten hebben, dat is / die twe goden geloven; en hy zegt / dat wy de gene, die zich tegen ons gevoelen stellen / aangaande de werkingen der Duyvelen / noemen Atheisten, om datse niet kunnen geloven, dat 'er twe zijn, d'een goedt, en d'ander quaadt; dit alles is duydelijk genoch; Verder zegt hy nopende ons gevoelen / van dat de Satan hier in de Wereldt een Rijk en Heerschappy heeft / *m* Dat het niet kan bestaan met de Schrift, met Godts eer en macht, noch met Godts en Christi Koninkrijk; Ja hy roept uit voor de Wereldt / dat door onze stellingen ontrent de Duyvel en zijn werkingen in de Wereldt / het heele Christelijk geloof om verre gestooten wordt / want zo spreekt hy; *n* Wat is 'er met al mijnen arbeydt uitgericht? Mijns oordeels vry wat meer, dan men met den eersten zouden kunnen zien; Godts allerhoogste eer, en zijn heyligste woordt van der menschen zaligheid moet verzekert worden, welker geen van beyde kan bestaan, zo 't niet waar is, 't geen

l In de Voorreden van zijn Boek, ontrent het eynde. *m* 2 Boek Kap. 29. §. 726. pag. 607. *n* 2 B. Kap. 31. §. 762. pag. 640.

geen ik schrijve ... Laat my eens zeggen, 't geen men gemeenlijk van de Duyvel zeydt, en bewijst my dan, dat de Bijbel Godts Woordt is, dat Jehova Godt is, dat Jesus de Messias is; en ziet eens, door wat wech gy in den Hemel komen zult, zo gy een van deze gronden mist. Dit zelve verandert hy een weinig in zijn laatste druk; willende onze Kerk wat verschoonen; doch hoe weinig dat het helpt / laat de Leezer oordeelen; Dus schreef hy; ⁰ Dit alles moet van beyde eynden op dit middel-punt vergaaren, dat het Christelijk Geloof N. B. met het algemeene gevoelen, dat ik hier bestreden heb, niet en kan bestaan. Daar mede wil ik echter dit niet zeggen, dat de Christelijke Leer by de genen, die in dezen doolen, tot op heden niet of niet genoch bevestigt zy. Het tegendeel behelst het wit, dat ik beooge: want daar mede wil ik het gewicht van dit geschil te kennen geven; te weeten dat de vaste gronden van het Christendom, en byzonder in de Protestantsche Kerk, ongemerkt door dit gevoelen ondermijnt zijn, en dat het, zo men 't van die kant bespringt, onhoubaar is: zo dat wy wel aan d'eene kant op vaste gronden bouwen: maar daar tegen van een andere kant, onwinbaare werken voor den vyandt opwerpen, uit welke het gansch Gebouw vernielt moet worden, zo men daar niet in voorziet. N. B. Ik spreek uit de borst; Een Atheist behoeft geen andere wapening, dan dat gevoelen, daar ik in dit Boek van spreek, om 't gantsche Christendom tot de grondt toe neer te werpen, dan 't geen wy hem zelfs in handen geven, wanneer wy van den Duyvel spreeken, zo als men daar van spreekt .... Gods Allerhoogste eer, en zijn Allerheyligste Woordt, kan niet verzekert worden, zo die dingen waar zijn, daar ik tegen schrijve; de waarheidt van de Christelijke Leere komt op dry

⁰ In zijn zijn laatste Druk, 2 Boek Kap. 35. § 1.2.

voornaame gronden aan enz. Voorts zoekt hy *p* van stuk tot stuk te toonen / dat volgens het aangenomen gevoelen / Godts allerheyligste Woordt ons ontsinkt, 't bewijs naamlijk van desselfs godlijkheidt / en datmen niet bewijsen kan / dat staande ons gevoelen / Jehova Godt is, en dat buyten hem geen andere is; noch dat Jesus de Messias is.

En als of dat noch niet genoch en was / om deze onze Schriftuurlijke leer haatelijk te maaken / zegt hy / datse onze troost / en Gods eer en prees verhindert / en benadeelt / en datse de godzaligheidt grootelijks in allen deelen te kort doet: Want zo spreekt hy. *q* Ik kan my bezwaarlijk bedwingen, of ik moet schier lacchen in 't midden van den meesten ernst, lacchen echter, dat de droefheidt dus verkropt, daarna te meer verzwaart: wanneer ik eens al de zwarigheden overwegen gaa, die het Christelijk geloof door dat gevoelen lijdt, want menig mensch wordt belet, van Godt te kennen, of te dienen, zo als behoort. . . Wat helpt het, of ik Godt tot vriendt heb, die my alles geeft; zo de Duyvel wederom mijn vyandt is, die my alles neemt. De Schrift zegt, zo iemant wijsheidt begeert, hy daar Godt om bidden moet. Maar 't gemeen gevoelen is, dat de Duyvel als een Duyzendkonstenaar den mensche alles leeren kan, zelfs de diepste verborgentheden des geloofs. *Amos* vraagt, of 'er wel een quaadt is, dat de Heere niet en doet? Ja, zeggen dese luyden, al 't quaadt komt van de Duyvel, maar 't goedt alleen van Godt; ziet daar dan nu twe Goden, den eenen goedt, den anderen quaadt. Petrus zegt, Vreest Godt, eert den Koning: maar dese leere wil, datmen Godts slechts eeren, maar den Duyvel vreesen zal. Dus wordt Godts goedtheidt ons onnut gemaakt, na dien 't genot van zijn gaven van den Duyvel steedts

p Ibid, en Eerste Druk 2. Boek Kap. 31. §. 763. &c. pag. 640. &c. *q* Ibid §. 767. 768. 770. pag. 645. 646. 648.

ſteedts belemmert wordt. Dus wordt de wijsheidt die van boven komt, te kort gedaan, indien de zelve ons van onder uit de helle komt. Dus wordt verydelt Godts rechtvaerdigheidt, indien hy 't quaadt niet ſtraft, of 't moet de Duyvel doen, zo verre hy de ſchepſelen daar toe gebruykt. Dus wordt ten laatſten alle vreeſe Godts verkleint, en het geloof verzwakt; terwijl de broſſe menſch meer voor den Duyvel vreeſt, dan op den goeden Godt betrouwt.... Het gemeen gevoelen, datmen van den Duyvel heeft, geeft meer ſtoffe tot verſchooning als beſtraffing, voor de gene, die om raadt of hulpe na den Duyvel gaan. In zijn Byvoegſels by den laatſten druk, doet hy 'er noch dit by/ als of hy zich noch/ in de eerſte Druk van zijn boek/ niet voldaan had/ in 't gemeen gevoelen te laſteren/ en grouwlijk af te ſchilderen/ ſchrijvende daar aldus. r Ik zie onvermijdelijk volgen, dat de menſch doorgaans in 't gemeen zijn gedachten qualijk moet beſtieren, die met zulken gevoelen van te vooren ingenoomen is. Want die by-na geduuriglijk aan de liſten en de macht des Duyvels denkt, geeft aan Godt den Schepper zelfs, noch aan zijn Engelen, noch aan de ware geloovigen oit hun deel. Niet aan Godt; Want hoe kan de kinderlijke vreeſe behoorlijk plaatſe neemen, daar deſelve reedts met ſchrik en vrees voor des Duyvels werk voor-ingenoomen is? Hoe kan hy tijdt en yver hebben, om Godts volmaakte werken te betrachten, die nauwlijks iets hoort of ziet, of het werk des Duyvels komt hem daarin voor, de godlijke mogentheidt wordt daar mede niet genoch geëeert, datmen zijn gezach uitſtrekt tot bepaaling van des Duyvels werkingen, daar evenwel de kracht van de allerwonderlijkſte dingen uit te werken, ook met eenen by den Duyvel is. Die dat gevoelen der menſchen

r In de laatſte Druk van de Betoverde Wereldt 2. B. Kap. 36. §. 5. 6. 7. 8. 9. 11. 14. 15. 16. 17.

verschoonen willen, vallen van dit quaadt tot erger, om Godts onbevlekkelijke heyligheidt te kort te doen: Want zy denken, dat Hy aan het hooft van de aller-snoodtste schepselen dagelijks, en over al dese wonderlijke gunste biedt, dat hy in en door hem het verborgene openbaart, en het ondoenlijke uitwerkt; zulks men zelden iets van desen aart verneemt, daar af men aan den Duyvel, als van hem geschiedt, de eere niet en geeft. Maar noch meer; hoe zal de eere der Godlijke waarheidt dus bestaan, datmen Hem tot oorsaak stelt van de dooling en 't bedrog, daar de Duyvel steedt op uit is. Om desen in de almachtigheidt geen deel te geven, schrijftmen Gode 't werk toe, dat de natuur te boven gaat; maar geschikt, om menschen van Godt af te trekken door valsche Leeringen, aan welken dus de Godt der waarheidt, zijn zegel hangt. Nu moet ik zeggen, NB. dat het volk geen schuldt en heeft, door Godts eygen hulp (schriklijk om denken) van den Duyvel dus verleydt; om in goeden ernst te klagen, Ach Heere, Heere, gy hebt ons grootelijks bedrogen. Hoe zal zich de arme mensch verhoeden kunnen, dat hy niet de kracht der doolinge gevoele, om de leugen te gelooven. indien de werking des Satans ook Godts eygen werk is, en de wonderen der leugen ware wonderen kunnen zijn? Hoe kunnen zy met recht veroordeelt worden, die de waarheidt niet gelooft en hebben? Want zy kunnen onvermydelijk bedrogen zijn, om zo wel de leugen als de waarheit aan te nemen, als overtuigt door wonder werken, die waarlijk de natuur te boven gaan, het zy den Duyvel door toelaating van Godt, (gelijkmen spreekt) het zy Godt zelfs den Duyvel daarin by-staande (dat is den Duyvel ten gevalle, versoejelijke taal!) dat werk heeft uitgerecht: Ziet dan met eenen ook, wat plaats voor Godts beroemde goedtheidt en genade overblijft; wanneer des menschen hert met gedachten van des Duyvels groote

list en macht vervult is, geduurig werkzaam op zijn angstig hert, erger dan wanneer hy noch de dienstbaarheidt met geduurig vreesen onderworpen was. Godts Heylige Engelen worden mede merkelijk onteert, so datmen heden nauwlijks aan haar daden denkt; Den Duyvel geeftmen al de eere, niet alleenlijk van de macht en kracht, om quaadt te doen, maar ook van zulke dingen, die in haar aart of gebruyk gansch onverschillig zijn; zodanig is 't verschijnen, of vertoonen van verscheyde gedaanten, 't voorspellen van geluk of ongeluk... De mensch beeld hem selven in, dat hy schier geen quaadt doet, of de Duyvel port hem daar toe aan; en wanneer hy goedt wil doen, dat houdt de Duyvel tegen... Dit zijn leeringen, die den zondaar onvermydelijk tot een van beyde uitterften vervoeren, te weeten, dat hy troosteloos of opgeblaasen zy; want zo de ziele zonder wetenschap zulk groot gevoelen van des Duyvels werken heeft: wat zal haar ondersteunen tegen de verzoeking, die zy van 't onherbooren vleesch en boose wereldt heeft? waar keert of wend zich d'arme mensch, daar hy den Duyvel niet en ziet? wat middel om zo sterken vyandt, als hy zich aan hem verbeeld, in 't minst te keeren? 't geloof? Maar de Duyvel hindert hem gestadig, dat hy niet gelooven kan; hy brengt hem in vertwijffelde gedachten, ontsteelt hem 't zaadt, Godts Heylig Woordt, en dat geduurig aan; Geeft hy zich dan ten gebede? terstondt belet hem dat de Duyvel ook... Ook wordt de mensch door inbeelding bedrogen, dat hy meer dan andere, en wel een dapper heldt in 't Christendom te achten zy, die van zulken fellen vyandt aangestreden, noch geduurig weer kan bieden; Noch meer wordt dat hovaerdig hert op-geset door dien verkeerden troost, dat Godt de liefste kinderen alzo besoekt, daar men noit in zijn beschreven woordt af las: want ik my versekert houde, dat geen geestelijke strijdt in

Godts Woordt gemeldt wordt, dan de gene, die door de kastijding van Godts handt, door de verdrukking der boose menschen, en door de vervolgingen om het geloof ontstaat..... Maar zo haast als de mensch in 't hooft komt, dat zulks alles van den Duyvel is, zo mengd zich (en dat noch dikwils ongevoelig) daar noch veel geveinstheidt by; Hy acht zich groote eere, dat hy meer dan anderen den Duyvel dus tot vyandt heeft, geloovende, en door anderen in dat geloove meer versterkt, dat Godt den Duyvel 't meeste toelaat, op de genen die zijn liefste kinderen zijn. Maar 't ergste is noch, dat hier Godts Heyligst Woordt en Naam misbruykt, en zijn eere noch op 't vuylste geschonden wordt, door troost-redenen, die men op geveinsden strijt ter baane brengt, en door Huys-en-Kerk gebeden, die NB. men voor geveinsde lijders, en voor gewaande strijders doet: Weet ik 't niet? Heb ik het zelve niet gedaan, eer ik dit bedrog verstond? Gewis, ik waare noit gekomen in 't gevoelen, daar ik in ben, hadde my dat slach van boose menschen niet zo verre heen gevoert. Dat opende my de oogen om te zien, hoe Godt niet kan verheerlijkt worden, na eysch van ons geloof, de Kerk na behooren niet gesticht, NB. de Zaligheidt met vreese en beven voor Godts aangezicht niet gezocht, daar dit gevoelen heerscht.

Daar ziet gy / Leeser, hoe Bekker de Christelijke Leere ontrent de Duyvelen en haar werkingen (hoewel hier en daar eenige woorden daar toe doende / en in-mengende / die maar van eenige heel onweetende menschen voort-gebracht en geloofd worden) zo grouwlijk afschildert / als men oit eenige fundamenteele kettery in haar afgrijselijkste natuur / eygenschappen / werkingen en gevolgen heeft hooren beschrijven; want wat kan men hooger en zwaarder van eenige de grootste Kettery zeggen / dan hy hier van 't gevoelen onser Kerke zegt / naamlijk; „ Dat „ het

„het een puur Heydens gevoelen is ; Dat het de
„menschen eenigsins Manicheers maakt / die een
„goede en quade Godt / en zo twe Goden stelden ;
„Dat het noch met Godts eer / en macht / noch
„met Godts en Christi Koninkrijk / noch met de
„Schrift kan bestaan ; Dat daar door de gronden
„van 't Christendom worden ondermijnt / zo dat het
„onhoudtbaar is / als men 't aan die kant bespringt ;
„Dat het gansche gebouw der Christelijke Religie
„daar door vernielt moet worden / en dat een A-
„theist geen andere wapening behoeft / om 't gan-
„sche Christendom tot de grondt toe neer te werpen ;
„Dat het Christelijk geloof 'er niet mede bestaan en
„kan ; Dat dit ons gevoelen gestelt zijnde / Godts
„eer en zijn allerheyligste Woordt niet verzekert
„kunnen worden ; Dat dan de Godlijke authoriteyt
„van 't woordt ons zoude ontzinken / en niet kunnen
„beweesen worden ; Ja datmen dan niet zoude kun-
„nen bewijsen dat Jehova de eenige Godt is / dat
„Jesus de Messias / en den Bybel Godts Woordt
„is ; Dat dit ons gevoelen / 't welk hy bestrijdt / en
„daar hy in dit heele boek van spreekt / het er / Godt
„te kennen en te dienen / gelijk 't behoort / dat het
„de vreese Godts wech-neemt ; Dat het de vriendt-
„schap en goedtheidt Godts onnut maakt ; dat het
„Godts rechtvaerdigheidt verydelt ; Dat het Godts
„wijsheidt veel te kort doet ; Dat het alle vreese
„Godts verkleint / en 't geloove verzwakt ; dat het
„de gene / die by den Duyvel om raad en hulpe gaan /
„meer straffe van verschooning dan van bestraffing
„geeft ; Dat die met dat gevoelen in-genoomen is /
„zijn gedachten qualijk moet bestieren ; dat hy de
„kinderlijke vreeze niet kan hebben ; Dat hy geen
„yver noch tijdt kan hebben / om Godts volmaak-
„te werken te betrachten ; Dat hy de godlijke mo-
„gentheidt niet en eert ; Dat die het verschoonen

„wil-

„ willen / Godts onbevlekkelijke heyligheidt te kort
„ doen ; Dat dit gevoelen geen plaats laat aen Gods
„ genade en goedtheidt ; Dat'er de eere van de god-
„ lijke waarheidt niet mede kan bestaan ; alzo men
„ Godt tot oorzaak stelt van de dooling en bedrog ; zo
„ dat de mensch geen schuld heeft / zijnde door Godts
„ eygen hulp door de Duyvel verleypt ; Dat'er Gods
„ Heylige Engelen door onteert worden ; Dat het
„ leeringen zijn / die een zondaar brengen tot trooste-
„ loosheidt / alzo noch geloof / noch het woordt / noch
„ 't gebedt tegen den Duyvel niet helpen kunnen ;
„ Datse de menschen trots en geveinst maken / als
„ meinende / dat het zijn Godts liefste kinderen / die
„ met een geestelijke strijdt door de Duyvel bezocht
„ zijn ; Datse gelegentheidt geven / om Godts
„ Woordt en Naam te misbruyken / en zijn eere op
„ het vuylste te schenden / door voor die bestredene
„ van den Satan troost-redenen voort te brengen / en
„ Huys en Kerk-gebeden daar voor te doen / enz.
Dit is het twede waarin Bekker ergernissen geeft.

Ten Darden. Bekker geeft met dit boek schriklijke ergernissen / dewijl hy om zijn gevoelens staande te houden / die hy in de H. Schrift niet en vondt / op veele plaatsen de godlijke Authoriteyt / d'onfeylbaarheidt en geloofwaerdigheidt der H. Schrift los maakt / en op de allerstoutste wijse tegenspreekt / gelijk ik dat in de eerste dry Kapittelen, overvloedig getoont heb ; en in 't bysonder heeft hy dese navolgende Historische verhaalen / die de H. Geest in de Schrift doet / zodanig tegengesprooken / datmen niet wel anders kan oordeelen / of hy heeftze niet geloost / gelijkze daar klaar en duydelijk beschreven staan ; Naamlijk. 1. De Historie van de versoeking des Duyvels ontrent den eersten mensche in den Paradijze. 2. De Historie van Jakobs worsteling. 3. De Historie van Jobs plaaging door den Satan. 4. De Histo-

Historie van Davids aenporring door de Satan om 't volk te tellen / en van de straffe zijner zonde door een verderbenden Engel. 5. De Historie van Christi versoeking door de Duyvel in de woestijne. 6. De Historie van de verschijning van eenen Engel aan Zacharias / aen Maria de Maget / en aen Daniel. 7. De Historie van de uitleyding van Petrus uit de Gevankenis door eenen Engel. 8. De Historie van dat den Engel Herodes sloeg / en van de wormen deede eeten. 9. De Historien van de bezetenen met den Duyvel / en van Christi en der Apostelen uitwerping van de Duyvelen; en veel andere meer.

Ten Vierden; Dewijl Bekker in dit boek / zo veel Spot-redenen gebruykt ontrent de H. Schrift / en 't geen daarin verhaalt wordt/aangaende de Engelen en Duyvelen / gelijk ik die in het Vierde Kapittel heb aengeweezen; zo datse niet en kunnen geloochent worden. Dit is seer ergerlijk / ja Godslasterlijk.

Ten Vijfden; Dewijl hy in dit boek zijn eygen verdorven reden / en zijn Philosophie de uitlegster en den Regel der uitleggingen van de Schrift maakt / zo dat hy alles na zijn Philosophische Concepten / en na zijn Reden en bevattingen verklaart; en 't geen hy niet met zijn Philosophie en vernuft kan over-eenbrengen / dat verwerpt hy stoutelijk; Daarom wil hy niet / dat *s* de Schriftuur ons is gegeven / om ons natuurlijke dingen te leeren; en hy bevestigt/ dat de *t* Schrift spreekt na de dwalingen en verkeerde opinien der menschen / en hy wil niet gelooft hebben/ dat *v* Godt op den vierden dag de zon en maan en starren schiep / gelijk het Moses Gen. 1. verhaalt / dewijl dat geen proportie zoude hebben met 't geen hy den darden en vijfden dag schiep; maer na Moses ver-

s Ziet boven pag. 18. *t* Ziet boven pag. 38. 51. *v* Ziet boven pag. 52.

verhaal zoude Godt hondert duysentmaal meer geschapen hebben op den vierden, dan op den darden of vijfden dag; dit zoude / zegt hy/ geen verstandig man denken; En dat is ook de reden/ waarom hy 't geen hy niet begrijpen kan / tegenspreekt / al staat het noch zo klaar in de Schrift; gelijk wanneer hy de Historie van de verleyding van Eva door de Slang/ spreekende door den Duyvel/ niet en gelooft / zo zegt hy / *x* 't is onbegrijplijk wat reden dat een Vrouwmensch hebben konde, om te zeggen, de slang heeft my bedrogen, dat ik at.... het is geensins te begrijpen, waarom dat de Duyvel door de slang, daar zo veel keurs van veel bequaamer Schepsels was, de vrouw kon toespreeken en bedriegen; ... Waarom wordt hier dan niet gezeydt, de Satan of de Duyvel opende de mondt der slang? dan haddemen kunnen versekert zijn, dat de Duyvel zulken baas is, die de beesten, zelfs de stemmeloose slangen kan doen spreeken.... 't is niet wel te begrijpen, hoe Godt dese vyandschap tussen de slang en de mensch zetten zoude. Zo mede als hy verwerpt 't geen de Schrift zo dikmaal zegt van des Duyvels kennis ontrent lichaamlijke dingen / zo zegt hy; *y* Ik zeg rond uit, dat het onbegrijplijk is, hoe een Geest lichaamlijke dingen zonder middel van 't lichaamlijk begrijpt.

Ten Zesden. Dewijl Bekker de H. Schrift in zo veel texten / die zo klaar zijn als den dag / zo vreeslijk verdraeyt en verwringt / en zulke vreemde gedwonge zinnen toe schrijft / dat het verbaast-makende is; waar van/ hoewel boven zeer veel exempelen zijn by-gebracht / ik dese drie nu tot een Proef zal voorstellen. 1. De texten *a* *Jud. vers* 6. en 2. *Pet.* 2. *vers* 4.

x Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 17 §. 532. 534. 537. 543. pag. 433. 435. 437. 441. *y* Ibid Kap. 28. §. 715. pag. 598. ziet ook Kap. 6. §. 397. pag. 307. *z* Ziet Kap. 1. 2. en 3. *a* Ziet boven pag. 10.

vers 4. spreekende van de gevallene Engelen, verdraept hy zo / dat hy 'er de verspieders van 't Landt Kanaan wil door verstaan hebben. 2. De text *Jac.* 2. *vers* 19. gy gelooft dat Godt een eenig Godt is, gy doet wel, de Duyvelen gelooven het ook, ende zy sitteren, wil hy verstaan hebben van de *b* Heydensche Priesters. 3. De text *Dan.* 6. *vers* 23. Mijn Godt heeft zijnen Engel gesonden, en hy heeft de muyl der Leeuwen toe-geslooten, wil hy niet verstaan hebben van een Engel / *c* maar als na 't gevoelen der Heydenen gesprooken, die alle onvoorsiene hulp den *Dæmones* toeschreven.

Ten zevenden. Dewijl Bekker de Nederlandtsche Oversetters / en zo mede den Duytsen Bybel zo swart / en verdacht maakt / als of haar oversetting in groote onkunde en ontrouwigheidt gemaakt was; gelijk ik dat vertoont heb in het Zesde Kapittel. Dit zijn de Hooft zaaken; door welke Bekker zijn ergernissen heeft gegeven.

Het Darde, 't welk ik zal aanwijsen / is / wat slach en soorten van menschen al door dit Schrift van Bekker ge-ergert zijn / en op wat wijse? Hier moet ik de navolgende soorten noemen / en haar ontfangene ergernis / of aanstoot door Bekker gegeven / duydelijk kan toonen.

Voor eerst; De Atheisten in Nederlandt zijn veeltijds door dit Boek van Bekker, hoewel verblijdt gemaakt / nochtans geergert; Het is bekent / en helaas / 't is al te blijkelijk / en Bekker zelfs heeft het ons elders opentlijk beleden en geschreven / dat 't getal der selver in Nederlandt zeer groot is; en dat de gevoelens van den Atheist Spinosa door alle Oorden en Orders van menschen verspreydt en gewortelt zijn; en dit slach van booze menschen / hebben een groote struykelblok door Bekkers schrijven ontfangen; 't welk blijkt

b Ziet boven pag. 36. *c* Ziet boven pag. 13.

blijkt 1. Dewijl zy hier zien/ dat haar concepten en gevoelens van dat de Duyvelen hier niet en werken/ en dat 'er geen Toveryen noch Spookeryen/ noch verschijningen van Geesten zijn/ van hem worden beschermt/ en gerechtvaardigt. 2. Dewijl zy nu merken/ dat de Boeken van de Atheisten/ Hobbes, Spinosa, en andere/ hier door worden aan-gerecommandeert/ als hebbende eenig meerder licht dan alle de Leeraars van de Kerk; Want gelijk wy boven gehoort hebben/ die hebben zulks al lang voor Bekker staande gehouden en geschreven. 3. Dewijl zy hier hier door merkelijk gestijft zijn in haar Atheistery: Want indien zy wisten of geloofden/ dat 'er onzichtbaare Geesten zijn/ en in 't byzonder dat 'er Duyvelen zijn/ en Toveryen en Spookeryen/ zy zouden te min gerust zijn in haar Atheistische gedachten: Want dat is bevonden/ dat Atheisten altijdt vrees hebben/ dat 'er waarlijk eenige onzichtbaare Geesten zijn/ behalven des menschen ziel/ en dat 'er booze Geesten zijn/ die haar werkingen hebben op en ontrent de menschen; Al wie haar daar ontrent meer gerust stelt/ die stijft haar in haar Atheistery. 4. Dewijl zy ras zien/ dat Bekker de H. Schrift veel tegen spreekt/ en bespot/ en draeyt na zijn Philosophische concepten en inbeeldingen; nu dat Boek der Schrift zagen zy geern te schande gemaakt/ en by de Volk ongeloofijk gestelt/ waar toe zy gemaklijk bevatten/ dat Bekkers schrijven niet weinig zal contribueeren; Dat is derhalven de blijdschap der Atheisten/ dat Bekk zo geschreven heeft/ zy keuren zijn schrijven voor goedt; zy prijsen en beschermen het; want het komt in veelen met haar gevoelen over-een; Zy achten/ dat hy al tot haar nadert; dies stellen zy zich te meer gerust/ om na haar lusten te leven/ niet verwachtende/ datse na dit leven iets zullen hebben te verantwoorden; zo datse heymelijk lacchen zullen/ als zy hem daar hooren

be-

..betuigen; *d* Ik ben hier ten vollen af versekert, dat ..ich noit iemant krachtiger tegen de Atheistery stelde, ..och de godlijkheidt der Heylige Schriftuur bet bevey..igde, noch de waarheidt van den Christelijken Gods..ienst meer versekerde.

.. Ten Anderen; De Sceptici of twijffelaars/ die ..yna alles/ook de H. Schrift met twijffeling aenzien/ ..ijn door dit schrijven daadelijk geërgert en verslim..ert/ hoewelze het met geen ongenoegen hebben aen..ezien: Want dit boek dient door zich/ om in twijf..elingen ontrent de waarheidt van Godts Woordt ..estijft en gevordert te worden: Overmits

1. Bekker wederspreekt zulk een menigte van ..laare Schriftuur plaatsen/ dewelke handelen van ..e Engelen en haar verschijning/ en van de Duyve..n/ en van haar werkingen/ gevende deselve een zin/ ..ie de klaare letter-zin van de woorden der Schrift/ ..o regel-recht om verre stoot/ als een mensch zoude ..unnen doen; Wat wonder dan dat veel menschen ..aar door aan de waarheidt en godlijkheidt der H. Schrift beginnen te twijffelen/ en andere in haar ..wijffelingen komen versterkt te worden?

2. Bekker loochent klaar en rondt uit/ dat *e* den ..ersten mensch door de Satan/spreekende in de slang/ ..erlept is geworden/ 't welk nochtans zulken klaa..ren en fondamenteelen Historie in de Schrift is. Hy ..en wil in die Historie geen Duyvel erkennen/ maar ..hy zegt tot een besluyt/ wy hebben, mein ik, klaar ..genoch gesien, dat de Historie (alles na de letter op..genomen) niet waar kan zijn. Daar toe loochent hy/ ..dat *f* Christus van den Duyvel verzocht is geworden ..n de woestijne/ hoewel 't de Euangelisten zo na..drukkelijk en met zo veel woorden bevestigen; en dier..gelijke geschiedenissen loochent hy meer: nu indien

S die

d In de Voorreden aan den Leeser. *e* Ziet boven pag. ..9.76.77. *f* Ibid. boven pag. 30.31.79.80.

die Historien fabelen zijn / droomen of inbeeldingen / of iets diergelijks / wat zalmen van d'andere Historien grlooven / al zijnse noch zo klaar voorgestelt?

3. Bekker zegt / dat eenige Historische verhaalen wel bevatten iets dat waarheidt is / maar datse ook bevatten / 't geen maar om de staatsie daar by gevoegt wordt / of om het van opmerkelijker gedachtenis te laaten zijn, of dat 't letterlijk verhaal maar door een allegorie of by verbloeming is te verstaan / of dat het maar gezeydt en vertoont wordt / als of het zo was, of dat het gezeydt wordt / na 't gevoelen der Heydenen, of in nabootsing van de Heydensche Dæmones, of dat 'er zo gesprooken wordt / om dat de menschen dat zo meinden en geloofden / en waren in die dooling, en dat Christus haar uit die doolinge niet wilde brengen; zo dat de Schrift niet altijdt na de waarheidt der zaak spreekt; Dat de H. Geest somtijdts de Historie wat *h* opschikt met 't geen in der daadt niet geschiedt en is; gelijk wy weeten en zeggen / dat de Roman-Schrijvers van Cleopatra, Cassandra &c. haar Historien met verdichtselen opschikken / op datse te meer indruk in de geheugenis mogen hebben; gelijk ik dat in de eerste dry Kapittelen vertoont heb.

4. Bekker haalt veele zwarigheden dikwils op tegen de letter van de Schrift; hy hoopt te zaamen ettelijke ongerymtheden / om de ordinaare zin derselve te schande te maken; gelijk in die twe genoemde exempelen / van de verleyding van Eva / en van de versoeking van Christus; en dan berust hy daar; zonder door een bequaame uitlegging of raadt / die zwarigheden weg te neemen / alleen achtende het genoch / als hy 't gevoelen / datmen heeft van de werkingen des Duyvels / daar mede wat bezwaaren of ver-

g Ziet boven pag. 60. 61. *h* Ziet boven pag. 11. 12. en Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 21. §. 607. pag. 495.

verduysteren/ of eenig bewijs ontneemen kan: Want zo spreekt hy; *i* De Leeser moet weeten, dat ik ongehouden ben, alle zwarigheden op te lossen, die ons licht ontrent de zin van 't een of 't ander, of de wijse, hoe het geschiedt zy, zoude kunnen tegen komen; NB. wanneer dat eene slechts mach blijken, daar wy al dit werk om doen; en op een andere plaats; *k* dunkt iemant, zegt hy/ dat hier zwarigheidt in steekt, zo ik het dus verklaar, en dat die dan zo groot wel is, *enz.* Liever zeg ik, dat ik de Schrift in zulke dingen niet en verstaa, dan die zo te verklaaren, dat'er misverstandt uit rysen moet; en daarna noch eens (doch dit staat in zijn byvoegsels van zijn Boek.) *l* Dus heb ik, zo my dunkt, duydelijk getoont, dat 't bewijs 't welk men uit die plaats haalt, van 's Duyvels groote kracht en kennis, gansch niet en deugt: want wy zien, dat het na de letter verstaan, veeserhande ongerymtheidt met sich sleept, en geestelijk verklaart zijnde geensins dienen kan, tot bewijs van uitterlijke werkingen, die men wil dat de Satan daarin gehadt heeft; Wil iemant, dat ik op een ieder stuk in 't bysonder zeggen zal, hoe ik 't verstaa, dat zoude hier niet voegen, zonder mijn gevoelen dien aangaande breeder te verklaaren, om niet qualijk verstaan te zijn; Doch dewijl zulks te lang zoude vallen, en ik daar toe niet gehouden ben, sijnde slechts mijn werk, om te ondersoeken 't geen andere dunkt bewijs te zijn, zo laat ik dat vervolgens hier berusten;

5. Bekker geeft met zijn schrijven grootelijks gelegentheidt/ om te twijffelen/ of hy wel noch zo veel gelooft van de Schrift/ als hy zegt; immers de Sceptici, die aen 't twijffelen over de Godlijkheidt en onfeylbaerheidt der Schrift geraakt zijn/ en zo van

i Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 17. §. 527. pag. 428. 429.
k 2. Boek Kap. 18. §. 558. pag. 453. 454. *l* In de laatste Druk. 2. Boek Kap. 21. §. 17. pag. 136.

aan de fondamenteelste waerheden / zullen hardt twyffelen/ of hy wel gelooft /|dat'er Geesten zyn/ dat 'er Engelen / dat'er Duyvelen zyn / dat 'er een hel is/ enz. want zy bevinden hier / dat hy *m* maar een Duyvel, en maar eene boose Geest, die men Duyvel noemt, erkent; dat hy loochent / dat'er in het O. Test. ergens van de Duyvel gesprooken wordt; dat hy loochent alle de werkingen des Duyvels ontrent de mensch / die immers in de Schrift alzo klaar genoemt werden / als iets. Zulks alles, zegt hy/ doet my zeggen, dat men al 't geen, als gemeldt is, van den Duyvel wordt gezeydt, niet en mach na de letter verstaan: Wat besluyt ik dan? Dat de mening der Schriften niet is, ons te leeren, wat de Duyvel met der daadt is werkende: maar 't geen de verdorventheidt des menschen zelfs veroorsaakt, wordt den Duyvel toegeschreven: *p* Daar-en-boven dewyl hy zegt / dat de Duyvel niet op der aarde is / maar in de hel gekerkert en geboept blyft; daar hy toch zekerlyk geloofd / dat de Geesten geen plaats hebben/ veel min datse zoude geboept zyn; en dewyl hy van de schepping der Engelen / en van haar werk / en van den val/ en zonde van ettelyke Engelen / zo twyffelachtig spreekt/zeggende; *m* De schepping der Engelen, hoe zeker datse is, wort nochtans in de Schrift met geen enkel woordt gemeldt. . . . van den val der selven wort wel zo veel hier en daer getuigt, dat die geschiedt is; maer nergens verhaalt, wanneer. De Zaligmaker *Joh.* 8. *vers* 44. noch de Apostelen 2. *Pet.* 2. *vers* 4. *Jud. vers* 6. zeggen ons niet, hoe den val der Duyvelen geweest zy, dan ten hoogsten maar, datse gevallen zijn; *n* Doch daarna loochent hy / dat die texten van Petrus en Judas van de val der Engelen te verstaan zyn; voorts zegt

m 2. Boek Kap. 16. § 511. pag. 416. *p* 2. Boek Kap. 15. §. 508. 509. pag. 413. *m* Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 7. §. 401. 402. pag. 310. 311. *n* Ibid §. 408. pag. 17.

zegt hy; *o* Van de wijse, hoe de Engelen van Godts wege den geloovigen ten dienste staan, blijkt niet veel, hoewel de Schrift zeydt, datse het doen.... Van het doen der Engelen ontrent de menschen is niets zekers uit de H. Schrift te haalen... *p* Maar wat doen Godts Engelen aan ons? dat dienen wy te weeten, zo daar iet af is.... *q* Alzo men niet en weet, noch iemant gelooft, dat van de gevallen Engelen oit een bekeert is, of die in 't eerst gebleven zijn, een eenige tsedert afgevallen zy; en genomen dat iemant zulks al woude denken, om dat de Schrift ons hier onseker laat, en derhalven zo veel vryheidt geeft tot het eene, als tot het ander, enz. Uit allen desen zullen de Sceptici, die door haar twijffelen al tot Atheisterye naderen, ook wel twijffelen, of Bekker wel iets van die dingen gelooft; te meer dewijl men bevindt, dat hy noch al zijn hert niet uit zegt, gelijk blijkt. *r* Daar sijn noch andere plaatsen die men *niet Wel* anders als van den Duyvel kan verstaan; Ik zegge, *niet wel*: Want NB. als 't nauwde, zoude men hier en daer noch wel wat anders vinden, en toonen, dat het noch zo klaar niet en is. NB. Doch laat ons aan de ruymte blijven.

Ten Darden; Hy heeft door dit schrijven zeer geergert de gene die buyten de gemeinschap onser Kerken zijn, Papisten, Sociniaanen, Remonstranten, en andere; wy weeten, hoe de Papisten alle occasien zoeken, om de waarheidt onser Leere onder eenige schijn te lasteren; hier hebbense nu de gelegentheid, om haar volk het leesen van de H. Schrift haatelijk te maken, en om uit te roepen, dat de Gereformeer-meerden de Schrift verdraajen, datse geen Duyvel, geen tovery, geen spooken, enz. meer erkennen; de Jesuiten zullen tot Antwerpen en elders haar preek-

o 2. Boek Kap. 12. §. 480. pag. 384. 385. *p* Kap. 11. § 453. pag. 360. *q* Kap. 8. §. 412. pag. 321. *r* 2. Boek Kap. 15. §. 499. pag. 403.

stoel hier over doen daveren / en onse leer verbloeken. De Socinianen zullen zich stijven in haar dwalingen/ uit 't geen Bekker in dit boek schrijft/en zy zullen smaat op onze Kerk werpen / wegens dat wy zulken man in onze Gemeinschap hebben; De Remonstranten zullen ook tot haar voordeel / en ons nadeel haar gebruyk van dit boek maken; twe Remonstrantische Predikers hebben elk een Tractaat daar tegen uit-gegeven; waar van den eenen de Remonstrantsche Leere van de Verdraagsaamheidt ontrent de Dwaal-geesten ook hier in praktijk wilde gebracht hebben; zeggende; *s* Ons dunkt, dat zo wel als de Eerw. Classis van Amsterdam, sich met *Bekkers* openhertige verklaaring en betuiging vergenoegt getoont heeft, ook alle bescheydene Christenen daer mede vergenoegt behooren te zijn, en in plaats van tegen zijn persoon met Kerkelijke Censuren te procedeeren, hem by overtuigingen van gesonde redenen, van gevoelen te doen veranderen, en zo lang in het zelve te dulden en te verdraagen; dit eyscht de broederlijke liefde; en is men dese rekkelijkheidt en verdraagsaamheidt des te meer ontrent hem, en zijn gevoelen verpligt te oeffenen.... Nadien dit zijn bysonder gevoelen hier in bestaat.... Zo kunnen wy niet zien, waarom men hem in dat gevoelen niet zoude willen dulden, veel min waarom men hem, zedert het overleveren van die Artikelen aan de Classis van Amsterdam, zo hard wil vallen; nochtans zach hy de groote ergerlijkheidt en aanstootelijkheidt van zijn Leer; zeggende terselver plaatse. Wy konden niet anders zien, of de godlijke waarheidt der Heylige Schriften wierdt door de aanstootelijke misduydingen en verklaaringen van de Heer *Bekker*, in een groot en voornaam deel haarer Historien', aangaende de werkingen en verrichtingen der goede en quaade Engelen op veelerley wijse verongelijkt en geschonden. Ik spreek

s Joh. Molinæus tegen Bekker; in de Voorreden.

spreek nu niet van de oneerbiedige, ja genochzaem spottelijke behandeling van verscheyde texten derselve; noch van de spitvindige tegenwerpingen, waar mede hy de H. Historien van Adam en Eva's verleyding, van Christus versoeking in de woestijne, van zijn grootste wonder werken in 't uitwerpen van den Duyvel en boose Geesten, en meer andere bezwaart; en alle losse en ongodsdienstige menschen gelegentheidt gegeven heeft, om de waarheidt der H. Schrift niet alleen in de Genoemde, maar ook andere Heylige Historien in twijffel te trekken, en dus hoe langs hoe meer door te vloejen en te vervallen; wy beleven thans een eeuwe, in de welke de ongodsdienstigheidt en godloosheidt, en tevens de grouwel der Godt-verzakery vetmenigvuldigt wordt; daar de Schriften van *Hobbes*, *Spinosa* en diergelijke ten deele oorsaak en gelegentheidt toe-gegeven hebben.... Wy twijffelen niet, of *Bekker* zal met my bekennen, dat de *Spinosisten* door zijn boek in hunne dwaling zullen versterkt zijn geworden. **Dus zijn'er onse partyen door geërgert.**

Ten Vierden; **De Godloose en Profaane menschen in den Lande/ zo mannen als vrouwen/ die van den inhoudt van dit boek van** Bekker **hooren/ hebben grooten aenstoot en veelvuldige ergernis gekregen door het zelve; want dit is/ en zal de vrucht en 't gevolg zijn van dit heylloos schryven.**

1. **Den Godloosen hoop zal zich op/ en door dit schrift nu meer in haar zonden gerust-stellen; zy zullen zich verstijven en verharden in haaren boosen loop/ tegen alle trouwe waarschouwingen/ dewijl zy nu hooren/ en zullen willen gelooven; Daar is nu ten hoogsten maar eene Duyvel/ die is in de hel op-gesloote/ die kan haar geen quaadt doen; Die en zal haer ziel ook in de hel niet haalen/ noch in de hel tot pijniger zijn; Die heeft haer ook niet in zijn macht/ noch geen vermogen ontrent haer; die**

werkt niet in de kinderen der ongehoorsaamheidt; In summa / 't geen de Leeraars te vooren zo vastſtelden uit de Schrift / aengaende den ſtandt/kracht/ en werkingen van de Duyvelen / en is zo zeker niet; Bekker ſpreekt 't met groote aſſurantie tegen; hy roept de heele wereldt voor Betovert uit; 't is maer een dwaas Heydens gevoelen / datmen aen de Duyvel zo veel mocht en kennis toe-ſchrijft; dit is ſlaapkruyt voor de godloosen / om zich verder in de zonden geruſtelijk toe te geven.

2. De Godloosen zullen nu met den Duyvel den ſpot-drijven / ſcharsen en lacchen / en maken 't heele geselschap vrolijk / met een belacchelijk discours over hem te maken; want op Bekkers gronden/ is al het doen van de Duyvel nu een enkele fabel/ en phantasye; na dat iemant nu gauw van verſtandt / aardig en geeſtig / en afgericht is op jok en boertery / zo zal hy na Bekkers voorbeeldt / zijn vernuft te werk-ſtellen / om met den droes te ſpotten / en al wiſt hy zelfs geen woorden daer toe / 't boek van Bekker zal hem ſtof genoch daer toe uitleveren / en hy zal 't van buyten leeren / en zeggen / gelijk desen Bekker, † dien
„ vervloekten rekel / dien helſchen band-rekel / dien
„ geketenden hel-hondt / die niet en weet / waer Godt
„ zijn volk heeft / en wat Hy met haer doet / en waer
„ toe wy bequaam zijn / en hoe ons het hooft ſtaat /
„ en wat wy doen. Die diepzinnige / Hoog-geleer-
„ de / wel-ervarene / zeer voorzienige Doctor Satan /
„ gelijk hem onse eygen Leeraars noemen / is nu
„ noch zo bot / dat hy Chriſtus niet en kent; hy zeidt /
„ Zo gy Godts Zoon zijt; hy heeft de klokke gehoort /
„ maar en weet niet / waarse hing; plompe Duy-
„ vel als gy zijt / meynt gy / dat Godts Zoon noch
„ plomper is dan gy? Loopt de Duyvel zo geboeyt
„ over

† Ziet boven de plaatſen uit Bekkers Betoverde Wereldt aangeweesen pag. 92.96.

„ over alle akkers heen? Wat heeft een gevangen te „ zeggen? 't luyd wonderlijk / dat gevangene par„ ty-gangers zijn; Hy is Godts gevangen; hy zit „ als een quaadt-doender in 't ergste gat op het aller„ nauwste gevangen / in eenen duysteren hoek geker„ kert / daar hy niet uit en komt / en niet en weet „ van 't geen in de wereld omgaat / noch eenige macht „ heeft ontrent de mensch. Maar veele zullen geensins van noode hebben / om de geestige schimp-en spot-redenen ontrent de Duyvel te komen leenen / en af leeren van Bekker: want zy / die het met hem houden / hebben ras die boose bequaamheidt en heblijkheidt / gelijk gebleken is in de gene / die nu onlangs voor Bekker tot lof en verdeediging iets geschreven hebben.

3. De Godloosen zullen nu den Duyvel durven uit-dagen / uit-tarten en beroepen; zy zullen hem bannen uit de wereldt / en in de hel / gelijk wel-eer David Jorissen deede / 't welk ik v boven heb uit-getekent; Dit zullen zy mede al na het voorbeeldt van Bekker doen / dewelke x zeide; „ Ik onder vind aen „ mijn zelven / dat het waar is / 't geen ik van des „ Duyvels kleyn verstandt en onvermogen schrijve; „ die boose Geest zo schrander / zo nagaande / zo „ over-al by / hoe heeft die 't minste niet geweeten „ van dit mijn bestaan? of noit gemerkt / dat ik be„ zig ben / om hem de kroon van 't hooft te rukken / „ en zijn throon in het vuur te schoppen? nochtans „ heb ik hem niet onvoorziens op 't lijf gevallen. De „ Duyvel die ik dus bevecht / weet 'er zelfs niet af / „ of weet hy het? die geest der hovaerdy / hoe lijdt „ hy zulken hoon? hoe laat hy my met vrede dus be„ gaen; ik zie noch hoore hem niet. Ik schrik voor „ schimp noch spook.

4. Zy zullen ook spotten met de gene / die voor

v p. 139. x Betoverde Wereldt 2. B. Kap. 31. §. 774. p. 651.

des Duyvels versoekingen vreesen/ spotten zullen zy met de bestredene zielen/ als phantastijke en melancholijke; zy zullen spotten en scherssen met de gebeden/ die voor de aangevochtene en bestredene van de Duyvel bidden; zy zullen beschimpen en versmaden de gene/ die noch van des Duyvels macht en listigheidt en Koninkrijk hier op aarde spreeken/en het zelve gelooven; zy zullen voorts te min ontzien/ by den Duyvel te vloeken/ gelijk zy daar toe genegen zijn/ dewijl zy nu zich en andere zullen kunnen te vrede stellen/ dat 'er geen quaadt van te verwachten is/ alzo hy maar eene Duyvel is/ en niet op aarde/ maar in de hel gekerkert is.

5. Zy zullen zich nu vergrimmen tegen den Leeraars/ die in Predikatien en gebeden/ en andersins van de werkingen des Duyvels gewaagen; over Bekker en zijn schrift zullen zy zich verblijden/ en hem roemen; maar die Bekker wegens dit boek tegen zijn/zullen zy met boose snateringen en lasteringen onteeren en verongelijken; Daar van zijn de Amsterdamse en Rotterdamsche versen-schrijvers en Dichters een klaar voorbeeldt; Dat dit niet anders als godloose menschen zijn/ die zo voor Bekker, en tegen de Leeraars der Kerke/ die hier zijn partyen zijn/ pleyten/ met den eenen hemel-hoog te verheffen/ en de andere helle-diep te verlaagen/ is mijns oordeels klaar/ voor elk die eenigsins weet/ wat Christi Geest/en wat de vruchten van zijn Geest zijn/ en wat het tegen deel zy. Daar zietmen oogenschijnlijk/ wat vreeslijke struykel-blok de godloosen ontfangen hebben door Bekkers schrijven; Die gedichten/welke in zo groote maat en menigte uit-gekoomen zijn/ tot een uitzinnige en afgodische roem en verheffing van Bekker, en van zijn werk/ de Betoverde Wereldt, en tot bespotting en lastering van andere Leeraars/ die volgens Christi order tegen hem

hem gekant zijn / geven te kennen / wat boose Geest in haar heerscht ; Al wie deselven gezien en geleesen hebben / zullen / zo zy Godt vreesen / (dat weet ik) zulke pasquil-schrijvers / en laster-monden moeten oordeelen / als menschen / die wegens een quaade Conscientie / en vrees voor Godts oordeel na dit leven / uit-gelaaten vrolijk zijn / wegens dat het Saduceische gevoelen / van dat 'er geen geesten noch Engelen zijn / door Bekker begunstigt wordt ; Ik wilde my alleen beroepen op twe gedichten / het eene genoemt / Triumph-dicht, op de medailje of penning, gemaakt ter eere van Bekker; het andere genaamt ; Het Eynde, en slot der Synodale, Classicale en Consistoriale Tovery ; zo wie deselve leest / zal ras bemerken / dat de godloose / welke met zijn boek in / en opgenoomen zijn / en zien / dat het van de Leeraars en belijders der waarheidt wordt tegen-gegaan / en datmen tegen Bekker daar over Procedeert / na de order der Kerke / de bitterste gal van wraak en toorn en lasterzucht uitbraken / zoekende de naam der goede Leeraars te verscheuren / terwijl zy als raasende dul zijn / in het hoog-opheffen van Bekker met zijn boek ; Ik noemde daar een Medailje of Penning, waar op den Dichter zijn versen gemaakt had ; de Leeser dient dan te weeten / (om te kunnen nader oordeelen van de ergernis en opschudding / die Bekker met zijn boek aan de godloose menigte gegeven heeft) datmen tot Amsterdam eenige medailjen geslagen heeft / waarin (gelijk den Dichter het ons verhaalt en uitlegt) aan d'eene zyde vertoont wordt / de beeltenis van Bekker, met zijn naam en qualiteyten rontom / en aan d'andere zyde, een Hercules, met een opgeheve knods in zijn handen, met welke hy verjaagt heeft / een beest of monster, dat aan sijn rechter-zyde in een spelonkachtig gebouw aan een keten vastleydt ; Aan de slinker-zyde van Hercules vertoont

zich de nydt, **knerssende als dol en verwoed op zijn tanden / en hebbende in zijn slinker-handt** een touw 't welk aan den hals van dat beest vast gemaakt, maar aan stukken gekapt of geslagen is. **Door dien** Hercules **verbeelden zy** Bekker, **en door zijn** Knods **verstaen zy zijn Boek / de** Betoverde Wereldt, **en door dat verjaagde** Monster, **betekenen zy** de Duyvel, dien hy door zijn boek uit de werelt zoude verjaagt, en in de hel gebannen hebben; **en het** spelonkachtige gebouw (**zegt den Dichter**) betekent de plaatselijke Hel, die men verdicht, **zegt hy**; en de ringen, die men in dat gebouw aan de Pilaaren ziet (**zegt hy verder**) zijn gedestineert voor verdoemde Zielen of Geesten, die na 't gevoelen van de dwaase menigte, daar aan vast-geketent zullen worden. **Dat** Monster **wordt daar verbeeldt van** lichaam als een Leeuw, achter met Griffioens pooten, hebbende een draken of slangen steert, en twe menschen hoofden; waar van het eene heeft een calot op, en een klein besje om den hals, het andere is bekleedt met een sots kap met bellen, en alle beyde met ezels-ooren; **Waar van dit de uitlegging is / na des Dichters uitdrukking**; De gemengde of tsaam-gezette gestalte des lichaams, die dat beest heeft, betekent de veelerley gedaantens, waarin de zotten zeggen, dat den Duyvel al verschijnt, en spookt; de twe menschen-hoofden verbeelden de twe staaten of soorten van menschen, in welkers herssenen de Duyvel meest spookt, of die geduurig van den Duyvel droomen, en rammelen; en meenen, dat hy noodtzaaklijk en nuttig, of ten minsten heel besig in de wereldt is; betekenende 't hooft met de bef en Calot een zieken-trooster, of die sich voor een Leeraar des volks uitgeeft, en meer van den Duyvel als van Godt tot den volke spreekt; en het andere hooft met de zotskap met bellen, betekent de dwaase menigte, die maar blindeling navolgt, en gelooft alles wat zulk een voor-

voorganger zegt, en leert; De nydt aan de ſlinkerzyde van den Hercules, verbeeldt de ganſche ſchaare of bende van menſchen (*zo vervolgt de Poeët*) die tegen *Bekker* en zijn boek zijn; het touw dat hy in zijn handt heeft, en aan den hals van het geketende beeſt vaſt is, betekent de pooging van den gemelden hoop, om den Duyvel uit de hel te trekken, en wederom op het Autaar te ſtellen, niet tegenſtaande Hercules met zijn Knods (Bekker met zijn boek) tuſſen beyden ſtaat; dat het touw aan ſtukken is gekapt of geſlagen, betekent, dat deſen aanſlach miſlukt is enz. Onder ſtaan deze woorden, *Opus virtutis veritatisque triumphat*, dat is, het werk der deugd en waarheidt zegepraalt; 't welkmen uitlegt, dat Bekker, ſtaande voor deugd en waarheidt, eerſt over de Duyvel met zijn heele na-ſleep van ſpook en tovery, en naderhandt over de gene, die zich tegen hem en voor den Duyvel party geſtelt hebben, getriumpheert heeft; Ik heb ook zelfs een Medailje gezien/ waar op gedrukt was aan d'een zijde Bekkers gedaante/ met deſe omſchrijving. *B. Bekker. S. T. D. V. D. M. Amſt. Natus Letſlam Friſ. M. D. C. XXXIV.* aan d'andere zyde ſtondt dit vers/ Dits dien Schrift-door-leerde Bekker, Dien heyl en Tovery-ontdekker; die hoe getrapt, getergt, noch ſtil, zich onderwerpt zijns Heeren wil; een man geſondt in leer en leven, hoe meer verdrukt, hoe meer verheven; Onder-ſtondt H. Miering.

Ten vijfden, Bekker heeft door dit ſchrijven/ op een zonderlinge wijze een grouwlijke ergernis en aanſtoot gegeven/ aan veele menſchen/ die een booze curieusheidt hebben/ om te zien of men door Tovery en Waarzeggery en andere Duyvels-konſten kan tot eenige kennis van verborgen dingen komen/ of eenige zonderlinge zaken uitgevoert krijgen/ die andere niet kunnen uitvoeren: Want Bekker wil/ dat indien men door den Duyvel kan kennis

nis van verborgentheden krijgen / en hulp ontfangen / tot uitvoering van groote dingen / zulken doen der menschen / waar door zy die kennis en hulp van den Duyvel zoeken / eer verschoonlijk dan bestrafselijk is; dewijl men wel mach kennis en hulp by iemant zoeken die ze geven kan / al is hy noch zo boos. Dit is de rechte weg / om een menigte van menschen / de toom los te geven / om te gaan beproeven / wat kennis van verborgene zaaken / en wat hulp tot uitwerking van wonderbare dingen zy van den Duyvel zouden kunnen krijgen; wy zullen hier toe Bekkers eygen woorden bybrengen. *y* Bekker vraagt, waar die zonde in bestaat, die Godt zo hard verbied, en zo menigmaal ten zwaarsten heeft gestraft, dat den mensch Waarzeggers en Duyvels-konstenaars vraagt na dingen, die hy geern weeten wil, of dat hy hulp van haar verzoekt, in tijde van verlegentheidt? Ons antwoordt is / Dat de zonde daar in is / dat men tegen Godts verbodt met den Duyvel / den grooten Vyandt Godts / en van het menschelijk geslacht / zo veel gemeinschap heeft / en gemeinzaamheidt oefent / dat men zijn onderrichting en zijn hulp begeert / welke men dan ook wel somtijds / en eeniger-maate krijgt / na dat de Duyvel kennis van eenige voor-menschen-verborgene zaaken heeft / of macht heeft / om iets groots uit te voeren onder Gods toelaating en overheerschende voorzienigheydt; Maar Bekker geeft te kennen / dat 'er geen andere reden van die zonde en van de straffe te vinden is in de gansche Schrift, dan om dat die menschen niet konden door behulp van Baälim of Dæmones weeten noch verrichten, 't geene zy voorgaven; Zo wil hy dan zeggen / dat indien zy door den Duyvel hadden kunnen weeten en verrichten / 't geen zy voor-gaven / daar geen

y Betoverde Wereldt, 2 Boek Kap. 31. §. 769. 770. pag. 646. 647. 648.

geen zonde in zoude geweest hebben: want hy vervolgt zijn reden aldus. Anders zal men noit bevinden, dat Godt wetenschap of hulp verworpen heeft, gezocht van zulken, die des duchtig waren, uit oorzaak hunner boosheidt, of vyandtschap met Godt. Zo wel Judas, die den Duyvel in zijn hert had, als een van d'andere elve, die de Heere verkooren hadde, mocht men in den tijdt hunner bezending te werk stellen, om den kranken te geneezen, en den verlegenen door wonder-daaden op te helpen; Gy zult zeggen, dat hy daar toe van Godt geroepen was, maar de Duyvel niet. Dat is wel, zo veel als dat gene betreft, dat iemant amptshalve doet. Maar een byzonder Persoon is niet gehouden, om alleenlijk by zijn Leeraars om onderrichting, of by de Geneesmeesters om raadt of hulp te gaan; zo verre hy dikmaals by anderen, daar toe niet gestelt zijnde, om hunner byzondere bequaamheid wil, beter kan te rechte raken. De Joode van de Moordenaars ter dood toe gewond, maakte geen zwarigheidt, om van een onbekenden geholpen te worden, schoon hy geen Geneesmeester noch wondheeler was, maar noch boven dien een Samaritaan was, welk slach van menschen by de Joden zo gehaat was, als de Duyvel zelf. Ik beken dat men de kunst, de wetenschap, de hulp, van deugdelijke menschen moet haalen, en de ondeugende vermijden, om dus de afkeerigheid, die men van de boosheidt heeft, te betuigen: Maar zoud gy uit het Water niet geholpen willen zijn, zo niemant anders op de Wal stondt, die u konde helpen dan een bekende deugniet, en alzo een van des Duyvels Zaad? Om de kunst en om het werk zoekt men zulke, die het best verstaan, en machtig zijn dat gene uit te voeren, daar 't ons om te doen is.... Ik hoop noch eerlang te te toonen; hoe zeer ik versoeje zulk bedrijf (van dat men raadt of hulp by de Duyvel zoude zoeken) maar ('k zoud het too-

toonen) uit mijne gronden, die ik hier bevestige, niet de genen die ik Wederlegge: want dit is mijn zeggen, dat het gemeen gevoelen, dat men van den Duyvel heeft, *meer stoffe tot verschooninge als bestraffinge geeft*, voor de gene die om raadt of hulp tot den Duyvel gaan. Ziet daar nu een man/ ja een Predikant/ die aan menigten van menschen/ die zeltsaame curieusheden zoeken/ en geern wat meer willen weeten of doen/ dan andere menschen kunnen/ de deur open zet/ en genogzaam vryheidt geeft/ om des Duyvels wetenschap en hulp te verzoeken en te gebruyken/ by aldien de Duyvel die kennis heeft en geven kan/ en by aldien hy grooter dingen/ wonderbaare zaaken/ kan uitvoeren voor een mensch/ dan eenig mensch doen kan; Nu wy oordeelen en slooben/ dat de Duyvel/ die booze en machtige Geest/ die geduurig op aarde bezig is/ met de menschen te verleyden tot zonden/ waarlijk dikwils kennis heeft/ en krijgt van zaaken/ die geen mensch heeft of krijgen kan; (by exempel/ wie iets gestoolen heeft/ waar iets verborgen leyt/ wat een mensch in een heymelijke Kamer doet/ of gedaan of gesprooken heeft/ en duyzenden diergelijke dingen) ook dat hy wonderen (niet mirakelen/ die de natuur te boven gaan) groote werken kan doen/ daar de menschen geen kracht toe hebben (by exempel/ iemant schielijk met zweeren te plaagen/ eenig vyer in de lucht te veroorzaken/ en te doen vallen/ tot verbranding van Schapen/ een zekere Windt te verwekken/ om een huys te doen instorten/ en de menschen daar-in zijnde te dooden/ gelijk wy weeten/ dat hy zulks ontrent Job en zijn Have en Kinderen gedaan heeft;) zullen nu niet de menschen (die dit met ons slooben) als zy nu Bekker aldus hooren spreeken/ in de grootste verzoeking en aanmoediging zijn/ om door wetenschap en hulp des Duyvels/ kennis van de verborgen zaaken te krijgen/ om

om die te kunnen aanwijzen / of immers om zulke menschen / die van den Duyvel de wetenschap en hulp hebben verkregen / te vragen en ter hulp te zoeken; want Bekker zegt / niet alleen / dat het gemeen gevoelen, dat men van de Duyvel heeft, meer stoffe van verschooning als bestraffing geeft, voor de gene die om raadt of hulp by den Duyvel gaan; Maar hy zegt ook / dat de zonde van de Toveraars, Waarzeggers en Duyvels-konstenaars alleen daar in bestondt, dat zy voor-gaven, te weeten en te verrichten, door behulp der Dæmons, 't geen zy niet konden door haar behulp weeten, noch verrichten; en dat in de gansche Schriftuur geen andere reden te vinden is, waarom die zonde verboden en gestraft is; ja hy zegt / dat men noit zal bevinden, dat Godt verworpen heeft hulp of wetenschap, gezocht van de gene die ze konden geven, al waren zy noch zo boos en vyandig tegen God; en hy gaat het uit de Schrift bewijzen / dat men van de aller-booste wel mach hulp en raadt zoeken / zo zy daar te krijgen ware; zo dat hy de Duyvel hier niet wil uitgenoomen hebben. Ziet daar een grouwsaame ergernis / die veele zullen kunnen neemen / op 't zeggen van zulken Predikant; zy zullen van den Duyvel raadt / kennis / en hulp zoeken / en als zy het vinden / zy zullen haar Conscientie door deze Predikers woorden te vrede stellen / en noch vry-pleyten: overmits Godt niet verboden heeft / hulp of raadt of wetenschap te zoeken van de gene dieze geven kunnen / al waren zy noch zo boos en vyandig tegen Godt. Dus geeft Bekker die curieuze of wraakgierige of eerzuchtige menschen aanleyding en vrymoedigheidt / om des Duyvels kennis en hulp te gebruyken; want zy kunnen die van geen andere krijgen; en dit is meer verschoonlijk dan bestraffelijk na zijn zeggen.

Maar noch daar-en-boven / Dat dezen Bekker met zijn schrijven en voortzetten van zijn gevoelens

ysselijke ergernis geeft / door de menschen de weg te baanen / om met een geruste Conscientie / Toveryen / Duyvels-konstenaryen / en Waarzeggeryen te pleegen / en daar in voort te gaan / als zy zulks begonnen hebben / dat toone ik aldus: Want hy wil de menschen wijs maaken / (hoewel tegen de Schrift aan) dat 'er zulken zonde in de Wereldt niet en is / noch weezen kan / van eenig verbondt met den Duyvel te maaken; Dat de Duyvel hier niet op aarde komt / dat hy niet en spreekt tot de menschen / noch haar verschijnt / noch iets openbaart / noch iets het minste werkt ontrent de menschen Kinderen; Daar-en-boven / dat het enkel moordery is geweest / dat de Tover-rechters ettelijke wegens onderhandeling en gemeinschap en verbondt met den Duyvel / en wegens Waarzeggery ende Tovery door middel van hem / ter doodt gebracht hebben; gelijk wy dat boven uit zijn Boek verhaalt hebben. Nu op dat fondament zullen de menschen ter handt neemen en gebruyken alle de Tover-Ceremonien en Formulieren / en zien of zy daar door niet iets kunnen komen te weeten / dat verborgen is voor haar en andere / en of zy niet wat zullen kunnen uitwerken / dat geen menschen door de ordinare wegen kunnen uitvoeren / en indien 'er wat van komt / indien zy daar op eenige kennis van verborgene zaaken krijgen / indien zy daar door wat wonderlijks uitwerken / dat alles zullen zy haar Magia naturalis, haar geheyme natuur-kunde toeschrijven / en beschermen dat stoutelijk en onbeschaamdelijk voor elk een; Want zy zullen Bekkers Leer en gevoelen tot een fondament leggen / en zich daar mede verweeren / zeggende; de Duyvel is in de Hel gekerkert / hy doet hier niets / men kan geen verbondt met hem maaken / enz. Dies al wat men waarlijk kan te weeten komen / of uitgevoert krijgen door alle de middelen / die de Tooberaars en Waarzeggers

ge-

gebruyken / zodanige als in Agrippa'es Boeken van de geheyme Philosophie, of by andere beschreben zijn (waar van boven gesproken is) dat zal men met goeder Conscientie doen / en men zal het op Bekkers gronden staande houden. Dus zullen de godlooze Philosophen / Doctoren in de Medicijne / Paracelsisten en andere / die veel aan de invloedt der Starren / en duyzendt ydele Ceremonien toeschrijven / onder de naam van een geoorlofde / ja prijsselijke Magia naturalis (daar Joh. Baptista Porta van geschreven heeft) ja zo doende zullen alle de Toveraars / en Toveressen / die Bekkers gevoelens aanneemen / in haar zwarte kunst gerust en stout voortgaan / en dewijl zy door en onder zulken Tover-Advocaat / als Bekker is / zullen beschermt worden / zo zullen zy geen straffen daar over vreezen / 't welk dan de weg is / om 't getal van zulke menschen / Mannen Vrouwen / in den Lande zeer vermenigvuldigt te krijgen; gelijk ik boven uit Bodinus verhaalt heb / dat een Doctor Theologiæ door zijn Prediken / van dat al wat 'er gezegt wierd van de Toveraars / Fabelen / en onmogelijkheden waren / en dat men zulke praatjens niet most geloven / veroorzaakte / dat het getal der Toveraars wonderlijk toe-nam / dewijl de Rechters toen aflieten van de zelve te vervolgen; Dezelve verhaalt verder / a Het ongestraft laaten van de Toveraars, 't welk in die tijden was, heeft de Toveraars in dit Koninkrijk wonderbaarlijk doen toe-neemen, daar zy van alle quartieren, en byzonder uit Italien na toe liepen; onder welke was een Napolitaan, gezegt, *Conservator*, een voornaame Tooveraar, en die meer dan genoch door zijn daaden befaamt is; Van die tijdt zijnze zo voortgegaan, dat dien Toveraar van de *Mauseaux*, Tiscalanus,

z Ziet boven pag. 191. 192. a Bodinus de Magorum Dæmonomania præfat. pag. 12. vide etiam pag. 343. 344. 379.

lanus, wanneer hy ter doodt veroordeelt zijnde, op deze Conditie pardon kreeg (door Karel de Negende in den Jaare 1571) dat hy de mede-schuldige zoude aanbrengen en bekent maaken, zo heeft hy gezeidt, dat 'er over de hondert duyzend Toveraars in dit Koninkrijk waren, en misschien zeide hy dat valschelijk, op dat hy, zijnde met zo grooten menigte vergezelschapt, zijn godloosheidt zoude verkleinen; hoe de zaak ook was, hy en heeft 'er geen kleyn getal aangeweezen; maar men heeft daar zo goede zorg ontrent gedragen, datse meest alle ontkomen zijn, hoewelze grouwlijke schelm-stukken beleden, daar den Hemel zelfs mede bezoedelt wordt, en waar door Godt zijnde getergt, schriklijke vervolgingen heeft toezonden, gelijk hy in zijn Wet (*Levit.* 20.) gedreigt had, die Volkeren uit te roejen, die de Toveraars lieten leven; Nu wat moet dat dan een groote ergernis zijn / die Bekker geeft aan alle die schuldig zijn aan de zonde van directe of indirecte Toverye / Waarzeggerye / enz. of aan de gene die 'er noch lust toe mochten krijgen: dewijl Bekker haar met argumenten voor-ziet / om zich te beschermen tegen de gene / die haar mochten beschuldigen / van een verbondt met de Satan te hebben gemaakt / en van met hem om te gaan / en door zijn hulp en bystandt en onderrichting veele dingen gedaan en gezeydt te hebben/die niet hadden kunnen geschieden door menschen. Doch ik gaa voort.

Ten Zesden. Bekker heeft door dit Boek te schrijven een groote struykel-blok gelegt voor Jongelingen / voor Studenten / en voor allerley slach van zulke menschen / die geern wat nieuws ontrent het stuk van Religie hooren / en beschermen / en voort-brengen / om een naam te maaken: want hy gaat hier tegen-spreeken verscheydene dingen / die de H. Geest zo duydelijk in zeer veele plaatsen heeft bevestigt /

als

als hy van eenige andere zaak iets zegt; naamlijk van de verschijningen en werkingen der Engelen / en byzonder van 't getal / en werkingen van de Duyvelen; En dat doet Bekker, zonder eenige Text van het Woordt Godts voor hem te hebben; alleen fondeert hy zich daar op / dat een Geest niet en kan werken op een lichaam / dan alleen de ziel / die in het lichaam woont; Voorts draapt en verwringt hy de Schrift op honderden plaatsen na zijn verdorven reden / en opgenoomen valsche opinie; en om zulks met te meerder schijn en kracht te doen / ontneemt hy aan de Schrift de onfeylbaarheidt in alle haar uitdrukkingen / byzonder ontrent natuurlijke dingen; Gewis door zo te schrijven / zal hy ook andere stout maaken / om ontrent andere hooger zaaken / die zo klaar en overvloedig in de H. Schrift niet bevestigt zijn / met de zelve on-eerbiedigheidt te handelen / en de Reden en Philosophie (zodanig als zy die hebben) te maaken tot een regel en uitlegster van de Schriftuur; neemt ontrent de groote waarheden van de H. Dryeenigheidt / van de Generatie des Zoons / van de Uitgang des H. Geests van de Vader en Zoon / van de Persoonlijke Vereeniging der twe natuuren in Christo / van Christi Voldoening in de plaats der Uitverkoorne Zondaaren / van de Rechtvaardigmaking door den geloove / wegens Christi toegerekende gerechtigheid / enz.

Ten Zevenden, Bekker heeft hier een struykel-blok gelegt voor de zwakke Belijders / de onvaste / kleynwetende / onbeproefde en onvoorzichtige zielen; want lichtelijk zullen die zwakke daar door in tentatie komen over de waarheidt en onfeylbaarheidt der Schrift / over de vastigheidt / van 't geen de Leeraars / hoewel noch zo eenpaarig / met by-brenging van veele Texten uit Godts Woordt / haar voor-stellen; zy zullen aan het dubben geraken over onze Overzetting /

 of

of die ons de zin van de Grondt-taalen wel voorstelt / of wy niet machtig daar mede / en zo in alles bedrogen zijn / enz. Want zy zien en hooren / hoe Bekker met zulken ernst en assurantheidt 't Woordt Gods heel anders uitlegt in honderden klaare plaatsen / en hoe hy onze Overzetting als ontrouw en onverstandig in veelen berispt en bespot / en hoe hy alle de Leeraars der Kerke tegen-spreekt / in dingen / daar veel van de Practijk van een Christens Godtzaligheidt van afhangt.

Ten Achtsten. Bekker bedroeft en stoot aan / de meer-gevestigde Vroomen / die in de Kerk zijn; Want dezelve treuren / en gaan bedroeft / over dien / dat Bekker 't Woordt Godts zo mishandelt / dat hy zo klaare waarheden / op het Woordt Godts zo blijkelijk gebouwt / loochent en tegen-spreekt / dat hy de mondt der Godtloozen zo tot spotten opent / dat hy den Atheisten en twijffelaars zo na-komt / en volgt / en stijft in haar quade gevoelens en practijk / enz.

Ten Negenden; Bekker heeft alle de trouwe en ernstige Leeraars in Nederlandt zeer aangestooten / en 't herte bedroeft / met zulken misdracht van een Boek in de Wereldt te brengen / met zulke valsche stellingen op de baan te brengen / en in de Gemeinte te zaajen / welke zy moeten aanzien als onkruydt en quaadt Zaadt ; Zo datse met moeyte en zorge ook die dwalingen nevens andere moeten publijk en privaat tegen-gaan / en de zin van Godts Woordt daar tegen beschermen ; doch hier van behoef ik niet meer te zeggen / dewijl ik in het zevende Kapittel breedt aangeweezen heb / hoe Bekker door zijn schrijven den dienst der Leeraars / haar Preeken / en bidden / enz. veel vruchteloos en krachteloos / ja verachtelijk maakt by veele van haar toehoorders / zo datse haar werk te meer al zuchtende doen / bezwaart zijnde / en tot Godt klagende / dat dezen Bekker

de vorderinge van Christi Koninkrijk / en de kracht en voorspoed van de Predik-dienst zo zeer hindert en tegengaat / makende het volk zorgeloos ontrent de listige omleydingen / en aenvallen des Duyvels.

Ten Tienden. Bekker geeft door dit zijn schrijven een grouwelijk aenstoot aen de getenteerde / bestredene en aengevochtene zielen / dewelke indien Bekkers Leere zoude plaats grijpen / mosten glooven / dat al wat in haer herte gevonden wordt / ook de aller-ysselijkste Godslasteringen / en vileynste / vuylste en moordtdaadigste gedachten / enkel de vrucht is van haer eygen verdorventheidt ; de getrouwe Leeraars / die zelfs beproeft zijn / en veel zielen behandelt hebben / als zy met zulke zielen handelen / die de grouwlijkste inwerpingen tot Atheisterey en Godslastering onderworpen zijn / hebben haer wel zorgvuldig aengetoont / en gewaerschouwt / datse niet en mosten glooven / dat zulke ysselijke gedachten en inbeeldingen ontrent Godt en zijn Woordt / daar zy zo zeer van schrikken en beven / en waer onder zy als een ondraeglijke last / die haer ter aarde nederdrukt / gebukt gaen / en 't leven zeer bitter vinden / van haer eygen herte voortquamen / maar van de Duyvel / die haar / gelijk Paulus wel eer / aldus met vuysten slaat ; maer Bekker wil haer hier in-prenten / 't welk de Duyvel altijdt pleegt te doen op vroome herten / na dat hy / zo als een blixem / de on-noemlijkste en schriklijkste blasphemien in het hert geworpen / en als vuurige pijlen op haer uit-geschooten heeft ; dat zy ontrent al dat grouwelijke moeten glooven / dat het van niemant anders dan van haer eygen herte komt ; en derhalven / dat zy zekerlijk godloose menschen moeten zijn / die niet anders dan Godts toorn en verdoemnis hebben te verwachten: En ziet / daer komt nu een Leeraar / die zulke benauwde gemoederen noch meer bedroeft / en aenstoot legt.

En dus heb ik nu het Darde Hooft-stuk verhandelt/ naamlijk/ hebbende naaktelijk aengeweesen/ wat slach en soorten van menschen door Bekkers boek zeer geërgert zijn/ en op wat wijse/ en hoe het alles blijkt.

Het Vierde en laatste Point, 't welk ik zoude aentoonen/ is/ hoe Bekkers Ergernis-geven de grootste verzwaaringen heeft; en dat zal ik drysins aanwijzen. 1. Uit aenmerking van de persoon, die de ergernis geeft. 2. Uit aenmerking van de uitgebreydheidt van de gegevene ergernis. 3. Uit aenmerking van de wijse, op welke deze menigvuldige ergernis gegeven is.

Voor Eerst. Dese ergernis-geving is uitneemende verzwaert uit Consideratie van de persoon, van wien de ergernis komt: Want

1. Het is een Gereformeerde belijder/ die deze ergernissen geeft/ en dat maaktse te zwaarder; Indien het boek was afgekomen van een Atheist of Drygeest of Wijffelaar/ of van een Sociniaan/ of Papist/ of andere bekende dwaal-geest of Ketter/ de ergenis konde zo groot en zo schadelijk niet zijn; 't zoude zo veel klem niet hebben/ al verdoemde die de Leere van onse Kerk/ al sprak die tot smading van onse Oversetting/ enz. maer nu is 't een die de H. Waerheidt/ welke van den drek des Pausdom/ Heydendoms en Turkdoms recht is gesuyvert/ met ons belijdt/ zo wy niet beter wisten; dese die nu uit het midden van onse Kerk opstaat tegen de rechtzinnige en gesonde Leere/ veroordeelende/ beschuldigende en lasterende deselve op het schriklijkste; dat verzwaart dese ergernis.

2. Het en is niet een gemeen Lidtmaat van onze Kerk/ maar 't is een Leeraar in deselve/ die zo de versenen tegen ons verheft/ en een nieuwe Leere onder den volke verspreydt; Indien het eenig ander

persoon / die zulken ampt niet en heeft / geweest wa-re; ware het ergens een Philosooph op de Academie / een Doctor in de Rechten of Medicijnen / of iets diergelijks geweest / hoewel een lidt van onse zichtbaare Kerk / de ergernis zoude dat gewicht niet gehad hebben; maar nu is het zelfs een Leydsman / een Herder der Gemeinte / een wachter en opziender over de kudde / dien de bediening des woords is toe vertrouwt / en dat in de considerabelste en talrijkste Gemeinte van Nederlandt; zo dat zijn nieuwe gevoelens te meer kunnen beschadigen / en tot een groot struykel-blok verstrekken.

3. Het is niet alleen een Herder / maar ook eenen / die tot een Doctor in de Theologie gevordert en verhoogt is / en zo te grooter naam van meer geleertheidt en wijsheidt heeft; was het een Leeraar van kleine studien / en van geen Naam / die zulke vreemde stellingen voor-hieldt / het zoude te min in-gang by het volk hebben; maar ziet / het is eenen / die wegens zijn Promotie tot dese trap van eer / dat vooroordeel met zich brengt op de herten der menschen / dat hy niet van de kleyn-wetendste is onder de Leeraars / maar veel eer eenen / die boven veele wat uitsteekt; 't is eenen die door de Academische Raadt is capabel geacht / om de Heylige waarheidt en rechtzinnige leere te verdeedigen tegen alle de dwaalgeesten en tegensprekers; en daar op de eer-titel van Doctor Theologiæ kreeg; en die van zich zelven aldus schrijft; *b* 't Is niet veel min dan 26 jaaren, dat ik my in de Hooge School tot Franeker verpligt hebbe, *om de waare Leere der Gereformeerde Kerken, zo by monde als met Schriften, daar 't de zaak en gelegentheidt vereyst, getrouwelijk voor te staan, en te verdeedigen*; van zulk een zou men 't quaadt niet wachten: want *c* het ampt

b Voorreden van de Betoverde Wereldt. *c* Kerken-ordening art. 2. en 18.

der Doctoren (gelijk onse Kerken-ordening zegt / onderscheydende den dienst van Doctoren, van die welke enkelijk maar alleen zijn Dienaaren des Godlijken Woordts) of der Professoren in de Theologie is, gelijk de Kerken-order zegt / de Heylige Schriftuur uit te leggen, en de zuyvere Leere tegen de Ketteryen en doolingen voor te staan: Wanneer zulk een van dwalingen invoert / zich tegen de Formulieren van eenigheidt onser Kerke kantet / onze Leere in verscheyde pointen bestrijdt / bespot / benadeelt/en met voeten treedt / en ten uittersten haatelijk maakt / dat verzwaart de ergernis uit-neemende.

4. Het en is niet een losse jongeling / of nieuweling in de Kerk / maar een oudt man / een oudt Leeraar in de Kerk / die daar over de dartig jaaren het Woordt Godts gepredikt heeft / en naby zijn doodt is; dese brengt ons in zijn oude dagen dese aanstootelijke Leeringen; dewelke even door zijn jaaren een meer verzwaarde ergernis geven / dewijl men genegen is te presumeeren / dat een man van die jaaren / niet zal om ydele glorie een deel nieuwigheden in de Kerk brengen / en beroerten maken / als die nu binnen korten staat rekenschap te geven van zijn bediening aen Hem / die Hem geroepen heeft.

Dit is dan de eerste Verzwaaring/ vloejende uit aanmerking van zijn persoon: gelijk t'allen tijde de ergernissen zwaarder en bloediger zijn geweest / die voortquamen van Leeraars in de Kerk / en die wegens de naam van geleertheidt / en wegens hooge jaaren enz. hadden achting gekregen; Dat maakte de ergernis van Judas zo zwaar in 't verraden van zijn Heer en Meester; 't was niet alleen een Joode/ maer een Discipel van Christus / ja een Apostel / die jaaren lang met Christus had omgegaan / die het Euangelium al zo lang hier en daer gepreekt had / die daar-en-boven zo onbertspelijk van wandel was /

dat wanneer Christus zeide tot zijn Apostolen/ Een van u lieden zal my verraden/ elk eer hem zelven van Judas verdacht hield; nochtans dese was het instrument des Duyvels/ dese gaf plaats en ingang aen de inblaazingen des Duyvels/ en wierdt op een bysondere wijse zelfs een Duyvel/ gelijk Christus het uitdrukt. Joh. 6. vers 70. Heb ik u niet twaalve uitverkooren, en een van u is een Duyvel? D'ergernis van Bekker doet ons gedenken aan Arminius, mede wel eer een Amsterdams Prediker/ daerna Professor tot Leyden, hoe grouwlijk zwaar was zijn ergernis? Want hy had de naam van geleertheidt/ hy had ettelijke jaaren lang het Woordt der Waerheidt gepredikt/ in zulken grooten Gemeinte/ en was onbesprooken van wandel; Dese gaf in zijn laatste vijf jaaren die grouwlijke ergernis en struykel-blok aan de Kerk van Nederlandt/ waar van wy noch de droeve vruchten voor onse oogen zien; Gewis/ geen mensch kan de Kerk zo zeer beschadigen met valsche leeringen/ en met snoode boeken te schrijven als een/ die zelfs een Lidt ja een Leeraar/ een bedaagt Leeraar daer van is/ en een naam van eenige meerder geleertheidt heeft dan andere; Spinosa heeft met zijn Atheistisch schrijven in Nederlandt grouwlijke ergernis gegeven/ maar dewijl hy een blinde Joode was geweest/ en hy onder de Christenen noit bekent was/ als die waerlijk het Christendom met overtuiging had omhelst/ zo heeft zijn ergernis veel min kunnen beschadigen.

Ten Anderen. Bekkers ergernis is zeer verzwaart/ door dienze zo gansch verre uitgebreydt is/ niet zijnde gegeven aan eenige weinige/ maar aan machtig veel menschen; Want

Voor eerst; Hy heeft zijn ergerlijke gevoelens eerst opentlijk op de Preek-stoel binnen de Stadt van Amsterdam/ in ettelijke Predikatien voorgehouden;

want

want zo *d* schrijft hy ons dat zelfs; dat hy in de Nieuwe Kerk Predikte van Pharao's Toveraars / over Exod. 8. vers 18. zoekende de reden, waarom die Toveraars niet zo wel luysen als vorschen of slangen voortbrengen konden; en ondersoekende, of des Duyvels vermogen wel zo groot mocht weesen als men van hem zeidt; na dat hy in een voorgaande Predikatie over Dan. 2. vers 11. alwaar de Toveraars beleden niet bequaam te zijn, om des Konings droom te melden; had geleert, en daar uit beslooten, wat men van des Duyvels kennis, hem gemeenlijk toegeschreven, volgens desen te gelooven heeft; zedert (zegt hy) heb ik noch tweemaal over zulke stoffe gepredikt, van Sauls waarzegster, in de Nieuwe, en van Jobs Duyvel in de Wester Kerk; Noch eens is het te pas gekomen, dat ik tegen het eynd des jaars 1689. den text Gal. 5. vers 19. in eenige lessen vervolgens verhandelende, in de Gast-huys Ke[illegible] iets van dese stoffe te melden had, over 't Grieksche Woordt φαρμακεία, 't welk onse Oversetters venijn-geving vertaalt hebben; Om my echter niet ten breedtsten daar op uit te laaten, beriep ik my op 't geene daar af in korten stondt aan 't licht te *komen*; also dit werk doe onder handen was. Dus zien wy/ dat Bekker veele gansche uuren lang in groote vergaderingen dese zijne aanstootelijke leere publijk heeft gepreekt en uitgeroepen / met belofte / dat hyze ook schriftelijk binnen korten tijd in 't licht zoude brengen; Hy heeft dit onkruyt op den vollen dag gezaeyt / en in des Heeren naam / als het ware zaad des Woords / in den akker der Kerken geworpen. Dus heeft hy zijn ergernissen wyder en breeder gemaakt / dan hy door particulere mede-deeling aan zommige / en meer bedektelijk en heymelijk had kunnen maken.

Ten Tweden. Bekker heeft zijn aanstootelijke dwalingen

d In de Voorreden van de Betoverde Wereldt.

lingen niet alleen mondeling van de Preek-stoel voorgeset / maar ook by geschrifte / om deselve aen meer andere dan zijn toehoorders tot Amsterdam te overhandigen. Hier toe gaf hy eerst als een kleine Voorlooper van zijn werk uit / op dat de menschen over-al te meer grapig en verlangende zouden worden na dit groote werk ; want hy maakte eenige Annotatien over een Engels verhaal van ontdekte Tovery / en socht dat te wederleggen ; schrijvende in de Voorreden van 't selve aldus daar van. *e* Na dat ik te vooren meer dan eens, en noch desen laatsten zondag het gemeen gevoelen van Tovery, openbaar op de stoel weersprooken hebbe, zijnde nu met eenen besig, om mijn werk over die stof, in schrift begrepen, ter persse te schikken; zo komt my dit Verhaal in handen, 't welk bevindende van zulken inhoudt, dat het nadrukken desselfs eerlang te verwachten staat, en mijn gevoelen echter regel recht strijdig is, met 't geen daarin wordt geacht beweesen te zijn; zo zach ik te gemoete, dat lichtelijk daar door eenig voor-oordeel tegen mijn gedachten, noch zo versch ter preeke verklaart, en zo vryborstig uitgesprooken, daar uit zoude gevat worden, met onvermogen, om de kracht van 't bewijs, dat zich in dit werk schijnt op te doen, te wederstaan; derhalven ben ik te rade geworden, het liever zelfs in onse taal aan het licht te brengen, mits daar by-voegende eenige mijne aanmerkingen, dienstig om den Leeser de oogen te openen; waar mede hy geen noodt meer hebben sal, om door alle diergelijke vertellingen in de gemeene dooling versterkt te worden. Met dit bericht gelieve sich den Leeser te behelpen, tot dat ik hem mijn voorschreven werken van de Tovery zal konnen mede deelen; waar toe de pen en pers ten minste dese maant noch wel van noode heeft. Dit schreef hy

e Engels verhaal, aan den Leeser, en in de Voorreden van de Betoverde Wereldt.

hy t'Amsterdam den 3 van wintermaandt 1689. Doch het liep noch byna ander-half jaar aen / eer zijn Betoverde Wereldt het licht zach / en dan noch maar twe boeken / belovende noch twe andere daar hy te zullen doen / die wy alreeds gehadt zouden hebben apparentelijk / indien men hem hadde laten begaen; Dus heeft Bekker zijn schadelijke waren 't heele landt over komen opveylen; Hem docht / hy had wat wonders wat nieuws uitgevonden / 't geen geen Leeraer van 't Christendom voor hem / sint dat de Christen-Kerk op aarde was geweest / ja wy mogen zeggen / sint de Joodsche Kerk van Mosis tijden af gestaan heeft / had voorgestelt; *f* Christus zelfs en de Apostolen hadden het verzwegen / en hadden de Jooden en Christenen in haar misverstandt en dwaling ontrent de werkinge der Geesten gelaten; nu quam hy aan de Betoverde wereldt / en betoverde Kerk / de vlupsen van de oogen lichten / en zijn wijsheit / (lieber waan-wijsheidt en inbeeldingen) zo wijdt als hem mogelijk is / door zijn schrijven mede te deelen; Op datmen van Bekker over al spreeken zoude; gelijkmen doet / doch tot zijn schande en smaadt / als die waant / nu iets den volke te kunnen leeren / *g* zonder welks waarheidt, noch Godts eer, noch Godts Woord kan bestaan, en 't welk Christus en zijn Apostelen noit de Jooden geleert hadden / hoewel 't fundamenteelder is dan veel dingen / die zy voortbrachten / *h* ja, zegt hy / de Heere Jesus zelf scheen het gemeen gevoelen te stijven, met zijn spreeken en sijn doen, mitsdien dat hy zich daarin zo droeg, datmen anders niet bemerken konde, of hy was al mede in het verstandt, dat het waarlijk boose Geesten waren, die van buyten in den mensch gevaren, hem van binnen deerlijk

f Betoverde Wereldt 2 Boek Kap. 23. § 645. pag. 528. *g* Ibid Kap. 31. §. 762. pag. 640. *h* In de laatste Druk 2. Boek Kap. 28. §. 13. 15. pag. 181. 188. 189.

lijk plaagden.... Men ziet klaar genog, dat het de stijl des grooten meesters is geweest, de menschen niet alleenlijk voor die tijdt in zulke doolingen te laaten, maar ook sich na de taal te voegen, die ten deele uit zulk misverstandt ontstondt... hy gaf de ziekten zulke naamen, alsse hadden onder 't volk, 't welk niemant vremd moet dunken, also dat den regel allerwijsen is, *loquendum cum multis*, *sentiendum cum paucis*, met veelen eens in spraak, met weinige eens van gevoelen zijn; zo deede Christus ook; *Godt doet zijn Zonne opgaan*, zeide hy *Math.* 5. *v.* 45. Waar op? want eygentlijk zo gaat zy *om*, niet *op*, noch *onder*, gelijk 't gemeene volk verstaat. **Dit is dan het twede middel / waar door** Bekkers **ergernissen wijdt uit-gesprepdt zijn.**

Ten Darden. **De ergernissen van** Bekker **zijn meer uitgebrept geworden/dewijl hy zijn verfoepelijk boek na den eersten druk noch eens / en andermaal / indien niet dry-maal heeft laten drukken / binnen dat eene jaar 1691. en dat niet enkelijk / maar met inlassing van verscheyde nieuwe stukken / en breede toevoegsels / dewelke ook mede by haar aanstootelijkheden hebben / en het boek een vier-en-deel grooter maken; want aldus schreef hy daar van in zijn** Voorreden **van het** eerste boek van den tweden Druk. *i* Ik ben met mijn voorige Boek verkooper *Daniel* van *Daalen* eens geworden, om het geheele werk wederom uit de grondt op te haalen, en te oversien; hier en daar nader verklaart of bevestigt, op verscheyde perssen teffens te doen drukken, en het een boek na het ander uit te geven, om den Leeser dies te eerder te voldoen: want de 750 exemplaaren, die *Nauta* op de twe eerste boeken gedrukt heeft, kunnen niet veel strekken, en zijn, zo men kan bemerken, al meest onder

i Ziet ook de Voorreden van de laatste druk van de Betoverde Wereldt.

onder de man. Nu geef ik hier den Leeser het eerste boek, met een hooft-stuk op 't eynd vermeerdert, dat ik nodig vond daar by te doen; De dry andere hoop ik met de hulp van Godt van maandt tot maand te laaten volgen; zo zal een graager weet-lust (wil ik hoopen) van 't een geleesen stuk tot het ander ontsteeken, mijn werk bedachtzaamer doen overwegen. Dus heeft het Bekker zeer druk gehadt/ om door verscheyde herhaalde drukken/ met twe perssen te gelijk/ zijn ergerlijke gevoelens/ in dit boek bevat/ heel Neerlandt over verspreydt te krijgen; waar door hy dan zijn arme ziele (boven de schade aan duysend andere) in den grootsten druk en perse gebracht heeft.

Ten Vierden. De uitbreyding van Bekkers ergernissen is grooter geworden/ door dien de Kerkelijke Richters/ de Kerkenraadt en Classis van Amsterdam, zich niet tijdig en ernstig genoch tegen hem en tegen zijn boek gekant hebben/ volgens Godts Woordt en de Kerken-ordening/ (de goede uitgenoomen/ die 't geern in de Kerkenraadt en Classis anders gezien/ en haar uitterste best daar toe gedaen mochten hebben.) Wy moeten hier een weinig meer toe zeggen/dewijl wy versekert zijn/dat de ergernissen van Bekker, by-gelegentheidt/ en eeniger maate door middel van de nalaatigheidt en slappigheidt en yverloosheidt der Kerkelijke/ dieper in-gegaan/ en verder verspreyt zijn; 't welk blijkt.

1. Dewijl wanneer Bekker die zijne aanstootelijke stellingen en gevoelens predikte/ eenige jaaren voor dat hy ze in-druk gaf/ geen behoorlijke Censure over hem gedaan is; Noch Predikanten noch Ouderlingen hebben/ (zo veel wy hebben kunnen verneemen) op dat prediken opgewaakt/ om hem daar over bestraft te krijgen/ en tot leedt-weesen te bewerken/ en tot belofte/ om zich in het toekomende daar van te wachten; Wy hebben hem daar even

hooren

hooren verhaalen / als bravereerender wijse / dat hy tegen 't gemeen gevoelen had gepredikt / aangaande des Duyvels onkennis en onvermogen / over de Historien van Nebukadnezars Toveraars / en de Egyptische Toveraars / over de Historie van Sauls raadtvraagen aan de Waarzegster en Toveres te Endor; en over de Historie van 't werk des Duyvels ontrent Job / en over diergelijke stoffen meer / in ettelijke predikatien / in de grootste Kerken van Amsterdam; en hoe hy aan de Gemeinte beloofde / dat hy 'er een boek over uit zoude geven; dit publijke prediken / zo uitvoerig / en ettelijke reysen achter een / tegen het gevoelen onser Kerke / konde de Ouderlingen en Predikanten niet geheel onbekent zijn; tegen dit zaeyen van quaadt zaadt in den akker most terstondt van de Opzienders / zo veel 'er kennis van kregen / zijn tegen-gegaan op een ordentelijke wijse; Der Ouderlingen pligt was / niet alleen Bekker over zijn aanstootelijk preeken aan te spreeken / maar ook het selve tot den Kerkenraadt te brengen; Dit hebben zy op haar bevestiging voor de Gemeinte belooft (maar helaas hoe wordt dit / gelijk mede veel andere Ouderlings-pligten in dese dagen na-gelaten!) Want aldus staat 'er in haar Formulier; *k* Der Ouderlingen ampt is, insonderheidt mede toezicht te neemen op de Leering, en wandel der Dienaaren des Woordts, ten eynde alles tot stichting der Kerke gerichtet mach worden; ende dat geen vremde Leere NB. en worde voorgestelt, volgens 't geen wy leesen *Hand.* 20. daar de Apostel vermaant, neerstig wacht te houden tegen de wolven, die in de schaaps-kooye Christi mochten komen; Om het welke te doen, de Ouderlingen schuldig zijn, Godts Woordt naerstig te doorsoeken, en haar zelven geduuriglijk te oeffenen in de overdenking

k Ziet het Formulier van Bevestiging der Ouderlingen. *Ten darden is haar Ampt.* &c.

der verborgentheden des geloofs; Immers de Leeraars/ Bekkers mede-broeders/ niet onbewust zijnde/ van dat dese dingen door Bekker opentlijk in verschepde predikatien wierden geleert/ met belofte van het schriftelijk uit te geven/ hadden door een broederlijke en deftige Censure/ vermaaning en waarschouwing moeten voorkomen (zo veel in haar was) dat Bekker niet mocht voortgaan/ met zulke dingen den gemeinte in te planten/en die daerna noch door schrijven in 't licht te brengen; Immers wanneer Bekker tot een voorloper van zijn groote werk/ zijn Aanmerkingen uitgaf/op een Engels verhaal, aengaende 't stuk Toverp/ en betovertheidt/ en daar in zeide/ hoe hy tegen 't gemeen gevoelen/ als tegen een dooling meer dan eens gepreekt had/ en dat hy haast zijn werken van de toverp zoude door de druk mede-deelen; toen most de Kerkenraadt zich ernstig tegen hem gekant hebben/ om dat uitstroopen van boos onkrupt der Leere in de Gemeinte te hinderen/ ja om het uit te rukken/ op dat het goede zaadt daar door niet verstikt wierde; Maar zulks is niet geschiedt in jaar en dag; Bekkers valsche Leere kroop voort/ en nam toe gelijk een kanker/ en hy wierdt te stouter/ om alles in zijn schrift uit te brengen/ wat hy tot bezwaaring en zwartmaaking van 't gevoelen der Kerke aangaande de goede Engelen en Duyvelen haer werking en verschijning/ en aangaande toverp en waarzeggerp enz. meende te konnen zeggen.

2. Dewijl wanneer dit grouwlijk en Godslasterlijk boek in de wereldt quam/ en de grootste beroerte maakte in de Kerk van Amsterdam, en sommige met zulken quaaden Leere en stellingen al vervoert en op-genoomen waren/ de Kerkenraadt hem Bekker niet heeft solemneel in de vergadering bestraft/ en overtuigt van zijn zonde in desen; noch hem/ tot nader order en ondersoek/en vonnis van de Classis en

Synode/

Synode / by provisie van zijn publijken dienst gesuspendeert / en geschort / gelijk de Kerken-ordre mede-brengt / wanneer eenig Leeraar eene valsche Leere predikt / en de Formulieren van Eenigheidt verbreekt / een openbaare grove misdaadt bedrijft / enz. want Bekker heeft onder die Conditie de ondertekening van onse Leere gedaan / dat wanneer hy daar tegen zoude leeren / hy met der daadt / ipso facto, terstont zoude gesuspendeert worden ; want zo hoorden wy boven / dat 't Formulier van de ondertekening en verbintenis van de Leeraars der Classis van Amsterdam luydt. *l* Wy beloven (zo heeft Bekker belooft in dese Formeele termen) dat wy de voorseyde Leere naerstig zullen leeren , en getrouwelijk voorstaan, zonder NB. iets tegen deselve , 't zy opentlijk of in het bysonder , directelijk of indirectelijk te leeren of te schrijven.... En indien het zoude gebeuren , dat wy na desen eenig bedenken of gevoelen tegen de voorschreve leere , of eenig point der selve zouden mogen krijgen , NB. belooven wy, dat wy 't selve noch opentlijk noch heymelijk zullen voorstellen , prediken of schrijven , maar dat wy het selve al vooren den Kerkenraadt , Classi en Synode zullen openbaaren , bereydt zijnde ons zelven het oordeel der selver altijdt gewillig te onderwerpen , NB. op pene , dat wy , hier tegen doende , *ipso facto* van onsen dienst zullen zijn gesuspendeert ; Nu alle de leden van de Kerkenraadt hebben geweeten / of kunnen en moeten weeten / dat Bekker hier directelijk en opentlijk / met leeren en schrijven tegen de leere / die in de Formulieren van Eenigheidt bevat is , is uitgekomen / en derhalven ipso facto most gesuspendeert zijn / volgens zijn eygen ondertekening. Ook luydt de Kerken-ording aldus; *m* Wanneer de Dienaars des Godlijken Woords,

 Ouder-

l Ziet boven pag. 240. 241. *m* Kerken-ordening gestelt in den Nationalen Synode der Gereformeerde Kerken Art. 79. 80.

Ouderlingen of Diakenen, een openbaare grove zonde bedrijven, die der Kerke schandelijk, of ook by der Overheidt strafwaardig is, zullen wel de Ouderlingen en Diakenen *Terstondt* door voorgaande oordeel des Kerkenraadts derselver, en der naast-gelegener Gemeinte van haaren dienst afgeset, maar de Dienaars opgeschorst worden; Maar of zy geheel van den dienst af te zetten zijn, zal in het oordeel der Classe staan; Voorts onder de grove zonden, die waardig zijn, met opschorting ofte afzetting van den dienst gestraft te worden, zijn dese de voornaamste, Valsche Leere of kettery, openbaare scheurmaaking, opentlijke blasphemie, meyneedigheidt enz. Kortelijk alle zonden en grove feyten, die den autheur voor de wereldt eerloos maaken, en in een ander gemeen *L*idtmaat der Kerken der affsnyding waerdig zouden gerekent worden; **Behalven dat het Formulier des Avontmaals den selven** Bekker, (**als loochenende dat'er zijn Toveraars en Waarzeggers/ en als aanrichtende tweedracht/ secten/ en muyterp in de Kerk / als brengende veracthing over het Woordt Godts/ en als meyneedig / breekende zijn bezwoorne belofte / van de Leere der Kerke getrouwelijk te leeren**) **hem ook excommuniceert / zeggende**; *n* Wy vermaanen van de Tafel des Heeren haar te onthouden, ende verkondigen haar, datse geen deel in het Rijke Christi en hebben,... alle Toveraars en Waarzeggers, die vee of menschen, mitsgaders andere dingen zegenen, en die zulke zegening geloove geven, alle verachters Godts en zijns Woordts, alle Godtslasteraars, alle die twedracht, secten en muyteryen in Kerken begeeren aan te richten, alle meyneedige;... dese alle, zo lange zy in zulke lasteren blijven, zullen zich deser spijse onthouden, op dat haar gerichte en verdoemnis niet dies te zwaar-

n Ziet het Formulier, om het H. Nachtmaal te houden.

zwaarder en worde; Doch de Kerkenraadt heeft hem noch van zijn predik-dienst / noch van het geniet des H. Avontmaals geschort / even als of hy noch een onberispelijk Lidt / en Leeraar was. Alleenlijk committeerde de Kerkenraadt drie Predikanten en twe Ouderlingen/ om de Kerkenraadt te dienen van extracten en advijs; dewelke dan in brachten en betoonden. 1. Hoe spotachtig hy sprak van de Kerk/en „ hoe wonderlijk hy veel passagien uit Godts Woord „ verklaarde. 2. Hoe onbedacht en verkeerdelijk „ hy daar schreef van de natuur en van de werkingen „ der Geesten. 3. Hoe hy tegens de Formulieren „ van Eenigheidt was aangegaan / door hem nevens „ andere Predikanten ondertekent; waar op deze „ Conclusie des Kerkenraadts gemaakt wierdt/ dat „ se alle eenpaariglijk, het boek van Bekker, door „ hem genaamt de Betoverde Wereldt, verfoeyden, „ en in geenderhande manieren daar part en deel aan „ wilden neemen. Verder gingen zy niet/ en dit deeden en besloten zy in absentie van Bekker, den 28 Juny 1691. dewelke 't huys gekomen zijnde/ en dit vonnis over zijn boek verstaan hebbende/ zocht het zelve wech-genoomen/ of immers verzacht te krijgen / met uitlaating van het Woordt verfoejen; maer de Kerkenraadt volharde/ en bleef by haar vonnis/ en beschermde het tegen Bekker den 5 July.

Maar de Classis van Amsterdam, die het ook zonderling toequam / hier door den Heere en door de Waarheidt en stichting der Kerk te yveren/ maakte het noch slechter; want als zy op de ordinare tijdt vergadert was/ verzocht zy kennis van het gepasseerde in de Kerkenraadt / en liet de heele zaak in statu quo, zo als zy die vonden/ zonder iets tegen Bekker te besluyten; alleen wilden zy / dat Bekker nevens andere Leeraars zijn boeken voor het uit-geven derselve most laaten visiteeren / volgens de ordre

der Kerke / luydende als volgt. *o* Niemant van de Gereformeerde Religie zal hem onderstaan, eenig boek of schrift van hem, of van eenen anderen gemaakt, of overgeset, handelende van de Religie, te laten drukken, of andersins uit te geven, dan 't selve voor heenen doorsien, en goedt gekent zijnde van de Dienaaren des Woordts zijnes Classis, ofte particulieren Synodi, ofte Professoren der Theologie van dese Provincien, doch met voorweeten zijns Classis; **Doch** Bekker, **als** Doctor Theologiæ, **meenende / dat hy wegens zijn** Titul **die order niet onderworpen was / appelleerde tegen dat oordeel des Classis op het Synodus van Noort-Hollandt / dat kort daar aan zoude gehouden worden; alwaar het gekomen zijnde / zo wierdt het Geval** (of een Doctor Theologiæ recht heeft, om zijn schriften zonder voorgaande visitatie te doen drukken) **van de Respective Classen overgenoomen / om daar over te spreeken met de principaalen / en dan in het aanstaande jaar daar over te besluyten;**

3. **Wanneer het** Synodus **van Noord-Hollandt gehouden wiert tot** Edam **den 31 July 1691. en eenige „ volgende dagen / wierdt door de** Synodisten **wel ern„ stigen arbeyt aangewent om** Bekker **te overtuigen / „ examineerende hem over zijn boek / en over 't geen „ daar uit geextraheert was / en vertoonende aan „ hem haare grieven en bezwaarnissen / tot zeven in „ getale; en na lang debat / en** Bekker **obstinaat blij„ vende /** besloot het Synodus, **en verklaarde met „** eenpaarige **stemmen** / datse het boek van Bekker, „ zo als het daar leyt, verfoeyden, als aangaande en „ strijdig tegen de Leere van de Gereformeerde Ker„ ken, tot noch toe daarin, conform 't Woordt Godts; „ geleert, en tegen de Formulieren van Eenigheidt, by „ hem aangenoomen, en ondertekent; **en belaste haar**

„ Depu-

o Kerken-ordeninge Art. 55.

„ Deputati, om alle debvoiren aan te wenden tot
„ suppressie en verbodt van het boek / ten eynde daar
„ door / zo veel mogelijk was / het schandaal mocht
„ weg-genoomen worden / dat door het schrijven van
„ het zelve boek over de Gereformeerde Kerk ge-
„ bracht was. En verzocht / en gelaste aan de Ker-
„ kenraadt van Amsterdam, om de verder procedu-
„ ren tegen den persoon van Bekker, zo veel doenlijk
„ was / te termineeren voor den 1 September navol-
„ gende / om als dan de heele zaak te stellen in han-
„ den van de Classis van Amsterdam; welke Clas-
„ sis / ten overstaan en met 't advijs van de Gedepu-
„ teerden Synodi, de zaak zoude moeten termineeren
„ binnen twe maanden / te rekenen van de tijdt af / dat
„ de zaak tot haer deliberatie zoude zijn gekomen; en
„ Bekker wierdt Synodali Authoritate belast / om zijn
„ andere boeken / dese materie raakende / niet uit te
„ geven / dan na voorgaande visitatie des Classis
„ van Amsterdam, of anders na den genoemden 55
„ Artikel van de Kerken-ordening; Doch Bekker
„ hebbende dese zijn sententie hooren voorleesen door
„ de Scriba, en gevraagt zijnde van den Præses, of
„ hy volgens 't laatste deel van de sententie / aannam /
„ de andere deelen zijns boeks niet te doen drukken /
„ als na voorgaande visitatie en approbatie / gaf al-
„ leen tot antwoordt / ik versoek Coppe van de sen-
„ tentie; Ik moet tijdt hebben / om my daar op te
„ bedenken; Ik heb reeds al eenige kosten gemaakt /
„ en schade gedaan.

4. De Kerkenraadt van Amsterdam, hebbende dit Synodale vonnis over Bekker en zijn Boek verstaan / als mede de last aan haar en aan de Classis gegeven / in plaats van terstondt zulken ergerlijken Leeraar van 't H. Avondtmaal / en van de actuelen predik-dienst te schorten / en zo verder met hem te procedeeren (gelijk buyten tegenspreeken haren

ren pligt was) heeft alleenlijk den 23 Aug. 1691. 14 Artikelen opgestelt / om aan Bekker voor te houden / waar van de Zes eerste zodanig waren / datse veel eer d enden / om Bekker te rechtvaerdigen / dan om hem te veroordeelen / alzo deselve de werkingen der Geesten zo op zijn Carteſiaans voor-ſtelden en uitleyden / dat onpartijdige hebben op goeden gronde geoordeelt / Dat het zelfs groote Carteſiaanen waren / die zulke artikelen geconcipieert hadden; Dat Bekkers gevoelen op die ſtellingen niet te veroordeelen was / ja Dat zelfs die inſtellers van ſulke Articulen eer zouden moeten komen tot Bekkers gevoelen / en het zelve met hem aanneemen / waar van ik ook *p* elders geſprooken heb ; en den laatſten of 14 Art. is wel opgeſtelt / maar aan Bekker niet voorgehouden / om wat redenen dat kan ik niet zeker zeggen / maar wel giſſen ; zy bevattede nochtans iets / dat zonderling nodig was voorgehouden en uitgevoert / gelijk de Leeſer zal zien.

Deze Artikelen des Kerken-raads waren I. *q*
,, Dat de ziel des menſchen op het lichaam werkt /
,, niet dat 'er is een noodzaaklijkheidt in de natuur
,, buyten Godt / noch dat de ziel is een Modus Cor-
,, poris, of een dunner lichaam / dat door zijn bewe-
,, ging het dikker lichaam gaande maakt ; maar N.B.
,, dat alle werking onzer ziele op onze lichaamen, al-
,, leen afhangt van de ſaamen-voeging des Scheppers,
,, die het behaagt, zekere denking der ziele te voegen
,, met zulke beweegingen des lichaams, als Hy wil.
,, II. Dat dan alle deze werkingen der zielen op onze
,, lichaamen / aan Godt geenſints onttrekken de eer /
die

p Ziet 't Vergift van de Carteſiaanſche Philoſophie pag. 12. &c. *q* Ziet de Authentike Copye van de Articulen gedrukt tot Amſterdam, by Gerardus Borſtius 1691. en Ongenoegzaame Satisfactie door *Henr. Brink*, en de Profeſſor Maſtricht, Epanorthoſis Gratulatoria.

„ die Hem toekomt / als Schepper en Onderhouder
„ onzer zielen en lichaamen. III. Dat den zelven
„ Schepper niet mach bepaalt worden/ in zijn macht
„ ontrent eenige Geesten of lichaamen; het zy die
„ met een lichaam vereenigt zijn / of niet; En N. B.
„ dat Hy de denking van alle Geesten kan voegen aan
„ de beweegingen van allerley lichaamen na zijn wel-
„ behagen. IV. Dat dan de denkingen der goede en
„ quaade Engelen, gevoegt zijnde door den Schep-
„ per N. B. met de beweegingen van zulke lichaa-
„ men, als Hy wil / het zy in den Hemel of op Aar-
„ den / verscheyde werkingen kunnen voort-brengen.
„ V. En dewijl alle Engelen Schepselen zijn / wel-
„ kers macht van denken Alleen van den Schepper af-
„ hangt / en de lichaamen Schepselen zijn / N. B.
„ welker beweegingen Alleen van den Schepper afhan-
„ gen; en N. B. dewijle de saamen-voegingen van die
„ gedachten der Engelen met die beweegingen der
„ lichaamen Alleen van Godt ontfangen; Zo blijft
„ Godt de Hooft-oorzaak van alle die werkingen /
„ die toegeschreben kunnen worden aan de quaade
„ Engelen / alleen het quaadt der zonde afgezondert.
„ VI. Wanneer dan de Gereformeerde Kerk de plaat-
„ sen der H. Schrift / aangetrokken in het Boek / ge-
„ naamt de Betoverde Wereldt, in zulken zin ver-
„ staat / dat de goede en quaade Engelen daadelijke
„ werkingen hebben gedaan/en noch daagelijks doen/
„ kan haar uit dien hoofde niet te last gelegt worden /
„ dat zy den Schepper en Onderhouder de eere van
„ zijn Wonderdaaden ontneemt / of de Leere der Za-
„ ligmakende genade verduistert. VII. Bekent daar-
„ om Do. Bekker, dat hem leedt is / dat hy de Ge-
„ reformeerde Kerk / de Reformateurs / de Instel-
„ lers van de Catechismus en Confessie/ en alle Lee-
„ raars daar van beschuldigt heeft. Ook dat hem
„ leet is / dat hy deze serieuse zaak somtijds ook in

„ een Satyrische stijl / en de Nieuwe Neerlandtse O-
„ versetting te hard / en met al te grooten oneerbie-
„ digheidt heeft gehandelt. VIII. En of wel door de
„ verscheidenheidt der betekenis van eenige grondt-
„ taals-woorden/zommige Schriftuur-plaatsen kon-
„ den lijden zulken zin / als in het gemelte Boek de
„ zelve wordt gegeven (gelijkze niet kunnen) dat 'er
„ echter geen noodzaaklijkheidt is / zulk een gewron-
„ gen / en met konst-uitgevonden zin de zelve toe
„ te dichten / nademaal staande der gewoone ver-
„ klaaring / de eere Godts en de Leering der zalig-
„ heidt gesalveert blijft. IX. Dat de gemelde Schrif-
„ tuurplaatsen zo niet mogen worden verklaart / als
„ dat zy zouden aanloopen/ tegen de Catechismus/ en
„ byzonder tegen het Twaalfde Artijkel der Confes-
„ sie / dewelke zijn E. heeft ondertekent. X. Wijders
„ bekent zijn E. dat door het maaken der Extracten/
„ geensins in zijn gevoelen verongelijkt is / nademaal
„ de Gedeputeerden tot die zaak / het gene hy zeide
„ niet wel ge-extraheert te zijn / aangeboden hebben/
„ te veranderen / of hem zelf te laten veranderen / na
„ zijn innerlijk gevoelen. XI. Desgelijks belooft hy
„ den Eerwaarden Kerkenraadt te rechtvaardigen/
„ in haare handelingen en Proceduuren / tegen zijn
„ Boek/en 't uitgeven van dien gehouden. XII. Be-
„ looft ook zich / zo in 't Schrijven als Prediken / te
„ houden aan de Formulieren van Eenigheidt/ende in
„ het toekomende niets / raakende de Godsgeleert-
„ heidt uit te geven / als na voorgaande Visitatie en
„ Approbatie des E. Classis. XIII. Wordt ook
„ aan hem gelast / dat hy zijn Boek / 't welke de Ker-
„ kenraadt van Amsterdam / en de Christelijke Sy-
„ nodus eenpaarig / zo als het daar legt / heeft ver-
„ foept / door een openbaar Geschrift voor de geheele
„ Wereldt zal herroepen / om dat in gemelde Boek
„ zo veel verdraajingen der H. Schriftuur gevon-

„ den

,, den worden / om dat het aanloopt tegens de Leere
,, der Gereformeerde Kerk / en de Formulieren van
,, Eenigheidt / by hem aangenoomen / en ondertekent /
,, en daar door een groot en algemein schandaal aan
,, veele goede Christenen gegeben is. XIV. Indien
,, Do. Bekker niet en zoude gelieven / dese conditien
,, aan te neemen / dat men als dan zal genoodzaakt
,, worden / tot wechneeming van alle ergernis / zijn
,, E. voor den tijdt van zes Weeken / van zijn dienst by
,, provisie te suspendeeren / en als dan vorder op zo-
,, danige middelen bedacht te zijn / die efficative zijn / en
,, waar door de voortgang van zijn Boek gestupt / de
,, dierbare waarheidt der Heylige Schrift bewaart / en
,, N. B. de zeer ontroerde Gemeente onder ons / in ruste
,, gebracht / en onderhouden mach worden. Was ge-
,, tekent / Leonardus Groenewegen. P. t. Scriba den
,, 23 Aug. 1691.

Bekker deede op die Articulen een aanbieding / de-
welke in der waarheidt bespottelijk en huychelachtig
was: Want in dezelve had hy deze twe dingen. 1. Dat
in der waarheidt 't gemeene gevoelen onzer Kerke
maar was een overblijffsel van de Superstitien van
't Pausdom / zeggende / Ik getuige met een reyne Conscientie voor Godt, met mijn Geschrift, de Betoverde Wereldt geen ander oogmerk gehad te hebben, als de eere des grooten Godts en onzes Zaligmakers Jesus Christus, wegens den roem van haar Godlijke werken voor te staan; En N. B. de Christen Wereldt, ware 't mogelijk, te zuyveren van 't overblijffsel der Bygeloovigheden, die de gemeinschap met het Pausdom in voorige tijden over haar gebracht heeft. 2. Dat hy wel zoude in 't toekomende in 't Preeken en Catechiseeren sijn gevoelen verzwijgen / hebbende nu so veel daar toe gesepdt in sijn Schrift / maar dat zijn Mede-broeders / het zijne ook in haar Predikatien niet mosten aanraaken; Want zo schreef hy / Vermits ik mijn meening dus verre in de twe uit-

gegevene Deelen van mijn werk genogzaam verklaart heb, wil ik daar af in 't Prediken en 't Catechiseeren my onthouden: mits dat mijne Eerw. Collegen, hun eygen gevoelen vryelijk voorstellende, het mijne ongeroert voorby gaan. Het was wonder / dat hy ook toen niet de eerste boven-staande zes Artikelen omhelsde; misschien merkte hy toen niet / hoe hy 'er genochzaam konde onder schuylen / en hoe seer die tot sijn voordeel konden strekken; 't welk hy daar na beter heeft gesien / als hy met de Classis handelde / die ze hem ook voorstelde; want toen zeide hy / aangaande het stuk van de werkinge der Geesten neem ik geern over de zes eerste Artikelen; hier vonden de Cartesianen malkanderen / naamlijk / aan beyde zijde stelt men / dat de Geesten geen daadelijke werkelijkheidt hebben / op lichaamen / noch op Geesten; Godt doet al het werk; alleen denken de Geesten / en die denkingen hangen van Godt af / en de lichaamlijke beweegingen hangen van Godt af / en alleen van Godt af / zo men zegt / en dan komt 'er een saamen-voeging tussen de lichaamlijke beweegingen / en tussen de denkingen der Geesten / en die saamen-voeging is alleen van Godt; Daar uit dan volgt / dat de Duyvel hier niemendal en werkt / laat hem noch so veel denken / en dat de goede Engelen mede niet en werken op lichaamen; 't slimste is / (doch daar sal zich Bekker nu niet over willen bekommeren) dat ook 's menschen ziele dan geen werksaamheidt sal hebben op haar eygen lichaam / en zo zullen de uitwendige sonden met het lichaam gedaan / aan de ziel niet kunnen worden toegeschreven: want indien de ziel (gelijk andere Geesten) alleen maar denkt aan zaaken / en maar wil eenige dingen / en God maakt de bewegingen der lichaamen / en Hy maakt de saamen-voeging van die denking en van de beweeging / dewelke beyde alleen van Hem afhangen / so gaet 'er geen kracht uit van

de

de ziel / en zy is geen daadelyke oorsaak / die de bewegingen werkt. Behalven dat alle de tentatien / en aandryvingen tot sonden / die wy den Duyvel toeschryven / in der daadt Godt alleen sullen ('t welk grouwelyk is) moeten toegeschreven worden; dewijl de Duyvel maar denkt / en Godt alle de beweeging in de ziel en lichaam werkt / en de vereeniging tussen het denken en de beweegingen veroorsaakt; Dat dese dingen zijn genoomen uit de Schriften en Dictata van de Cartesiaansche Theologant Wittichius, heb ik *r* elders met sijn woorden getoont.

5. Het Amsterdamse Classis / hebbende last ontfangen van het Synode / om de saak van Bekker binnen den tijdt van twe Maanden af te doen / na dat de zelve tot haar deliberatie zoude zijn gekomen / heeft ook traag daar in gehandelt / en zo toegevende en menschelijk / dat de ergernissen wegens Bekkers Boek grooter en uitgebreyder zijn geworden; want als de saak door de Kerkenraadt den 3 September op des Classis Tafel was gelegt / met de Extracten uit het Consistoriale Acte-boek / van al wat zy daar in gedaan hadden; zo nam de Classis alles over / en nam voor / in de naaste Classicale Vergadering / die den 1 October zoude weezen / de zaak ten eynde te brengen; doch op dien dag en de volgende saamen-gekomen zijnde / konden zy geen Finale Conclusie maaken; zy stelden het dan uit tot op den 5 November; wanneer de Classis vergaderde / en over Bekkers zaak besoigneerde / gelijk mede op den 6 en 7 November; Maar ook toen konde men niet finaalijk disponeeren; maar men stelde uit tot den twintigsten November; Wanneer de Classis wederom daar mede bezig zijnde / en zoekende Bekker tot eenige inschikking en toegeving / en herroeping te be-

r In het Vergift der Cartesiaansche Philosophie pag. 16. 17. Vide Theol. Pacif. Wittich. §.237. pag. 198.

bewegen / noch al niet en dorst komen tot een finale dispositie / maar besloot de zaak noch twe Maanden uit te stellen; Doch dewijl de Gemeinte van Amsterdam zeer misnoegt was / over dat uitstellen van de Censure over zulken ergerlijken Leeraar / als moetende hem noch nevens de andere hooren / zo wierdt met eenen besloten / dat men den volgenden 25 November, des voormiddags na de Predikatie / in alle de Kerke van Amsterdam de navolgende bekentmaking zoude af-leezen (zo als de Classis die geconcipieert / en op een Briefjen gestelt had / luydende aldus / zo ik bericht ben) De Gemeinte wordt bekent gemaakt, dat den Eerw. Classis met *D. Bekker* noch tot geen gewenscht eynde was gekomen, en aan den zelven noch twe Maanden uitstel had gegeven, om zich te bedenken; Ondertussen wordt de Gemeinte verzocht, en vermaand, om zich niet aan *D. Bekker* te ergeren, maar hem zonder ergernis te hooren, en ook middelerwijle hertelijk te bidden, dat Godt de Heere hem van zijn dwalingen geliefde te verlichten. Doch Bekker hoorende / dat zulken Briefjen / hem aangaande / voor de Gemeinte zoude afgelezen worden van den Predik-stoel / wierdt daar op zo toornig / dat hy den Kerkenraadt dreigde / dat by aldien zijn Collegen voormiddags dat Briefjen / zo als het daar was geconcipieert / quamen af te leesen / hy des na-de middags een ander Briefjen van de Preek-stoel af leesen zoude / van zulken inhoudt als / enz.] Hier over wierden de Collegen bekommert en bevreest; zy confereerden daar over met de Heeren Burgermeesters; Immers 't Briefjen des Classis wierd zo verre besnoeyt / om Bekkers bedreiging voor te komen / dat men alleen dus iets voor las. De Gemeinte wordt bekent gemaakt, dat de Classis met D. *Bekker* noch tot geen gewenscht eynde is gekomen, en aan hem noch twe Maanden uitstel heeft gegeven.

6. De

6. De grootste beroerte wierdt eyndelijk noch tot Amsterdam, en in 't gansche Landt veroorsaakt/ door de finale Resolutie des Classis/ dewelke was/ of zoude zijn de Richterlijke sententie over Bekkers gegevene ergernis: want den 22. January 1692. heeft de Classis de navolgende *s* Acte gemaakt/ en Conclusie geformeert.

„ Zijn voorgeleesen de Acten van de voorgaande „ Classis/ rakende de zaak van D. Bekker, en heb„ben daar op de broederen tot dese zaak gecommit„teert/ van haer besoignes/ met D. Bekker gehouden/ „ gerapporteert / dat verscheydene Conferentien „ met D. Bekker hebben gehouden / en wel met dese „ ordre. 1. Dat hun E. met hem gehandelt hebben van die dingen / die buyten controversie zijn. 2. „ Over zaaken die twijffelachtig waren / om daar „ van nader interpretatie te hebben. 3. Over zaa„ken/ des Autheurs gevoelen raakende / en desselfs „ voornaamen grondt. 4. Over den staet des ge„schils / by de naast-voorgaende antwoorden des „ Autheurs opgestelt / als mede de verdere gronden „ van desselfs boek / ende Schriftuur - plaatsen. „ 5. Over de voornaemste beweeg-redenen des Au„theurs tot het schrijven van zijn boek / en de incon„sequentie van de Consequentien / die zijn E. stelde / „ leggende haare Papieren op de tafel van dese Ver„gadering. Waer op goedt gevonden zijnde / om „ volkomen licht en kennis van zaaken te hebben / „ tot het reguleeren van een gezont oordeel / dat de „ Broederen tot dese zaake gecommitteert / ordente„lijke openinge deeden van alle haare besoignes met „ D. Bekker gehouden / hebben deselve omstandelijk „ van alles rapport gedaen ; welke met genoegen „ van de Broeders aengehoort zijnde / is ook het Re„sultat deser handeling/ zo als het NB. *Reverendus* D. „ *Bekker*

s Ex Actis Classis Amstelodamensis den 22 Jan. 1692.

„ Bekker opgestelt heeft / behelzende zijn satisfactie,
„ de vergadering voorgeleesen / luydende als volgt.
„ Die Artikelen van satisfactie, als te breedt, en op or-
„ dre van de Classis daarna gedrukt, met de naam van
„ Bekker, worden hier uitgelaaten) zijn ook (dus
„ vervolgt de Acte) van R. D. Smids de Vergadering
„ voorgeleesen alle de Beweeg-redenen / door welke
„ D. Bekker tot die verklaaring (namelijk de voor-
„ schreve Articulen van Satisfactie) gebracht is. Het
„ welk geschiedt zijnde is in deliberatie gebracht/wat
„ nu verder te doen? En is goedt gevonden/ datmen
„ in 't gemeen over de Zes over-genoome Articulen
„ eerst by forme van Discours zal handelen / eermen
„ tot een finale afhandeling komt; 'T welk dan ge-
„ daan zijnde / is D. Bekker binnen gestaan / en hem
„ van D. Præside afgevraagt / of hy noch iets naders
„ zoude mogen hebben / tot nader elucidatie / of tot
„ verdere vergenoeging van de Vergadering? Waar
„ over zijn Eerw. verklaarde / dat niet naders had
„ over te geven: maar dat hy wenste / en bad / dat de
„ Vergadering zijn zaak in de liefde en vreese des
„ Heeren / met alle bescheydenheidt / wilde af han-
„ delen. Eyndelijk is men dan getreden tot de Con-
„ cludeerende stemmen / en is by meerderheidt van
„ stemmen geconcludeert / datmen dese satisfactie
„ van D. Bekker zal laaten drukken / en om de erger-
„ nissen van de Gemeinte wech te neemen / dat D.
„ Bekker van alle deelen zijnes dienstes zal gesuspen-
„ deert zijn / tot de naaste ordinaire Classis; alzo dat
„ dien tijdt geexpireert zijnde / zijn Eerw. wederom
„ zal opgenoomen zijn / ende dese zaak daar mede af-
„ gedaan zal zijn. Zal ook aan haar Ed. Gr: Achtb.
„ de Heeren Burgermeesteeren hier van kennisse ge-
„ geven worden. En is aan D. Bekker dese Conclusie
„ en Resolutie der Classicale Vergadering door D.
„ Præses bekent gemaakt / dewelke zich dese Censu-

„ re

.re heeft onderworpen; Ook hebben haar Ed. Gr. , Achtb. de Heeren Burgermeesteren / de handeling des Eerwaerden Classis in desen met D. Bekker haar laaten wel-gevallen: Was geteekent / Bernardus Homoet, Classis p. t. Scriba.

Dese Resolutie des Classis maakte alle / die voor Godts eere yveren / en de stichting der Gemeinte echt behertigen in Nederlandt / verbaast: want lle die verstandig letteden op de Artikelen van satisfactie / merkten / dat deselve geensins satisfactie onden geven / na dat de ergernis grouwelijk was; ok hebben e eenige aengetoont / hoe die satisfactie espottelijk was / en niet wech-nam het aenstootejke quaadt; dat dit was een Resultat van een Lov' bod, van een accoortjen, 't welk men met Beker gemaakt had / dienende maer om de oogen van Gemeinte wat te verblinden / als of Bekker al y veel genoegen gaf / als mede om haaren broeder behouden / naamlijk in den dienst / en by zijn ractement; want zo hebben zommige van die Leeaars zich dikwils laaten verluyden; als of zy meer ilden genoegen aan Bekker, dan aen de Kerk geven; aer Bekker niet tegenstaende alle de satisfactie / die geeft / of schijnt te geven / noch in de grondt by zijn evoelen blijft / en daerin versoekt gedult te worden; Want het principaelste / naamlijk dat de Duyvel temendal doet / noch gedaen heeft / sint den val des nenschen / dat houdt hy vast / en dat zal alle de Atheisten en twijffelaers en godloose spotters wel voloen; Ziet dus spreekt hy in den 15 Artikel van zijn genaamde Satisfactie; En vermits dan 't voornaame erschil dat'er overig is, hier op aankomt, dat Godt de Engelen, die de menschen verleydt hadden, ter eeuwiger

e Ziet Aanmerkingen van eenige Rechtzinnige Broedeen over de Artikelen van Satisfactie. En bysonder H. Brink.

wiger verdoemenis zoude veroordeelt hebben, zonder dat Hy ze na dien tijdt eenige werking ontrent 's menschen verleyding toelaat (de begeerlijkheidt eens door hem in de eerste versoeking aangesteken, die het gansche hert verdorven heeft, de naaste oorsaak zijnde van alle leugen, zonde en verleyding in de wereldt) Zo is het doch, dat ik dit Mijn Gevoelen noit, ook noch niet, hebbe willen dogmatiseeren, of het zelve voorgehouden, als steunende op zulke onweerspreeklijke Demonstratien, NB. dat misschien hier ontrent niet wat anders zoude kunnen gedacht worden; maar als mijn bysondere gedachten aan de wereldt hebbe willen bekent maaken, altijdt noch gereedt blijvende, by overtuiging door gezonde redenen, te veranderen; de broederen alleen versoekende, dit mijn bysonder gevoelen zo lang in my te willen dulden. Gewis / hy is verre genoch van herroepen / die het noch betuigt vast te houden / tot dat hy overtuigt wordt / en die daerin versoekt geduld te worden; Is dit niet het bysonderste hooft-stuk / waer mede hy de ergernissen heeft gegeven / en noch geeft? Daer niet af wijkende / noch over die voorstel berouw hebbende / geeft dese Classis haar vonnis / dat hy voor tien weeken zal gesuspendeert zijn van zijn dienst / en dat / gelijk 'er in de sententie staet / om de ergernissen van de Gemeinte wech te neemen; is dit niet spotten met Godt en met zijn Kerk? is dit een middel om de ergernissen van de Gemeinte wech te neemen / dat hy in tien weeken lang niet en preekt / die tot die tijdt toe geduurig gepreekt had? mosten niet de misdaaden opgetelt en genoemt worden / die Bekker begaan en daer hy der Gemeinte de ergernis mede gegeven heeft? moste ook niet zijn berouw en boetvaerdigheidt en herroeping van zijn valsche Leer / en versoeping van al de grouwelen in zijn schrijven / daer getekent staen / en blijken? Indien de ergernis is over

zijn

zijn preeken / zal die niet wederom deselve zijn / als hy nu wederom preekt?

Och / wat is hier een levendig bewijs / en voorbeeldt van de groote ongestalte en verdorventheidt van de Opzienders der Nederlandtsche Kerke! Ziet / zulken grooten getal van Leeraars en Ouderlingen / welke die Classis uitmaken (een klein getal alleen uitgesondert / welk zich daer tegen op-stelden) en welke men moet presumeeren / kennis te hebben van de natuur van dit grouwlijk boek / en van alle d'ergernissen daer uit vloejende / deselve toonen zo veel hert en genegentheidt en yver / om haaren ergerlijken broeder te spaaren / te verschoonen / en staende te houden / 't welk zy noemen de man te behouden (dat is / te effectueeren / dat hy zijn eer en plaats en tractement blijve behouden) en zy zijn zo blindt / zo yverloos / en ongevoelig ontrent Godts onteering / zijnes Woordts smaading en bespotting / en der gemeinten ontstichting / dat zelfs veele van de minste van Godts kinderen meer licht / vuur / en ernst daer ontrent hebben en vertoonen ; zo datmen met recht op haer en op veele andere hedensdaegsche Leeraars en Opzienders mach passen (hoe geleert zy ook in haer eygen of anderer oogen zijn) 't geen de Heere eens door de Propheet Jesaia zeyde van de Priesters en andere Leeraars en Regeerders der Jooden / die voorgaven / groote volmaaktheidt te hebben boven andere / en die zich trotselijk noemden Rabbi's, en Meesters, en die 't volk verachteden als vervloekt, en niet weetende de Wet, en die zelfs Christus belachten / om dat Hy haer blinde noemde (*Joh.* 7. *vers* 49. *Joh.* 9. *vers* 40.) Wie is 'er blindt, dan mijn knegt? ende doof, gelijk mijn bode, dien ik zende? Wie is blindt, gelijk de volmaakte? en blindt, gelijk de knegt des Heeren? *Jesa.* 42. *vers* 19. Want in plaats / datse zouden hebben leedt gedragen / en gehaastet /

om dien boosen (na Pauli last aen de Corinthiers, ontrent den bloedt-schender) uit het midden wech te doen, die na zo veel aengewende middelen bleef onwillig/ om behoorlijke satisfactie aen de Kerk te doen/ tot reparatie van Godts eer/ en tot stichting van de Duyzenden/ die den ganschen Lande over door hem geërgert/ en in het quaade gestijft waren/ hebbense hem op een bespottelijke schijn-satisfactie vry-gelaten; doch om 't volk wat te stillen/ en stof in de oogen te werpen/ hebben zy hem een kleine en zachte geesseling gegeven/ te weeten/ om de ergernis van de Gemeinte wech te neemen/ zal hy acht of tien weeken van zijn Dienst geschort zijn/ en dan zal de zaak afgedaan/ en doodt en te niet zijn: Want men zoude het dan/ zeyde de Præses, wel van het Synodus af houden/ als nu geternimeert zijnde/ en haer niet rakende. Helaes/ Christus de Koning en Heer van zijn Kerk schijnt van zijn Dienaers weinig gezien/en erkent te zijn in 't midden van zijn Gericht-plaatsen! Maer ik zal my hier niet verder uit-laten in klachten/ hebbende *v* onlangs ook iets in 't publijk daer van geuittet; en zijnde in hoop en vertrouwen/ dat de aenstaende Noordt-Hollandtsche Synodus die Amsterdamse Classis in haer ongelijk zal stellen/ en met eenen yver Godts dezen Leeraar deporteeren/en voor altoos tot den Heylige Dienst incapabel verklaeren; in welke verwachting ik te meer versterkt ben; Dewijl de Leeraars van Nederlandt/ die haer oog op dit doen van de Amsterdamse Classis hadden (ziende hoe de ergernis door die aenstootelijke Resolutie vermeerderde/ en dat indien zy zweegen/ en lieten die Classis begaen/ dat gezaeyde onkruydt den heelen akker des Heeren in Nederlandt zoude overgroejen) zijn losge-

v In mijn Predikatie van Neerlandts ondergang gedreigt, en naby. pag. 49. &c.

gebroken / en haer stemme hebben laten hooren; waerin de Leeraars van Rotterdam de eerste / en ijverigste aenleyders zijn geweest / op welker geroep de andere / in alle quartieren des Landts / haer tegen de verdraeging van zulken schandvlek der Kerke / als Bekker is / hebben begonnen te verklaaren; En dat niet alleen; Maer de Ledematen van de Gemeinte van Amsterdam, zo veel als yver en yver hadden voor de waerheidt en stichting / begonden malkander aen te zetten / om de Kerkenraadt haer droefheidt over de verdraging van Bekker, op zijn vele satisfactie / en haer begeerte / van dat hy geweert / en noit meer tot de preek-stoel toe-gelaaten wierde / bekent te maken / 't welk van sommige mondeling / andere schriftelijk wilden doen; zo hebben 'er dan eenige hondert Ledematen / een versoek-schrift aen de Kerkenraadt getekent / en overgelevert; en op de zelve dag / als dat ingelevert en geleesen wierdt / waren 'er ook twe Brieven aen de Kerkenraadt van Amsterdam, d'eene van de Kerkenraadt van Utrecht, en d'andere van Rotterdam, welke terselver stondt geleesen zijnde / zo quam 'er een zonderlinge verwakkering over ettelijke wel meenende Leeraars / en de meeste Ouderlingen / om op de Resolutie des Classis niet te berusten; Dit was den 31 Maert 1692. en wierdt daer tegen de weder-admissie van Bekker, volgens 't genoemde beslupt des laatst gehoudene Classis / geadviseert / en met meerderheidt van stemmen geconcludeert. 1. Datmen op de aanstaande Classis zal in brengen een Consistoriaal advijs, dat om redenen (dan te allegeeren en te lang om hier in te voegen) de suspensie van Bekker behoorde geprolongeert te worden, tot dat zijn gevoelen ganschelijk retracteert, of tot den Synodus, die dan van zijn zaake verder oordeelen zal. 2. Dat alle die van de Kerk van Amsterdam op de Classis zullen com-

pareeren, daar toe zullen arbeyden, dat dit advijs in een Classicale Resolutie verandert worde. 3. Dat by manquement van dien, deselve uit naam van de E. Kerkenraadt zullen protesteeren. 4. Met aansegging aan de Classis, dat dan de Kerkenraadt met Bekker handelen zal, zo als zy zal verstaan, tot de meeste stichting en ruste van haar gemeinte te behooren. En zo is dan door de Kerkenraad van Amsterdam op den 8 van April 1692. als het Classis by een vergadert was (en nu meinde de suspensie van Bekker af te neemen, en te ontheffen) dat versoek gedaen; doch tot verwondering van veele, wilde de Classis by haer genoomene Resolutie persisteren; Doch Bekker wel weetende, wat macht de Kerkenraadt ontrent hem had, quam presenteeren, quansuys van zelfs, dat hy zich vrywillig voor een tijdt van 't prediken zoude onthouden; dit wierdt dan van de Classis aengenoomen; gelijk blijkt uit dese *v* Classicale Acte. „ Is „ in-gekomen een Consistoriaal advijs der Kerke „ van Amsterdam, met versoek, dat de ontheffing „ van de Suspensie van D. Bekker niet wierde ter „ executie gestelt, tot den tijdt van de aenstaende „ Synodus, of dat hy volkomener satisfactie ge„ ve, en dat by ontstentenis van de inwilliging van „ dit haer versoek, die Kerkenraadt alsdan gere„ solveert is, daer tegen te protesteeren, en zo te „ handelen, als tot de meeste stichting van haer ge„ meente zal oordeelen te behooren. De Eerw. Clas„ sis, hebbende haer ernstige gedachten laaten gaen „ over dit Consistoriaal Advijs, en de aenklevende „ Resolutie van dien, en vindt, noch ziet geen zodani„ ge genoegsaame gewichtige redenen, om haer sen„ tentie te altereeren, en de suspensie van D. Bekker „ te prolongeeren, laatende die in haer geheel. On„ der-

v Ex Actis Classis Amstelodamensis, den 8 April 1692.

„ dertussen heeft D. Bekker, vredenshalve / om de gemeene ruste / en tot voorkooming van gevreesde moeyelijkheden / van zelfs een presentatie gedaen / van alle de deelen van zijn dienst te zullen supersedeeren / tot de naest-aenstaende Synodus / mits dat dese zijne presentatie niet misduyd werde / als of het was een prolongatie van zijn suspensie. Heeft ook de geheele Classis / en bysonderlijk zijn Eerw. Collegen vriendelijk versocht / dat het haer gelieven mochte / tot so lange alle de deelen van zijn dienst te vervullen. De Eerw. Classis heeft met vreugd / en ook met eenpaarige stemmen / dese presentatie aengenoomen / als mede om deselve zijnen dienst wel te verzorgen / en zal dese Resolutie door D. Præses en D. Midlun, aen haer Ed. Gr. Achtb. de Heeren Burgermeesteren bekendt gemaakt worden. De presente leden des Kerkenraadts van Amsterdam, gehoort hebbende deze Resolutie des Eerw. Classis / hebben aengenoomen daer van rapport te doen ; ondertussen tegen deselve Protesteerende. Was getekent Lambertus Zegers, Classis p. t. Scriba.

Tot noch toe heb ik aangewesen / hoe Bekkers ergernissen zijn uitgebreydt / en dieper wortel hebben geschooten / by gelegentheidt en uit oorsaak / dat de Kerkenraadt en Classis van Amsterdam zich niet behoorlijk tegen hem / en zijn gegeven ergernissen / met haar Kerkelijke macht / die de Heere Jesus haar gegeven / en aan te leggen bevolen had / gequeeten hadden ; Maar uit die slappe handeling der Kerkelijken is noch iets anders veroorsaakt / 't welk een ander point is / waar uit de verder uitbreyding van Bekkers ergernissen ontstondt / naamlijk.

Ten vijfden. De Heeren Politijken / en in 't byzonder de Heeren Staaten van den Lande / hebben dit

Boek van Bekker niet verboden / noch doen ophaalen / niet-tegenstaande / dat de Deputati der Synoden zulks by Requesten versochten / met aanwijsing / van dat Bekker in sijn Betoverde Wereldt de H.
„ Schriftuur veel verdraaeyt / onrechtsinnig is in de
„ Leere der Gereformeerde Kerke / aangaat tegen
„ de Formuliere en banden van Eenigheidt / voor-
„ staat en leert gevaarlijke dwalingen / en daar door
„ groote ergernissen veroorsaakt ; enz. versoekende/
„ dat haar Ed. Gr. Mog. den voortgang van dat
„ en diergelijke Boeken mochten stuyten / en voorts
„ in die zaak te doen / zo als sy tot wechneeming van
„ de gegevene ergernis / en tot preservatie van de ee-
„ nigheidt en vrede der Kerke zouden vinden te be-
„ hooren ; Maar de Politijke Machten / die wel andere en min-aanstootelijke Boeken hebben opgehaalt/en verboden te drukken en te verkopen/zijn daar toe als noch niet te brengen geweest/hebbende immers dese reden / tot haar Justificatie in desen / (hoewel die by den Heere / voor wiens eere Politijken zo wel als Kerkelijke moeten yveren / geensins zal gelden) dat den Autheur van dat Boek / ter tijdt als het versoek daar tegen zo ernstig gedaan wierdt / wierdt verdragen in zijn publijke Predik-dienst / en als een onberispelijke wierdt ten H. Avondmaal toegelaaten. Dies was dat Boek zo verre / van door publijke Macht gesupprimeert te worden / dat het veel eer met de meeste curieusheidt gesocht / gekocht en geleesen wierdt / en heeft zo de ergernis van dat Boek het heele Landt als een overloopende Water-vloedt besmet. Want daar is van Bekkers nieuwe gevoelens kennis genoomen door Geleerden en Ongeleerden / door Lieden van allerleye Religien / door Mannen en Vrouwen / ja ook door de Kinderen op de Straaten ; niet alleen Kerkelijken en Politijken / maar ook Militairen / Kapiteynen en Soldaten / en Zee-varende Lieden / Koop-lieden / Winkeliers/

en Ambachts-lieden / zelfs tot Slepers en Kruyers/ en Voer-lieden toe / allerley dienstbaare en vrye/ hebben door d'een of d'andere weg kennis van Bekkers schadelijke stellingen gekregen ; en in plaats van over iets beters te discoureeren / hielden zich de monden van duyzenden zich daar mede besig ; daar-van sprak men op Wagens en Schuyten / in Herbergen en Kroegen en Koffie-Huysen / in allerley vergaderingen en by-een-komsten / 't was al van Bekker en zijn Sentimenten ; en dat niet in eene Stadt / maar byna in alle voornaame Steden des Landts/ zo dat de Leeraars in menigten plaatsen / ziende die Pestilentiale Lucht van Bekkers besmettelijke Leere tot haar over-waayen / zich genoodsaakt vonden / om in haar Predikatien veelvuldig haar toehoorders daar tegen te waarschouwen en te Wapenen / vreezende dat 't goede zaadt van Godts Woordt door haar gezaayt / door Bekkers in de windt-gestrooyde onkruit zoude verstikt worden ; byzonder vonden zich eenige Leeraars van Amsterdam aangeset / om haar Texten daar toe te neemen/ en de Predikatien daar toe te schikken/datse den Volke mochten onderrichten en sterken tegen de Concepten van Bekker, die al vry ingang kregen by veele/ te meer dewijl zy steedts noch Bekker hoorden Prediken / als of hy een Leeraar was / daar niet op te zeggen viel / en die geen Censure wegens zijn schrijven / en gevoelens waardig was ; ook zagen zy hem niet alleen mede ten Avondmaal gaan / maar ook zelfs het Avondmaal in de Kerken uitdeelen / en dat tot den 22 January 1692 toe ; ook wierdt 'er dien ernst en yver van de Leeraars in het Preeken aldaar niet tegen hem gebruykt / gelijk de gewichtigheidt van de zaaken wel vereyste ; behalven dat 'er eenige tegen zijn gevoelens gepreekt hebben / die daar na noch in de Classis geadviseert hebben / van hem

met zijn gevoelens na een korte suspensie te dulden; Dies wierden de herten van de oprechte meer en meer bedroeft / ziende zulk een ergerlijk Leeraar steedts op de Preekstoel komen / en zelfs ook het H. Nachtmaal bedienen.

Eer ik noch verder over-gaa tot andere bewijsen / en oorsaaken van de uitgebreydtheid van Bekkers ergernissen / zal ik hier tot opklaaring / en bevestiging van het geseyde / en ter gedachtenis voor de nakomelingen / inboegen / Voor eerst, Negen Brieven, die door vijf bysondere Kerkenraaden der voornaamste Gemeinten van Nederlandt / en door twe Classicale Vergaderingen, geschreven zijn / ter occasie en over het Subject van Bekkers gegevene ergernissen / en van de aanstootelijke Resolutie van de Amsterdamse Classis / daar toe strekkende / om hem op een gewaande slechte voldoening / met een suspensie van sijn Dienst voor tien Weeken / quansuys tot straffe van sijn schrijven / in sijn bediening gelijk voor desen / te laaten blijven. En zijn dese Brieven te meer opmerkelijk en gewichtig / dewijlse uit vijf verscheydene Provincien / en met de grootste eenparigheidt geschreven zijn / zonder datse oit in partyschap of twist met Bekker over eenige voorvallen zijn geweest / naamlijk / de Opsienders en Wachters der Kerken van Rotterdam, Utrecht, Middelburg, Leeuwaarden, en Groeningen; Zijnde in getal ontrent vijftig Leeraars / en de twe Classen / te weeten / van Walcheren en Utrecht, bevattende verre over de hondert Leeraars. Dese alle zijn met de ergernissen / door Bekkers Betoverde Wereldt gegeven / zo aangedaan / en wegens de Lauwigheidt en vleeschelijke inschikkentheidt van de Classis van Amsterdam / in sijn zaak Richterlijk te behandelen / zo beroert en misnoegt / datse opentlijk genoch daar tegen uitroepen; en zich volvaardig toonen / om in Classen en Synoden haar uiterste best te

doen;

doen/ op dat die grouwlijke ergernissen op een behoorlijke wijse mogen geweert worden. Ziet hier de Copyen van die Brieven.

I. De Circulaire Brief van de Kerkenraadt van Rotterdam, aan de Kerkenraden van de Steden in Zuyd-Hollandt, en in de andere Nederlandtsche Provincien, aan de Kerkenraadt van eene Stadt der zelver; *luydende aldus.*

Eerwaerde, Godzalige, Hoog-geleerde Heeren en Broederen in Christo Jesu onsen Heere. *'t Is U Eerwaarde bekent, dat eenigen tijdt geleden van* Dr. Balthasar Bekker *is uitgegeven zeker Boek, genaamt de* Betoverde Wereldt, *'t welk soo veel opschuddinge en ergernisse alomme heeft gegeven, niet alleen in de Gereformeerde Kerk, en by allen, die de welstandt van Zion ter herten gaat, maar ook onder veele, die buyten ons zijn, als zijnde een* Boek, *waar door de Autoriteyt van de H. Schriftuire op de hoogste wijse wordt gekrenkt, en veele plaatsen daarin schandelijk verdraait, de Waarheidt van de Gereformeerde Kerk gelastert, en de mond der Vry-geesten en Spotteren geopent, om haar venijn en galle tegen onse Kerke, en de Getrouwe Leeraaren in de selve op het vileynste uit te braken.*

Wy hebben ons ten hoogsten verheugd, dat de Christelijke Synodus van Noord-Holland, *in den verleden jaare tot* Edam *gehouden, soo een Godvruchtige, eernstige, voor God en zijne Waarheid yverende Resolutie heeft genomen; als hebbende bevonden, dat Boek vol onwaarheeden, ergerlijke Stellingen en spreekwijsen, aanlopende tegen de Heylige Schrifttuir en Formulieren van Eenigheid, als mede tegen de constante Leere, die zedert de tijden der Apostelen in de Orthodoxe Kerken is geleert; en soo oordeelde, datmen de ergernissen, binnen en buiten de Kerke daar door gegeven, spoedig en* efficaciter *moest wechneemen, latende de Persoon van* Bekker *aan de Dispositie en behandelinge van de Eerw. Kerkenraad en Classis van* Amsterdam, *om daar mede te handelen na Kerken-ordre, soo als sy tot wechneeming der*

Erger-

Ergernissen souden bevinden te behooren, moetende zulx binnen eenigen bepaalden tijd effectueeren.

Waar op wy sekerlijk te gemoed sagen, dat het oogmerk van de Christelijke Synodus zoude zijn voldaan geworden, met een heylige ernst en yver dit Boek tegen te gaan, en de Autheur gebracht tot publijke herroepinge van sijne vervaerlijke stellingen tegen Godts Heilig Woord, en de Formulieren van Eenigheid, en hy by weygeringe zoude zijn gesuspendeert, en hertnekkig blijvende, gedeporteert.

Maar tot onse groote ontsteltenisse en droefheid hebben wy vernomen, dat niet minder dan zulx is geschiedt (want zijne suspensie op sulken grond, maniere en eynde, is niets te achten) jae dat de Eerw. Classis van Amsterdam *op zeeker geensins satisfactoir Geschrift, by hem* Bekker, *aan haar overgelevert, satisfactie genomen heeft, zijnde het selve veel eer (zoo het ons voorkomt) een bemantelinge en Apologie voor zijn Boek, als een herroepinge zijner Dwalingen, en mishandelingen der Heylige Schrifture.*

So is't, dat wy niet kunnende stille zijn, tot beschermingе van de eere Gods, sijn Woord, en Waarheid der Gereformeerde Kerke, tot ontlastinge van onse Conscientien, en voldoeninge van de Resolutie van het Synodus Nationaal van Dordrecht, *anno* 1618. *en* 1619. Seff. 138. *vermanende alle Kerkelijke Vergaderingen neerstige wacht te houden over de Kudden, die haer bevolen zijn, en intijds haer te stellen tegen alle Nieuwigheden. die in de Kerke zouden mogen oprijsen, en deselve als onkruyt uit den Akker des Heeren uit te roeyen, zo is't dat wy, zegge ik, dit navolgende eenparig hebben geresolveert, en goedt-gevonden U Eerw. bekent te maken.*

I. *Dat wy het Heylloose Boek van de* Hr. Balthasar Bekker, *genaamt de* Betoverde Wereldt, *met al ons herte verfoeyen, soo ten opsichte van de Hoofd-stellinge ontrent de Leere van de goede en quade Engelen, als ook ten opsichte van de schrikkelijke verdraaijingen, ten spot-stellinge, en bespottinge der Heyliger Schrifture.*

II. Dat

II. Dat wy in het alderminste geen vergenoeginge en vinden in de zo genaamde Satisfactie, op ordre van het Eerw. Classis van Amsterdam, *door den druk gemeen gemaakt, als niet behelsende de herroepinge van zyne gevoelens en verdaayingen der H. Schriftuire, noch schult-bekentenissen en berouw over de schrikkelyke Ergernissen, die hy gegeven heeft.*

III. Dat wy met misnoegen sien het INBLYVEN *van gemelde* Bekker *in de Gereformeerde Kerke, speciaal als Predikant, en als zodanig zyne functien waarneemende, en dat wy onschuldig willen zyn van alle die blame, en ergernissen en quade gevolgen, die uit het genaamde* Boek *en het* INBLYVEN *van des selfs Autheur, in en over de Kerke ontstaan zyn, en verder ontstaen mochten.*

IV. D*at wy de zaak van hem* Bekker *in den Classis van* Schieland *zullen voorstellen, om van daer als een Gravamen op de naest-komende Synodus van* Zuydt-Hollandt *te brengen.*

Eerwaerde Heeren en Broederen, dit hebben wy nodig geacht U Eerw. te communiceeren, versoekende Uw Eerw. op 't vriendelijxste, Uwe gedachten daer over, en verdere hoogwyse consideratien in desen te mogen verstaen, om ons met malkanderen te conformeeren, en insonderheidt op Uwe eerste Synodus te willen brengen. En, nu de Waarheidt zo geschonden wordt, zelfs in onse Kerke, te samen als met een hert op te komen tot de hulpe des Heeren, op dat Godts eere ende zyn Waarheidt op het krachtigste mach beschermt, en die groote Ergernissen met gemeener hand mogen wech-genoomen werden. Wy wenschen, dat ons, soo ras mogelyk is, rescriptie op desen mach toekomen. Hier mede bevelen Wy U Eerw. Gode en den Woorde zyner genade, en blyven, Eerw. Godzal. Hoog-gel. *Heeren U Eerw. Dienstw. Mede-broederen, de Kerkenraadt van* Rotterdam, *en uit aller naam en by laste,* Ludolphus de With. Synedr. p. t. Præses. Wilhelmus a Brakel p. t. Synedr. Scriba. 7 Marty 1692. N. Stijl. Rotterdam.

II. *Na-*

II. *Nader, en particuliere Missive van de E. Kerkenraad van Rotterdam aan de Eerw. Kerkenraad van Amsterdam*; luydende aldus:

Eerw. Godz. Hooggel. Heeren en Broederen in onsen Heere Jesu Christo. Om gewichtige redenen hebben wy desen ingeleyden, die wy aan verscheyde Kerken-raden, zo binnen als buyten dese Provintie, gesonden hebben, en zonder onse kennis en toedoen is gedrukt, niet eerder als nu aan uw Eerw. gesonden; uw Eerw. zullen daar uyt sien, dat wy verwacht hadden, dat de Heer *Bekker*, volgens de loffelijke resolutie van het Christelijke Synodus van Noort-Hollandt, of tot schult-bekentenisse van sijn gegevene Ergernissen, en tot openbare en klaare herroepinge van sijn uytgegeve dwalingen, en verdrajingen der Heylige Schriftuire, zoude sijn gebracht, ofte by weygeringe zoude sijn gesuspendeert, en hertnekkig blyvende, soude sijn gedeporteert geweest, en dat wy met droefheidt vernemen, dat hy op eenige by-hem-ondertekende Articulen, die geheel Nederlandt oordeelt niet te behelsen zodanige herroepinge, en schult-bekentenisse, na eenige weeken suspensie, wederom in sijn geheel gestelt is, en die geheele zake daar mede gesleeten werdt geacht by 't Eerw. Classis van *Amsterdam*, aan welkers gevolgen wy part noch deel willen hebben.

Al is de Heer *Bekker* in onse Gemeynte geen Predikant, zo predikt hy nochtans onder ons met sijn boek, en dat onder den naam van Predikant van de Gereformeerde Kerk, en veroorsaakt onder ons, gelijk ook op andere plaatsen, groote opschuddingen en ergernissen, en de Atheisten, en Bespotters der H. Schrifture worden daar door gestyft in hare godtloosheidt; al is hy in een ander kamer, hy is nochtans met ons in het zelfde huys, en wordt onder ons gerekent; en wat hy ongestraft leert, en doet, komt by reflexie op het geheele huysgesin; ontstaat in een kamer brant, het

ge-

geheele huysgesin moet toelopen om den brant te blussen; wanneer de Rubeniten en Gaditen, en de halve stamme Manasse een altaar gebout hadden aan de grensen der Jordane, zo versamelde de gansche Vergaderinge der Kinderen Israels, om tegen haar op te trekken met een heyr, meynende datse met dien altaar afgoderye bedryven wilden, doch die toonden met hare woorden en daden, dat sy daar in ontschuldig waren; 't welk wy wenschen dat de Heer *Bekker* ook gedaan hadde, ofte door herroepinge en schult-bekentenisse sijne dwalingen wederom hadde verworpen, maar nu het contrarie middag-klaar blijkt, zo is die Histoire ons tot een voorbeeldt, om ook zo yverig te sijn tegen alle afwijkingen van de ware Leere en Godtsdienst; daarom achten wy het onses pligts te zijn, te strijden voor het Geloove, dat eenmaal den Heyligen is overgelevert.

Ende dewijle de persoon, uw Eerw. aldernaast is, onder uwe opsicht staat, en de dwalingen en ergernissen uyt uwe Gemeinte door hem sijn voortgekomen, zo verwachten wy dan ook, dat U. Eerw. soodanigen voorsieninge zult doen, wegens de persoon van de Hr. *Bekker* en die zake, dat de dwalingen en ergernissen uyt de Gereformeerde Kerke wech-genoomen mogen werden, en de Kerken van Nederlandt sich over uwen yver, en de vrucht van dien, mogen verblyden.

U Eerw. zelve sien wel, datmen met zulken handelinge als boven gesegt is, en de sake zo te slijten, noch dwalingen, noch ergernissen wechneemt; Dat alle waarheidt-lievende Leeraaren, Ouderlingen en Ledematen op een sonderlinge wyse bedroeft zijn, dat de Atheisten en spotteren van de Godtsaligheidt en het Woordt Godts, en die van andere Religien zijn, lacchen, en dat het H. Woordt Godts in groote verachtinge zal komen; en indien door het niet-wechneemen van de ergernissen, een scheuringe in de Kerke

mocht

mocht ontstaan, gelijk seer licht gebeuren konde, dat alle degene die in hare standt-plaatse de oorsake van dien, na hare magt, niet wechnemen, de oorsaak van de selve sullen zijn.

Daarom bidden wy U Eerw, die een Moeder-kerke sijt in Israel, de grootste, en aansienlijkste Gemeinte van geheel Nederlandt, van oudts getrouw in de waarheidt, en een voorbeelt voor andere, in den name onses Heeren Jesu Christi, om de eere Godts, liefde Christi, en der H. Waarheidt; komt doch uit tot de hulpe des Heeren: en bysonder nu onse sorgeloose en Atheistische tijden, en de zwaar drukkende, en noch zwaarder dreygende oordeelen Godts, een hertelijke bekeeringe, en een weeringe van dwalingen, en ergernissen zulks vereysschen; het welke wy van U Eerw. verwachten, biddende dat de vrymoedige Geest Godts ons alle ondersteune.

Hier mede, Eerw. Heeren en Broederen, bevelen U. Eerw. persoonen, dienst en gemeinte in de hoede van de behoeder Israels, en verblijven, Eerw. Godzal. Hoog-gel. Heeren en Broederen, Uwer Eerw. Dienstwillige Mede-broederen, den Kerkenraadt van *Rotterdam*, en uit aller naam, en by laste, *Ludolph. de With. Syned. p. t. Præses*, *Wilh. à Brakel Syned. p. t. Scriba. Rotterdam* den 18 Maart 1692.

III. *Brief van de Eerw. Kerkenraadt van Utrecht, aan de Eerw. Kerkenraadt van Amsterdam*; luydende aldus:

Eerw. Godz. Hoog-gel. Heeren en Broederen in Christo Jesu. Belijden wy niet te samen de gemeinschap der Heyligen? Zijn wy niet leden van een en het selve geestelijk lichaam onses Heeren Jesu Christi, en huys-genoten van een het selve Huys Godts? Bouwen wy niet als Geestelijke Bouw-lieden aan het zelfde? Zijn wy derhalven niet ten hoogsten verplicht, te waken over de welstandt van Sion, op malkanderen acht te geven,

tot opſcherpinge der Liefde , en te waarſchouwen tegen 't gene tot nadeel en verbreekinge van 't zelfde diend?

Deſe gedachten hebben ons, ſeer Eerwaarde Broederen, opgewekt, om een vrymoedig woordt by uwe Eerw. te gebruiken, en uwe Eerw. uit een hertelijke voorſorge voor de welſtandt van Godts Kerke, liefde voor de Chriſtelijke Waarheidt, en voor d'authoriteyt van Godts Heylig Woordt (het eenig fondament van onſe Chriſtelijke Religie) en inſonderheidt voor de eere onſes Godts, tot ontlaſtinge onſes gemoeds, aan te dienen: Dat wy ons ten hoogſten bedroeft hebben over dat ſcandaleus, heylloos ende Godts-laſterlijk Boek, genaamt *Betoverde Wereldt* van D. *Balthaſar Bekker*, Predikant in uwe Gemeente, mitsgaders over de ergerniſſen, daar door gegeven, ontſteltenisſen, opſchuddingen, ende andere booſe vruchten daar opgevolgt, alomme in de Chriſten Kerken in het gemeen, en in het byſonder, tot calangie en blame van onſe zo dierbaare Waarheidt, ſtrekkende tot oneere van Godt en ſijn alderheyligſte Woord.

Ende dat wy tot ons groot genoegen verſtaan hadden, die vigoureuſe en loffelijke Reſolutie van de Chriſtelijke Synodus van Noort-Holland in den voorleden jaare tot *Edam* gehouden, genomen: Daar by datſe verklaart, 't gemelde Boek van *Dr. Bekker* bevonden te hebben vol onwaarheeden, ergerlijke ſtellingen en ſpreekwijſen, aanloopende tegens de H. Schriftuire en de Formulieren van Eenigheidt; als mede tegens de conſtante Leere, die zedert de tijden der Apoſtelen in de Orthodoxe Kerken is geleert, en oordeelt, datmen de Ergerniſſen ſoo binnen als buiten de Kerke daar door gegeven, ſpoedig en *efficaciter* moeſt wech-nemen: latende de perſoon van *Dr. Bekker* aan de diſpoſitie, ende behandelinge van de Eerwaarde Kerkenraadt, en Claſſis van *Amſterdam*, ten overſtaan van de E.E. De-

putaten Synodi, om daar mede te handelen na Kerken-ordre, zo als zy tot wechneminge der Ergernissen zouden bevinden te behooren, moetende zulx binnen eenigen bepaalden tijdt effectueeren.

Dit verquikte ons, zeer Eerwaarde Broederen, niet weynig, als die niet anders konden te gemoedt zien, dan dat daar op zoude gevolgt hebben, dat *Doctor Bekker* door den Godvruchtigen yver van de Eerw. Classe, mitsgaders des Eerw. Kerkenraads van *Amsterdam*, na sijn merite soude worden gecensureert, gebracht tot behoorlijke recantatie, ende herroepinge van sijn heylloos Boek, ende godloose stellingen daarin vervat, ende by gebreeke van dien, van sijn Predik-dienst gedeporteert, op dat de gegeven ergernissen wech-genoome, ende den blaam van Gods Kerke alsso spoedig en *efficaciter* mochte geweert worden.

Maar, wy bevinden ons, tot ons groot leetwesen, seer in onse verwachtinge, bedrogen ende staan verbaast en verstelt, dat op die verklaringe van *Dr. Bekker* (*satisfactie* genaamt) op ordre des Eerw. Classis van *Amsterdam* door den druk gemeen gemaakt, (en die onses oordeels geensins sasisfactoir is, als niet behelsende een herroepinge van sijne heylloose stellingen en verdrayingen der H. Schriftuure, maar eer is een verdediging van deselve) niet anders is gevolgt, als die *Resolutie*, dat *Dr. Bekker* van alle de deelen sijnes diensts zal gesuspendeert zijn tot de naaste ordinare Classis, ende die tijdt weder geëxpireert zijnde, zijn Eerw. dan wederom sal aangenomen zijn, ende de saake volkomen afgedaan.

Daarom, Eerwaarde Broederen, hebben wy ons ten hoogsten genoodsaakt gevonden, om U Eerw. Broederlijk bekent te maken.

I. Dat wy het Boek van *Dr. Bekkers Betoverde Wereld* genaamt, aanmerken als een van de schadelijkste Boeken, oit uitgegeven tot nadeel van Gods Kerke, en

blaam

blaam van onse Gereformeerde Religie, ende insonderheidt krenkinge van de Goddelijke authoriteyt der Heylige Schriftuure, tot laster van onse Heere JESUS, als of hy bedrieglijk in het doen van zijne Mirakelen hadde gehandelt, en het volk in haare grove dolingen ontrent de Duyvelen hadde gevoed.

II. Dat wy gansch geen genoegen nemen kunnen in de genaamde *Satisfactie* van Dr. *Bekker*; maar die alleen houden voor een bemanteling, en Defensie van zijn heylloos gevoelen, tot bespottinge van de gene, die tegen zijn godloos boek geyvert, en sich daar over bedroeft hebben.

III. Dat het ons seer bedroeft, dat Dr. *Bekker*, die met zulke schadelijke ja pestilentiale gedachten besmet is, en deselve niet alleen door woorden geuit, maar ook door schriften, in verscheyden talen over-geset, de geheele Christen Wereldt door verspreidt heeft, zal Leeraar blijven in de grootste Gemeente van ons Nederlandt, aan welkers welstandt en Orthodoxie zo veel gelegen is, sonder deselve opentlijk te herroepen, ende leedtwesen daar over te betonen, als siende met groote bekommernisse te gemoedt een groot verderf voor de Zielen, ons toe-vertrout, door dien wy soo na grensen aan U. E. E. gemeente; ende wy t'elkens met attestatien van weer-zyden onse Ledematen malkanderen toe-senden en ontfangen.

IV. Dat wy geen deel willen hebben aan dien blaam en laster, die daar ligt op Godts Kerke, door Dr. *Bekkers* boek verwekt, ende by gebrek van vigoureuser censure op deselve sal blyven leggen, zo niet vermeerderen, als ofme in de tegenwoordige Gereformeerde Kerke alles konde dulden.

V. Dat wy derhalven broederlijke en ernstelijk zijn versoekende, dat Dr. *Bekker*, den gepræfigeerden tijd geëxpireert zijnde, sonder *volle satisfactie* gegeven te hebben, niet weder op de Predik-stoel toe-gelaten

 worde,

worde, en dat U E. by de Classis van *Amsterdam*, daar uwe E E. het grootste gedeelte uitmaken, uitwerken, dat den tijdt van sijn suspensie verlengt werde, en Dr. *Bekker* gehouden, eer weder eenige deelen van zijnen dienst te aanvaarden, tot contentement van de Gereformeerde Kerken *volle satisfactie* te geven.

Seer Eerwaerde Broederen, gelieft dit ons schrijven niet soo op te nemen, als of wy ons met eens anders doen bemoeyden, veel min, dat het voortquam uit haar van de persoon van *Doctor Bekker*; 't is ons (zo betuygen wy voor God, die herten en nieren beproeft) om de behoudenisse van onse gemeyne kostelijke waarheidt te doen; de teedere sorge voor de Eeere Gods, en de Zaligheidt der menschen legt ons aan het herte; ende verneemen alrede, tot onser groote droefheidt, al te veel schade, ende lossigheidt van gevoelen, ontrent de waarheeden in Godts Woordt vervat, door 't gemelde heylloos boek te wege gebracht, dan dat wy zouden kunnen stil sitten, sonder een Broederlijk woordt met uwe Eerwaerde te verwisselen, over een sake, daar de welstandt van Godts Kerke in 't gemein, en ook de onse in het bysonder zo veel aan-gelegen is.

Men zegge niet, de uitspraak is gedaan, daar valt geen herdoen aan. Want niemandt, die meerder acht geeft op de eere Godts, de bewaringe van onse dierbaare waarheidt, en de welstand van Gods Kerke, dan op de eere van menschen, zal het voor ongerymt keuren, datme in een zake van zulken gewicht na ryper deliberatien een suspensie continueert: ja datme op zulken grooten gegeven Ergernisse, als de ontstelteenissen daar over blyven, noch verder gaat, insonderheidt, als de persoon, die onder censure is, ongebetert, sonder eenige wesentlijke herroepinge, met de selve schadelijke gevoelens beset blijft, en datme verneemt, dat ook andere daar mede verpest zijn geworden, gelijk de verscheydene Boexkens, voor, en staande

de Dr. *Bekkers* suspensie, uitgegeven, dat te kennen geven. Hoe zullen zulke Ledematen bestraft en verbetert worden, als de Leeraar, in dat zelve verstand blyvende, gedult, en in sijn dienst gecontinueert wort? Immers diend de Censure tot verbeeteringe, en als een remedie tot verderf des vleeschs, op dat de geest behouden werde. Och of zy ook afgesneden wierden, die Godts Kerke zo onrustig maken! want sy zullen in meerder Godtloosheidt toeneemen, en haar woordt zal voort-eeten, gelijk de Kanker.

Eerwaarde Broederen, gelieft dan dese onse letteren in de vreese Gods, wiens zake het is, te overwegen. Wat ons aangaat, wy verklaaren, indien zulk geval in onse Gemeente voorviel (dat Godt verhoede) en uw Eerwaerde ons daar over begroeteden, en zulke zwaarigheeden te gemoet voerden, wy U E. E. met danksseggingen zouden ontmoeten; willen dan ook verwachten, dat U Eerwaerde dit ons schryven wel en Christelijk zullen opneemen. Voorts beveelen wy uwe Eerwaarde Gode en den woorde zijner Genade, ende blyven Uwer Eerwaardigheeden Dienstwillige Broederen in Christo. Uit last en Naame des Kerkenraads van Utrecht *Nicolaus Haring*, *Syned. p.t. Præses.* H. Wits. p. t. Scriba. Actum *Utrecht* in onze ordinare Kerkelijke Vergadering den 7 *Marty*, O. S. 1692.

IV. Brief van de Eerw. Classis van Utrecht, aan de E. Classis van Amsterdam. *luydende aldus*:

Eerwaerdige, Godzalige, en Hoog-geleerde Heeren en Broederen. *Alzo de gemeinschap der Heyligen medebrengt, ende't bevel van den grooten Leeraar der Heydenen is, datmen* acht zal hebben op elkanderen tot opscherping der liefde en der goede werken, *zo is 't, dat wy in des Heeren vreese* Classicaliter *by een vergadert, onses pligts geacht hebben, onse Broederlijke Consideratien voor uwe Eerwaerdigheden opən te leggen ontrent eene zaake, die nu eenige maanden herwaerts op de Tafel van U E E. geweest is, en*

die wy na het exempel van zo veele Kerkelyke Vergaderingen oordeelen van het hoogste gewichte te weesen; Het is gelyk U E E. denken kunnen, de saak van Doctor Balthasar Bekker, *Mede-dienaar der Kerke Christi onder U E E, de Autheur van dat* Fameuse *boek, de* Betoverde Wereldt. *Twe gedrukte* Papieren *zyn in onse handen gekomen, beyde uit last, of met kennisse van* Uwe *Vergadering, gehouden den* 22 *Jan. laatst-leden, uit-gegeven of publyk geworden. Het eene hebende de Artikelen tot satisfactie van U E E. van dien* Bekker *voorn. opgestelt; het andere daarin U E E. resolveeren; datmen dese Schriftelyke voldoening van* Dr. Bekker *(zynde de gezeide Artikelen) zoude laten drukken, en om de ergernisse van de Gemeinte wech te neemen, dat* Dr. Bekker *van alle de deelen zyns dienstes zal gesuspendeert zyn tot de naaste ordinare Classis, en dien tydt geexpireert zynde, zyn Eerw. dan wederom zal aengenomen zyn, en dese zake daer mede afgedaen weesen. En voegen U E E. daer by, dat dese Conclusie en Resolutie aen* D. Bekker *voorgehouden zynde,* zyn E *hem die Censure datelyk heeft onderworpen; en dat haer Ed. Gr. Achtb. de Heeren Burgermeesteren haer die handelingen des Eerw. Classis met* D. Bekker *hebben laten wel-gevallen. Doch Eerwaerde Broederen, wanneer wy met alle onze aendacht de gezeyde Articulen overwegen, zo kunnen wy niet zien, hoe daer eenige behoorlyke satisfactie, die geproportioneert zy na de grootheidt van het schandaal, in gelegen is. Men ziet daer, dat hy* D. Bekker *in de grondt persisteert by alle zyn allerschadelykste stellingen en gevoelens. Welke stellingen en gevoelens wy niet zullen op-haelen, alzo zy by U E E. bekent zyn, en dus lang geexamineert. Gelyk wy ons dan in den voorleeden jaare met alle vroomen in den hoogsten graadt hebben bedroeft, doe het nu genoemde schandaleus boek zich in de wereldt vertoonde, zo moeten wy op nieuws verklaaren, dat onse droefheidt niet minder is ontsteeken, als wy uit de twe gemelde schriften verneemen, dat U E E gereſolveert hebben* Dr. Bekker, *den Autheur des boeks,*

na

na het expireeren zijner suspensie weder toe te laten, en hem alzo (zonder eenige nadere satisfactie) niet alleen in de Gemeinschap onzer Kerke, maer ook in de bediening van het H. Predik-ampt te gedogen. Maer Eerwaerde Broederen, neem onse trouwhertige vrymoedigheidt niet qualijk, dat wy U E E. in bedenking geven dit navolgende. Kan wel zonder groote blaam en op-spraak zo eene in de Kerk geduld en op de Predik-stoel herstelt worden, die zo ysselijk tegen de H. Schriftuur, het woordt van den levendigen Godt, handelt, met de zelve te verdraayen, te bespotten, en allen Libertijnschen, en Atheistischen Geesten bespottelijk te maken; der maaten, dat naulijks erger gehandelt is, van de gene, welkes geschriften van de Hooge Machten openbaarlijk zijn verboden? Uw Eerwaerdigheden zijn immers zelfs die gene geweest, die in zo veel voorige Kerkelijke Resolutien des voorleden jaars, beneffens de E E. Synode en Kerkenraadt het boek desselfs eenpaarig verfoeyt hebben, en alzo verklaart, dat 'er in vervattet waren gevoelens, die tegen het Woordt Godts, en de Formulieren van Eenigheidt streden, die een groot, en algemeen schandaal gegtven hadden, en waerom het boek spoedig diende gesupprimeert. Indien zulke gevoelens. als Dr. Bekker *heeft, in een Leeraar geduld kunnen worden, wat kan der anders uit volgen, als datse ook geduldet worden in elk besonder Ledemaat, en dat alzo krachteloos gemaekt worde, alle* Kerkelijke Discipline, *om dat quaadt in het toekomende te stuyten of te weeren? Waar toe zouden wy zo doende eyndelijk niet vervallen? En wat een deure zoude door zodanigen admitteeren van* Dr. Bekker *ook in tijden en wijlen niet geopent worden, om al wat schadelijk is, en ergerlijk, en Kettersoh, in de Kerke te sien in-brengen? Want de aller snoodtste Dwaal-geest in het vervolg al het snoode en strijdige, tegen Godt en het allerheyligste geloove stoutelijk zoude kunnen uitstooten met monde en penne, en nochtans, na het gene nu ontrent* Dr. Bekker *dus verre van U E. gedaen was, denken, dat hy evenwel in de Gereformeerde Kerk en Kerken-dienst zoude kunnen blij-*

ven, als hy ten laetsten blootelijk beloofde daer van te zwijgen. Het dulden van Dr. Bekker *en zijn gevoelen, kan onzes oordeels ook niet bestaen met de vermaerdtheidt van* UE. *Vergadering, ter occasie van de Stadt, daer deselve gehouden wordt. Wat placht die in de* Remonstrantsche *tijden een voedsterse van waerheidt, en een zorgvuldige bewaerderse van de ongekreukte rechtzinnigheidt te weesen? van de welke doemaels onze Utrechtsche Kerken, uwe nabuuren, die in die tijdt bezoedelt waren, de gewenste vruchten tot haerder herstelling genoten. Wy zullen niet verhoopen, dat UE. ten gevalle van* Dr. Balthasar Bekker *van uwe loffelijke predecesseuren zo droeviglijk zouden verschillen.* Om *Godts wille dan, om zijner noodt-lijdende waerheidt wille, om de eere van Christi Kerke, die zo geschonden wordt door den inhoudt van het boven gemelde boek, om de schadelijkheidt des gevoelens, 't welk voortkruypt en voort-eet als de kanker, blijkende uit de* Tractaetjens, *ja zelfs medailien voor den Autheur, en tot zijn lof (zo wy verneemen) uytgekomen. Eyndelijk om de verantwoording wille, die wy alle eens zullen doen voor den eeuwigen vyerschaer Jesu, neemt Vaderen en* Broederen *onse broederlijke erindering ter herten. De uure is nu, dat wy de handen in malkanderen moeten slaen, en de krachten vereenigen tegen die gene, die het Woordt Godts, het Fundament van het Christendom in zo veel voorname stukken, zoeken verachtelijk en bespottelijk te maken, en bygevolge t'eenemael te ontzenuwen, ja wech te neemen de geheele Authoriteyt van dien. De Godt der Waerheidt en der vrede heylige ons geheel, en onse oprechte geest en ziele werde onberispelijk bewaart in de Openbaering Jesu Christi. Actum in onse Classicale Vergadering desen* 18 Marty Stylo loci *Ao.* 1692. *Eerw. Godzal. en Hoog-geleerde Heeren en* Broederen, UE. *Dienst vorpligte Mede-broederen, de Classis van Utrecht.* David *van* Hengel, Classis p. t. Scriba. Adrianus van Sypensteyn, Præsidis Assessor, Henricus Brink, p. t. Classis Scriba.

V. *Brief*

V. *Brief van de Eerwaerde Classis van* Walcheren, *aan de Eerw. Kerkenraadt van Rotterdam, tot antwoordt op haren Circulairen* Brief, *raakende de zake van* Dr. B. Bekker, luydende als volgt.

Eerw. Godzalige, Wel-geleerde, de Predicanten en Ouderlingen, Constitueerende den Kerken-raadt tot Rotterdam. Het Classis van *Walcheren* heeft met veel genoegen uit de Kerk van *Middelburg* verstaan U E. pieusen ernst, tegen dat befaamde boek van *Dr. Balthasar Bekker*, genaamt de *Betoverde Wereldt*, door welke so veel opschuddingen en schandalen tegen en in de Gereformeerde Kerk sijn verwekt, en zo veel lastermonden geopent; Maar 't geen 't voorn. Classis met d'aller-grootste bekommering voorkomt, is dat U E. in uw Missive aan die van *Middelburg* bekent maakt, dat het Classis van *Amsterdam*, na dat by 't Noordt-Hollantse Synodus in 't voorleden jaar, zo een cordate resolutie tegen dat bekende boek, en de persoon van *Dr. Bekker* was genomen, sig heeft laten te vrede stellen met die Articulen, welke tot satisfactie aan 't Eerw. Classis van *Amsterdam*, op den 22 January 1692. zijn voorgestelt, door den druk alomme gemeyn gemaakt, en door D. *Homoet p. t. Scriba* geautentiseert, en dat vervolgens de zaak daar by schijnt te zullen blyven, en Dr. *Bekker*, na een korte, doch bepaalde tijdt, gesuspendeers te zijn geweest, wederom *de facto*, in alle de exercitien van den predikdienst zoude wesen herstelt, een zaak welke onse Classicale Vergadering zoo vremdt voorkomt, dat zy haar genootsaakt heeft gevonden, daar over aan 't *Classis en Kerken-raadt van Amsterdam* te schrijven, en indien die zaak daar in die termen staat, te protesteren en te betuigen, dat wy noch part noch deel willen hebben, aan de droevige gevolgen, die daar door Godts Kerke staan over te komen. Wy en konnen niet anders, Waarde Broederen, als uwen yver in dese prijsen, en Godt bidden,

dat hy U E. in den zelfden wil doen volherden, en uwe devoiren aangewent, tot ſtuitinge en wering van zulke verdrayingen van Godts Woordt, beſpottinge van de groote wonderdaden Godts, en ſijnes Chriſti, en ſtijvinge van Atheiſtiſche en Libertijnſche gedachten, zodanig wil zegenen, dat alle Kerken en trouwe Kerken, Dienaren in ons Vaderlandt ontwaken mogen, om beneffens U E. wat zy volgens Godts woordt en wel-geſtelde Kerken ordening vermogen, in 't werk te ſtellen, ten eynde dat onkruyt uyt den acker des Heeren geweert, en dat goddelooſe boek, en Woordt van Dr. *Bekker*, niet als een kanker voort eete; waar van niet alleen de Provintie van Hollandt alreede zulke droevige ondervinge heeft, als blijkt uyt alle die grouwelijke ſchriften, die onlangs, voor den perſoon en gevoelen van Dr. *Bekker* ſijn verſpreyt geworden, maar wy ook dagelijks de droevige vruchten ſien.

Ons aangaande, wy konnen wel betuygen, van dat boek de uyterſte horreur te hebben, en Godt te bidden, dat hy doch in deſe droevige tijden, van zijne zware oordeelen, zulke dertele verſtanden inteugelen, en in 't byſonder Dr. *Bekker* tot een inkeer brenge, om oprechtelijk en opentlijk ſijn gevoelen te recanteren, op dat hy noch een gezegent werktuyg in Chriſti handt mach weſen, om vele zielen te winnen, en 't Koninkrijke Chriſti te bouwen, of andersſins wegen wil aanwijſen, en verſchaffen, waar door de Kerke van dat onkruyt mach geſuyvert werden; waar toe wy geern van onſe zyde alles, wat wy vermogen, willen toe-brengen, en onderwijlen een gezegent uyt-eynde van God verwachten, in wiens heylige en wijſe beſcherminge wy U E. bevelen. Des zullen wy naar toe-wenſching van alle heyl en zegen, blijven, *Eerw. Godzal. Wel-geleerde HH. en Broederen.* U E. Dienſtwillige Mede-arbeyders in het werk des Heeren, die van 't Claſſis van Walcheren, en uit aller naam, *Caſparus Verſteegen*, *Claſſis*

Classis p. t. Præses, *Ludovicus Godin Cl. p. t. Assessor*, *Nicolaus Schorer*, *Cl. p. t. Scriba*: Middelburg den 31 Martii 1692.

VI. *Brief van den Eerw. Kerkenraedt van Middelburg aen de E. Kerkenraedt van Rotterdam*, *tot antwoordt op haren Circulairen* Brief, *rakende de zake van* Dr. B. Bekker, luydende als volgt:

Eerw. Godzal. Hoog-gel. HH. en Broederen in Christo Jesu onzen Heere. Den uwen aangenamen is onse Kerkenraadt wel geworden den 19 Martii, waar uyt wy verstaan uwe groote bekommeringe over het boek de *Betoverde Wereldt*, van Dr. *Bekker* uyt-gegeven, midsgaders U E. cordate resolutie ontrent het zelfde, en alle die van gelijke nature, met een bygevoegde versoek, om onse gedachten daar ovee, ende verdere considератien ook in desen te verstaan, om ons met malkanderen te konnen conformeren, voor ende tot welstand van de waarheidt. Het is buyten alle twijffel, dat het boek van *Bekker* zeer vele ergernisse ende opschudding al-omme heeft gegeven, niet alleen in de Gereformeerde Kerke, en by waarheidt en vrede-lievende Leeraaren en Ledematen, die sucht hebben tot Sions welstandt en opbouw, maar ook onder vele, die buyten ons zijn, en die haters van de waarheidt en van de Rechtsinnigheidt zijnde, haar zelve verblijden, dat door zulke vremde Leeringe en verklaringe van Schrifttuur-plaatsen (die niet anders als de waarheidt ondermijnen, ende het fondament van alle waarheidt, namentlijk het Woordt Godts ons ontneemen) de Leere der Waarheidt, die na de Godzaligheidt is, zo verdorven wordt.

Het was dan ook ons tot blijdschap, dat de Noord-Hollandse Synodus zulken Godtvruchtigen, en voor Godt en zijn waarheidt-yverende resolutie, hadde genomen, in de zake van Dr. *Bekker*, oordeelende dat men de ergernissen binnen en buyten de Kerke daar door

doorgegeven, ſpoedig en *efficaciter* moeſte wech-nemen, &c. Wy hadden ook daar uyt te gemoete geſien, dat het oogmerk van de Chriſtelijke Synodus zoude ſijn voldaan, en dit boek geſupprimeert, ende de Auteur gebracht tot erkenteniſſe van zijne dwalinge, belijdeniſſe van ſijn misdaadt, en publijke herroepinge van zijne ſchadelijke, ſchandelijke, Kerke-beroerende, en waarheidt in Godts Woordt verſaakende ſtellingen; doch hoe dat U E. (gelijk vele Broederen onder ons bekommert waren) in onſe verwachtinge bedrogen zijn, blijkt in de uytkomſte, als de cenſure (geen cenſure, maar veel eer, zeggen wy ook met U E. eer een bemantelinge en apologie voor ſijn boek) op zo lichte gronden (zo wy bericht zijn) is afgedaan, en die Perſoon in ſijn dienſt zoude herſtelt zijn, als de beſtemde tijdt ſal gekomen zijn.

Alle deſe dingen hebben onſe vergaderinge ende liefhebbers der waarheidt, in het Huys des Heeren zeer bedroeft, ende hebben ons al gedachten doen nemen, hoe dit onkruyt beſt uyt den Acker des Heeren zoude worden geweert, ende de waarheidt, ende Godts Heylige Woordt ongeſchend bewaart. Waarom onſe vergaderinge niet heeft in deſen ſtille geſtaan, maar heeft haar opgemaakt, tot hulpe in Sion ontrent de Edele Achtbare Magiſtraat, verſoekende dat hetſelfde boek mochte geſupprimeert worden. In deſen onſen ernſt zijn wy nu byſonder aangemoedigt, als wy U E. Miſſive verſtaan hebben, dat U E. vergaderinge met eenparigheidt van ſtemmen in Cas ſubject deze Reſolutie hadde genomen; Naamlijk 1. *Te verfoeyen het boek van* D. Bekker, *zo in ſijn hooft-ſtellinge, als verdraeyingen ende beſpottingen der H. Schriftuur.* 2. *Geen genoegen te hebben in de zo genaemde ſatisfactie van* D. Bekker. 3. *Te zien met misnoegen het in-blyven van* Bekker *in de Gereformeerde Kerke, ende als Predikant in alle zijne functien, ende te proteſteren onſchuldig te willen zijn van alle*

alle die blamen, en ergernissen, die uyt het genoemde boek, ende het inblijven van des selfs Autheur, in ende over de Gereformeerde Kerke ontstaen zijn, ende verder ontstaen mochten.
4. *De zake te willen brengen in de Classis van Schielandt, ende daer van daen als een gravamen op de naest-komende Synodus van Zuyd-Holland.* Wy hebben dan dese zake in onse Kerkelijke Vergaderinge overlegt, by welke sy van zo grooten ernst is geweest, dat zy (in de vreese des Heeren rypelijk over de zake delibererende) dit boek van *Bekker*, als wechnemende de authoriteyt der H. Schriftuure, schandelijk die verdraayende, de waarheidt van de Leere der Gereformeerde Kerke lasterende, ende den mondt der vry-geesten, ende spotters openende, om haar Fenijn ende Galle tegen onse Kerke ende getrouwe Leeraars uyttebraken, met eenparigheidt van stemmen verklaart hebben; ende voorts goedt-gevonden, dat van die U E. Missive, de volgende dagh aan het Classis van *Walcheren* zoude kennisse gegeven worden, ende hare Predikanten ende Ouderlingen, die op de Classis verschijnen zouden, versocht ende gelast, alle devooren aan te wenden, dat alles door de Classis van *Walcheren* mochte werden aangewent, om de Kerkenraadt van Rotterdam in dit haar pieus oogmerk te sterken, en Dr. *Bekker* van zijn aanstootelijke gevoelens af te brengen, of anders, dat hy by zijn schandelijke ende schadelijke gevoelens blyvende, uyt de Kerken mochte werden geweert; ende datmen onderwijlen uyt naam van hare Kerkelijke Vergaderinge een Geraisonneerde Missive zal op-stellen aan de E E. Kerkenraadt van Rotterdam, waarin men haar E E. zal bedanken voor haren Godtzaligen yver in desen voor de waarheidt, ende dat dese Vergaderinge sich met haar E E. oordeel volkomen conformeert, haar insgelijkx opweckende, om te waken tegen alle opkomende dwalingen, bysonder die van Roël en Andere, als mede tegens alle heden-daagse aan-

aanstootelijke Kerken-beroerende nieuwigheden, ende vremde Leeringen, ongegronde Allegorische verklaringen van Schriftuir-plaatsen, &c.

Sie daar, Eerwaardige Broederen, den yver van U E. ende ons begonnen, ende verder opgewekt', (om den vloek van Meroz te ontgaan) ende die ook de Classicale Vergaderinge met haar groot getal, in eenparigheidt van stemmen, heeft versterkt en vermeerdert, als U E. zult verstaan uyt hare Resolutie, die haar E E. Scriba is geordineert U E. toe te senden.

Wy hebben dan van dese onse genomene Resolutie U E. op het spoedigste willen kennisse geven, op dat de goede zake onses grooten Godts en Zaligmakers, geen schade lijde by ons vertragen: maar dat de waarheidt ende het Woordt Godts in de Gereformeerde Kerke, tegens zoo veel opkomende Dwalingen ende Ketteryen, die bedektelijk ingevoert, en openbaar geleert worden, mochte ongeschend, ende in haar kracht bewaart worden; wenschende dat de Almachtige Godt ende Vader onses Heeren Jesu Christi, U E. en onse Personen, en Kerkelijke Vergaderingen wil aandoen met den Geest der wijsheidt, gematicheidt, couragie ende heyligen yver, om als mannen te staan ende te strijden voor het geloove, dat eenmaal den Heyligen is overgelevert, en zullende den Godt der Waarheidt bidden, dat hy U E. Personen en Vergaderinge heylige in de waarheidt, en U E. geve, alles, wat gy hebt, te besteden voor, ende uyt liefde tot de waarheidt, ende zal het ons groote blydschap zijn, als wy altijdt zullen hooren, dat zo U E. als U E. toevertrouwde Kudde, ende Familien in de waarheidt wandelen, op dat wy den Waarachtigen mogen kennen, en blyven in de Waarachtigen, namentlijk in zijn Sone Jesu Christo, die is de Waarachtige Godt en het Eeuwige Leven, ten eynde dat wy ons getrouw dragende, in de nood, die ons is opgelegt, ende onse be-

bedieninge, die wy in den Heere ontfangrn hebben alzo vervullende, met een verheugt gemoet arbeyden mogen in des Heeren Wijnberg, tot dat hy onzen arbeydt verwisfele in een rusteloose ruste, die daar overblijft voor het Volk Godts, en daar wy Eeuwig in de Waarheidt zullen bevestigt zijn. Dit wenschen wy, die zijn, en blijven, *Eerw. Godzal. Hoog-gel. U Eerw.* Dienstw. Mede-broederen, de Kerkenraadt van Middelburg, en uit aller naam en last, *Johannes Bollaart, Synedr. p. t. Scriba*; Na voorgaande lecture in onze Consistoriale Vergadering den 22 *Marty* 1692.

VII. *Brief van den Eerw. Kerkenraadt van Utrecht aan de E. Kerkenraadt van Rotterdam, tot antwoordt op haaren Circulairen Brief, raakende de zake van* Bekker. luydende als volgt.

Eerwaerdige, Godzalige, Hoog-geleerde en zeer Geliefde Heeren en Broederen. De Kerkenraadt van *Utrecht* heeft met sonderlinge genoegen en met blijdschap harer herten in den Heere, gelesen uwen zo cordaten, yvrigen, wijsen en zeer voorsichtigen Brief, gedateert den 6. Martii, N. St. laatst-leden, aangaande de zake en Persoon van Doctor Bekker. Sy heeft ons gelast, U Eerwaardige voor den dienst daar door aan de Kerken in het gemeen, en aan haar in het bysonder gedaan, grootelijx te bedanken, en kan niet minder doen, als U Eerwaardige in zo een loffelijk werk aan te moedigen, om alle Nederlandschen Kerken ten goedt exempel daar in voort te varen, met aanbiedinge aan onze kant, om met U Eerwaerdige in alles te consenteeren. En om te antwoorden op de vier Poincten, die in U Eerwaerdige Missive op het eynde influeeren, zo zeggen. I. Ja, wy verfoeyen ook het heylloose boek van den Heer Balthasar Bekker met al ons herte. II. Wy vinden ook in het alderminste geen vergenoeginge in de zo genaamde satisfactie, op ordre van het Eerwaardige Classis van Amsterdam door den druk gemeen gemaakt.

maakt. III. Wy zien ook met misnoegen het inblijven van gemelde *Bekker* in de Gereformeerde Kerke, ſpeciaal als Predikant. IV. Wy hebben reeds de zake van hem *Bekker* op onſe Claſſis van Utrecht gebracht. En gelijk wy U Eerwaarden Miſſive om hare voortreffelijkheidt in onſe Conſiſtoriale Acten hebben geinſereert, zo is zulx mede in de Claſſe gereſolveert. En gaat derhalven het een en andere over tot de corſpondeerende Claſſen, om het alzo op de efficacieuſte wijſe te brengen op de Synode.

Vorders notificeeren wy U Eerwaardige, dat wy gereſolveert hebben een ſerieuſe en Broederlijke Brief te ſchrijven aan de Eerwaardigen Kerkenraadt van Amſterdam, ten eynde haare Eerwaardige mogen bewogen werden, om *D. Bekker* zonder gegevene naardere ſatisfactie niet weder toe te laten tot den Predik-dienſt. Welke Miſſive in het net geſtelt ſijnde van deſen avond afgaat. Alzo wy van oordeel zijn, dat het waarlijk een groot *præjudicium* zonde geven tegen 't gene ontrent hem *Bekker* te doen zal zijn, op de toekomende Noordt-Hollandſche Synode, indien ten tijde van de Synode, hy *Bekker* al een wijle tijdt weder geweeſt was in actueele dienſt. *Turpius ejicitur, quam non admittitur hoſpes*. En hebben wy die hoope, en zijn in die verwachtinge, dat in het ſchrijven aan de Eerwaardige Kerkenraadt van Amſterdam, ons exempel van meer andere aanſienelijke Kerken zal worden gevolgt.

De Eerwaardige Claſſis van Utrecht, gehouden op den eerſte en tweede deſes, ouden Stijl, heeft'er haar ook niet vreemd van getoont, om inſgelijx een Brief te ſchrijven aan de Eerwaardige Claſſis van Amſterdam. Doch bemerkende, dat zo eene Brief doch niet eerder zoude kunnen geopent en geleſen worden in de Claſſicale Vergaderinge tot Amſterdam, als den 7. Aprilis St. Nov., en dat daarom het zo grooten haaſt niet

niet hadde om de selve te schrijven, zo hebben haare Eerwaardige, hoorende, dat wy doch aen U Eerwaardige te rescribeeren hadden, ons gelast, om U Eerwaardige kennisse van haare deliberatien in dezen te geven, en van U Eerwaardige te vernemen, hoedanig U Eerwaardige advijs zoude zijn aangaande het schrijven van zo eene Classicale Brief, en hoe daar door best uit te werken het onderling concert. Hier mede willen wy U Eerwaardige, Gode en den Woorde zijner Genade, ten opsicht van haare personen en dienst hebben aan bevolen. Actum in onse Vergadering des Kerkenraads den 7. Martii: Ouden-Stijl 1692. *Eerw. Godz. Hoog-gel. en zeer Geliefden*, Uwer Eerwaardigen dienst-bereyde en veel verpligte Broederen in den Heere, die van de Kerkenraadt van *Utrecht*, en in alter naame, *Nicolaus Haring Syned. p. t. Scriba H. Witb Syned. p. t. Scriba*.

VIII. *Brief van de Eerw. Kerkenraadt van Leeuwaerden aen de E. Kerkenraadt van Rotterdam, tot antwoordt op haaren Circulairen Brief, raakende de zaake van Bekker.* Luydende aldus:

Eerw. Godzal. Hoog-gel. Heeren, en Broederen in Christo. U Eerwaerdige Missive is ons wel ter handt gestelt: wy vonden ons verpligt, en niet minder genegen, om deselve in alle mogelijke haast, en zo ras doenelijk was, te beantwoorden, achtervolgens de serieuse begeerte van U Eerweerdigheden. Met groot genoegen en innerlijke blijdschap onses herten hebben we uyt uwe gesonden letteren verstaan, U Eerwaardige Christelijke yver en heyligen ernst voor den Heere, de eere zijnes naams, zijn waarheidt, de authoriteyt zijner Heyligen Schriften, en de welstandt van zijn dierbare Kerke, die U Eerwaardige in een rechtveerdige vlamme geset heeft, om voor die alle serieuslijk en als een eenparig man te waken en te strijden. Wy zijn geenssins onkundigh, wat groulijk boek de Heer *Balthasar*

Bekker int licht gegeven, en wat opschuddingen, ergernissen en blaamen hy daar door over al in en buyten de Gereformeerde Kerke veroorsaakt heeft. Wy versoeyen het uit al ons herte, en suchten over Zions breuke (die zo wydt wert als de Zee; wie zalse heelen?) datter uit het midden van haren boezem zulke Leeraars opstaan, die verkeerde dingen spreken.

Wy betuigen, dat we zeer genegen zijn om de handen met U Eerwaardige in een te slaan, en op te komen tot de hulpe des Heeren, om sijn noodt-lijdende waarheidt te ondersteunen, en alles toe te brengen, wat tot weeringe van blaam en ergernissen, die wyder meer als alteveel door dit profaan schrijven van voorn. *Bekker* sien door-gedrongen, dienen kan: dat we ook niet manqueren zullen, om de zaak verder in onzen Classe voor te dragen, en *per modum gravaminis* op onsen Christlijken Synodus te helpen brengen: ten eynde zulken schandaleusen boek, en desselfs verwaande schrijver, die de reden boven Godt en zijn Waarheid zoekt te verheffen, mach werden tegengegaan, en openbaarlijk geblijke, dat we onschuldigh willen sijn van zo veel ergernissen en vuile opspraaken (die Godts Naam, eere en Waarheidt ten hoogsten nadeelig sijn) als daar door gecausseert worden. Waar mede wy eyndigen, en U Eerwaarde Gode en den Woorde sijner genade aanbeveelen, en verblijven (*Eerw. Godz. Hooggel. Heeren en Broederen*) U Eerwaerdige, Dienstwillige Mede-broederen, de Kerkenraadt van Leeuwaarden, en uit aller Naam, *H. Wesselius, Syned. p. t. Scriba, Leeuwaerden*, den 19 *Marty* 1692.

IX. Brief van de Eerw. Kerkenraadt van Groningen, aan de E. Kerkenraadt van Rotterdam, tot Antwoordt, op haaren Circulairen Brief, aangaande de zaak van Dr. Bekker; *luydende als volgt.*

Eerw. Hoog-gel. Godzal. Voorzienige HH. en veelgeliefde Broederen in de ingewandelen van den Heere

Jesus.

Jesus. *Op de Missive van U. Eerwaerdige over het Boek van de* Hr. Bekker, *en de censure dies wegens aen hem ge-oeffent, diene tot antwoordt. Wy hebben dat boek van de eerste lecture af aengesien voor een opgestapelde schat van dwalingen, geboren uit de beginselen van die* Philosophie, *dewelke sich vertoont een ydele verleydinge, daer in, dat zy vast en onwrikbaer stellende de* dictata *van de Rede, in cas van verschil derselver met de openbaringen van Gods Woord, de* dictata *van de Rede niet wil gevangen leyden tot de gehoorsaemheidt van de uitspraken van Godts Geest; maer stoutelijk aenvangt het Woordt Godts te draeyen, en op een geweltsame maniere te wringen, tot dat het moge schijnen daer mede over een te komen. En tot geen ander eynde streckende, wat de natuire van de zake aengaet, dan om Atheistische geesten en profane menschen dat genoegen aen te doen, 't welk voor sich dieven en moordenaers door inbeeldinge zouden wenschen, dat nergens in de wereldt Dienaers der justitie, en beuls gevonden mochten worden. Uit desen hoofde hebben wy het aengemerkt als een schand-vlecke van de Gereformeerde Kerke; en ons van herten bedroeft, dat een Leeraer uit het midden van deselve opgestaen is, sulke verkeerde dingen op zulk een verkeerde manier sprekende. Wy hebben het verfoeyt, en in de materien in de form van behandelinge; in de materie t'eenemael afwijckende van 't padt der waerheidt, dus langh van alle en t' allen tijden gehouden, die maer de Schriftuire van Goddelijke ingevinge oprechtelijk hebben erkent; en in tegendeel opvolgende de voetstappen van Hobbes en Spinosa, wraekbare Schrijvers, die door hare werken hare namen tot een vervloekinge hebben nae-gelaten aen alle die Godt vresen, wijders de overgenome grouwelen voorstellende met zo veel oneerbiedigheidt voor Godts Geest, sprekende in de Schriftuire, en zo veel dertele onbescheydenheidt neffens zijne Vaders en Broeders in den Heere, die zelfs in de beste stoffe niet te dulden waren. Dewijl nu de blame van een gegeven ergernisse niet kan worden geweert van een Kerke, waer inse sich op-doet, noch de zelve haer kan bewijsen reyn van deel en ge-*

gemeynschap aen eens anders misdaet, ten zy datse toone in haer gewrocht te zijn neerstigheidt, ja verantwoordinge, ja onlust, ja vrese, ja verlangen, ja yver, ja wraecke: en dese dingen voortdrijven moeten tot zodanig een censure over den schuldigen, die proportie drage met de grootheidt van de misdaadt, en opwegende verevenaare de zwaerte van dien. So is 't dat wy ons vinden benootsaekt met vrymoedigheidt te zeggen, dat de Censure, aen de Hr. Bekker geoeffent, van die aerdt niet en zy: dewijl hy niet alleen geduldet wordt voor zijn Persoon in de Kerk, maer zelfs in zijn Geschrift, aen het Eerwaerdige Classis van Amsterdam tot een vermeynde satisfactie overgelevert, expresselijk bedingt, dat zijn zo vals en schadelijk gevoelen in hem geduldet worde. Dese proceduire wijkte waerlijk af, niet alleen van het gebodt des Alderhoogsten, willende, dat men de naesten neerstelijk berispe, en de zonde (waer onder de dwalinge mede te begrijpen is) in hem niet verdraege; maer ook den dertienden Articul der gener, die van het Eerwaerdige Consistorie van Amsterdam in dato den 23 Augusti 1691. opgestelt zijn, by welke hy wordt belast, dat zijn boek, 't welke de Kerkenraadt van Amsterdam, en de Christelijke Synodus eenparig, zo als het daer leght, heeft verfoeyt, door een openbaer geschrift voor de geheele wereldt zal herroepen.

Dierhalven, Eerwaerdige Heeren en Broederen, danken wy voor eerst Gode, die dese neerstigheidt en strijdt voor het gelove, eenmael den Heyligen overgelevert, in uwe herten gegeven heeft, met bygevoegde ernstige smekinge aen den Throon der Genade, dat het zijne Goddelijke goedtheidt believe, den yver, van U Eerwaerdige begonnen, te zegenen tot verwekkinge van allen, die de zuyverheidt der Leere, en dessels bescherminge tegen alle, die daer op indracht willen maken, van herten lief hebben. Daerna bedanken wy U Eerwaerdige voor de communicatie van 't gene over meer gemelte onderwerp in uwe Kerkenraadt is geresolveert, met intimatie, dat wy eenpaerig toestemmen en voor goedt ken-

ren *U Eerwaerdige Resolutie, zo als die leght in alle hare deelen en clausulen. Sullen ook van onse kante alles daer heenen zoeken te dirigeren by onze Eerwaerdige Classis, dat dese zaake van daer by wege van een gravamen op onse aenstaende Synodus mogen worde gebracht. Waer mede sluitende, bevelen U Eerwaerdige Persoonen, als mede uwe bloeyende gemeinte aen des Heeren genadige beschermige en ryken zegen, en blyven, die zyn*, Eerw. Hoog-gel. Godzal. Voorzienige Heeren en Broederea, *Uwe Eerw. Toegenegene Mede-Arbeyders in het werk des Heeren, de Kerkenraadt van* Groningen, *en uit aller naam en last*, Johannes Abbring, Eccls. Groning. & Consistorii Scriba. P. Mees, Eccls in Groningen & p. t. Consistorii Præses, Groningen *den* 22 Maert. 1692.

Ten anderen, wilde ik hier stellen de Coppe van 't Request, en vertoog van ettelyke hondert Ledemaaten van de Gemeinte van Amsterdam, die haar bezwaarnis en droefheidt by de Kerkenraadt uitdrukten/ wegens dat Bekkers gegevene ergernissen niet behoorlyk en tydiglyk wierden tegengaan en geweert/ en te gelyk versochten/ dat daerin beter en ernstiger mocht voorzien worden/ brengende daer toe by/ zeer gewichtige Redenen/ en vertoonende hier in een zonderlingen ernst en yver voor Godts eer/ (recht tot een voorbeeldt voor andere vroome Ledematen/ om in zulke yverloose tyden/ als deze zyn/ by haar Kerkelyke Voorgangers ernstig en eerbiedig aan te houden om Reformatie der gebreken/ volgens het Woordt des Apostels aan de Ledematen van de Gemeinte van Colossen, zegt tegen Archippus, Ziet op de Bediening, die gy aangenoomen hebt in den Heere, dat gy die vervullet.) Alleen zal ik den Leeser voor afzeggen/ dat ik wel onderricht ben/ dat Bekker, onlangs in Vrieslandt zynde/ en zoekende te hinderen/ dat 't Synode daer niets tegen hem mocht doen/ voor de Classis van Franeker heeft gezeydt/

dat die het Request tegen hem in de Kerkenraadt van Amsterdam hadden ingelevert, geen andere waren, als die van D. Koelman waren opgemaakt, enz. waer tegen ik betuige / dat het een volkomene onwaerheid is / alzo ik in al dien tijdt niet tot Amsterdam ben geweest / als dit Request is opgestelt / ondertekent / en overgelevert; alleen hebben twe persoonen my geschreven / dat'er een Request onder handen was / dat 'er tekenaars gezocht wierden / en dat het stondt ingegeven te worden / maer wie getekent hadden of niet / en welke den inhoudt was / is my niet bekent gemaakt; alleen heb ik den inhoudt verstaan / na dat het al ettelijke dagen was in-gelevert geweest; en ik heb geantwoordt / dat ik het goedt keurde (gelijk ik noch doe met mijn gansche hert) dat'er een Request gepresenteert wierdt door de Ledematen / en dat ik de inlevering tijdigst oordeelde op den dag / als ik wist / dat ook de Brief van de Kerkenraadt van Utrecht zoude in-komen / en geleesen worden; en ik noemde in mijn brief eenen / dien ik oordeelde / dat zijn woordt heel wel doen zoude by het inleveren van dien. Ziet dit is het afschrift van dit vermaart Request.

Aan de Eerwaarde Heeren Predikanten en Ouderlingen, constituerende de E. E. Kerkenraad van Amsterdam.

„ Geven met alle behoorlijke Reverentie te kennen / „ de ondergetekende Ledematen van de Gereformeer- „ de Kerke binnen de Stadt Amsterdam; dat het „ Do. Balthazar Bekker behaagt hebbende / in den „ voorleden Jare 1691 door den druk gemeen te ma- „ ken / in verscheyde deelen / zeker Boek / by hem „ geintituleert de Betoverde Wereldt, ende bevonden „ zijnde by Lecture van het zelve Boek / dat Do. „ Bekker daar mede gegeven hadde zeer zware grie- „ ven / zoo aan de Gereformeerde Waarheidt / als

„ aan

" aan desselfs Eerw. Leeraren; Mitsgaders Schan-
" dalen en Ergernissen / binnen en buyten de Waare
" Kerke; en alzo gebracht grooten laster over de Ge-
" reformeerde Leere; en desselfs Eerw. Getrouwe
" Bedienaaren; Derhalven de Suppliantén met
" zeer veel genoegen ook vernomen hebben / dat door
" U Eerw. eenpariglijk het gemelte Boek niet alleen
" is verfoeyt geworden; maar ook 't zelve gedaan
" brengen ter behoorlijke kennisse van de zeer Waar-
" de Christelijke Synodus / in de Maandt Augu-
" stus tot Edam vergadert. Dat mede haar onge-
" meen aangenaam is geweest te bevinden / dat ins-
" gelijks de zeer Waarde Christelijke Synodus gantsch
" geen behagen genomen hebbende in de Antwoorde
" van Do. Bekker / de Gecommitteerde van U
" Eerw. voor de gemaakte Extracten uyt het voorsz.
" Boek hebben bedankt: Mitsgaders gebillikt de
" bekommeringe en oordeel van U Eerw. in het een-
" parig versoeyen van 't voorsz. Boek van Do. Bek-
" ker, met byvoeginge van dat de zeer Waarde Chri-
" stelijke Synodus / uyt eygen Lecture / en conform
" d'Extracten van Amsterdam / het zelve Boek ook
" bevonden hadde vol onware, en ergerlijke stellin-
" gen, en spreek-wijzen, aanlopende tegen de Hey-
" lige Schrift, en Formulieren van Eenigheidt, als
" mede tegen de constante Leer, welke zedert de tij-
" den der Apostelen in de Orthodoxe Kerken, dien
" aangaande, eenparig is geleert: En derhalven ge-
" oordeelt, dat men de Schandaalen binnen en buyten
" de Kerke gegeven, spoedig en efficaciter behoorde weg
" te nemen, met het voorsz. Boek te supprimeren,
" het herdrukken, zo veel mogelijk, te beletten; Ge-
" lijk ook het verder uytgeven van dat Boek / zon-
" der approbatie; en voorts de persoon van Do.
" Bekker gelaten aan de dispositie van de Eerwaardi-
" ge Kerkenraadt / en Classis van Amsterdam / om

" daar

" daar mede te handelen na Kerken-order / en als zy
" tot wegneminge der ergernis zouden bevinden te
" behooren. Noch de Gedeputeerden gelast / alle Offi-
" cien aan te wenden tot supprimering van 't gemel-
" de Boek: En verder mede d'Eerwaarde Kerken-
" raad versocht / en gelast / de handelinge by de zelve/
" ten reguarde van Do. Bekker aangevangen / zonder
" eenig tijdt-versuym / te voleyndigen ; Immers
" de zelve handelinge uyterlijk te voltrekken voor den
" 1 September naast-komende : ende 't selve ge-
" daan zijnde / de geheele zaak te brengen ter kennisse
" van d'Eerw. Classis van Amsterdam / om by de
" zelve Classis / des noodig zijnde / daar ontrent ge-
" daan te werden zoodanige voorsieningen / als tot
" weg-neminge van alle Schandaalen / bevonden
" zoude werden te behooren : Dat ook wijders het
" geen verder by d'Eerw. Classis van Amsterdam
" zoude mogen werden goedt gevonden / en gedispo-
" neert / mede finaal zoude moeten werden gedaan/
" binnen de tijdt van twee Maanden / na dat de zaak
" tot hare deliberatien zoude wezen gebracht. Dat
" mede de Suppliantem niet minder wel-gevallig zijn
" geweest de veertien Artijkelen door U Eerwaarde
" korts daar naar gedaan op-stellen / en Do. Bekker
" voor-gehouden ; Ende mede wel byzonderlijk de 8
" laatste van de zelve Artikulen ; Sulks ook speciaal
" het 7. Bekent dacrom Do. Bekker, dat hem leet is,
" dat hy de Gereformeerde Kerke, de Reformateurs,
" de Instellers van de Catechismus, en Confessie, en
" alle Leeraars beschuldigt heeft, van dat zy (als in
" Art. 6.) den Schepper, en Onderhouder de Eer van
" zijn Wonderdaden ontnemen, en de Leere der Za-
" ligmakende Genade verduysteren. Ook dat hem
" leet is, dat hy deze serieuse zaaken, zomtijds ook
" in een Satyrischen stijl, en de nieuwe Nederlandt-
" sche Oversetting te hart, en met al te groote on-
" eer-

" eerbiedigheidt heeft gehandelt. Zoo mede het 8.
" 9. 12. en 14. waar toe kortheids-halven werdt ge-
" refereert: Mitsgaders wel principalyk het 13. Ar-
" tijkel; Wordt ook aan hem gelast, dat sijn Boek,
" 't welk de Kerkenraadt van Amsterdam / en de
" Christelijke Sinodus eenparig / zoo als het daar
" legt / heeft verfoept / door een openbaar Geschrift
" voor de geheele Wereldt zal herroepen, om dat
" in gemelde Boek zeer veel verdraeyingen der H.
" Schrift gevonden werden; om dat het aan-loopt te-
" gens de Leere der Gereformeerde Kerke, en de
" Formulieren van Eenigheidt by hem aangenomen
" en onderteekent, en daar door een groot, en alge-
" meen Schandaal aan veele goede Christenen gege-
" ven is. Welk alles zo wel / ende ten hoogsten be-
" tamelijk / begonnen / en by der handt genomen zijn-
" de / de Suppliantèn dan ook hoope gegeven had-
" de / in de eerste plaats / dat Do. Bekker zoude zijn
" overtuygt geworden / en alzo de voorsz. 13 eerste
" Artikulen hebben aangenomen / ende voldaan;
" Doch in de Twede plaatze / dewijl tot haar groot
" leet-wezen Do. Bekker daar van bleef weigerende /
" en in gebreken / dat spoedig / en binnen den tijdt /
" door de zeer Waarde Christelijke Synodus ge-
" præfigeert / in constante yver voor de Eere Gods
" ende sijne Waarheidt, mitsgaders de goede naam
" en faam van zo veele Eerwaardige / en Getrou-
" we Bedienaren desselfs / by 't voorsz. Boek zo
" grootelijks gescholden / ende beleedigt / insgelijks
" zoude zijn voort geprocedeert geworden / ende de
" geheele zake ten eynde gebracht: Vervolgens ook
" den Persoon van Do. Bekker, na-de-maal hy van
" sijne verfoeyelijke dwaalingen niet af en stont / en
" in gebreken bleef / de voor-gemelde gantsch billijke
" Artikulen / van wegens U Eerw. hem voor-gestelt /
" te voldoen / de bedieninge des Goddelijken Woords

" ende der H. Sacramenten/ mitsgaders de Oeffening
" van de Gemeynschap der Heyligen / in het genieten
" van des Heeren Hoogweerdige Avondtmaal / be-
" let ; op dat alzo die dwalingen / en ergernissen / ten
" eersten uyt de Gemeynte des Levendigen Godts
" mochten zijn geweert geweest. Doch hebben de
" Supplianten ter contrarie / tot hunner groote droef-
" heidt / en innige zmerte ondervonden / dat niet al-
" leen de voorsz. Proceduren getrotteert hebben / tot
" in 't laatst van de Maandt van January dezes
" Jaars 1692. voor en al-eer daar iets finaals / on-
" trent de Persoon van Do. Bekker, is geresolveert
" en werk-stellig gemaakt : maar ook dat hy onder-
" tusschen is gebleven in sijn volle dienst / en daar door
" noch overvloediger stoffe / en gelegentheidt gegeven/
" aan de Lasteringen der geener / die buyten zijn /
" van / en over de Gereformeerde Kerke / de Waar-
" heydt Godts daar inne gepredikt en beleden / mits-
" gaders de Getrouwe Bedienaren desselfs / gelijk
" mede aan de Eenvoudige in de Kerke / van te den-
" ken / dat het gevoelen van Do. Bekker in sijn voorsz.
" Boek openbaar gemaakt / zo schadelijk niet en kost
" wezen / als U Eerw. mitsgaders de zeer Waarde
" Christelijke Synodus / daar van geoordeelt hadden;
" ofte zo ja / dat de Eere van Godt, d'Intresten / en
" aan-belangens / zo van de Kerke / als desselfs ge-
" trouwe Herders/en Leeraaren/ moeste betoont wer-
" den meer ter herten te gaan / den geenen / welke
" 't werk in handen hadden. Maar 't geene haar
" Supplianten droefheidt en zmerte / mitsgaders
" zware bekommeringen noch geaggraveert / ver-
" vermeerdert en veroorzaakt heeft / is; dat zy niet
" anders konnen vernemen / op al het geseyde ge-
" volgt te wezen / dan dat Do. Bekker, maar alleen-
" lijk den tijdt van twe Maanden / zal blijven gesus-
" pendeert van sijne Publijken Dienst / doch naar het
" ver-

" verloop van dien weder zal werden geadmitteert ;
" zo tot waarneminge van dien / als tot des Heeren
" hoog-weerdige Avondtmaal / in de Gemeynschap
" dezer Kerke ; Ende wel / dat dit zal geschieden
" maar alleenlijk / op eenige Artikulen van pretense
" Satisfactie , door Do. Bekker over-gegeven / by
" den druk / uyt Last des Eerw. Classis van Am-
" sterdam / gemeen gemaakt : Dewijle de Supplian-
" ten / de zelve Artikulen van pretense Satisfactie
" in-gesien / ende over-wogen hebbende / niet en kon-
" nen vinden / dat Do. Bekker gehouden kan werden/
" daar mede te voldoen / 't geene de meriten van de
" zaken / ende gevolgen van dien / ten dezen notoir-
" lijk / en buyten contestatien komen te vereyschen.
" Ende namentlijk / om dat hy in verscheyde Passa-
" gien niet en gebruykt ronde / en cordate Expressien/
" maar veele zeer slaauwe / zo niet dubbelsinnige :
" Insgelijks om dat hy seid maar alleen over te ne-
" men de zes eerste Artikulen / hem eerst door de Eer-
" waardige Kerkenraadt / ende daar naar door de
" d'Eerwaardige Classis zelve / voor-gehouden/ doch
" van alle de verdere Artikulen van d'Eerw. Kerken-
" raadt voorsz. schoon alle ten hoogsten billik / en be-
" tamelijk / en wel specialijk mede het XIII. aanlan-
" gende 't wederroepen van zijn Boek / door een pu-
" blijk Geschrift / geen gewag en maakt / noch iet-
" wes daar ontrent doet ; immers niet van eenig ge-
" wichte / æquivalent met / en aan de gegevene
" Schandalen en ergernissen / ende veroorsaakte laste-
" steringen voorsz. maar ook wel voornamelijk / ver-
" mits hy immediatelijk naar het 6. Artikul van sij-
" ne pretense Satisfactie wel duydelijk te kennen
" geeft / dat hy als noch is blijvende by die zelve dwa-
" lingen / ten welkers respecte sijn Boek / zo by U
" Eerw. als de zeer Waarde Christelijke Synodus / is
" versoeyt geworden ; zo uyt vergelijking van 't gee-
" ne

" ne hy als vooren / immediate naar het 6. Artijkel
" heeft ter neder gestelt / met de expressien en Schrif-
" tuur-Texten / achter aan by-gevoegt / klaarlijk is
" blijkende; mengende daar-en-boven in de bekent-
" makinge voorsz. / van te blijven by sijn gevoelen / een
" onlijdelijke affronteuze periode / te weten; Zo is het
" doch, dat ik dit mijn gevoelen noyt, ook noch niet,
" hebbe willen dogmatiseeren, of het zelve voor-ge-
" houden, als steunende op zulke onwedersprekelijke
" demonstratien, dat misschien hier ontrent niet wat
" anders zoude konnen gedacht worden: Verzoeken-
" de wijders in dat sijn byzonder gevoelen te werden
" gedult. Ook en kan ons niet Satisfactoir voor-
" komen / dat Do. Bekker (behoudende zijn gevoelen
" als boven) het Wesentlijke van de Formulieren van
" Eenigheid zegt toe te staan; dewijle dit niet alleen is
" contradictoir / ende een tastelijke onmogelijkheidt
" insluyt; maer ook om dat hy / willende blijven Pre-
" dikant van de Gereformeerde Kerke / verplicht is
" de Formulieren van Eenigheidt toe te stemmen / en
" te prediken zo als deselve leggen / en by hem zijn
" ondertekent / zonder te schuylen onder een Equivo-
" que van het Wesentlijke der Formulieren, en dit
" dan by zich zelven uyt te leggen / zo hy dat met zijn
" gevoelen kan doen accordeeren. Gelijk by ons
" mede niet voor satisfactoir opgenomen kan werden /
" dat D. Bekker tragt genoegen te geven / met slegts
" eenige betuygingen te doen tegens de lasterlijke ge-
" volgen / waar mede hy de Kerke / en de Vroome /
" en getrouwe Herders desselfs bezwaart heeft ge-
" had. Want / behalven dat dit is protestatio actui
" contraria, een betuyginge door de daadt zelfs we-
" derleydt / en omver gestooten / zo lang hy by zijn
" gevoelen / als gesegt is / is blijvende; So en wert
" doch ook daar mede in 't allerminste niet herroe-
" pen zijn verfoepelijk gevoelen / en zijn boek / dat hy /
" tot

" tot voortsettinge van dien / uytgegeven heeft: Ge-
" merkt het wat anders is / zijn gevoelen te schrijven
" en te leeren / ende dat zelve te doen op eene lasterlijke
" wijze: En mitsdien / genomen de lasteringen al zijn-
" de gerepareert / des Neen / daar door dan noch niet
" en ware voldaan / ten opsichte van de Gevoelens
" en 't Boek zelfs: dewijl U Eerw. mitsgaders de
" zeer Waarde Christelijke Synodus / als mede de
" Eerw. Classis van Amsterdam de voorsz. gevoelens
" van D. Bekker en sijn Boek hebben veroordeelt / ja
" verfoeyt, als strijdende met de gesonde Leere; en over-
" sulks niet en konnen door de voorsz. pretense repara-
" tie aenlangende de Lasteringen / weg-genomen wer-
" den de schandalen / en ergernissen / zo binnen als buy-
" ten de Kerke: 't gene nochtans noodsakelijk moet
" geschieden / zal de Kerke in de Gesonde Leere se-
" cuur gehouden werden. Ook en hebben Suppli-
" anten geen genoegen konnen nemen met de belofte
" van D. Bekker, van / nu hy zijn gansch schadelijke
" gevoelens vast publijcq gemaakt / en als een quaet
" zaadt rontomme gezaaid heeft / slegts voortaan
" zich in 't prediken / catechiseeren / en schrijven daer
" van te onthouden; Nademaal hy dat noch echter
" privatelijk / en heymelijk genoegsaam zoude kon-
" nen en ook vermogen te doen / behoudens de Over-
" gifte by dese Articulen van pretense satisfactie:
" buyten / en behalven / dat het hem niet te vergen
" ware / dat hy / blijvende by zijn gevoelens / gelijk
" hy verklaart te doen / dese belofte zoude onderhou-
" den / vermits hy dan zoude moeten spreken en le-
" ren tegens zijn gemoet / en (naar zijn mening) beter
" weten / wanneer hem zodanige Texten in de H.
" Schrift ontmoeten / ofte hem te beurte quam te
" vallen / zodanige poincten van de Christelijke Ca-
" techismus te verhandelen / dewelke met dit zijn
" gevoelen niet correspondeeren. Waar uyt dan

" ook

„ ook volgt / dat het aldus onmogelijk ware / zo als
„ die buyten ons zijn / rondelijk derven verklaren,
„ den bandt van Eenigheidt / en Waerheidt in de
„ Gereformeerde Kerke langer te behouden. Want
„ D. Bekker dusdanig gedult werdende / zo zal in
„ vervolg van tijdt en zaken / een yegelijk in onse Ge-
„ meynte de Vryheidt nemen / om nieuwe gevoelens
„ te verdichten / of oude Wan-gevoelens aen te ne-
„ men / ende deselve onder de handt te leeren / en voort
„ te setten / en echter als Lidmaet in de Kerk blijven /
„ en als zodanig insgelijx gedult werden: En dit alles
„ noch te meer / om dat ondertusschen het boek van
„ D. Bekker vast in de Wereldt blijft / zonder eenige
„ de minste wederroepinge van 't selve / of van de ver-
„ foeyelijke gevoelens / daer mede 't zelve door-we-
„ ven is: 't gene nochtans / by U Eerw. in het op-
„ gemelte 13. Artikel D. Bekker was gelast te doen;
„ door een openbaer geschrift voor de geheele wereld /
„ ende dat wel met de grootste æquiteyt / dewijle hy
„ op-gelijke wijse zijne verfoeyelijke dwallingen aen
„ de wereldt gemeen gemaekt hadde.

„ In ernstige overweginge van alle 't welke / de
„ Supplianten rechtveerdiglijk bekommert gewor-
„ den zijnde / dat / door haar stil-zwygen, den Toorn
„ Gods, gewisselijk over de gansche Gemeynte, om
„ dese schadelijke, en verfoeyelijke Dwalingen, ver-
„ wekt, niet alleen blijven, maar noch yveriger ont-
„ steken mochte worden; Ende hare sincere wensch
„ en begeerte strekkende / tot welstandt ende bevor-
„ dernisse van de Waarheidt / ende de Kerke Gods /
„ en dat deselve mochte van alle blame / en laster ge-
„ suyvert / en bevrijdt werden; hebben met soekin-
„ ge van het Aangesigte des HEEREN / en over-
„ weginge wat haer lieden in desen te doen stonde / ge-
„ vonden / en geagt / niets meer / noch grooter / van
„ hare verpligtinge te zijn ten desen / als mede / dat

„ niets

„niets meer van nuttigheidt wesen zoude konnen/
„dan haer op dese wijse te addresseeren aen U Eerw.
„als zijnde der Suppliantenepgene Herders/ Lee-
„raren en Ouderlingen/ wiens sorge en besorginge
„zylieden/ en aen wiens beschermingen de Godde-
„lijke Waarheden ter deser plaatse aenbevolen zijn/
„en alzo de Suppliantende allernaaste zijn; zo als zy
„dan doen by desen: U Eerw. Reverentelijk ver-
„soekende/ en biddende/ datse doch gelieven te be-
„sorgen/ en vervolgens niet toe te laten/ dat D. Bek-
„ker, de gemelde tijdt van suspensie verstreken zijn-
„de/ wederom tot zijnen publijkquen dienst gead-
„mitteert werde/ maer daer van mach geweert/ en
„mede voor geen Lidtmaat van de Gereformeerde
„Kerke meer erkent werde/ in-gevalle/ ende zo
„lange/ als hy D. Bekker zijn voorsz. gevoelens niet
„by een openbaar Geschrift komt te herroepen/
„en zich rondelijk/ en openhertig te verklaren/ in
„volkomen conformiteyt/ en over-een-stemminge
„met de Kerke/met Gods Heylige Woort/en de For-
„mulieren van Eenigheidt/ zo als deselve leggen;
„ende alzo opentlijk ende ten genoegen doet blijken/
„dat hy van zijn versoepelijke dwalingen afstaat/
„waar by hy als noch is verblijvende/ ende waar-
„om de Suppliantenbetuygen hem zodanig/ en zo
„lange/ niet voor haren Leeraar te konnen erken-
„nen; Daar nevens mede versoekende/ ende bidden-
„de gedienstelijk aan U Eerwaarde gesamentlijk/ en
„mede wel speciaal aan allen/ die in den name van
„U Eerwaerde ten naaster Classis zullen verschij-
„nen/ van onsent wegen/ desen Request aan de
„Eerwaerdige Classis van Amsterdam, te willen
„communiceeren/ en bekent maken: ten eynde de
„resolutie verandert/ ende de suspensie geprolon-
„geert mochte werden/ ter tijdt dat D. Bekker gede
„genoegsame satisfactie, welke voor alle Gerefor-
„meer-

„ meerde Kerkelijke Vergaderingen zal konnen be-
„ staan en validceeren. 't Welk doende, &c. Was on-
„ dertekent door een opmerkelijk getal van Lede-
maten.

Na dese Digressie (die ik nuttig en nodig dacht te doen) kom ik weder tot 't geen waar van ik afgetreden ben, naamlijk om verder aan te wijsen, hoe Bekkers Ergernis zeer uitgebreydt, en daerom te zwaarder is geworden.

Ten Zesden. Noch is de veelvuldige Ergernis van Bekkers Betoverde Wereldt, noch meer uitgezet, en verbreydt, door dien 't pit en de substantie van dien in verscheyde taalen, en bysonder in het Fransch en Latijn, ook zo ik gehoort heb in 't Engels, is overgebracht. Meer dan een hebben dit schoon juweel aan Neerlandt in een kort begrip vertoont, en doen drukken. Twe mannen in Nederlandt, die in het Fransch pleegen kort bondig den inhoudt der uitkomende boeken der geleerden te schrijven, hebben ook hier niet willen verzuymig zijn, om haar Leesers te behagen. Een der selver begint daer van in zijn taal aldus te spreeken, x *voicy une matiere tres-chatouilleuse, si l' Autheur ne va pas jusqu'à dire, Que les contes, qu'on fait des Demons & des flammes, sont bons pour étonner les enfans & les femmes, du moins son sentiment de l'impuissance du* Dæmon *sur la terre pourra être mal interpreté; Outre que l'Ecriture y resiste, nier que le Diable puisse avoir aucune part à tout ce qui se passe dans le monde; C'est à l'egard de bien des gens, presque autant, que si l'on arrachoit Dieu de son ciel. Ainsi* Mr. *Bekker, &c.* dat is; Ziet daar een tedere delicate stoffe; By aldien den Autheur zo verre niet en gaat, dat hy zegge, dat al wat men verhaalt van de Duyvelen en van de vlammen der helle, maar

x Historie des Ouvrages des sçavans May. 1691. pag. 411, &c.

maar goedt is, om jonge kinderen en oude wijven te verschrikken; Zo zal immers sijn sentiment, van de onmacht des Duyvels op aarde, kunnen qualijk geduydt worden. Behalven dat'er de Schrifstuur tegen strijdt, zo is het loochenen (van dat de Duyvel eenig deel kan hebben aan al wat in de wereldt passeert) in opzicht van veele menschen byna zo veel, als of men Godt ook uit zijnen Hemel verstiet. Dus onderneemt *Monsr. Bekker*, een gevoelen te ontwortelen, uit de gemoederen, 't welk daarin gekomen is met de Religie, en't welk daar zodanig met het gelove verknogt is, dat men nauwlijks 't een zonder het ander kan doen schudden; Wat hem belangt, hy heeft'er een heel tegenstrijdig denkbeelt van, &c. **D'andere Fransman/ om den inhoudt van** Bekkers **boek noch meer door de werelt te doen vliegen/ begint aldus/** *y Ce livre ayant fait beaucoup de bruit dans ces Provinces &c.* **Dat is;** Alzo dit boek groot geraas gemaakt heeft in dese Provincien, zo hebben verscheyde persoonen, die het Neerlandts nieten verstaan, ons gebeden, om een weinig uitgebreyder extract daar van te maken, waarin het oogmerk dessels verklaart, en de wijse zo als het ingestelt is, aangetoont worde; en dat is 't geen men geloofde, aan haar curieusheidt niet te meugen weigeren, enz. **Ook is** Bekkers **schrift in zijn substantie in het Latijn overgebracht; Eenige geleerde mannen te** Leipsig (Luthersche **van Religie) die maendelijks in het Latijn de Schetse der nieuw gedrukte boeken van geleerden/ overbrengen/ wilden ook dit boek niet overslaan; maer hebbende den korten inhoudt uitgedrukt/ besluyten zy met deze woorden/** *z Habes in compendio libros* Bekkeri *&c.* **Dat is/** Ziet daar hebje in 't kort de twee eerste boeken van *Bekker*, de-

 welke

y Bibliotheque Universelle & Historique de l'année 1691. Tome Vint & unieme pag. 123. &c. z Acta Eruditorum Lipsiensium Jan. 1692. pag. 26. 27.

welke wegens datse van een *Doctor Theologiæ* onder de Gereformeerden beschreven zijn, mede haar plaats in onse werken der Geleerden verdient hebben; boeken, die met zo grooten stoutigheidt ontelbaare plaatsen der Schrift om verre stooten, en die zo zeer haar bewijsen missen, ter plaatse daar de eerste Hypothesen te bewijsen staan, dat wy meinen, dat 'er weinige of geene zullen zijn, onder de gene, die de Godlijke Schriftuur een weinig eerbiedig handelen en schatten, die zich door hem tot zijn gevoelen sullen laten overtrekken. Dewijl dan Bekkers boek in zijn pit overgebracht is in de Gemeinste taalen / die de Geleerden de heele wereldt door meest gebruyken / zo zal het zijn vergift ook schieten in Vrankrijk, Engelandt, Schotland, Ierlandt, Duytslandt, Denemarken, Zweeden en elders; dus wordt zijn gegevene ergernis noch meer uitgebreydt.

Ten Zevenden; De uitgebreydtheidt der ergernissen van Bekkers boek is bysonder ook te besluyten uit de langduurigheidt van tijdt / in welke dit aanstootelijk boek apparent staat in de wereldt zullen blijven: want overmits dit boek (gelijk ik zeyde) in zo grooten overvloedt gedrukt is / ettelijke duysend exemplaeren daer van gedistraheert en verkocht zijn; en zo dan duysenden huysgesinnen daer mede voorzien zijn; en dewijl het summierlijk in andere taalen is overgebracht; zo is 't wel te denken / dat dit boek in hondert jaaren niet zal vernietigt zijn; en zo zal het zelve aen allerley menschen noch aenstoot geven hondert jaaren / na dat Bekker verrot zal zijn; Want zulke boeken willen de menschen bewaren / terwijl zy betere boeken verwaerloosen / gelijk het gegaen is met de boeken van Agrippa, Trithemius en andere / en in 't bysonder ook met het boek van den Engelsman / Reginaldus Schot, waer uit Bekker (hoewel het over hondert jaaren gemaakt is geweest / en over tachten-

achtentig jaaren vertaalt/ en tot Leyden gedrukt is) noch zijn bevestiging van zijn gevoelens gehaalt heeft. En hier kan ik niet anders dan met verbaestheidt en treurigheidt zien op Bekkers verblindtheidt en verhardtheidt/ die zich opentlijk in de lang-levende duurzaemheidt van dit zijn boek/ ook onder zijn nakomelingen/ heeft verbrolijkt; want hy heeft daer over/ den 16 van Oostmaent 1691. in eenige vaersjens aen zijn Friesse vrouw/ genaemt/ Frouk Fullenia, zich aldus uitgedrukt.

Hert lieve zeer getrouwe
Vernoegde Deel-genoot in voorspoed als in rouwe,
Veel waerde Moeder van twe Dochters, eenen Zoon,
En parel aen het goud van ons dry-dobble kroon.
Magh dit Papiere kind u mee voor Moeder groeten,
Ik geef 't u in den Arm; En 't moet mijn leed verzoeten,
Dat schoon dit herssen-kroost van 's lichaems vrucht verscheelt,
Als niet na d' huweliks Wet met uw behulp geteelt;
Waer door afscheydentheidt van uuren en van dagen,
En nachten voor een deel, gy echter neemt behagen;
Die zelf door vreese noch door vrienden-raad bekoord
't Verzaken my ontried; En 't was uw laetste woordt.
Op 't scheyden. Dat is trow! Nu zeg ik daer beneven;
Dat dit mijn kindt alleen de dry zal overleven,
Die Godt ons zamen gaf: want zo ik 't wel voorzie,
't Groeyt tegen d' onlust op. En wat belangt de drie,
Zal hen door broederschap in 't dagelijks verkeeren,
Als wijser, 't Kristendom uit vaster gronden leeren,
En By geloovigheidt, deugds hinderpael en schrik
Verbannen, door de vrees des grooten Godts, Dies ik
Wat zeg ik? gy en ik, Beminde ('k mag 't gelooven.)
Al wierd mijn Letter-kindt van ieder een verschoven,
Wy bergen 't gaarn in huys, tot dienst van U en my;
Daar houdt het goedt en bloed van Spook en Duyvels vry.

Maer een Hollands Dichter (wie hy ook zy; my is hy onbekend) schreef daer op een antwoord, 't welk mijns oordeels vry goede lessen en waerschouwingen voor Bekker bevattede. Dus Poëtiseerde die tegen 't voorgaende Dicht, en tegen het boek, de Betoverde Wereldt.

Wat stoftge, ô *Balthasar* op uw *Papiere kind*?
En zegt, *dit zal mijn kroost, by u verwekt, en d'uuren*
Der volgende eeuwen, door zijn waerdigheid, verduuren.
Hoe! wordt uw stikziende oog op 't lest noch steekeblind?
Ziet gy geen misstal in de trekken van dit wesen?
't Gelijkt geen Kristen; maar een Turk of Arabier,
Een Joodse ketter, met een *Saduceesche* zwier,
En *David Joris* is in 't aanschijn klaar te leesen.
Gy waard dus overlang, door uwe pen, gewoon
Wat misgeboorten of wanschepsels voort te teelen;
Ik wil het zeggen, schoon mijn rede u zou verveelen,
Men moest dat monsterdier, in zijn geboorte, doôn.
Uw Vrouw doet haar gemoed geweld aan by de menschen;
Wanneer ze dat gedrocht verdedigt met haar reên;
Maer zou, door 't heilig woord, en waarheidt afgestreên,
'T geboorte uur van dien Zoon wel duisendmaal verwenschen.
O welk een onverstand, te teelen zulken kind,
Ja 't zelf hartnekkig noch te koestren en te stooven,
't Welk u gewis eerlang de nooddruft zal ontrooven;
Terwijl 't zijns vaders haaf, en goed, en eer verslint.
Kind, dat als Cham ontdekt de schaamte van zijn vader,
Denktge om uwe Ega niet, en kinders, die vol smart
Zy met veel liefde en zorg by u, droeg onder 't hart,
Spreek eens recht uit, ai zeg! hebt gy wel iemant nader?
Jaag uit dien aterling, uit dwaase lust geteeld!

Ay,

Ay, volg toch wysen raad! en laat naar vremde plekken
En naare Woesteny, dien Ismaël vertrekken,
Die 't wettig oir beschimpt, en d'echte Vrouw verveelt.
Het weet van Engelen, van Duivels, noch van schimmen;
Een Duivel kent het, maar geboeid en sonder magt;
Waarom zijn schimplust ook met hel en duivel lagt;
My dunkt, 'k zie *Sadoks* geest hier spooken langs de kimmen.
Gy leerde nooit voorheen die les in Kristus Kerk,
Maar zoogt dat heilloos gift, geschoten van den Satan,
Uit *Orchard*, en *Daillon*, en *Hobbes* Leviathan:
Het draagt van Kristus geest geensints het regte merk.
Wat moogt gy, Balthasar, uit die gedoemde boeken,
Slechts vuilnishoopen, tot een schandvlek van uw naam,
Met zo veel ergernis, bezoetelen uw faam,
En als een voddevaar makrollen op gaan zoeken!
En daar van, zo gy waant, voltoit ge een deftig kleed
Maar zulk een beedlaars rok, van stukken, lap, en lassen,
Zo lomp aan een geset, kan geenen Leeraar passen:
Die arbeid is voorwaar heel averechts besteed.
Hoe volgt uw neuswijs hoofd zo reukloos valse glosen?
Wat zuigt gy steeds venijn, gelijk een boose spin,
Uit heilzaam kruid, daar gy verdraiende den zin
Der text, blijft hangen in de spinrag der Spinoosen.
Uw straat-taal weid vol spot door 's Hoogsten Wetboek heen;
Maar weet gy, Leeraar, niet, dat het een groot verscheel is,
De taal van Kanaan, en die van *Broer Kornelis*?
Die slechts quakzalvers past, niet die uw ampt bekleen.
Betracht ge aldus uw pligt met onbevlekt geweten,
Wanneer ge alom zo stout de wonderen van Godt

En van Godts Zoon, verminkt, vernietigt en bespot,
Te dertel op de bank der dwaasen aangeseten.
Hoe! schaamtge u niet, dat gy de goddelijke Schrift
Tot smaad van 't Kristendom, met boerse spot bejegent!
De Jooden hebben dus den Heiland zelfs gezegent,
En 't helder aanschijn vuyl bespoogen met hun gift.
Die schimplust met Godts Woord geeft klaar genog te kennen
Uw oneerbiedigheidt, en dat uw ydel Hoofd
Gevuld met valsche waan, die wonderen niet gelooft,
Maar streeft, met Lucifer, te hoog op stoute pennen.
Noit wierd na uwe zin, de grond-text wel vertaald;
Uw byziende oog zach die, na zo veel duystere eeuwen,
Zelfs tot verwondering van Grieken en Hebreeuwen,
Veel dieper in: zijt gy 't, die zulk een prijs behaalt!
Heeft dan vermetelheidt zo diep uw hert bekroopen
Of liefst bezeten? (want die dwaasheidt past dat woordt)
Heeft Schrijvens dertele lust uw zinnen dus bekoord,
En is een dwaal-geest in 't hovaerdig brein geslopen, enz.
Gy maakt de gronden los, waar op wy zeker bouwen;
Hoe! hebt gy daarom dan des waarheids stoel betreên?
Op dat die naderhand wierd van uw pen bestreen?
O *Bekker*..... dit moet u eeuwig rouwen!
Dus teel, ô *Balthasar!* niet meer, geloof me vry,
Om uwe taalkund in 't Hebreeuwsch en Grieks te toonen,
Uit schrijf-lust ongegrond, die geesteloose zoonen,
Op dat uw Teelt Gedrocht noch Mis-geboorte zy.

Dit is wat aangaet de twede verzwaaring/ genoomen van de groote uitgebreydtheidt van deze ergernissen.

Ten darden; De ergernis die Bekker gegeven heeft/ is verzwaart uit kracht van de wijze hoe/ en

tijdt / wanneer / en plaatse waar / dezelve gegeven is; Want 1. Dezelve is gegeven in een tijdt / in de welke Godts toorn tegen Nederlandt ontsteeken is / onder andere ook wegens dien / dat 'er veele ergernissen gegeven worden / met nieuwigheden in 't stuk van Religie dertelijk op de baan te brengen; waar van over meer dan hondert Jaren een groot Reformateur zeyde / Wee Nederlandt / wegens de dertele verstanden die zich daar in op-doen. 2 Bekker geeft deze ergernissen / terwijl Godts toorn is uitgebroken over de grouwelen des Landts en der Kerke; in de tijdt van Plaagen / als Gods Volk daar onder zucht / ter tijdt als Godts Zweert de Inwoonders met den Oorlog verteert; dat verzwaart zijn stoute zonde; gelijk het een veel tergender en hoog-gaander ergernis was / wanneer eenen Zimri een Midianitische Vrouwe / genaamt Cosbi, in-bracht tot zijn Broederen, voor de oogen Mose, ende voor de oogen der ganscher Vergadering der Kinderen Israels, om daar mede te hoereeren, en dat ter tijdt, doe zy weenden voor de deure der Tente der t'saamen-komste, Num. 25. vers 6. 14. dan indien het op een andere tijdt geschiedt waare. 3 Bekkers ergernis is gegeven in een tijdt / in welke 't Volk van Nederlandt zeer gereedt en genegen was / om de gegeven ergernis te ontfangen en aan te neemen / gelijk gebleken is / dewijl 'er zo een groote menigte over verblijdt is geworden / gelacchen en als van vreugde op-gesprongen heeft / wanneer dit gehoort werdt; en zy uit een smaak / die zy in die ergerlijke gevoelens van Bekker vonden / dezelve by alle gelegentheidt aan andere bekent hebben gemaakt / die zy wisten dat gretig waren / om de zelve te hooren; ja verscheydene / die deze aanstootelijke stellingen terstondt omhelsden / zijn uit-gekomen / met haar pen / om die geheel of ten deele te verdeedigen; onder welke Patroonen van

Bekker zich byzonder heeft ten toon gestelt (gelijk op andere tijden dikmaals) eenen Eric Watten, een vremdeling / die zich niet en schaamt de titels aan te neemen / van Meester en Doctor te zijn in dry Faculteyten / daar hy gansch bezwaarlijk eenig goedt bewijs van zoude kunnen by-brengen; maar vroome en geloofwaardige zoude het niet zwaar vallen / om te toonen / dat hem andere schandelijke titels / die een mensch infaam maaken / recht toe komen; 4. Bekker heeft deze ergernis gegeven / na dat hy veele Jaaren te vooren in diergelijk publijk Schandaal was vervallen; Want in Vrieslandt had hy een Boek / by wege van een Catechesatie uitgegeven / onder de schoone titel van / Vaste Spijze der Volmaakten, z 't welk gelijk / hy zelfs belijd / eenpaarig by de Friesen veroordeelt was, waar in veele aanstootelijkheden waren / zo dat de Classen en 't Synode van Vrieslandt en alle de Academien eenigsins beroert waren over zijn schrijven / en hy vreezende daar over afgezet te worden / had (hoewel op een huychelachtige wijze / gelijk daar na gebleken is) zich vaardig getoont / alles na de wille van 't Synode te veranderen / en uit te schrappen alles watse wilden uitgeschrabt hebben / en had quansuys berouw van zijn schrijven getoont / a waar van ik en andere elders gesprooken hebben; maar ziet deze Mensche stort weder in de zelve zonde / en veel schriklijker dan te vooren / en beroert (gelijk Achan Israel) de gansche Kerke ten twede-maal. 5. Bekkers ergernis is gegeven op de opentlijkste wijze / op de Preek-stoel / in de Volkrijke Stadt Amsterdam, daar het licht der Waarheydt op den Kandelaar staat / en met 't schrij-

z In zijn Voorreden van de Betoverde Wereldt. a Ziet het Vergift van de Carteliaansche Philosophie pag. 5. &c. en H. Brinks Voorreden van zijn Toetsteen, en de Voorreden van zijn ongenoegzaame Satisfactie.

schrijven van een groot Boek / daar in zijn snoode gevoelens uitroepende / en zeggende / dat hy de Betoverde Wereldt quam de oogen openen, om in de gemeene dooling en betovering niet te blijven; dat hy zijn tijd wilde besteden, om te onderzoeken, 't geen de Wereld op 't algemeen, geduurig en sterk zeggen valschelijk gelooft, of verkeerdelijk doet en betracht, of beleeft; en om te toonen / dat misschien de meeste gevoelens, die by alle man, ook by geleerden zijn aangenomen, op zeer losse gronden vlotten; gelijk de Charlatans en Genees-zwetsers op de Markten dapper opsnijden / van alles te kunnen geneezen / daar andere tot noch geen raad toe weeten. 6. Hy heeft deze ergernissen gegeven zeer stoutelijk / onbeschaamdelijk / vermetelijk / geveynsdelijk / hittiglijk / ongevoeliglijk en hardnekkelijk: Want hy schaamde zich niet te zeggen / dat hy door dit schrijven Godts eer zocht te bewaaren / en de Waarheidt van den Bijbel te verzekeren / en de Gemeinte op te bouwen / en de Atheisten krachtig tegen te gaan. Hy heeft sterk voort-gedreven / om zijn ergerlijk werk doch wijd en zijd aan de man te brengen; hy heeft ongevoelig en zeer verhard gebleven over dien / dat zo veele over zijn schrijven bedroeft en aangestooten waren; ja hy heeft vermetelijk geroemt / dat hy een treflijk werk had ter Wereldt gebracht / 't welk hy hoopte / dat zijn Kinders zoude overleeven / en hy blijft tot op dezen dag onboetvaardig / en hardnekkig / niet willende jaar en dag / na het zaajen van dit onkruyt / na het Godslasterlijk tegen-spreeken tegen 't Woordt Godts / en het Ismaëlitisch spotten met Godts Woordt / en met Christi getrouwe Dienaaren / na het verspreyden van zijn schandaleus Boek / be-

b In de Voorreden van de Betoverde Wereldt eerste en darde Druk. *c* Betoverde Wereldt 1 Boek, 1 Kap. §. 1. pag. 1.

behoorlijk berouw toonen / en satisfactie geven / en reparatie doen wegens de grouwelijke ontstichting / binnen en buyten de Kerk gegeven ; ja hy schreef den 31 July 1691 a de Leezer mocht wel verzekert zijn, dat hy voor die waarheidt (zo noemde hy zijn dwaalingen) daar hy Godt zo klaar in zach, daar hy zulken kracht in speurde, en die hem zo veel blijdschap baarde, alles wat hem aanging over had, en wilde verwachten, wat hem overkomen zal; De Heere; zegt hy tot zijn besluyt / zal my verlossen van alle boos werk; en my bewaaren tot zijn Hemelsch Koninkrijk; Gedenk aan my, mijn Godt, ten goede.

Nu wenschte ik / dat ieder Leezer / ten eynde dat de grouwlijkheidt van dit Preeken en schrijven van Bekker te meer tot versoejing op 't hert mocht komen / een klaare en levendige indruk had / volgens de Schrift / van de uitnemende zondelijkheidt en en strafwaardigheedt van het geven van zulken ergernis. Immers / mijn begeerte is het van den Heere / dat Bekker zelfs eens ter dege gevoelig mocht worden / aan d'een zijde van de bloedige schuldt / die hy door zulken ergernis-geven op zich gehaalt heeft / en aan d'andere zijde van de vreesselijke straffen / die hy by den Heere daar door verdient heeft / en hem over het hooft hangen ; Ik wenste / hem te dien eynde wel eens van naby in het aangezicht zijn schuldt en straf beweeglijk te toonen; doch missende die gelegentheidt / en wel-wetende dat hy my in het heymelijk niet gaarn soude horen / my aansiende voor sijn vyand / wegens dat ik hem belooft heb de waarheid te zeggen; zo zal ik evenwel hier opentlijk mijn reden tot hem richten / in eenige hoop dat het de Heere op zijn ziele mocht zegenen en ter bekeering drukken.

Op ziet nu / Broeder Bekker, waer in ik de ergerlijk-

a In zijn Voorreden voor het twede Boek, van de 2de en darde Druk, in 't eynde.

gelijkheidt van uw schrijven stelle/ en waerom ik uw boek zo diep versoepe; En dit oordeelen met my/ (gelijk gy ongetwijffelt nu weet) niet tien of twintig/ maer honderden Leeraars te gelijk; ja niet een vroom mensch (die Godts Woordt/ gelijk 't behoort/ vlijtelijk geleesen heeft) zal'er weesen/ of hy zal wegens 't licht van Godts Woordt/en 't licht van Gods Geest/ uw gevoelens en uw schrijven versoepen/ en over uw ergernis-geven klaagen. Houdt dan toch nu eyndelijk uw hert verdacht; 't bedrogen hert heeft u ter zyde afgeleydt/ gy hebt u met assche gevoedt; zijt niet langer wijs by u zelven/maer wordet dwaes/ op dat gy wijs wordet; Steunt niet meer op uw verstandt/ noch en weest niet langer reyn in uwen oogen/ daer gy van uw drek niet gewasschen zijt; verhardt u toch niet verder/ dat bid ik u/ tegen alle de waerschouwingen/ die u geschieden; Maer valt neder op uw aengezicht: want uw schuldt is in desen zeer verzwaert/ en tot aen den hemel verhoogt/ en Godts toorn heeft tegen u al aengevangen; uw melaatsheidt is zichtbaerlijk voor de oogen van duysenden uitgebroken; Zoekt oogenzalf/ en lange witte kleederen/ en goudt met den vyere beproeft/ en dat na Jesu raadt; want hoe Laodiceisch verwaent gy ook zijt/ denkende/ ik ben rijk en verrijkt geworden/ en heb geenes dings gebrek/om een goedt Christen en getrouw Leeraer te zijn; Zo zijt gy doch in der waerheidt arm en naekt en blindt/ en jammerlijk; gy hebt dwaasselijk gehandelt/ met u te verheffen; gy hebt quaedt bedacht/ en uitgegeven; de handt op de mondt; Gevet doch den Heere de eere/ en doet belijdenis voor Hem/ en voor zijn volk; Keert weder/ bekennende en beklagende uw ongerechtigheidt/ terwijl het noch tijdt is/ eer des Heeren hand en grimmigheidt verder op u neder-kome/ en slaa/ dat'er geen heelen aen is; De Heere wacht noch

om

om genadig te zijn; de deur van zijn genade staet open; komt/ en Hy zal u niet uitwerpen; Alleenlijk erkent uw ongerechtigheidt/ en legt neder in het stof/ verfoept u zelven en uw boek; en weest niet langer wederspannig. Gy hebt Godts Naam/ dien Heerlijken vreesselijken naam/ zeer onteert/ en doen lasteren; zijn Godlijk Woordt hebt gy stoutelijk en smaadelijk tegengesprooken/ en aan de onfeylbaarheidt desselfs doen twijffelen; gy hebt 'er mede gespot/ voor zo veel het na uwen vleeschlijken zin/ en na uw waan-wijs hooft niet geschikt en was; Godts waarheidt hebt gy in veelen geloochent; boos onkruydt hebt gy in des Heeren akker gezaept; de handen der godloosen hebt gy gesterkt/ zo datse zich van haaren boosen weg te min zullen af keeren; en 't herte der geener/ die Godt niet wilde bedroeft hebben/ hebt gy bedroeft/ en smerte aengedaen; gy hebt zielen gequetst/ gewondet/ ja gedoodet; gy hebt het werk Godts in zommige verbrooken; de zwakke in welke Christus een gedaente begint te krijgen/ hebt gy deerlijk aangestooten; de kleyn-wetende onvaste zielen hebt gy doen vallen; gy hebt meer dan eene kuyl geopent/ en gegraven/ en gy wiltse niet dekken; zo veele als daar in vallen/ zy zullen wel sterven/ maar haer bloedt zal van uwe handen geeyst worden; gy hebt veel struykel-blokken gelegt/ waar over veele tot in de hel neder storten; dies zijt gy in Godts achting een ziel-Moordenaar; Godt heeft in zijn Wet-boek gezegt/ Gy en zult voor 't aengezicht des blinden geen aanstoot zetten, maar gy zult voor uwen Godt vreesen; vervloekt zy, die eenen blinden op den weg doet doolen, en al het volk zal zeggen, Amen; Dit ziet al zo zeer op de blinde na de ziel als na het lichaam. Gy weet het woordt des Apostels; Weest zonder aanstoot te geven den Jooden en Grieken, en der Gemeinte Godts; Indien uwen broeder om der

spijse

ſpijſe wil bedroeft wordt, zo en wandelt gy niet meer na liefde; en verderft dien niet met uwe ſpijſe, voor welken Chriſtus geſtorven is; verbreekt het werk Godts niet om der ſpijſe; zal de broeder die zwak is, door uwe kennis verlooren gaan, om welken Chriſtus geſtorven is; Gy dus zondigende tegen de Broeders, en haar zwakke Conſcientie quetſende, zondigt tegen Chriſtus; Maar dat is 't niet alleen; Gy zijt voor den Satan, den aanklager onzer broederen, tot een Advocaat en voorſpraak geweeſt, hem vry pleytende van millioenen van zonden, die Godt in zijn Woordt, op zijn rekening ſtelt; hoe weinig gy het ook denkt, gy zijt in 't ſchryven van dit boek des Duyvels werktuig geweeſt, om zijn rijk voort te zetten, terwijl gy met eenen het Rijk van Chriſtus (voor wiens Dienaar gy zijt aangetekent, en loon getrokken hebt) hebt afgebrooken; den voortgang en 't ſucces der Prediking ter bekeering, en vordering van Heyligheidt, hebt gy niet weinig gehindert, makende door uw Godslaſterlijk en ſpotachtig ſchryven, dat de zondaars haer oren ſtoppen, en haer herte ſluyten; daar over hebben vroome en ernſtige Leeraars by den Heere gaan klaagen, dat een van haar Mede-dienſt-knegten zo ging den loop des Evangeliums ſtuyten, en een andere Leere Prediken, tot nadeel en beroerte der Gemeinte; Gy hebt de vroomen in haar ſtrijdt tegen de Duyvel beſchaamt, en ſchande toegebracht, die heerlijke op aarde, die de wereldt toch ſteedts genegen is bitterheidt aan te doen; over den arbeydt en prediking van goede en trouwe Leeraars hebt gy een quaadt gerucht gebracht, zonder oorſaak. Hy moeſt na de Wet Moſis gekaſtijdt worden, en boeten geven, die een quaade naam over een jonge Dochter van Iſrael had uitgebracht, en haar oorſaak van na-ſpraak had opgelegt, doch met valsheidt; Wat kaſtijding en boete zal hem dan opgelegt

wor-

worden/ die de gansche Christen Kerk van valsche Leere t'onrecht beschuldigt/ en door alle Atheisten en Profaane menschen ter spot stelt? gelijk gy gedaen hebt; De mannen die een quaadt gerucht van het Landt Kanaan hadden voortgebracht/ stierven alle door eene plaage voor het aangesicht des Heeren; Gy hebt over den geestelijken strijdt tegen de Geestelijke Machten en Overheden/ en over het waken en strijden tegen des Duyvels aanvallen en verzoekingen/ een quaadt gerucht gebracht/ zoekende de menschen in dat deel van den strijdt zorgeloos en onbekommert te maken; Zal de Heere dit niet exemplaarlijk straffen? Na Godts Wet moest een man, die kijvende tegen een ander, een zwangere vrouw sloeg, dat haar de vrucht afging, gestraft worden, en indien'er een doodelijk verderf by was, zo most ziele voor ziele gegeven worden; hoe zal 't dan met uwe ziele gaan/ die menige zwakke ziel/ zwanger van Christus/ tot een doodelijk verderf door dit schrijven en preeken gequetst hebt? Gy/ zelfs door den Duyvel verstrikt en vervoert zijnde/ zijt veelen tot een strik/ tot een val-strik geworden/ ja tot een vogel-vangers strik, gelijk Hosea zegt/ dat de Propheeten te zijnen tijde waren/ en een haat in den huyze Godts, by Godt en de menschen haatelijk; nu mogt de Heere zelfs uw tafel maken tot eenen strik, en tot een valle, en tot een aanstoot, ja Hy mach strikken op u regenen, als een deel uwes bekers; Godt heeft nu al verachting op u geworpen; gy zijt geworden als een verdorven vat/ daarmen geen lust aen heeft; uw naam en achting is by alle/die Godt vreesen/geensins in zegening/ maar heel verdorven/ wat ook de godloose wegens uw schrijven tot uw prijs geschreven hebben; zelfs haar prijs over uw boek heeft u verachtelijk gemaakt by de oprechten; dewijl 't niet anders dan een quaadt teken is/ van zulke gepree-

te

e worden; Uw glans en luyster (zo veel als gy 'er an gehadt hebt) is van u geweeken; Gy hebt uw ogen reputatie geschonden; zo lang gy leeft, zult y de blaam en vlekke moeten draagen; plaage en chande zult gy vinden, en uw smaadt zal niet uitgewist vorden, 't welk de Heere ergens aen een dwaas zonaer dreigt; ja met bloedige traanen zult gy uw maadt niet uitwisschen, zelfs na uw doodt zal ze lijven by de nakomelingen; dat uw Papiere kindt, aer van gy by uw vrouw, in 't oor van Nederland, net zo veel genoegen roemde, zal een eeuwige schane van zijn Vader zijn, in de achting der verstandigen; w goede naam, die beter was dan goeden olye, en itgeleezener dan grooten rijkdom, is stinkende eworden in de neus gaten der Heyligen; een weinig waasheidt, gelijk de Prediker zegt, doet een man, ie kostelijk is van wijsheidt en van eere, stinken; gelijk de doode vlieg doet ontrent des Apoteekers zalve. Dit is van den Heere der Heyrschaaren, en dat volens zijn bedreiging tegen de trouwloose Priesters, en tijde van Malachia, Gy zijt van de weg afgeweeen, gy hebt 'er veele doen struykelen in de wet; gy ebt het verbondt Levi verdorven; Daarom heb ik u ok verachtelijk en onwaerdt gemaakt voor den ganchen volke; dewijl gy mijn wegen niet en houdt; gy ult nu apparent, in uw volgende dagen (die kort ullen zijn) noit merkelijk goedt aen de zielen doen, wegens het vooroordeel, dat om uw ergernis in de herten gesonken is; alleen mogt gy door diepe verootmoediging, door schaamte en zelfs versoeping, en bitter beklag van uw dwaasheidt te maaken, den volke Godts eenige stichting geven; volgens den wensch des Apostels moet gy van de Bediening afgezet worden, Och of zy ook afgesneden wierden, zegt hy, die u ongerustig maken; Dewijl gy tot een Herder en Opziender tot Amsterdam gestelt zijnde (ik

derf

derf niet zeggen door den Heyligen Geest, wetende door wat kromme wegen gy/ tegen den wille der Gemeinte / daarin gebracht zijt) als een zwaare Wolf/ de kudde niet en hebt gespaart / maar verkeerde dingen spreekende en schrijvende / Discipelen achter u hebt zoeken te trekken / zo zullen de Leeraars en Opzienders/ die de wacht toe vertrouwt is /; die acht moeten hebben op haar zelven en op de kudde / en dewelke de macht van uitwerping in handen hebben/ na Christi Woordt en in zijn naam vergadert / u beneemen uwe Commissie / en geven dat Ampt aan een ander ; hoewelse u met uw vrouw en kinderen mochten van onderhoudt zoeken bezorgt te krijgen/ overmits gy zo lang in de bediening geweest zijt / en dat volgens Godts order ; want zo heeft de Heere gesprooken by Ezechiel, aangaende de ergerlijke Predikanten onder 't nieuwe Testament ; Om dat zy den volke gedient hebben voor het aangezicht harer drekgoden, en zy den huyse Israels tot een *Aanstoot* der ongerechtigheidt geweest zijn ; daarom heb ik mijn hand tegen hen opgeheven, spreekt de Heere Heere, dat zy haar ongerechtigheidt zullen draagen ; zy en zullen tot my niet naderen, om my het Priester-ampt te bedienen, en om te naderen tot alle mijn heylige dingen, tot de allerheyligste dingen (zy zullen 't predik-ampt niet bedienen / zy zullen in den Woorde en in den gebede niet arbeyden / de H. Sacramenten zullen zy niet uitdeelen) maar zy zullen hare schande draagen, en haar grouwelen, die zy gedaan hebben; de Leviten die verre van my geweeken zijn, als Israël ging doolen, die van my afgedwaalt zijn, haar drekgoden achter na, zullen wel haar ongerechtigheidt dragen; *e* nochtans zullen zy in mijn Heyligdom bedienaars

e Zy zullen knegten zijn, en gebruykt worden in het laagste en minst honorabele werk; niet in den tempel zelf, maar

dienaars zijn, in de ampten aan de Poorten des huy-
es, zy zullen 't huys bedienen, zy zullen voor den
olke 't brand-offer en het slacht-offer slachten, zy
ullen staan voor haar aangesicht, om haer te dienen;
zy zullen gedegradeert worden/ verlaagt worden tot
e geringste diensten/ onderworpen zijn aen andere/
aer noit meer den altaar dienen) gelijk de Heer
e bedreiging uitvoerde ontrent Eli's huys/ die ove-
g zal zijn (staat 'er) zal zeggen, neemt my doch
n tot eenige Priesterlijke bediening, dat ik een bete
oodts moge eeten; gelijk Josias de Priesters/ die
o de hoogten gerookt hadden/ hoewel den Heere/
ch tegen zijn uitdrukkelijke instelling/ deede afzet-
n van haer bediening/ hoewel zy noch met haar
oederen broodt aten, Doch de Priesters der Hoog-
n, staat 'er/ en offerden niet op den altaar des Hee-
n; maar zy aten ongezuurde brooden in het midden
arer broederen; Ook heeft de Heere in het Nieu-
e Testament geboden/ dat Godts volk zich zal ont-
ekken van de gene ('t zy Leeraars/ 't zy andere)
e broeders genaamt zijnde, nochtans ongeregelt
andelen; Die den woorde Godts ongehoorzaam is,
oeten wy tekenen, en ons niet met hem vermengen,
och met hem gemeinzaam eeten, op dat hy beschaamt
orde, hoewel men hem moet vermaanen als een
roeder, en niet houden als een vyandt; Pauli les
n betuiging moet altoos plaats grijpen/ Ik bid u,
roeders, zegt hy/ neemt acht op de gene die twe-

aar ontrent de voorhoven desselfs, zy zullen portiers zijn,
m te openen en te sluyten, en te vagen, en gereedt sijn,
m boodschappen te lopen: waarschijnlijk zouden zy de kun-
en van Metselaars en Smidts oeffenen, om te verbeteren het
uys, om hout en water te haalen met de Jebusiten; ook zou-
n zy het slaafachtig werk doen voor den offerenden Prie-
er, zy zouden de Priesters op-passen, en gehoorsaam zijn.
ools Engelsche Annotatien over *Ezech.* 44. *vers* 11.

dracht ende *ergernissen* aanrechten *tegen de Leere*, die g van ons ontfangen hebt; ende Wijkt af van de zulke Want de zulke en dienen onsen Heere Jesus niet maa haaren buyk; en zy verleyden door schoon spreeke de herten der eenvoudige. Gedenkt/ Broeder, ge denkt met beving aen het Woordt van Jesus/ We dien mensche, door welken de ergernisse komt; Z wie een van dese kleinen, die in my geloven, ergert het ware hem nutter, dat'er eenen meulen-steen aa zijn hals gehangen, en dat hy versonken ware in de diepten der Zee. O wee/ wee dien mensche/ ove wien Christus de Zaligmaker een wee uitroept; g hebt een wee over de wereldt/ ja over de zichtbaar Kerk gebracht; want Christus zegt/ wee der we reldt van de ergernissen; want het is noodzaaklij (door Godts raadt besluyt/ en Duyvels boosheidt/ en der menschen verdorventheidt en huychelery) da de ergernissen komen: maar hy verkondigt het groot ste Wee over die gene/ door welke zy komen. Past't niet/ met benauwtheidt des herten voor Godt en d gemeinte uit te roepen/ Wee, wee my; Nutter wa het my, een meulensteen aan mijn hals gedaan, en in de Zee geworpen te zijn, dan dat ik die ergerlijke Lee- re zaeyde, en dat schandaleuse boek ter wereldt bragt Gewis/ zo gy niet en haastet/ ter verzoening me Godt/ en ter geneezing van de breuke/ door u ge maakt/ uwe weën zullen wegens die uwe misdra vermenigvuldigt worden/ als het eene wee is weg gegaan/ zullen'er noch twe/ en meer andere volgen ook mocht uwe plaag wel over uw kinderen/ indie ook niet over uw kindt-kinderen komen; Gy weet hoe de Heere Eli, en Hophni en Pinehas geplaagt heeft en hoe David, die man na Godts hert/ wegens zijn gegeven ergernis/ in en door zijn kinderen geplaagt wierdt/ en hoe die boose daadt noch lang na zijn doodt/ zijn kostelijke naam tot een blaam was/ a

de Heere zeyde / David was niet geweeken van alles wat de Heere hem geboden hadde, alle de dagen zijns levens; Dan alleen in de zaake van Uria den Hethiter. Hoe bitter is hem dat bekomen! hoe is hem zijn hert daar over verslagen en verbroken geweest! Godt had zijn beenderen daer over verbryselt, hy miste de vreugde van Gods heyl, en vreesde verwerping van Godts aangezicht, en het wech-neemen van den Heyligen Geest van hem; Zo ook u de Heere lief-heeft ('t welk ik geern zal zien blijken) zo zal Hy uw herte bitter bedroeben / en uw Conscientie zeer benauwen / zo dat gy in bitterheidt des Geests zult uitroepen; en (gelijk den bloed-schendigen Corinthier) in zulken zee van droefheidt zinken / dat gy in-gevaar zult zijn / van door overbloedige droefheidt eenigsins verslonden te worden; dan zal de Satan noch zoeken verder over u voordeel te krijgen: want hoe weinig gy het gelooft / dat de Satan op de benauwde gemoederen werkt / na dat hyse eerst tot de zonde verboert heeft; het is evenwel gewis / en zeker / hy zal op u loeren / en toeleggen; zijn gedachten en bestookingen zijn ons niet onbekent; gy zult het ondervinden. De Heere zegene / en bekrachtige dit woordt aan u. Dit zy eenmaal genog; Nu gaa ik voort.

Ik zal dit Kapittel besluyten / en mijn Argument tegen dit boek van Bekker aldus formeeren. Zulken Schrift / 't welk door zijnen inhoudt de vreeslijkste ergernis en aanstoot geeft / aan godloosen en vroomen / aan jongen en ouden / aan de gene / die binnen de Kerk / en die daar buyten zijn / dat zelve is verfoepelijk / verdoemlijk / en afgrijsselijk; Nu zodanig is het boek van Bekker, gelijk middag-klaar gebleken is uit al het gezeide; Derhalven zoude dit boek verworpen / verfoept en uitgeroept worden. Dit is mijn Zevende generale Reden.

HET X. KAPITTEL.

Wordt getoont, dat *Bekker* door 't vergift der Cartesiaansche Philosophie verblindt, en als betovert is; en dat zijn Cartesiaansche gevoelens heel ongegrondt en verfoeyelijk zijn, en bysonder die, waar door hy staande, dat een Geest op een lichaam of op een Geest buyten zich, niet werken kan.

Twe dingen zijn'er in Bekkers boek/ dewelke als generale Hooft-gronden/ en hooft-bewijsen zouden dienen/ om zijn sustenuen staande te houden; naamlijk 1. zijn Philosophische nieuwe Concepten. 2. zijn nieuwe verklaaringen van Hebreewsche en Griekſche woorden van den grondt-text; Dit zijn de twe voornaame Pilaaren/ daar hy zijn huys op gebouwt heeft; en met die twe dingen heeft hy zijn Neerlandtsche Leesers/ die van 't een zo weinig als van 't ander verstonden/ allermeest verset/ en achterdochtig gemaakt/ of 'er niet wel wat grondt en fondament mocht weesen in Bekkers nieuwe gevoelens; bysonder dewijl zy hem zo assurant/ meesterlijk/ en Doctoraal zagen uitkomen/ en hoorden spreeken/ tegen alle die van zijn gevoelen niet waren/ als of zy alle noch mosten by hem ter Schoole komen/ om de Philosophie en in 't bysonder de natuur der Geesten van hem te leeren/ en om de grond-taalen en grondt-woorden/ over de zaaken in questie/te konnen verstaen; Zo dat indien dese twe pilaaren voos en verrot bevonden/ en om verre gerukt worden/ zijn heele gebouw in duygen zal vallen.

Daar-

Daarom zal ik dese twe generale Hooft-gronden aan omstooten / en den Leeser aanwijsen / dat Bekker in desen maar een hovaardig poccher is, en daarom gelijk Salomon zegt / zijn naam is spotter; hy gaat met hovaerdige verbolgentheidt te werk, *Spreuk*. 21. *Vers* 24. want ik vertrouw / klaar te zullen doen blijken / in 't stuk van Bekkers Philosophie en Taalkunde / dat met zijn onderstandt de hoogste laatdunkentheidt / waan / en onbeschaamde stoutigheidt vergeselschapt gaan; en zo zal ik hier uit twe nieuwe generale Bewijsen haalen van de verwerpelijkheidt en verfoejelijkheidt van zijn boek.

Ik begin van het Eerste, naamlijk zijn Philosophische Concepten en gronden / die hy in dit boek ingevoert heeft / en sommige der selver tot fondamenten van zijn grouwlijk gevoelen / aangaande de Engelen / en Duyvelen / onderstelt heeft; en bysonder heeft hy zich hier als een Cartesiaansch Philosooph willen vertoonen; de gronden van Cartes heeft hy gegrupkt / om 'er zijn sentimenten op te bouwen: want zo zegt hy: *a* Ik mach hier des Cartes wel in volgen, zo verre als het tot mijn oogmerk dient, en elders spreekt hy van de Anticartesianen aldus; *b* Ik weet echter, dat ik (zo veel 't gebruyk der reden hier belangt) den genen minst zal voldoen, die des *Cartes* gronden gansch verwerpen, waar na ik geest en lichaam van malkander, en beyde van den Schepper onderscheyde; En ik wil, dat my iemant toone, wie oit de oneindigheidt des onderscheydts tussen Godt en 't schepsel, of de onvermengelijkheidt der eygenschappen van geest en lichaam vaster hield NB. dan ik hier doe; Ook moet ik wel, zal mijn werk bestaan, dat daar NB. alleen op rust (zo veel als reden hier in te zeggen heeft.) Hier hooren wy dan / dat zijn werk al-

 leen

a 2. Boek Betoverde Wereldt 1. Kap. §. 331. pag. 251. *b* In de Voorreden van de Betoverde Wereldt.

leen op die Cartesiaansche gronden rust/ en zonder die niet bestaan kan; Doch niemant van de Cartesianen van Nederlandt/ zo veele als de Atheisterey versoejen/ is zo verre noch uitgekomen op die gronden/ als Bekker, en daarom verwacht hy/ datmen hem de kroon zal opzetten/ als niet kunnende iemant toonen, die oit (zo lang de wereldt gestaan heeft) vaster hield het onderscheydt &c. en de onvermengelijkheidt enz. dan hy hier doet; en om zijn roem over 't neerwerpen van ons gevoelen even-groot of grooter te maken/ moeten wy noch dese woorden hooren. *e* Nu weet ik verder niet, dat'er zonderling ietsis, 't geen van de geesten wordt gezeydt, of wy hebben't ondersocht; en NB. daar by bevonden, dat het buyten Reden wordt gezeydt; Zo heeft hem dan de Cartesianery al vry verre gebracht; Maar dit stoot hem ras voor 't hooft/ dat hoewel hy op Cartesiaansche gronden en premissen heeft gebouwt/ evenwel zijn Cartesiaansche broeders hem geen dank weeten/ dat hy zo verre met die Philosophie geavanceert/ of uitgekomen is; zy stooten ook tegen zijn gebouw aen/ loochenen het gevolg; zy loochenen zijn Conclusie; en zy zijn toornig op hem/ of zy houden zich altoos zo; zo dat indien hy haar gunst wil/ hy moet opentlijk verklaaren/ dat zijn gevoelens niet en zijn op de Cartesiaansche gronden gevestigt/ noch daar uit worden beweesen: want het is haar onverdraaglijk/ datmen die Philosophie/ diese zo beminnen/ zulken vlek zoude aanwrijven/ datse dit gedrocht van Bekkers nieuwe stellingen zoude voortbrengen; Doch wy zien ook niet beter/ of Bekker gaat te werk volgens de aangenoomene gronden van de Cartesianen; Niet dat wy denken/ dat de Cartesiaanen alle met Bekker gevoelen/ verre daar van daan; en noch verder/ dat wy van alle de Coccejaanen zouden vermoe-

e 2. Boek Kap. 28 §. 713. pag. 596.

[.]oeden/ datse Bekkers stellingen goed-keuren; wy [.]elooven en weeten het contrary; en daarom 't was [.]nodig/ dat eenen onlangs met een *d* naamloos [.]hrift ging bewijsen/ dat noch Cartes noch de Car-[.]siaanen (en in 't bysonder niet de Professor Heida-[.]us) noch ook Coccejus en zijn nabolgers van het aan-[.]otelijk gevoelen van Bekker geweest zijn; en dat hy [.]ulks noch ging toonen tegen den elendigen Eric Wal-[.]n, die toch in Hollandt en Utrecht zo wel in zijn [.]erwen bekent is/ dat geen eerlijk man verder be-[.]oeft moeyte te neemen/ om aan Neerlandt te too-[.]en/ wie en hoedanig hy is; hoewel het ook zeker is/ [.]at hy zijn Laster-schriften niet alleen opstelt; hy [.]eeft nevens de Satan/ noch andere quaade instru-[.]nenten tot zijn behulp/ gelijk ik demonstreeren kan; [.]o het nodig was. Maar dit zien wy klaar/ en ik [.]eb het elders al *e* eeniger maate getoont; Bekkers [.]oek en gevoelens zijn gesprooten van het zaadt der Cartesiaansche grondt beginsels; gelijk ik terstondt [.]och toonen zal/en het genog uit zijn voorige woorden [.]lijkt; daarom mocht 't veele wel vremd dunken/ dat hy niet doorgaans met die reden ons gevoelen tegen-spreekt; maar behalven dat hy het somtijdts doet/ [.]n het eerst tot een grond inboesemt aan den Leeser; zo [.]an sulks aan zijn onbequaamheid om te disputeeren worden geweeten; want die vinden wy in zijn schrij-ven allesins/ gelijk hy ook geen Methode houdt/ die blijk zoude geven van een verstandig Philosooph; Dewijl hy ook selfs de staat van de questie niet recht en stelt; Maar 't wonderlijkste is/ dat Bekker, merken-de datmen het op zijn Philosophische concepten van de natuur en werkingen der geesten zeer geladen had/

 (als

d Des zwadder, die E. W. dat is, Erik Walten op Car-tesiaanen en Coccejanen werpt in zijn aardige Duyvelarye.
e Ziet 't vergift van de Cartesiaansche Philosophie grondig ontdekt pag. 12. &c.

(als zijn grond-dwalingen) daarna is uitgekomen / met een loochening / van dat hy op zijn bevattingen van de natuur en werking der geesten zijn sustenuen gebouwt heeft: want zo *f* schreef hy / den 31 July 1691. De wederlegging is daar op genoomen, dat ik een verkeerd begrip van de natuur der geesten heb, als of daar tegen streed, dat zy op een lichaam werken, en dat ik daar op bouwe al het bewijs van mijn gansche werk, en de nieuwe verklaaring van zo veel schriftuur plaatsen, als daarin verhandelt staan. NB. Het komt my metallen wonderlijk en moejelijk voor, dat zelfs wijse en godvruchtige mannen, die het boek leesen, zo merkelijk mistasten: want behalven dat ik haar dat noch lange niet toegeven kan, 't geen zy NB. van de werkinge der geesten versonnen hebben; zo behoordense te kunnen merken, dat het geen ik daar van by brenge, niet eens plaats heeft onder veel redenen, daar ik mijn bewijs uitneeme, maar alleenlijk als een stuk, dat ondersoek vereyst, en bewijs behoeft, van 't geen men gemeenlijk van de geesten zeidt; Dus zocht hy zijn Broeders / die groote lief-hebbers van die Cartesiaansche Philosophie zijn / wat genoegen te geven. Maar hoe weinig op Bekkers zeggen vast te gaan is / aangaande 't geen hy in dit boek geschreeven heeft / blijkt uit 't geen hy zegt in zijn 19. 20. 21. 22. 24. 25. Artikelen, van zijn pretense satisfactie, daar hy loochent geschreven te hebben / 't geen daar zijn boek vol van is; Wy gelooven dat wy daar zien en merken; 't geen geschreven is blijft geschreven / tot dat hy zijn boek herroepe.

Maar laat ons tot de bysonderheden van zijn Philosophische Concepten komen / die hy in zijn boek verspreydt heeft.

Voor eerst, het is een Cartesiaansche en ongegronde stelling; Wanneer Bekker zegt / dat ten aanzien van

f Voorreden van zijn twede Boek 2. en 3. Druk.

van de Schepper de onderhouding en Regeering des Wereldts niet verscheyden is van de Schepping; Want al zijn dat twe verscheyde dingen in ons begrip, by Godt is dat niet. Cartes heeft dit tot zijn oogmerk en tot bescherming van zijn hypothesen / zo voor-gestelt/ en h Wittichius heeft dat van zijn Meester over-genoomen/ en Bekker van beyde; i Doch het is tegen 't Woordt Godts en tegen de Reden. Tegen 't Woordt: Want de Schepping of voortbrenging uit niet/ van Hemel en Aarde en al haar heyr/ hield op/ als Godt zijn werk volbracht had, dat Hy gemaakt had, heeft Hy gerust op den zevenden dag van al zijn werk, dat Hy gemaakt had, *Gen.* 2. *vers* 1. 2. 3. maar de onderhouding en regeering van alles houdt niet op; Joh. 5. vers 17. 't is ook tegen de Reden: Want zo zoude 't geen dat is/ geduurig uit niet worden voortgebracht om te zijn; 't welk tegenspraak bevat; want 't zoude weesen en niet weesen te gelijk; hoewel wy toestaan/ dat also grooten kracht en in-vloedt Godts van noode is tot onderhouding en regeering van alles/ als tot de schepping; Doch des niet tegenstaande is d'eene daadt/ de voortbrenging uit niet/ daadelijk van de onderhouding verschillende/ en niet alleen in ons verstandt; door de daadt der Schepping deede Godt/'t geen te vooren niet en was/ en alleen mogelijk was/ waarlijk zijn; maar door de daadt der onderhouding en Regeering/ doet hy 't geen te vooren was/ volharden/ duuren en blijven in het zijn; zonder welke geduurende invloedt/ het geene was/ niet een oogenblik langer zoude zijn geweest/ maar tot zijn voorige oude niet/ waar uit het door de Schepping opquam/ zoude weder gekeert zijn.

g Differt. de Methodo pag. 41. & Meditat. 3. h Theol. pacif. §. 68. i Vide Mastrichti Gangrænam Novitatum Gartesianarum pag. 484. &c.

Ten anderen. **Het is een Carteſiaanſche ſtelling van** Bekker; *k* Des menſchen ziel is dat gene niet, waar door zijn lichaam leeft, en zich beweegt; werkingen die een menſch gemeen heeft met een beeſt, eeten, drinken, ſlaapen, gaan, ſtaan, en al wat voorts tot onderhoudt van de natuur behoort, die doet hy alleen door 't lichaam. **Dit is geweeſt de ſtelling van** *l* Cartes, **die 's menſchen lichaam maar aanzach als een** automaton, **een zelfs-beweegſel / een gaande uurwerk; niet willende / dat het lichaam 't behulp van de redelijke ziel van noode heeft; welk gevoelen / hoe aanleyding geeft tot loochening / immers tot twijffeling aan de onſterffelijkheit van 's menſchen ziele / en tot niet erkenning van de zonden van hoerery / dronkenſchap / en toornigheidt en andere zonden des vleeſchs / ik in mijn** *m* **voorige boek tegen de Carteſianen getoont heb.**

Ten Darden. Bekker **zegt** / *n* die twe zielen (**van een menſch en van een beeſt**) ſchoon beyde alzo genoemt, gelijken malkanderen in het minſte niet..... al de redenen, waar mede men bewijſen wil, dat een beeſt verſtandt heeft (**hy wil zeggen / kennis heeft**) die bewijſen mede, dat het meer verſtandts heeft, dan een menſch; maar ik maak geen boeken voor al zulke menſchen, die zo veel verſtandts niet en hebben als een beeſt; zo iemant op de harpe ſpeelt, dat hoort een ezel ook; een hondt komt ook ter Kerke, en hy hoort de Predikant, doch meer niet dan 't geluyd; de menſch onderſcheydt de woorden, en verſtaat den ſin; het beeſt hoort alle woorden even eens, en verſtaat'er niet met allen van.... *o* alle liſtigheidt wordt den beeſten door gelijkenis toegeſchreven; alſo der eygentlijk geen

k 2. Boek Kap. 4. § 365. 366. pag. 282. 283. *l* Lib. de paſſionibus Animæ §. 6. 16. 17. 34. 38. Volum 1. Epiſt. 54. 67. *m* 't Vergift van de Carteſiaanſche Philoſophie pag. 297. &c. *n* 2. Boek Kap. 4. 364 367. pag. 281. 282. 284. *o* 2. Boek Kap. 17. §. 529. 530. pag. 430. 431.

geen listigheidt kan zijn, daar geen verstandt en is, 't is een zekere behendigheidt van lichaam en levendige geesten. Dit is een ander Cartesiaansch gevoelen; *p* Cartes en zijn navolgers loochenen / dat de beesten gevoelen / gezicht / gehoor of kennis hebben / of datse eygentlijke zielen hebben; Ja Cartes schreef / dat *q* het meer verwondering waerdig was, dat'er in elk menschelijk lichaam een ziel gevonden wierdt, dan dat 'er in geen beesten een ziel was. Doch ik heb in mijn voorige *r* boek breedt getoont / dat dit recht tegen de Schrift en Reden en Ervarentheidt strijdt / en tot Atheisterye dient; maar ik heb met eenen getoont / hoe haar kennis van die van de menschen verschilt; Boven al wat ik daar toe geseydt heb / zal ik hier noch dit getuigenis van een geleerd Engelsman bijvoegen / dewelke zegt; *s* ,,De beesten zijn geen enkele zelfs-beweegsels en Machinen / die zonder eenig gevoelen of kennis zijn; De ,,tegenstelling van dese Hypothesis beschermen de ,,Cartesianen heftig / als die willen / dat de beesten ,,niet anders zijn / dan kunst-werken / van den ,,opperstten werk-meester der natuure curieuselijk ,,geformeert / dewelke t'eenemaal deselve beweegingen of daaden voortbrengen / zodanig als van ,,de beesten komen. Voorwaar een schoone en kunstige Hypothesis! Ik beken wel / dat'er een groote gelijkheidt is tussen eenige kunstig toegestelde ,,werken en de beesten / in opzicht van de vrywillige beweeging: want de Ledemaaten bewegen de ,,animale geesten door middel van de zenuwen / spieren / en saamenvoegsels der beenderen / bijna op deselve wijse / gelijk die achter de gordijn schuylende ,,eenige beeldekens beweegt / door kunstig gemaakte

p De Methodo Sect. 5. in fine Princip, part. 4. art. 203. Volum 2. Epist. 40. 44. Epist. 8. *q* Volum 1. Epist. 67. *r* Vergift van de Cartesiaansche Philosophie pag. 352 &c. *s* Theoph. Gale Philosophia generalis lib. 3. cap. 2. Sect. 8. propos. 1.

„ te veeren/ als zenuwen zich in trekkende/ waar„ mede de Marionetten haar spel zo vertoonen/ „ datse zich als levendig rontom draapen; en ik „ zoude niet loochenen (zegt Du Hamel) dat „ der beesten lichaamen zijn machinen/ die door „ wonderlijk kunst-werk zijn saamen gevoegt; maar „ datse niets anders zijn dan kunst-werken/ die niets „ voelen/ niets werken/ en maar door een anders „ kloppen bewogen worden/ om dat te geloven/ daer „ kan ik niet toegebracht worden; En ik beroep „ my op haar zelf/ die ons tegenspreeken/ of zy in „ een jacht-hondt/ als hy de haas najaagt door de „ toe-paden en bekorte wegen/ in de haasen/ als zy „ door de verscheyde draijingen de honden/ die haar „ volgen/ bedriegen/ in de beesten/ die op roof-lee„ ven/ geen kennis ja geen loosheidt en om zo te „ spreeken/ verscheyde kunsten gemerkt hebben; Hoe „ zy andere dieren laagen leggen/ gelijk de vossen „ enz. Het schijnt zeker en ontwijffelbaar te zijn/ „ dat'er iets is in de beesten/ 't welk haar onder„ scheydt van de gevoelige dingen/ 't welk 't begin„ sel is van de sensitive kennis en begrip; 't welk in „ haar het leven en beweeging/ en de onderhouding „ werkt/ en voortzet; met wat naam men het ook be„ noeme/ of een substantieele vorm/ of een wijse/ „ of een krachtdaadig werkende en actueuse natuur/ „ of een Wet van den Autheur der natuur/ of eyn„ delijk of het een kracht/ die de subtile en spiritteu„ se substantie is ingedrukt/ genoemt worde.

Ten Vierden. Bekker zegt/ *t* 't is buyten twijffel. dat de maan en andere Starren, die den Hemel omloopen, in haar selven dicht en duyster zijn, en datse alleenlijk door de zonne, door den weerschijn dus verlicht zijn, datse t'onswaarts zulken schijnsel geven. Hoe-

t 2. Boek Kap. 2. §. 342. pag. 261.

Hoewel het waarschijnlijk genoch is / dat de lichaamen van de Maan en van d'andere dwaal-starren / in zich zelven dicht en duyster zijn / en sy haer ligt van de zon krygen / en 't selve tot ons door weerschijn zenden / zo is 't toch vals van alle de starren des uitspansels; die den hemel omloopen / gelijkze alle doen; want die hebben haar eygen licht / en zenden het van haer tot ons / hoewel wegens de ver-afgelegentheit / maar klein en zwak; volgens 't geen wy in de Historie der Schepping leesen. Gen. 1. v. 14-18. Doch 't is te vermoeden / dat Bekker nevens Cartes niet gelooft / dat de aarde stil-staat / en alle hemelsche lichaamen omloopen / maar in tegendeel dat desen aardt-kloot in den draykolk van de zon omdrijft / met de Maan / en andere Planeeten / en dat hy voort zal erkennen dat de starren zijn buuren in het midden der draykolken; doch zo zal hy evenwel tegen Godts woordt gevoelen / als 't welk den loop van zon en maan en starren vast-stelt; doch desen man stelt des Cartes zo hoog / dat hy in natuurlijke dingen zig weinig bekommert / wat de Schrift contrary mocht zeggen; hy noemt v Descartes een man van weergaaloose vernuftigheid, en wiens vinding (gelijk alle zijn dingen) zeer vernuftig is.

Ten Vijfden. Bekker brengt in zijn boek met groote assurantie eenige meesterlijke verklaaringen by het volk / aangaande de hemelsche lichaamen / die hy wel weet / dat niemant van die geleerden hem zal toestaan / die den loop der zonne rontom de aarde stellen / en die tegen de Hypothesis en 't Systema van Copernicus en Cartesius zich kanten; Doch hy komt uit / als een die 't zo zeker weet / als of hy 't gezien / en de maat zelfs genoomen had; zeggende. x Het is zekerlijk gemeeten, dat de Zon ten minsten twintigmaal

v In sijn ondersoek van de Comeeten in 4. pag. 10. 11. x 2. Boek 2. Kap. §. 343. pag. 262.

maal zo verre van ons af is als de Maan, en dat andere ſtarren duyſendmaal verder af zijn dan de Zon.. *y* Van der aarde tot de maan wort ruym 50000 Duytſche mylen gemeeten, maar van de Maan tot de Zon wel twintigmaal zo veel.... van Saturnus tot de vaſte ſtarren, dat is nauwlijks te meeten.... *z* de Maan wiskonſtig gemeeten, is het zesduyſendtſte deel der Zon niet... hemel en aarde zijn ſlechts onderſcheydingen van menſchen, na derſelver begryp, en gebruyk... *a* de Schrift ſchikt ſich in deſen gelijk in andere dingen na onſe taal; zo paſt het, menſchelijker wijſe (gelijk de Schrift gewoon is) van Godt te ſpreeken, datmen hem als den hoogſten in eere, ook den hemel als de hoogſte plaats ten opper-koninklijken zetel geve: maar NB: te meinen, dat'er waarlijk zulken onderſcheydt in de plaatſen of de zaaken zelfs zy, is zo veel als niet verſtaan, wat de hemel of aarde is. **Dit ſteunt alles op de valſche onderſtelling van** Cartes; **dewijl wy nu weeten / dat de ſelve tegen de Schrift aanloopt / zo is al dit zeggen ten deele te belacchen / ten deele ſcherpelijk te beriſpen / en hertelijk te verfoejen; nochtans zegt hy /** 't is zekerlijk afgemeeten, de zon is twintigmaal zo verre van ons als de maan, en de andere ſtarren duyſentmaal verder, en de maan is het zesduyſendtſte deel van de zon niet; **dit is liegen als een Starre-kijker; ook laat hy 't ras vallen / zeggende /** van Saturnus tot de vaſte ſtarren is het nauwlijks te meeten; **Immers hy hoopt / men zal denken / dat hy wonderlijke dingen boven andere weet; nu erkent hy ook den hemel niet** hooger **dan de aarde / nochtans zegt het de Schrift zo menigmaal** / Jeſa. 55. vers 9. Pſal. 115. vers 5. Pſal. 93. vers 4. Jerem. 25. vers 30. Luc. 1. vers 78. Eph. 4. vers 8. Eph. 3. vers 10. Heb. 1. vers 3. Math. 21. vers 9. Luc. 2. vers 14. **Maar dat komt**

y Ibid Kap. 3. §. 351. pag. 268. 269. *z* Ibid §. 357. pag. 274. 275. *a* 2. Kap. §. 344. 345. pag. 262. 263.

komt met die Philosophische Hypothesis niet over een; daarom moet de Schrift wyken / en de Heylige Geest spreekt van daarin / als die zo veel niet en verstaat, wat hemel en aarde is; zijn dan de Heyligen niet met Christus geseten in den hemel boven? Is Christus niet opgevaaren in de hoogte? Gewis na Bekkers zeggen / geensins; de Schrift schikt zich na onse taal; en gelijk hy geen onderschepdt van plaatsen erkent / dat den hemel hoog / en de aarde laag zoude zijn; zo wil hy ook zulken onderschepdt van zaaken niet; nochtans noemt de Schrift hemelsche lichamen, hemels Koninkrijk, hemelsch Vaderlandt, hemelsche roeping, hemelsch gesicht, hemelsche gave, hemelschen Adam, hemelsche zaaken, hemelsch heyr, enz. 1. *Cor.* 15. *vers* 48. 49. 2. *Tim.* 4. *vers* 18. *Heb.* 3. *vers* 1. *Hand.* 26. *vers* 19. *Luc.* 2. *vers* 13. *Heb.* 6. *vers* 4. *Heb.* 9. *vers* 23. *Joh.* 3. *vers* 12. Hier by moet ik voegen / dat hy zegt / *b* In mijn boeksken van de Comeeten leert het 20ste hooft-stuk, dat een oneindig getal van schepselen, die men moet geloven dat'er zijn, den menschen echter onbekent zijn. . . . als of Godt geen schepselen te werk mocht stellen, of 't most ten dienste van de mensch zijn, dat heb ik in mijn ondersoek van de Comeeten ter gemelder plaats al veel anders getoont. *c* Men ziet der Engelen woonstede in den hemel: Maar de gansche draad en stijl, waarin Moses ons de eerste schepping beschrijft, is enkelijk na de aarde geschikt, en bysonder na een volk uit Israel gesprooten, aan welke de Schepper een bysonder Land had ingeruymt; In de aanmerking op de Historie van 's wereldts schepping, gedrukt op de eerste kaart in den Bybel 's jaars 1687. machmen daar af breeder leesen. Wy hebben 't ook op die kaart geleesen / en daer dien grouwel der grouwelen bevonden / dat hy de Historie

b 2. Boek Kap. 6 § 396 pag. 306. *c* 2. Boek 7. Kap. §. 401. pag. 310. 311.

Historie der schepping zo als Moses die verhaalt/ loochent en tegenspreekt/ dewijl na Mosis zeggen/ op den vierden dag hondert duysentmaal meer schepselen zouden gemaakt zijn, dan op den darden en vijfden; zo dat Godt niet alles na Proportie zoude gemaakt hebben; daar elk verstandig man het tegendeel zoude stellen. Van dese Godslastering heb ik meer gezegt in *d* mijn Voorige boek.

Ten Zesden. Bekker maakt meermaal gewach van/ en wijst den Leeser dikmaal tot zijn boek van de Comeeten, waarin hy ook een Cartesiaansch en Epicureisch gevoelen voorstelt/ en beschermt ontrent de Comeeten, of Staartstarren; Dat boek behaagt hem zeer; tot zesmaal toe spreekt hy'er van; even terstondt hoorden wy hem tweemaal daar van gewagen; en als hy van de starrengissers spreekt/ zegt hy/ *e* ik heb dat zo veel als [hier mede nodig is], verricht in mijn ondersoek over de Comeeten, in het achtste Kapittel; elders zegt hy/ *f* ik ben wel gerust, dat 'er niemant veel van spook houden zal, dien het aan het een of 't ander niet en schort, van 't geen ik als oorzaaken zulker bygeloovigheidt in mijn ondersoek over de Comeeten in 25. 29. Hooft-stuk heb aangeweesen; daar heenen wil ik kortheidts halven mijnen Leeser wijzen, om geen uit-schrijver van mijn eygen werk te zijn, en nochtans voor de gene, die het by de handt niet heeft, 't voornaamste dat hier te passe komt, voor oogen stellen, *enz.* noch *g* op twe andere plaatsen van dit boek zegt hy/ dat heb ik mijn ondersoek van de Comeeten uitvoerlijks of tot nooddruft getoont. Zijn stelling in dat boek is/ dat de verschijning der Comeeten niets quaadts beduydet; dat Co-

d In de Voorreden van 't Vergift van de Cartesiaansche Philosophie. *e* 1. Boek Betoverde Wereldt 3. Kap. §. 30. pag. 21. *f* 2. Boek Kap. 27. §. 706. pag. 588. *g* 2. Boek 28 Kap. § 723. pag 605. en Kap. 29. § 737. pag 617.

Comeeten/ geen tekenen of bootschappers zijn van toekomende quaaden/ en datmen niet behoeft eenige vreese te hebben/ al verscheenen die noch zo groot; gelijk die vreeslijke Comeet van 't jaar 1681. daar had Bekker en zijn kinderen geen ontsetting over; want zo verhaalt hy ons; *h* Voor my, ik beschouwde deselve met vermaak; mijn kinderkens met geen vooroordeel in-genoomen zijnde, verheugden zich over het aanschouwen van de staart-star. Ja hy zocht te dier tijdt meermaal in zijn Predikatien 't volk af te maanen/ van eenige vrees van Godts oordeelen/ uit de verschijning van die groote Comeet of andere Comeeten op te neemen; zelfs als hy stondt om het Avondmaal te bedienen/ en die Heylige tekenen uit te deelen/ riep hy 't volk toe/ zy mosten de Comeeten voor geen quaade tekenen aansien. Dit is in 't gemeen 't gevoelen van de Cartesianen; zo schreef en beschermde een Cartesiaans Professor tot Utrecht, een Philosooph (die den grooten Voetius, dewelke een maand te vooren zijn boekjen van de Comeeten had uit-gegeven/ daar mede wilde steeken.) *i* Te zeggen, dat Comeeten zijn booden van quaadt, is superstitieus, en een zonde die geensins te verschoonen is; een maand daar aan defendeerde hy 't noch eens/ doch hy deed 'er toen dese woorden by (misschien wegens dat de Conscientie hem heymelijk sloeg); *k* Vrede te spreeken daar geen vrede en is, en de tekenen van aankomende quaaden niet te willen erkennen, is een Profaane zorgeloosheidt, en een zonde, die ernstig te berispen is; Ook toont zich Bekker in dat Ondersoek van de Comeeten zeer ongemaklijk/ om dat hy hoorde of las/ dat eenige een hard vonnis velden over de gene/ die zijn gevoelen staande hielden; Ik had

h Ondersoek van de Comeeten pag. 19. *i* Joh. de Bruyn Disp. de specialibus motus effectibus 7. Juny 1665. *k* Idem in Disp. depositionibus Miscellaneis 14. July 1665.

had ergens onder een bedekte naam schrijvende/ gesepdt/ dat de spotters/ die maer lachten met de Cometen/ het noch wel mochten zien te dien zelven dage/ als zy zullen gaan van kamer tot kamer/ om zich te versteeken; Waar op Bekker tot antwoordt gaf in zijn boek; *l* Dewijl hy dat spotten noemt; wanneermen 't volk in publijke Predikatien zoekt gerust te stellen, tegen dat zondig by-geloof, gelijk ik waarlijk heb gedaan, zo geef ik andere te bedenken, of hem die naam niet beter past, die om zijner onversettelijker koppigheidt wil, in 't hardtnekkig tegenstreven, en veelvuldig bespotten aller menschelijker en Kerkelijker ordeningen, waar mede men hem zijns pligts vermaande, rechtmatiglijk is ter Kerken uitgeset, van kamer tot kamer zich versteekt, de publijke Predikatien lasterende, ende insluypende in de huysen, de vrouwkens gevangen neemt, die met zonden beladen zijn; *heb een afkeer van desen*, zegt den H. Paulus 2. *Tim.* 3. *vers* 5. 5. maar noit sprak hy zulk een oordeel van de gene, die zich altijdt houden aan de Formulieren van de Kerk, daar haar beroep op rust, en voor geen wettige Leeraars kennen, die de voorwaarden, daar zy op aangenoomen zijn, niet en houden; ik acht dat ik door Godts genade noch verre van 't gestoelte der spotters ben, wanneer ik help bezorgen, dat de eer en vreese Godts door geen belacchelijke gevoelens te spot gestelt word. Ik konde hier veel op zeggen, en toonen/ hoe hy my seer verongelijkt; doch 't is niet nodig/ noch tijdig; hy roept uit/ dat ik rechtmatig ben ter Kerken uitgeset; hy weet wel beter; Noch zegt hy/ dat ik alle menschelijke en Kerkelijke ordeningen veelvuldig bespot, en hartnekkig tegenstreef; ook dat weet hy onwaer te zijn; gelijk het mede een groote en stoute lastering is/ dat ik in de huysen insluypende de vrouwkens

l Ondersoek van de Comeeten pag. 72. in 4.

kens gevangen neem, die met zonden beladen zijn; Alleen zal ik zeggen/ dat uit dit zijn boek blijkt/ dat hy met de H. Schrift spot/ gelijk ik *m* uit zijn eygen woorden getoont heb; en dat hy zich niet gehouden heeft/ noch houdt aan *n* de Formulieren van Eenigheidt van de Kerk, daar zijn beroep (zo hy spreekt) op rust; en verhalven dat hy voor geen wettig Leeraar is te kennen, die zo blijkelijk de voorwaerden, daar hy op aangenoomen is, niet en houdt; Dat hy door zijn preeken en schrijven over de Comeeten/ Godts eer en vreese niet heeft bevordert/ hebben andere Kerkelijke persoonen (die hy wel niet zo dorst vertrappen en schelden/ gelijk hy my doet/ maar echter haer bitter genoch bejegent) klaar te kennen gegeven; Want hy verhaalt ter selver plaatse/ daar hy van my zo spreekt/ het navolgende; *o* Men leeft heden in het beste deel des Christendoms noch zo zeer op zijn Heydensch, en men spreekt zo qualijk van de broeders. Noit quam my daar af iets droeviger te vooren, als wanneer een gansche schaare van Kerken-Leeraars onlangs op haar naam deede schrijven, dat het gevoelen, dat ik hier voorstaa (te weeten dat de Comeeten geen quaade voor-tekenen zijn.) Alle Vreese Godts vernietigt: Dat wordt van die mannen met even zo veel NB. verstandts en liefde gezeydt, als van de blinde Papisten, Dat het afschaffen van de oorbiecht, en het ontkennen des vagevuurs alle vreese Godts vernietigt; Zeg my eens, Leeser, waar wil het met de Kerk noch heen, NB. zo de Leids-lieden der blinden het spoor dus byster raaken, en hoops-wijse saamenloopen, om 't volk bezyden 't padt te wijsen. Godt bewaar ons van te moeten klaagen, O mijn volk, die u leyden, verleyden u, *Jesa.* 3. *vers* 12. De Leeser kan hier uit oordeelen/ of Bekker een beschepden man

 is

m Ziet boven Kap. 4. *n* Ziet boven Kap. 8. *o* Ondersoek van de Comeeten pag. 72, 73.

is in zijn schrijven; en of hy niet huychelt/ lastert en scheldt; daar hy zelfs de groote verleyder van 't volk is; gelijk elk nu ondervindt; een weinig daarna verhaalt hy de woorden van een Kerkelijk schrijver, wiens deugden (zegt hy) ik anders geern erkenne, waar mede hy de Kerke na zijn vermogen sticht, naamlijk; *Datse alle vreese Godts uit de herten soeken te verdrijven, die met redenen pleyten* (zo wy waarlijk meenen/ zegt hy 'er tussen in) *als voor een waarheidt, dat de Comeeten niets beduyden, ende zulks na haar oordeel beweesen zijnde, achten een groot werk verricht te hebben*; Dit noemt hy een onlijdelijk verwijt; ja noit hoorden hy en d'andere, die het met eens zijn, een onlijdelijker verwijt; Maar wie zyt gy, mensche, (dus vervolgt hy) die onse herten oordeelt, en ons oprecht en godvruchtig voorneemen ten ergsten duyd? de liefde heeft geen stem in dit oordeel gehadt.

Dit boek nu van de Comeeten/ hoe zeer van de vroome Leeraars in de stoffe veroordeelt/ heeft Bekker over weinig maanden laaten herdrukken; en hy heeft 'er noch een Kapittel als een Na-reden aangevoegt/ met een Voorreden aan den Leeser, waarin hy wederom tegen my en D. Brink aldus uitkomt/ Niemant, zegt hy/ heeft sich geopenbaart, om het werk (te weeten van de Comeeten) te wederleggen; dan alleenlijk twe zijn my voorgekomen, die het in't voorby gaan (gelijk zy ieder een gewoon zijn te doen) lasteren, schuddende hunne hoofden, ten teken, dat zy meer genegen zijn, quaadt van iemants werk te zeggen, dan het aan te wijsen, of den schrijver te overtuigen, 't welk zo wel voor onverstandigen het zwaarste is, als het ander voor quaadaardigen het lichtste, d'een deser twe heet *Koelman*, en d'ander *Brink*, d'eerste in het goede en quaade, de laatste niet dan ten quaade door veelerhande schriften bekent; Dit schreef

hy den 8. Decemb. 1691. Dus smaad hy / om dat men zijn boek niet heeft wederlegt. Nu heeft hy noch schrikkelijker de Kerke/en die buyten zijn/geergert met dit zijn grouwlijk boek; en hy krijgt 'er genoch / die hem overtuigen en wederleggen/ doch 't is te vreesen / dat hy in zijn dwaalingen en ergernissen sal sterven.

Met weinig woorden zal ik hier van 't Ondersoek van de Comeeten zeggen / dat het geen wederlegging van noode heeft; Want hy stelt en verklaart de staat van de questie niet (een groot bewijs van sijn onverstandt en verkeerthedt / waar van wy in dit boek nieuwe preuven zien) hy schermt en slaat maer in de lucht; hy zegt en wil toonen / dat de Comeeten geen werkende oorsaaken zijn van 't quaade/datse niet met sekerheidt eenige bysondere zaaken voorseggen / 't zy door haar licht/ of andere hoedanigheden/ enz. en daar zwetst hy dan zo wat van / als of hy vry wat hadde te zeggen; maar wy zeggen / 't zijn alle maar bedriegeryen / die men in de Schoolen met de Grieken noemt ἀγνόια ἐλέγχυ, ἑτεροζητήσεις, onkennis van 't verschil, en verkeerde questien. Indien hy eenige kracht van reden en vertrouwen op zijn zaak had gehadt op een eerlijke wijse / hy had een Theologant of Gereformeert Philosooph moeten voorneemen en wederleggen; In 't jaar 1665. hebben tot Utrecht twe Professoren aangaande de Comeeten geschreeven / naamlijk *p* Gisbertus Voetius, en Daniel Berkringer; d'eerste als zijnde zo grooten Theologant / most van vooren tot achteren door Bekker wederlegt zijn; Dese stelt de questie klaar aldus; Of de Comeeten zonder ydelheidt dwaasheidt en superstitie kunnen van godzalige herten aangemerkt worden / als eenige ongewoone werken / en gezichten Godts in

 de

p Exercitatio de prognosticis Cometarum, inserta part. 5. Dispp. Select. *q* Dissertatio Historico-Politica de Cometis.

de natuur/ aan de menschen te vooren verkondigende of bedreigende eenige groote zwarigheden? en of wy kunnen en moeten/ uit de verschijning en het zien van deselve Godsaliglijk opgewekt worden/ tot vreese voor Godt en voor zijn oordeelen? en Hy brengt daar zijn argumenten uit Godts Woordt/en uit de ervarentheidt en reden; en vertoont daar by/ dat dit is 't gevoelen van meest alle de Geleerden van alle tijden/ en bysonder van alle de Gereformeerde Leeraars; daarna wederlegt hy alle de voornaame tegenwerpingen/ veertien in getale; hier was de gelegentheidt/ om te toonen wat een man Bekker was; maer hy wacht zich wel/ van iemants Schrift te wederleggen; en zo zwerft hy al buyten om/ zo datmen zijn schrift kan wech-blaasen; Doch Bekker heeft het 'er op-geset/ dat hy mocht toonen/ hy vreest niet/ wanneer andere vreesen; hy verwondert zich niet/als andere zeer verwondert zijn; zulke menschen stellen met den *r* Epicureischen Poeet een groot geluk/ in nergens over verbaast/ verschrikt en verwondert te zijn. Nu gaa ik voort tot zijn andere Philosophische stellingen.

Ten Zevenden. Bekker heeft met andere Cartesianen dit gevoelen/ en hy drukt sich daer over dikwils uit in dit boek/ dat de Schrift in natuurlijke zaaken niet altijdt spreekt na waarheidt/ maar na het dwalend oordeel des volks; en dat *s* de stijl der Schriftuur niet geschikt is, om ons natuurlijke dingen te leeren, zodanig als zy in haar selve zijn; *t* en dat zich de H. Schrift na onse taale schikt, *v* en dat de H. Geest sich niet bindt aan de doolingen der menschen, om van dingen die het haar also lust te noemen, ook

also

r Nil ad, mirari, prope res est una, Nimyce; Solaque quæ possit facere & servare beatos. *s* 2. Boek Kap. 8. §, 418 pag. 327. *t* Ibid Kap. 2. § 344. pag. 262. *v* Kap. 30. 749. pag. 628.

alſo te ſpreeken, gelijk zy dat verſtaan; *x* De Schrift verklaart de natuur der zaaken niet, dat werk laat zy als eygen aan de reden. . . . de Schrift is niet, om de mensch in 't geen hy buyten 't ſtuk van Godtsdienſt weet, nader te onderrechten. . . de Schrift ſtelt ons Godts werken voor, zo als deſelve voor een ieders oogen zijn, en verder niet, NB dan 't de gemeene man verſtaat. *enz*. **Hier van heb** *y* **in mijn voorige boek gesprooken.**

Ten Achtſten. Bekkers **stelling is/ dat een Geest/ en zo ook des menschen ziel/ niet anders doet of doen kan/ dan denken**; *z* Het ſtrijdt, zegt hy, tegen alle reden en verſtandt, dat de Duyvel of een booſe Geeſt wie hy ſoude mogen zijn, hem ſelven of iets anders in een lichaam, of lichaamlijke ſchijn vertoonen zoude, ende het ſtrijdt ook tegen het weeſen van een Geeſt, ſo als boven gemeld is; En of dat mogelijk te weinig ware, men lette ſlechts op deſe reden; Geen geeſt werkt anders dan met zijnen wil, en de wil blootelijk door denken; hoe men het wend, of keert, men kan'er anders geen begrip af maken; het komt daar telkens wederom op uit; Nu zeg my eens, hoe dat uw eygen Geeſt, dat is uwe ziele, iets in 't minſte aan uw eygen lichaam doet, zo het anders dan met denken is? mits dat gy wilt, zo rept ſich hand of voet, en zo als gy wilt: maar doet dat aan een anders lichaam eens, ſonder middel van uw eygen; hoe wil dit dan de Duyvel doen, die geen eygen lichaam heeft? **Wederom.** *a* Kan iemant ook begrijpen, dat onſe ziel van zulken aart is, datſe eenig lichaam zonder lichaam beweegt? ſchreef ik oit, of bracht ik brieven over met bloote gedach-

x 2. Boek 1. Kap. §. 324. pag. 245. en in de Amſterdamſche Druk §. 5. pag. 3. *y* 't Vergift van de Carteſiaanſche Philoſophie pag. 24. 230. 231. 232. 496. Vide in Primis Maſtrichti Gangrænam pag. 62. &c. *z* 2. Boek Kap. 26. §. 704. p. 586. 587. *a* Kap. 5. §. 388. pag 298.

dachten: NB. want op geen andere wijse werkt de ziel. **Dit is de Cartesiaansche stelling / van dat het weezen der ziele / en de heele natuur der Geesten bestaat in denken of gedachte / waer van ik in mijn voorige** *b* **boek breedt gesprooken / en de verkeertheidt desselfs aangetoont heb.**

Ten Negenden. Bekker **verwerpt dat gene / 't welk hy vindt dat onbegrijplijk voor hem is / al spreekt de Schrift noch zo klaar; zo dat de reden en de Philosophie tot een regel en uitlegster van de Schrift gestelt wordt: Want zo spreekt hy;** *c* Het is onbegrijplijk, wat reden dat een vrouw mensch hebben kan, om te zeggen, gelijk Eva, de slang heeft my bedroogen. . . . het is dan geensins te begrijpen, waarom dat de Duyvel door de slang, daer zo veel keurs van bequamer Schepsels was, de vrouw kon toe spreeken en bedriegen; . . . zo en is het ook niet wel te begrijpen, hoe Godt dese vyandschap tussen de slang en de mensch zetten zoude, dewijl men met goede redenen geloven mach, dat deselve natuurlijk is; **en wederom;** *d* Geen Geest werkt anders dan met zijn wil, en de wil blootelijk door denken; men kan 'er anders geen begrip van maaken; . . . *e* de Geestelijkheidt van de natuur der Engelen heeft dat in, datse met hunnen wille doen, watse doen; men kan 'er anders geen begrip af maken. *f* Ik zegge rond uit, dat het onbegrijplijk is, hoe een Geest lichaamlijke dingen zonder middel van het lichaamlijk begrijpt. . . de boose Geest kan door gebrek van reedschap voor de zinnen niet begrijpen, noch veel min bewerken, 't geen niet als lichaam is. **Dit is een andere Cartesiaansche grond-regel / 't klaar begrip is een toetsteen van de waarheidt; op de reden**

b 't Vergift van de Cartesiaansche Philosophie pag. 281. 282. 288. 311. &c. *c* 2. Boek Kap. 17. §. 532. 543. 534 p. 433. 435. 441. *d* 2. Boek Kap. 26. §. 704. pag. 586. *e* Kap. 8. §. 414. pag. 322. *f* 2. Boek Kap. 28. § 715. pag. 598.

den mach men zo seer vertrouwen als op Godts Woordt; de Philosophie is geen dienstmaagt van de Theologie: zy is een uitlegster der Schrift; Doch die dingen heb ik in het *g* andere boek genogsaam wederlegt.

Ten Tienden. Bekker wil na de wijse der Cartesianen de vooroordeelen afgelegt hebben ontrent de waarheden/ die te vooren aangenoomen sijn geweest/ eer sy die in twijffel trokken; Zo stelden de Cartesiaanen het onder de vooroordeelen/ dat is/ onder de gevoelens/ die lichtvaerdig/ en zonder/ ja tegen reden zijn op-genoomen/ dat de zielen na de doodt in een sekere plaats zijn/ dat ieder schepsel eynd-paalen heeft/ dat de beesten eenige kennis en gevoelen hebben/ dat de kinderkens in 's moeders lichaam zonder gedachten zijn; Zo doet Bekker; zeggende. *i* Al wat tot hier toe geseyt is, zal de voor-oordeelen noch niet wech-neemen, die men uit den schijn heeft opgevat van verscheydene besetene, in de Euangelien gemeld, daar de Duyvelen door den Heere Jesus uitgedreven zijn.... *k* Men moet niet hooren na de reden, die de Vader van den besetenen gaf, also die met vooroordeel sprak, na het gemeen gevoelen van de Jooden... *l* Hoe komen de Oversetters aan de lucht? Eph. 2. vers 12. Twederley vooroordeel heeft haar ongetwijffelt daar toegebracht; het eerste, datse voor vast hielden, dat hier en in 't voorgaande vers van de Satan gesprooken wordt; het ander, dat haar die oude droomen noch in 't hooft lagen, van de Duyvelen in de lucht sich onthoudende, 't welk zy meinden dat door den Apostel zelfs *Eph*. 2. *v*. 2. bevestigt wordt.. *m* 't voor-

 oordeel

g Vergift van de Cartesiaansche Philosophie pag. 163. 466. &c. 493. *h* Ziet 't Vergift van de Cartesiaansche Philosophie in de Voorreden. *i* 2. Boek Kap. 24 §. 649. pag. 533. *k* Kap. 25. §. 668. pag. 551. *l* Kap. 26. §. 693. pag. 573. 574. *m* Kap. 27. §. 706. pag. 589.

oordeel datmen van den Duyvel en de spooken heeft, zo wel geleerde als ongeleerde, brengt de menschen aanstonts tot het spook. . . *n* Door voor op-genoomen oordeel heeft men uit gemeene overlevering zulk een groot gevoelen van den Duyvel aangenoomen; daarna zoektmen de reden, om zulken gevoelen, sonder reden opgevat, by redelijke menschen goedt te maken.. *o* De vooroordeelen leggen al te diep, en de boosheidt of dwaasheidt is in veelen al te groot, om sich van zo krachtige en algemeene doolingen, zo lichtelijk te ontslaan; het eerste vooroordeel komt den mensch in sijn kindtsheidt aan.. . . alle die uitleggingen en vertaalingen der Schrift in die plaatsen, die ik genoodsaakt ben geweest, anders te verklaaren, zijn uit dat voor-oordeel ontstaan: want zonder dat zoudemen daarin van sulken menigte der Duyvelen en Duyvels-konstenaars niet leesen. . . . *p* Dat deksel van voor-oordeelen neem ik weg, en zie dan wat 'er overblijft, om 't onzydig oordeel uit te vinden, dat den rechten zin der Schrift verklaart; **Zo schreef** Bekker **elders / en hy mainteneert het in dit boek /** *q* **dat** het een zwaar voor-oordeel was, dat alle dingen om den menschen wille geschapen zijn; **hoewel hy wel weet / dat wy in onse Neerlandsche belijdenis erkennen te gelooden /** *r* **dat** Godt alles onderhoudt en regeert om den mensch te dienen; **Dit is op zijn Cartesiaansch Disputeeren en schryven; 't geen zy tegenspreeken / dat is maar enkel voor-oordeel in haar partyen; die voor-oordeelen moetmen afleggen**, Bekker **heeft zich bevryd van zijn voor-oordeelen; nu heeft hy zulken schoonen oordeel / gelijk dit boek en dat van de Comeeten uitgeeft;**

n Kap.28. §.717. pag.599 600. *o* Kap.32. § 775.776.780. pag.652.653.657. *p* Betoverde Wereldt, Voorreden. *q* Ondersoek van de Comeeten in 4. pag.89.&c. en in de *Betoverde Wereldt*. 2.Boek Kap.6. § 396. pag.306. *r* Art.12. van de Nederlandtsche Belijdenis.

eeft; ja zelfs van zijn kinderen hooren wy hem eggen/ zy waren met geen voor-oordeel in-genoonen, dies sagen zy met haar Vader op de Comeeen met blijdschap; maar wat helpt zulken geklap an een anders voor-oordeelen/ daarmen sijn eygen ordeel niet goedt kan maken? Doch ik sal my moeen bekorten.

Ten Elfden. Bekker heeft dese Dry stellingen/ die p ten deele uit zijn herssenen/ ten deele uit sijn nieue Philosophie gehaalt heeft. 1. *s* De natuur leert, dat eest en lichaam van zo verscheyden natuuren zijn, atse geen de minste gemeinschap saamen hebben; de chrift laat het ondersoek daar van aan de gesonde reen... een geest heeft niet de minste gemeinschap met en lichaam; zo lang men van geesten iet zeydt, dat ok op een lichaam past, zo en spreektmen van geen eest. 2. De Gemeinschap van naam moet ons in een gedachten brengen, dat de geesten ('s menschen el/ en de Engelen) Gode eenigsins gelijk zijn.. de eestelijkheidt der Godlijke natuur poogtmen ydelijk t die van de ziel te verstaan, die waarlijk niet meer a 't godlijk gelijkt, dan het lichaam doet; de ziel, f zo der eenige andere Geest is, onder 't geschapene hoorende, kan den Schepper nergens in gelijk zijn, veel het weesen betreffe. De naam van geest wordt een geheel andere sin op Godt gepast als op eenige hepselen: waarom ik die onderscheyding van ongehapen en geschapen geest vermyden wil, om my af speenen van de gedachten, dat 'er eenige de minste elijkheidt zy tussen Godt en eenig schepsel.... *v* De ondt der waarheidt, zich voegende na onse zwakeit, zegt dat Godt een geest is; maar hy toont met een, oe dubbelsinnig die benaaming zy; wanneer hy 't selve

ve

s Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 1. § 322. 327. p. 244. 248. Kap. 4. § 359. 360. pag. 276. 277. *v* 2. Boek 1. Kap. § 424. ag. 245. 246.

ve woordt in eenen aassem herhaalende, daar door geheel wat anders meent, zeggende datmen dezen Geest in den Geest moet aanbidden, *Joh. 4. vers* 24... *x* Ik noem Hem dan maar *Geest*, om dat ik geen woort in eenigerhande taal vinde, om Hem recht te noemen. Hy de Schepper verschilt NB. oneindiglijk van 't geen dat Hy heet. 3. Bekker **loochent / dat de Geesten/ 't zy Engelen of 's menschen ziel of Godt zelf/ in eenige plaats zijn. Want dus drukt hy zich** uit. *y* Mijn Geest is niet plaatselijk bepaalt... *z* zo weinig wetense, die meinen, datse plaats voor Geesten weeten; zy toonen met een, datse de natuur der Geesten niet en verstaan; van een Geest wordt niet eygentlijk gevraagt, waar Hy is; maar waar Hy werkt... Onse Christen Leeraars meinen zich wel uitgesloofr te hebben, met dit onderscheydt te stellen, dat een lichaam is in een plaats *circumscriptivè*, om-schrijvender wijze, een Geest *definitivè*, bepaalender wijse; maar Godt zelf *repletivè* vervullender wijse: doch die wijze van spreeken verwart de zaaken; Godt noch Geest is op geen van die dry wijsen op een plaats; zegt van Godt in aanzien van de plaats, dat *Hy hemel en aarde vervult*, want dat zeydt de Schrift; Doch hoe zulks te verstaan zy, verklaaren onze NB. *Philosophen* best; wanneer zy zeggen, dat Godt over-al even-na tegenwoordig is, niet door uitstrekking zijns wesens, maar door algemene werkzaamheidt.... Een geschapen Geest en heeft geen plaats, dan zo verre hy op een lichaam werkt, dat op zulken plaats is: de gewoone plaats van 's menschen ziel zal in die sin zijn lichaam zijn; want daarin werktse-meest...... *a* Moet hy niet bekennen, dat zijn ziel dikmaals is, daar zijn lichaam niet en is?

Ziet daar een preuve van Bekkers Metaphysische en

x 2. Kap. §. 334. pag. 254. *y* Ibid. *z* Kap. 3. §. 351--354. p. 269. 270. 271. *a* Kap. 4. § 363. pag. 281.

en Pneumatische kennis. Wat aangaat het eerste. De Geest, zegt hy/ kan geen de minste gemeenschap hebben met het lichaam; Wat een soberen bepatting! Heeft niet het lichaam met de Geest deze gemeinschap/ dat het zo wel als de Geest is een weezen/ Ens, een zaak/ een geschapene zaak/ een eynige zaak/ een substantie/ een zelfstandig weezen! heeft niet 't lichaam van een mensch zijn vereeniging met de ziel/ zo datse als twe deelen van de mensch een persoon uitmaken! en werkt niet de ziel op 't lichaam/ en weder het lichaam op de ziel! Js dit een Philosooph/ die geen gemeinschap tusschen die twe Weesens kan zien! Wat aangaat het twede; Een Geest, zegt hy/ kan den Schepper nergens in gelijk zijn, ook niet daar indat het een Geest is;de ziel gelijkt niet meer na't Godlijk, dan een lichaam; hoe onvernufttig! heeft Godt niet de mensch na zijn Beeldt geschapen! zijn de zielen der menschen en de Engelen/ niet meer dan de lichaamen Gode gelijkende! De Wijsheidt en Heyligheidt van die Geesten gelijkt die niet in eeniger-maate Gode! Heeft niet een zalige ziel en Engel in den Hemel gemeinschap met Godt/ door verstandt en wil en genegentheden! is Godt niet waarlijk een een Geest/doch een al-genoegzame/volmaakte/van zich zelfs levende Geest! Js dat woordt Christi/ Godt is een Geest, niet eygentlijk te verstaan! naamlijk niet alleen dat Hy geen lichaam heeft/ maar ook dat Hy een oneindig verstand/ en een volmaakte wil heeft! Heeft niet de mensch waarlijk ook verstandt en wil/ en liefde/ enz. moet een Doctor Theologiæ dit geleert worden!

Nu wat aangaat het darde; een Geest, zegt hy/en God hebben geen plaats;is een Geest dan nergens;zijn de Duyvelen dan nergens! Js Godt nergens! kan men niet zeggen/ in wat plaats Godt is! Hoe bid deze Leeraar die woorden/ Onze Vader, die in de Hemelen

melen zijt? Is Godt niet weezentlijk op aarde / en in den Hemel en in de Hel / zo wel als door zijn werksaamheidt; Is zijn weezen niet in ieder Kamer/ in ieder Vergadering van de Heyligen? Vorstius en de Socinaanen staan toe / dat Godt over-al werkt/ maar niet dat Hy met zijn Weezen in alle plaatsen is; wil hy 't zelve met haar zeggen? Maar verder; 't geen in geen plaats / dat is / nergens is / is dat wel? heeft dat wel een Weezen / 't geen nergens zijn Weezen heeft? 't Is immers niet in de Wereldt; want waze het aldaar / het ware ergens / in een ubi, in een plaats; men konder van zeggen / 't is daar / in die plaats; gewis / als men loochent/ dat de Duyvelen in de Wereldt zijn / of ergens zijn/ zo baant men de weg/ immers voor 't gemeene Volk/ tot verloochening van haar Weezen. Laat Bekker uitspreken. De Duyvel is hy in de Hel, is hy daar gekerkert, is hy in den diepen afgrondt? Zo heeft hy dikmaal gesprooken a en geschreven in dit Boek; Maar hy gelooft het niet; hy bedriegt de menschen / die hem op zijn woorden zouden aanneemen; want een Geest / niet werkende op een lichaam / is na zijn zeggen in geen plaats; zo is dan de Duyvel nergens; dat wil hy 't Volk leeren; Doch hy spreekt somtijds met de menigte: maar dat is dan niet na waarheidt / gelijk hy zich zelven verklaart: want hy bestrijdt ergens/ 't geen wy met den Apostel zeggen / dat de geestelijke boosheden, de Duyvelen/ in de lucht zijn, en hy zegt; Ik geve nu den Leezer de keur, of hy dit na waarheid, en na de natuur der Geesten, of na den gemeenen stijl van spreeken wil verstaan.... Doch op zijn grofst, en na het gemeen begrijp des Volks, of zo als men spreekt; de geestelijke boosheidt des Duyvels is der zelvers plaats niet in de Hel? En wordt de Hel niet aan-

a 2 Boek Kap. 28. §. 717. pag. 600. Kap. 29. §. 728. pag. 608. *b* 2 Boek Kap. 26. §. 679. pag. 561.

angemerkt als een afgrondt onder de aarde? Hoe komt de Hel dan in de lucht? Of hoe werkt die geelijke boosheidt boven de aarde, daar ze onder de aarde woont? elders zegt hy/ den afgrondt daar de Duyvel ingeslooten en verzegelt blijft, in een eygentlijke zin, en zulks als een zekere plaats, en gelijk onder de aarde aangemerkt, dat wil hem alzo weinig (als den eetenen) voegen. Hy gelooft 't geensins/ dat de Duyvel onder de aarde woont; hy en geeft den Duyvel (die na zijn zeggen geen werk doet op eenig lichaam) geen plaats noch in de Hel/ noch op der aarde/ noch in de lucht? Is het dan wel wonder/ dat veel menschen van Bekker zeggen/ (doch ik wil 't noch niet geloven) hy gelooft noch Duyvelen/ noch Engelen? Want hy loochent recht uit/ dat de Geesten zijn in eenige plaats; byzonder die op geen lichaamen werken; gelijk zy na zijn oordeel niet en zen; zy en zijn dan noch boven noch beneden/ niet in de Hel/ noch in den Hemel/ noch op aerden; nergens in de wereldt/ noch daar buiten. *d* Ik heb, zegt hy/ den Duyvel overal buyten de Hel gezocht, maar niet gevonden, nochtans heeft hy ook daar geen plaats. En diergelijk moet hy spreeken van de afgescheydene zielen van verstorvene/ 't zy goede/ 't zy kwaade; die zijn dan ook nergens in geen plaats; want zy werken op geen lichaamen; zy en zijn noch in Hemel/ noch in Hel/ noch op aarde; de ziel van den bekeerden Moordenaar quam dan niet volgens Christi belofte/ plaatselijk in den Hemel/ noch de ziel van Judas in de Hel/ 't welk de Heylige Geest zijn plaats noemt; dit is regelrecht tegen de Schrift; en 't is dienende/ om de menschen te doen twijffelen/ of 's menschen ziel niet alzoo wel sterflijk is/ als de ziel der Beesten? Maar ik scheyde hier af; als hebbende de dwaasheidt en ongerijmtheid

c Kap. 16. §. 522. p. 424. 425. *d* 2 Boek Kap. 32. §. 775 p. 652.

heidt / en gevaarlijkheidt van die Cartesiaansche stellingen breedt aangeweezen in mijn Boek tegen die nieuwe en verderffelijke Philosophie.

Doch hier mach ik niet voor-by gaan; dat Bekker niet alleen zegt/ mijn ziel is niet plaatselijk bepaalt; zy is dikmaals daar het lichaam niet en is; maar hy heeft ook deze formeele woorden / die elk tot verbaastheidt hebben gestrekt; d De gewoone plaats van 's menschen ziel is zijn lichaam, want daar in werktse meest; waar denktse aan persoonen, of aan zaaken, die op andere plaatsen zijn, verre of na, N. B. zo is dan daar haar plaats; en zy kan met gedachten van andere dingen buyten 't lichaam so seer ingenomen zijn, datse hoort noch ziet, noch in het lichaam niet en werkt; zo ik dan aan de grootheidt van deze Stadt denke, na den omvang haarer Vesten, zo heeft mijne ziele zo veel plaats, als de Stadt beslaat; denk ik met eenen aan Londen en Parijs, om die t'samen te vergelijken; N. B. zo is mijn ziele in dry Steeden teffens, die zo veel Mijlen van malkanderen staan; maar met mijn lichaam konde ik maar op eenen tijdt in een van dryen zijn. Wil ik nu noch meer doen, zo veel als de ziel betreft, die zal de grootte van den Aardkloot met een gezicht bevatten, zy zal tot aan de Zon, aan de Sterren klimmen; daar is dan de ziel, zo veel plaats beslaatse dan, indien men zo wel spreeken mach; Die Bekker zo hoort spreeken / zoude wel in vermoeden komen / of het hem in zijn herssenen niet en schort / of hy niet wel plaats heeft / of dient te hebben / in des petites maisons, in het krankzinnigen huys: Wat taal is het / dat de ziel des menschen op alle die plaatsen is / daar zy aan denkt / en datse zo grooten plaats beslaat als Amsterdam, ja dry plaatsen te gelijk / Londen, Parijs, en Amsterdam, ja datse klimt aan de Zon en Starren/ en dat die ziel dan daar is/ en zo veel plaats be-

c Vergift der Cartesiaansche Philosophie grondig ontdekt p. 284. *d* Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 3. §. 3 54. pag. 271.

beslaat; wat mogen wy met een mensch veel spreeken/ dien de herssenen zo leuteren/ en die zo buyten westen schynt te zyn/ dat hy aan de Hel denkende/ meint dat hy in de Hel is; en aan den Hemel en Starren denkende/geloost/ dat hy al den Hemel beslaat met zyn ziele; en dat hy op de aarde niet en is; Wanneer dan de zielen der verdoemde denken aan de aarde/ daar zy op geweest hebben/ en aan den Hemel/ die zy noit tot haar woonplaats zullen hebben; zo zullenze evenwel op der aarde/ en in den Hemel zyn; en de zielen der geluksalige in den Hemel/ denkende aan de aarde/ of aan de Hel/ daar zy noit met de Duyvelen zullen weezen/ zullen ter zelver tydt hier op aarde/ en in de Hel zyn; en wanneer de zielen en lichaamen der verdoemde na het Oordeel in de Hel zullen weezen/ in 't vyer/ dat den Duyvel en zyn Engelen bereydt is/ zo zullen die zielen (zo wel als de Duyvelen) denkende aan den Hemel/ en Hemelingen ('t welk zy niet kunnen nalaten) ook daadelyk in den Hemel zyn; en haar lichaam zal alleen in de Hel zyn/ en ongetwyffelt geen pyn voelen/ dewyl 't lichaam zonder ziel niet en gevoelt; en aan d'andere zyde/ de geluksalige/ na den dag des oordeels aan de Hel en verdoemde denkende/ zullen haar lichaamen ziel-loos laaten in den Hemel. Waar wil dit heen? zal men over deze Stellingen van Bekker lacchen/of schreyen? is dit een Philosooph? Ja dat heeft hy van zyn Cartesiaanse Philosophie ook gezogen: Want die stelt/ dat de Engelen kunnen te gelyk zyn op veel plaatsen/ en werken op veel plaatsen/ die verre van elkander afgelegen zyn; gelyk ik dat e in myn voorige Boek getoont heb; Doch ik moet dit Kapittel eyndigen.

Ten twaalfden, en voornaamlyk; Het is de Philosophische en Cartesiaansche Stelling van Bekker, Dat Engelen en Duyvelen/ dewyl zy geen lichaamen hebben/ en maar alleen denken kunnen/ niet en

e Vorgift van de Cartesiaanery pag. 286, 287.

werken noch kunnen werken op de lichaamen / ja ook niet op de Geesten ; Dit is de Grondt-stelling / die Bekker , door zijn Philosophische verwaantheidt opgeblaasen / en zeer hoog verheven zijnde / als van de steylte heeft doen nederuallen / om alle die verkeerde dingen te zeggen / en te schrijven / welke in dit Boek geschreven staan ; men gedenke zijn woorden / die wy boven verhaalt hebben ; en men doe daar by ; f Het geen de andere Geesten , op andere Schepselen werken , moet men door vergelijking der zelven met onze ziele (den eenigsten geschapenen Geest ons van zelfs bekent) verstaan. Die heeft een eygen lichaam, zonder welkes behulp zy op geen lichaam werken kan; hoe kanze het dan afgescheiden doen? Hoe kan een Engel die noit lichaam heeft gehad? En terwijl de ziel in 't lichaam leeft, bevindse uit haar zelfs het minste vermogen niet, om de minste gedachte aan eenes anders ziel bekent te maaken, zonder tussen-komst van taal of teken, dat door beider lichaam wordt volbracht; hoe is het dan te begrijpen, of en op wat wijze, het zy onze zielen buyten 't lichaam, het zy de Engelen altijdt zonder lichaam zijnde, aan malkanderen te kennen geven wat zy denken, of betoonen watse doen? Wederom. g Men zal in de gansche Schrift niet een eenige spreuk noch exempel vinden, dat oit Engel wist, wat een mensch dacht, NB. of hem eenige gedachte in gaf, of het minste wrocht op zijn gemoedt; te weeten zonder tussen-koomen van lichaamlijke gemeinschap is dat noit geschiedt; Kan een Engel nu zo weinig aan de ziele doen, die een Geest is, hoe zal hy die een Geest is, iets op eenig lichaam kunnen werken: van onsen Geest is dat bekent, die een eygen lichaam heeft, maar een Engel heeft dat niet; door 't lichaam kan de mensch ook op andere lichaamen werken, maar hoe zal dat een Engel doen, die derzelf geen heeft? ...

kent

f Betoverde Kap. 6. §. 397. pag. 307. *g* Kap. 8. § 41 16. pag. 324. 325.

kent de mensch de gedachten van een anderen niet, een Engel kentse noch veel min; maar hoe kan hy nu iets in 't minste doen aan 't geen hy niet eens weeten kan? Ik wil zeggen, zo de Engelen op onse zielen werken, 't moet zijn door bestiering onser gedachten; zal my een Geest ergens toe aanporren zonder taal of teken, dat door middel van een lichaam geschied, 't zal zijn, om dat de gedachten die hy in my vindt, hem niet behagen enz; **Noch eens.** *h* Laat het zijn, dat de Duyvel rontom door ontrent de menschen zweeft; kan hy zonder hooren, door bloot denken weeten, wat 'er wordt geleerd? of zonder zien, leesen, wat 'er staat geschreven, of zonder middel weeten, wat een mensch gelooft, die zelfs met alle krachten zijns verstandts en willens niet een eenige gedachte aan een anders ziele kan deelen, zonder lichaams hulp? Des besluyt ik, dat de Duyvel van de zaaken des geloofs niet het allerminste weeten kan.... *i* hy verstaat zich op de zangkunst als een ezel op de luyt; zach Salomon zonder oogen? hoorde hy zonder werktuig van het gehoor; de Duyvel die geen van Salomons vijf zinnen heeft, hoe wordt hy het al gewaar? Ik zegge rond uit, dat het onbegrijplijk is, hoe een Geest lichaamlijke dingen zonder middel van 't lichaamlijk begrijpt; de boose Geest, hoe luchtig van verstandt, kan door gebrek van reedschap voor de zinnen, niet begrijpen, noch veel min bewerken 't geen niet als lichaam is... *k* Tot noch toe heb ik meest van des Duyvels natuur-kunde gesprooken; de kennis der taalen past hem immers alzo weinig; die noit taal en hoorde, noch in boeken las, zeg my eens wat taal dat hy sprak? laat uw ziel vast denken, hoe de menschen in het noch onbekende *Zuidtland* spreeken, zalse daar door de taal leeren? Een

 Geest

h Kap.28. §.721. pag.603. *i* Ibid §.715. pag.598. *k* Ibid §.729.730. pag.601.

Geest werkt NB. als geseydt is, niet anders dan met denken, dat is, willen en verstaan; zonder 's lichaams toe-doen kan hy geen gedachte hebben van der menschen spraak of van eenig geluid, dat zonder gehoor niet vernoomen wordt. Zo wy, geest en lichaam zijnde, niet begrijpen, hoe der Geesten zonder lichaam d'een des anderen gedachten weet, hoe zullen zy, die geen gemeinschap hebben met 't geen tot de spraak behoort, verneemen, wie of wat men spreekt; zo verre is het 'er van daan; dat noch de snoodtste aller Geesten den mensch zullen allerhande taalen leeren, of immers uit der selver mondt en keele spreeken; **Eyndelijk.** *l* Het strijdt tegen Alle Reden en verstandt, dat de Duyvel of een boose Geest, wie hy zoude mogen zijn, hem selven of iets anders in een lichaam of lichaamlijke schijn vertoonen zoude; en NB. het strijdt ook tegen het weesen van een Geest; men lette slechts op dese reden; geen Geest werkt anders dan met zijnen wil, en de wil blootelijk door denken; **Dit is dan de hooft-pilaar en oorsprong van** Bekkers **dwalingen; hy oordeelt na zijn Cartesiaansche Philosophie / dat de Duyvel maar kan denken; hy kan niet hooren / niet zien / niet spreeken / hy verstaat geen taal / hy kan niet werken op een Geest / veel min op een lichaam / hy kan in geen lichaam verschijnen; en derhalven / daer is geen tovery / geen Spookery / geen verschijning / geen waerseggery door de Duyvel / en derhalven alle de texten / die dat schijnen te seggen / moeten anders uitgelegt worden. Ja ook ontrent de goede Engelen / als zijnde Geesten / die ook maer kunnen denken; al 't werk geschiedt van den Heere / al worden de Engelen daer by genoemt; ook kan 'er geen versoeking / geen aenporting ten quaade zijn door de Duyvel / hy kan niets quaadts in-geven;** ergo **moeten alle de texten die 't zeg-**

l 2. Boek Kap. 26. §. 704. pag. 586.

't zeggen/ omgedraeyt/ en na de Philosophische Concepten van Bekker verklaart worden.

Om de valsheidt en ongegrondtheidt van dese stelling van Bekker te toonen/ zal ik twe dingen doen. 1. Bewijsen/ Dat hy de natuur van een Geest niet recht verstaat. 2. Ik zal toonen/ dat de Engelen en Duyvelen al missen zy lichaamen/ evenwel kunnen werken op geesten en lichaamen/ en doen alle die dingen/ welke Bekker daer van tegen onse Kerk en tegen alle onse Leeraars geloochent heeft.

Voor Eerst. Ik wil bewijsen/ dat Bekker, en de Cartesiaanen in 't algemeen/ de natuur van Geesten niet wel verstaen; want/ zy stellen de natuur derselver alleen in denken/ in verstaen en willen/ en zy loochenen/ datse hebben een uitvoerend vermogen/ onderschepden van denken en willen; waer van de verkeertheidt daer uit blijkt. 1. Om dat dan de Geesten niet met al zouden kunnen werken/ niet alleen de Engelen maer ook niet de zielen der menschen: want dan zoude al haer werken volgen/ op haer wil; nu dewijl de wil geen uitvoerende kracht is/ (met Godt/ die de hoogste eenvoudigheidt heeft/ is 't wat anders) zo zoude Godt dan op het willen van de Geesten alles werken/ en de Engelen en zielen zouden geen invloedt hebben op het effect/ ja zy zouden maer moreele instrumenten/ en geen twede oorzaaken zijn/ als missende eygen kracht. 2. Om dat dan alle de de werken/ die met en op haer wil geschiededen door de voorzienigheidt Godts/ aan haer zouden moeten toe-geschreven worden/ al hebben zy 'er niets toe-gedaen/ dan alleen dat zy wel wilden/ datse geschieden; 't welk t'eenemaal ongerymt is; Doch ik heb *m* in mijn voorige boek zo veel daer tegen

m Vergift van de Carteſiaanſche Philoſophie pag. 12.&c. pag.281. & 311. &c.

gen gezeydt / dat het niet nodig is / iets verder daar toe te voegen.

Ten Anderen. Ik zal toonen / Dat de Engelen goede en quaade / al hebben zy geen lichaamen / nochtans kunnen krachtelijk op lichaamen en geesten werken / ook verschijnen / spreeken / hooren &c. en dat bewijs haal ik. 1. Uit de natuurlijke reden, 2. uit Bekkers Belijdenis, 3. uit de ervarentheidt, en bysonder / 4. uit het Woordt Godts.

Voor Eerst. Het blijkt uit de natuurlijke reden, en dat dryfins.

1. Dewijl der Engelen heerlijke natuur / waar mede zy van den Heere geschapen zijn / dat mede brengt; Wy stellen vast uit het woordt / dat de Engelen van Godt op het aller-heerlijkste geschapen zijn; Nu daer uit volgt noodzaaklijk / datse alle die werkingen op lichaamen en Geesten kunnen doen: Want gestelt zijnde / dat de Heere de Engelen geschapen heeft met een heerlijkheidt van weesen en volmaaktheden / overtreffende die van alle andere schepselen / ook de menschen / zo moetmen toestemmen / dat alle de volmaaktheden / bequaamheden en deugden van laager schepselen / uitmuntender wijse in haar gebonden worden; Nu dat is klaar uit het woordt / de Engelen zijn Godts voortreflijkste werken; n 't zijn de edelste zijner schepselen, zegt Bekker, de menschen zijn minder geweest in de eerste schepping dan de Engelen Psal. 8. vers 6. in de Grondt-text staat מאלהים, Meelohim, dat is / dan de Goden, welk woordt ook van de opperste machten wegens haar uitsteekentheidt boven andere menschen gebruykt wordt Psal. 82. vers 6. Psal. 138. vers 1. zy zijn die morgen-starren, die wanneer de aarde gegrondt was / saamen vrolijk zongen, en die kinderen Godts / welke toen alle juycheden Job 38. vers 7. tot haar wierdt gezeydt (ter tijdt

n 2. Boek Kap. 11. §. 461. pag. 366.

tijdt als Godt den eerst-gebooren inbracht in de wereldt) buygt u neder voor hem alle gy Goden; dat alle Engelen Godts hem aanbidden, *Psal.* 97. *vers* 7. *Heb.* 2. *vers* 6. **haar wijsheidt en wetenschap is uitneemende groot; zo dat iemants hoogste wijsheidt by haar wijsheidt eenigsins vergeleken wordt; gelijkerwijs zo de** Thekoitische **Vrouw zeyde tegen** David, gelijk een Engel Godts alzo is mijn Heere de Koning, om te hooren het goede en het quaade; mijn Heere is wijs, na de wijsheidt van een Engel Godts, om te merken alles wat op der aarden is, 2. Sam. 14. vers 17. 20. (2. Sam. 19. vers 27.) **en haar hoogste kennis van Godts verborgentheden wordt te kennen gegeven/ als Christus zeyde/** maar van dien dag en uure en weet niemant, ook niet de Engelen der hemelen, noch de Zoon, dan de Vader *Math.* 24. *vers* 36. *Marc.* 13. *vers* 32; **haer macht is ook onuitsprekelijk groot/ gelijk blijkt/ dewijl 'er staat/** loovet den Heere zijne Engelen; *Gy krachtige Helden*, die zijn woordt doet *Psal.* 103. *vers* 20. **de** Engelen die in sterkte en kracht meerder zijn, **zegt** Petrus 2. *Pet.* 2. *vers* 11. **en** Paulus **noemtze de** Engelen zijner kracht 2. *Thess.* 1. *vers* 7. **zy worden** Overheden en Machten **genoemt** *Eph.* 3. *vers* 10. Throonen, heerschappyen, en Overheden en Machten, *Col.* 1. *vers* 16. **zy** zien geduurig Godts aangesicht in den hemel, **beschouwende de oneindige schoonheidt van 't Godlijk weesen/ de heerlijke Majesteyt van zijn throon/ den glans en luyster van Godts wijsheidt/ goedtheidt en andere Godlijke volmaaktheden** Math. 18. vers 10. **zy zijn de voorname** Vorsten, **boven alle de Vorsten der aarde/** Dan. 10. vers 13. **zy zijn het** heyrleger Godts, Godt Heyrschaaren, zijn Dienaars die zijn wel behagen doen, 't hemelsch heyr, Gen. 32. vers 2. Luc. 2. vers 13. Psal. 103. vers 21. Openb. 19. vers 14. 2. Chron. 18. v. 18. 1. Kon. 22. vers 19. **en dat niet alleen wegens haar**

groot getal / maar ook wegens haer machtige sterkte / een-moedige saamen-werking en nauwkeurige order; zy zijn de naaste aen Godt / alleen dat de Zoone Godts als Middelaar boven haer is, gelijk Paulus dat uitdrukt Heb. 1. vers 7. 8. Tot de Engelen segt Hy wel, die zijn Engelen maakt geesten, en sijn Dienaars, een vlamme des vyers; Maar tot den Zoone zegt hy, uwen throon is in alle eeuwigheidt, en *Eph.* 1. *vers* 20. 21. Godt heeft Christus geset in den Hemel verre boven alle Overheidt, macht en kracht en heerschappy; zy prysen en aenbidden den Heere op 't allerheerlijkste Luc. 2. vers 13. 14. Openb. 5. vers 11. 12. Openb. 7. vers 11. en dat met zulken welspreekentheidt / dat het spreeken met de tonge der Engelen tot een spreekwoordt is / om de hoogste Godlijke wel-spreekentheidt uit te drukken 1 Cor, 13. vers 4. 't waren de Engelen die 't woordt der Wet spraken *Heb.* 2. *vers* 2. zy wierden gebruykt als bedienaars in 't geven van de Wet Hand. 7. vers 53. Gal. 3. vers 19. Want Godt quam toen aan met zijn tien duysenden van Heyligen Deut. 33. vers 2. Psal. 68. vers 18. 't waren de Engelen / de Seraphim, die riepen d'een tot den anderen, Heylig, Heylig, Heylig is de Heere der Heyrschaaren, zo dat de posten des Dorpels haar beweegden van de stemme des roependen *Jesa.* 6. *v.* 2. 3.

Hier uit redeneere ik aldus; Nademaal de Engelen zulke gansch heerlijke / wyse/ machtige Geesten zijn/ de naaste aan Godt / alleen Christus de Middelaar boven haer / de booden en dienst-knegten Godts/ die voor hem staan / zijn aengezicht geduurig zien/ zijn bevel uitvoeren/ zijn heyr-leger enz. zo moeten alle de voortreflijkheden en bequaamheden die in laager schepselen / en wel bysonder ook in de menschen bevonden worden/ in haer zijn / ja in de hoogste trap / en heerlijkste maat in haer zijn / eminenter en virtualiter (gelijk men in de Schoolen spreekt)

spreekt) op de uitmuntendiste en krachtigste wijze moeten zy alle de volmaaktheden hebben en bezitten; gelijk de mensch de volmaaktheden van de laager schepselen bevat / en duysendtmaal meer; Indien dit zo is / gelijk het onwederspreeklijk is / zo moeten de Engelen dan dat alles kunnen uitvoeren / het welk Bekker in twijffel trekt / en van ons gestelt wort; Alleen dat haer wijsheidt en kracht niet uitgestrekt op zo verre / datse zouden alles weeten / datse onmiddelijk de gedachten van 's menschen hert zouden weeten / datse 's menschen wil zouden buygen / of ware mirakelen zouden doen / die een oneindige kracht vereyschen / werken die te boven gaan niet alleen de kracht van bysondere twede oorzaaken / als de menschen zijn / maar die de heele geschapene natuur te boven gaan / en die Godt de Almachtige alleen toegeeygent worden / gelijk te zien 's / Jerem. 17. vers 9. Spreuk. 16. vers 1. 9. Spreuk. 21. vers 1. Psal. 72. vers 18. Eph. 3. vers 10. 1. Pet. 1. vers 12. 13. Psal. 139. vers 2. 4. Hand. 1. vers 24. 1. Cor. 2. vers 11.

2. Dewijl de ziel van een mensch / die alzo wel een Geest is / als de Engelen / beweegingen kan voortbrengen op lichaamen / en bysonder op zijn eygen lichaam / en dat op veelerleye en krachtdaadige wijse / gelijk bekent is; Zo volgt dan / dat het niet en strijdt tegen de natuur van een Geest / beweegingen op lichaamen te maaken; ja dat veel meer de volmaakter en krachtiger Geesten / wonderbaar groote dingen / en veelerley werken kunnen doen op lichaamen van menschen en beesten / op en ongevoelige aartsche of hemelsche schepselen; Kan Bekker 't van de Engelen niet verstaan / en verwerpt hy het / hy legge ons uit / hoe de ziel met het lichaem vereenigt is / en op 't lichaem werkt / nochtans stemt hy dat toe; Ja laet hem eens uit-leggen / hoe de byen / mieren / spinnekoppen en vogeltjens en andere diertjens werken /

in welke hy nochtans geen gevoelige ziel of kennis wil erkennen. Hier zal hy gewis stom zijn.

3. Dewijl zelfs lichaamen kunnen wonderlijk werken op der menschen geesten / en niet alleen op haar lichaamen; zo zien wy / dat de lichaamlijke straalen van de Zon / en andere lichten / werken op ons gezicht / en de stem en 't geluydt komende door en met de lucht tot onse ooren / werken op onse ooren / 't vyer / de spijs / de drank / en menigerley lichaamlijke schepselen werken op onsen Geest op veelerley wijsen; Daar volgt dan uit / dat veel meer de Geesten / zo verre in heerlijkheidt en kracht alle lichaamen overtreffende / kunnen werken / niet alleen op Geesten / die van een natuur zijn / als Geesten / maar op lichaamen / en op allerley lichaamen / en op onbedenkelijk veele wijzen; want Geesten komt eygentlijk en door zich de werksaamheidt toe / en de kracht tot beweeging / en bewerking / zo verre als haar Sphæra activitatis reykt / en hoe iets meer nadert tot de natuur van Geesten / gelijke de animale en vitale Geesten in 's menschen en beesten lichaamen / de Geesten uit kruyden en mineraalen / en 't vyer / enz. hoe het meer kan beweegen / en daadelijk beweegt / 't geen waar 't by komt; Dese dry redenen zijn licht / ook van gemeene verstanden te bevatten / en zy zijn vast en zeker.

Ten Anderen. Ik bewijse onze stellingen uit Bekkers eygen Belijdenis; en dat tweesins.

1. Dewijl hy bekent / dat de c Heylige Engelen van tijdt tot tijdt in den dienst haares Heeren door de gansche wereldt uitgesonden, verscheydene verrichtingen aan menschen hier op aarden doen; en als hy spreekt van de verschijningen der goede Engelen en van haar spreeken en werken / zo staet hy het immers

c 2. Boek Kap. 28. §. 717. 721. pag. 600. 602. 603.

mers van *p* eenige toe / die in de H. Schrift zodanig verhaalt worden / dat hyse niet dorst tegenspreeken. Hier volgt dan uit / dat ook de quaade Engelen zouden kunnen verschijnen / en spreeken en werken / en verstaan taalen en gebruyken taaken ; 't strydt immers niet tegen haer natuur als Geesten / gelijk hy zelfs dan toestemt ; of hy most bewysen uit Godts Woordt of uit de reden / dat de quaade Engelen het niet kunnen doen ; 't welk hy noch noit ondernoomen heeft te doen ; dus valt zijn grondt-reden / die hy als een stokregel dikwils gebruykt / dat een Geest / die geen lichaam by zich heeft / niet kan werken op een lichaam / noch verschijnen met een lichaam ; 't is waer hy zegt somtydts ; De Duyvel is in de hel gekerkert, by is in den diepen afgrondt ; maer wy hoorden hem ook zeggen / de Geesten hebben geen plaats / zy zijn daar / daar zy op lichaamen werken ; zo zegt dit dan niets.

2. Overmits Bekker toestaat / dat *q* den Duyvel in 't begin der schepping den mensch verleydt heeft, hoewel hy daer bydoegt / dat hy tsedert zelf in persoon niet meer op den selven werkt, of vermach ; zo heeft de Duyvel dan iets op den mensch in den beginne gewerkt en vermocht ; want hy heeft hem verleydt ; nu Hy moet dit werk van verleyding gedaen hebben / op een van beyde wysen / Of met een ander lichaem daer toe aan te neemen / en te gebruyken / 't welk wy zeggen / naamlijk door een slang te doen spreeken / 't geen de H. Geest Gen. 3. Historischer wyse verhaelt / en Paulus ziet daer op / en drukt het genoch uit / zeggende / ik vreese dat niet eenigsins, gelijk de slang Evam door haar archlistigheid bedrogen heeft, also uwe sinnen bedorven worden, 2. *Cor.* 11. *v.* 3. waerom hy ook in de Openbaaring door Johannes genoemt wordt /

p Kap. 11. §. 460. pag. 369. *q* 2. Boek Kap. 16. §. 526. pag. 428. en elders.

wordt / de groote draak , de oude slang , welke is Duyvel en Satanas. *Openb.* 12. *vers* 9. *Openb.* 20. *vers* 3. en daer uit volgt dan ook onwederspreeklijk / dat de Duyvel een lichaam kan aenneemen / en verschijnen daer mede/en spreeken daer door eenige taelen/en hooren spreeken/enz. Of hy moet het gedaen hebben door zijn Geest / in-gevende de mensch de versoeking; en zo volgt dan/ dat de Duyvel hoewel een enkele Geest / nochtans tot alle quaadt versoeken en verleyden kan / en zo op den mensch werken / en zijn verleyding te weeg brengen ; waerom Christus zegt / dat hy van den beginne een menschen moorder was/ een leugenaar en een Vader der leugenen Joh. 8. vers 44. uit welk *r* text alleen Bekker bewijst/ dat den oorsprong van de zonde is uit den Duyvel ; en dan zietmen / dat de Duyvel / een Geest zijnde / evenwel op des menschen Geest of lichaam of beyde gewrocht heeft in het verleyden ; En hier kan Bekker niet ontvluchten/ met een voorwendsel / zeggende / *s* of dat verleyden door raadt of door quaadt exempel zy geschiedt ; of op wat andere wijse , dat en zeidt se niet ; want behalven dat de Schrift het immers zeyd / dat het door archlistigheidt en door aenraading en persuasie is geschiedt ; 2. Cor. 11. vers 3. Gen. 3. zo kanmen ook niet zeggen / dat het door quaadt exempel is geschiedt : want noch Eva noch Adam hadden dat exempel niet gezien met lichaamlijke oogen ; en indien het den Duyvel haer heeft geopenbaert / en voorgestelt tot verleyding/zo heeft hy dat wederom of door een lichaam of lichaamlijke daadt / spreeken / schrijven of vertooning / geopenbaart ; en dan geeft hy zijn stelling over / of hy heeft het geopenbaert door en na den Geest / aen de ziel of Geest van Eva; en zo volgt dan / dat hy een Geest zijnde op 's menschen

r 2, Boek Kap. 7. §. 402. pag. 311. vergeleken met. Kap. 17. §. 550. pag. 447. *s* Ibidem.

hen Geest kan werken ter verleyding; zegt hy/ dat
iet de Duyvel/ maer een goede Engel/ of Godt
lfs dat aen de mensch ontdekt heeft; ik antwoorde/
t eerste kan niet zyn/ want een goede Engel zal sich
gelyk hy zelfs zegt) niet laaten gebruyken om den
ensch te verleyden; 't laetste kan ook niet zyn/ de-
yl Godt niet kan gedacht worden/ een werktuig te
n/ om de mensch tot den val te brengen/ en in der
aadt ('t welk grouwlyk is te denken) den Duyvel
aerin ten dienste te zyn; en indien de zonde des
uyvels was geopenbaert tot enkele onderrichting
afschrik/ zo zal ook des Duyvels straffe daer by
tdekt zyn/ zo dat het den mensch eer tegen den val
ude gewapent hebben; Ook kan hy de kracht van
reden niet ontloopen/ met te seggen/ dat'er staet
t † den Duyvel gebonden is, om de wereldt niet
eer te verleyden, *Openb.* 20. *vers* 1.2.3. want 1. dat
niet gesprooken van de tydt/ als hy eben den
ensch verleydt had; 2. 't is maer voor duyzend
aren; en daerna wordt hy van den Satanas een
einen tydt uit zyn gevankenis ontbonden/ en dan
aet hy weder uit/ om de volken te verleyden/ ge-
k den text zegt vers 7. 3. ook is die binding niet te
rstaen van een *v* absolute wech-neeming van magt
werking om te verleyden/ maer van een meerder
epaaling en inbinding; dat hy niet kan doen al wat
y wil, zegt Bekker; 't welk uit andere texten
lykt.

Ten darden, Bewijzen wy ons gevoelen uit de er-
arentheidt, dewelke ook is een Leermeesteresse van
e dwaazen: Want het is t'allen tyde ondervonden/
n het word noch heden in veel plaatsen ondervonden/
at de Duyvelen werken met uitterlyke verschynin-
en/ en Spookeryen/ met betoveringen/ met door
men-

† 2.Boek 16.Kap. § 522. pag. 424. *v* Ziet Clarks Annota-
ien over Openb, 20, en den inhoudt des Kapittels.

menschen wonder-daaden te doen / die zy zelfs noch geen menschen doen konden / en door Waarzeggeren in te geven / en door menschen te bezitten / en zo doende door middel van haar te spreeken / enz. Hier van zijn overbloedige getuigenissen van zulke / die het ondervonden hebben ; Ik zal noch / zo de Heere wil / gelegentheidt hebben / om zulke Exempelen met geloofwaardige getuigen / en bewijs-redenen by te brengen; alleen stel ik hier achter aen een exempel van spookery / in Engeland over dartig Jaren voor-gevallen / en wel bevestigt door menigerley oor-en oog getuigen; behalven dat veele ondervinden / dat de Duyvel haar Godtslasterlijke en moord-daadige gedachten inwerpt / die niet kunnen van de mensch zelfs (byzonder een Heylige) voort-gekomen zijn.

Ten vierden, Ons grootste en volkomen Demonstrative Argument / dat wy gebruyken / en 't welk noodzaaklijk kracht ter overtuiging moet hebben / op alle die de H. Schrift als Godlijk en onfeylbaar aanneemen in alle haar deelen / dat neemen wy uit de Schrift, die dit zo klaar en zo dikwils en zo na-druklijk zegt / dat wy niet kunnen vatten / hoe 'er iemant kan aan twijffelen / of hy moet van den Satan betovert en verblindt zijn / en hy moet al half in het Leger van de Atheisten / Spinosisten / Sceptici, en Schrift-bestrijders over-gegaan zijn : Want ziet / aldus spreekt en verklaart Godt in zijn Woordt.

Voor eerst, aangaande de goede Engelen, Datse zijn ter bewaaring / dienst en bescherming van de Godt vreezende / op datse hare voet niet aan een steen stooten. Psal. 91. Psal. 34. Hebr. 1. vers 14. Datse zichtbaarlijk aan-wakende Heyligen zijn verscheenen ; en hebben met haar gesprooken / naamlijk aan Daniel, Zacharias / de Maget Maria / Cornelius en andere / Dan. 9. en 10. Luc. 1. Hand. 10. Datse de deuren der gevankenis hebben geopent / en de Apostelen

daa-

daar uit geleydt / en haar aangemoedigt / Hand. 5. en Hand. 12. Datse veele menschen hebben verslagen in Egypten / Exod. 12. in het Leger der Assyriers / 2. Kon. 19. onder de Israeliten 2 Sam. 24. Dat een Engel Herodes sloeg / dat hy van de Wormen wiert gegeeten Hand. 12. en dat een Engel den steen heeft afgewendt van Christi Graf / Matth. 28. dat hy Philippus aansprak Hand. 8. enz.

Ten anderen aangaande de quaade Engelen; Godt zegt in zijn Woordt uitdrukkelijk / dat de Duyvel tot Christus quam / hem versoekende / en met hem spreekende / dat hy de woorden van de Schrift by bracht / en dat hy Christus stelde op de Tinne des Tempels / en daar na op een hoogen Berg / Matth. 4. dat hy tot Eva sprak / en haar verleyde Gen. 3. 2 Cor. 11. v. 3. Openb. 12. vers 9. Dat hy in de gedaante van Samuel aan Saul verscheen / op de begeerte van de Tovereße te Endor, die een Waarzeggende Geest had. 1 Sam. 28. Dat hy om-gaat als een briesschende Leeuw / zoekende te verslinden 1 Petr. 5. vers 8. dat hy werkt in de Kinderen der ongehoorzaamheidt / Ephes. 2. vers 2. en haar in zijn strikken gevangen houdt / 2 Tim. 2. vers 26. dat hy Judas ingaf / om Christus te verraden / en dat hy met de beete in hem voer / Joh. 13. Dat hy Anania zijn herte vervulde / om den H. Geest te liegen. Hand. 5. Dat hy David aanporde / om 't Volk te tellen 1 Chron. 21. vers 1. Dat de Duyvelen veele menschen hebben bezeten / en datse Christus toonden te kennen / belijdende hem / door de mondt der bezetene / te zijn de Zoone Godts / datse hem hebben gebeden / om niet gepijnigt / noch na den afgrondt gezonden te worden / maar om te meugen in de Zwijnen gaan / en datse uitgeworpen zijnde in de Zwijnen zijn gevaaren / doende die van de steylte af in de Zee storten / Marc. 1. Luc. 4. Matth. 8. Marc. 5. Luc. 8. Dat de Duyvel Job met zweeren / en Pau-

lus met vuysten geslagen heeft Job 2. en 2 Cor. 12. Deze alle zijn zo klare bewijzen / voor 't geen wy met de heele Kerk gevoelen / en geen van Bekker tegen gesproken wordt / dat niemant klaarder kan vereyschen.

Indien Bekker nu hier tegen spreekt / en zegt / Dat dat hy zoude kunnen een andere verklaring van die Texten geven / en dat hyze al gegeven heeft ; zo zeggen wy ; Zulks neemt ons argument geensins wech : maar het zal ons noodzaaken / om speciale kennis te neemen van zijn exceptien tegen dit ons argument / en tegen die en andere Texten / en om die te wederleggen ; 't welk gantsch niet zwaar valt ; en wy vertrouwen / dat de zwakste verstanden / dezes Doctors onverstandt / verkeertheidt / en Profaniteyt in zijn uitvluchten en verdraajingen der Schrift / zullen kunnen zien en versoejen.

Nu maak ik hier uit wederom mijn Argument op tegen het Boek van Bekker. Zulken Boek is allesins te versoejen te verwerpen / 't welk een vergiftige Philosophie / een valschlijk-genaamde Wetenschap / en een ydele verleyding onder de menschen invoert / en 't welk volgens dezelve de Heylige Schriftuur verklaart / verdraayt / verwringt / vervalscht / en te spot stelt / in veele zaaken des geloofs en der praktijke. Nu zodanig is dit Boek / de Betoverde Wereldt van Bekker, gelijk beweezen is ; Ergo is het zelve nevens den Autheur / van alle Christenen te versoejen en te verwerpen. Dit is mijn Achtste generale Reden.

HET

HET XI. KAPITTEL.

Bekker kan geen voordeel noch bescherming voor zijn verkeerde gevoelens trekken uit eenige Hebreeuwsche of Griekſche woorden van den Grondt-Text, die hy anders wil verſtaan hebben; maar in tegendeel de Grond-taalen zijn hem, zo wel als de Neerlandtſche, Franſche en Engelſche Overzettingen, tegen.

Nu kome ik tot het Twede, waar op Bekker zich fondeert/ en waar op hy stoffende trotseijk en smadelijk uitkomt tegen de Neerlandtsche/ Latijnsche/ Fransche en Engelsche Overzetting en Overzetters/ ja tegen alle/ die de Texten/ welke in 't Oude en Nieuwe Testament spreeken van Duyvelen/ Toveryen/ Waarzeggeryen/ enz. even zo als die Overzetters het verſtaan: Hy meint/ en wil 't gemeene Volk wijs maaken/ dat indien 't Hebreeusch en Grieks wel verſtaan wierdt ontrent de Texten/ die tussen ons en hem in verschil ſtaan/ men zoude overtuigt moeten worden/ dat zijn gevoelens door de H. Schrift niet om-gestooten/ maar veel eer bevestigt worden. Bekker schijnt in 't eerſt al wat te zeggen by 't Neerlandts Volk/ die de Grondt-Taalen niet en verſtaan/ ja ook by die gestudeerde en Geleerde Lieden/ dewelke die twe Taalen noit geleert hebben/ en niet weeten/ hoe de Geleerden/ die van Bekker veracht en tegen gesprooken worden/ haar zaaken kunnen verdeedigen. Maar elk most de wijze Spreuk van Salomon wel gedenken; Die de eerſte is in zijn twiſt-zaak, ſchijnt rechtvaardig te zijn, maar zijn naaſte komt, en onderzoekt hem, Spreuk. 18. vers 17.

Ik heb niet te roemen van mijn taal-kundigheidt boven andere; maer ik achte my gelukkig / dat ik eenige taamelijke bequaamheidt heb / om den arbeydt van andere / 't zy in Oversettingen / 't zy in Lexica en Dictionaria of woorden-boeken / 't zy in Scriptores Critici, 't zy in Commentatores en Uitleggers / en dat in verscheyde taalen / te gebruyken / tot verstandt ontrent Godts Woordt / en tot bevestiging en vordering in het zelve. Ik heb ook sint Bekkers boek uitgekomen is / al merkelijke tijdt besteedt / in vlijtig te ondersoeken / 't geen de Geleerde zeggen / aangaande de woorden zo Grieksche als Hebreeuwsche / welke door Bekker in twijffel getrokken / ja verdraeyt en verkeerdelijk uitgelegt worden. Bysonder ook (also ik behulp-middelen van goede Schrijvers / oude en laatere / daer toe hadde) heb ik nageleesen en na gespeurt / wat de Grieken in 't gemeen / zo Poeëten als andere / en in 't bysonder ook Plato en de Platonische Philosophen hebben geschreven en gevoelt van de Daimones, en welke de Heydensche Theologie in desen zy geweest; Door al welk ondersoek de zaaken / die ontrent die taalen hier door Bekker in verschil komen / my zo klaar zijn geworden / dat ik meine met weinig moeyte te kunnen toonen voor billijke scheyds-lieden / ja voor ieder bescheyden Christelijk Leeser / dat Bekker uit de Hebreeuwsche of Grieksche woorden geen grondt heeft / om den H. text in zo veel passagien tot een andere zin te draajen / dan de Gemeene uitleggingen en vertaalingen mede-brengen; ja dat hy wel diende schaamroot te worden / over zijn uittarten van alle de Geleerden en Taal-kundige in Nederlandt / om in dit stuk over 't Hebreeuwsch en Grieks met hem als disputanten te handelen.

Ik mach my hier niet uitbreyden / 't welk ik licht konde doen; doch het is al te verdrietig / voor de

ge-

gemeene Leesers / op dit stuk lang op-gehouden te worden; en die Taal-kundig zijn / kunnen haer selven genoch behelpen / en hebben mijn schryven daer toe niet van noode. Doch eer ik tot de bysonderheden kome / zal ik eenige generaale aanmerkingen / onderrichtingen en waarschouwingen voorstellen / op welke ook de Neerlantsche Leesers / in het oordeelen over Bekkers nieuwe Uitlegging der Hebreeuwsche en Griekische woorden / zouden moeten acht neemen.

Voor Eerst; In het Uitleggen van de woorden der grond-taalen moet niemant / bysonder die maar taamelijke kennis van die taalen heeft / op zijn eygen hooft en capricie blijven staan; maar aan d'een zyde moet hy goedt bewijs geven / dat zijn verklaringen wel gegrondt zijn / dat de natuur / kracht en afkomst van 't woordt / en 't gemeen gebruyk / den saamenhang van den text / en andere Schriftuur-texten enz. zulks mede-brengen: want men mach de beteekenis en zin der woorden niet uit zijn duym zuygen / maar men moet aanwijsing doen uit het woordt / en goede boeken / datmen wel gefondeert is; en aan d'andere zyde moet hy plaats en zonderling gehoor geven aen het zeggen (insonderheidt het eenpaarige zeggen) van zulke / die door langduurige studie en ondersoek in de taalen gepresumeert moeten worden / een bysondere ja de voornaamste kennis te hebben van de kracht der Griekische en Hebreeuwsche woorden; 't ware zeer verkeert / stijf hoofdig en Meesterlijk hier te dicteeren / om zijn oogmerk en genegentheidt te dienen / wat zin en uitlegging van die woorden men moet vast-houden / en gelooven / met verwerping van andere. Dewijl nu Bekker een eygen gevoelen over 't werk der Duyvelen heeft opgevat / en hy de Schrift in veel plaatsen / volgens de Gemeene Oversetting / en de zin van meest alle de geleerden / als

een vloed tegen hem zach aanstroomen; zo most hy zich wel gewacht hebben, van zyn zin en opinie te brengen tot, en in de Schrift, en dan te gaan soeken andere vertaalingen der woorden, die met zyn zin mochten over-een-komen, en daar op te blyven staan, zonder overtuigende redenen van zyn verklaaring te geven, en zonder behoorlyk gehoor te geven, en respect te toonen aan de grootste taal-kundigen, en dat zelfs daar, waar zy over-een-stemmen in haer vertaalingen.

Ten Anderen. Elk moet weeten, dat de Hebreeusche taal, (zynde de eerste en oudtste, en de Heylige taal) dit voor zich bysonder heeft, datse uitneemende kort is, en in weinig woorden bestaat; en dat die heele taal in dat eene boek van 't Oude Testament bevat is; De Wortel-woorden of Grondt-woorden, waar van alle de andere gederiveert en afgebogen worden, zyn in de Hebreeuwsche taal een klein getal, sommige zeggen, zy zyn niet boven den zeventien hondert, sommige oordeelen, dat zy zyn 1758. andere zeggen (en dat is 't uitterste) dat'er zyn achtien hondert en zeven-en-sestig zodanige woorden; hier door komt het, dat 'er over de Hebreeuwsche woorden haar kracht en zin meer dispuit onder de geleerde is, en dat'er groote verscheydentheidt in de vertaalingen dikwils is; 't welk over het Nieuwe Testament, 't welk in 't Grieksch beschreven is, zo niet en is: want die taal is ruym en ryk, en wy hebben meer hulp-middelen, om de kracht en nadruk en eygen zin der Grieksche woorden te verstaan; Zo dat Bekker 't volk niet had moeten tot zo veel achterdocht en twyffeling brengen uit de verscheydentheidt der Uitleggers over de Hebreeuwsche woorden.

Ten Darden. Wegens de kortheidt van de Hebreeuwsche taal, heeft een Hebreeuwsch woord meermaal ja ordinaar twe ja dry of vier beteekenissen, by exem-

exempel 't woordt דָּרַךְ *Darach* betekent / hy heeft vertreden, hy heeft gegaan, hy heeft de boog gespannen, van dat wortel-woordt komt דֶּרֶךְ *derech*, 't welk betekent / een weg, een reys, een gewoonte, een wijse; 't wortel-woordt חול *choel* betekent smarte hebben, smerte aandoen, baaren, wachten, beven; wederom 't woordt חלק *chalak* betekent / deylen, glad of zacht zijn; het wortel-woordt יצק *jatzak* betekent / hy heeft verhardt, of bevestigt enz. Gemeinlijk is die tweerley of meerderley betekenis op grondt / dat 'er in de betekende zaaken eenige reden is / als hebbende een betrekking op elkander / by exempel שור *Schoer* betekent aanschouwen, opmerken, en het betekent ook een vyandt, een opmerker, om dat een vyand nauw opmerkt en verspiedt; en het woordt נדיב *nadibh* betekent vrywillig, miltdaadig, weldaadig, en het betekent ook een Prins, of een Edelman, om dat hy is of behoort te weesen mild / en gewillig weldoende; zo mede het grondt-woordt נחם *nacham* betekent / vertroost worden, vertroosting ontfangen, en het betekent ook berouw hebben, boetvaerdig zijn, om dat waare troost alleen den boetvaerdigen toekomt; Doch het welk noch wonderlyker is / zommige Hebreeuwsche woorden hebben recht-strijdige betekenissen / zo betekent het woordt ברך *barach* beyde te zegenen ende te vloeken; en het woordt קלס *kalas* betekent niet alleen smaaden, verachten, uitlacchen, bespotten; maar ook prijsen, zo mede het woordt סקל *Sakal* betekent steenigen, en te gelijk ook steenen uit een plaats wech-neemen, van steenen zuyveren. Dit alles brengh ik den Leeser voor oogen / op dat hy mocht weeten / waar door de verscheydenheidt / ja somtijdts de rechtstrijdigheidt van de Overzettingen veroorsaakt wordt / ontrent een en 't zelve woordt;

 by

by exempel die woorden Job 4. v. 18. וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהֳלָה *Oubemalachau jasim tahala*, worden van sommige overgeset / hy heeft in zijn Engelen dwaasheidt geset, of ydelheidt, en andere zetten het / gelijk de onse / beter over / hy heeft licht of klaarheidt in zijn Engelen gestelt; de verscheydentheidt van die Oversettingen komt van de verscheyde betekenissen van 't woordt הלל halal, van waar komt het woordt tahala, 't welk zo verscheyde betekenissen heeft in zijn verscheyde Conjugatien / naamlijk 't betekent dol zijn / dol of zot maken, prijsen, roemen, blinken, doen blinken; Dit weet Bekker wel / en daarom most hy 't gemeene volk daar door geen verkeerde indruk gegeven hebben tegen onse Oversetting / omtrent woorden / die van de onse niet na zijn zin en interest / noch van alle Oversetters eenderley worden vertaalt.

Ten Vierden; De Heylige Geest zelve heeft een en 't zelve Hebreeusche woordt uit Oude Testament / in het Nieuwe Testament vertaalt door verscheyde Grieksche woorden / die in de betekenis noch merkelijk verschillen; by exempel / het woordt מנחא mincha, 't welk wy en andere oversetten spijs-offer, wordt vertaalt in het Grieks θυσία offerande, naamlijk Hand. 7. vers 42. uit Amos 5. vers 22. Doch Heb. 10. vers 5. wordt het overgeset προσφορά offer, gelijk blijkt uit vergelijking met Psal. 40. vers 7. Zo mede het Hebreeuwsche woordt פנה pinnah, 't welk staet Jesa. 40. vers 3. betekenende / bereyden, wordt somtijdts in het Nieuw Test. in 't Grieks vertaalt / εὐθύνω, recht-maaken, Joh. 1. vers 23. elders wordt het overgeset ἑτοιμάζω, Math. 3. vers 3. bereyden, en κατασκευάζω Math. 11. vers 10. gereedt maaken; Ook wordt dat eene Hebreeuwsche woordt סרר Sorer, wederstrevig, van den den Apostel overgeset door twe Grieksche woorden te saamen gevoegt / ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα Rom. 10. vers 21. ongehoorsaam (of onge-

gezeggelijk) en tegenspreekend, **het eene betekenende de wederspannigheidt van 't hert / het andere die van de mondt en gedraging; Dus heeft ons de H. Geest aangeweesen / wat een breeden wijsheidt in de Hebreeuwsche taal bevat is; En dit tekene ik hier aan / op dat de Leeser zich niet daar aan en stoote / dat** Bekker **op onse Oversetters zo smaalt / overmits zy 't zelve Hebreeuwsche woordt niet over al op deselve wijse / en met het selve Duytsche woordt oversetten; zeggende.** *a* Nochtans verschilt onse Oversetting wederom van haar selven, datse קסם *kesem* op d'eene plaats *Num.* 23. *vers* 23. *Deut.* 18. *v.* 10. noemt *waarseggery*, en op d'andere 1. *Sam.* 15. *vers* 13. *Tovery.* Salmen onse Oversetters mogen geloven, die hen zelf dat niet vertrouwen, een zelfde woordt, dan dus, dan zo buiten nood vertaalende;

Ten Vijfden; **Het is opmerkelijk / dat de Heylige Geest in het Nieuwe Testament / 't welk door de H. Mannen de Euangelisten en Apostelen in het Grieks beschreven is / een zonderlinge vryheidt gebruykt / naamlijk waar door Hy zommige Griekische woorden / en Phraseologien of spreek-wijsen zo gebruykt / en in die zin en kracht / zo als die in geen Griekische Autheuren te vinden zijn; en waar door hy ook wel** Syrische en Latynsche **woorden in plaats van Griekische gebruykt / en eenige woorden stelt en uitspreekt na de wijse der Hebreers; Dus is 't een Hebreeuwsche spreek-wijse /** *μία τῶν σαββάτων Hand.* 20. *vers* 7. op den eersten dag der weeke, *κατὰ μίαν σαββάτων* op elken eersten dag der weeke. 1. *Cor.* 16. *vers* 2. **Zo wordt het woordt** *κεχαριτωμένη* gratiam consecuta *Luc.* 1. *vers* 78. begenadigde, **by de Griekische Autheuren zo niet gevonden / hoewel het** Jesus Syrach *Kap.* 18. *vers* 17. **ook heeft; Het woordt** *εὐλογητὸς* gezegende

a Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 30. §. 7. 54. 754. pag. 632. 633.

Marc. 14. *vers* 61. **wordt nergens in de Griekſche Schrijvers voor** Godt **geſtelt / als voor uitſteekendtheidt te zegenen en te prijſen. Nergens leeſtmen by haar de ſpreek-wijſen /** πιστεύειν εἰς θεὸν *Joh.* 14. *v.* 1. gelooven in Godt πιστεύειν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ *Joh.* 1. *vers* 12. in zijn Naam geloven, ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ, die my belijden zal. *Math.* 10. *vers* 32. **De H. Geeſt verſtaet door** ἀνατολὴ, *Math.* 2. *vers* 2. *Openb.* 21. *vers* 13. **het Ooſten /** 't welk gy nauwlijks by bequaame Griekſche Schrijvers vinden zult, **zegt** *b* Beza; **zo mede** ἀνατολὴ ἐξ ὕψους *Luc.* 1. *vers* 78. den opgang uit der hoogte, **waar op** *c* Junius **zegt /** het ſtaat bekent by de Griekſche Grammatici, dat het woordt ἀνατολὴ in goedt gekeurde Autheuren in die betekenis niet en ſtaat; **het woordt** ἀποστάσιον *Math.* 5. *vers* 31. **een** ſcheyd-brief, **daar van zegt** Camerarius, *d* dit woordt is t'eenemaal Bybels, en by de wereldtſche Latijnſche en Griekſche Schrijvers onbekent; **van 't woordt** ἀσφάλεια verſekertheid *Hand.* 5. *vers* 23. **zegt** *e* Beza, ik heb dit woordt by goede Autheuren niet geleeſen; **het woordt** διαστέλλομαι, *Math.* 16. *vers* 20. τότε διεστείλατο toen verboodt hy; **daar van zegt** *f* Camerarius, zelden komt dit woordt by de Profaane vreemde Schrijvers in die betekenis voor; **van het woordt** σκάνδαλον ergernis, σκανδαλίζειν, σκανδαλίζεσθαι, ergeren, geërgert worden, *Math.* 18. *vers* 6. 7. *Rom.* 14. *vers* 13. **wijſt** Henricus Stephanus **aan / dat** niemant van de wereldtſche Schrijvers een van die beyde woorden gebruykt heeft, en derhalven, datſe beyde ſchijnen de Heylige Schrift eygen te zijn. **Ook worden 'er in 't N. Teſtament veele woorden gebruykt / die enkel** Syriſch **zijn / gelijk** *Marc.* 7. *vers* 11. Corban, *Math.* 16. *vers* 17. Bar-jona, **zo ook** Bartimæus, Bar-jeſus, **en** *Marc.* 3. *vers* 17. *Boanerges*, Zoonen des Donders; *Luc.* 16. *vers* 9. Mammon, rijkdom,

b In Luc. 13. vers 29. *c* Parall. lib. 1. *d* Myroth. Euang. *e* In Luc. 1. vers 4. *f* In Myr. Enang.

dom, Marc.5. vers 41. *talitha kumi*, Dochterken ſtaat op, 1.Cor.16. vers 22. *Maranatha*, de Heere zal koomen. Ook worden veel Latijnſche woorden Grieks gemaakt/ als Cenſus κῆνσος Math.17. vers 25. ſchatting, Centurio κεντυρίων, quadrans, κοδράντης, Colonia, Cuſtodia, Legio, Sicarius &c.

Dit ſtel ik den Leeſer voor/ om te toonen/ dat Bekker het volk maar bedriegt/ als hy wil/ dat de woorden/ die de Euangeliſten of Apoſtelen gebruyken/ juyſt in die zin en kracht zouden moeten genoomen worden/ gelijk d'een of d'ander Grieks Schrijver/ of Poeet die genoomen heeft; ja neemt dat alle de Heydenſche Griekſche Autheuren de woorden in deſe of die zin neemen; zo volgt doch niet/ dat ook die woorden in 't N. Teſt. zo zouden moeten verſtaen en uitgelegt worden; want de H. Geeſt toont klaar genoch in zijn woordt/ hoe Hy de woorden neemt/ en wil verſtaen hebben; ik zal twe exempelen geven (hoewel ik terſtondt hier van noch ſpecaalder zal ſpreeken) naamlijk de twe Griekſche woorden/ waer mede de H. Geeſt in 't N. Teſt. den Duyvel benoemt; naamlijk/ δαιμόνιον dæmonium, en διάβολος Diabolus; wat aangaat de eerſte naam/ *g* Henricus Stephanus zegt/ alwaar in de Heylige boeken de naam van *Dæmon* of *Dæmonia* geſchreven gevonden wordt, daar wordt het altijdt voor Duyvelen genoomen; Beza ſpreekt 'er aldus van; *h* In deſe Heylige Schrift worden de onreine geeſten *Dæmonia* genoemt, dewelke van de Heydenen voor Goden zijn gedient en gehouden, en met deſen ſelven naam in 't Grieks genoemt zijn, maar als door een eer-titel, als of gyſe *veel weetende* en *wijſe* noemde, wegens de orakelen, te weeten, een benaaming die waarlijk wonderlijk over-een komt met de Hiſtorie van den boom der kennis des goedts en

 des

h In Theſſauro Linguæ Græcæ Voce δαιμων. *i* in Math. 7. vers 21.

des quaadts; **en** *i* Grotius **geeft reden/ waarom de Jooden die naam ordinaar ten quaade naamen/ te weeten niet van de goede/ maar van de quaade Engelen; zeggende.** Gelijk de Joodsche Hebraisten Godt niet hebben willen noemen בעל, *bagnal*, om dat dat woordt by de Profaane Heydenen in gebruyk was, hoewel het andersins niets anders betekent dan *Heere*; zo en hebben ook de *Hellenisten* (of Jooden die Grieks spraaken) de Engelen des lichts niet willen noemen, met de naam van *Dæmones*; maar tot een verfoejing van de Heydensche superstitie, hebbenze gewilt, dat die naam zoude eygen zijn aan de schadelijke geesten, dewelke de Grieken, onderscheydts halve κακοδαίμονας, quaade Dæmons, en de oude Latijnen *Vejoves* genoemt hebben; **zo zegt** Lucas Brugensis, δαίμονες, Dæmones zijn van de Grieken haar Goden genoemt: maar in de Heylige Schrift, zo van 't O. Testamenr, volgens de LXX Oversetters, als in het N. Testament in navolging van haar, worden alleen de afvallige Engelen zo genoemt. **Wat aangaat de tweede Naam/** διάβολος, Diabolus; **de Heydenen hebben noit door die naam den** Satan, **of boose Geest verstaan/ maar de Grieken gebruyken het woordt** διάβολος **van een/ die uitneemend godloos is/ gelijk by** *k* Plautus **een jongeling/ die zeer ondeugend was/ met de naam** Diabolus **genoemt wordt. De geleerde** Mr. Mede **zegt 'er dit van/** *l* de Schriftuur heeft dit woordt toegeeygent, om 'er de Satan, den Oversten der Hel-honden, door te betekenen, volgende daarin de zeventig Oversetters (dewelke het eerst die betekenis gaven, zijnde nergens in eenig Grieks Autheur een exempel, daar 't zulks betekent) nochtans wordt dit woordt διάβολος in het N. Test. zelfs tot dry verscheyde reysen gebruykt in de gemeene zin, voor een

i In Math. 4, vers 24. *k* In Asinaria. *l* Apostasie of the later times.

een lasteraar of valsche beschuldiger, en dat in dry verscheydene brieven, 1. *Tim.* 3. *vers* 11. 2. *Tim.* 3. *vers* 3. *Tit.* 2. *vers* 3. en Grotius zegt / *m* 't woordt διάβολος is van de Hellenisten (de Grieks-spreekende Jooden) gevonden, waar door zy de kracht van de Hebreeuwsche Naam Satan zouden uitdrukken: want de generale betekenis van tegen-partijders past op niemant meer dan op een lasterende beschuldiger.

Ten Zesden; Men moet weeten / dat Godt in sijn voorzienigheidt voor Christi komste den text van het Oude Testament heeft laaten oversetten in 't Grieks en Chaldeusch; Die twe oversettingen des O. Test. de Griecksche en de Chaldeusche, zijn de vermaartste, De eerste is gemaakt door LXX Oversetters / of eygentlijk door 72/ maar kortheidtshalve / gebruykt men het ronde getal van 70. dese waren Geleerde mannen onder de Jooden / die beyde de taalen het Grieks en Hebreeusch wel verstonden / die ontrent dry hondert-jaaren (zo men meent) voor Christi komste geleeft hebben / zijnde op de begeerte van Ptolomæus Philadelphus uit elke stamme der Jooden ses mannen daar toe verkooren en gesonden / en zo 72. in getale; hoewel andere niet zonder grondt oordeelen / datse van de Grieksch-spreekende Jooden tot haar eygen gebruyk van de tijden van Ptolomæus af gemaakt is / en daarna met eenige verdichte Historien aangepreesen is. Immers dit was de eerste Oversetting des Bybels / die de weg als bereydde voor onse Zaligmaker onder de Heydenen.

Dese Oversetting is een groot behulp geweest / en is het noch / om de text van het O. Test. te verstaen; hoewelse ook niet weinig gebreken en verdorventheden heeft / zo als zy tot onse handen is gekomen; de *n* Apo-

m In Math. 4. vers 1. *n* Vide Præf. parænet. illius versionis impressæ Cantabrigiæ Ao. 1665. & Ed. leyg Critica Sacra the Epistle Dedicat.

Apostelen hebbense menigmaal gevolgt / gelijk daar verscheyde exempelen van aangeweesen worden door de geleerde; ten ware men wilde denken (en misschien niet zonder reden) dat d'een of d'ander de woorden van de Apostelen in dien Griekschen text van de 70 Oversetters had ingevoegt; De Tweede Oversetting/de Chaldeusche, is gemaekt voor 't meeste deel door Onkelos en Jonathan, die geleeft hebben ontrent de tijden Christi doch beyde die oversettingen (gelijk *o* Polus aanmerkt / en uit zijn ervarentheidt getuigt) zijn allerbest in opsicht van de vijf boeben Mosis.

Ten Zevenden; Tot grondig verstandt van de grond-taal des Ouden Tastaments / zijn / behalven die genoemde oversettingen / noch andere groote behulp-middelen door Jooden en Christenen ter handt gestelt / welke zedert hondert en vijftig jaaren uitneemende veel zijn geworden / boven dat oit zedert der Apostelen tijden in Godts Kerk gebonden zijn; Eenige Joodsche Rabbijnen / die laater geleeft hebben / zijn den Christenen zeer nuttig geweest / om de Hebreeuwsche taal grondig te verstaan / naamlijk *Rabbi David Kimchi, Aben Ezra, Salomo Jarchi, Rabbi Levi, Rabbi Moscheh ben Maimon, Abarbanel &c.* Paulus Fagius vertaalende het boek van Kimchi van de Hebreusche wortel-woorden in het Latijn / zeyde in de Voorreden dessels. Ik weet waarlijk niet, of eenig boek in de Hebreusche taal van eenig mensch geschreven zy, 't welk profijtelijker kan sijn aan alle, die bondig het Hebreusch willen verstaan; maar daarna zijn'er uitneemender en rijker Woorden-boeken of Hebreusche Lexicons uitgekomen / opgemaakt door zeer arbeydsaame geleerde mannen / naamlijk Pagninus, Munsterus, Forsterus, Avenarius, Schindlerus,

o Vide Poli Præfationem ad Synopsin Criticorum.

rus, Cevalarius, Buxtorfius, Brixianus, Mercerus, en de vermaarde Taal-kundige Coccejus; het ware my te veel en ontijdig / hier op te haalen / wat tot roem van die mannen geseydt kan worden; *p* verscheyde geleerden hebben alreeds veel daar toe gezegt; Benevens en boven die zeer geleerde Schrijvers van Woorden-boeken / komen zeer te hulp veele treflijke Commentatores, die of het heele O. Test. of eenige boeken daar van hebben uitgelegt / en met haar Philologische kennis uitneemende den grond-text hebben opgeheldert / als naamlijk Junius en Tremellius, Grotius, Piscator, Drusius, Mercerus, Ainsworth, Rivet, Amama, a Lapide, Tarnovius &c. Daar by komen ook de voornaame kostelijke Oversettingen / als van Santes Pagninus, Sebastianus Munsterus, Leo Judæ Tigurinus, Franciscus Junius, en Emannel Tremellius, Johannes Piscator, en dan de Engelsche

p *Forsterus*, Vir doctissimus & de Repub. Hebræa præclare meritus, Inquit *Glassius*. *Avenarius* linguæ sanctæ peritissimus, inquit *Fullerus*, *Avenarius*, inquit *Foord in Psal. 68. vers* 18. In significatione & etymologia vocabulorum cæteros Lexicographos longo post se intervallo relinquit. Eruditissimus & πολύγλωττος Schindlerus, inquit *Fullerus*. De *Buxtorfio* idem *Fullerus*, Eruditissimus pariter ac laboriosissimus *Buxtorfius*, cujus præclara & indefatigabili opera in ipsa adita intima que idiomatis Hebræi penetralia in dies singulos studiosi magis semper magisque deducuntur. *Mercerus*, inquit *Amama*, vir cui in Hebraicis parem nunquam edidit Gallia. *Joh. Mercerus*, inquit *Drusius*, maximi vir Judicii, qui unus optimè de literis Hebraicis meritus est..... qui unus inter eos, qui hæc studia tractarunt, & literas Sacras explicarunt, tantum eminet, quantum lenta solent inter viburna cupressi. *Ed. Leigh* zegt in zijn Voorreden van zijn *Critica Sacra*. *Mercerus* over *Pagninus* is een boek, van uitneemende grootte, en met recht by de beste Hebraiserende hoog geacht; Hy zijnde voor 't Hebreeusch, 't geen *Stephanus* is voor 't Grieksch.

sche/Neerlandtsche en Fransche en Piscators Hoogduytse Overzettingen.

Ten Achtsten; Om bondige en grondige kennis te krijgen van den Griekschen text van het Nieuwe Testament/ zijn zodanige gewenste middelen/ datmen nauwlijks meer andere zoude kunnen begeeren: want de Grieksche taal/ die zeer rijk is/ is zo overbloedig door de Geleerden uit-gehaalt/ dat 'er nauwlijks iets schijnt meer toe-gedaan te kunnen worden; Daer zijn uitneemend veel Grieksche boeken/ zo van Heydenen als van Christenen/ die hier tot licht en behulp kunnen dienen; Budæus, en na hem Henricus Stephanus hebben den schat van de Grieksche taal uit de Grieksche Autheuren met den grootsten arbeydt gelukkelijk voortgebracht/ en na haar hebben veel Geleerde mannen Erasmus, Beza, Casaubonus, Grotius, Heinsius, Salmasius, en andere/ in de Grieksche taale ten uittersten ervaren/ zonderling veel gecontribueert/ om den Griekschen text van het N. Testament te verstaan; De Syrische Overzetting/ de alleroudtste die bekent is/ wordt van q Frantzius en andere wonderlijk geprzeesen; maar de Latijnsche van Erasmus en Beza, en de Nieuwe Neerlandtsche is uitneemende kostelijk en getrouw; zo dat door des Heeren genade een iegelijk/ die arbeydt wil aanwenden/ van de kracht/ zin en nadruk van den Griekschen text des N. Test. zeer/ gewenste kennis kan krijgen.

Dit alles heb ik den Nederlantschen Leeser by dese gelegentheidt moeten en willen voorhouden/ op dat hy zoude kunnen oordeelen en versekert zijn/ dat het een naerstig ondersoeker der grondt-taalen/ bysonder in dese tijdt/niet en kan ontbreeken aan bequame middelen en gronden/ om Bekker in zijn ydel bradeeren over den Griekschen en Hebreuschen text/ de mondt te

q Vide Leusden Philolog. Heb-græc. pag. 50. &c.

te stoppen / en te overtuigen. Want als hy nu roept tot den volke / dat onse Oversetters van den Bybel / als mede de Fransche en Engelsche enz. de woorden / waar over hy dispuit maakt / of maken wil / qualijk verstaan / en qualijk vertaalt hebben / zo hebben de Leeraars niet meer te doen / dan hem tot bewijs en ter rekenschap te roepen; en hem voor oogen te leggen de voornaamste Taal-kundigen haar schriften / haare Lexica, en Woorden-boeken / haar Commentaria, Criticismi en uitleggingen / haar vertaalingen en Oversettingen / met de grond-redenen / waerom zy de woorden en sententien also verklaaren / en hem te vertoonen / (gelijk wy kunnen doen) datse alle / immers meest alle eenpaariglijk / niet voor zijn gevoelen / maar voor de gemeene vertaalingen van de Neerlantsche / Fransche en Engelsche Oversettingen spreeken; Heeft hy dan beter kennis van die grond-woorden / hy vertoone het met bewijsen; doch in dit zijn boek vinden wy maer zijn enkele bevestiging / die by ons van geen authoriteyt is / of weesen moet; Meint hy de kracht en natuur der Griekſche woorden beter te vatten; hy wijse het ons aan / daer zijn de onpartijdige Richters / de boeken van Guil. Budæus, Henricus Stephanus, Erasmus, Scapula, Beza, Grotius, Casaubonus, Heinsius, &c. hy geve ons een proef van zijn meerder geleerdtheidt en voorsichtigheidt in desen. Of heeft hy 't vertrouwen / van in 't Hebreeuw zijn meester-stuk te kunnen leveren / hy onderneeme het / en bewijse zijn vertaalingen met Joodsche of Christen-schrijvers / die de zin / kracht / en beteekenis van de woorden des O. Test. hebben verklaart / en open-gelegt; daar zijn de Hebreeuwsche Woorden-boeken van Forsterus, Avenarius, Schindlerus, Mercerus, Martinius, Buxtorfius, of zo hy wil / ook Coccejus, welken hy somtijdts

tijdts in dit boek met r lof aanhaalt; wy geven hem de keuse; hy neeme daar ook vry by de Scriptores Critici, welke Matthæus Polus gecompendieert/ en kort by een getrokken heeft; of om alles beknopter en met min om-slach te doen; laat hem ons zijn gevoelen aanwijsen en bewijsen/ uit de laatst uit-gegevene Schat der Heylige Taal van Guielmus Robertson, dat hy in zijn zeggen wel gefondeert is: want daarin zijn met een opslach van 't oog te zien de verklaaringen van alle de Hebreeuwsche woorden / die alle de Hebreeuwsche Lexica te saamen uit Joodsche en Christen-Schrijvers hebben by een gebracht; hier toone hy ons wat hy vermach / Hic Rhodus, hic saltus; laat hem eens werk daar van maken. Wat achten wy zijn porchen en stoffen/ en stout bevestigen; daar hy doch zijn zeggen niet bewijst/ ja/ daar wy wel verseekert zijn/ dat hy zal te schande worden/ en met schaamte moeten zwijgen; ten ware hy (om het laatste woordt te voeren) ook dan wilde in het eynde zeggen/ dat alle die geleerde mannen met vooroordeelen waren ingenoomen/ en dat haar de s oude droomen van de Duyvelen in 't hooft zaten/ datse derhalven niet te gelooven zijn; maar dat hy en Anthony van Daalen, en Joh. Webster en andere zijns gelijke/ Patroonen der Toveressen/ als hebbende alle de vooroordeelen hier afgelegt/ meer in haar vertaalingen der Hebreeuwsche en Griekssche woorden zijn te gelooven. Maar dan zouden wy hem niet beantwoorden/ maar achten hem belacchelijk/ en niet waerdig/ noch in staat/ datmen zich langer met hem ophoude/ alzo het zoude schijnen/ dat het hem wat in 't hooft schort/ en dat zijn herssenen niet heel vast-

r Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 26 §. 681. 682. 683. pag. 563. 565. 565. en §. 694. pag. 576. en Kap. 30. §. 757. pag. 635. s Kap. 26. § 593. pag. 574. Kap. 27. §. 706. pag. 589. Kap. 32. §. 780. pag. 657. en in de Voorreden.

vast-staan; als of hy alleen de man was/en de wijsheidt met hem zoude sterven.

Dese generale Aanmerkingen en Waarschouwingen zijn tot onderrichting des Leesers dus verre genochsaam; Ik zal nu overgaan tot de bysondere woorden/ welker vertaaling Bekker in dispuit trekt. Maar overmits ik daar heb gewach gemaakt van eenen Guil. Robertson, een Engelsman/ zo zal ik in 't voorby-gaan mijn Leeser/ (die geen kennis van die mans Schriften heeft/ en het nochtans nuttig mocht zijn/ daar iets van te weten) kennis geven; dat gelijk het alom bekent is/ dat een Engelsch Godgeleerde Matthæus Polus een verbaast-makende en zeer verwonderde arbeydsaamheidt en vlijtigheidt heeft getoont/ in de Synopsis van de voornaame Critici en Commentatores en oversettingen/ in vijf groote Volumina voort te brengen/ behalven zijn Engelsche Annotatien over den Bybel/ en andere boeken; Zo mede ook desen Robertson een onuytsprekelijken arbeydt en onvermoeyelijke naerstigheidt heeft aangewent/ om de dry voornaamste taalen/ de Hebreeusche/ Grieksche en Latijnsche in haar volle kracht gemaklijker te doen bekomen: Want.

Ten Eersten. Hy heeft in den jaare 1683. na de wijse en Methode van Schrevelii Lexicon over het Nieuwe Testament/ een Hebreuschen Index in Octavo gemaakt/ waarin hy alle de Hebreeuwsche woorden tot haar wortel-woorden/ (met aanwijzing van de Conjugatien/ tijden/ en persoonen) gebracht heeft/ en daar mede heeft hy byna al de moeyte en zwarigheidt wech-genoomen/ diemen in die taal te leeren/ en de woorden des Oude Testaments op te zoeken/ pleegt te vinden/ en zulks zo wel ten nutte en dienste van de gene/ die geen Latijn verstaan/ als die het verstaan/ in alle quartieren van de wereldt.

Ten Anderen. Hy heeft in den jaare 1686. den in-

houdt van alle de Hebreeuwsche Lexica, met de Hebreeusche Concordantien van Joh. Buxtorfius, met een onbedenkelijke moeyte en gauwigheidt ten nutte der Kerke in een Volumen in quarto te saamen gebracht/ en daarin elk woord onder zijn *radix* grammaticè ontknoopt/ na alle de wijsen/ tijden etc. zo als het in den Bybel voorkomt; Zo datmen daarin beknoptelijk siet op-gestelt/al wat tot opening van de zin van de woorden der Schrift door de grootste Joodsche Rabbijnen/ Kimchi, Aben Ezra, Jarchi, &c. en door de arbeydsaamste en geleerdtste op-makers van de Hebreeusche Lexica, onder de Christenen Buxtorf, Forsterus, Avenarius, Pagninus, Coccejus en andere/ is uitgevonden en voorgestelt.

Ten Darden; Hy heeft in't zelve jaar 1686. in het eynd van zijn Thesaurus Linguæ Sanctæ aan 't gemeen belooft/ dat hy ook een Concordantionale Lexicon Chaldaico-Biblicum zoude uitgeven/ (zo de Heere hem leven gaf) even op deselve Methode als de Hebreeusche; en dat hy daar zoude bijvoegen den Index Alphabeticus over alle de Hebreeusche en Caldeusche woorden in den Bybel; Doch of deselve al gedrukt is/ weet ik niet; doch zy is ook zeer gewenst.

Ten Vierden; Hy heeft in den jaare 1678. wanneer Francis Gouldman de aller voortreflijkste Dictionarium Anglico-Latinum, en Latino-Anglicum uitgaf in 4°. alle de Hebreeuwsche woorden daarin gevoegt/ zo de wortel-woorden/ als die 'er van afgeleydt worden/ behalven dat daer ook de Griekshe woorden staan.

Ten Vijfden; Hy heeft in den jaare 1676. na de Methode van Constantinus en Schrevelius, den Schat van de Griekische taal uitgegeben/ en in een kort begrip gebracht in 4°. hebbende by de laatste editie van Schrevelius, nevens andere toevoegsels/ noch tachtentig duysend woorden by-gedaan; Zo dat hy voor

alle

alle de Studenten/ die dese taal volkomentlijk willen leeren/ en alle de Griecksche Autheuren/ zo Poeëten als andere/ zoeken te verstaan/ de wech klaar gebaant/ en alle de groote hinder-paalen en zwarigheden/ die daar te vooren in waren/ aan een kant gedaan heeft.

Ten Zesden. Hy heeft in den jaare 1681. om de Latijnsche taal in korten tijdt voorspoediger en volkomener te doen leeren/ een Dictionarium in het Engels en Latijn beschreven/ waarin hy beknoptelijke alle de Phraseologische boeken/ in Engelandt uitgegeven/ by een gestelt heeft/ en op een Methodische klaare order gebracht/ bevattende daarin een volle breede en generale beschrijving van alle de Latijnsche Phrases, uit Poeten/ Orateuren en History-schrijvers; Zo dat dit boek/ gelegt by de voornoemde Dictionarium van Gouldman, (dewelke by zich heeft gevoegt een Dictionarium Historico-Geographico-Poeticum) een volkomene aanwijsing heeft/ van al wat tot die taal behoort; Die nu weet/ wat een bloedigen-onuitspreeklijken arbeydt/ en gansch verdrietelijke moeyte het vereyscht/ indienmen volkomene Lexica van taalen gaat maken/ waar van de Hoog-geleerde Josephus Scaliger dat nadrukklijke † vers heeft geschreven/ die zal met my verbaast zijn over de groote arbeydsaamheidt van desen Robertson; Nu ware het te wenschen/ dewijl de Neerlanders tot op desen dag hier zo gebreklijk zijn; Dat iemant van de Rectors van de Latijnsche Schoolen in Nederlandt (die kennis van de Engelsche taal mocht hebben) na dit voorbeeldt en met dit behulp van Ro-

† Si quem dura manet sententia Judicis olim Damnatum Ærumnis, suppliciisque caput, Hunc neque fabrili lassent ergastula massa; nec rigidas vexent fossa metalla manus. Lexica contexat, nam cætera quid moror? omnes pænarum Facies hic labor unus habit.

Robertson, nevens dat van Gouldman (waar by diende gelegt/ wegens de bequaame invoeging van de Latynsche Phraseologien/ de laatste in 't jaar 1679. uitgegeven Dictionarium Anglico-Latinum, en Latino-Anglicum van Eliha Coles) een volkomen Latynsch en Neerlandts Woorde-boek/ met alle de Latynsche Phraseologien wilde op-maken/ en laaten drukken; 't welk dan gelegt by die kostelyke Thesaurus Latinæ linguæ van Basilius Faber, zo als die laatst in den jaare 1686. tot Leipsig uitgegeven is/ zoude/ nevens de Thesaurus Linguæ Sanctæ, en Linguæ Gracæ van Robertson, de Neerlandtsche jeugt in staat stellen/ om die dry groote taalen/ Latyns/ Grieks en Hebreeuwsch/ volkomentlyk te leeren/ daarnu van hondert niet een deselve in al zyn leven bekomt/ of bekomen kan; Den Leeser neeme myn vryheidt ten goede/ in dese Digressie te maken; alzo ik nooit dacht/ hier na te zullen gelegentheidt hebben/ om de gansch nuttige werken van dien Engelsman/ Guil. Robertson, aan myn Landts-genooten/ die het Engels niet verstaan/ noch weeten/ wat in Engelandt hier over gedaan is/ bekent te maken.

Om te toonen/ dat Bekker de Hebreeuwsche en Griekschè woorden/ over welke hy ons dispuit maakt/ gansch qualyk heeft verklaart/ en in tegendeel dat onse Neerlandtsche/ en de Engelsche/ Fransche/ Latynsche enz. oversettingen/ in de grondt recht hebben/ en datse wysselyke vertaalt hebben; zo zal ik die tot twe hoofden brengen; Eenige zien op de benaaming van de Duyvelen/ andere zien op de benaamingen van Tovery/ Toveraars/ Waerzeggers/ Duyvels-konstenaars enz.

Voor Eerst. Wat aangaat de benaamingen der Duyvelen/ waer over hy onse Oversetters proces en questie maakt/ zy zyn dese vyf/ διάβολος, Diabolos, שָׂטָן Satan, δαίμων, δαιμόνιον, Daimon, Dæmonium, שֵׁדִים schedim, שְׂעִירִים Segnirim,

Ten Anderen; **De benaamingen van Toveraars/ Waarzeggers** / enz. **zijn deſe** / μαγος μαγία μαγεύειν (magos, magia, mageuein.) πύθων, πύθωνος πνεύμα, pythoon, Pythoonos Pneuma, φαρμακεὺς Pharmakeus φαρμακὸς Pharmakos, βασκαίνω, baskainoo, קָסַם kaſam קוסמים koſemim, מענן megnonen, מנחש menacheſch, מכשפים mecaſſephim, חובר. חבר Chobher Chebher, אוב oobh, ידעוני jedegnoni חרטמים Chartumim, דורש חמתים Dorech hammethim.

Ik zal alleen van de naamen der Duyvelen hier ſpreeken / en van de andere naamen/ die op de Toverye zien / zal ik ſpreeken / zo de Heere wil/ in het volgende Deel / eensdeelds om dat ik zie / dat dit Deel anders wat te groot zal vallen / anderdeels / om dat het voornaamlijk daar op aankomt / dat wy klaar toonen / dat Bekker onrecht heeft / in de naamen der Duyvelen of te loochenen / of niet wel te verklaeren; Over de Toveraars zal hier na breedt moeten geſprooken worden; Ook zal den Leeſer genochſaam voldaen zijn / als hy de brief van Henr. Morus leeſt over de Hebreeuwſche naamen van Toveraars en Waarſeggers / welke ik achter dit boek met opſet heb gevoegt.

Wat belangt de naem διάβολος, Diabolos, de af komſt en kracht van die naam is buyten diſpuit; zy betekent in 't Latijn Calumniator, Criminator, Delator, laſteraar/ valſche beſchuldiger / aanbrenger / die naem wordt op de Satan gepaſt Openb. 12. vers 10. en daar wordt by-gedaen tot verklaaring / dat hy is κατήγορος, aenklager; de Jooden die Grieks ſpraken / hebben voor de Satan die naam uit-gevonden. Maar de Heydenſche Grieken gebruyken die noit van die booſe Geeſt; Nu is het buyten diſpuit / dat die naam in 't N. Teſt. in 't getal van veele/ op men-

schen gepast wordt/en het wordt uitgelegt/lasteraars/ lasteressen; Dat nu Bekker maar eenen erkent / die διάβολος Diabolos zoude heeten/ als of d'andere boose Geesten geen διάβολοι Diaboloi waren/ dat kan hy niet bewijsen uit de Griek sche naam; maer dewijl de beteekende zaak op alle de Duyvelen past / zo zouden wy daer uit het tegendeel bewijsen; doch dat behoort niet tot dese plaats.

Ten Anderen; Wat aangaet de naam שָׂטָן Satan, die beteekent /. adversarius, tegenpartijder, tegenstander; wy maaken geen questie tegen Bekker, of het woordt Satan, ook op menschen wordt gepast; want dat is klaar, in het Woordt/gelijk te zien is/ 1. Kon. 11. vers 4. Psal. 38. vers 21. Psal. 71. vers 13. 2. Sam. 19. vers 23. Psal. 109. vers 20. 29. Math. 16. vers 23. Zelfs wordt het gepast op den Engel des Heeren Num 22. vers 22. maer gemeinlijk en voornaamlijk wordt die naem gebruykt/ om den Duyvel daer mede te beteekenen/ gelijk Math. 4. vers 10. 11. Openb. 12. vers 9. Openb. 20. vers 2. De oude slang wordt genoemt Duyvel, en Satanas; en Petrus, als hy zegt/ uwe Tegenparty de Duyvel gaet om, 1. *Pet.* 5. *vers* 8. verklaert het Hebreeuwsche woordt שטן Satan door een Grieks woordt ὁ ἀντίδικος *antidicos*, tegenparty? In 't O. Testament wordt het ook van de Duyvel verstaan Job 1. vers 6. 7. 8. 9. 12. Job 2. vers 1. 2. 3. 5. 6. 9. 't welk de 70 Oversetters vertaalen διάβολος Duyvel 1 Chron. 21. v. 1. Psal. 109. v. 6. Doch Bekker wil in die plaatsen de Duyvel niet verstaen hebben door Satan; daer over zullen wy dan met hem moeten spreeken; maer daer staet een plaets / alwaer het zo klaer op den Duyvel gepast wordt / dat Bekker daer niets op heeft weeten te zeggen; naamlijk *Zach.* 3. v. 1. 2. Hy toonde my Josua den Hoogen-priester, staande voor het aangesicht van den Engel des Heeren, ende de Satan stondt aen zijn rechterhandt, om hem te wederstaen;

staen; Doch de Heere zeyde tot den Satan, de Heere schelde u, gy Satan; *v* daer staat הַשָּׂטָן Hassatan, met een aenwijsend woordeken he, als of 't was / die Satan door uitstekentheidt *x* / dien Engel des Heeren was Christus / die ook Jehova aldaer genoemt wort; De Chaldeusche Paraphrastes zet het over חטאה Chattach, dat is / Peccator, de zondaer, te weeten / door uitmuntendheidt / gelijk in 't N. Test. ὁ πονηρός, den boosen.

Ten Darden; De questie is over het woordt שֵׁדִים schedim, 't welk op twe plaetsen voorkomt / *Deut.* 32. *vers* 17. zy hebben den Duyvelen geoffert, niet Gode, den Goden, die zy niet en kenden, en *Psal.* 106. *vers* 37. zy hebben haare Zoonen en haere Dochteren den Duyvelen op-geoffert; Daer is 't woordt schedim, en de 70 Oversetters hebben het / gelijk *y* Bekker bekent / telkens overgeset δαιμόνια, dat is Duyvelen; Polus zegt / over Deut. 32. vers 17. Dæmoniis, ita fere omnes, zo setten zy het meest alle over; Paulus 1. Cor. 10. vers 20. zet het over / gelijk de 70; want dese schreven aldus / ἔθυσαν δαιμονίοις, καὶ οὐ θεῷ, en Paulus zegt / ἃ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει, καὶ οὐ θεῷ, 't geen de Heydenen offeren, offeren zy den Duyvelen, en niet Gode; de text Psal. 106. vers 37. wordt overgeset dæmoniis (zegt Polus) door de LXX. de Chaldeusche, Syrische en Æthiopische oversettingen, als mede door die van Pagninus, Arias Montanus, Leo Tigurinus, Junius en Tremellius, en Piscator; het Hebreeuwsche woordt שֵׁד sched Dæmon, Duyvel, komt van *z* het woordt שָׁדַד, of שַׁד of שׁוּד, schadad, schad, schoed, 't welk betekent verwoesten; het is dan eygentlijk te zeg-

v Vide Poli Critica in locum. *x* Betoverde Wereldt 2. Boek Kap. 10. §. 438. pag. 344. De Tegenparty, hassatan, als van een zekeren in 't bysonder. *y* Kap. 22. §. 614. pag. 501. *z* Vide Thesaurum Robertsoni.

zeggen verwoester, om dat de Duyvelen 't verderf der menschen zeer begeeren en bevorderen; om dat zy (zegt Ainsworth) 't menschelijk geslacht, en 't goede gemoedt verderven; daerom heet de Duyvel Openb. 9. vers 11. אבדון abaddon in 't Hebreeusch/ en in 't Grieksch Απολλύων, Apollyon, dat is verderver, welke naam ook op den Antichrist als den Zoone des verderfs toegepast wordt in die zelve plaets Openb. 9. vers 11. Nu dat Bekker wil zeggen. 1. Dat 't wat anders is verwoester, als Duyvel; dewijl de Koning van Assyrien ook genoemt wordt verwoester/ Schodeed, van 't zelve grond-woordt Schadad afkomende Jesa. 33. vers 1. is zo veel als of hy zeyde/ διαβολ☉ beteekent lasteraer, nu lasteraar is wat anders als Duyvel; wy zeggen/ 't is de naam van de Duyvel/ om dat hy lastert en valschelijk beschuldigt; zo mede schedim is verwoesters en Duyvels/om dat de Duyvelen verwoesters zijn; zo hoorden wy boven/ dat in 't Hebreeusch een zelvig woordt dikwils twe of dry dingen beteekent/ bysonder wegens eenige betrekking/ die'er is van 't een op 't ander; 2. Te vergeefs zegt hy/ dat het is de naam van de afgoden, want zy hadden de afgoden geoffert; Reden is/ om dat terwijl zy haar afgoden dienden/ zo wierdt niet Godt maer den Duyvel gedient; die daaden welke na de zin van de offeraars zouden strekken ter eere van Godt/ eyndigden in de Duyvelen/ dewijl het de Duyvelen waren/ die haer daer toe aenzetteden; immers de text van Paulus 1. Cor. 10. vers 20. is klaer/ en is de uitlegging van die texten Deut. 32. vers 17. Psal. 106. vers 37.

Ten Vierden; Daer is een andere naem van de Duyvelen/ waer mede Bekker spottet/ en meint/ zy is qualijk vertaalt/ naamlijk שְׂעִירִם segnirim, 't welk op vier plaetsen voorkomt/naamlijk z *Levit.* 17. *vers* 7.

z Vide Polum ad locum.

vers 7. zy en zullen ook niet meer haer slacht offeren den Duyvelen, welke zy na hoereeren, offeren, daer is 't woordt segnirim, 't welk gelijk *a* Voetius aentekent / den Targum en de Rabbynen uitleggen door *Schedim*, 't welk is 't voorgaende woordt / dat ook Duyvelen betekent; Rabbi Aben Ezra, zegt hy voorts/ doet'er de etymologie of reden van de betekenis van 't woordt by, om dat zy aan de menschen verscheenen in de gedaente van een hayrig dier of bock, en om datse onder die gelijkenis van de Heydenen, en zo van de Israeliten in Egypten, waren gedient geweest; want 't woordt betekent eygentlijk Pilosus, Hirsutus, Villosus, hayrig Gen. 27. vers 1. Robertson merkt aen over 't woordt/ dat de Hebreers/ volgende den Chaldeuschen Oversetter/ het uitleggen שדים Dæmones, Duyvelen/ dewijl zy in de gelijkenis van bokken verscheenen aen de gene/ die in haer geloofden/ en dat'er Aben Ezra by doet/ datse door haer vertooning de menschen doen een afgrijsen krijgen / zo dat haer hayren te berge staen; en dat het betekent een Satyr, een Faunus, een Dæmon sylvestris, een Bosch Duyvel; de twede plaets is 2. Chron. 11. vers 15. Hy hadde zich priesteren gestelt voor de Hoogten, en voor de Duyvelen, en voor de kalveren, die hy gemaakt had; de darde is Jesa. 13. vers 21. de Duyvelen zullen daer huppelen; daer by komt een vierde *Jesa*. 34. *vers* 14. en de Duyvel zal zijnen metgezelle toeroepen, ook zal het nacht gedierte zich aldaer nedersetten; in de grond-text is/ וְשָׂעִיר Vesagnir; aldus genoemt, zeggen Leig, en Robertson, uit Mercerus en Cevalerius, quod forma hirci in sylvis & desertis locis appareret, & videntibus horrorem incuteret, dewijl hy in de gedaente van een hayrige bok in bosschen en woestijnen verscheen, en den zienders een afgrijsen aenjoeg, dat haer 't hayr

 over

a Dispp. Select. part. 1. pag. 906.

over eynde stondt; zo verhaelt ook *b* Bochart uit Maimonides en Kimchi het zelve; Doch andere verstaen dese twe laetste texten, van verschriklijke en leelijke nacht-vogels, die in eensaame plaetsen, bosschen en woestijnen plegen gevonden te worden, gelijk 't dan Junius met Tremellius hebben overgeset scopes, die ook plegen genoemt te worden Asiones, vel noctuæ auritæ, kausuylen of Kerk-uylen; die zeer wild en byster schreeuwen; Voetius zegt, *c* 't is niet waarschijnlijk dat in die plaetsen, *Jesa.* 13. *vers* 21. en *Jesa.* 34. *vers* 14. Sagnir den Duyvel betekent, hoewel de gemeene uitlegger en de LXX. en de Targun en Rabbynen, en Oud-vaders en eenige laatere zo oordeelen; veel beter verklaaren het Aben Ezra en David Kimchi van een vogel die 's nachts vliegt; Doch Voetius staet toe, dat het woordt sagnir betekent ēen Duyvel, in die gedaente verschijnende, in de texten, Levit. 17. vers 7. en 2. Chron. 11. vers 15. Bekker spot zeer met onse Oversetters, om datse willen, dat de Duyvelen huppelen onder de wilde dieren. Maer ik achte, dat wy hem de mondt kunnen stoppen, met te toonen, dat de H. Geest in het Nieuwe Testament, ziende op die plaetsen van Jesaia, ook gebruykt het woordt δαιμόνια Duyvelen: want zo staet 'er *Openb.* 18. *vers* 2. Babylon is geworden een woonstede der Duyvelen, en een bewaer plaets van alle onreine Geesten, en een bewaerplaets van al onreyn en haatelijk gevogelte; waer over Polus en Grotius en andere verhaalen, dat het ziet op Jesa. 13. v. 21. alwaer segnirim zijn δαιμόνια τραγόμορφα, Duyvels in de gedaente van bokken, eenige soorten van Duyvelen (zegt hy) plegen geern te verkeeren in woeste plaetsen, *Math.* 12. *vers* 43. *Marc.* 5. *vers* 2. 5. en dat, of om aldaer met meerder schrik te verschijnen, of om dat Godt haer rechtvaerdelijk so bedwingt, als

b Geograp. Sac. lib. 1. cap. 18. vide verba in Leig ad vocem segnir. *c* Dispp. Select. part, 1. pag. 908. 1011.

als in een breede gevankenis; op datse het gezelschap der menschen niet en turbeeren; laat nu Bekker ook lacchen met de text van 't Nieuwe Testament/ zeggende/ wat doen de Duyvelen en onreine Geesten in de woeste plaetsen/ en by 't gevogelte; Ik weet/ hy zal zeggen/ dat door δαιμόνια en onreine Geesten geen Duyvelen verstaen worden; maer dat zullen wy nu terstont onwedersprekelijk vertoonen. Laet hem toonen/ wat'er door verstaen wordt. Bekker werpt tegen/ dat de LXX Oversetters de text Levit. 17. vers 7. als mede 2. Chron. 11. vers 15. oversetten τοῖς ματαίοις, dat is ydele afgoden/ want daer is niets ydelder noch nietiger dan die; 1. Cor. 8. vers 4. doch afgoden en Duyvelen worden ordinaer by een gestelt/ dewijl de Duyvelen in der daadt gedient wierden in den afgodendienst; en de kalver-dienst van Jerobeam ingestelt/ was in der daadt een Duyveldienst/ dewyl zy in die kalveren niet Godt maer den Duyvel dienden; ook hebben die zeventig Griekische Oversetters het zelve woordt Jesa. 13. en Jesa. 34. *Dæmonia* Duyvelen vertaalt; zo dat het uit al 't gezeyde blijkt/ dat het valsch is/ 't geen *d* Bekker zegt/ dat in 't geheel Oude Test. van geen Duyvelen gemeldt wordt; alle de Geleerden/ zo Jooden als Christenen/ geene uit-genoomen/ spreeken contrary; al is 't datse over Jesa. 13. vers 21. en Jesa. 34. vers 14. het niet alle eens zijn; Doch Godts Geest/ gelijk ik gezeydt heb/ heeft ons de vertaaling van δαιμόνια Duyvelen, gegeven tegen 't Hebreeuwsche woordt שְׂעִירִים Segnirim, en dat is ruym bewijs genoch.

Ten Vijfden; Hier komt bysonder in dispuit het Griekische woordt δαίμονες, of δαιμόνια, of dat moet vertaalt worden Duyvelen; zo wy dit tegen Bekker klaar vertoonen/ zo vallen alle zijn nieuwe geboe-

daer

d 2. Boek Kap. 22. §. 615. pag. 503.

daer heenen / ende kunnen niet bestaen; Hy stelt dit voor uit *e* tot een regel, dat de schrijvers van 't Nieuw Testament de Griekfche woorden in dien zin hebben gebruykt, als by de Grieken, en dien volgens by de Heydenen gebruyklijk was; Maer wy hebben boven al getoont / dat de H. Geest zich de vryheidt behoud / om de woorden zo te neemen / gelijk de zaak zelfs is / en niet altijdt gelijk de Heydenen die meinden te zijn; Doch wy zullen ook uit de Griekfche Autheuren toonen; dat het woordt δαίμων, of δαιμόνιον in derdaadt voor die Geesten by haer genoomen wordt / die boos zijn / hoewel zy die in haer misverstandt te meesten deele goedt achteden / en als zodanig dienden; Onder de Grieken heeft Homerus de naamen van Goden en Daimons on-verschillig gebruykt / want gelijk Plutarchus zegt / deselve noemt hy d'een tijdt Goden, d'andere tijdt noemt hy haar Dæmons; dat het zo is / behoeven wy niet te bewijsen; de plaetsen zijn machtig veele; ook heeft *g* Bekker zelfs twe exempelen daer van by-gebracht; Zo dat wy toestaen / dat zy haer afgoden noemden Dæmons; doch dewijl de Duyvelen haer tot dien afgodsdienst gebracht hadden / en zelfs door de beelden van die afgoden haer Godspraken gaven / zo blijkt het / dat de H. Geest in dien opzichte de Duyvelen met recht en goede gront Dæmons noemt; te meer dewijl de Heydenen haer quaade Dæmons zo wel hadden / als goede; zo was Pluto een quaaden Godt / een Helle-Godt by haer geacht / die zy dan met de naem van κακοδαίμονες, dat is boose daimones, dat is boose Geesten / noemden; 't welk in der daadt niet anders is als Duyvels; Maer dit is ook waer / dat eenige Heydenen hadden een soort van Dæmons gestelt / die tussen de goden en menschen waren; Waer van *h* Augustinus in

e Kap.22. §.622. pag.508. *f* Lib. de Cessatione Oraculorum. *g* Ibid §.624. *h* Van de Stadt Godts 8. Boek Kap. 18. 9. Boek Kap.20.

in verscheyde plaetsen spreekt/ en Ludovicus Vives in zijn Annotatien daer over; Het waren de Philosophen/ Thales, Pythagoras en Plato, die alzo wel als de Egyptenaars/ de Dæmons gestelt hebben tot een onderscheyden order/ als Middelaars tussen den allerhoogsten Godt en de menschen; te dien eynde moetmen weeten/ 't geen een *i* Engels Godsgeleer-
„de meer dan eenmaal heeft aengetekent; dat 'er
„dryerley Theologie by de Heydenen was/ eene die
„zy noemen μυθικὴ, mythica, de fabuleuse/ die by
„de Poeten in gebruyk was/ en die bysonder han-
„delde van de θεογονία, de geboorte der Goden; de
„twede noemen zy πολιτικὴ Politica, dewelke van de
„Politijken en van de Priesters en by 't gemeene
„volk voornaamlijk omhelst was; en de darde was
„φυσικὴ, Physica, die van de Philosophen is uitge-
„vonden/en gevordert geweest; Tot dese Physische of
„natuurlijke Theologie behoorden de Dæmons: want
„die erkende maer eenen oppersten Godt/ by welke
„zy voegden zeer veele Dæmons, als Middelaars
„tussen Hem en de menschen/ in na-aaping van de
„Messias der Hebreers: want ik twijffele geensins
„(zegt hy) of dese Dæmons hebben haer oorsprong
„gehad van een Satans navolging van de waare
„Messias. Die verdichte Dæmons hebben eerst ge-
„bloeyt by de Egyptenaars en Phenicers; de Pheni-
„cers noemden deselve ordinaar בעלים bagnalim,
„en zy hadden eenen oppersten Godt/die Baal en Mo-
„loch hietede/ maer zy hadden ook verscheyden laa-
„ger en bediehende Goden/ die zy baälim noemden;
„waer van dikwils in het O. Testament; Jesabel
„bracht derselver dienst in Samaria: want zy/ als
„gewennet aen de Sidonische Godsdienst/had vrem-
„de Goden met zich gebracht in het Rijk van Sama-
„ria,

i Theophilus Galeus in Philosophia generali part. 1. lib. 1. Cap. 2. Sect. 5. § 5. & lib 3. cap. 4. Sect. 4. § &c.

„ ria, en hebbende Achab tot het zelve gevoelen ge„ bracht / zo wierdt 'er meer eere gegeven aen de „ Phenicische Baalim, dan aan de Heere van den He„ mel; Het zoude te breedt vallen / hier in te voegen / hoe Plato den afkomst en de aart / en ampten van de Dæmons, als mede de eer en godlijke dienst / welke de Heydenen aen dese hare Dæmons gaven voorstelt; dezelve Theologant heeft Plato's woorden in desen klaer uitgedrukt en saamen-gevoegt; en met eenen getoont / hoe grooten gelijkheidt daer zy tussen der Heydenen Demons dienst / en der Papisten dienst der Heyligen; zo wie volkomen onderrigting hier van begeert / diende te leesen / 't geen dien zelven Engelsman ook in een ander *k* Engelsch boek / daer van handelt; alwaar hy breedt toont / dat een ey niet meer een ey gelijkt / als de Leere en praktijk der Papisten / ontrent haar Godsdienstige daaden aen de Heyligen / en der Heydenen haer Godsdienst ontrent de Dæmons; Doch de geleerde *l* Joseph Mede heeft hem daerin voorgegaen / en het ys gebroken / gelijk hy bekent; want desen Mede, schrijvende van den Afval van de laatste tijden, heeft getoont / dat deselve door den H. Geest zelfs is uitgedrukt / als een Leere aangaande de Dæmons, in navolging der Heydenen. Want die text 1. Tim. 4. vers 1.2.3. geeft het te kennen; doch voor de tijdt van Mede was deselve niet volkomen verstaan; en wy moeten 't hier aanwijsen / om te toonen / hoe het woordt δαιμόνιον in het Nieuw Test. genomen wordt; zo luydt den text. Doch de Geest zegt duydelijk, dat in de laatste tijden zommige zullen afvallen van het geloove, haer begevende tot verleydende Geesten, καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων en tot leeringen der Duyvelen, door geveinstheidt der leugenspreekers, hebbende haer eygen

k Theoph. Gale, the Court of the gentiles 3. part. 2. Bock 2. Chapt. pag. 171. &c. *l* In his discourse of the Apostasie of the later times.

eygen Conscientie met een brand-yzer toegeschroeyt, (dit ziet op de tegensprekers/ want dat toont de Griecksche Constructie/ ψευδολόγων κεκαυτηριασμένων; en zo ziet ook het volgende op deselve/ κωλυόντων γαμεῖν, verbiedende te houwlijken, gebiedende van spijsen te onthouden die Godt geschapen heeft enz. Men heeft tot noch toe maer dese text zo verstaen/ dat den Apostel wilde zeggen/ dat 'er door middel van de Duyvelen een afvallige Leere zoude komen/ van niet te houwlijken, en van spijse te onthouden; men nam de woorden/ leeringen der Duyvelen, enkelijk voor leeringen/ die de Duyvelen/ als Autheuren/ en oorzaaken van Ketteryen/ in-brachten (gelijk waerlijk de Satan zeer heeft gearbeydt in het Pausdom in te brengen/ gelijk af te neemen is uit 2. Thess. 2. vers 9. Openb. 9. vers 11. Openb. 13. vers 2.) Maer het is blijkelijk genoch/ dat daer διδασκαλίαι δαιμονίων betekent Leeringen, die de Dæmonia tot haer voorwerp hadden/ naamlijk/ de Papisten zouden zulken Godsdienst ontrent de Heyligen en Engelen in-brengen/ gelijk de Heydenen ontrent haer Daimones of δαιμόνια, Dat is den grooten afval; even gelijk in die zin gesprooken wordt van de διδαχῆ βαπτισμῶν, van de leere der Doopen, en der oplegging der handen Heb. 6. vers 2. gelijk ook διδαχὴ τοῦ κυρίου, de Leere des Heeren dat is/ aengaende den Heere Jesus/ Hand. 13. v. 12. en πίστις τοῦ υἱοῦ 't Geloove des Zoons Godts, dat is/ in en ontrent de Zoone Godts Gal. 2. v. 20. en διδασκαλία τοῦ σωτῆρος, de Leere aengaende onse Zaligmaker Tit. 2. vers 10. Dese zelve verklaaring over die text/ welke Joseph Mede en Theoph. Gale hebben gegeven en de deselve in 't breedt beweesen/ is van Petrus Jurieu ook omhelst/ en breedt gededuceert en aangedrongen tegen het Pausdom in zijn vermaerde (hoewel in veelen niet al te wel gefondeerde) boek/ genaemt

naemt de *m* Vervulling der Prophetyen; Polus heeft in zijn Synopsis Criticorum, breedt uit Medus geextraheert/ 't geen tot bewijs en bescherming van die zin van de text 1. Tim. 4. v. 1.2.3. dient, en ik bekenne/ dat ik mede t'eenegaer van dat gevoelen ben dat dit de zin van die text is / en Daillon beschermtse ook; Doch hier uit is niets te trekken tot voordeel van Bekker, en tot bescherming van zijn gevoelen over de δαιμόνια: want niet te min zijn dat Duyvelen geweest/ dewelke de Heydenen als goede Engelen, en als middel-Goden dienden; want alle afgoden-dienst is Duyvel-dienst; en dat is de reden/ waerom de Papisten blijvende in haer onbekeerlijkheit/ na datse zwaare plagen hadden gehadt beschreven worden Openb. 9. v. 10. datze haer niet bekeerden, dat zy niet en zouden aenbidden de Duyvelen, en de goudene en silvere afgoden, τὰ δαιμόνια, καὶ εἴδωλα, τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ; de Papisten begaen een Demonolatria, een Duyvels-dienst/ gelijk *n* Durham en Cluverus over die text wel aenmerken;
,, niet dat het haer oogmerk is/ maer dat Godt
,, het zo uitlegt/ Godts oordeel is zodanig daer over/
,, als die den dienst/ welke hy opentlijk verboden
,, had / zo noemt Levit. 17. vers 7. 1. Cor. 10. vers
,, 20. Deut. 32. vers 17. uit welke plaetsen blijkt/ dat
,, de Israeliten/ hoewelze waenden de waare Godt
,, aen te bidden onder de kalveren/ in der waerheidt
,, de Duyvelen hebben aengebeden/ welker vondt
,, dit was; Ook noemt de Schrift (zegt Cluverus
,, verder) Dæmonia, Duyvelen / niet die zy zelfs
,, voor onreine Geesten houden / en zo noemen/ maer
,, die onder die naam van de Theologanten der Hey-
,, denen bestaen wierden/ als Middelaars tussen
,, Godt en de menschen / gelijk Plato spreekt in Sym-
,, posio, van welke Apulejus (lib. de Dæmonio So-
,, cratis)

m 1.Deel 2.Boek Kap.9.10. 11. 12. ziet ook zijn Fransch boek *prejugez.* *n* Vide verba in Synopsi Critic. Poli ad textum.

,, cratis) na 't gevoelen van Plato en d'andere Philoso-
,, phen zegt/ zy zijn Middel-machten, waer door onse
,, begeerte, en verdiensten tot de Goden gebracht enz.

Uit al 't gezeyde is klaar af te neemen/ waerom de H. Geest in 't Nieuw Testament/ 't woordt δαιμόνιον, en δαίμον altijdt neemt voor die Geesten/ die ook διάβολος Duyvel genoemt worden/ om dat die Geesten/ welke de Heydenen dienden/ niet anders van boose Geesten waren; alleen wordt het met recht eens overgeset Goden, naamlijk wanneer de Philosophen/ Epicureers en Stoische, Paulum hoorende prediken/ zeyden na haer gewoone taal/ hy schijnt een verkondiger te zijn van vremde Goden, ξένων δαιμονίων, om dat hy haer Jesum verkondigde; Hand. 17. vers 18. nu alzo Jesus is de waerachtige Godt/ zo was 'er geen reden/ waerom onse Oversetters het niet zouden Goden oversetten/ dewijl de Heydenen met dat woordt Goden wilden uitdrukken/ hoewel haer Goden maer Duyvelen waren; zo dat Bekker geen reden heeft/ om over dese Oversetting van de onse te smaalen/ als of onse Oversetters het woordt niet wel verstonden; Dit is vaarblijkelijk/ en zeker/ 't woordt δαίμων en δαιμόνιον betekent by de Grieken in 't gemeen een veel-wetend weesen/ gelijk de afkomst van het woordt te kennen geeft; want 't komt van δαίω scio, en dat van het Hebreeusch ידע scire weeten/ en zo is δαίμων quasi δαήμων sciens, πάντα ἐπιστάμενος καὶ γινώσκων, alles kennende en weetende, zegt den Autheur van 't groot Etymologicum, 't zy Godt/ 't zy een middel-Godt/ tussen Godt en de menschen; zy hadden de rechte kennis niet van de Engelen/ van den val van eenige/ en van de bevestiging van d'andere in een goede staat; dit geloofden zy/ daer waren eenige Geesten tussen Godt en de menschen/ eenige goede en quaade/ beyde waren 't van Dæmones; Doch die zy voor goede hielden/ die zy meinden/

den/

den / dat haer goedt deeden / die haer somtijdts verscheenen / die tot haer spraken / die toekomende dingen zeyden / die haer beschermden enz. die dienden zy op veelerley wijsen / even zo gelijk nu de Papisten haer Heyligen dienen / met Tempelen / Altaaren / offeranden / Feest-dagen / geloften / Priesterschappen / enz. Zo dat het klaar blijkt / dat het de Duyvelen waren / die zich in goede Engelen weeten te veranderen / en de mensch zo te bedriegen / en derhalven noemt de H. Geest die Duyvelen met recht Daimonia, en daer kan niet anders door verstaen worden; doch dewijl zy ook quaade Dæmons erkenden / die de menschen vremde quaaden toesonden / als dolligheidt / uitzinnigheidt / razerny en andere quaalen / waer van zy geen natuurlijke konden geven / zo zeyden de Heydenen / dat die was δαιμονιζόμενος van den Duyvel gequelt of beseten, δαιμονιακὸς, zy hadden ook het woordt δαιμονιάω, sum Dæmoniacus de Latijnen noemden die *Larvatos*, id est *Larvis*, hoc est, *Dæmonibus actos*; vel *Cerritos*, quasi *Cereritos*, id est, à Cerere percussos; daerom zeyden de Jooden tegen Christus / δαιμόνιον ἔχεις, 't welk de Grieken anders zouden zeggen / δαιμονᾷς, gy hebt den Duyvel; *Joh. 7. vers* 20. en wat breeder *Joh. 7. vers* 20. δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται, hy heeft den Duyvel, en is uitzinnig; in 't Latijn zoude men zeggen / furiis agitatus insanit, maniacus est; want zy dachten / dat de dolligheidt een plaage was van den Dæmon; gelijk het ook wel te geloven is / dat dulle menschen / bysonder die wreedt zijn / en de ketenen verbreeken / ook door den Duyvel geholpen worden / en van den Duyvel geplaagt zijn; hoewel men niet kan zeggen / dat alle dulle zijn van den Duyvel beseten.

Tot bewijs nu / dat de Dæmons en Dæmonia in 't N. Test. betekenen Duyvelen, brengen wy dese navolgende redenen by.

Eerst.

Eerst. Om dat den Apostel het woordt / dat in 't O. Test. Duyvelen betekent / gelijk wy getoont hebben / en alle taal-kundige toestemmen / naamlijk שדים Schedim, Levit. 17. vers 7. Deut. 32. vers 17. vertaalt door het Grieksche woordt δαιμόνια, I. Cor. 10. vers 20. Ik zegge, 't geen de Heydenen offeren, zy δαιμονίοις den Duyvelen offeren, en niet Gode, en ik wil niet, dat gy τῶν δαιμονίων met de Duyvelen gemeenschap hebt; zy offerden de Duyvelen / niet datse de intentie hadden / den boosen Geesten te offeren: want zy meinden datse den waare en goede Goden dienden: maer in de uitkomst was het zo; om dat/gelijk Estius zegt over dese plaets/al de magt die zich vertoonde in die Godsdienst, 't zy in orakelen te geven, 't zy in somtijdts eenige weldaadigheden te bewijsen, door middel van de Duyvelen geoeffent wierdt, dewelke by de beelden zich onthielden / ende daer in gedient wierden; gelijk de 70 Oversetters die text Psal. 96. vers 6. oversetten / ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια; want alle de Goden der Heydenen zijn Duyvels, waer toe dient het Woordt van den Oudt-vader * Tertullianus, zeggende / wy weeten dat de afgoden maer naamen van dooden zijn, gelijk ook haer beelden niets zijn: maar ons is niet onbekent, wat ondeugende geesten, onder die naamen en geveinsde insettingen werken, en vrolijk zijn, en een Godtheidt voor-doen, naamlijk de Duyvelen; Nu men moet weeten / datmen met de Duyvelen gemeinschap heeft. 1. Alsmen de Duyvelen uitdrukkelijk doorzich of daer anders aenbidt/ of raadt vraagt. 2. Alsmen met haer verbont maekt / op datse of wel of qualijk mogen doen. 3. Of als men zich vergeselschapt met de gene/ die de Duyvelen aenbidden / of in offeranden te brengen/ of 't welk hier geschiedde / in afgoden-offer te eeten; 't welk in 't volgende vers noch nader wort

* De Spectaculis.

uitgedrukt / vers 2. gy en kunt den drink-beker des Heeren niet drinken, en den drink-beker der Duyvelen, ποτήριον δαιμονίων; **by de Heydenen was** de gewoonte/ **van te drinken uit een drink-beker** / die zy **noemden** ἀγαθοῦ δαίμονος van een goeden Dæmon, **uit dien beker dronken zy tot eere van haar** δαιμόνια, en die wijn **was haeren afgodt / en door den selven** aen **de Duyvelen toegewept; Dit is 't** eerste bewijs.

Ten Tweden. **Om dat dese** δαιμόνια **of** Dæmons, **in de H. Schrift genoemt worden** Geesten, onreine Geesten, boose Geesten, **zo zijn het dan geen ziekten/ noch afgoden; 1. zy worden** Geesten **genoemt**/ *Math.* **8.** *vers* 16. zy hebben tot hem gebracht πολλοὺς δαιμονιζομένους, veele van den Duyvel besetene, en hy wierp de Geesten uit met den woorde, τὰ πνεύματα; **zo** Luc. 10. vers 17. 29. **De Apostelen zeyden / Heere ook de Duyvelen /** καὶ τὰ δαιμόνια, **zijn ons onderworpen; en Christus zeyde / verblijdt u daerin niet / dat de Geesten** τὰ πνεύματα **u onderworpen zijn; en** Marc. 9. vers 20. **de Geest /** τὸ πνεῦμα **scheurde hem; nu het zijn (nevens de zielen der menschen) de Engelen / die Godt gemaakt heeft Geesten /** πνεύματα Heb. 1. vers 7. **en dan 2. dese** Dæmonia **worden genoemt** onreine Geesten **in tegenstelling van de** reine, **dewelke zijn de Engelen; zo staat 'er** *Math.* 10. *vers* 1. *Marc.* 6. *vers* 7. Hy heeft haar macht gegeven over de onreine Geesten, om deselve uit te werpen, πνευμάτων ἀκαθάρτων, **en by** Lucas **wordt dit uitgedrukt** *Luc.* 9. *vers* 1. Hy gaf haar kracht en macht over alle de Duyvelen, πάντα τὰ δαιμόνια, **zo ook** *Marc.* 1. *vers* 27. den onreinen Geesten gebiedt hy met macht, en zy zijn hem gehoorsaam, **en** *vers* 32. **staat** / zy brachten tot hem alle die van den Duyvel beseten waren, δαιμονιζομένους, daimonizomenoes; *vers* 34. **en** hy wierp veel δαιμόνια uit, **en** Hy liet de Duyvelen δαιμόνια niet toe te spreeken, om dat zy Hem kenden; **noch eens** *Hand.*

8. *vers* 7. van veele die onreine Geesten hadden, gingen deselve uit, roepende met grooter stemme; **dat woort roepende ziet niet op veele/ maer op de** Geesten, **gelijk uit de grond-text klaer blijkt**/ πολλῶν γὰρ τῶν ἐχόντων πνεύματα ἀκάθαρτα, βοῶντα μεγάλῃ φωνῇ, ἐξήρχετο; **En daer is noch een bysondere plaets**/ *Luc.* 4. *vers* 33. **al-waer gesprooken wordt van** een onreine δαιμόνιον, **als in tegenstelling van de reyne Engelen**; Daar was, **zegt de text**/ een mensch hebbende een Geest-eenes onreinen Duyvels, πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου; **zo staet er een diergelijke spreek-wijse**/ *Openb.* 16. *vers* 14. want het zijn Geesten der Duyvelen; **dat is** Duyvelsche Geesten, **gelijk** *p* Beza **over de text** Luc. 4. v. 33. **zegt**; 3. **Dese** δαιμόνια **worden genoemt** boose Geesten **in tegenstelling van goede Geesten/ en goede Engelen**; Luc. 8. vers 2. En zommige vrouwen die van boose Geesten, ende krankheden, πνευμάτων πονηρῶν καὶ ἀσθενειῶν geneesen waren, Maria, genaamt Magdalene, welke seven duyvelen uitgegaan waren, ἀφ' ἧς δαιμόνια ἑπτὰ ἐξεληλύθει. **zo ook** Hand. 19. vers 12---16. **Uit allen desen blijkt/ dat die** δαιμόνια **recht overgeset zijn Duyvelen/ dewijl het zijn Geesten/ onreine Geesten/ onreine** daimonia, **en boose Geesten/ zulken boosen Geest was het/ daer mede** Saul **geplaagt was**/ 1. Sam. 16. vers 14. 15. 16. 23. 1. Sam. 23. v. 8. 10. 1. Sam. 19. vers 9.

Ten darden. **Dewijl die** δαιμόνια **een Historisch geloof ontrent de Godlijke waerheden/ met beving door Godts oordeelen/ wordt toegeschreven/ naamlijk** *Jac.* 2. *vers* 19. gy gelooft, dat Godt een eenig Godt is; gy doet wel, de Duyvelen gelooven het ook,

p Recte si πνεῦμα pro impulsu & afflatu accipiatur, ut sæpe in V. & N. Test. Vide Dan. 4. vers 8. 9. & 5. vers 11. 14. Sed malo Hebræam esse Geminationem, ut si spiritum Diabolicum pro Diabolo ipso dicas, ut lutum Cæni, terra pulveris &c.

ende zy tsitteren; hier staet het woort daimonia, τὰ δαιμόνια πιστεύουσι, καὶ φρίσσουσι; Den Apostel wil zeggen / dat en is het waare Zaligmakende Geloof niet / dat gy de artikelen des geloofs toestemt / want de boose Geesten / de Duyvelen hebben ook een Historisch geloof / dat'er een Godt is / en maer een eenig Godt / en dat doet haer tsitteren en schrikken / sy hebben geen vertrouwen noch vrede / 't welk is de eygene vrucht van het rechtvaerdigmakend geloof; Hier kan immers niet anders door δαιμόνια verstaen worden / dan de Duyvelen; Bekker sluyt hier zijn oogen tegen 't licht / en hy doet sijn selven geweltaen / seggende / dat 'er door verstaen worden: de Heydensche Priesters, die op de naam der Daimones den menschen antwoordt geven; hy verstaet 'er dan de bedriegende menschen door; maer dat zuygt hy uit zijn duym / maar hy geeft 'er niet het minste bewijs van en hy zal het ook niet brengen.

Ten vierden, Om dat 't geen de H. Geest op de eene plaats zegt / geschied te zijn door de δαιμόνια de Dæmones, hy op een andere plaats zegt / dat 't zelve door den Duyvel / διάβολος geschiedt is; en dat de verlossing die Christus gaf aan de Bezetene door de δαίμονια, gegeven wierdt aan de gequollene van Διάβολος; want zo staat 'er een Text. *Hand.* 10. *vers* 38. Jesus is het Landt door-gegaan goedt doende, en genezende alle die van den Duyvel overweldigt waren, πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Hier is nu 't woordt διάβολος en niet Dæmonium; Doch 't een is gestelt in de plaats van het ander / Diabolos en Daimonium is een; want op andere plaatsen staat; dat de menschen gequelt waren van de Daimonia, en van de booze Geesten / en onreine Geesten; hier staat nu / datse van den Duyvel / διάβολος, waren overweldigt / en Christus genas haar / die t'eenemaal

g Betov. Wer. 2 Boek Cap. 22. §. 627. pag. 514.

maal onder des Duyvels macht waren gebracht als van een Tyran / dat is / die lichaamlijk bezeten waren van den Duyvel / over welke hy als een Prins was / en geweldenary pleegde / want dat betekent het woordt. Hier en is nu geen uitvlucht door Bekker, dewijl de H. Geest Daimonium, uitlegt door Diabolus, 't welk hy niet derft loochenen / of het betekent den Duyvel / dien hy zegt / dat 'er maer een is hoewel valschelijk.

Ten vijfden, Dewijl de Schrift het woordt δαιμόνιον uit legt / door 't woordt Satan, 't welk in die plaatsen niet anders en kan / dan van de Duyvel verstaan worden: want zo staat 'er / *Luc.* 13. *vers* 11. 16. Daar was een Vrouw, die een Geest der krankheidt achtien Jaren lang gehad had, en zy was te saamen gebogen, enz. Deze die een dochter Abrahams is, welke de Satan nu 18 Jaaren gebonden had, en moste die niet los gemaakt worden van deze banden? Hier is 't klaar / dat den Satan was het instrument / waar door deze Vrouw deze krankheidt had gekregen / gelijk Job zo van den Satan geplaagt wierd; en in 't Evangelium / worden veele verhalen gedaan / van qualen die door de Dæmonia op de menschen gekomen waren / gelijk Bekker moet toestaan / Hier hebben wy een bewijs / dat de Satan en de Dæmonium een zijn; Een ander bewijs hebben wy / *Luc.* 10. *v.* 17. 18. al waar de Discipelen zeyden / Heere ook de Duyvelen zijn ons onderworpen in uwen naam; en Christus antwoordde daar op; ik zach den Satan als een Blixem uit den Hemel vallen; hier spreeken de Discipelen van haar uitwerpen van de δαιμόνια; en Christus verstaat het / en legt het uit van den Satan, 't is als of hy zeyde / gy-lieden zegt my niet nieuws noch onverwachts / en verwondert u ook niet / dat de Daimonia (Duyvelen / door u-lieden wijken: want ik

ſVide Grotium in Locum.

ik heb 't gezien / dat de val des Satans aanstaande is / schielijk en baarblijkelijk zal die weezen. Een darde / en klaarder bewijs van deze zaak is te neemen uit Matth. 12. v. 24-28. en Marc. 3. v. 22-27. Daar zeyden de Pharisëen / Hy heeft Beelzebul, en door den Oversten der Duyvelen werpt hy de Duyvelen uit; daer gebruyken zy het woordt; Daimonia, ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια; daer op zegt Christus / hoe kan de Satan de Satan uitwerpen? en indien de Satan den Satan uitwerpt, zo is hy tegen hem zelven verdeelt, hoe zal dan zijn Rijk bestaan; indien de Satan tegen hem zelven opstaat, zo en kan hy niet bestaan, maar heeft een eynde. Hier is het baerblijkelijk / dat Christus het woordt δαιμόνια, dat de Pharisëen gebruykt hadden / uitlegt door Satan; en dat hy wil zeggen / dat het Duyvelen waren / die hy uit-wierp / zulke die hy onder de naam van Satan verstaat / en dat den Oversten der Duyvelen zyn Rijk zoude verbreeken / indien hy op Christi begeerte / zijn onderstaende Engelen / die mede Satans en onreine Geesten zijn / zoude uit-werpen; gelijk of men zeide / indien de mensch de mensch uitwerpt / men neemt dan 't woordt mensch / voor 't menschelijk geslacht; Het blijkt dan klaar / dat hier Daimonia booze Geesten zijn / van de zelve natuur en van 't zelve Rijk met d'andere Satans.

Ten zesden, Dewijl die Daimona woordt kennis van den Heere Jesus toegeschreven / en gezegt word / datse hem beleden en baden / zo staat er; Luc. 4 vers 41. Daar voeren ook Duyvelen uit van veele, roepende en zeggende, gy zijt de Christus de Zone Gods; en haar bestraffende, en liet hy die niet spreeken, om dat zy wisten dat Hy de Christus was; de Daimonia gingen uit veele menschen, en niet die menschen / maar de Duyvelen riepen, gelijk uit de Grondt-taal blijkt / ἐξήρχετο δαιμόνια ἀπὸ πολλῶν, κράζοντα καὶ λέγοντα. De

Duy-

Duyvelen zeiden dan, gy zijt de Christus, de Soone Godts; en Christus liet die Duyvelen niet spreeken, om dat zy hem kenden; Hier ziet men klaar/ dat dese δαιμόνια waren niet alleen redelijke Schepselen maar ook zulke veel-weetende Geesten/ die Christus beter kenden/ dan meest alle de Jooden; Wanneer Petrus een belijdenis dede/ dat Jesus was de Zoone des Levendigen Gods, sprak Christus tot hem; vleesch en bloedt heeft u dat niet geopenbaart, maar mijn Vader; maer die Duyvelen hadden kennis van Christus/ en beleden het opentlijk; Want zy wisten/ dat Hy haer zoude den Kop/ dat is/ de kracht verbreken/ en zy zouden hem in de Verssenen steeken; zy wisten datse onder hem stonden/ dat hy haer konde gebieden/ enz. Wat is hier meer bewijs van noode. Die noch loochenen wilde/ dat die Dæmonia Duyvelen zijn/ moest zijn oogen tegen het middag licht sluyten; En op dat het meer blijke/ zullen wy hier byleggen de Texten/ *Matth.* 8. *vers* 28. 29. 31. 32. *Marc.* 5. *vers* 1-16. *Luc.* 8. *vers* 27-36. Daer ontmoeteden Christus twe van den Duyvel bezetenen; daer is 't woordt δαιμονιζόμενοι, dat is van den Dæmon bezetene en gedrevene/ die ook dulle waren; byzonder eenen van die/ dewelke met Boejen en Ketenen was gebonden geweest, en de Ketenen waren van hem in stukken getrokken, en de Boejen verbrieselt; en die van den Duyvel *Daimon* was gedreven in de Woestijnen; Christus dan zeide tot dien Dæmon, gy onreine Geest, gaat uit van den mensch; want hy had hem menigen tijdt bevangen gehadt, daer op riep die onreine Geest, met een groote stemme, wat heb ik met u te doen, Jesu, gy Soone Gods des Aller-hoogsten, Ik bezweere u by Godt dat gy my niet en pijnigt; En om dat 'er veele Duyvelen/ veele booze Geesten/ in dien eenen mensche waren/ zeiden zy ook in 't getal van veele/ Jesu, gy Soone Godts, wat hebben

Wy met u te doen? Zijt gy gekomen, om Ons te pijnigen voor den tijdt? Wanneer Christus dien eenen die in het enkel getal had geroepen, wat heb ik met u te doen? vraegde, welk is uw naam? antwoorde hy, mijn naam is Legio: Want wy zijn veele. Hier zien wy, dat 'er een mensch is, die van den Duyvel bewogen en gedreven wordt, waer in hy werkt gelijk de ziel in 't lichaem, in opsicht van de Facultas Loco-motiva, 't bewegende vermogen van plaets tot plaets, dit is een Dæmoniacus, een ἐνεργέμενος, een besetene en gedrevene van de Duyvel; die Duyvel spreekt door die mans tong; en alzo hy hem kende, en geloofde te zijn de Zoone Gods, de Christus, de Richter der Wereldt, 't welk de Jooden niet wisten, noch geloofden noch wilden geloven, veel min wist en geloofde de bezetene dullen mensche dat; zo beleed hy hem zodanig, en met eenen klaagde hy over Hem, als die Hem en haer alle quam pijnigen voor den tijdt, die haer van Godt gestelt was, voor den dag des oordeels: want zy wisten, datse tot dien dag bewaart wierden, 2. Pet. 2. vers 4. Jud. vers 6. zy vreesden na den afgrondt gesonden te worden; den eenen badt, dat Hy hem niet en mocht pijnigen; ja hy badt Hem ook zeer, dat Hy haar, dat is, hem met zijn menigte, buiten dat Landt niet wech zondt, en also zy wisten, dat Christus macht over haer en over de besetene, en over de zwijnen had, zo baden zy Hem Alle, zegt den text; zend ons in die zwijnen, indien gy ons uitwerpt, laat ons toe, dat wy in die kudde zwijnen vaaren; en Jesus liet het haar terstondt toe; en als de onreine Geesten uit gevaaren waren, uit den mensche, de besetene, toen voeren zy in de zwijnen, en de kudde stortede af van de steylte in de zee, en die het Legioen gehad had, zat by Jesus, gekleedt, en wel by zijn verstandt; en die beseten was geweest, badt Jesus, dat hy met Hem mocht zijn; maar Jesus liet hem dat

niet

niet toe; Wie en ziet nu niet / dat dese daimonia, die desen mensch beseten hadden / waren Duyvelen / en in een groot getal / en dat zy Christi oppermacht over alles erkenden / versoekende van hem verlof en vryheidt / om als hy haer uitwierp / in de zwijnen te mogen vaaren; en als het Christus haer toeliet / zo voeren zy uit dien mensch / en zy voeren in de zwijnen; zy namen zo bezit van de zwijnen / gelijk zy van die mensch gehad hadden; Hier zijn veel redelijke persoonlijke daaden / die bewijs geven / dat die dæmonia geen ziekten waren; hoewel zy de dulligheidt en uitzinnigheidt door de bezitting veroorsaakten. Indien Bekker niet zelfs van die dæmons was verblint en verhart / hy en zoude niet durven tegen 't licht der Schrift langer spreeken.

Ten Zevenden; Om dat de H. Geest klaer onderschept maakt tussen alle de ziekten / en tussen de daimonia, of Duyvelen; en tussen het geneesen van de ziekten / en het uitwerpen van de Duyvelen; zo dat door de daimonia zelfs geen ziekten verstaen worden; hoewel het zeker is / dat die daimonia veel ziekten / en boose quellingen toebrachten; want zo staet 'er *Math.* 10. *vers* 5. 7. Jesus heeft twaalf Discipelen macht gegeven over de onreine Geesten (dit zijn de daimonia) om deselve uit te werpen NB. ende om alle ziekte, en alle quaale geneesen; en Hy heeft haar bevel gegeven, geneest de kranke, wekt op de doode; werpt de Duyvelen uit, en by Lucas staat; Hy gaf haar kracht over alle de Duyvelen, en dan volgt 'er / en om ziekten te geneesen, *Luc.* 9. *vers* 1. daerna staat 'er van de seventig Discipelen, die wederkeerden met blijdtschap, zeggende, Heere ook de Duyvelen (*τὰ δαιμόνια*) zijn ons onderworpen in uwen naam; en Christus zeyde, verblijdt u daer niet in, dat de Geesten u onderworpen zijn. *Luc.* 10. *vers* 17. 20. Zy zeyden / Ook de Duyvelen, als of zy zeyden / niet alleen

leen de ziekten; dit dachten zy iets grooters te zijn/ dat de Geesten (τὰ πνεύματα) haer onderworpen waren, en zo staat van haer met onderscheydt *Marc.* 16. *vers* 13. In mijnen Naam zullen zy Duyvelen uitwerpen, met nieuwe tongen zullen zy spreeken, enz. op kranke zullen zy de handen leggen, en zy zullen gesont worden, en *Marc.* 6. *vers* 13. en zy wierpen veel duyvelen uit, en zy zalfden veel kranken met oly, ende maaktense gesondt; *Hand.* 8. *vers* 7. En van veele die onreine Geesten hadden, gingen deselve uit, roepende met grooter stemme, ende veele geraakte en kreupele wierden geneesen. En om dat evenwel de menschen/ die door de Duyvelen beseten waren/ quaade ongetemperthedden in haar lichaamen ontfingen/ zo wordt'er by gedaan/ dat die menschen wierden geneesen/'t zy van haar krankzinnigheit/ of vallende ziekte/ of stommigheidt of doofigheidt; zo staat'er *Hand.* 5. *vers* 16. zy brachten kranke, en die van onreine Geesten gequelt waren, welke alle geneesen wierden, *Luc.* 6. *vers* 18. Een menigte, die gekomen waren, om Hem te hooren, en om van haer ziekten geneesen te worden, ende die van onreine Geesten gequelt waren; ende zy wierden geneesen; en *Math.* 4. *vers* 24. zy brachten alle die qualijk gestelt waren, met verscheyde siekten en pijnen bevangen, en van de Duyvelen beseten, en maan-zieke, en geraakte, en Hy genas deselve; en in de boven genoemde text Hand. 10. vers 38. staat van Christus/ dat Hy genas, alle die van den Duyvel overweldigt waren; en bysonder is'er een Historie/ *Math.* 17. *v.* 14.-18. *Marc.* 9. *vers* 17--27. *Luc.* 9. *vers* 38--42. alwaar een Vader zegt tot Christus/ Mijn Zoon heeft een stommen Geest, Hy is maan-ziek en in zwaar lijden, en waar de Geest hem ook aangrijpt, zo scheurt hy hem, en schuymt, ende knerstet met zijn tanden, ende verdorret, hy roept, en scheurt hem, dat hy schuymt, ende en wijkt nauwlijks van hem,

ende

ende verplettert hem; menigmaal heeft hy hem ook in 't vyer, ende in het water geworpen, om hem te verderven; en ik hebbe uwe Discipelen gezeydt, datse hem zouden uitwerpen, en zy en hebben niet gekonnen; zy hebben hem niet konnen geneesen; Dan volgt 'er / Jesus bestrafte den onreinen Geest, zeggende, gy stomme en doove Geest, gaat van hem uit, ende en komt niet meer in hem, ende hy (de Geest) roepende, ende hem zeer scheurende ging uit, de Duyvel ging van hem uit, ende het kindt wierdt geneesen van die uure af, ende Hy maakte het kindt gesondt; Hier zien wy twe onderscheyden elenden in desen Zoone. 1. Daer was een Duyvel in hem / een Geest / want Math. 17. vers 18. staat καὶ ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ τὸ δαιμόνιον, en de daimonium ging uit van hem; 2. Desen Zoon had veel qualen / hy was doof en stom / hy was maenziek / en had de vallende ziekte; Doch de boose geest de Duyvel maakte hem stom en doof; en greep hem aen / en scheurde hem / dat hy (de mensch) schuymde; en hy week maer voor een korte tijdt van hem; t naamlijk / hem telkens bykomende / als zijn herssenen zwakst waren / dan verpletterde hy hem / en hy wierp hem wel ook in 't vyer / en in 't water / om hem te verderven; De Discipelen konden dien Geest / dien Duyvel niet uitwerpen / (waer van zy Christus daerna de reden vraagden:) maer Christus wierp hem zo uit / dat hy hem ook verboodt meer in hem te komen; en die stomme en doove Geest (dat is / die den jongeling stom en doof maakte) de Duyvel riep / en scheurde hem / en ging uit / en Christus maakte

t *Grotius ad Math.* 17. *vers* 15. Causam hujus morbi fuisse Dæmonium apparet infra versu 18. Solent autem Dæmones qua pollent scientia, etiam naturales causas ad suam vim adjungere; Ita hic Dæmonea tempora occupare solebat, quibus Cerebrum est infirmius, quod Lunaribus intervallis contingere solet.

maakte het kindt gesont / en het wiert geneesen; Zo blijkt dan alsoo klaer als de middag / dat hier was een Duyvel / en dan ettelijke ziekten en quaalen / waar van dese Duyvel de oorsaak was / en Christus wierp de Duyvel uit / en hy genas den jongen; Zo besluyt ik dan / dat 'er groot onderschept was tussen de ziekten / die geneesen wierden / en de Duyvel die uitgeworpen wiert;

Ten Achtsten; Om dat het Grieksche Woordt δαιμονιώδης 't welk Duyvelsch betekent / en ook anders niet en kan overgeset worden / komt van het woordt δαίμων. dæmon; gelijk wy dat leesen Jac. 3. v. 15. dit en is de wijsheidt niet, die van boven komt, maar is aartsch, natuurlijk, duyvelsch; daer is 't woordt δαιμονιώδης, daimoniodees. Indien dit woordt betekent duyvelsch, gelijk het doet / en Bekker zal 't noit contrary toonen / tegen alle de Geleerden aan / zo moet dan ook δαίμων δαιμόνιον duyvel betekenen; want dat woort daimoniodees, 't welk altijdt overgeset wort dæmoniacus, komt van δαιμονιῶν, zijnde dæmoniacus, of Duyvels / 't welk is partic. præs. van δαιμονιάω, maer van het Thema of wortel-woordt δαίμων betekent / Deus, Genius, Dæmon, Godt / Engel / Duyvel / 't welk gelijk alle de v Lexicographi schrijven / hoewel het μέσον onverschillig is, altijdt by de Heylige Schrijvers ten quaade genoomen wordt voor de onreine Geest; maer ook zal 'er (zo veel ik heb kunnen ondersoeken / geen Grieks Autheur gevonden worden / die 't woort δαιμονιακός, dæmoniacus, of 't woordt δαιμονιώδης daimoniodees anders neemt / dan van eenen / die van een boose Geest is aangeblasen of gedreven of beseten / of geplaagt; zo dat het dan geen wonder is / dat de H. Schrift de dæmonia voor duyvelen neemt; Grotius tekent ook aan over Jac. 3. vers 15. dat de Arabische oversetting 't woordt δαιμονιώδης, diabolica vel Satanica

v Vide Stephani & Robertsoni Thesaurum linguæ græcæ.

nica overset / *à malis spiritibus inspirata*, van quaade Geesten ingeblaasen; En dat de Syrische heeft / *à vastatore*, dat is / van den verwoester; *ita enim illi Dæmonem appellant*, want zo noemen zy den Duyvel, zegt Grotius

Dit is nu genoch tot overtuiging van Bekker, en tot versekering van de gemeene Leesers / dat de Hebreusche en Griecksche woorden / die d'onse duyvelen of besetene oversetten / recht vertaalt zijn; Laat nu Bekker zijn bewijsen daer tegen brengen: want in dit boek heeft hyze niet: want dat hy zegt / dat de Grieken daer mede haer Goden / en bysonder haer middel-Goden goedt en quaadt beteekenden / staen wy toe; als mede dat zy dachten / dat dulligheidt en andere zeer vremde ziekten quamen van den Duyvel / ook dat stemmen wy toe / en geloven het ten deele / gelijk gezeyt / en uit het N. Test. beweesen is. Alleen vind ik / dat hy in zijn Amsterdamsche laatst vermeerderde Druk zegt / x dat een voornaam Arts (dit zal vertrouwe ik / zijn helper en mede-stemmer den Doctor van Daalen zijn (die te Haarlem woont) hem recht te pas t'huys bracht, terwijl hy bezig was met zijn ver[m]eerdering te schrijven, dat 'er in de Fragmenta Galeni ex Aphor: Rabbi Mosis, staat / dat eenige de apoplexie een Dæmonium noemden / en dat Plato die ziekte de naam van Dæmon had gegeven. Maar dewijl 't is een Fragmentum, een stuk of brok / en dat van eenen Rabbi Moses, zo is 't weinig te geloven; te meer dewijl Plato's boeken en andere 't woord neemen / gelijk wy gezegt hebben; noch zegt hy / dat Hippocrates schreef tegen de benaaming van de vallende ziekte, naamlijk van ἱερȣ̃ νόσȣ, de heylige ziekte, als van de Goden komende: maer dat doet niet tot de zaak; wy weeten wat superstitie van outs is geweest / en noch is ontrent de ziekten en oorsaaken van dien / en bysonder ook ontrent het niesen; Laat Bekker daar van leesen / y Voetius en z Beverwijk; en hy zal van Daalens aanwijsing daer toe niet van doen hebben.

Nu maek ik hier uit mijn Argument tegen 't boek van Bekker; Een boek / 't welk sonder eenige goede grondt / ja met volkomen valsheidt den volke zoekt wijs te maken / dat de Hebreeuwsche en Griecksche woor-

y 2 Boek 1 Cap. 27. § 11. 12. pag. 176. 177. *x* Dispp. Select. part. 3. Dispp. de Superstit. pag. 128. &c. 132. &c. z Schat der Ongesontheidt 12. Kap. pag. 124.

woorden/ daer de Oversetters zeggen/ dat de Duyvelen, Toveraars, Waarseggers *enz.* in't O. en N. Testament door betekent zijn/ qualijk vertaelt zijn/ en zo de gemeinte by gevolge doet twijffelen aan de getrouwigheidt van de gansche oversetting; het zelve is te versoejen en te verwerpen. Nu zodanig is dit boek van Bekker, genaemt/ de Betoverde Wereldt. *Ergo.* Dit is mijn Negende generale Bewijs.

HET XII. KAPITTEL.

Het Fameuse Boek van Bekker heeft gansch geen goede Eynden noch Vruchten.

Nu zoude ik mijn Tiende generale Bewijs hier opgestelt/ en breedt geduceert hebben/ naamlijk/ dat Bekkers *Betoverde Wereldt* geen goede vruchten kan voort-brengen/ en dat de voorwending van de goede eynden en vruchten en gevolgen/ welke Bekker zegt te zullen vloejen uit zijn schrijven/ enkel bewijs geeft van zijn onverstandt en verkeerdtheidt; Doch dewijl ik gedwongen ben/ hier af te breeken/ en ik ook breedt genoch getoont heb/ de schadelijkheidt en ergerlijkheidt van zijn Boek/ zo dat dit bewijs uit het voorige licht te trekken is; Zo zal ik ditmaal hier niet meer toedoen; Doch ik maak mijn Leezer bekent/ dat overmits ik allesins verneeme/ dat Bekker binnen korten te gelijk op mijn Boek/ en op andere Schriften/ die tegen zijn Betoverde Wereldt zijn uitgekomen/en noch staan uit te komen/ wil antwoorden/ Ik van voorneemen ben/ eenige Maanden met mijn twede/ dat is laatste Deel/ te wachten/ op dat ik dan eens voor al met eene moeyte op zijn uitvluchten mocht antwoorden.

E Y N D E.